

GUNNAR FOLKE SCHUPPERT

A szabályok világa

A világ némileg eltérő mérése

Forrás: SSOAR. The World of Rules

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás.....	XI
Előszó.....	XIII
Első fejezet	
A szabályozás univerzumának mérése: Szükségesség és eljárás.....	1
A. Bevezetés: Minden, ami mérhető és hogyan.....	1
I. Daniel Kehlmannal Alexander nyomában von Humboldt.....	1
II. Globális kormányzás mutatókkal vagy a világ mérése mint a hatalom és a módszer problémája.....	2
III. A világ mérése mint a kormányzás alkalmazott esete A tudás által és általa.....	6
IV. Mérési feladatunk.....	9
B. A jog világának újramérésének szükségessége.....	14
I. Törvény = állam / állam = törvény: A látszólag stabil házasság Válás felé tartva.....	15
II. <i>Jog = állam</i> : Egy képlet két rendkívül dinamikus konstitutív elemmel.....	17
C. Az állam és a jog összekapcsolódása és szétválasztása, mint A változás megnyilvánulásai az államiságban.....	20
I. A jog államosítása és destatizációja?.....	20
II. Az állam és a jog szétválasztásának négy változata.....	22
D. A nem államközpontú jogszemlélet négy kulcsfogalma .	34
I. A kulcsfogalmak funkciója.....	34
II. A négy kulcsfogalom részletesen.....	37

E.	Reflection.....	54
	Második fejezet	
	A normatív rendek pluralitása. Egy felfedezés	59
A.	Minden csoport szabályokat ad magának: Egy csoportszociológiai Perspektíva.....	59
	I. Példák a csoportspecifikus szabálybeállításra	59
	II. Hovatartozásba burkolva: Normatív rendek és csoporttagság.....	63
	III. Csoportos szociológia: Egy időközi áttekintés.....	71
	IV. A szabályozás tudománya: Egy kitérő	73
	V. Mit értünk normatív rendek alatt.....	74
B.	Kormányzati kollektívák és normatív rendjeik - egy kitérő	76
	I. A szabályozási kollektívák mint kormányzati kollektívák.....	76
	II. A területi kormányzati kollektívák normatív rendjei	77
	III. A személyes kormányzati kollektívák normatív rendjei	79
	IV. Közösségformáló normatív rendek	129
	Harmadik fejezet	
	A normatív rendek pluralitásától a normatermelők pluralitásáig	137
A.	Az ebben a fejezetben tárgyalandó kérdések.....	137
B.	A normatív terek keresése és az ehhez való hozzáállás módja	138
	I. Brian Tamanaha társadalmi-jogi <i>színterei</i>	138
	II. Sally Falk Moore félautonóm társadalmi <i>mezői</i>	139
	III. Thomas Duve A normativitás <i>mezői</i>	141
	IV. Paul DiMaggio és Paul DiMaggio <i>szervezeti</i> területei Walter Powell	142
C.	Egy túra öt normatív területen keresztül a normához Termelők, akiket befogadnak.....	144
	I. Társadalmi alrendszerek és "az ő" törvényeik.....	144
	II. Az alapvető jogok mint kollektív rendező jelenségek és az egyénen túli jelentésmezők	152
	III. A nemzetközi aréna és "annak" nemzetközi intézményei	160
	IV. A <i>globális közigazgatási tér</i> és a <i>szabályozó ügynökségek</i> .	172
	V. A <i>transznacionális jogi színtér</i> és annak <i>normavállalkozói</i>	174

D.	Normatív mércék a jog pluralizált termelésében:	
	A jogállamiság.....	186
I.	A magánnormakövetők mint közintézmények.....	186
II.	A jogállami elvek mint másodrendű szabályok az értelemben vett szabályok a "Szabályalkotási szabályok".....	187
III.	Jeremy Waldron jogállami koncepciója.....	190
E.	Záró megjegyzések.....	192

Negyedik fejezet

	A normatív rendek pluralitásától a normakényszerítő rendszerek pluralitásáig: Joghatósági közösségek és azok Specifik joghatósági kultúrák.....	195
--	---	-----

A.	Normatív parancsok: Megvalósításra szánt "Kell-rendek": Minden normatív rend végrehajtási dimenziója	
I.	Rendőrség: Az Effective nélkülözhetetlen eleme Jogi végzések.....	195
II.	A normák érvényesítésének szervezeti-intézményi dimenziói: A normakérvényesítés joga és Normakövetési rendszerek.....	197
III.	A normakövetési rendszerek sokfélesége, mivel a normatív rendek sokféleségének refleksiója.....	199
B.	A jogvédelem és a jogérvényesítés, mint a Kormány.....	200
I.	A jogvédelem és az igazságszolgáltatás mint feladat az isteni és/vagy vallási hatalomgyakorlásról.....	202
II.	A bűnüldözés mint állami feladat: A jól működő közigazgatás fenntartásának állami kötelezettsége Büntető igazságszolgáltatás.....	205
III.	A bírói hatalom mint az uradalmi rendszer összetevője: Két példa.....	207
C.	A jog védelme mint polgári jog és állampolgári kötelesség.....	212
I.	A polgárok mozgósítása a környezetvédelemért az európai jogban.....	212

II.	A trösztellenes jog hatósági jogérvényesítése vagy a magánjogon keresztül?.....	213
III.	Normakényszerítés magánjogon keresztül?.....	214
IV.	A jog védelme (<i>Rechtsbewahrung</i>) a büntetőjogban - Önvédelem.....	216
D.	A normakövetési rendszerek sokfélesége mint következmény a funkcionális differentáció: A szakmák példája . 219	
I.	A funkcionális differentáció fogalma.....	219
II.	A szakmák szerepe.....	221
E.	A normák érvényesítése mint intézményesített társadalmi fegyelmezés 226	
I.	A társadalmi fegyelmezés fogalma.....	227
II.	Szociális fegyelmezés a munkahelyen: Az egyház példája Fegyelmi szabályzat.....	229
F.	Párhuzamos rendek és "párhuzamos igazságszolgáltatásuk".....	233
I.	A párhuzamos társadalom szemantikájának Minefieldje.....	233
II.	Párhuzamos konfliktusmegoldó intézmények és normák Végrehajtás.....	235
G.	Normák érvényesítése az intézményesített megfelelésen keresztül	240
I.	A megfelelés mint a reflexív szabályozás egyik formája.....	240
II.	A megfelelés fogalma és funkciói.....	242
H.	A törvény által nem fegyelmezett szankcionálási módok és kritériumok: Formák és szereplők.....	245
I.	Normakonform viselkedés kikényszerítése tematikusan és nyelvi tabuk: <i>Politikai korrektség</i>	245
II.	Az erkölcsi vállalkozók mint a társadalmi normák létrehozásának és érvényesítésének kulcsszereplői.....	250
I.	A szankcionálási módok sokfélesége mint kiválasztási probléma: A szabályozási választástól a szankcióválasztásig.....	253
I.	A szankció típusok sokfélesége.....	253
II.	A szabályozási választástól a szankciók megválasztásáig.....	256

J.	Záró megjegyzések	260
Ötödik fejezet		
	A jog "helyes" fogalmát keresve	263
A.	A jogszociológia tesztelése	263
I.	Eugen Ehrlich avagy hogyan vált Bukovina az Osztrák-Magyar Monarchia távoli régiójából az Osztrák-Magyar Monarchia a jogszociológusok virtuális Mekkája	263
II.	Theodor Geiger vagy Az embrionális és a befejezetlen jogból a <i>társadalmi</i> normák <i>megkeményedése</i>	266
III.	Manfred Rehbinder	269
IV.	Leltárkészítés: A dualista jogfelfogás - Egy nem kielégítő örökség	271
B.	Jogi pluralizmus: Mit ér el valójában a fogalom?	272
I.	A jogi pluralizmus elmélete a színpadon	272
II.	A jogi pluralizmus problémás fogalma	275
C.	A jog és a nem jog közötti határvonal meghúzásának nehézségei: A játékszabályok látszólag egyszerű példája	276
D.	Átmenetek megragadása: A legfontosabb módszertani kihívás	279
I.	A kategorikus gondolkodás leküzdésének szükségessége Dichotómiák: Három példa	279
II.	A csúszóskála-megközelítés szükségessége	287
E.	Fokozati és átmeneti kritériumok kidolgozása a szabályok világában: "Ha úgy néz ki, mint egy kacsza, úgy úszik, mint egy kacsza, és úgy hápog. mint egy kacsza, akkor valószínűleg kacsza. "	291
I.	A szabályozás címzettjeinek nézőpontja	292
II.	A szabályalkotó hatóságok nézőpontja	295
III.	A funkcióorientált szemlélet	297
F.	Időközi értékelés és összefoglaló	304
I.	Időközi értékelés: A mutatók áttekintése	304
II.	Következtetések: Összefoglaló	305

Hatodik fejezet	
Összefoglaló és kilátások	309
A. Összefoglaló.....	309
I. 1. összefoglaló: A fejezet négy kulcsfogalmának felelevenítése	1309
II. 2. összefoglaló: A Közösség közötti szoros kapcsolat Formáció és szabályalkotás	312
B. Kilátások: Az igazságosság plurális közösségeitől a plurális típusokig az igazságszolgáltatás	314
I. Az igazságtalanság sokasága és tükörképe: Az igazságossági igények sokfélesége	314
II. Az igazságszolgáltatás közösségei és igazságossági koncepcióik	316
Bibliográfia.....	331
A szerzőről	359

Előszó

Régóta azon a véleményen vagyunk, hogy a jogtudomány egy olyan tudományág, amelynek a szabályozás még meg nem határozott tudományává kellene fejlődnie. Ha a szabályozás modern tudományának alapkérdéseivel foglalkozó javaslatunk figyelmet kapna, a (jogi) normák természetesen továbbra is a figyelem tárgyát képeznék...

tás, de nem az elsődleges: a hangsúly a "szabályokra" helyeződne. Ez a Lorraine Daston, a Berlin Institute for Advanced Study állandó ösztöndíjasának aggodalma a 2015/2016-os tanévben a "Rules: Egy nélkülözhetetlen és lehetetlen műfaj őstörténete" címmel. Elmagyarázza: "A szabályok - a traffic-szabályoktól és a kormányzati irányelvektől kezdve az etikett kézikönyvekig és a parlamenti eljárásokig - szinte minden emberi interakciót strukturálnak. ... Különböző műfajokra - csillagászati táblázatokra, traffic-szabályokra, törvénykönyvekre, játék kézikönyvekre, parlamenti eljárási kézikönyvekre, szakácskönyvekre - támaszkodva szeretném rekonstruálni a premodern szabály mint fogalom és mint gyakorlat történetét, hogy jobban megértsük saját modern ambivalenciánkat a szabályokkal kapcsolatban". (Daston 2015, 28. o. f.)

A mi lencsénk nem olyan széles, mint Lorraine Dastoné: nem foglalkozunk sem szakácskönyvekkel, sem csillagászati táblázatokkal, bár a játékszabályok és a tolvajok törvényei is szerepelnek a fókuszban. Az emberi és intézményi viselkedést szabályozó szabályok univerzumának - a "szabályok¹ világának" - feltárása egy középutas vállalkozás. A normatív rendek sokaságát, a normatermelők és a normakényszerítő rezsimek pluralitását vizsgáljuk. Nem kerüljük meg azt a mindig a háttérben lebegő kérdést, hogy mit jelent mindez a jog fogalma szempontjából.

Azzal a meggyőződéssel vágunk bele a projektbe, hogy a jog világát újra kell vizsgálni. A jog = állam egyenletben reflektált régi bizonyosságok nem igazak: az állam és a jog fokozatosan elválík egymástól.

1 Mostanra (2017 őszén), Ralf Seinecke "A jogi pluralizmus jogáról" ("Das Recht des Rechtspluralismus", 2015) szülő termékeny vállalkozásainak beneficiális olvasása miatt, kissé differing címet választottunk volna opusunknak: "A szabályok világa". Az "s" hozzáadása láthatóan elismeri a *jogi világok* pluralitását.

Ennek a folyamatnak az üteme a szabályozás egyik figyelemterületéről a másikkra változott. Ha ez valóban így van, akkor a jog klasszikus kúriájához, annak fogadótermeivel, törvényeivel, rendeleteivel és melléktörvényeivel egyszerűen csak egy konzervatóriumot csatolni nem lesz elégséges. Sokkal inkább szükség van arra, hogy a jog régi házáat egy új edifice váltsa fel, amelyben az ellenőrzés gyakorlásában részt vevő valamennyi szabályozási rendszer megtalálja a helyét, bármilyen néven is nevezzük őket: szabvány, magatartási kódex stb. Egy televíziós sorozat a témában talán a "Szabályok háza" címet viselhetné. Hogy elkerüljük az alkalmatlan asszociációkat, szükségszerűen ambiciózus projektünket inkább "A szabályok világának mérése" címmel írjuk le, abban a reményben, hogy az olvasó megbocsátja az ebben az első kísérletben rejlő kartográfiai pontatlanságokat.

Ez a vállalkozás nagymértékben profitált a Max Planck Európai Jogtörténeti Intézet ösztönző szellemi légköréből, ahol 2014-ben és 2015-ben is két hónapot tölthettem ösztöndíjasként. Ez a könyv azonban nem csak a jogtörténettel folytatott párbeszédben született; remélem, hogy a benne offzott reflexiók és javaslatok e tudományág számára is hasznosnak bizonyulnak. Ezek a remények talán nem egészen alaptalanok: olyan tudományágakon átívelő (jog)történészek, mint Stefan Esders és Christoph Lundgreen, örvendetes elismerésüket fejezték ki az általam többször is játékba hozott kormányzási perspektíva iránt.² Ez elég ok arra, hogy folytassam a jogtörténettel való eszmecsereimet.

Pranzo (Trentino) és Charlottenburg, tavasz 2015

² Esders 2015; Lundgreen 2014.

Első fejezet

A szabályozás univerzumának mérése: Szükségesség és eljárás

A. Bevezetés: Minden, ami mérhető és hogyan

Hogy az olvasót ráhangoljuk a projektünkre, a mérés három változatával kezdjük, mielőtt részletesen ismertetnénk a megközelítésünket. Mivel "A világ mérése" természetesen Daniel Kehlmann (2005) bestsellerét juttatja eszünkbe, Alexander von Humboldttal kezdjük.

I. Daniel Kehlmannal Alexander von Humboldt nyomdokain

Alexander von Humboldt fáradhatatlan vándorlásai a természettudományok érdekében, mindenekelőtt Dél- és Közép-Amerikában, gyökeret vertek a kollektív német, sőt európai emlékezetben. Az ottani kutakodás a következő dédelgetett képet hozhatja felszínre:

Alexander von Humboldt egész Európában híres volt egy húsz-filcesztendeje vezetett trópusi expedíciójáról. Járt Új-Spanyolországban, Új-Gran- adában, Új-Barcelonában, Új-Andalúziában és az Egyesült Államokban; felfedezte az Orinocót és az Amazonast összekötő természetes csatornát; megmászta az ismert világ legmagasabb hegyét; több ezer növényt és több száz állatot gyűjtött össze, némelyikük él, a többségük halott; papagájokkal beszélt, holttesteket ásott ki, minden folyót, hegyet és tavat megmért, amely az útjába került, odúba mászott, több bogyót kóstolt meg és több fára mászott fel, mint azt bárki el tudná képzelni (Kehlmann 2005, p. 19. Fordította: Carol Brown Janeway).

Humboldt fékezhetetlen tudományos kíváncsiságáról volt híres, ami útitársa, Bonpland számára kissé túlzásnak tűnt; amikor Humboldt meg akart mérni egy Madridba vezető útjukon található hegyet - még mielőtt az expedíció megkezdődött volna -, Bonpland megkérdezte, hogy erre valóban szükség van-e, és nem jutnának-e sokkal gyorsabban Madridba, ha egyenesen oda tartanának:

Humboldt úgy gondolta. Nem - mondta -, sajnálja. Egy hegy, amelynek magassága ismeretlen maradt, sértette az intelligenciáját, és nyugtalanította. A saját helyzetének folyamatos megállapítása nélkül hogyan tudna az ember előrehaladni? Egy talányt, legyen az bármilyen kicsi, nem lehetett az út szélén lelezni (Kehlmann, 2005, 42. o. Fordította: Carol Brown Janeway).

Így sokat a világ tudományos felfedezésén, amelyet Humboldt híres Chimborazo-mászása példáz (lásd Böhme és Tesmar 2001-es lenyűgöző képeskönyvét).

Ennyit a scientific kíváncsiságról, amelyhez e könyv szerzője is állítja. Most azonban az olvasónak több évszázados ugrást kell tennie, hogy a dolgok mérésének egy gyakorlatilag mindenütt jelenlévő módját vegye figyelembe, amely közelebről megvizsgálva imperialista vonásokat hordoz magában.

II. Globális kormányzás mutatókkal, avagy a világ mérése mint a hatalom és a módszer problémája

Az államok egyre inkább megfigyelés alá kerülnek, és teljesítményüket nemcsak minden elképzelhető szempontból elemzik és értékelik, hanem ennek az intézményesített megfigyelésnek az eredményeit (lásd Schuppert 2010) "rangsorokban" rögzítik. A felhasznált mutatókat és a segítségükkel kapott értékelési eredményeket világszerte kommunikálják; ezek elől még a világ legtávolabbi szegleteiben sem lehet elmenekülni. Bár az ilyen osztályozás nem gyakorol közvetlen befolyást a világra, következményei jelentősek lehetnek - lásd csak a hitelminősítő intézetek hatalmát.

A Kevin A. Davis, Angelika Fisher, Benedict Kingsbury és Sally Engle Merry által szerkesztett *Governance by Indicators* (2012) című könyv - rendkívül találó alcímmel - rengeteg információt és anyagot tartalmaz a témában: *Globális hatalom a koantitatív és rangsorolás révén*. Pontosan ez a jelenlegi problémánk: a világ mérése mint hatalmi és módszertani probléma.

Az alábbi áttekintésben Franz Nuschler (2009, f42. o.) jól mutatja be, hogy kik és hogyan vesznek részt ebben a "minősítési és rangsorolási üzletben":

A "mutatók szerinti kormányzás" valódi problémája - a Davis és társai által jogosan kritizált nyugati elfogultságon kívül (például a Mo Ibrahim Index of African Governance-hez képest) - a gyenge pontja: a módszer. Nuscheler óvatosan a következőképpen kommentálja:¹

Az ilyen mérések és indexkonstrukciók által használt módszerek széles körben különböznek. Ezek főként szakértők országjelentéseire épülnek, akik a maguk részéről megvizsgálják és értékelik a nemzetközi szervezetek által a saját működési területükön gyűjtött adatokat. Ez tehát egy olyan módszertani probléma, amelynek megoldásához a statisztikai eszközök elsajátításánál többre van szükség, mint az index felépítéséhez és az országok rangsorolásához szükséges megfelelő mutatók kiválasztására. Azt is el kell dönteni, hogy a teljesítményparamétereket hogyan súlyozzuk, például a gazdasági növekedést, amelyet a Világbank a kormányzási mutatókban hangsúlyoz; a sajtó- és véleményszabadság helyzetét, amelyet a *Freedom House* (Washington, D.C.) erősen súlyoz; vagy a piacgazdaság fejlettségi szintjét, amelyet a *Bertelsmann Transformation Index (BTI)* hangsúlyoz.

Az objektív és az adatok minőségétől függően kvantitatív módon mérhető mutatók mellett számos olyan is van, amely szubjektív érzékelésen és értékelésen alapul. Erre kiváló példa a *Korrupció Érzékelési Index* (CPI), amely arra támaszkodik, hogy a helyi üzleti közösség hogyan értékeli a kormányzat és a közigazgatás korrupciós gyakorlatát, és amelyet számos más index is felhasznál. Még akkor is, ha az ilyen szubjektív értékeléseket több szakértői jelentéssel vetik össze, mint a többlépcsős KTF-eljárásban, a különböző indexek állítólagosan "objektívtá" eredményei jelentősen eltérhetnek egymástól. Ezért célszerű nemcsak az ország rangsorok által előállított adatokat, hanem a mögöttes mutatókat és adatfeldolgozási módszereket is összehasonlítani (Nuscheler 2009, 32 f. Transl. R.B.).

A kormányzási mutatók használata során két fő okból is óvatosságra int: először is, megkérdőjelezhető módon csökkentik a komplexitást, miközben kvantitatív alapokon nyugvó racionalitást sugallnak az ezek alapján végzett értékeléseknek; másodsor, az ilyen mutatók kiválasztása és súlyozása kifejezetten vagy hallgatólagosan egy adott politikai filozófián alapul, amely így trójai álrühában van jelen.

Ami az egyszerűsítés irányába mutató tendenciát és az adatokkal alátámasztott racionalitás sugallatát illeti, teljes mértékben osztjuk Kevin A. Davis és társai fenntartásait:

Az egyszerűsítés vagy redukcionizmus központi szerepet játszik a mutatók vonzerejében (és valószínűleg hatásában). Ezek az összetett jelenségek számszerű ábrázolásai, amelyek célja, hogy egyszerűbbé és összehasonlíthatóbbá tegyék azokat más, szintén számszerűen ábrázolt összetett jelenségekkel. *A mutatók célja jellemzően a következő*

1 Az idézőjelben lévő kiemelés mindig a saját kezemmel történik, és csak kivételes esetekben a szerzővel. G.F.S.

a politikai döntéshozóknak, és célja, hogy kényelmes, könnyen érthető és könnyen használható legyen. A partikuláris tudás könnyen összehasonlítható numerikus ábrázolásokká történő átalakítása azonban megfosztja a jelenséget a jelentéstől és a kontextustól. Ebben a numerikus formában az ilyen tudás olyan megkülönböztető tekintélyt hordoz, amely a hatalom és az ellenhatalom konfizisztenciáját és felhasználását mutatja. Ez az átalakítás visszahat a döntéshozatali struktúrák és folyamatok változásaira, de hozzájárul azokhoz is.

A mutatók is gyakran *fekete-fehéren mutatják be a világot*, kevés kétértelmű köztes árnyalattal. Más célokra gyűjtött, esetleg hiányos és hiányos adatokat vesznek alapul, és azokat egy látszólag koherens és teljes képet alkotva egyesítik. Wendy Espeland és Mitchell Stevens ezt annak lehetséges következményeként azonosítja, amit March és Simon a bizonytalanság elnyelésének nevez, ami "akkor következik be, amikor következtetéseket vonnak le egy bizonyítékalmazból, és a következtetéseket, ahelyett, hogy magát a bizonyítékot közölnék" ... Ahogy Espeland és Stevens leírja ezt a folyamatot, a "nyers" információkat jellemzően a szervezeti hierarchia alján dolgozók gyűjtik és állítják össze; de ahogy manipulálják, elemzik és felfelé mozgatják, úgy alakulnak át, hogy hozzáférhetővé és elfogadhatóvá váljanak a csúcson lévőkhöz számára, akik a nagy döntéseket hozzák. Ez a "szerkesztés" eltávolítja a feltételezéseket, a diszkréciót és a kétértelműséget, ez a folyamat "bizonytalanság-felszívódást" eredményez: az információ szilárdabbnak tűnik, mint amilyen valójában. A számok mögötti ...premisszák eltűnnek, aminek következtében a döntések egyértelműbbnek tűnnek, mint amilyenek egyébként lennének (Davis et al. 2012, f. 076.).

Véleményünk szerint még kétségesebb bizonyos politikai álláspontok szubkután közvetítése, amely a kormányzati mutatók *szabványalkotó funkciójában* rejlik.

A mutatók szabványokat határoznak meg. A teljesítmény mérésének alapjául szolgáló mércét a mutató neve - korrupció, emberi jogok védelme, jogállamiság tiszteletben tartása stb. - jelzi. Amennyiben egy mutatót arra használnak, hogy a teljesítményt egy standardhoz képest értékeljék, nem pedig egy másikhoz képest, az adott mutató használata elméleti állítást testesít meg a szereplők magatartásának értékelésére vonatkozó megfelelő standardokról. A mutatókba beágyazódhat, vagy azok helytállóként szolgálhatnak egy sokkal messzebbre mutató elmélethez - amit egyesek ideológiának nevezhetnek - arról, hogy mi a jó társadalom, vagy hogyan kellene ideális esetben kormányozni, hogy a jó társadalom vagy a jó politika lehető legjobb megközelítését érjük el. Legalábbis nagyobb politikai elképzelések jelölőjeként, illetve jelzőjeként használják őket. Mérhetik a "sikert" közvetlenül e tengely mentén, vagy mérhetik azt, ami az elmélet vagy a politikai elképzelés szempontjából patológiák vagy leküzdendő problémák. Gyakrabban egyszerűen csak néhány mérhető elemmel foglalkoznak az elmélet vagy politikai elképzelés által elképzelt szélesebb körű forgatókönyvben. Előfordul, hogy az elmélet vagy a szakpolitikai elképzelés egyáltalán nem szerepel a mutatóban, hanem implicit marad (Davis et al. 2012, 77. o.).

A mutatók általi globális kormányzásnak ezt a példáját rendkívül tanulságosnak találjuk: megmutatja, hogy a mérés nem redukálható technikai dimenzióra, hanem egyértelmű hatalmi összetevője van, és erre a szempontra még visszatérünk.

III. A világ mérése mint a tudás általi és tudáson keresztüli kormányzás alkalmazott esete

Ezzel a harmadik példával - szinte észrevétlenül - közeledünk a "jog sokféleségének mérése" témánkhoz; két példa megmutatja, hogy a "tudáson alapuló és tudáson keresztül történő kormányzás" szempontjából mennyire fontos, sőt nélkülözhetetlen, hogy ne csak egy megbízható kataszteri rendszer álljon a rendelkezésünkre, hanem a "jogi jelenségek mentális térképe" (Twining 117. o2009,.) is, amely információt nyújt az alkalmazott jogról.

1. Tudás és kora-modern államépítés: Az országról és az emberekről való tudás szükségessége

Egy ország hatékony kormányzásához számos összetevőre van szükség (lásd Schuppert 1994). A legfontosabbak (a koronával és joggal való szimbolikus beiktatáson kívül) az államnak folyamatosan befolyó bevételek - a modern állam mint fizikai állam -, az életképes közigazgatás és a jól képzett adminisztráció - a modern állam mint közigazgatási állam. De egy másik kulcsfontosságú kormányzati erőforrás a tudás (lásd Schuppert 2008a): emiatt a kialakulóban lévő kora újkori állam rendkívül tanulni vágyik, ahogyan azt a *Das Wissen des Staates (Az állam tudása*, szerk. Peter Collin és Thomas Horstmann, 2004) közreműködői sokoldalúan bizonyítják. A tudás, amelyre az államnak szüksége van, magában foglalja a megbízható, mindig rendelkezésre álló tudást az országról és a benne élő emberekről; aer minden, ahogyan Karin Gottschalk hangsúlyozza a könyvében informatív cikk "Wissen über Land und Leute. Közigazgatási gyakorlatok und Staatsbildungsprozesse im Jahrhundert18." ("Tudás a tanácsokról és az emberekről. Administrative Practices and State Building Processes in the 18th Century"), ez nélkülözhetetlen kormányzati tudás a katonák toborzásához és az adók efficiens beszedéséhez:

A kora újkori állam területének "leltározására" irányuló törekvéseit elsősorban az állandó hadseregek felállításával (sorozás) kapcsolatos alapvető lakossági információk iránti igény indokolta. Hasonlóképpen, a rendszeres adók hatékonyabb beszedésére irányuló törekvés az alattvalók gazdasági körülményeiről szóló átfogó és naprakész információk beszerzésére készítetett. A központi állam növekvő hatalmi törekvései szintén ösztönözték az információgyűjtést és az alattvalókkal való kapcsolattartást. Az adóbeszedéssel és a hatóságok hatalmi igényeivel kapcsolatban az állam "nagyszabású

projekteket" kezdeményezett a tudás előállítására és strukturálására, amelyeket nem utolsósorban a hatalom legitimációs szempontjai inspiráltak (Gottschalk 2004, 150. Fordítás. R.B.).

De ez a nélkülözhetetlen kormányzati tudás magában foglalta az állam szuverén területén gyakorolt "élő jog" (Ehrlich 1989) ismeretét is; Karin Gottschalk például Hessen-Kasselről e témában is érdekes dolgokról tud beszámolni:

Hessen-Kassel példája azt mutatja, hogy a helyi információk és közigazgatási ismeretek szisztematikus dokumentálása, tárolása és szolgáltatása hogyan intenzívvé vált a XVIII. század első felében. A köztisztviselőknek azonban diffikciókat kellett végrehajtaniuk az ilyen eljárások rutinosítása során, és az alattvalók, valamint a helyi officialisták vonakodtak az együttműködéstől. Egyik szempont sem korlátozódott erre a fejedelemségre. Michaela Hohkamp például bemutatja, hogy a további osztrák Triberg tartomány esetében az újonnan kinevezett bailiff nagyon nagy jelentőséget tulajdonított az officialis okleveles ismeretek rendelkezésre állásának. A régi kormányzati szokások megtartását követelő alattvalókkal szemben, amelyekről nem vagy csak kevés írásos információ állt rendelkezésre, kénytelen volt pontos ismereteket szerezni a kormányzati ügyekről. Választania kellett a helyi kormányzati tisztviselők kihallgatása és a régi társadalmi iratok átvizsgálása között. Ez utóbbi olyan fáradságosnak és időigényesnek bizonyult, hogy a bailiff a helyi officialistáktól való függetlenedés érdekében nekilátott, hogy elődje feljegyzéseit hozzáférhetőbbé tegye. Arra hivatkozva, hogy ez inkább a hatóságok, mint az alattvalók érdekeit szolgálja, a kormánytól kérte, hogy vállalja át az irattár létrehozásának költségeinek nagy részét. Erre a kormány fizetett egy levéltárost, akit harminc napra Tribergbe küldtek, hogy felállítsa az office-t. Az írásos ismeretekhez való hozzáférés biztosítása az egyik legfontosabb volt.

nagy érdeklődésre tarthat számot a hatalom számára: *"Az írott törvény függetlenítette a hatóságokat a*
az alattvalók - nem mindig készséges - együttműködését, és lehetővé tette a bailiff számára, hogy rendszeres közigazgatási gyakorlatot alakítson ki, ami addig az officialisták gyakori váltakozásával állandóan veszélyben volt (Gottschalk 2004, pp. 163. Ford. R.B.).

2. Tudományos gyarmatosítás: A tudás és a hatalom konstitutív kapcsolata a gyarmati kormányzás számára

A gyarmatosítással foglalkozó tanulmányok természetesen veszik, hogy a helyi tudás összegyűjtése és felhasználása a gyarmati uralom szükséges működési feltételei közé tartozott (Cohn 1996). Ez a konstitutív kapcsolat - a német és japán gyarmati rendszerekről író Sebastian Conrad szerint - megalapozta a *scientific kolonializmus fogalmát* a szakirodalomban.

A gyarmati terület kormányzására jellemző volt, hogy az uralkodás gyakorlata szorosan összekapcsolódott a földrajzi, jogi, nyelvi és etnológiai ismeretekkel, ... amely jelentős szerepet játszott a hatáskörök és a felelőségek elosztásában. A német és a japán gyarmatosítás esetében - ahol a tudományos irodalom elfogadta

a scientific kolonializmus fogalmát - az uralom és a tudás szoros kapcsolata a modern gyarmati politika szerves részét képezte. A gyarmati tudás megalapozása a gyarmati adminisztráció tevékenységének irányítására szolgált, miközben meghatározták

az államhatalom és a "hagyományos" hatóságok közötti határokat (Conrad 134. o.2007,. f. Ford. R.B.).

A kormányzás szempontjából releváns tudástípusokról és az azokat összegyűjtő és archiváló szereplőkről, nevezetesen a missziós néprajz képviselőiről írva (Bade 1982), Conrad a következőket mondja:

Az alapul szolgáló ismeretek a terület felmérésére és földrajzának rögzítésére, a népesség néprajzi felmérésére, az orvosi és "faji" osztályozásra, a kulturális mintákra és a *jogi szokásokra* vonatkoztak. A hatalomgyakorláshoz szükséges tudás összegyűjtéséért különböző szereplők voltak felelősek. A tudósok, fordítók és közvetítők szerepe nagymértékben eltérhetett - egyesek magánjelleggel, a legtöbbször kormányzati támogatással, mások pedig kifejezetten az állam nevében folytak. Azok mellett, akik Afrikába mentek figyelemkutatásokat végezni, ott voltak a Németországban maradt antropológusok, orvosok és kraniológusok is, akik részt vettek a rendező, osztályozó és differenciáló munkában (Conrad 2007, 139. o. Ford. R. B.).

Egy olyan gyarmatbirodalom számára, mint a német, amely - a japán modellel ellentétben - igen gyér létszámmal gazdálkodott a gyarmatokon, alapvető fontosságú volt, hogy megállapodjon a *helyi kormányzati szereplőkkel*, és hogy a német gyarmati uralom céljaira felhasználja *kormányzati kapacitásukat*. Ez a *helyi kormányzási kompetencia mindenekelőtt* a tudáson és hagyományokon alapuló tekintélyben állt, amely lehetővé tette azt is, hogy a helyi *konfliktus kultúrájának* szereplőjeként működjön, és a vitákat a helyi jogi szabályoknak megfelelően rendezze. Ezért az úgynevezett "bennszülött" vagy "bennszülött" jogról való meggyőződés és a bírói hatáskörök helyi méltóságokra való delegálása a gyarmati uralom legfontosabb pillérei közé tartozott. Conrad:

Ez ... az őslakos társadalmakról való tudás fontos volt a kormányzati hatáskörök korlátozott átruházására irányuló politika szempontjából. Az "oszd meg és uralkodj" ezen tudásalapú politikájának egyik fő területe a *hagyományos jogi szokások megállapítása* volt. Körülbelül a századfordulótól kezdve német jogászok és jogi etnológusok kezdték vizsgálni és rögzíteni a helyi szokásjogot. Ennek háttérében figyelembe vették azt az önjelölt feladatot, hogy hozzájáruljanak a jogi szokások "előretöréséhez", és ezzel teljesítsék a civilizációs misszió ígéreteit. Ugyanakkor azonban a bennszülött jog volt az alapja annak a *kettős jogrendszernek*, amely a német gyarmati gyakorlatra jellemző volt. A gyarmati kormányzást tehát a gyarmati jogkörök átengedése jellemezte az igazságszolgáltatásban. A bennszülött feleket érintő polgári jogi ügyeket a gyarmati kormányzat nevében a törzsfők (helyi hatalom birtokosai) tárgyalták; és mivel az igazságszolgáltatás alapjait nem írták le, a helyi "tudósokat" (mint

például az úgynevezett walit Kelet-Afrikában) kiegészítő hatóságként hívták be ... (Conrad 2007, p. Transl141.. R.B.).

A *scientific gyarmatosítás* gyakorlásához szükséges helyi tudás azonban nemcsak földrajzi, jogi és közigazgatási ismeretekből állt. Szükség volt mélyreható *kulturális ismeretekre* is; Eva Horn *A titkos háború* című lenyűgöző könyvében hihető módon magyarázza meg ezt a helyzetet Rudyard Kipling *Kim* című irodalmi klasszikusának példáján keresztül:

Ahogy Thomas Richards megjegyzi, Kipling regénye egyedülállóan világosan ábrázolja az imperializmus átalakulását az etnocídiumra, rabszolgasorba taszításra vagy korlátlan kizsákmányolásra való támaszkodástól, vagyis az erőszak közvetlen alkalmazásától az információ - és a hírszerzés - ügyes irányítása felé.

A gyarmati területek ellenőrzésére vonatkozó tudás felhalmozását már a kommunikáció és az értelmezés problémái is nehezítik. Ezért sürgősen szükség van többnyelvű ügynökökre, akik ismerik egy olyan rendkívül heterogén társadalom, mint India számos kulturális kódját, törvényét és tabuját. Más szóval, a gyarmati tér politikai és katonai felderítése nem csupán a terep felderítését és az ellenség lehallgatását célzó felderítő és kémkedő küldetésekből áll, hanem kulturális fluenciát és szociális érzéket is igényel. Röviden, a "helyi tudástól" függ. Amint azt a britek az 1857-es indiai felkelés során kénytelenek voltak megtanulni, nem tudták biztosítani uralmukat, ha figyelmen kívül hagyták a helyi kódexeket és szokásokat. Az 1857-es indiai lázadás vagy lázadás néven ismert felkelés bengáli és indiai katonák fegyveres felkelése volt, amelyet a kulturális érzéketlenségről szóló jelentések váltottak ki: olyan pletykák kezdtek terjedni, hogy az újonnan bevezetett Enfield Rifled Musket töltényeit vagy zsírral, vagy faggyúval kenték be, ami a muszlim, illetve a hindu katonák számára elfogadhatatlan volt. A 1857-felkelés az egész Közép- és Észak-Indiában elterjedt, és végül véget vetett a Kelet-Indiai Társaság uralmának; innentől kezdve Indiát a brit kormány irányította. (Eva Horn, 2013, p. Transl136.. Geoffrey Winthrop-Young).

IV. Mérési feladatunk

E három mérési példa fényében a mi saját projektünk viszonylag könnyen magyarázható:

- * Amit mindenáron el akarunk kerülni, az az, hogy *mérési imperializmus* gyanújába kerüljünk. Nem arról van szó, hogy a saját jogrendszerünket vesszük mércének, vagy akár - amit mindig is rendkívül ostobának éreztünk -, hogy a saját jogrendszerünket vesszük mércének.
 - a "made in Germany" mottó alatt a jog exportjáról beszélni (Bundesministerium der Justiz 2011). Inkább a normatív rendek sokféleségének feltárása a célunk, anélkül, hogy eleve ítélekező

címkéket ragasztanánk rájuk. Projektünk tehát analitikus jellegű, a

eljárást részletesen és több alkalommal is kifejtettük a kormányzati megközelítés mint elemzési eszköz alkalmazásához (vö. Schuppert 2011a; 2011d). Ez a figyelembe veendő első pont.

- * Mivel a normatív rendek sokféleségével foglalkozunk, ez szükségszerűen kizárja, hogy vizsgálatunkat az állam által alkotott jogra korlátozzuk. A szabályok világában az állami jog kétségtelenül kulcsszerepet játszik, de ennél többet nem. Mi a William Twining (2009) és Brian Z. Tamanaha (2012) által követett általános jogtudományi megközelítést fogadjuk el, akik hozzánk hasonlóan *széles látószögű lencsén* keresztül látják a jog világát; hogy megvilágítsuk látásmódunkat, idézzük Tamanaha egy passzusát, amelyben - mint esszéje (2012) egészében - szembeállítja Twining álláspontját Scott Shapiro (2011) álláspontjával, aki "jog" alatt mindenekelőtt "állami jogot" ért:

Twining szerint egy valóban globális hatókörű általános jogtudománynak fel kell ismernie a jognak a mai világban ténylegesen létező formáinak és megnyilvánulásainak sokféleségét. Twining így nemcsak az állami jogot vonja be a látókörébe - amely eddig szinte kizárólag az analitikus jogtudományok középpontjában állt -, hanem a globális jogot, a nemzetközi jogot, a transznacionális jogot, a regionális jogot, a közösségi és interkommunális jogot, a szub-állami jogot és a nem állami jogot is. Az USA (amellyel Shapiro foglalkozik) és az Egyesült Királyság jogán túl Twining felveti az EU jogát, a *lex mercatoria*, a cigányjog, a favelák (városi nyomornegyedek) unofficialis jogát, az iszlám jogot, a szokásjog különböző formáit és még sok mást (Tamanaha 2012, 10. o.).

A jog világát vizsgálva valójában lehetetlen figyelmen kívül hagyni például a törzsi szokásjogot - a Szaharától délre fekvő Afrikában a viták mintegy nyolcvan százalékát szokásbírók előtt tárgyalják (a2015 nem állami igazságszolgáltatási intézményekről lásd Kötter et al. részletesebben) -, vagy figyelmen kívül hagyni a vallási jogot, amely egyre nagyobb jelentőségre tesz szert (lásd Schuppert hamarosan). Ez nem jelenti azt, hogy megkerüljük a "mi számít jognak" kérdését; a filozófiai fejezetben saját javaslatokat fogunk előterjeszteni arra vonatkozóan, hogy hogyan határozzuk meg, mi a jog.

- * A magatartási szabályok lehető legszélesebb körének befogadására szolgáló széles látószögű objektív kiválasztása szükségszerűen interdiszciplináris megközelítést feltételez, amire mi jól

felkészültünk. Az általunk választott perspektíva tehát nem tisztán jogtudományi, mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy egy ilyen megközelítés szinte automatikusan megijeszti a társadalomtudósokat, és szinte megszakítja a tudományágak közötti kommunikációt.

Werner Menski (2012) talán egy kicsit túloz, de alapvetően igaza van, amikor mind a jogászokat, mind a társadalomtudósokat felelősséggel vádolja a tudományágak közötti kommunikáció hiányáért; a következőképpen szólítja fel a jogászokat:

Először is, a jogot mint tudományágat és tevékenységet más emberi fogalmaktól és üzleti formáktól elkülönültnek akarják tekinteni. Valahogyan az ügyvédek különleges kaszként tekintenek magukra, és úgy érzik, hogy a jog tekintélyét csorbítaná, ha azt társadalmi vagy vallási kérdésekkel szennyeznék be. William Twining [...] ékesszólóan mutatta be, hogy a jogot egy fekete dobozba zárták, és hajlamos elkülöníteni, figyelmen kívül hagyva, hogy a való életben mindig van olyan, amit Santos [...] "interlegalitásnak" nevez, a differenciális jogfajták közötti kapcsolatoknak. A jogászok azonban előszeretettel utasítják el az olyan "csúnya szavakat", mint a pluralizmus és a sokféleség, és akkor természetesen nem veszik észre a jog mindenütt jelenlévő természetéről szóló kulcsfontosságú üzeneteket [...], és nem veszik észre az "élő jogot" közvetlenül az orruk előtt (Menski 77. o.2012.,).

Menski azonban a társadalomtudósokat is figyelmezteti:

Másodszor, és ami valószínűleg még károsabb, sok társadalomtudós kétségbeesetten próbálja távol tartani az ügyvédeket a saját kisparcellájuktól vagy káposztásföldjeiktől.

miért. Egyszerűen nem bíznak az ügyvédekben, akik általában cápák? Vagy többről van szó, mint éles nyelvről (vagy inkább fogakról) és a szakmai dominanciától való félelemről? Úgy tűnik, hogy a jog és a kultúra, és specifikálisan a jog és a vallás felosztásának felvilágosodás utáni módszertana még ma is elvakítja a tudósokat, elzárva a jog és az élet eredendő összefüggésének teljes látását (Menski 2012, 77. o.).

A Menski által felvetett "bűnösség kérdését" nyitva hagyhatjuk, de megmutatja, hogy milyen automatizmusok alakítják a tudományágak közötti kapcsolatokat.

Véleményünk szerint a szabályok világának feltárásában való együttműködés minden olyan tudományág feladata, amely bármilyen szempontból is érdeklődik a jog (tágabb értelemben vett) működése és működése iránt - és ezek szükségszerűen sokan vannak.

Természetesen nem tudjuk lefedni ezt a széles spektrumot, és csak arra törekedhetünk, hogy *hidakat építsünk a tudományágak között*. Ennek érdekében ismét a *kormányzás* fogalmához fordulunk, amely időközben a scientific közösségben nagyrészt elfogadott *hídfogalom* (lásd Schuppert 2005a; 2011d), különösen a jog- és társadalomtudományok határterületén; a kormányzási perspektíva ennek megfelelően híven végigkíséri majd könyvünket.

Széleskörű egyetértés van abban, hogy a kormányzás mindig az adott kormányzati kollektívákhoz (Zürn 2008) és az ezeket a kollektívákat alakító szabályozási struktúrákhoz kapcsolódik (Mayntz Franzius2005, 2006). Ez csak egy

röviden eltávolodunk két szociológiai perspektívától, amelyek mellett különösen elkötelezettnek éreztük magunkat a könyv munkája során; egyrészt a csoportszociológiai perspektívától, amely a második és ötödik fejezetben játszik fontos szerepet, másrészt a jogszociológiai perspektívától, amely a könyvben végigvonul, és amely a téma természetéből adódóan - és ez Max Webernek is tetszett volna - arra készlet bennünket, hogy a szabályozás szociológiájának kidolgozását szorgalmazzuk; de erre később még visszatérünk.

- * Ez közelebb visz minket egy másik, általunk nagyon fontosnak tartott perspektívához, amelyet *tudásszociológiai* perspektívának nevezhetünk. Ez - mint azt a kormányzati tanulmányokból jól tudjuk - a *szabályozási struktúrák* kialakításához és megváltoztatásához nélkülözhetetlen *szabályozási tudással* foglalkozik (lásd Schuppert 2008c), de a Tudományos Tanács által a németországi jogtudomány perspektíváiról szóló jelentésében (2012) tárgyal *reflektív tudással* is, amelynek jelentőségét a Tanács a következőképpen írja le:

A jogtudomány feladata, hogy a jognak mint a társadalom központi irányítási médiumának sajátos minőségét a többi, például a piac, a politika, az erkölcs és a vallás mellett újrafogalmazza. A jog tiszteletben tartását az ókor óta a jó és igazságos rend alapvető feltételének tartják. Ez arra utal, hogy a tudomány segítségével a társadalom számára folyamatosan rendelkezésre álló *reflektív tudás átörökítésre és diszkurzív fejlesztésre* kerül. Ez egyben a jognak korrekciós funkciót is adott a piaccal, a politikával, az erkölccsel és a vallással szemben. A jogtudomány részt vesz a társadalom vezérelveiről szóló diskurzusban, például az igazságosság, a szabadság, az emberi méltóság és a szolidaritás vonatkozásában. Ezt a feladatot nem kizárólagosan, hanem sajátos módon vállalja, amelyet a jog érvényességi igénye és az ezzel összefüggő általános kötelező erejének érvényesítése alakít ki (Wissenschaftsrat 2012, p. Transl33.. R.B.).

Maradjunk egy pillanatra az úgynevezett *szabályozási tudásnál* és annál az érdekes kérdésnél, hogy hogyan oszlik meg az államban és a társadalomban. A *tudásalapú társadalom* jellemzője, hogy egyre több szereplő rendelkezik egyre szélesebb körű tudáskészlettel, és - ennek alapján - az állami tervekkel és intézkedésekkel saját tudásukkal szembesülhetnek: "A tudásalapú társadalom gyorsan növekvő számú, jól tájékozott szereplőt termel" (Stehr 2009, p. Transl287.. R.B.), és "mivel a tudományos ismereteken alapuló, egyértelműen definiált megoldások egyre kevésbé lehetségesek, és ez általánosan elismert, egyre nő azoknak az egyéneknek és csoportoknak a száma,

akik tudományos érveket tudnak mozgósítani saját céljaik, azaz differens érdekeik érdekében" (Stehr p2009,. 284.

Fordítás. R.B.). Másfelől az állam vagy más jelentős társadalmi intézmények képessége a tudáshoz mint erőforráshoz való hozzáférés ellenőrzésére, nemhogy monopolizálására egyre csökken: minél több új tudásforma alakul ki, és minél sokszínűbbé válnak a tudás előállításának módozatai, annál diffiktabbá válik az állam számára a tudás pluralizálódásának és diffúziójának irányítása, nemhogy effektív ellenőrzése (lásd Stehr 2003 az ellenőrzés és szabályozás ezen aspektusáról). Egy lépéssel tovább kell mennünk, és figyelembe kell vennünk azokat a veszélyeket, amelyek abból eredhetnek, hogy az állam nyilvánvalóan egyre jobban függ a nem állami tudásforrásoktól. Andreas Voßkuhle különös veszélyt lát az állami tudáskészlet elhanyagolásában:

A tudás hatalom. Ez még inkább igaz az államra, amelynek hatalma annál inkább csökken, minél kisebb a saját tudás- és tapasztalatállománya. Bár a magán szakértelem igénybevétele tompíthatja ezt a folyamatot, de fel is gyorsítja, mert túlságosan könnyen szem elől tévesztik a tudás belső szervezésének fenntartását és optimalizálását az állam részéről. Ahhoz azonban, hogy az állami és a magántudás produktívan összekapcsolódjon, az államnak szükségszerűen továbbra is rendelkeznie kell megfelelő tudással, amellyel hozzájárulhat. Ellenkező esetben elveszít minden lehetőséget az irányításra, ellenőrzésre és korrekcióra; csak egy jól tájékozott állam vállalhat effektív felelősséget a közjog garanciájaként (Voßkuhle 2005, pp. f454. Ford. R.B.).

Ezek a megfontolások is azt sugallják, hogy az *államközpontú szemléletet* határozott fenntartásokkal kell kezelni; és ezzel elérkeztünk a következő ponthoz, ahhoz a kulcskérdéshez, hogy miért van szükség a jog terepének újbóli feltérképezésére. Ám figy előbb térjünk rá egy, a projekt szempontjából releváns figyelemre.

A szabályok világának mérése nem lenne megfelelő feladat, ha a véget ért fejlődés leírására és rendszerezésére korlátozódna. A "felmérőnek" érzéke kell, hogy legyen a kialakulóban lévő fejleményekhez is, és úgy kell tekintenie magára, mint aki hozzájárul a *jogtudományi innovációs kutatáshoz* (lásd Hoffmann-Riem és Schneider 1998), és így - ahogyan azt a Wissenschaftsrat (Német Tudományos Tanács) is szorgalmazza (2012, p. 9), "aktív szerepet játszanak a jogalkotásban és -formálásban"; hogy egy kisebb példát említsünk, Helmut Philipp Auston egy nemrégiben megjelent cikkében a megvárosok egyre fontosabb szerepét tárgyalja, különösen mint a globális éghajlatvédelmi rezsimek kormányzási szereplői (Aust 2013; lásd még Preuß a megvárosok

mint politikai színterek szerepéről (2013). Felteszi a kérdést, hogy "úton vagyunk-e a globális város törvénye felé": ha a városi metropoliszokat olyan globális szereplőként értelmezzük, amelyek felelős szerepet játszanak bizonyos

kormányzási rendszerek, ez eddig megválaszolatlan kihívások elé állítja a jogrendet, különösen a nemzetközi jogot - kihívások, amelyeket Aust a következőképpen ír le:

A szereplő fogalmának nyitottabb értelmezése alapján felmerül a ...kérdés, hogy hol húzódik a határvonal a jog és a nem jog között a nemzetközi kapcsolatokban. Túl sokat követelne a jogi kategóriáktól, ha automatikusan jogi relevanciát tulajdonítanánk a szereplők minden normatív kijelentésének és elvárásának. A nemzetközi jogi kategóriák kialakításánál figyelembe kell venni, hogy nem minden állami és egyéb hatósági intézkedés alkalmas egyformán a "legalizálásra" vagy az igazságszolgáltatásra. A nemzetközi jogban a jogtudománynak ezért olyan kategóriákat kell kialakítania az itt leírt jelenségek számára, amelyek lehetővé teszik a jog és a nem jog közötti értelmes határvonalak meghúzását. A jogforrás-elmélet és különösen annak klasszikus megnyilvánulása a Nemzetközi Bíróság alapokmányának cikkében³⁸ nem nyújthat többet, mint támpontot. Az említett jelenségek fényében a hasznos határvonal meghúzásának első kritériuma a jogi cselekvés "imi- tációja" lehet. Ha az "új szereplők" olyan nyelvet használnak, amely a cselekvés hagyományos, jogilag releváns formáira emlékeztet, akkor feltételezhető, hogy az ilyen cselekvés célja több, mint pusztán a politikai-morális kötelezettségek teljesítése. Az érintett szereplők feltételezett akarata azonban csak az egyik tényező lehet. Különösen az olyan intézményekkel való kapcsolat, amelyekről elismerten a jog révén járnak el, mint például az Európai Bizottság vagy a Világbank, adhat további jeleket a jogi relevanciára. Aer minden, a közjogi eszközökkel történő fellépés igazságosságot igényel: amint az elosztási igazságosság kérdései felmerülnek, a jogtudománynak foglalkoznia kell a leírt együttműködési jelenségekkel. Ez persze még inkább aktuális lenne, ha az egyének jogait affektálnák az ilyen, városok és közösségek közötti, határokon átnyúló együttműködések (Aust 2013, p. Transl702.. R.B.).

A fejlődésre nyitott jogtudományról szóló rövid kitérő után most rátérünk arra a kérdésre, hogy a jog világát újból meg kell-e mérni.

B. A jog világának újramérésének szükségessége

A jog világának újramérésének szükségességét nem csak egyre gyakrabban hangoztatják, hanem mára már szinte közhelyszerűvé vált azok körében, akik a joggal mint a kommunikáció birodalmával foglalkoznak. A *jog = állam* egyenlet törekénységét leginkább a globális szintű szabályozási rendszerek fejlődésének fényében jegyzik meg. Nemzeti szinten és az alatt azonban léteznek olyan szabályozási rendszerek is, amelyeket nem az állam hozott létre, és amelyekkel e könyv során részletesen foglalkozni fogunk. Kezdjük azonban azzal, hogy megvizsgáljuk, hogyan kérdőjelezi meg a jog = állam egyenletet a nemzetek feletti

szabályozás jelenségei.

Egy öen idézett jelentésben a Wissenschaftat a jogtudomány újragondolásának különösen elkötelezett szószólójának bizonyult: "A jog internacionalizálása és európaizálása, mindenekeelőtt a *zárt nemzeti jogrendszerek megnyitása* révén, ... olyan módszert igényel, amely reflektálja és kritikusan integrálja a nemzetközi perspektívákat" (Wissenschaftat Transl2012,29.. R.B.). Ez rámutat a nemzetközileg összekapcsolódó jogtudomány ősellenségére: a nemzeti jog zárt tömbjére való figyelésre, amely - ahogy Patrick Glenn (2013) fogalmaz - a "zárttság elemeként" működik, akadályozva a nemzetállam "kozmozopolita államhá" való, esedékes fejlődését. Újra meg kell vizsgálunk a *jog = állam*, vagy adott esetben az *állam = jog* egyenletet.

I. Törvény = állam / állam = törvény: A látszólag stabilnak tűnő házasság válás felé tart

Két példa mutatja ennek az uralkodó *törvénynek* = állapotegyenletnek a formáló erejét. Az első Peter Badurasnak a "Jog, jogelmélet, jogfilozófia" című 1971-es cikkéből vesszük a Fischer-jogszótárban (Fischer-Lexikon 'Recht'). Kezdjük azonban a szótár bevezetőjével, amely így kezdődik:

A jogrendszer társadalmunk gerince. Mivel az erkölcs, a szokás és a konvenció a magánszférában a kötelező erejű kötelezettségvállalás hiánya miatt elvesztette effiktségét, a társadalmi ellenőrzés és felügyelet mechanizmusai, amelyek magasan iparosodott civilizációnkat működésben tartják, mind a jog formáját őltik. A paragrafusok, amelyek a kultúrkritika régi közhelye szerint a valóságtól való elavult eltávolodást szimbolizálják, valójában kötelező magatartási szabályok formájában effektívebben irányítják az egyént és az egészet, mint valaha. Ez a jövőben is így lesz. Az empirikus társadalomtudományok minden új figyelme és minden politikai követelés, hogy társadalmunkat a gyorsan változó életkörülményekhez igazítsuk, csak akkor tudja effektív módon alakítani a társadalmat, ha jogba ültetik át (Badura 1971, 7. o. Ford. R. B.).

Az államnak ezekkel a törekvéseivel, hogy a jog segítségével ellenőrizze és alakítsa a társadalmat, Peter Badura is foglalkozik, amikor a következőképpen írja le a *modern állam funkcionális logikáját*:

A hatalmi eszközök, amelyekkel az abszolutista fejedelemségnek sikerült stabilizálnia belső szuverenitását, és amelyek kormányzási módjának sajátosságát képezik, a fejedelmi akarat eszközeként kialakított közszolgálat, amelyet nem az osztályhoz tartozás, hanem az érdemek alapján felvett és előléptetett személyzet ("köztisztviselők"), valamint az állandó hadsereg, amely nem a feudális hűség, hanem a hűség alapul.

sorozás és toborzás ("miles perpetuus"). De a döntő társadalmi technika, amellyel a feudális társadalom az alattvalók abszolutista társadalmává (Untertanengesellscha) alakul át, az állam törvényhozó hatalma. A törvényhozó hatalom, az államnak az új törvények megalkotására vonatkozó átfogó hatásköre lehetővé teszi, hogy a társadalom és a társadalmi folyamatok minden aspektusát saját akarata szerint befolyásolja. Az állam és a felsőbb hatalom által létrehozott törvényhozási kompetenciája azok az alapvető eszközök, amelyekkel a poszt- középkori társadalomnak sikerült elérnie új céljait és érvényesítenie érdekeit, előkészítve az utat a polgári társadalom számára. A szuverenitással és az abból levezetett törvényhozási monopóliummal legitimált állam mint a modern társadalom politikai szervezete felváltotta a világi és szellemi hatalom középkori kettős uralmát; az állam jogrendje felváltotta a világi és szellemi jog középkori kettős rendjét, és fokozatosan felszámolták a partikuláris és regionális jogforrások anarchiáját. A polgári gazdasági társadalom az állam által garantált, egységesen érvényes, megbízható jogrendet hozott létre (Badura 1971, p. Trans120.. R.B.).

Még negyven évvel később sem változott semmi ebben az alapállásban, és a törvény = állam formula érvényességét rendületlenül fenntartják. A Göttingeni Tudományos Akadémia májusi 29 nyilvános ülésén tartott beszédében 2008 "Honnan jön a jog?" címmel. Christian Starck ezt mondta "Azonos-e a jog és az állam?" cím alatt:

Ha a törvényt a pozitív jogban [Gesetzen] megtestesülőnek tekintjük, a válasz egyszerűnek tűnik. Az ilyen jogot az állam mint jogalkotó alkotja. A jogot tehát az állam adja. Ez vonatkozik az önkormányzati rendeletekre is, amelyeket így vagy úgy az állam engedélyez. Ha a jog eredetére vonatkozó kérdésben a pozitív jog fogalmához fordulunk, azaz a törvényt a törvényi jogban keressük, ez a modern statutorifikáció kifejeződése. ...

Hans Kelsen túlzásba vitte a jognak ezt a modern felfogását, amikor a jogot többé-kevésbé egyenlővé tette az állammal. Az állam nemcsak jogot alkot, hanem fogalmilag maga is jogi normák rendszere. Ha az állam normarendszer, akkor csakis a pozitív jog rendje lehet, mert minden más párhuzamos érvényességét ki kellene zárni" (Starck 2009, p. 187. Transl. R.B.).

Az európai jog és a nemzetközi jog létezése ellenére ez semmin sem változtat:

Az európai jog és a nemzetközi jog figyelembevétele nem változtatta meg a választ arra a kérdésre, hogy honnan származik a jog. A jog az államtól származik, vagy közvetlenül az állami jogalkotáson keresztül, vagy más államokkal kötött szerződéseken keresztül, vagy közvetve az államon belüli jogalanyok felülről lefelé irányuló felhatalmazása, vagy a nemzetek feletti jogalanyok alulról felfelé irányuló felhatalmazása révén. A jog és az állam közötti kapcsolat - mint láttuk - abban az értelemben statáriális, hogy az állam minden jog létrehozója (Starck 2009, 88. o. Fordítás: R. B. R.).

Még az a tény is, hogy a magánszemélyek a számukra biztosított

magánautonómia keretein belül szerződéses eszközökkel jogot
alkothatnak, csak marginális...

szövetségesen korlátozza az állam által alkotott jog dominanciáját, mivel - ahogyan Starck maga fogalmaz a lábjegyzetben¹² - az ilyen szerződések "törvényileg megszelídülnek" az államnak mint az egész jogrendszer garanciavállalójának felelőssége alatt.

Thomas Duve-ra bizzuk a *jogi gondolkodás államközpontúságának* - amely még a jogi képzés kialakításában is kifejezésre jut - ábrázolását a "hosszú" XIX. századtól napjainkig; a kiindulópont egy olyan folyamat, amelyet a *jogrendszer államosításának* nevezhetünk:

A "törvényt" az "állami joggal" azonosították; a jogtudomány ennek megfelelően az állammal és annak jogával foglalkozott: a nemzetállam intézményei által alkotott pozitív joggal. Ugyanez igaz az igazságszolgáltatásra is: az *igazságszolgáltatásban* állami monopóliumra és az *igazságszolgáltatás* fokozatos "államosítására" törekedtek, akár a föderális, akár a centralista elv alapján. Ez a nemzeti hagyomány és a fegyelmi önrendelkezés

az ezen alapuló felfogás, amely a mai napig meghatározza a joggyakorlatot - Németországban, Európa számos részén, és kisebb mértékben a világ más részein is, amelyek átvették ezt a modellt. A XIX. század és a XX. század elejének kodifikációs maradtak a leglátványosabb kifejeződése annak, amit egyes megfigyelők "jogi abszolutizmusnak" neveznek, a jog és a jogtudomány nemzetállamhoz szorosan kapcsolódó felfogásának - a jog és az igazságszolgáltatás államosítására és központosítására tett eme effrekcióknak a "dekodifikáció" felé mutató bizonyos tendenciái ellenére (Duve 2013b, 4. o. Ford. R.B.).

Éppen a jogtudósok között fennálló messzemenő egyetértés miatt, mi find ez érdekes, hogy helyezze a képletet

jog = állam

újbbli vizsgálat alá vonni, és közelebről megvizsgálni a két konstitutív elemet, a "törvényt" és az "államot" - abban a várakozásban, hogy mindkettő sajátos dinamikát fog mutatni, egyre inkább abszurdításra redukálva a *törvény = állam* egyenletet mint *statikus világgépletet*. Most ezt az elképzelést vizsgáljuk meg részletesebben.

II. *Jog = állam*: Egy képlet két rendkívül dinamikus konstitutív elemmel

Amikor manapság az államról beszélünk, az "államiság változásai" biztosan előkerülnek; mi magunk is elkötelezetten és örömmel vettünk részt ebben a változásról szóló diskurzusban, és nem tudjuk megállni, hogy ne idézzük legalább a hozzájárulásunk első három mondatát:

Ma már szinte nem lehet elkerülni az államiság megváltoztatásáról szóló beszédet, még a bevallottan kissé régimódi módszerrel sem, a kivándorlással a távoli régiókba.

a világot. Alig szállt partra, a kivándorló - ahogyan az "Aus Politik und Zeitgeschichte" májusi száma 2007 megállapítja - "az államiság új formáival" és/vagy a korlátozott államiság ún. térségeivel szembesül, amelyek sajátos kormányzási problémákat vetnek fel. Bármerre nézünk, az "állam alkalmazkodóképességét" mindenütt természetesen tekintik; a változásról szóló számos író által felvázolt forgatókönyvek az államtól való búcsúzástól az állam "újbóli trónra kerülésének" kísérletéig terjednek (Schuppert 2008c, Transl325.. R.B.).

A szemantikába most nem megyünk bele; az érdeklődő olvasót Philipp Genschel és Bernhard Zangl (2008) "Metamorphosen des Staates - Vom Herrschasmonopolisten zum Herrschasmanager" (Az állam metamorfózisa - A hatalmi monopolistától a hatalmi menedzserig) című tanulmányára, valamint Arther Benz cikkére utaljuk, amely a Voßkuhle et al. *Verabschiedung 2013, und Wiederentdeckung des Staates im Spannungsfeld der Disziplinen* (Taking Leave of
és *Az állam újrafelfedezése a fegyelemtől a fegyelemig*).

Amikor a jogról beszélnek vagy írnak, szinte biztos, hogy a *jogrendszerek endogén dinamikáját* hangsúlyozzák: forduljunk ismét kedvenc tanúkhhoz, a Wissenschaftsrathoz, amely a fent említett, "A németországi jogtudomány kilátásairól" szóló jelentésében meggyőzően állítja, hogy:

A jogtudomány feladata, hogy a modern társadalmasodás változó körülményei között vizsgálja e kulcsfontosságú társadalmi szabályozási médium [a jog] előfeltételeit, érvényességi feltételeit és effektáját. A jog nemcsak a külső, hanem a saját maga által folyamatosan generált változásokkal is mindig szembesül. Ezért külső és belső *dinamika* egyaránt jellemzi. Jelenleg az internatjonalizáció és az európaizálódás változtatja meg a jogot. Az európai jog áthatja és (részben) megváltoztatja a nemzeti jogot. Eközben nemcsak a nemzeti alkotmány-, közigazgatási és gazdasági jog affektálódik, hanem olyan filmek is, mint a kötelmi jog, a családjog, az öröklési jog és a büntetőjog. A jog európaizálódása és az azt alkalmazó európai bíróságok ítéletei új *dinamikát* eredményeztek, amely példátlan módon megkérdőjelezi a fennálló normahierarchiakat, és minden területen kérdéseket vet fel a jogalkotással és -alkalmazással kapcsolatban. A szuverén államhatalmak és a nemzetközi jogi körök, valamint a nem állami normarendszerek találkozási pontjai pluralizálódásához is vezet. A még mindig az állam által formált jogteret megváltoztatják a szabályozási feladatokat átvevő magánszervezetek (az olyan szövetségek szabályzata, mint a DIN német szabványügyi intézet, a TÜV biztonsági szabványügyi hatóság, a DFB német labdarúgó szövetség vagy az internetes ún. közösségi hálózatok feltételei), valamint a meglévő és új, nem állami, erős kötőerővel bíró rendező rendszerek (például vallási közösségek) (Wissenschaftsrath 2012, f. o26. Fordította: R.B.).

Ha ez a helyzet, akkor - ahogy Wolfgang Hoffman-Riem nemrégiben (2013) megfogalmazta - nemcsak "a jog házának mélyreható módosítására" van szükség: a jogot *állandó építkezésnek* kell elismerni. Ha az állam és a jog

folyamatosan változik, akkor csak egy folyamatszerű szemlélet a két

a törvény = állapotegyenlet összetevői megfelelőek. Ami az állapotot illeti, valóban tettünk egy lépést ebbe az irányba, azt javasolva, hogy az állapotfeltételek elméletében az "*állapotról mint folyamatról*" beszéljünk (Schuppert 2010). Most tehetünk egy következetes második lépést, és javasolhatjuk a "*törvény mint folyamat*" kezelését. Ha az államot és a jogot folyamatnak tekintjük, hamarosan nyilvánvalóvá válik, hogy a kettőt ugyanaz a dinamika tájékoztatja.

Egyrészt feltűnő a megfelelés a felsorolt példák között: ugyanazok a kulcsfogalmak találhatók az állam és a jog tekintetében, nevezetesen az európaizálódás, a transznacionalizáció, a privatizáció, az informalizáció stb. tekintetében. Ez aligha meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a modern államiság a jog által formált államiság, amelyben - ahogy a jogszótár bevezetője megjegyzi - a politika csak a *jogi normákba való átültetéssel* nyerhet társadalomformáló erőt. Ennyiben az államot és a jogot érintő változások szükségszerűen kéz a kézben járnak.

Közelebbről megvizsgálva azonban hamarosan kiderül, hogy az említett kulcsfogalmak az állam és a jog számára egészen differens dolgokat jelenthetnek. Az állami funkciók privatizációja - például a vasúti közlekedés és a posta fizetésében - nem azonos a jog privatizációjával; és az állami tevékenységek transznacionalizálása - például a környezetvédelmi politikában - nem azonos a transznacionális jog kialakításával; az állami ellenőrzés informalizálása - például a tájékoztatási és meggyőzési programok terén - szintén differt a jog informalizálásától a klasszikus jogforráselmélet kiterjesztésének értelmében. Közelebbről megvizsgálva mindhárom példa a *jog fokozatos destatizálódásának* vagy - ahogyan Frank Schorkopf nemrégiben (2014) fogalmazott - *a jog dejuridifikációjának* [Entrechtlichung des Rechts] folyamatait mutatja, és így a világképlet jog = állam két alkotóelemének szétcsöpögését. Ezt tekintjük az igazán érdekes megfigyelésnek, ami alkalmas arra, hogy egy kissé hosszabb exkurzusba kezdjünk az állam és a jog összekapcsolódásáról és szétválasztásáról.

- C. Az állam és a jog összekapcsolása és szétválasztása mint az államiság változásának megnyilvánulásai

I. A jog államosítása és destatizációja?

Az államiság változása - ahogy Philipp Genschel és Bernhard Zangl tették - a hatalom államosításának és destatizálásának folyamataként írható le. Az "állam metamorfózisairól" írva azt állítják, hogy az inga a hatalom államosításától - amely alatt helyesen nemcsak az instrumentális államosítás értik az állam döntéshozó hatalmának monopolizálása révén, hanem a legitimációs államosítás, azaz az erőforrásoknak az államhatalom legitimálása érdekében történő kisajátítása is - a politikai hatalom destatizációja felé lendült vissza, ami a huszadik század második felében kezdődött, és az 1970-es évektől kezdve egyre nagyobb lendületet vett: "A hatalom progresszív ..államosítását legkétszáműbb az 1970-es évektől kezdve a destatizáció felé tartó ellentétes irányú fejlődés felülírta. Az állam hatalmi monopóliuma a hatalom erodálódik" (Genschel és Zangl p2008,. Fordítás440. R.B.).

Ha van valami ebben a tézisben, akkor az inga kilengése az államosításról a destatizációra az újkori hatalom egyik pillérét, a jogot is érintette volna: nem véletlen, hogy a kulcsfontosságú monopóliumokért folytatott küzdelemben a kora újkori állam a jogalkotás és a jogérvényesítés monopóliumát is biztosította magának. *A jog államosítását* tehát feltehetően az ellenkező folyamatnak, a jog destatizálódásának kellett követnie, ami okot ad arra, hogy a *jogról* sokáig uralkodó *államjogi koncepciót* a jogtörténet szentelt földjén nyugvópontra helyezzük.

És valóban vannak komoly hangok, amelyek diagnosztizálják ezt a destatizációt - amely a modern államiság két jellegzetes folyamatának következménye: a *globalizációé* és a *magánszereplők jelentőségének növekedése*, különösen a *jogtermelésben* (lásd a Schuppert 2006-ban található, a nem állami szereplők növekvő jelentőségéről szóló írást). "A jog destatizációja és új szereplők" ("Entstaatlichung des Rechts und neue Akteure") cím alatt a "Jogrend a globális világban" ("Rechtliche Ordnung in einer globalis Welt") című programadó cikkében Ulrich Sieber megjegyzi, hogy:

A normatív kontrollrendszerekben leírt változások már megmutatták, hogy a *jog "destatizálódása" elsősorban két szinten zajlik*: a nemzetállamok közötti külső kapcsolatokban a klasszikus szuverén szabályozás figyelmében a nemzetközi és nemzetek feletti intézmények politikai kontrolljának köszönhetően regionális vagy

globális megállapodások alakulnak ki. Ez a "*nemzetállam-mentés*" ["*Entnationalstaatlichung*"] a szabályozásban.

A nemzetállamok belső és külső kapcsolataiban a közjogi és közérdekű jogrendszert a magánszereplők által történő jogalkotás növekedése egészíti ki, amely számos széttagolt területen transznacionális megállapodásokat hoz létre. A nemzetközi intézmények normáival ellentétben azonban ez a magánjogi szabályozás nem a felülről lefelé irányuló politikai irányítás folyamatai révén alakul ki, hanem alulról felfelé irányuló társadalmi folyamatok révén; már nem a területileg szervezett nemzeti közösség szuverén jogalkotásán, hanem a személyes társulásokban való tagságon, a szabványosított szabályok szerződéses elfogadásán és a tárgyalási folyamatokon alapul. Ezzel elmosódik a magánjog és a közjog közötti klasszikus választóvonal, valamint a jog és más normatív rendek közötti átmenet (Sieber 2010, p. 169. Fordítás. R.B.).

Bár mi magunk is régóta javasoljuk, hogy az állami jogalkotáson túlra tekintsünk, hogy a *szabályok világának* teljes skáláját befogadjuk, és meg vagyunk győződve arról, hogy szükség van egy korszerű szabályozás tudományára (erre még visszatérünk), a destatizációs koncepcióban való meggyőződésünk bizonytalan, mivel túlságosan lebecsüli a *normatermelők* szemünk előtt zajló, egyre burjánzó *pluralizálódását*. Inkább csatlakozunk Christoph Möllershez, amikor a

az állam és a jog fokozatos szétválasztása (Möllers 2001), és ezáltal egy többlépcsős folyamat - amely jogterületenként és tárgykörönként eltérő -, és amelyet méretezéssel kell leírni. A színpadi szemantika egyik ilyen példája a globális kormányzásról szóló tanulmányokban található. E terület egyik vezető elméletalkotója - Michael Zürn - a nemzetállamon túli kormányzás gyakran idézett hármas osztályozását javasolja (Zürn 1998):

- * *kormányzati irányítás*
- * *kormányzás a kormányzattal és*
- * *kormányzás kormány nélkül.*

A viszonyítási pont tehát az állam és annak kormányzása; ebből a kiindulópontból kiindulva - Zürn és a témával foglalkozó szerzők többsége szerint - a kormányzás három módja jól elkülöníthető. E példa áttekintése azt sugallja, hogy célszerű az állam és a jog közötti kapcsolatok eddig oly szorosan szövődő hálójában a differenciák intenzitásának jelölése azáltal, hogy megkülönböztetjük az alábbiakat

- * *az állam által hozott törvény*
- * *az állammal való jog, és*
- * *jog az állam nélkül.*

Ezek közül az első a hagyományos állapot = törvény egyenletnek felel meg, míg a második és harmadik típus olyan konstellációkat alkot, amelyekben az állapot már nem a

a törvények egyedüli alkotója és végrehajtója. Ez az eljárás lehetővé teszi számunkra, hogy azonosítsuk és megvizsgáljuk *az állam és a jog közötti szétválasztás változatait*; a következőkben ezt fogjuk tenni, és négy esetsoportot fogunk javasolni.

II. Az állam és a jog szétválasztásának négy változata

Ebben a szakaszban az állam és a jog fokozatos szétválasztásának négy konstellációját mutatjuk be. Míg a magánszervezetek általi, állami keretek között történő törvényalkotás a séma második típusának - az állammal együtt történő törvényalkotás - alelete, addig a következő konstellációk a harmadik típus, az állam nélküli szabályalkotás változatai.

A "jog vagy nem jog?" kérdésre adott elhamarkodott válasz elkerülése végett általában "szabályozási struktúrákról" fogunk beszélni, ha nem kizárólag az állam által létrehozott rendező struktúrákról van szó (lásd Schuppert 2005b). Tekintettel az állami és nem állami szabályalkotók összevisszaságára, egy ilyen gyűjtőfogalom nélkülözhetetlen kiindulópontként vizsgálatunkhoz. Hogy megbizonyosodjunk arról, hogy mit értünk alatta, briefly Hans-Heinrich Trute, Doris Kühlers és Arne Pilniok segítségéhez fordulunk a fogalom definiálásában:

A szabályozási struktúrák kifejezés nemcsak a differens szabályrendszerek közötti szisztematikus kapcsolatra utal, hanem például arra a konkrét feladatokhoz kapcsolódóan konkretizált intézményi elrendezésre is, amely a differens szereplők együttműködését koordinálja. Ez elismeri az érintett szereplők által követett bármely belső logikát, amelyet ugyan az intézményi elrendezés alakít, de nem határozza meg a végrehajtott cselekvést. Hangsúlyozni kell tehát azt is, hogy *a szereplők nemcsak a jogi előírásoknak, hanem más társadalmi koordinációs mechanizmusoknak is alávetettek*, amelyek influenzázhatják a cselekvésüket. Hogy ezek a mechanizmusok normatív szempontból relevánsak-e, az egy másik kérdés, amelyet a konkrét, feladattal kapcsolatos kontextusban kell eldönteni. A szabályozási struktúrákkal való foglalkozás így egy *shi perspektívát* hoz, kiegészítve a közigazgatási jogtudomány hagyományos, a *mezoszintű* egyedi cselekvésre összpontosító fókuszát, (...Trute et al. 2008, 177. o. Fordítás: R.B.).

1. Szabályozási struktúrák az állam árnyékában: Az állami jog mint keretjogrend

A nem tisztán állami szabályozási struktúrákra vonatkozó első példa az *állam*

mint keretmeghatározó szerepére, míg a második példa a jog végrehajtási dimenziójával foglalkozik.

a) *Szabályozott önszabályozás: A kollektív szerződéses autonómia példája*

Az ipari koalíciók által történő normagyártást - a kollektív tárgyalási autonómia rendszerét - általában a szabályozott önszabályozás tökéletes példájának tekintik (lásd a Berg et al. 2001-ben megjelent cikkeket), és így egy olyan kormányzási rendszernek, amelyben az állami jogrend - akár állami törvények, akár a Szövetségi Munkaügyi Bíróság ítéletei formájában - *keretrendszerként működik*. Mivel feltételezhetjük, hogy a kollektív alku intézménye ismert, ezen a ponton arra szorítkozhatunk, hogy meghallgatjuk Gerd Bender szavait a frankfurti Max Planck Európai Jogtörténeti 2013Intézet februári2 workshopján, aki helyesen írja le a "kollektív alku kormányzási rezsimjének" funkcionális logikáját a következőképpen:

A történelem során a jó kormányzás középpontjába egyre inkább a tárgyalási rendszerek kerültek - "tanuló társadalmi rendszerek", amelyeket "ápolni" és "ellenőrizni" kell. Szabályozott önszabályozás, vagy általánosabban fogalmazva "az autonóm önszerveződés és a társadalmilag kötelező kontextuális irányelvek összetettebb újrakombinációi": Willke és az összes többi Harmadik Út szerző szerint ez az egyetlen módja annak, hogy a nagy társadalmi kockázatot - a társadalom szabadon működő funkcionális rendszerekre való felbomlásának kockázatát - ésszerűen kordában tartsuk. A szabályozáselmélet egy életképes kontrollmechanizmus keresésében a *nem állami normatermelés és az állami eljárásjog* mint hatalmas *deus ex machina közötti kapcsolatba* vetette reményeit, annál is inkább, mivel a kollektív tárgyalási autonómiához hasonlóan az állami munkajog formájában megvalósuló kontroll egy második szinten neokorporatista tárgyalási mechanizmusokkal kombinálható. Itt nem az előíró államra van szükség az anyagi munkavédelmi jogszabályokkal, hanem a *kollektív alkurendszer* közvetett, *eljárési szabályozására*. Teubner szavaival ez egy olyan jogrend, amely "influenzával befolyásolja a kollektív alkuszövetségek belső szervezetét, jogi elismerésüket bizonyos strukturális előfeltételektől teszi függővé, eljárási normákat állít fel a tárgyalási rendszerre és a kollektív szereplők hatáskörének bővítéséről vagy korlátozásáról szóló viták lefolytatására ...". Ebből a szempontból a kollektív tárgyalási autonómia "azt a történelmi paradigmát" adja, amelyhez képest más filmekben a hasonló fejlemények mérhetők. *A kollektív alku szabadsága tehát a jogi struktúrák modernizációjának döntő elemének tűnik, amely a huszadik század komplex folyamán a jogrendszert az ellenőrzés és a kiterjesztett állam eszméjével kapcsolja össze* (Bender 2013. Ford. R. B.).

Ebből a szempontból a kollektív megállapodásokban részes felek által történő normatermelés keretszerű korlátozása valóban tökéletes példája a társadalmi önszabályozás és az állami keretrendszerek intelligens összekapcsolásának.

b) *A különböző joghatósági közösségek és joghatósági kultúrák összefonódása:
Az afrikai nem állami igazságszolgáltatási intézmények példája*

A korlátozott államiság térségeinek kormányzásával 700foglalkozó speciális kutatócsoport "A jog és a jogállamiság szerepe a korlátozott államiság térségeiben" című alprojektjében a *nem állami igazságszolgáltatási intézmények és az állami jog közötti kapcsolat problémájával is foglalkoztunk, mivel a korlátozott államiság térségeiben az államnak rendszeresen nincs monopóliuma a jogalkotásra és a jogalkalmazásra, ami a jogi normák és a kapcsolódó jogérvényesítési rendszerek sokféleségét eredményezi (lásd Kötter és Schuppert 2009). Ez felveti a különböző rendek közötti kapcsolat kérdését, mindenekelőtt a nem állami hagyományos és/vagy vallási normarendszerek és az állami jogrendszer összekapcsolódásának kérdését. Fontos normatív hidak a nem állami normarendszerek és végrehajtási intézményeik állami jogrendben való elismerésére vonatkozó szabályok (Kötter 2012).*

Az olyan országokban, mint Dél-Afrika és Etiópia, ahol állami bíróságok működnek.

csak korlátozott mértékben, nagyon különböző, de összetett megállapodásokat találunk, amelyek révén a helyi és többnyire nem állami döntéshozó központok integrálódnak az állami rendbe. Ezek a megállapodások sokféle rendelkezést tartalmaznak:

- (1) Az NSJI-k joghatóságáról
- (2) Az általuk követendő eljárásokról és az olyan érdemi döntéshozatali kritériumokról, mint az alkotmányjog szerinti alapvető jogok.
- (3) A nem állami intézmények és az állami bíróságok közötti kapcsolatáról és az állami igazságszolgáltatási rendszerbe való integrálásukról, például az állami bíróságokhoz való fellebbezés biztosításával.

A jogi szabályozás érvényessége és végrehajthatósága az NSJI-k és az állami jogrend közötti kapcsolaton keresztül viszont nagymértékben függ az állami jog általános hatékonyságától az adott figyelem területén. Amennyiben az állami jogot általában figyelmen kívül hagyják és/vagy betartják, és így nem képezi részét a nem állami jogi diskurzusnak (Teubner 1991/92), nem várható el, hogy például egy szokásjogi vagy saría bíróság bírái megfelelő iránymutatásokat tartsanak be eljárásaik vagy ítéleteik során. Egy másik effektus is megnyilvánul: manapság a hagyományos hatóságok legitimitása a közösségeikben - olykor igen jelentős mértékben - azon a körülményen alapul, hogy az állami jog

elismeri őket, és különleges jogköröket - és az ezzel járó politikai hatalmat - ruház rájuk (Weeks 2011). Az NSTI-k tehát nem feltétlenül csak ott erősek, ahol az állami jog nem tud érvényesülni. Lehetnek pro-

az állami törvények által indokolt és legitimált. Tipológiánkban ezért az állam nélküli és az állammal való szabályérvényesítés alá is besorolhatók.

2. Szabályalkotás az állam helyett: A szabályozási hiányosságok pótlása

A jog és az állam közötti szétválasztás eme érdekes esetének illusztrálására a szokásos szerződési feltételek példáját választottuk:

Nem csak a technikai dimenziókat lehet szabványosítani, például a papírformátumot és a csavarok méretét - ez egy úttörő szabványosítási történet, amelyet Miloš Vec (Vec 2006) szeretettel mesélt el újra: *a szerződési feltételeket is lehet szabványosítani.*

A szerződések szabványosításában - amint azt Tilmann Röder a biztosítási ágazatra súlyos csapást mérő San Franciscó-i földrengés kiváltó funkciójáról szóló átfogó tanulmányában (Röder 2006) elmondta - két fő ágazat játszott úttörő szerepet, nevezetesen a biztosítás és a közlekedés. A brit biztosítótársaságok nemcsak a profit maximalizálása, hanem a kockázatelosztás optimalizálása és a kötvények feletti ellenőrzés megtartása érdekében minden egyedi szerződést *azonos feltételek alapján kötöttek*; a közlekedési ágazat követte ezt a példát.

Röder két fő okot azonosít a szabványos kon- traktusfogalmak gyors elterjedésének: *a szabványosítás szükségességét a világgazdaságba erősen integrálódott ágazatokban, valamint a jogi szabályozás hiányát, amely a gazdasági szereplők számára szabályozási hiányosságokat eredményezett:*

A nemzetközi üzleti tevékenységekre vonatkozó speciális szabványos szerződések, szabványos záradékok vagy szerződési formanyomtatványok számos okból alakultak ki. Alapvetően a szerződések alapjának szabványosítása iránti érdeklődés *az érintett ágazat világgazdasági integrációjával arányosan* nőtt. A nemzeti szinthez hasonlóan a vállalkozások is törekedtek a szerződési alap nemzetközi szabványosítására, ha az állami szabályozás hiányzott, vagy azt nem tartották megfelelőnek, illetve elavultnak. ...

Minél kevésbé szabályozták az államok az egyes ágazatok jogát, annál erőteljesebben terjedt el az üzleti és jogi tranzakciók nem állami szabályozása. Így a nemzetközi hajózást a fob és cif hajózási szerződések szabályozták, amelyeket könnyű volt távíróilag kezelni. Az átfogóbb megállapodásokhoz a tengerentúli kereskedők a szabványos formanyomtatványokat használták. Ezeket különösen széles körben használták az olyan alapvető árucikkek kereskedelmében, mint a gabona, a takarmány, a gumi, a coffee és a cukor. A raktározás a

világkereskedelem átrakodási központjaiban szintén a nemzetközileg elismert, záradékolható raktárbizonylatok alapján működött. A tengeri és belvízi hajózás szabványos formanyomtatványú szerződéseket és fuvarleveleket használt, amelyek szabványosítására ágazati szervezeteik és a nagy hajózási társaságok törekedtek. Ezek a példák a következőkre vonatkoznak

a nemzetközi üzleti tranzakciók szintjén az egyik legfontosabb szabványosítási jelenség (Röder 2006, f. o321. Ford. R.B.).

A Röder által azonosított szerződési feltételek szabványosításának funkcióinak áttekintése nem hagy kétséget afelől, hogy a szabványosítás szabályalkotás:

- * *a hatalmi függvény* (a szerződési feltételek tartalmára gyakorolt aszimmetrikusan elosztott influence)
- * *a kommunikációs és kompatibilitási funkció*
- * *a jogbiztonsági funkció, és*
- * *a hiánypótló és továbbfejlesztő funkció,*

Röder megjegyzi:

Sok szempontból újszerű volt. Így a szerződés tartalmára vonatkozó döntést elkülönítették a konkrét rendelkezések megkötésétől. Előzetesen, konkrét ügyletekre való hivatkozás nélkül szabványos záradékokat és szerződéseket fogalmaztak meg, amelyek a jövőbeni szerződések nagy számának egységes jogi alapjául szolgáltak. *Kialakításuk tehát inkább emlékeztet a jogalkotási folyamatokra, mint az ipari szerződéses gyakorlatra.*

a szerződéses elemek alapvetően eltérő funkciókat töltenek be, mint a két szerződő fél közötti egyedi megállapodások. *Céljuk a házon belüli racionálás, a gazdasági hatalom gyakorlása, az állami szabályozás szisztematikus kiszorítása; és teret biztosítottak a jog állandó aktualizálásának.* Csak a formaszerződések alapján lehetett kezelni az üzleti életben kialakult egyre bonyolultabbá váló együttműködési, befektetési és cserekapcsolatokat (Röder 2006, p. f319. Fordítás R.B.).

A szabványos záradékok és szerződések irányítják a piaci szereplők magatartását, akiket ezek vezérelnek és ezekre támaszkodnak; az ezek alapján kötött megállapodások tekinthetők a *mérvadó szabályozási rendszernek*, amely helyettesíti, továbbfejleszti vagy akár meg is kerüli a hatályos jogszabályokat. Ez tehát *szabályalkotás és a normaképzés újszerű struktúrája.*

3. Az államon túli szabályozási struktúrák: Globalizált rendező struktúrák és szabályozási rendszereik

A *destatizációnak* (*Entstaatlichung*: lásd Allmendinger 2003) vagy társadalmi és politikai *denacionalizációnak* (*Denationalisierung*: lásd Beish-eim et al. 1999) nevezett folyamatok nem - hogyan is lehetne másként? - kíméli a rendező tényező jogot, ahogyan azt a transznacionális kormányzási struktúrákban láthatjuk: a világ rendjét továbbra is strukturáló területi államok nemzeti törvényhozói szabályozási képességeik határaihoz

érnek, és hagyják a

bizonyos területek jogilag nem szabályozottak; ezt a jelenséget neveztük szabályozási résnek.

Bár ezek a nemzeti államiságon túli területek "jogtalanok" lehetnek, nem "rendezetlenek": a ma használatos "transznacionális kormányzás" (Djelic és Sahlin-Andersson 2006) és "globális kormányzás" (kompakt összegzés Zürn 2005-ben) joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy ezeken a nemzeti államiságon túli transznacionális területeken olyan rendező struktúrák - és ez automatikusan szabályozási struktúrákat is jelent - alakultak ki, amelyek nem mérhetők megfelelően az államközpontú jogfelfogás mércéjével. A következőkben három olyan területet vizsgálunk meg, amelyek úgymond "természetüknél fogva" globalizáltak, hogy megvizsgáljuk az ott fellelhető szabályozási struktúrák sajátosságait és közös vonásait. Az első az internet.

a) *www* - Egy deterritorializált entitás szabályozási struktúrái

Az internet aranybánya a normatív és kormányzati elmélet számára; hogy közelebbről megvizsgáljuk természetét a szabályozás-tudományok szemszögéből, a nyilvános kommunikáció szabályozási problémáinak egyik legjobb szaktekintélyéhez, Wolfgang Hoffmann-Riemhez fordulunk:

Mivel az internet és a közösségi hálózatok működése még ott is szabályoktól függ, ahol a szuverén szabályozás nem érvényesül, az internet nagyon tanulságos példát szolgáltat a szabályok és a jog pluralizálódására, valamint a jog és a nem jog együttélésére. A "nem-jogi" szabályok gyakorlati érvényességükben is részét képezik az internethez nélkülözhetetlen szabályozási struktúráknak, és "kommunikálnak" a másik részükkel, a szuverén joggal.

Az internet, valamint a webes közösségi2.0 hálózatok nagyrészt (de nem kizárólag) a kizárólag magánintézmények által hozott szabályok keretein belül működnek. A *magánjogra* is számos példa van *tehát*. Ez nagyrészt állami szerepvállalás nélkül működik, de bizonyos mértékig az állami jog mintájára, és néha az állam segítségére szorul a jogérvényesítésben. Egyes ilyen jellegű szabályokat - például a domainnevek kiosztására vonatkozó ICANN-szabályokat - a *lex informatica* vagy *lex digitalis* kifejezések alá sorolták. Az, hogy az ilyen és más nem állami szabályok "jogként" érvényesek-e, a *jogelmélet* vagy a *defnicionális egyezmény kérdése*. Mivel az ilyen szabályok nem egy jogilag nem szabályozott területen jönnek létre, nem szabad félreérteni a "nem jogként" való besorolásukat úgy, hogy figyelmen kívül hagyjuk a jogrend keretein belüli jelentőségüket. Ráadásul egyre inkább elismerik, hogy az állami jog az internet figyelmében is nélkülözhetetlen, így az állami és a nem állami normák között *kölcsönös influence viszony* alakulhat és alakult ki (Hoffmann-Riem 2012, 531 f. ford. R.B.).

Ezek az érdekes megállapítások azt mutatják, hogy az állam és a jog közötti fokozatos szétválasztás a jogelmélet számára is kérdéseket vet fel, amelyekkel a negyedik fejezetben részletesen foglalkozunk.

b) NOB - Szabályozási struktúrák a nemzetközivé vált sportban

A sport nemzetköziségért kiált. Nemcsak azt akarjuk tudni, hogy ki a legjobb Németországban, hanem azt is, hogy ki mondhatja ezt el magáról Európában - vagy még inkább - a világon. Ezért vannak szüntelenül nemzetközi versenyek, amelyeket az olimpiai játékok koronáznak meg - birkózással vagy anélkül.

Ennek megfelelően a sport nemzetközi szinten szerveződik, és - ahogy Nils Ipsen elmagyarázza - egy hierarchikusan felépített piramis formájában:

A társulási rendszer leginkább egy *szigorúan hierarchikus piramisként* írható le. A piramis csúcán a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) áll, amely az olimpiai játékok kizárólagos jogaival rendelkezik (7az Olimpiai Charta szabálya).

- ezt a jogot soha nem támadták meg komolyan. Ennek eredményeként a NOB monopóliummal rendelkezik a versenysport legmagasabb szintjén.

Az olimpiai mozgalmon belül az *egy szövetség elve* érvényesül. Ez azt jelenti, hogy minden sportágnak csak egy vezető nemzetközi szervezete lehet, és minden nemzetnek csak egy Nemzeti Olimpiai Bizottsága (NOC) (az Olimpiai Charta 29. szabálya). Ez az elv az alsóbb szinteken is érvényesül; a legfelsőbb nemzetközi szervezet is csak egy nemzeti szövetséget ismer el. Ez egy hierarchikus piramist eredményez a versenysporton belül, amelynek csúcán a NOB áll, alatta a nemzetközi sportszövetségek, majd a nemzeti szervezetek, aztán a regionális sportszövetségek, végül a sportklubok, és legalsó fokon az egyéni sportoló.

Ez a *piramisszerű struktúra* lehetővé teszi, hogy ugyanazokat a szabályokat - amelyeket az ernyőszervezetek határoznak meg - nemzetközileg is alkalmazzák a teljesítmény alapvető összehasonlíthatósága érdekében. 23Az Olimpiai Charta szabálya szerint minden olyan sportági szövetség, amely az olimpiai alapelvekkel vagy a Nemzetközi Doppingellenes Ügynökség doppingkódexével ellentétes (és így nem ismeri el azokat), az olimpiai játékokról való kizárás kockázatát kockáztatja. A vonatkozó versenyszabályok tehát általánosan érvényesek. (Ipsen 2009,

p. f131. Transl. R.B. hivatkozással Gunnar Folke Schuppert, "Jog állam nélkül? Az állami és nem állami szereplők "új kölcsönhatása" a szabályalkotás általi kormányzás során". In Thomas Risse, szerk. Kormányzás állam nélkül. Policies and Politics in Areas of Limited Statehood, Columbia University Press 2011).

Nemzeti szinten - például Németországban - vita van arról, hogy az egyes sportolókra vonatkozó jogilag kötelező effektust a *szereződési jog vagy a társasági jog hatálya* alá tartozónak kell-e tekinteni (lásd Adolphsen 2012),

és hogy az egy egyesület elvéből fakadó egyesületek de facto monopóliuma nem jelent-e egy

az állam védelmi és ellenőrzési kötelezettsége (lásd Vieweg 1990). A nemzetközi sportági szövetségek a maguk részéről nyilvánvalóan nem törődnek kevesebbel. Klaus Vieweg:

A nemzetközi sportszövetségek természetesen nem határozzák meg, hogy szabályaik, szankcióik és egyéb döntéseik milyen jogállást élveznek egy adott államban. Ez nem meglepő, hiszen a legtöbb ilyen szövetség *elzárkózik az állam jogától*, és nagyrészt figyelmen kívül hagyja annak pusztá létezését. *Elégedettek a de facto autonómiájukkal a szabályok megállapításában és alkalmazásában*, amelyeket nemcsak a nemzeti tagszövetségeikre, hanem a klubokra, sportolókra és officialistákra, valamint a külső személyekre is kivetnek. Az ő szemszögükből a normák megállapítása és alkalmazása egyenlő a törvényalkotással és -alkalmazással (Vieweg 1990, p. Transl122.. R.B.).

c) *ISO - Globális szabványok a globalizált piacok számára*

Az internet szabályozási struktúráihoz hasonlóan a szabványok (lásd Brunsson és Jacobsson 2002) is a szabályalkotás egy jogi szempontból rendkívül érdekes fajtája; mindenesetre a témában nem szenved hiányt a szakirodalom. Oliver Lepsius, a módszertani kérdésekben jártas szerző például a *jog érző közelségében látja őket*:

A normaalkotás általában egy *céltudatos, szervezett és eljárási szempontból strukturált normaalkotási folyamat* eredménye. A szabványok funkciója egy adott tárgykörre definiált céllal korlátozott instrumentális *normatívizálás*. Valószínűleg éppen ezek a *formai* tulajdonságok a *normaalkotásban* felelősek a joghoz való érzékelt közelségért (Lepsius 2007, 347 f. Fordította: R.B.).

Lepsius szerint, Hans-Christian Röhlre (2007) hivatkozva, a stand-ards tehát "*fokozatos kötődéssel rendelkező entitások, de facto kötelező effektussal*".

Harm Schepel (2005) hasonlóan érvel a termékszabványokról és a piacok integrációjában betöltött szerepükről szóló bőséges könyvében. Schepel is hangsúlyozza, hogy a nemzetközi szabványok megállapítása sok közös vonást mutat a "normális joggyártással":

- * A szabványoknak *egyértelműen azonosítható szerzője van (szabványalkotó szervezet)*.
- * *Szervezett és eljárásrendileg strukturált folyamat* során készülnek.
- * *A szabványalkotók általában az érintett körök által elismert szabályozási hatáskörrel rendelkeznek, amely mindenekelőtt a szabványalkotó testület szakértelmén és reprezentativitásán alapul.*
- * *Magukat a szabványokat megfelelő módon közlésteszik és mindenki számára nyilvánosan hozzáférhetővé teszik, és*

* Ezeket *folyamatosan figyelemmel kísérik* és a változó körülményekhez igazítják.

Ezek a jellemzők a szabványosításon keresztül történő szabályalkotás *normatív igényeiként* is megfogalmazhatók (lásd Schuppert 2012); és ez a gyakorlatban a szabványosítás explicit szabályai, az úgynevezett "standardizációs szabványok" formájában történik, amelyeket minden jelentős szabványalkotó, például a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) vagy a Deutsches Institut für Normung (DIN - Német Szabványügyi Intézet) meghatároz (lásd Schuppert 2011).

Mivel a szabványalkotás tehát egy eljárásilag strukturált folyamat keretében történő normakövetés, nem meglepő, amikor Schepel megjegyzi, hogy "a szabványosítás nagyon hasonlít a jogalkotáshoz" (Schepel 2005).

Ezek a meglátások is rámutatnak azokra a kérdésekre, amelyeket az állam és a jog közötti fokozatos szétválásról a *jogelmélet* számára felvet, és amelyekkel a negyedik fejezetben foglalkozunk.

4. "Törvény" az állam nélkül: A Lex Mercatoria példája

A *lex mercatoria*-t sokan a *nem állami transznacionális jog* legfőbb példájának tekintik. E nézet egyik vezető képviselője Graf-Peter Callies, aki több alkalommal is bemutatta ezt a - ahogy ő fogalmaz - "*posztállami megközelítést: állami kontra saját maga által alkotott jog*" (Callies 2006). A transznacionális jog definiálását a következőképpen javasolja:

A transznacionális jog az autonóm jogrendszer harmadik kategóriája, amely túlmutat az állami, nemzeti és nemzetközi jog hagyományos kategóriáin. A *transznacionális jogot a globális civil társadalom jogalkotó erői hozzák létre és fejlesztik*: (1) a) általános jogelveken alapul, és (b) ezek sűrítése és konfirmálása a civil társadalmi gyakorlatban, (2) alkalmazása, értelmezése és fejlesztése - legalábbis elsősorban - az *alternatív döntőbírói mechanizmusok magánszolgáltatóinak* feladata, és (3) kényszerítő jellege a társadalmi-gazdasági szankciók jog szerinti megszervezésén és végrehajtásán alapul. Végül (4) a transznacionális jog - ha egyáltalán - általános elvek és szabályok katalógusai, szabványosított proforma szerződéses és magatartási kódexek formájában kodifikálódik, amelyeket *magán szabványosítási intézmények dolgoznak ki* (Callies 2004, p. 244. Fordítás. R.B.).

Az ilyen *civil társadalmi jogtermelés* fő alkalmazott esete szerinte az "új" (középkori elődjével szemben) *lex mercatoria* (NLM), ahogyan az például az "UNIDROIT nemzetközi kereskedelmi szerződések alapelveiben", az úgynevezett Lando-bizottság "Európai szerződési jog alapelveiben" és a "Center for Transnational Law" úgynevezett "CENTRAL Listájában" (reproduced in Ipsen p2009,. f261.)

megnyilvánul.

Hogy valóban létezik-e egy ilyen új *lex mercatoria*, amelynek tartalma lényegében az állami jogban rejlő általános elvekből és általános záradékokból áll (ez Ipsen (2009) fő kritikai pontja), erősen vitatott - lásd Karsten Schmidt (2007) briliáns és szórakoztató cikkét. Ez nem a hely, hogy ezt a vitát eldöntsük, de nem tagadhatjuk meg a szkepszisünket. Akárhogy is legyen, minket egy másik pont érdekel, amit Karsten Schmidt felvet.

Nem tagadja, hogy létezik olyan kodifikációs munka, amelyet különböző nem állami intézmények végeznek, hogy formát adjanak a globalizált kereskedelmi jognak, amelyet elsősorban a magán választottbíróóságok alkalmaznak és alkotnak; de diagnosztizálja, hogy annak *normatív minősége alacsonyabb, mint az államilag alkotott jogé*:

A *lex mercatoria* jelentőségét az állami jog mellett a *lex mercatoria* "normatív minősége" dönti el. Ez nem a "normatív minőség" értelmében értendő, mivel a *lex mercatoria* jogi normákat is létrehozhat. A "normatív minőség" a kifinomult állami szabályozási rendszerek és a házi jog közötti minőségi verseny értelmében értendő. Itt mutatkoznak meg a *lex mercatoria defikjei* - különösen hiányos, tartalmilag is töredékes jellege. A *lex mercatoria* szinte csak az üzleti életben képezi a jogi döntések alapját, de itt anyagi hivatkozással vagy pusztán kereskedelmi szokásként is érvényre juthat. Egyébként a *lex mercatoria*-ra hivatkozó vagy egyébként annak hatálya alá tartozó szerződésnek is egy átfogó jogrendben kell elhelyezkednie,

– legyen az átfogó globális közös jog,

– vagy a nemzeti jog alapján a nemzetközi magánjog alapján kell meghatározni (Schmidt 2007,

p. 175. Fordítás. R.B.).

Ez az ideológiamentes álláspont lehetővé teszi, hogy a *lex mercatoria* elvítája nyugodtabb vizekre evezzen; együtt tudunk élni vele. Nem hagyjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a transznacionális kereskedelmi jogi normák kidolgozása ambiciózus tudományos projekt (lásd Jansen 2010; Jansen és Michaels 2008), de nem tekinthetünk rá úgy, mint egy *sui generis* jogi rendszerre, amelyet pusztán a civil társadalom hozott létre.

Ezen a ponton egy mini-exkurzusban, és a nemzetközi gazdasági jogra összpontosítva - amely sokkal konkrétabb, mint a *lex mercatoria* -, megfordítjuk a perspektívánkat, hogy *ne alacsonyabb normatív minőségről, hanem differens normatív struktúráról* beszéljünk. Ezen a figyelemben Christian Tietje a *transznacionális jogi folyamatok két fő strukturális jellemzőjét* azonosította (Tietje 2002), amelyek figyelmet érdemelnek.

* Az elsőt a jog deterritorializációjának nevezi:

A jog területi vonatkozásának kizárólagossága történeti szempontból érvényes lehetett, de ez már nem felel meg a valóságnak olyan területeken, mint a transznacionális gazdasági jog. A területi vonatkozások összetett hálóját kell elismerni.

és a jog deterritorializált struktúrái. Ez különösen igaz a jogtermelési folyamatra és az abban részt vevő szereplőkre. A ... nemzetközi finansialis jog példái ezt világosan mutatják: a normák kidolgozásában számos szereplő vesz részt nemzeti, nemzetek feletti és nemzetközi szinten. Ezek a normák azonban csak akkor nyerhetnek kötelező érvényt, ha a meglévő és nagyrészt területi alapokon nyugvó jogrendszerekben alkalmazzák őket. A nemzeti jogrendszer ennek megfelelően megőrzi jelentőségét, de már nem a jogrend központja. Az említett hálózati struktúráknak szükségszerűen egyik eleme, de nem a kiindulópontja (Tietje 2002, p. Transl416.. R.B.).

- * A Tietje által azonosított másik figyelemre méltó folyamat a kötelező és nem kötelező normák közötti határ fokozatos elmosódása:

A transznacionális gazdasági jog további strukturális jellemzője, hogy a jogilag kötelező és a jogilag nem kötelező közötti különbségtétel, amely a jogi gondolkodásban eddig magától értetődő volt, ma már aligha tartható fenn. Ennyiben a transznacionális gazdasági jog "nem kötelező, félig kötelező és kötelező feladatprogramok keveréke, amelyet a gyakorlati alkalmazásban nagyfokú informális és intranszparencia jellemez". ...

A jogilag kötelező és nem kötelező erejű ellenőrzési utasítások közötti határok elmosódása együtt jár annak felismerésével, hogy a transznacionális gazdasági jog alapján az ellenőrzést gyakorlók köre jelentősen kibővült. A nemzeti és nemzetközi jogrendszerekben ez a funkció már nem kizárólag az államra hárul. A közvetítő intézmények és a magánjog alanyai egyre inkább az egész társadalomra kiható feladatokat látnak el (Tietje 2002, p. Transl417.. R.B.).

5. Időközi értékelés

Az esetek négy csoportja valóságos patchworket mutat. A "posztulált" állami jog mellett számos olyan nem jogi szabályozás létezik, amely "nagyon hasonlít a jogra", mint például a számviteli standardok és egész figyelem, amelyeket a kötelező és nem kötelező magatartási normák keveréke jellemez. Az állam valamilyen módon vagy általában részt vesz, még a *lex mercatoria-ban* is, ahol nélkülözhetetlen partner a választottbírói ítéletek végrehajtásában; szerepe gyakran csak a *gondoskodásé, amint azt a Klaus-Dieter Wolf által bemutatott alábbi áttekintés mutatja* (Wolf 2012, 194. o.):

Mindig van köze a *fokozatossághoz*, akár az állami beavatkozás mértékéről van szó, akár az állam által vetett árnyék intenzitásáról, a törvényhez való közelség érzéséről, vagy bármi másról. Ez azt a módszertani következményt sugallja, hogy nem szabad sem a jognak egy minden mást kizáró, államosított fogalmával, sem egy olyan pluralista jogfogalommal operálni, amely szinte mindent "jognak" nyilvánít, hanem inkább átmenetekben kell gondolkodni, a különböző normatív rendeket a jog és a nem-jog pólusai közötti fogalmi kontinuumon kell elhelyezni. Ezt a figyelmet a filozófiai fejezetben fogjuk részletesen tárgyalni.

De még hosszú út áll előttünk. A következő lépés annak mérlegelése, hogy hogyan kezeljük a jog fokozatos destatizálódásának, dejuridifikációjának, illetve a jog feletti állami szuverenitás elvesztésének gondolatát. Egyértelműen szükség van egy olyan perspektívára, amely képes az eddigi uralkodó *államközpontúságot* felváltani azáltal, hogy a jog és az állam viszonyát kiszabadítja a jog = állam egyenletből, és megnyitja a szemünket a normatív rendezések világának tágas kiterjedése felé. Hasznos és kielégítő lenne, ha sikerülne ezt a régóta esedékes szemléletváltást konceptualizálni; mivel egy ilyen "felszabadító" fogalmat még nem találtunk, a következő részben megelégszünk négy olyan kulcsfontosságú koncepció bemutatásával, amelyek véleményünk szerint érdemben és módszertanilag relevánsak e szemléletváltás eléréséhez.

D. A jog nem államközpontú szemléletének négy kulcsfogalma

I. A kulcsfogalmak funkciója

Amikor a kulcsfogalmakról beszélünk ebben az összefüggésben, érdemes végiggondolni, hogyan írja le Andreas Voßkuhle (2001) a funkciójukat, mert reményeink szerint az általunk javasolt fogalmak képesek arra, amit Voßkuhle elvár tőlük, nevezetesen, hogy "irányt adjanak a gondolkodásnak":

A kulcsfogalmak funkciója az, hogy az információk és gondolatok tömegét egy tároló fogalomban koncentrálva, strukturálva és érthetővé téve termékennyé tegyék az általános rendezési elképzeléseket adott érvelési kontextusok számára. Miközben csökkentik a bonyolultságot, az inspiráció platformjaként is szolgálnak, mivel felszabadítják az asszociációs erőket, tartást adnak a még születőben lévő gondolatoknak, összehozzák a különböző perspektívákat, és

útmutatást adnak a jövőre nézve. Ebben az értelemben hasonlítanak a "teories"-hez ...- de a formátum kisebb, és a felvetés első pillantásra egyszerűbb. A kulcsfogalmak ezért különösen függenek a konkretizálástól; nem adnak választ, de irányt adnak a gondolkodásnak (Voßkuhle p2001., Transl198., R.B.).

Más szerzőkkel együtt, akiknek volt mondanivalójuk a kulcsfogalmakról (Baer 2004; Schoch 2008), úgy írhatjuk le őket, mint olyan fogalmakat, amelyek:

- * új utakat nyitni a gondolkodás számára - a megnyitás *funkciója*
- * új fejlesztések jelölése - a *jelölési funkció*, és
- * lehetővé teszi az interdiszciplináris párbeszédet - a *hídképző funkciót*.

Az általunk javasolt négy koncepcióval talán elkezdhetünk igazságot tenni ennek az igényes funkcionális programnak.

Mielőtt azonban részletesen megvizsgálánk ezeket, vessünk egy pillantást a frankfurti Max Planck Európai Jogtörténeti Intézetre, amely *négy kulcsfogalommal* foglalkozó kutatási programot indított. Thomas Duve - az intézet igazgatója - ismerteti ezeket:

1. Az első a "*legális terek*", amelyet nyilvánvalóan nem könnyű definiálni:

Lehet, hogy - mint például a spanyol monarchia esetében - birodalmi régiókhöz kötődnek. De kiterjedhetnek - mint a kánonjog és a kora újkori erkölcteológiai eredetű normatív gondolkodás esetében - a politikai határokon túlra is. Nem kevésbé összetettek azok a jogi terek, amelyek nem a birodalmi összefonódások miatt alakultak ki, hanem egy sajátos, esetleg véletlenszerű vagy átmeneti csere révén - például bizonyos kereskedelmi hálózatok ügyében, amelyek az áruk traffikájára vonatkozó szabályokat generálnak, vagy olyan *diskurzusközösségekben*, amelyek a XIX. és XX. századi Európában, a dél-európai és l a t i n - a m e r i k a i országok között vagy más régiókban figyelhetők meg. A jogtörténeti kutatásnak különösen fontos feladata kellene, hogy legyen, hogy ezt az *egyre intenzívebb kommunikációs folyamatokkal* összefüggő jogi téralakulást reflektálja, a differens térfogalmakat vizsgálja, és a jogtörténet számára produktívva tegye (Duve 2013a, 21. o.).

Erre a fontos kommunikációs dimenzióra még visszatérünk.

2. A második kulcsfogalom a "*multinormativitás*":

A második kiindulópont az, hogy kritikusan át kell gondolnunk a "jog" fogalmát, amelyet elemzésünk strukturálása érdekében alkalmazunk. Mint fentebb említettük, meglehetősen haszontalan a jogi hagyományokat összehasonlítani, ha a saját múltunk fogalmait vesszük és más területekre alkalmazzuk, amiből azt a következtetést vonjuk le, hogy a külvilág differens. *Szükségünk van "transzkulturális" elemző normativitási fogalmakra. A "multinormativitás" megfelelő kifejezésként szolgálhatna ezekre a kísérletekre, amelyek a jog megértésére irányulnak a normativitás más, a mi jogfelfogásunk által nem strukturált módozatainak környezetében* (Duve 2013a, 21. o.).

Ez is egyike a négy kulcsfogalmunknak, amelyeket részletesen meg fogunk vizsgálni.

3. A harmadik kulcsfogalom a "kulturális fordítás" nevet viseli. Mivel ez egy összetett dolog, a magyarázat kissé hosszadalmas:

A kora újkori és újkori jogtörténet számára különösen hasznosak lehetnek a Kulturális fordítás címszó alatt tárgyalt fogalmak. Még ha bizalmatlanok is vagyunk az e perspektívákat hirdető divatos diskurzusokkal szemben, és még ha nem is kívánunk minden kulturális termelést közvetlenül fordítási problémának tekinteni, nyilvánvalónak kell lennie, hogy tárgyunk "normativitás" nyelvi konstitúciója miatt elengedhetetlen egy olyan szakmai megközelítés, amely komolyan veszi a nyelvészeti és kultúratudományi figyelmeket. Ennek a megközelítésnek még a transzkulturális kontextusok vizsgálatánál is központi szerepet kell játszania. Ha a jogalkotást, a bírászkodást vagy a jogi könyvek megírását fordítási módként tekintjük (függetlenül attól, hogy az egyik nyelvről a másikra történő fordításról van-e szó, vagy csupán az ugyanazon nyelvi rendszerben cselekvő személy általi fordításról), akkor arra kényszerülünk, hogy különös figyelmet fordítsunk a társadalmi gyakorlatokra, a tudásra és e fordítási folyamatok kon-krét feltételeire. Az elemzés szükségszerűen elvezet a pragmatikai és mindenekelőtt az intézményi kontextusokhoz, valamint ahhoz a medialitáshoz, amelyben a "jog" mint jelentésrendszer materializálódik. Így a jogra mint fordításra való összpontosítás segít ellensúlyozni a befogadás "tárgyának" és a "küldőnek" tulajdonított történelmi prioritást. Továbbá ezt a küldő-központúságot felváltja a "befogadó" kultúra helyi körülményeinek, azaz a potenciálisan globális jogi tudás helyi körülmények közötti újateremtésének ("globalizációk") feltételeinek privilegizálásával. És arra kényszerít bennünket, hogy elemzésünket megnyissuk azok felé a módszerek felé, amelyeket a kulturális antropológia, a nyelvészet, a kultúratudományok és a társadalomtudományok fejlesztettek ki az értelmes szimbólumok előállításának emberi módszereinek pragmatikai összefüggéseinek megértésére. (Duve 2013a, 22. o.).

4. A negyedik és egyben utolsó kulcsfogalom a "konfliktus feloldása":

Ennek számos jó oka van: Először is, megpróbálnánk ellensúlyozni a normatív lehetőségek régóta fennálló privilegizálását, amely a gyakorlatban mindig hajlamos megfelekedezni a kiválasztásukról. Másodszor, megpróbálnánk ellensúlyozni a tanult jog régóta fennálló privilegizálását, és tudatosabbak lennénk a hétköznapi jogi ismeretekben, megpróbálnánk megérteni, hogy a tanult jog kategóriái hogyan alakították a gondolkodást, az eszméket, a fogalmakat és a gyakorlatot, de a gyakorlat szemével néznénk rájuk. Harmadszor, a differens joggyakorlatok a konfliktusmegoldás differens eljárásaiból a mindennapi helyi életbe messzire nyúló forrásokat teremtenek, és lehetőséget adnak arra, hogy megfigyeljük a rendelkezésre álló normatív lehetőségeket és azok aktiválását. A konfliktusok vizsgálata ezáltal lehetőséget ad az *élő jog* felfedezésére, és egyúttal felhívja a figyelmünket a jog kialakulása szempontjából különösen fontos jogon kívüli keretkezésekre, a kommunikációs közösségek felhalmozott tudására, implicit megértéseikre, vagyis számos olyan tényezőre, amelyet a szociológiai és jogi antropológia, illetve a kulturális érzékeny jogelmélet a jog elemzése szempontjából kulcsfontosságú elemként azonosított (Duve 2013a, f. o.22).

A frankfurti kulcs témák e tanulságos áttekintése után most hosszasan

bemutatjuk a "mi" négy kulcsfogalmunkat, amelyek - amint azt a figyelmes olvasó hamarosan észreveszi - bizonyos mértékben átfedésben vannak a Max Planck Intézet kutatási területeivel.

II. A négy kulcsfogalom részletesen

Négy fogalmunk közül az első szinte teljesen megegyezik a Max Planck Intézet második fogalmával, amellyel a "multinormativitás" elnevezést használja.

1. A multinormativitás mint kulcsfogalom

Senki sem tagadja, hogy olyan társadalomban élünk, amelyet a normatív pluralitás jellemez; ezt már említettük az "állam és a jog fokozatos szétválasztása" címszó alatt. A következő fejezetben a normatív rendezések pluralitását hosszasan tárgyaljuk.

Ezért érdemes lenne egy jogtörténészt a tanúk padjára hívni, akinek a vallomása azt is bizonyítja, hogy a normatív pluralitás korántsem új jelenség. Miloš Vec "Multi- normativitás a jogtörténetben" (2009) című, a Berlin-Bran- denburgi Tudományos Akadémián tartott előadásában elhangzott megjegyzései inspirálóak, vizsgálatai pedig meggyőzőek.

* Az első az úgynevezett szertartási normák:

A szertartási normák ... a jogon és az erkölcsön túl önálló normatív kategóriaként kerültek megvitatásra. Ez az újító gondolat mindenekelőtt Christian Thomasiusnak tulajdonítható, aki tudta, hogy a helyes öltözködés kérdései milyen fontosak a kortársai számára, és hogy a külső megjelenés normái milyen jelentőséggel bírnak a tudomány, a társadalom és a politika minden tartalmának megítélése szempontjából. Thomasius világi természetjogi elméletében kidolgozott egy olyan illemelméletet, amely számos korabeli szempontot megfelelően reflektált: a birtokok szerint stratifikált társadalom stabilizációs igényét; az egyén differencia iránti vágyát - és e külső jegyek szüntelen történelmi változékonyságát, röviden: a divatot. Mint ilyenek, ezek a jelek önkényesek voltak, és ennyiben nem volt szabad túlértékelni a konkrét megnyilvánulásukat; másrészt a jelrendszer léte hozzájárult a társadalom rendezéséhez. Időnként a törvények szigorú betűjéhez való ragaszkodás helyett a társadalmi tolerancia volt szükséges mind a sajátos elvekkel, mind a normától való eltérésekkel szemben. A részleteket rendőrségi rendeletek, a közrend és a közigazgatás szabályai ["Policey" vagy "Policeyordnung"] szabályozták. Ha az illemszabályok a jog és az erkölcs közötti munkamegosztáson keresztül működtek, akkor sikerült megbékíteniük a társadalmat, amit nagyra értékelték egy olyan időszakban, amikor a XVII. században tomboló konfliktusok emlékei még nagyon is élenken éltek. A szertartáselmélet így kiegészítette a korszakra igen jellemző általános normatív elméletet (Vec 160 f. o2009,). Fordította: R.B.).

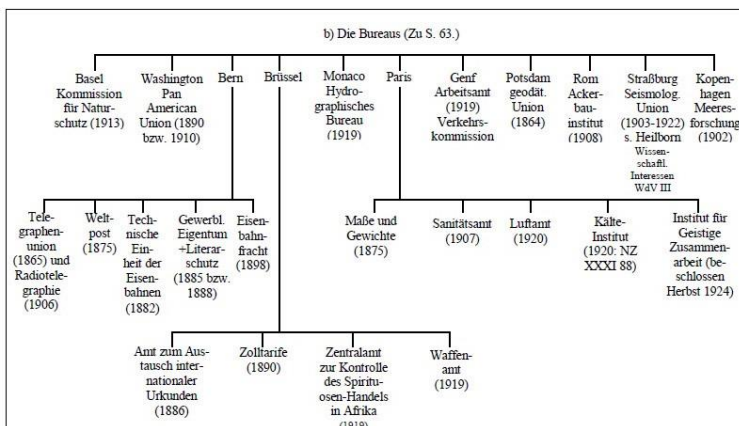

Abbildung 10
Die Institutionen der Internationalen Gemeinschaft seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Die Übersicht des Völkerrechtlers Karl Strupp von 1925 zeigt ein thematisch fragmentiertes System mit den konsensfähigen Schnittstellen unter den Nationalstaaten.

[Illusztráció aer Vec p2009., 163]

* A második példa a kialakulóban lévő ipari társadalom szabályok iránti éhsége, amit Vec a következőképpen magyaráz:

Az iparosítási folyamat kezdetétől fogva számos kihívás jelentkezett: a nemzetközi kereskedelmet és kommunikációt össze kellett hangolni, az iparosítás kockázatait és lehetőségeit - hogy csak a legfontosabbakat, a gépbaleseteket és a titokzatos, láthatatlan, csendes és szagtalan elektromos áram veszélyeit említsük - új szabályozási keretet igényeltek. A bűnözés elleni küzdelmet új tudományos és technikai nyomozási módszerek újították meg, amelyek a modern kriminalisztikához vezettek. A feltalálók és a vállalkozások szabadalmi védelmet akartak, az urbanizáció új közszolgáltatási formákat követelt, a transznacionális vállalatok védekezni akartak a kockázatokkal szemben, és szabványos formanyomtatványokat dolgoztak ki, amelyekkel az ügyfelek elé léptek.

A szereplő tehát nem csak az állam volt, és nem csak törvényes jogszabályt alkottak. A modern kor új normatív pluralizmust hozott létre, például a technikai szabályok formájában. Műszaki szabályok és szabványok már jóval a XIX. század előtt is léteztek, de ezek szükségessége most, az ipari tömegtermelés megjelenésével vált sürgetővé. Nagyfokú egységesség nélkül aligha lett volna lehetséges ez a termelés; de a szabványosítás tartalmát és eljárásait még ki kellett dolgozni - akkoriban még nem létezett a DIN-hez hasonló központi szabványügyi intézet, nemhogy nemzetközi testület.

Ennek megfelelően a normaalkotó szereplők sokasága létezett. Már a tizenkilencedik században is létezett egy nemzetközi közösség, amelynek intézményei ... Itt is döntő szerepet játszott az industrializáció. Új témákat és perspektívákat adott a nemzetközi jognak. A háborúról és békéről szóló tárgyalások helyett most már gazdasági és technikai kérdésekkel kellett foglalkozni. A távirás, a súlyok és mértékek, a postai szolgáltatások és a teherfuvarozás új feladatok elé állította a nemzetközi jogot és a hozzá tartozó tudományt. Ahol az ipar és a közlekedés koncentrálódott, ott szabályozási keretre volt szükség, különösen nemzetközi szinten. A nemzetközi szintű szabályalkotás és a cserék intensifikációja így szorosan összekapcsolódott, és egy nemzetközi közösséget szült (Vec 2009, f162. o. Ford. R.B.).

Miloš Vec záró megjegyzései teljes mértékben érvényesek a normatív pluralitás kulcsfogalmára:

Mi a közös a két látszólag eléggé eltérő témakörben? Összefoglalva három pont:

Először is, példáink azt mutatják, hogy sem a premodern kornak, sem a XIX. és XX. századnak nem teszünk igazságot, ha túl szűk fogalmakkal operálunk, mint például az alkotmány, a jog és az állam. A történelemben mindenütt találkozunk az államiság olyan felfogásaival, amelyek nem férnek bele a jogtörténet által átadott formák korlátozott repertoárjába - legyen szó a társadalmi szabályalkotás nagy figyelmeiről a tizenkilencedik században vagy a tizenhetedik és tizennyolcadik század premodern rendezéseiről.

Másodszor, azt látjuk, hogy a jogi alapkutató, ahogyan én felfogom, új utakat járhat be, különösen akkor, ha tudományágként a jog társadalomba való integrálásának szenteli magát. A többi tudományággal való együttműködésből és a részletekre való gondos odafigyelésből profitál.

Harmadszor, látjuk, hogy a jog normativitása hogyan verseng és hogyan működik együtt más normativitásokkal: ez messze túlmutat a jog és az erkölcs - véleményem szerint túlértékelt - kettősségén. A törvények kölcsönhatásban állnak a társadalmi szabályokkal, például az udvariassági előírásokkal vagy a politika elveivel. A jogi normák együtt élnek a technikai normákkal és a vallási imperatívuszokkal. A normák testületei között nincsenek kötelező erejű szabályok a konfliktusok rendezésére.

Az e formák közötti kapcsolatok ugyanolyan összetettek és változatosak, mint az őket létrehozó heterogén társadalmak. Ez bizonyos mértékig nyilvánvaló a premodernitás és az ipari modernitás két példájából. A kérdés további kutatása érdekes kihívást jelent a globalizáció korában, amelyet oly sok pluralizmus és transzfer jellemez. Ez a kihívás, engedjék meg, hogy befejezésül azt mondjam, egy szóban foglalható össze: multinormativitás (Vec p2009., Transl165.. R.B.).

2. A kulcsfogalom Kormányzás

Olyan fogalmakat keresve, amelyek lehetővé teszik a *szabályok világának* olyan szemléletét, amely nem az államot helyezi a középpontba, a "kormányzás" két okból is eszünkbe jut: a fogalom (amelyet rövidesen definálni fogunk, utalva a máshol megjelentekre, Schuppert 2011a, f32. o.) *relativizálja az államot*, és offtja számunkra a *szabályozási struktúrák* fogalmát, amely szándékosan nyitva hagyja a háttérben mindig is ott lappangó kérdést: "jog vagy nem jog?".

a) *A kormányzás mint az államot relativizáló fogalom*

A politikatudományban mindig is nagy volt a kísértés, hogy ha nem is nyílt harcban, de legalább szemantikailag kiküszöböljék az "állam" kifejezést, amelyet általában a hierarchikus, kormányzati hatalom rövidítéseként használnak. De miután az "állam" látszólag sértetlenül megúszta az összes ilyen szemantikai mellőzési kísérletet - elég csak arra emlékeztetni, hogy a fogalmat a "politikai rendszer" fogalma váltotta fel -, a kormányzás fogalma úgy tűnik, hogy egy második lehetőséget is kínál: úgymond "államentesen" érkezik, mintha az állam egy *szemantikai puccsal* - egy kézügyességgel - eltűnt volna a színről, és ezentúl a kormányzás fogalma uralja, ha nem is irányítja. De a dolgok nem ilyen egyszerűek.

Még ha az "állam" nem is szűnik meg teljesen egy ilyen szemantikai puccsal, talán van egy finomabb módja annak, hogy a kormányzás fogalmát szorosabbra szabjuk, hogy eltávolítsuk azt, ami nem tetszik az "állam"-ból. Az állam tartalma ugyanis a kormányzási megközelítésben annál kisebb lesz, minél szűkebben értelmezzük a kormányzás mögöttes fogalmát. Ha a kormányzást csak a nem hierarchikus formákra szűkítjük le - a hierarchia = állam egyenletet mindig szem előtt tartva -, a kormányzás egyértelműen *az államtól eltérő perspektívát* keres; a kormányzási nézőpont e szándékos szelektivitása - Arthur Benz szavaival élve - "azzal a ténnyel indokolható, hogy lehetővé teszi számunkra, hogy jobban megértsük a politika, a kollektív cselekvés sajátos formáit a modern társadalomban, mint például az állam vagy a kormányzati rendszer fogalma" (Benz p2004., Transl20.. R. B.). A kormányzásnak ebben a szűkebb értelemben vett, a hierarchikus irányítással szembeni ellenfogalomként való értelmezése mindazonáltal nem szünteti meg az államot mint a kormányzás szereplőjét; de akkor "csak" egy a többiek

közül, amely nem hierarchikus szabályozási struktúrákba, hanem a nem állami szereplőkkel való együttműködésre kialakított struktúrákba integrálódik.

Az államközpontú kormányzati koncepció és az állammal szemben inkább szemérmes kormányzati megközelítés alábbi összehasonlítása világosan mutatja a két koncepció közötti különbségeket az államhoz való viszonyban (Benz 2004, 21. o.):

De az a finomabb megközelítés, hogy az államot a fogalom szűkítésével szűkítsük le, szintén nem valószínű, hogy sikerrel jár; a kormányzáskutatásban időközben konszenzus alakult ki arról, hogy egy tágabb kormányzásfogalomra van szükség (lásd többek között Zürn 2008), amely a kormányzási formák teljes skáláját felölelné. Teljes egyetértésünket kell tehát kifejeznünk Renate Mayntz definíciójával, amely szerint a kormányzás "a társadalmi ügyek kollektív szabályozásának összes, egymás mellett létező formája, az intézményesített civil társadalmi önszabályozástól az állami és magánszereplők közötti együttműködés különböző formáin át az állami szereplők szuverén cselekvéséig" (Mayntz p2005,. Transl13.. R.B.). Hozzá kell tenni, hogy valóban diffikult lenne a kormányzás fogalmának egyszerűsítését megérteni, ha figyelmen kívül hagynánk a legsikeresebb

kormányzati struktúra a történelemben: a hierarchia szervezeti elve és a bürokrácia intézménye.

Más szóval, *a kormányzás megközelítése olyan fogalom, amely relativizálja az államot, de nem hagyja figyelmen kívül, és ezért nem lenne túl hasznos az állam és a kormányzás egymás ellen kijátszása. A kormányzási koncepció azonban tágitja a perspektívát - és éppen ezért joggal olyan sikeres -, és elkerüli a minden államközpontúságban rejlő alagútlátás veszélyét.*

Annak ismeretében, hogy mit takar a kormányzás fogalma, most vetünk egy rövid pillantást a szabályozási struktúrákra, egy kulcsfogalomra, amellyel máshol is foglalkoztunk (Schuppert 2011d).

b) Irányítás a szabályozási struktúrákban és azokon keresztül

A kormányzás központi fogalma a szabályozási struktúrák; a jogtudományban és a társadalomtudományokban egyaránt használatos, ezért hidat képezhet e két tudományág diskurzusai között. A fogalom középpontjában nem egyes jogi rendelkezések vagy a jó jogalkotás kérdései állnak. A szabályozási struktúrákat inkább feladathoz kapcsolódó intézményi megállapodásoknak kell tekinteni, amelyek magukban foglalják az adott ügy szabályozásához legfontosabb hatóságokat, kritériumokat, formákat és eszközöket, így a fogalom elemzési keretet biztosít a cselekvési kritériumok, szereplők és eszközök közötti interakciós, szubsztitúciós és komplementer kapcsolatok kezeléséhez.

Az áthidaló fogalom szabályozási struktúráinak meteorszerű karrierje három tényezőnek köszönhető:

* Először is, az egész szabályozási kontextusra irányítja a figyelmet, amelyben egy funkciót ellátnak, mivel a szabályozási struktúrák perspektívája nem dobozok és elhatárolások szerint működik, hanem felülemelkedik az ilyen differencián, például az állami és nem állami szereplők, a magán- és közjog, a formális és informális szereplők között. Különösen fontos, hogy az állami és a magánszereplők közötti, az adott szakpolitikai területeken az ellenőrzési célok elérésére irányuló cselekvési ráció (és jogi rendszerek) közötti különbségek közötti funkcionális kapcsolatra összpontosít. A szabályozási struktúrák egyben koordinációs struktúrák is, és ezért kiválóan alkalmasak az állami és a magán cselekvési kompetencia közötti együttműködés megszervezésére és

intézményesítésére - a modern közigazgatási állam egyik legfontosabb funkciójára.

- * Másodszer, a szabályozási struktúrák perspektívája élesebbé teszi a társadalmi önszabályozás és az állami ellenőrzés közötti kölcsönhatás érzékelését, a politikatudomány által "az állam, az üzleti élet és a civil társadalom új kölcsönhatásának" nevezett folyamatok esetében. A szabályozási struktúrák tehát nemcsak koordinálják, hanem össze is kapcsolják az állami és nem állami szereplők differens cselekvési logikáit azáltal, hogy olyan struktúrákat hoznak létre, amelyekben belül az állam a közérdekű magánszolgáltatások nyújtását szabályozza és felügyeli (szabályozási felelősség), miközben keretet biztosít a gazdaság és a civil társadalom önszabályozási potenciáljának felszabadítására és megváltoztatására ("szabályozott önszabályozás").
- * Harmadszor, ez elvezet bennünket ahhoz a döntő körülményhez, hogy a szabályozási struktúra perspektívája a közelmúltban az államiság változásáról szóló vitában érvényesült. Ebben a vitában, ahogy a "szabályozott önszabályozás" jelszava, a "biztosító állam" szabályozási koncepciója mutatta, különösen az adott államtípus vagy államfelfogás (például: az intervenció állam, a megelőző állam, a biztosító állam) kormányzási és szabályozási struktúrái kerülnek vizsgálat alá.

Miután tisztáztuk a szabályozási struktúrák fogalmát, itt az ideje, hogy egy kicsit alapvetőbb lépést tegyünk, és bemutassuk a szabályozás tudományáról alkotott elképzelésünket.

3. A "szabályozás tudománya" (Regelungswissenschaft) kulcsfogalma

Ha eddig igazunk volt, akkor koncepcionálisan egy lépéssel tovább kell mennünk. Ha a multinormativitás normális minden szabályokkal rendezett társadalomban, és ha a szabályozási struktúrák - akár jogilag kötelezőek, akár nem, akár törvények, akár internalizált társadalmi normák formájában - befolyásolják a viselkedést, lehetővé téve és/vagy korlátozva a szereplők magatartását, akkor egy *széles látószögű objektívre van szükség a viselkedést szabályozó normák sokféleségének és kölcsönhatásának megragadásához*. Ez a széles látószögű lencse a *szabályozás tudománya*, amely - túllépve a pozitív állami jogra való

összpontosításon - a viselkedés mindenféle szabályokon keresztül történő szabályozásával foglalkozik, ami nem jelenti sem a "jog" megszüntetését a szankciókkal alátámasztott "kötelező erejű normák" értelmében, sem annak a kérdésnek a mellőzését, hogy hogyan kívánjuk a jogot definiálni. De ez csak a második lépés; a mi figyelmünk - a módszer-

A szabályozás szociológiájának logikus értelme - a szabályok alkotásának, alkalmazásának és érvényesítésének folyamatát írja le és elemzi.

Ennek ismeretében talán nem meglepő, hogy egy, a jogalkotás szociológiájáról szóló tanulmányban a jogalkotás elméletének (vagy "legisprudence" elméletének) a tágabb értelemben vett jogalkotás elméletévé való kiterjesztésére vonatkozó első felvetéseket találunk; Helmuth Schulze-Fielitz meggyőzően megjegyzi:

Egyre több problémát vetett fel az, hogy figyelembe kell venni az egymással kölcsönhatásban lévő jogforrások és szabályozási szintek sokaságát. A kiindulópontnak a "szabályozási struktúrának" kell lennie, egy tárgykör és egy közfunkció szabályozása szempontjából fontos valamennyi szabályozó hatóság és szabályozási eszköz értelmében. A jogszociológia empirikus vizsgálata hagyományosan az egyes törvények, normák vagy jogintézmények keletkezésére irányul. A jog differenciája egymást kiegészítő vagy kölcsönösen kompenzáló szabályok, szabályozó hatóságok és szabályozási eszközök sokaságára való differenciálása megköveteli, hogy gondos figyelmet fordítsunk az állami szabályozás szintjeinek kölcsönös hatására és kölcsönhatására az európai jogalkotástól a jog jogszabályokban vagy közigazgatási rendelkezésekben való materializálódásáig, valamint az állami és a magánjogi jogalkotás közötti összefüggésekre. A parlamenti jogalkotás egyes normáinak következményeire vonatkozó egyszerű oksági elképzelések az adott normatív imperatívák lineáris effektusai értelmében nem találják el a célt. A jogszociológia és a jogdogmatika már korán foglalkozott a komplexitás növekedésével olyan fogalmakkal, mint a "reflexív jog" vagy a "kontextuskontroll". A jogalkotás pragmatikus (preskriptív) szemléletű elméletéből következik, hogy a parlamenti jogalkotásra orientált jogalkotáselméletnek ki kell terjesztenie vizsgálódásának körét a *tág értelemben vett jogalkotás elméletére*; a parlamenti jogalkotás szociológiája önmagában csak részlegesen összetett válaszokat adhat a modern állam normakövetési problémáira. Például a környezetvédelmi jogban ma már széles körben elterjedt normakövetelmény-alkotó önkéntes vállalások gyakorlatát az érintett érdekek és érdekcsoportok influence társadalmi szelektivitása, valamint az ilyen alulvállalások ellenőrizhetősége és sankcionálhatósága szempontjából kell vizsgálni (Schulze-Fielitz 2000, f. 0170. Ford. R.B.).

Egy évvel később programszerűen hozzájárultunk a vitához, amikor azt javasoltuk, hogy a jogtudományt a szabályozás tudományaként kell felfogni (Schuppert 2001), majd nem sokkal később egy könyv megjelentetésére vállalkoztunk a *modern szabályozás tudományának fundamentális kérdéseiről* (*Grundfragen einer modernen Regelungswissenschaft*, Schuppert 2011c). Nemcsak ezt a koncepciót tartjuk továbbra is helyesnek és irányt mutatónak, ahogyan azt a kulcsfogalmak funkciójára vonatkozó fenti reflektációk is jelzik. Megközelítésünket kétféleképpen látjuk confirmednek:

(1) Először is, számos szerző, aki széleskörű nézőpontokból érvel, hasonlóan gondolkodik. Eltekintve Claudio Franzistól, aki a szabályozási struktúrák funkciójáról írva kifejezetten rámutatott arra, hogy azok

"nyitott a szabályozás nem állami és nem jogi formái felé" (Franzius 205. o.2006.), meg kell említenünk sokéves kollégánkat, Wolfgang Hoffmann- Riemet, akit nem egyszer, hanem kétszer is a tanúk padjára szólítottunk:

Az innovációra való nyitottságról és az innovációért való felelősségről a جون keresztül írva ("Innovationsoffenheit und Innovationsverantwortung durch Recht", 2006) tíz pontot sorol fel az innovatív újraorientálódás érdekében, amelyek közül mi a figyelembe vesszük azokat, amelyek különösen világosan kifejezik a jogtudománynak az értelmezés tudományából a "*problémamegoldásra orientált szabályozás tudományává*" való átalakulását. A five pontok a következők:

* A történelmi fejleményeket szem előtt tartva, a jogot az állami cselekvés határaként is fontos felfogni; de a jogilag megengedhető keretein belül alakítási és optimalizálási megbízás is; a jogot ennek megfelelően elsősorban a *jog által elretentett cselekvés minőségének biztosítására szolgáló normatív eszközként* kell létrehozni.

* A jog cselekvés és effect aspektusának jobb megragadása érdekében az új közigazgatási jogtudomány az *ellenőrzés tudományaként* is értelmezi magát. Nem fogad el azonban egyetlen konkrét ellenőrzési elméletet sem. Pragmatikus szándékkal az ellenőrzés normatívan ori- entált fogalmát fogadja el, és a jognak a normatívan kívánatos következmények előállításához és a normatívan nem kívánatosak elkerüléséhez való hozzájárulásával foglalkozik.

* A cselekvés formái, az ellenőrzési módok és a szabályozási stratégiák a jogban többféleképpen érvényesülnek. Az *imperatív jog* (más néven Ordnungsrecht vagy szabályozási jog), amely a figyelem középpontjában áll, és parancsokkal és tilalmakkal operál, *kiegészül például a "felhatalmazó joggal"* (freisetzendes Recht), amely különösen ösztönzésorientált.

* Ugyanakkor a jogtudományi elemzés a funkciók hierarchikusabb betöltésére való összpontosításától elfordul, hogy jobban figyelembe vegye a *decentralizált*, többé-kevésbé autonóm teljesítményt és a szereplők hálózatba szerveződését. Különös figyelmet kap a *társadalmi önszabályozáson* keresztül történő problémamegoldás, amelyhez azonban a jog kereteket szab, struktúrákat biztosít (pl. a piac) és *játékszabályokat* állít fel (szabályozott önszabályozás).

* A jog és a nem-jog szigorú megkülönböztethetőségével kapcsolatos kételyek és a jogi-normatív és társadalmi-normatív orientációk összefonódásának belátása megváltoztatja a jogilag elismert cselekvési kritériumokról alkotott képet. Intenzívebben veszik figyelembe a kizárólag a jog által irányított közigazgatási cselekvést, de a *nem-jogi előíró orientáció* által jellemzett közigazgatási cselekvést is. Bár az olyan "tehat célok", mint az hatékonyság, a elfogadhatóság és a megvalósíthatóság szintén a jogrendszerben rögzülnek, nem korlátozódnak a jogi dimenzióra. Tág felfogásukban a társadalmilag elfogadható ellenőrzés szempontjából fontosak (Hoffmann-Riem p2006., f263. ford. R.B.).

Hoffmann-Riem e fejtegetései is eltávolítanak bennünket a jognak mint imperatív előírások együttesének a fogalmától, és kiterjesztik a szemléletünket, hogy a következőkre is kiterjedjen.

a jogi fellépés számos módja, a szabályozási stratégiák sokfélesége, valamint a jogi és nem jogi szabályozási struktúrák keveredése. Mindez a szabályozás még kialakításra váró tudományának rendszerezett figyelmét igényli.

Hoffmann-Riem második hozzászólása "a jog háza táján az államiság változásainak fényében bekövetkezett változásokról" szól ("Umbauten im Hause des Rechts angesichts des Wandels von Staatlichkeit", Hoffmann-Riem 2013). A szerző a "jogforrások" címszó alatt foglalkozik "szabályozási tudományunkkal". Osztja azt a nézetünket, hogy a jogforrások és a szabályalkotók megsokszorozódtak:

Napjainkat a különböző szintű *jogforrások* óriási *szaporodása* jellemzi, például a nemzeti jogban, az európai többszintű rendszerben, valamint a transznacionális és nemzetközi jogi kapcsolatokban. A források megsokszorozódása a *szabályalkotók sokasodására* is utal, nevezetesen a nemzeti jogban (például a jogalkotó, a közigazgatás, a helyi hatóságok, a tagállamok és a szövetség) és az európai figyelemben (például az Európai Bizottság és az Európai Parlament), valamint a transznacionális és nemzetközi szférában (például a WTO és a Világbank) működő különböző szereplőkre. Vannak szuverén és szuverén hatóságok által legitimált szabályalkotók; de vannak tisztán magánjogi szabályalkotók is. Jellemző továbbá a forrástípusok sokfélesége - a közzsféra funkcióinak ellátása során, például közjogi, magánjogi és hibrid normák alkalmazásával, valamint formális és informális szabályok igénybevétele. Ez azt jelenti, hogy figyelembe kell venni a formális és informális szabályok közötti kapcsolódási pontokat és szükség esetén a köztük lévő felcserélhetőséget (Hoffmann-Riem p2013.. Transl355.. R.B.).

E sokféleségre tekintettel - folytatja - a jog "keménységének fokozatait" illetően is differenciák figyelhetők meg:

Jellemzőek a jog különböző "keménységi fokai" is, amelyek a normák, magatartási szabályok, iránymutatások vagy ajánlások vizsgálatakor válnak nyilvánvalóvá, hogy azokat jogként ismerik-e el, kemény jognak vagy jognak minősülnek-e, vagy csupán de facto szabályok. A keménység különböző fokozatait különösen a "kötelező" és a "szankciókkal alátámasztott" fogalmak alapján lehet meghatározni és a következő kombinációk alapján osztályozni:

- * jogilag kötelező és szankciókkal támogatott;
- * jogilag kötelező erejű, de a jogrendszerben szankciókkal nem alátámasztott, bár de facto szankciókkal esetleg sújtott;
- * jogilag nem kötelező, de de facto kötelező, mivel de facto szankciókkal van alátámasztva (például a jövőbeli üzleti kapcsolatok elvesztésének vagy a közösségben való kiközösítésnek a kockázata);
- * nem jogilag kötelező erejű, és nem is támogatja a de facto szankciókat (Hoffmann-Riem 2013, p. 355. Fordítás. R.B.).

De ezután jön a harmadik lépés, az elkerülhetetlen és kritikus kérdés, hogy

mi számít "jognak":

Különösen érdekes az a kérdés, hogy mi emel egy szabályt - egy absztrakt-általános magatartási elv értelmében - a "törvény" rangjára: ahhoz, hogy törvény legyen, a szabályalkotónak szuverén hatóságnak kell lennie, vagy elég, ha - mint például a szabványalkotás területén - magánintézmények magatartási kódexeket és más hasonló szabályokat alkotnak a viselkedés szabályozására? Mennyire fontos a szankciók kiszabására vonatkozó hatalom, ismét attól függően, hogy a szuverén jogalkalmazás különleges eszközeivel rendelkező szuverén hatóságok szabják-e ki, vagy a tényszerűen effektív szankciók elegendőek? Mindez elvezet bennünket ahhoz a különösen aktuális vitához, amelyhez a GFS már korábban is hozzájárult.

hozzájárult, a "így törvény". Ha a jog a jogtudományok körébe tartozik, vagy az állami jog funkcionális megfelelőjeként ismerik el, akkor kell-e azt "har- dened"-nek tekinteni? Be kell-e építeni a magánjogi normákat a jogrendszerbe és így tovább? ... Nyilvánvaló, hogy a szabályok világának tárházai bővelkednek nyitott kérdésekben. Ezek közé tartozik az is, hogy a szabályok széles skáláját és némelyiküknek a *jog marginális zónáiban* való elhelyezkedését tekintve a jogtudomány képes-e még kezelni ezt a rendszertani sokféleséget, sőt, nem kerül-e veszélybe a jog és a jogtudomány autonómiája (Hoffmann-Riem 2013, 356 f. o. Fordította R.B.).

Mi sem tudunk és nem is akarunk kitérni e kritikus kérdés elől, és van egy javaslatunk arra vonatkozóan, hogy miként lehet kezelni ezt a minőségi problémát.

(2) Ezen túlmenően az ún. *általános jogtudomány* különböző fajtát értenénk, amelyeket különösen Brian Z. Tamanaha képvisel *A General Jurisprudence of Law and Society* (2001) című könyvében, valamint William Twining a mára standard művé vált *General Jurisprudence* című művében. *Understanding Law from a Global Perspective* (2009). Annak érdekében, hogy jobban megértsük az általunk helyesnek tartott általános jogtudomány fajtáját, meg kell különböztetnünk azt attól a fajtától, amelyet Tamanaha "Mi a jogtudomány?" című esszéjében megkülönböztet. (2012) "esszencialistának" nevezi, mivel olyan kijelentéseket igyekszik tenni a jog valódi "természetéről", amelyek a világon mindenhol és a jogrendszerek közötti kulturális differenciáktól függetlenül érvényességet követelnek; erre egy meggyőző példát Scott Shapiro (2011) szolgáltat. Tamanaha a következőképpen írja le álláspontját:

A joggal kapcsolatos intuíciói kiegészítéseként Shapiro összeállít egy listát a joggal kapcsolatos közhelyekkel. A truizmusok, mondja, "nem egyszerűen igazak, hanem *magától értetődően* igazak". Ezek az igazságok "annyira kifogástalanok, hogy aligha kell megemlíteni őket". Az általa profferedetileg megfogalmazott közhelyek között Shapiro azt állítja, hogy minden jogrendszerben vannak bírák, akik értelmezik a jogot, minden jogrendszerben vannak mechanizmusok a jog megváltoztatására, a jogi tekintélyt jogi szabályok adják, egyes törvények

kötelezettségeket írnak elő, minden jogrendszerben van egy személy vagy intézmény, akinek legfelsőbb hatalma van bizonyos törvények meghozatalára, vannak helyes válaszok bizonyos jogi kérdésekre, és így tovább. Közhelyei nyilvánvalóan a *kortárs nyugati állami jogrendszerek általános intézményi berendezkedéséből származnak* (Tamanaha 8. o.),2012,

Teljesen differens - és Tamanaha szerint előnyösebb - a nem esszencialista megközelítés, amelyet az általános jogtudomány egy második típusa alkalmaz:

Az általános jogtudomány második típusa nem a jog természetének elméletére összpontosít [...], hanem inkább egy olyan elméleti keret felépítésére, amely a jog különböző megnyilvánulásait vizsgálja világszerte. A jogtudomány az állami jogot, a nemzetközi jogot, a transznacionális jogot, a vallási jogot, az emberi jogi jogot, a szokásjogot és a jog egyéb megnyilvánulásait foglalja magában. William Twining nemrégiben megjelent könyve, az *Általános jog-prudencia*, példa erre a változatra.

Az általános jogtudomány e két típusa mindkettő azt állítja, hogy a *jogról általánosságban* szól, mivel

H. L. A. Hart úgy fogalmazott, "abban az értelemben, hogy nem kötődik semmilyen konkrét jogrendszerhez vagy jogi kultúrához". (Az olyan munka, amely egy adott jogrendszerre összpontosít, helyi, partikuláris vagy parochiális jogtudomány.) De ezt egészen differens értelemben értik. Az első típus azt állítja, hogy olyan alapvető igazságokat állít elő a jogról, amelyek az egész világegyetemben, minden időben és helyen és minden létező és nem létező jogrendszerre érvényesek; míg a második típus azt állítja, hogy a jognak a világ minden táján létező formáit a maga hatáskörébe vonja, ahogyan azok ténylegesen léteznek (Tamanaha 2012, f2. o.).

Ez az álláspont akár a miénk is lehetne; a Shapiro és Twining közötti alábbi összehasonlításban fenntartás nélkül az utóbbi mellett döntenénk:

A második differencia a Twining által megfogalmazott jogállással kapcsolatos. Míg Shapiro azt állítja, hogy örök igazságokat állított elő a jog természetéről, addig Twining szerényebb álláspontot képvisel: Bár a definíció *per genus et differentiam* formáját ölti, ez nem "Twining felfogása (vagy definíciója) a jogról". A *jog differens fogalmait differens célokra használom más kontextusokban*. Itt a cél az, hogy néhány fogalmi eszközt nyújtsak a jog globális perspektívából történő szemléléséhez, figyelembe véve egyrészt a jogi jelenségek átfogó áttekintésének vagy mentális térképének megalkotását, másrészt a jogi jelenségek leírását, értelmezését, elemzését, magyarázatát és összehasonlítását (Tamanaha 2012, 12. o.).

Itt az ideje, hogy bemutassuk az utolsó kulcsfogalmunkat.

4. A "jog mint kommunikáció" kulcsfogalma

A normákat, különösen a jogszabályokat "megalkotják", majd "kihirdetik" - németül a Bundesgesetzblattban (Bundesgesetzblatt). A jogászok hajlamosak a jogalkotóról mint egy különleges szereplőről beszélni, aki az érvek és ellenérvek mérlegelésével a közérdekű döntést hozza meg; minden joghallgató egy olyan vizsgán, amelynek során az alkotmányosságot, és ez mindenekelőtt az arányosságot kell vizsgálnia, mindenekelőtt a törvény céljára kérdez rá, vagyis arra, hogy mit akart a jogalkotó elérni

ezzel a jogszabállyal. Nos, a politikai folyamatok minden megfigyelője nagyon jól tudja, hogy a törvényhozó mint politikai döntéshozó hatóság, amely tudja, hogy mit akar, és mérlegeli, hogy mit kell figyelembe venni, és szuverén módon megalkotja az ebből eredő jogszabályt, a politikai valóságban nem létezik. A jogalkotás

egy politikai folyamat, amelyben számos szereplő vesz részt, akik befolyást gyakorolnak az elfogadandó jogszabály megalkotására. Ezek közé nemcsak a jogszabályokat előkészítő minisztériumi bürokrácia tartozik, hanem olyan nem állami szereplők is, mint például a szervezett érdekképviseletek, amelyek szövetségeiken keresztül a szövetségi minisztériumok közös eljárási szabályzata (GGO) alapján hivatalosan részt vesznek a jogalkotási folyamatban. A különböző szereplők közötti - akár formális, akár informális - kapcsolatok hálóját úgy lehet megragadni, hogy a jogalkotást hálózatszerű döntéshozatali struktúráként írjuk le (Beyme 1997), egy olyan hálózatként, amelynek résztvevői intenzíven és folyamatosan kommunikálnak egymással. Az a felismerés, amelyet különösen Klaus von Beyme-nak köszönhetünk, hogy a jogalkotás egy hálózatos kommunikációs struktúrát foglal magában, arra ösztönöz bennünket, hogy valamivel közelebről is megvizsgáljuk, a kommunikáció szemszögéből a jog előállítására, alkalmazására és végrehajtására összpontosítva.

a) *A jog kommunikatív előállítása*

Két példa mutatja be, hogy a jog előállítása (ahogyan azt a 3. fejezetben látni fogjuk) kommunikációs folyamatnak tekinthető és kell is tekintenünk: a helyi jogalkotás és a szokásjog.

(1) A helyi jogtermelés kézenfekvő példa, mert történelmi szempontból a jog mindig is mindenekelőtt helyi jog volt, és csak a centralizációs folyamatok során "cezarizálódott" vagy államosították, ami a nemzetállamban való gondolkodásunk hagyománya miatt túlságosan könnyen szem elől téveszthető. Thomas Duve az *európai jogtörténetről Európa jogtörténetéhez globális történelmi perspektívából (Von der europäischen Rechtsgeschichte zur einer Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive)* című nagyszabású tanulmányában a helyi jogtermelésről a következőket mondja "A jog empirikus fogalmáról és a lokális elsőbbségéről":

Ha a jog empirikus fogalmát vesszük kiindulópontnak - bármi más episztemológiailag is lehetetlen - ... a "jog" nem egy valahogyan adott rendeződés; ez létezhet vagy nem létezhet, de a történelmi jogfogalmakhoz hasonlóan csak mint a szereplők gondolkodásának egyik eleme bír jelentőséggel. A jogtörténetesek elemzésének tárgya csak az érintettek közötti kommunikáció lehet arról, hogy mit tekintünk jognak vagy nem jognak. Történelmi megfigyelésünk tárgya, a "jog" tehát pontosabban, de mégis szándékosan homályosan megfogalmazva, szabályozási mintákból áll, "amelyeknek a kötelező erőre való

igényét többé-kevésbé elismerik, amelyeket többé-kevésbé kompetens módon effektálnak a jogi intézményi kontextusokban, és amelyekkel a társadalmi világ esetlegességeinek keretei között kell együtt élni". A jogtörténet tehát - Michael Stolleis szavaival élve - "nyelvileg dokumentált, egymás utáni

a jogban és alkotmányban érintettek kommunikációs közösségének tudatállapotai" - egy olyan definíció, amely segít meghaladni a gondolat és a cselekvés, végső soron pedig az intézmény és a személy dichotómiáját (Duve p2012., Transl50.. R.B.).

(2) Ami a *common law* fogalmát illeti, ez önmagát kényszeríti ki, mert ez egy olyan jogi rendszer, amely nem ragadható meg a minden jogász számára ismerős "elrendelt, megítélt és elrendelt" formulával, hanem amely a jogalkalmazás folyamatában lépésről lépésre jött létre.

Ebben az összefüggésben különösen tanulságosnak találjuk, hogy az Ency- clopaedia Britannica hogyan írja le a *common law* fejlődését a tizenharmadik század óta.

A jogi szakma fejlődésével a tapasztaltabb barristerseket felvették a serjeant-at-law méltóságra, és később a soraikból kinevezett bírákkal együtt a londoni Serjeants' Inns-ben egyesültek. Ott *informálisan vitatták meg* az égető jogi problémákat, és mindenki számára útmutatást adtak a tényleges vagy valószínűsíthető ügyek eldöntésére vonatkozóan. A négy Inns of Court (Gray's Inn, Lincoln's Inn, Inner Temple és Middle Temple) az ügyvédjelöltek lakóházaiból fejlődött ki, és vált a jogtanácsosok felvételi jogával rendelkező, társadalmilag elismert testületekké. Az oktatás a bíróságon való részvételből, *szimulált jogi vitákban* (moots) való részvételből és vezető jogászok által tartott előadásokon (readings) való részvételből állt (Encyclopedia Britannica 2014).

Mivel meg kellett tanulni, hogyan kell a bíróságon érvelni, a jogi képzéshez szükség volt a bíró és az ügyvédek által a vitás kérdések megfogalmazásáról folytatott vitákról szóló beszámolókra, amelyeket úgynevezett "évkönyvekben" foglaltak össze.

Az ügyvédjelölteknek ezért a *bíróságon feljegyzéseket kellett készíteniük a tényleges jogi érvekről*, hogy lépést tudjanak tartani az aktuális jogi gyakorlattal. E feljegyzések minősége - a jegyzetelő képességeitől és a jelenlét rendszerességétől függően - igen eltérő volt, és úgy tűnik, hogy 1280 körül kezdődően másolták és terjesztették őket. A 16. században kezdték el nyomtatni és királyi évenként rendezni őket, és évkönyvekként kezdték emlegetni őket.

Az évkönyvi jelentéseket általában erősen rövidített jogi franciául írták. Nem mindig tettek különbséget a bírák és az ügyvédek között, és gyakran egyszerűen név szerint említették őket. A tényleges ítéletet is gyakran kihagyták, az érdeklődés középpontjában inkább a *barristerek által a bíróságon előadott érvek* álltak. Bár a korábbi határozatok általában nem voltak kötelező erejűek, nagy figyelmet fordítottak rájuk, és úgy tűnik, hogy a bírák és a barristerek ügyeik előkészítése során a korábbi évkönyvekre hivatkoztak. Így vált az esetjog az angol *common law* jellegzetes formájává (Ency- clopedia Britannica 2014).

A jogot nem a jogi kódexekből tanulták, hanem úgy, *hogyan megtanultak érvelni* és érvelni, és ennek során hasonló eseteket tekintettek

referenciának; Günter Hager szerint

"Jogi módszerek Európában" című munkájában a következőképpen írja le a *common law-ra* jellemző precedensrendszer gyökereit:

Az előzmények követése elválaszthatatlanul összefügg a nyomtatás feltalálásával. Csak a nyomtatásnak köszönhető, hogy a korábbi határozatok egyáltalán rendelkezésre álltak. Az Évkönyvek, amelyek közül az első a tizenharmadik század végén jelent meg, döntő hatással voltak a precedensek kezelésére. Ezek a *common pleas* bírósági eljárásokról szóló beszámolókat tartalmazták. Kezdetben a *perbeszéd technikájának* elsajátítására szolgáltak. Közvetve a joggyakorlatot is feltárták. A korábbi ügyekre való hivatkozás ritka volt, de ahol előfordult, ott súlya volt. A precedens azonban nem volt kötelező érvényű. A természet és az igazságosság törvénye mindenek felett állt. Lépésről lépésre a jogról szóló jelentések

javult. A szellemi légkör is megváltozott. A nyomtatás nemcsak a precedensekre való támaszkodás tényleges lehetőségét teremtette meg. Ezzel együtt megjelent a racionalizmus is. A nyomtatás és a felvilágosodás együtt járnak. *A jogalkalmazás tudományossá és szövegfüggővé vált.* A felek és a bírák egyre nagyobb mértékben hivatkoztak a már eldöntött esetekre. A precedenseket tekintélyként idézték (Hager p2009., Transl87.. R.B.).

b) *A jogértelmezés mint kommunikációs folyamat*

Az, hogy a jogot általában értelmezni kell, közhely, és hogy az értelmezők különleges tekintéllyel rendelkeznek, nemcsak a szövetségi alkotmánybíróság példája mutatja; a szövegek tekintélye és a szövegek értelmezőinek tekintélye közötti kapcsolat különösen nyilvánvaló az isteni, kinyilatkoztatott jog figyelmében, amely örökké érvényes, és amelyet - az alkotmányokhoz hasonlóan - nem módosíthat egy minősített többség az új társadalmi realitásokhoz való igazodás érdekében. A vallási, különösen az isteni törvényt "az időben" rögzíteni, mint azt számos történelmi példa mutatja, általában egy funkcionálisan differenciált értelmezői kaszt feladata, amely gondosan ápoltt tekintélyigénnyel rendelkezik. Erre kiváló példa a zsidó jogban oly fontos szerepet játszó rabbi; az ő döntéshozatali módszereiket vesszük röviden szemügyre.

(1) *A diszkurzivitás mint döntéshozatali módszer: A rabbi szerepe*

Mint Ronen Reichman, a Heidelbergi Zsidó Tanulmányok Intézetének munkatársa kifejti, a zsidó vallási jogban a német joghoz hasonlóan nem a deduktív rea-soning, azaz a figyelem deduktív levezetése dominál, az adott esetnek egy törvényi definíció alá rendelése révén, hanem egy abduktív gondolkodásmód, amely során azt az esetet keressük, amelyről feltételezhető, hogy reflektálja azokat a körülményeket, amelyek között a

régi bevett norma keletkezett (Reichman 2006); ez a jogalkalmazási eljárás diszkurzív eljárás, amelyet Reichman a következőképpen ír le:

Az érvényességre vonatkozó állításoknak a talmudi jogi hermeneutikában megjelenő, az abduktív érvelés által bemutatott diszkurzív tisztelőben tartása összekapcsolódik a diskurzuselmélet által előterjesztett plauzibilis elképzeléssel, miszerint a döntésre váró jogi kérdéssel kapcsolatos *érvék diszkurzív cseréje* a feltétele annak, hogy igazak lehessenek. Egy olyan jogi kultúrában, amely az igazság normatív megállapításának szenteli magát, a diszkurzivitás jogi-kulturális és intézményi támogatása a jogfejlesztés tudományos szintjén és a gyakorlati jogalkalmazásban is döntő fontosságú.

Gondolkodásukban a rabbik egy dialektikus stílust ápoltak, amely egy *szabályozott vita* formáját ölti, világosan meghatározott kérdés- és válaszszerepekkel, a diskurzus egy sajátos formáját, nevezetesen az értékelő diskurzust, a vizsgáló párbeszédet. Irodalmi életművük a legjobb tanúbizonyságát adja annak, hogy figyelembe jut mindennekelőtt a babiloni Talmudban, egy olyan műben, amelyben a finom jogi vitákat úgyszólván dialektikus tézisek formájában, tömör formában rögzítették (Reichman pp2013., f145. ford. R.B.).

Ez még mindig viszonylag elvontan hangzik; a következő szakasz minden egyes mondatral egyre világosabbá válik:

A rabbik számára a törvény értelmezése és továbbfejlesztése kéz a kézben jár - és ennek tudatában vannak. A rabbik teljes mértékben tisztában vannak azzal, hogy a bibliai előírások jogilag differenciált értelmét nem az határozza meg, hogy írásban figyelembe vannak-e foglalva abban az értelemben, hogy az írástudóknak csak fel kellett volna fedezniük ezt az értelmet. Az ő feladatuk inkább az, hogy ezt a jelentést kidolgozzák. A rabbik ezt a gondolatot a következőképpen fejezik ki: *'Amikor Isten, dicsőség neki, adta Izraelnek a Törőt, úgy adatott nekik, mint a búza, hogy flúrt készítsenek belőle, és mint a flax, hogy ruhát készítsenek belőle ' ...Csak a diskurzusban bontakozik ki a hagyományos előírások normatív tartalma.* Csak a rabbinikus műhelyben készül emberi kézzel a ruha. A törvények értelmezése ebben a műhelyben történik. Ez lényegében a vita kultúráját és az ezzel kapcsolatos, a szavakban kifejezett *eltérő értelmezések akatását* jelenti: *"Ezek (a szavak) és azok (a szavak) az élő Isten szavai"* (bEr 13b). Az a jogi kultúra, amely ilyen módon tárja fel premisszáit, egy racionális jogi ethosz mellett kötelezi el magát, amely a *diszkurzív eljárás kommunikatív okát* helyezi a középpontba (Reichman 2013, 146 f. o. Ford. R.B.).

Még ha ez a példa első pillantásra nagyon sajátosnak is tűnik, mégis minden jogértelmezés szempontjából kulcsfontosságú kérdéssel foglalkozik.

(2) *A jogi kommunikáció mint a módszer kommunikációja*

A Tudományos Tanács a németországi jogtudomány kilátásaival kapcsolatban joggal hangsúlyozta, hogy minden tudományág számára a módszertan nagyon is elemi kérdése kommunikációs dimenzióval bír:

A dogmatikai diszciplínák módszere a racionalításra irányul a jog ismeretében és a korrektségre a jogalkalmazásban. Különösen azért, mert a kapcsolat

az alkalmazáshoz, a jogi értelmezési módszer nem azonos más tudományágak, például az irodalomtudományok szövegértelmezési módszerével. A jogdogmatika mint a jog fogalmi-szisztematikus feldolgozása közös kommunikációs teret teremt a tudomány és a gyakorlat számára (Tudományos Tanács 2012, p. Transl31.. R.B.).

Andreas von Arnould a 2014. október 5-én Düsseldorfban megrendezett VDStRL konferencián tartott előadásában egészen hasonlóan érvelt; ő is hangsúlyozta, hogy a "helyes módszer" keresése a *tolmácsközösség diskurzusában* zajlik:

A módszer nem pusztán egy eszköztár, hanem egy társadalmi gyakorlat. Mint ilyen, nem választható el azoktól a szereplőktől és intézményektől, amelyeken keresztül és amelyekben "alkalmazzák". A módszer a (nem egészen) "jog- és alkotmányértelmezők nyílt társadalmának" *diskurzív folyamataiban konstituálja magát*. A módszertan tartalma és tételei ezért általában nem dekrétumok; a jogtudomány és a joggyakorlat jóváhagyására van szükségük. A jogi módszertan a gyakorlati tapasztalatokból és általánosítható tételekből származó kollektív, megosztott tudásként nyer stabilitást. Másodlagos szabályok - a szabályok alkalmazására vonatkozó szabályok - összességüként a módszertan a diskurzus résztvevőinek szakértelme és a hagyományban és eredetben rögzült gyakorlat stabilizáló ésszerűsége legitimálja. Mindazonáltal: a módszertan nem az a firmabulvár, aminek néha látszik. Végző soron konszenzuális-pragmatikus alapját annak köszönheti, hogy szabályai "menet közben" megváltoztathatók (Arnould 2015, 72 f. o. Ford. R. B.).

c) *Kommunikatív bűnüldözés*

Az, hogy a normákat nem lehet pusztán szuverén hatóságok által kibocsátott, kényszerrel végrehajtandó utasításokkal kikényszeríteni, különösen az informális közigazgatási cselekvés figyelembe vételében (áttekintés Schuppert 2000, pp. 236 ff.), amely kulcsszerepet játszik a jogérvényesítésben (Bohne 1988). Az általában említett példa a környezetvédelem, amely gyakran a környezetvédelmi előírásoknak a magánszektor szereplőivel szembeni érvényesítését jelenti; a hosszadalmas jogi eljárások helyett könnyebb az ügyeket kölcsönös megegyezéssel rendezni (lásd Schulze-Fielitz 1992), az állami hatóságok és a magánvállalkozások közötti konzultáció révén, amelyeknek nemcsak az egyes kötelezettségek elkerülése, hanem a függőben lévő rendeletek és hasonló elhárítása is fontos lehet. Az ilyen informális közigazgatási gyakorlatok egyik vezető szaktekintélye, Eberhard Bohne kidolgozott egy tipológiát az ilyen megállapodásokra, amelyet röviden szeretnénk bemutatni (a kérdőjeleket

jelzik, hogy a tipológia nem kimerítő, és kiterjedhet további kormányzati és közigazgatási gyakorlatokra is; Transl. Roland Römhildt):

Ezzel véget ér a nem államközpontú jogszemlélet négy kulcsfogalmának bemutatása. Mielőtt folytatnánk a következő fejezetek áttekintésével és a normatív rendezések sokféleségébe ígért kitérővel, rövid számvetést tartunk.

E. Reflection

E bevezető fejezet célja az volt, hogy elmagyarázzuk az olvasónak, mi készítettett bennünket arra, hogy belevágjunk ebbe a könyvprojektbe, és mit szeretnénk elérni vele.

A kiindulópont az a figyelem volt - amellyel a második fejezetben foglalkozunk -, hogy a plurális normatív rendezések világában élünk, és ezt a normatív univerzumot még nem sikerült megfelelően feltárni. Az figyelem első lépése tehát, ahogy az alcím is jelzi, annak alapos felmérése, a terep felmérése. Ez a mérés, amely a szabályozás szociológiájának előfutára, felmérési jelzőket igényel, ha nem akarjuk elveszíteni a tájékozódást a normatív tajga hatalmas kiterjedésében. Az egyik, ha nem a központi jelző az a belátás, hogy a jog államilag meghatározott koncepciója nem vezet sehová, és a látszólag olyannyira

állandó *törvény* = *állam* egyenletet a jogtörténet sírboltjában kellene nyugalomra helyezni. Szükség van tehát egy olyan iránytűre, amely nem az államra irányul.

A gondolkodásunk mélyen gyökerező államközpontúságának leküzdésére kézenfekvő megoldás, ha a jövőben a *jogi pluralizmus* helyett normatív pluralizmusról beszélünk, és így megfelelően figyelembe vesszük ezt a pluralitást. Bár ez egy lépés lenne a helyes irányba, azt jelentené, hogy félúton megállnánk. Szükség van tehát egy fogalmi keretre a normatív rendezések pluralitásáról és a jogra és a jogtudományra gyakorolt következményekről való gondolkodásunkhoz. Az általunk javasolt fogalmi keret elemei négy kulcsfogalom:

- * multinormativitás
- * kormányzás
- * a szabályozás tudománya
- * a jog mint kommunikáció.

Ezzel a négy kulcsfogalommal felvértezve remélhetőleg nem csak előrehaladást érünk el a felméréseinkben, hanem hihető eredményeket is fogunk produkálni. A négy fogalom nem úgy értendő, mint személyre szabott kulcsok, amelyek most minden ajtót könnyedén kinyitnak, hanem inkább úgy, mint a *szabályok világában való* eligazodásunk középpontja; mindig szem előtt kell tartani és szükség esetén aktualizálni.

Így felszerelve, most nekiláthatunk a valódi feladatnak.

A fejezetek sorrendjét tekintve - a könyv megírásának idején számunkra ismeretlenül - a Tudományos Tanács nyomdokaiba lépünk, akik a németországi jogtudomány kilátásairól szóló jelentésükben arra szólították fel a kutatást, hogy a "jog újszerű formáinak, a jogalkotás folyamatainak és a jogalkalmazás típusainak jobb megértésére" irányítsa a figyelmet (Wissenschasrat 2012, 37. o. Ford. R. B.). Pontosan ez a témánk: a második és harmadik fejezet a jogképződés folyamataival és az ezek által létrehozott újszerű jogformákkal foglalkozik, a negyedik fejezet a jogérvényesítési regime-ek sokféleségével, a figyelem pedig a jog fogalmának a Tudományos Tanács által is követelt újraértelmezésével. A hatodik és egyben fiatal fejezet - legalábbis briefly - a jognak azt a funkcióját vizsgálja - amit a Tudományos Tanács is hangsúlyoz -, hogy a vezérelveket, például az igazságosságot aktualizálja. De most térjünk rá az egyes fejezetekre.

A második fejezet a *szabályok világát* tárja fel először. És ahhoz, hogy ne tévedjünk el a terep tágasságában, felfedezésünkhöz iránytűre van

szükségünk: ebben a fejezetben az iránytű a csoportszociológia és a kormányáselmélet. Kiindulópontunk az, hogy a kormányási kollektívák, gyakran csoportos formában, általában szabályozó közösségekként működnek; hogy

vagyis szabályokat adnak maguknak, hogy belső stabilitást szerezzenek, és külsőleg megjelöljék magukat. Ezek a kormányzati kollektívák különböző eredetűek lehetnek, a szakmáktól kezdve, mint például a porosz officer corps, az etnikailag definált törzsi közösségeken át az olyan vallási közösségekig, mint a katolikus egyház és az iszlám, amelyek már jóval a globalizáció kifejezés megjelenése előtt fontos szerepet játszottak a világ színpadán; a rablóbandáknak is vannak kormányzati struktúrái, azaz szabályaik, amelyeket be kell tartaniuk, még ha csak a zsákmány felosztásában is. A közösségformálás és a szabályalkotás e szoros összefüggése miatt a második fejezetet egy "Hovatartozásban lakva" című rész előzte meg, amely a kollektív emberi vállalkozások szabályozás iránti igényét vizsgálja több tudományág szemszögéből.

A harmadik fejezetben a Wolfgang Hoffmann-Riem által jegyzett jelenlegi "jogforrások és ...szabályalkotók hatalmas burjánzását" vesszük górcső alá (Hoffmann-Riem 2013, p. Transl355.. R.B.). A jog másfajta, mindenekelőtt újszerű fajtaival fogunk foglalkozni, mint az első fejezetben. Felfedezzük, hogy a *szabályok világában* például létezik a *normák világa*, és megvizsgáljuk, mit jelent, ha a jogban megkülönböztetünk different "keménységi fokokat", és hogyan viszonyul a *kemény jog a szó joghoz*.

És a harmadik fejezetben felvett nézőpont is eltér a második fejezetben uralkodó szemlélettől. Míg a második fejezet a szabályozó közösségek értelmében vett kormányzati kollektívákkal foglalkozik, addig a harmadik fejezet olyan szereplőkkel és intézményekkel foglalkozik, amelyek esetleg kielégíthetik a társadalmilag differenciált, munkamegosztáson alapuló, gazdaságilag liberális és egyre inkább globalizált társadalom látszólag csillapíthatatlannak tűnő szabályozási éhségét. Jó példa erre az ipari társadalom "normák iránti éhsége" és a transznacionális gazdasági társadalom folyamatos szabályozási igénye. A "jogtermelésben" tehát beszélhetünk egy kínálati és egy keresleti oldalról.

A negyedik fejezetben ismét megváltoztatjuk a perspektívánkat. Ezúttal nem a joggal mint termékkel, hanem minden normatív rendezés végrehajtási dimenziójával foglalkozunk. És közelebbről megvizsgálva az általunk normakényszerítő rezsimeknek nevezett rendszerek sokaságát tárjuk fel; ezek az állami igazságszolgáltatási hatóságok általi jogérvényesítéstől kezdve a *hírnév* és a *megfelelési rezsim*ek általi kormányzáson át a társadalmi megvetés szankcionáló

effektusáig (*politikai korrektség*) terjednek. Fontos szempont az állami jogvédelem és a *nem állami igazságszolgáltatási intézmények*, például az Afrika és Ázsia számos részén működő *szokásbíróságok* közötti kapcsolat is.

A five. fejezet azt a problémát tárgyalja, hogy a normatív rendezések sokasága, a szabályalkotók elszaporodása és a normakényszerítő rendszerek sokasága mit jelent a jog fogalma szempontjából. Vajon a sokféle nem állami normakészlet is jog, csak más típusú és eredetű? A jog "szürke zónáiban" (fogalom Hoffmann-Riem 2013-ban) "tanyáznak", vagy "csak" szociológiai értelemben jognak tekinthetők? Amint azt a *jogi pluralizmusról* szóló gazdag szakirodalomból megtudhatjuk, úgy tűnik, azzal a nem túl hasznos alternatívával állunk szemben, hogy kizárólag az állami jogot nyilvánítjuk jognak - esetleg eltérve más jogforrásokat, például a szokást és a vallást -, vagy pedig mindent jognak definálunk, ami "úgy néz ki, mint a jog, és úgy működik, mint a jog". Mi ezt a vagy-vagy-ot leküzdhetetlennek tartjuk, és azt javasoljuk, hogy egy kontinuum vagy *csúszóskála megközelítéssel* operáljunk, amely lehetővé teszi számunkra, hogy a normákat a "jogtól" a "nem jogig" terjedő skálán helyezzük el. Ezt egy általunk kidolgozott kritériumkatalógus alapján tesszük, amely véleményünk szerint hasznos lehet a jog fogalmának átalakításában.

Az utolsó fejezetben az igazság keresésére indulunk. Ismét a Tudományos Tanács jelentéséhez fordulhatunk, amely a jog három funkcióját azonosítja, nevezetesen a konfliktuskezelés, a viselkedésszabályozás és az olyan vezérelvek aktualizálása, mint az igazságosság, a szabadság, az emberi méltóság és a szolidaritás:

A modern alapjogi demokráciákban a jog támogató, stabilizáló és mindenekelőtt strukturáló funkciót tölt be az irányadó elvek társadalmi változásában. A jognak ma az a feladata, hogy olyan rendet biztosítson, amely a demokratikus jogállamban az igazságosságra, a lehető legnagyobb, jogilag szabályozott szabadságra, az emberi méltóságra és az emberséges szolidaritásra vonatkozó igények megvalósítását szolgálja (Wissenschaftat p2012.. Transl26.. R.B.).

Az igazságosság keresése során - visszatérve a második fejezethez - a kormányzati kollektívákat nemcsak szabályozó közösségekként, hanem igazságossági közösségekként is azonosítottuk, amelyek az igazságosság sajátos felfogásában (résztvevői igazságosság, elismerési igazságosság, kompenzáció, sőt, retri- butió) különböznek egymástól. There is therefore not only a multitude of normative orderings and norm producers and a considerable variety of norm enforcement regimes, but also a plurality of notions about justice: this closes the circle, so to speak, and it will be the task of a jurisprudence fit for the future to deal adequately with these pluralities.

Második fejezet

A normatív rendek pluralitása. Egy felfedezés

A. Minden csoport szabályokat ad magának: Egy csoportszociológiai perspektíva

A továbbiakban minden olyan csoportot, amely szabályokat ad magának, *szabályozó kollektívának* nevezünk. Ide tartoznak a személyek csoportjai és társulásai, valamint a szervezetileg összevont intézmények, amelyeknek a csoportra, társulásra vagy intézményre specifikus *szabályozási rendszere* van, és amelyeket a kollektíva vagy magának adott, vagy amelyek egy általa elismert normaadóra vezethetők vissza. Néhány ilyen szabályozó kollektívum csoportszociológiai szemszögből történő vizsgálata megmutatja, hogy mi rejlik ezen absztrakt definíció mögött.

I. Példák a csoportspecifikus szabálybeállításra

Ideális bevezetést nyújt e témakörbe Uwe Schimank Hans Joas szociológia tankönyvében (Schimank 2003). Schimank William Golding *A legyek ura* (2008) című regényének világába repít minket, amely egy lakatlan trópusi szigeten rekedt iskolásfiúk csoportjáról szól.

repülőgép-szerencsétlenségben, akiknek meg kell tanulniuk megbirkózni a helyzettel:

Egy hat-tizenkét éves angol iskolás fiúkból álló csoportot szállító repülőgép lezuhant. Az összes felnőtt meghalt. Amikor *rendet kell teremteni* és a megmenekülésen gondolkodni, a fiúk magukra maradnak. Nem minden alakul úgy, ahogyan azt kezdetben remélték. ...

A baleset után a dzsungelből elsőként egy Piggy nevű, túlságosan védett neveltetésben részesült, kövér, értelmiségi fiú és egy szőke, sportos fiú, Ralph bukkan elő. Malacka azt javasolja Ralphnak, hogy hívják össze a többi túlélőt. egy nagy kagylót fújva. A kisfiúk szakadt iskolai egyenruhájukban a dzsungelen át a partra igyekeznek. Ezek a fiúk még nem alkotnak társadalmi csoportot. Kezdetben egyszerűen csak egyének tömege, akik véletlenül egyszerre vannak egy helyen - mint a járókelők az utcán vagy a busz utasai. *A fiúk azonban az*

interakció révén hamarosan csoporttá válnak; kialakul egy informális struktúra, megállapodnak a következő kérdésekben

a normákat viselkedésük irányelveiként, és kialakítják a mi-érzést (Schimank 2003, p. 201. Fordítás. R.B.).

A csoportalakítás e folyamatában - és ez a fontos pont - az érintettek általi szabályalkotás döntő fontosságú. Schimank:

A Legyek urában a fiúk kezdetben harmonikus csoportot alkotnak, amely átveszi az iskolából és a felnőttek világából ismert normákat. Az egyik fiatalgyűlésen Ralph elmarasztalja a többieket:

... "Nem beszélhet mindenki egyszerre. "Kezeket fel" kell mondanunk, mint az iskolában, aztán odaadom neki a kagylót."

"Conch?"

"Így hívják ezt a kagylót. Átadom a kagylót a következő felszólalónak. Ő tarthatja, amikor beszél." ...

Jack talpra állt.

"Szabályaink lesznek!" - kiáltotta izgatottan. "Rengeteg szabály!" ...

A fiúk megállapodnak a szabályokról, hogy hol állítsák fel a jelzőtáblát, és ki tartsa azt karban, hogyan gyűjtsék össze az élelmet és a vizet, és így tovább. Az ilyen közös normák elfogadása hozzájárul a csoport belső kohéziójához. A normák meghatározzák, hogy a csoport tagjai hogyan viselkedjenek és hogyan dolgozzanak a csoport céljaiért. Ha egy csoport rendelkezik normákkal, akkor nyomást gyakorolhat tagjaira, hogy azok megfeleljenek (Schimank 2003, p. f203. Transl. R.B.).

De ezzel még nincs vége a történetnek; a fiúk csoportdinamikai folyamatként hatalmi harcot élnek át a szabálytudatos Ralph és az erőszakosabb Jack között, aki végül fölénybe kerül, és ezzel lerombolja a korábban fennálló, szabályokon alapuló rendet:

A konszenzus és a konformitás gyorsan összeomlik. Jack, akire a fireért való felelősséget bízta, elcsalja a fire öröket a feladatuktól, hogy segítsenek neki vaddisznókra vadászni. A fiúk a kunyhóépítést, az élelem- és ivóvízgyűjtést is hanyagolni kezdik. Hamarosan rendezett életük cél és terv nélkül marad. Jack egyre inkább érvényesül agresszív és zsarnoki modorában. *A szabályokon alapuló megfelelés és konszenzus átadja helyét az erőszakkal való irányításnak. Az ezt az átmenetet jelző jelenetben Jack megkérdőjelezi azt a csoportszabályt, hogy csak az beszélhet, akinél a kagyló van:*

Malacka letelepedett egy két szikla közötti helyre, és a kagylót a térdére helyezve ült. ...

"Nálam van a kagyló - mondta Malacka

felháborodva. "Hadd beszéljek én!"

"A kagyló nem számít a hegy tetején - mondta Jack -, úgyhogy fogd be a szádat". ...

"Megvan a kagyló..."

Jack mereven megfordult. "Te fogd be!"

Ez az erőszakkal való fenyegetés nem marad el, mert Jack fizikailag erősebb a többiekénél. Később azzal szilárdítja meg uralmát, hogy elpusztítja a kagylót - és ezzel a hatalom utolsó maradványát is, ami Ralphnak még megmaradt. *A kagyló mint a csoportkonszenzus és a közös normák szimbóluma nélkül a hatalom a lándzsák és a kövek kezébe kerül* (Schi-mank 2003, 204. o. Ford. R. B.).

- * A második példa Heinrich Popitz (1992) *hatalmi jelenségekről* szóló könyvéből származik; Popitz három *esetet* mutat be a *hatalom csoporton belüli formálódására*, nevezetesen hatalomformálási folyamatokat egy hajón, egy börtöntáborban és egy javítóintézetben, tehát mind - ahogy Harmut Esser hangsúlyozza - "totális intézmények, amelyekből nincs kilépési lehetőség" (Esser 2000, 309. o. Ford. R. B.). Popitzot a *csoporton belüli hatalomalakítási folyamatok* foglalkoztatják, vagyis az, hogy miként magyarázható megfelelően a kevesek hatalma a sokak felett. Minket kevésbé érdekel a hatalomalakulás, mint inkább *a rendalakulás szempontja*, illetve az, amit Popitz *a rend rend rendező értékének* nevez; de forduljunk figyelembe először a javítóintézet példáján:

A történet a kadétregények irodalmából vagy a javítóintézetekről szóló filmekből származhat. Ebben az intézményben a reszocializálandó fiúk egy csoportja 14 éves 15 korig viszonylagos önállóságot kapott, bízva az autonómia áldásaiban és a bajtársi nevelés gyógyító erejében. Szervezetileg és térben is elkülönítették a csoportot az intézmény többi részétől. A minket érdeklő időpontban a tizenhárom fiú között kialakult egy hatalmi központ, amely utasításokat adott ki. Ez a központ négy fiúból állt. A négy közül az egyik, a "főnök" mondta ki az utolsó szót kétséges esetekben. Egy másik, három fiúból álló csoport tartalékként és szükség esetén feladatként szolgált. A maradék hatot tetszés szerint utasították és kizsákmányolták (Popitz 1992, p. Transl216.. R.B.).

A kizsákmányolt hat fiúnak le kellett mondania kenyéradagja egy részéről, a legkellemetlenebb munkákat kellett elvégeznie, és bűnbakként kellett szolgálnia:

Ha valamelyikük fellázadt, büntetéseket szabtak ki - pl. a takaróját kon-fikálták -, súlyos esetben a munkacsoport azonnal intézkedett, nyílt és ismétlődő engedetlenség esetén pedig a büntetést éjszakára halasztották, és az összes többit kényszerítették (Popitz 1992, Transl217.. R.B.).

Az egészben az az érdekes, hogy egy bizonyos idő után az elnyomott

alcsoport elfogadta az uralkodó hatalmi és rendező struktúrákat, mint "együttélési alkotmányt":

Lehetséges - mint tapasztalatból tudjuk -, hogy az a hat fiú, aki lemondott a kenyéradagjáról, csúnya házimunkát végzett, és akit bünbakként használtak, idővel pontosan ezt a rendet, a jogok és köteleességek ilyen elosztását *fogadta el az együttélés kötelező alkotmányaként*; hogy nemcsak meghajoltak előtte, hanem szolgálták is; hogy nemcsak félték ennek a rendnek a *normáitól*, hanem *belsővé tették* azokat; hogy nemcsak megszokásból, hanem önként és engedelmesen tették a dolgukat... (Popitz 1992, p. Transl221.. R.B.).

Heinrich Popitz offers magyarázata erre az *igazságtalan csoportos alkotmányra* egy olyan effekt, amelyet - a jogi bizonyosság ismert fogalmára (lásd von Arnould 2006) utalva - rendi bizonyosságnak nevez; "*A rend rend rendező értéke mint alapelgitimitás*" címszó alatt megjegyzi:

Református csoportunk hatalmi rendszere akkor lesz felismerhető, ha hosszabb idő alatt rendet teremt, pontosabban, ha az időtartam és a rend alapvető jelentőséget kap a tudatformálásban. Ebben az összefüggésben ez azt jelenti, hogy a rend offers elsősorban *a rend bizonyosságát*. A résztvevők akkor biztosak a rendben, ha biztos tudással rendelkeznek arról, hogy ők és mások mit tehetnek és mit kell tenniük; ha bizonyosságot tudnak kialakítani arról, hogy minden érintett valóban az elvárásoknak megfelelően, bizonyos fokú megbízhatósággal fog viselkedni; ha *számíthatnak arra*, hogy a szabálysértéseket általában büntetik; ha előre látják, hogy mit kell tenniük ahhoz, hogy előnyökhöz jussanak, elismerést nyerjenek. *Egyszóval, tudni kell, hogy hol tartunk*. Az ilyen értelemben vett rendi bizonyosság nyilvánvalóan kialakulhat despotikus rendszerben is. Csodálatosan összeegyeztethető az elnyomással és a kizsákmányolással. Az erős, mindenütt jelenlévő hatalmi központok hitelessége általában éppen attól függ, hogy rendet teremtettek és tartottak fenn (Popitz 1992, p. Transl223.. R.B.).

- * Harmadik példánkat Dieter Neubert fejlődésszociológusnak köszönhetjük, aki a korlátozott államisággal rendelkező területeken, például az afrikai válságövezetekben azonosította az általa "rendi szigeteknek" nevezett területeket (Neubert 2009, p. 35 ff.). Ilyen "rendszigetek" például az UNHCR által irányított nagy, viszonylag állandó *menekülttáborok*, ami leegyszerűsítve azt jelenti, hogy az ENSZ menekültügyi szervezete ezekben a táborokban "koprodukción", magukkal a menekültekkel együtt biztosítja a "közrendet", és ehhez kidolgozza a szükséges szabályokat. Neubert:

A humanitárius segélyszervezetek és menekültügyi szervezetek gyakran olyan területeken tevékenykednek, ahol az állam jelenléte gyenge, vagy ahol az állam ténylegesen hiányzik. Általában akkor lépnek be, amikor az állam már nem képes gondoskodni polgáraitól, a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyekről vagy menekültekről. Különösen a

a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek és menekültek esetében a segélyszervezetek speciális táborokat hoznak létre. Általában a kormány engedélyére van szükségük, de a segélyszervezetek saját maguk működtetik a táborokat. A legtöbb esetben a táborokat legalább hónapokig - néha azonban évekig - használják. A menekülttáborok és néha a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek táborai is az UNHCR (az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága) fennhatósága alá tartoznak. *Az UNHCR kormányserűen szabályozza az életet a táborokban.* Ez magában foglalja a biztonsággal, a joghatósággal, a politikai funkciókkal kapcsolatos valamennyi kérdést, beleértve a táborok-

a lakosok önképviselésének szabályait, valamint az olyan szolgáltatások nyújtását, mint az alapvető szükségletek kielégítése (élelmiszer, víz, lakhatás, orvosi ellátás, higiénia, iskolák stb.). A szolgáltatásnyújtással kapcsolatos feladatokat részben vagy egészben át lehet ruházni a nem kormányzati szervezetekre. Ezekkel a funkciókkal az UNCHR és együttműködő partnerei messzemenő felhatalmazást kapnak, ami őket teszi a táborok fő szabványalkotóivá. Sok esetben a segélyszervezetek a táborlakók képviselésére részvételi struktúrákat hoznak létre. Ezeket a szövívöket vagy megválasztják, vagy nem. A segélyszervezeteknek azonban lehetőségük van saját döntéseik meghozatalára és szabályaik kialakítására. (Neubert 2009, 47. o.).

A menekültügyi szervezet, mint az adott tábor szervezője és "üzemeltetője" szükségszerűen *nem állami döntéshozóvá* válik:

Ilyen körülmények között a segélyszervezetek kvázi állami funkcióit töltönek be. Ez nem szándékos, és plusz terhet ró a munkájukra. De az alapvető szükségletek biztosításának képessége, a tábor mindennapi életének megszervezése és annak eldöntése, hogy ki milyen feltételek mellett kapjon támogatást, erőteljes helyzetbe hozza őket.

... A segélyszervezetek új rendet hoznak létre, amely magában foglal egy sor normát és szabályozást. Maguk a normák az emberi jogi szabályozásokból, valamint a gyakorlati igényekből és tapasztalatokból merítenek (Neubert 2009, 47. o.).

Összefoglalva tehát elmondható, hogy a széles körben differáló társadalmi csoportok olyan belső szabályrendszereket alakítanak ki, amelyek meghatározzák, hogy a csoport tagjai hogyan élnek együtt, és hogyan viselkedik a csoport a külvilággal szemben. Természetesnek tűnik, hogy az emberek másokkal együttműködve normatív rendet adnak maguknak, majd nagyrészt alávetik magukat ennek a rendnek. A következőkben az embereknek ezt a hajlamát vizsgáljuk meg, hogy szabályokat alkossanak és fogadjanak el.

II. Hovatartozásba burkolva:

Normatív rendek és csoporttagság

E címszó alatt ("Im Gehäuse der Zugehörigkeit"), amelyet Agathe Bienfait (2006) könyvéből kölcsönöztünk, először azt vizsgáljuk, hogy a társadalmi csoportok milyen mértékben biztosítottak ilyen "burkolatot", amelynek építészete és statikája általában véve

beleértve egy olyan normatív rendet, amely a csoport tagjainak útmutatást nyújt, miközben a csoportot más, egymással versengő csoportoktól megkülönbözteti. A folyamat során

ebben a könyvben, mi lesz oen találkoznak ezzel a döntő *kettős funkciója minden csoportrend* - belső konszolidáció, külső differentáció -, nem utolsósorban a kormányzati kollektívákról mint igazságossági közösségekről szóló

kulcsfontosságú fejezetben.

E fejezet során világossá válik, hogy miért alakulnak ki minden társadalmi közösségben többé-kevésbé spontán normák és normarendszerek,

miért természetesen a homo sapiens számára, és milyen funkciókat töltenek be a társadalom életében. Ha nem feleljük, hogy minden közösségnek szükségképpen szüksége van egy szabályrendszerre, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a közösségi kapcsolatok vagy a közösségformálás differenciális szintjeit tartalmazó társadalomban miért kell mindig a normatív rendek sokaságának léteznie. Most erre a kérdésre térünk rá.

1. Az evolúcióbíológiai perspektíva vagy a Föld társadalmi meghódítása

A híres evolúcióbíológus és hangyaszakértő Edward Osborn Wilson "A Föld társadalmi meghódítása" (2012) című könyvében lenyűgözően és hihető módon írta le ezt a folyamatot. A Föld társadalmi meghódítása úgy is felfogható - ezért is nyűgözött le bennünket annyira ez a könyv -, mint *a csoportselektió folyamata*: az evolúció létfontosságú viszonyítási pontja nem az egyén vagy a rokonság, hanem *a társadalmi csoport*.

A társadalmi csoportokat az emberiség evolúciójának meghatározó szereplőinek tekinteni különösen akkor hihető, ha kimutatható, hogy *a csoportképződés előnyökkel jár*. Wilson azt állítja, hogy a *homo sapiens* evolúciója a nomádból a letelepedett vadászó és gyűjtögető emberré válás során a *csoportmunka és a társas intelligencia* döntő evolúciós előnyökkel járt:

A kempingekben élő húsevők kénytelenek olyan viselkedésre kényszerülni, amelyre a vándoroknak a filmekben nincs szükségük. Meg kell osztaniuk a munkát: egyesek táplálkoznak és vadásznak, mások őrzik a táborhelyet és a kicsinyeket. A növényi és állati eredetű táplálékot úgy kell megosztaniuk, hogy az mindenki számára elfogadható legyen. Máskülönb az őket összekötő kötelékek meggyengülnék. Továbbá a csoport tagjai elkerülhetetlenül versengenek egymással a nagyobb élelemrésért, az elérhető tárhoz való hozzáférésért és a kényelmes alvóhelyért. Mindezek a kényszerek előnyhöz juttatják azokat, akik képesek olvasni mások szándékaiban, fejlődnek a bizalom és a szövetség elnyerésének képességében, és képesek kezelni a riválisokat. A szociális intelligencia tehát mindig is nagy jelentőséggel bírt. Az éles empátiaérzék hatalmas differenciát jelenthet, és ezzel együtt a manipuláció, az együttműködés megszerzésének és a megtevesztés képessége. A lehető legegyszerűbben fogalmazva: kifizetődő szociálisan okosnak lenni. Kétségtelen, hogy az okos ősemberek egy csoportja képes volt legyőzni és kiszorítani a buta, tudatlan ősemberek egy csoportját, ami akkor éppúgy igaz volt, mint ma a hadseregekre, vállalatokra és futbalcsapatokra (Wilson 4. o. 2012,3f.).

De ha ez a helyzet, akkor nem meglepő Wilson tézise, miszerint az

emberiség evolúciójának döntő hajtóereje a *csoportszelekció* kell, hogy legyen:

Mi volt az a hajtóerő, amely a komplex kultúra küszöbéhez vezetett? Úgy tűnik, hogy a csoportos szelekció volt az. Egy olyan csoport, amelynek tagjai képesek voltak olvasni a szándékokban és együttműködni egymás között, miközben megjósolták a konkurens csoportok cselekedeteit, óriási előnyre tett szert a kevésbé képzetekkel szemben. Kétségtelenül volt

a csoporttagok közötti verseny, ami az egyik egyednek a másikhoz képest előnyös tulajdonságok természetes szelekciójához vezetett. Az új környezetbe belépő és erős riválisokkal versenyző fajok számára azonban sokkal fontosabb volt a csoporton belüli egység és együttműködés. Az erkölcsösség, a konformitás, a vallási buzgalom és a fizikai képesség a képzelőerővel és a memóriával együtt a győztest eredményezte (Wilson 2012, 224. o.).

Wilson érvelése abban a tézisben csúcsosodik ki - amivel elérkeztünk a "normatív rendek kialakulásának" témájához -, hogy a csoportszelekció hajlamos az *erkölcs és az altruista viselkedés kialakulásának* kedvezni:

A jó és a rossz dilemmáját a többszintű szelekció hozta létre, amelyben az egyéni szelekció és a csoportos szelekció együttesen hat ugyanarra az egyénnre, de nagyrészt egymással szemben. Az *egyéni szelekció* az azonos csoport tagjai közötti túlélésért és szaporodásért folytatott verseny eredménye. Olyan ösztönöket alakít ki az egyes tagokban, amelyek *alapvetően szelfikek* a többi taggal szemben. Ezzel szemben a *csoportszelekció* a társadalmak közötti versenyből áll, mind a közvetlen konfliktus, mind a környezet kiaknázásában való differenciális kompetencia révén. A csoportszelekció olyan ösztönöket alakít ki, *amelyek hajlamosak arra, hogy az egyének* egymás iránt (de más csoportok tagjaival szemben nem) *altruisták legyenek*. ...

Az egyéni szelekció, definiálva pontosan, az egyedek differenciális hosszú élettartamát és termékenységet jelenti a csoport többi tagjával való versenyben. A csoportszelekció azoknak a géneknek a differenciális hosszú élettartamát és élethosszig tartó termékenységet jelenti, amelyek a csoport tagjai közötti interakció tulajdonságait írják elő, és amelyek a más csoportokkal való versengés során keletkeztek. ...

A valódi altruizmus a törzs közös javára irányuló biológiai ösztönön alapul, amelyet a csoportválasztás hozott létre, ahol a történelem előtti időkben az altruisták csoportjai győzedelmeskedtek a szelfizavarban lévő egyének csoportjaival szemben. A mi fajunk *nem Homo oeconomicus* (Wilson, p2012., ff241.).

2. Erkölcs és becsület: Garanciák a normák betartására

Ha a magatartási kódexeket a csoport tagjai internalizálják, ez biztosítja a szabályok betartását még szélsőséges helyzetekben is. Az együttműködés külső ösztönzői - mint például a társadalmi elismerés vagy a büntetéssel való fenyegetés a szabályok megszegése esetén - kudarcot vallhatnak, ha élet-halál kérdése van, vagy ha nincs lehetőség társadalmi ellenőrzésre. Az

egyén ezzel szemben az erkölcsi szabályokat és a becsületről alkotott elképzeléseket feltétel nélküli parancsoknak érzi, amelyek megszegése csak a saját önképével való konfliktus árán lehetséges.

- * Az erkölcsi szabályok hatékony internalizálásának egyik példája a katonai becsület, amely most is, mint az emberiség korai történelmében, a saját csoport védelmét biztosítja. Kwame Anthony Appiah a modern időről írva megjegyzi:

Gondoljunk csak a katonai becsületkódexre. Az embereket katonaként (vagy tengerészgyalogosként, vagy officer-ként, sokféle releváns identitás ...létezik), és persze, ma már tudjuk, amerikaiként, angolként vagy pakisztániként szólítja fel; és bár a katonák szégyent vagy büszkeséget érezhetnek, ha az ezredük vagy a szakaszuk rosszul vagy jól teljesít, alapvetően az számít nekik, hogy ők maguk is kövessék a katonai becsületkódexet.

Érdeemes megkérdezni, hogy miért van itt szükség a becsületre. A törvényt önmagában is használhatnánk a seregeink irányítására; a katonai fegyelem könnyen alkalmazza a büntetések minden fajtáját. A zsoldosokat pedig a pénz motiválhatja. Akkor miért nem ezek a

A társadalmi szabályozás szokásos formái - a piac és a jog - elegendőek-e egy hadsereg irányításához, mint ahogyan elegendőek mondjuk olyan más állami funkciók irányításához, mint az autópályák fenntartása? Nos, figyelembe véve, hogy a szabályozás mindkét más formája felügyeletet igényel. Ahhoz, hogy ki tudjuk fizetni a prémiumot, vagy meg tudjuk büntetni a kihágásokért, valakinek figyelembe kell tudnia venni, hogy mit tett. De amikor a legkeményebb a csata, mindent elhomályosít a háború köde. Ha a katona célja csak az lenne, hogy megkapja a prémiumát, vagy megmeneküljön a fogdából, akkor nem lenne ösztönzője arra, hogy jól viselkedjen abban a pillanatban, amikor a legnagyobb szükségünk van rá. Természetesen nagy mennyiségű és drága energiát fordíthatnánk erre a fajta megfigyelésre - minden katonát felszerelhetnénk egy olyan eszközzel, amely minden cselekedetét figyeli -, de ennek nemcsak jelentős pszichológiai és erkölcsi, hanem jelentős pénzügyi költségei is lennének. Ezzel szemben a becsület, amely az egyes katonák saját (és társaik) becsületérzetén alapul, kiterjedt felügyelet nélkül is effektív lehet; és - ellentétben egy jogrendszerrel vagy piaci szerződéssel - bárki, aki a becsület világában van és oda tartozik, effektív végrehajtója lesz annak, így a becsület érvényesítésének költségei valószínűleg meglehetősen alacsonyak, és ... nem kell aggódnunk az őreinek őrzése miatt (Appiah 2010, 192. o. 192 f.).

- * Még ha a közösségi normák erkölcsi előítéletek formájában internalizálódnak is, akkor is minden alkalommal meg kell állniuk a helyüket az emberi természetben szintén veleszületett szelfizmussal szemben. Hogy melyik késztetés győz, az teljesen az adott helyzettől függ, amint azt Bruno S. Frey, David A. Savage, Sascha L. Schmidt és Benno Torgler a tengeri katasztrófák során az emberek viselkedéséről szóló lenyűgöző tanulmányukban kimutatták. Referenciaesetnek a Titanic elsüllyedését és a Lusitania 1915-ös megtorpedózását tekintik (Frey et al. 2011). A viselkedési közgazdaságtan szémszögéből vizsgálják, hogy egyrészt a fizikai erő és a finanszírozási hatalom, másrészt a társadalmi normák

milyen szerepet játszottak a túlélésben. A két katasztrófa sok hasonlóságot, de egy döntő differenciát is mutat:

... A Titanic és a Lusitania utolsó útjának körülményei és körülményei sok közös vonást mutatnak. Mindkét hajó az Atlanti-óceánt szelte át, és utasai Nyugat- és Közép-Európa, valamint az Egyesült Államok lakosságának keresztmetszetét képviselték. Mindkét hajó utasai három osztályba sorolhatók voltak - a multimilliomostól a nincstelen emigránsig. Továbbá mindkét hajón túl kevés mentőcsónak volt. Mivel a katasztrófák három éven belül történtek, a két hajó utasainak és legénységének viselkedése ugyanazon társadalmi normák és értékek termékeinek tekinthető. ...

A rendelkezésre álló adatok egyetlen alapvető különbségre utalnak a két hajókatasztrófa között: míg a Lusitania mindössze tizenhét perc alatt süllyedt el, addig a Titanicnak a jégheggyel való ütközéstől a hullámok alatt való eltűnésig 2 óra 40 perc kellett (Frey et al. 2011, p. f240. Transl. R.B.).

A következtetés nyilvánvaló. Míg a Lusitania gyors süllyedése lehetővé tette, hogy az erősebbek - a "túlélő a leghatalmasabb" jelszó jegyében - érvényesítsék akarataikat, addig a Titanic hosszú halála alatt "civilizáltabb" volt a helyzet:

Ez az értékelés különösen a Titanic katasztrófájáról szóló jelentésekben található meg. Nem számolnak be olyan jelenetekről, amelyekben az utasok nyers erővel harcoltak volna a mentőcsónakokban lévő kevés helyért. Ehelyett vannak beszámolók arról, hogy a férfiak a fedélzeten maradtak, miközben a feleségüket és gyermekeiket a mentőcsónakokba tették, és arról, hogy zenészek adtak egy utolsó szerenádot a halálra ítélték számára (Frey et al. 2011, p. Transl243.. R.B.).

A két elsüllyedés során tapasztalt differenciák magyarázatát keresve a szerzők hangsúlyozzák, hogy a Titanic esetében *egyértelműen egy társadalmi norma lépett életbe, nevezetesen a "nők és gyermekek figyelembe vétele"*, egy olyan norma, amely jogilag sehol sem kötelező érvényű, de amelyhez a Titanic férfi utasai mégis ragaszkodtak.

Élet-halál között az egyik legfontosabb társadalmi norma az, hogy a nőket és a gyermekeket kell megmenteni. Érdekes módon egyetlen nemzetközi tengerészeti jogszabály sem írja elő, hogy a nőket és a gyermekeket kell elsőként megmenteni. A humanitárius szervezetek gyakran evakuálják a "veszélyeztetett" és "ártatlan" civileket, például nőket, gyerekeket és időseket. A genfi Az egyezmény különleges védelmet és evakuálási prioritást biztosít a terhes nők és a kisgyermekes anyák számára (Carpenter, 2003) (Frey et al. 244. o.2011., Fordította: R.B.).

De hogy ez a társadalmi norma egyáltalán érvényesült a Titanicon, az nyilvánvalóan annak köszönhető, hogy a hajónak a Lusitaniához képest hosszabb ideig tartott elsüllyednie, ami lehetővé tette az emberek számára, hogy leküzdjék rövid távú flight-impulzusukat a *lovagias férfiaság* internalizált viselkedési mintája javára.

A két elsüllyedésre vonatkozó empirikus figyelem összehasonlításából kiderül, hogy a túlélés esélye összességében azonos volt a két hajón, de differenciális tényezőktől függött. Míg a Titanicon a társadalmi normák, mint például a "nők és gyerekek előbbre" elve érvényesült, addig a Lusitanián a fizikai erő dominált. Ennek a nagy differenciának a hihető magyarázata valószínűleg abban a jelentősen differenciában keresendő, hogy a két hajónak jelentősen eltérő időbe telt, amíg elsüllyedt. ...

Élet-halál helyzetekben feltételezhető, hogy az emberek viselkedését kezdetben az ösztönös viselkedés határozza meg. Ilyen helyzetekben az emberek az önfenntartás ösztönével reagálnak, ami azonnali késztetést vált ki a figyelemre vagy a flejre. Ez a fázis

néhány percig is eltarthat Amint kimerült, az egyéni magatartás

változások az önismeret és az összetett társadalmi interakciók miatt Ez a kontextus magyarázatot adhat a Titanicon és a Lusitanián tanúsított eltérő viselkedésre. A Titanic viszonylag lassú süllyedése egy bizonyos *lehülési fázist* eredményezett. A sokkal nagyobb időintervallum során az olyan társadalmi normák, mint a "nők és gyermekek figyelmét figyelembe véve", fontosabbá váltak a fedélzeten tanúsított emberi viselkedés szempontjából. A Lusi- taniával ellentétben a Titanic fedélzetén a fizikai erejüknek köszönhetően domináló emberek láthatóan lemondtak versenyelőnyük egy részéről. Úgy tűnik, ez különösen igaz a férfiakra, akik *különösen a nőkkel szemben* aktiváltak egy *védelmi mechanizmust*... (Frey et al. 2011, p. Transl248.. R.B.).

A viselkedési öko- nomika képviselői által bemutatott, az emberi viselkedésnek egy olyan szélsőséges helyzetben, mint egy hajó elsüllyedése, bemutatott példáján keresztül ismét visszatérünk a közösségformáló efficacy of codes of behavioral eco- nomics, azaz emberi viselkedés kódjainak közösségformáló erejéhez.

becsület, egy olyan jelenség, amellyel e könyv során többször is foglalkozni fogunk.

- * A párbajok a tizenharmadik és tizenkilencedik században fellendültek. A felső társadalmi osztályok tagjai vívták őket, hogy becsületbeli kérdéseket rendezzenek. Kwame Anthony Appiah a "The Honor Code. How Moral Revolutions Happen" (2010) című könyvében a párbajt az erkölcsi pszichológia szemszögéből vizsgálja. Az elején felveti a kérdést, hogy miért érdekli egyáltalán a becsület témája; a válasz a mi tárgyításunk szempontjából releváns:

Tudományos életem nagy részét azzal töltöttem, hogy filozófus kollégáimat rávegyem arra, hogy felismerjék mind az elméleti, mind a gyakorlati jelentőségét azoknak a dolgoknak, amelyekről eddig talán túl kevés figyelmet fordítottak: faj és etnikum, nem és szexualitás, nemzetiség és vallás, mindazok a gazdag társadalmi identitások, amelyekkel az életünket alakítjuk. Tisztelet, mint kiderült, egy másik kulcsfontosságú téma, amelyet a modern erkölcsfilozófia

elhanyagolt. És azért is kulcsfontosságú, mert a társadalmi identitásunkhoz hasonlóan ez is összeköti az életünket. A becsületre való odafigyelés is, akárcsak társadalmi identitásaink fontosságának észrevétele, segíthet nekünk abban, hogy másokkal úgy bánjunk, ahogyan kell, és abban is, hogy a legjobbat hozzuk ki saját életünkéből (Appiah 2010, xv. o.).

A becsület közös fogalma tehát lehetővé teszi a társadalmi csoportok számára, hogy közösséget teremtsenek és megkülönböztessék magukat másoktól. A párbaj, mint a becsületes emberek számára kialakított kódex, tehát a saját társadalmi réteg megkülönböztetését is szolgálta a többiekől. Ezt mutatja a párbaj hanyatlása is, amely pontosan akkor kezdődött, amikor már nem tudta betölteni ezt a megkülönböztető funkciót. Appiah Francis Bacont idézi e hanyatlás prófétájaként:

Francis Bacon a "Párbajok érintése" című, az udvarhoz intézett beszédében már előrevetítette a párbaj pusztulásának mechanizmusát, amikor a modern párbaj még csak most kezdődött: "Azt hiszem (uraim), hogy a született és jómódú emberek elhagyják ezt a gyakorlatot, amikor az ...olyan mélyre kezd süllyedni, mint a borbélyok, sebészek, mészárosok és az ilyen alantas mechanikus személyek". A párbaj egy becsületbeli párbaj volt. Egy olyan erős osztály létezésétől függött, amelynek tagjai megalapozhatták státuszukat azzal, hogy megúsztak egy olyan törvénysértő gyakorlatot, amelyet mások nem. Ennek az osztálynak a hanyatló státuszát jelezte az is, hogy a 19. század első évtizedeiben egyre gyakrabban került sor párbajokra olyan emberek között, akik, ha egyáltalán úriemberek voltak, akkor azt a hivatásuk vagy a kereskedelmi sikereik alapján tették. Amint az "alantas mechanikus" személyek is fontolóra vehették, hogy részt vegyenek benne, a párbaj megkülönböztető képessége kimerült (Appiah 2010, 46. o.).

Ez azt mutatja, hogy egy normatív rend eltűnhet, ha elvesztette társadalmi funkcióját. Mivel a társadalom felső rétege már nem tudta megkülönböztetni magát a tömegektől a párbajozással, felhagyott ezzel a gyakorlattal. Mivel a párbaj a fennmaradó lakosság számára egyre kevésbé vált érdekessé, a tizenkilencedik század közepétől kezdve egyre inkább kiment a divatból.

3. A társadalomelméleti perspektíva:

Avagy Mennyi közösségre van szüksége az emberiségnek?

Még régebben, amikor az "asszociatív demokrácia" ("Assoziatív Demokrácia", Schuppert 1997) című cikkünkben 1997, már feltártuk "a szervezett személy helyét a demokráciaelméletben". Az alapfeltevés az volt, hogy az embernek van egy - alkotmányosan védett (az9 Alaptörvény Art: "Minden németnek joga van egyesületeket, társulásokat és társaságokat alapítani") - amit Alexis de Tocqueville "Demokrácia Amerikában" című művében tipikusan amerikaiként azonosított:

Minden korú, minden állapotú és minden hajlamú amerikai folyamatosan

társulásokat hoz létre. Nemcsak kereskedelmi és termelői társaságaik vannak, amelyekben mindenki részt vesz, hanem ezerféle másfajta, vallási, erkölcsi, komoly és hiábavaló egyesületük is,

általános vagy korlátozott, hatalmas vagy kicsinyítő. Az amerikaiak egyesületeket hoznak létre, hogy mulatságokat tartsanak, szemináriumokat alapítsanak, fogadókat építsenek, templomokat építsenek, könyveket diffuszáljanak, misszionáriusokat küldjenek az antipódusokra; így alapítanak kórházakat, börtönöket és iskolákat. Ha valamilyen igazságot akarnak hirdetni vagy valamilyen érzést egy nagyszerű példa bátorításával elősegíteni, társaságot alapítanak. Bármikor, amikor valamilyen új vállalkozás élén Franciaországban a kormányt vagy Angliában egy rangos embert látunk, az Egyesült Államokban biztos, hogy figyelni fogunk egy egyesületre (Tocqueville 1963, 129. o.).

A "politikai kultúra" fogalmának "feltalálói" - Gabriel A. Almond és Sidney Verba - pedig még azt is kijelentik, hogy az egyesületek a demokratikus állam életelixírjét jelentik: "Az önkéntes társulások létezése növeli a társadalom demokratikus potenciálját" (Almond és Verba 262. o.1965,.). A nagyobb társadalmakat ennek megfelelően sokféle, főként önkéntes egyesületek sokasága szövi át, amelyek összekötik az egyéneket a speciális filmekben. Az államon túl tehát létezik egy többé-kevésbé strukturált *civil társadalom*. az emberek kötelező társulásai, amelyeket Jürgen Habermas úgy jellemezett, mint a "*társulási társadalom*".

... intézményi magját azok a nem kormányzati és nem gazdasági kapcsolatok és önkéntes egyesületek alkotják, amelyek a nyilvánosság kommunikációs struktúráit az életvilág társadalmi összetevőjében rögzítik. A civil társadalom azokból a többé-kevésbé spontán módon létrejövő egyesületekből, szervezetekből és mozgalmakból áll, amelyek - ráhangolódva arra, hogy a társadalmi problémák hogyan rezonálnak a magánélet szféráiban - ezeket a reakciókat erősített formában desztillálják és továbbítják a közszférába. A civil társadalom magját az egyesületek hálózata alkotja, amely a szervezett nyilvánosság keretein belül intézményesíti a közérdekű kérdésekről szóló problémamegoldó diskurzusokat (Habermas 1996, 366. o. f.).

Amint bemutattuk, ezek a társadalmi közösségek saját normatív rendszereik kialakításával integrálják és differenciálják magukat kifelé. A komunitárius társadalomelméletek áttekintésében Michael Haus megjegyzi:

A [közösségek] olyan interakciós kontextusok, amelyekben a tagok viszonylag szoros kölcsönös kötelezettségeket vállalhatnak. A közösségek ehhez közös gyakorlatokat, szimbólumokat és normákat biztosítanak. Úgyiszlván az ilyen kölcsönös kötelezettségek vállalásának történelmi eredményét is jelentik.

A közösségek mint a közös kötelezettségvállalások értelmezésének fórumai vagy szinterei. Az erkölcsi kötelezettségeket párbeszédben kell megfogalmazni és értelmezni. Egyfelől a közösségek mint életképes szervezetek effektív módon artikulálhatják az erkölcsi meggyőződéseket; másfelől az erkölcsi követelések

általában nem értelmezhetők elszigetelten azoktól a közösségi gyakorlatoktól, amelyeken belül létrejöttek. De még ha a közösség erkölcsi elvei túl is lépnek saját határain (pl. az emberi méltóság egyetemességével kapcsolatban), a közösségek azok a fórumok, ahol az uni-

versalisztikus tanulási folyamatok indulnak be, például amikor a más közösségekkel való találkozások az erkölcs koherens nyelvére fordítódnak (Haus 2003, p. 109. Fordítás. R.B.).

A modern társadalmakban is a társadalmi csoportok a közös normák és erkölcsi meggyőződések kialakulásának és gyakorlásának helyszínei. És mivel a társadalmak mint társas társadalmak egyben szabályozási kollektivitások is, számos párhuzamos normatív rendet hoznak létre.

III. Csoportos szociológia: Egy időközi áttekintés

Láttuk, hogy a *csoportalakítás és a szabályalkotás* milyen szorosan összefügg. Az emberek egy csoportján belüli társadalmi kapcsolatok megléte a feltétele a szabályrendszerek kialakulásának. Maguk a társadalmi csoportok csak ott jönnek létre, ahol az emberek kommunikálnak egymással. Uwe Schimank a társadalmi csoport négy kulcsfontosságú tulajdonságát azonosítja, és megállapítja, hogy "az egymással nem kommunikáló egyének ... amorftömeget alkotnak, nem társadalmi csoportokat" (2003, 201. o. ford. R.B.).

Úgy látja, hogy a csoporttagok közötti kommunikatív kapcsolatok teszik lehetővé a társadalmi csoportok második tulajdonságát: a *tagok sajátos szerepeinek kialakulását*. Ez a szempont azért fontos számunkra, mert egy személy több szerep vállalása általában *több normatív rendben való tagsággal* is jár, amit később vizsgálunk; Schimank megjegyzi:

Másodszor, a csoporttagok közötti *strukturált interakciók* jellemzőek egy társadalmi csoportra. A csoportban az egyének nem véletlenszerűen vagy válogatás nélkül lépnek kapcsolatba egymással. *Minden egyes egyén jellemzően bizonyos státusszal rendelkezik, és bizonyos szerepet tölt be.* Ezek a státuszpozíciók és szerepek nem offizális módon jönnek létre, mint ahogyan az a formális szervezetekben történik. Általában informálisan alakulnak ki, és újratárgyalásra kerülnek, ha az érintett egyének újragondolják helyzetüket, és társadalmi interakcióba lépnek. Mindazonáltal a csoporton belüli kapcsolatok így vagy úgy strukturáltak (Schimank 2003, f. o201. Ford. R.B.).

Különösen fontos a társadalmi csoportok harmadik tulajdonsága, a *szabályalkotás*. Schimank:

Harmadszor, a *közös normákban, célokban és értékekben való egyetértés* elengedhetetlen egy társadalmi csoport számára. Az egyének egyező célokkal rendelkező egyének összessége aligha alkot csoportot. Amikor a túlélő fiúk [A *legyek urában*, G. F. S.] figyelmükben először felismerik, hogy mennyire szükségesek a szabályok, és mennyire fontos számukra a mentés, akkor sokkal inkább csoportot alkotnak, mint később, amikor ez a konszenzus szétmorzsolódik.

A csoport normái, céljai és értékei nem
nem kell kifejezetten megfogalmazni; gyakran hallgatólagosan érvényesek, vagy
magától értetődőnek tekinthetők. Mindazonáltal még a hallgatólagos
megállapodások is erősen összeköthetik a csoportokat.
(Schimank p2003., Transl202.. R.B.).

Hogy mit tartalmaznak ezek a normarendszerek, és hogyan jöhetnek létre, azt Dieter Neubert vizsgálja, akit már idéztünk, ezúttal egy kissé más hangsúlyt helyező cikkben, amely mindenekelőtt a *társadalmi rend és a szabályalkotás kapcsolatával* foglalkozik (Neubert 2012). Ő a *társadalmi rendet* definálja, hangsúlyozva a szabályok döntő fontosságát:

A társadalmi rend azt szervezi, hogy egy nagyobb embercsoport hogyan él együtt hosszabb időn keresztül. Egy társadalmi rend:

- Olyan normákat és értékeket határoz meg, amelyek meghatározzák a megengedett és tiltott viselkedést, és ezáltal a közösség életének szabályait.
- Az anyagi javak feletti rendelkezés és csere szabályait tartalmazza.
- Magában foglalja a tekintély és a megfelelési hajlandóság fogalmát.
- Valamint a konfliktusok rendezésére vonatkozó szabályok és intézmények.
- Érvényességi igények egy adott társadalmi és/vagy fizikai térben
- És bizonyos keretek között időbeli stabilitást feltételez (Neubert 2012, 535. o. Ford. R.B.).

Neubert a továbbiakban a *szabályalkotás típusait* vizsgálja, amelyek közül három különböztet meg:

A társadalmi életre vonatkozó fontos szabályok megfogalmazásának és megállapításának differens különböző módjai vannak, amelyek egyszerűbben fogalmazva háromra redukálhatók:

- A szabályokat először is kodifikált törvények formájában lehet meghozni. Az ilyen törvények vagy formális eljárásokban születhetnek a jogállamiság fogalmaira hivatkozva, vagy pedig a hatalmi szereplők önkényesen szabhatják ki őket.
- Másodszor, a szabályok születhetnek kötött kodifikáció nélkül is: ezeket a szabályokat vagy önkényesen fogalmazzák meg a nagyhatalmú szereplők, vagy tárgyalások eredményeként születhetnek.
- Harmadszor, a szabályok közvetve és informálisan, cselekvés útján is hozhatók. Ilyen például az erőszak alkalmazása az erőszakkal kereskedők, terroristák, lázadók vagy politikai aktivisták részéről. Az ismétlődő támadások és az erőszak alkalmazása alapvetően megváltoztathatja az erőszak megítélését és értékelését. Különösen akkor, ha az agresszióért felelős személyeket nem vonják felelősségre és nem büntetik meg, kialakulhat egy olyan erőszakcultúra, amelyben a brutalitás mindennaposnak számít (Neubert 2012, 535. o. Fordította: R. B.).

A rend tág, nyitott definícióját adja meg:

A rend fogalmát szándékosan nyíltan defináljuk, és nem a normatív tartalom, a szabályalkotás típusa vagy a legitimitás vonatkozásában. A rend létrehozásának differens formáiból enged, és nem követeli meg a rend azonnali mérését és értékelését a normatív előfeltételek alapján. Egy rend akkor effektív, ha erőteljesen érvényesül és/vagy ha konszenzus van a betartásáról, amelyet meg is valósítanak, vagy ha a társadalmi csoporton belüli cselekvést ténylegesen ez irányítja.

Először is, a hatékony rendek megteremtik a hovatartozás és ezáltal az elismerés

lehetőségét; továbbá a *kiszámíthatóság tereit* hozzák létre, ahogy Georg Elwert nevezi őket.

... A kiszámíthatóság terei lehetővé teszik a tervezett cselekvést, mert a cselekvésre adott reakciók és a cselekvés következményei kiszámíthatóvá válnak. Ez biztosítja azt a bizonyosságot, amely lehetővé teszi a normális mindennapi életet (Neubert 2012, f. o535. Transl. R.B.).

IV. A szabályozás tudománya: Egy kitérő

Eddig keveset beszéltünk a jogról vagy a normákról, és sokat a *szabályokról*. Mindig is a *rend kialakítására és a szabályokon keresztül és azokkal összhangban történő konfliktusmegoldásra* összpontosítottunk. Ennek az az előnye, hogy a minősítő kérdés - vajon

"valódi joggal" vagy kevésbé kötelező erejű társadalmi normákkal van dolgunk - lehet le

a jelenlegi szakaszban megválaszolatlan, miközben figyelembe vehetjük a különböző normatív rendek nyilvánvaló létezését, egy csoport informális magatartási kódexétől a jogilag kötelező erejű vagy törvényszerű státústumokig. Ez azt sugallja, hogy bölcs dolog elkerülni az elhamarkodott kategorizálást, és egy tág elemzői megközelítést, a bevezető fejezetben javasolt "széles látószögű lencsét" választani; továbbá javasoltuk, hogy ezt a tág megközelítést a *szabályozás tudományának* nevezzük (Schup- pert 2011c), hogy lehetővé tegyünk a normatív rendek közötti párhuzamok és eltérések feltárását. Úgy érezzük, hogy eddigi vizsgálódásaink eredményei alátámasztják ezt a megközelítésválasztást.

Az is világos, hogy minden egyén, aki sokféle szerepet játszik - polgár, keresztény, orvos stb. -, több rendező vagy szabályozó kollektívához tartozik. Így azzal van dolgunk, amit Andreas Anter (2004) "*rendek pluralizmusának*" nevez. " E pluralitás-probléma magyarázatához a párbajt és Max Weber ezzel kapcsolatos mondanivalóját vizsgálja:

Mit jelent Max Weber számára a rendek sokasága? Számára a probléma azért volt különösen fontos, mert "az egyén cselekvése szubjektíve nagyon is értelmesen igazodhat több renchez, amelyek a hagyományos gondolkodásmód szempontjából ellentmondásosak, de empirikusan mégis "érvényesülhetnek" egymás mellett.". Ez a probléma lényege. Weber ezt az esetet a párbajjal illusztrálja. *Bár a hatályos jogrendszer tiltja a párbajt, a társadalom bizonyos konvenciói mégis megkövetelik*. Azzal, hogy az egyén párbajba bocsátkozik, cselekvését e konvencionális parancsok szerint orientálja. Azzal azonban, hogy ezt a cselekvést eltitkolja, a "törvények által létrehozott rendek" felé orientálja. Ebben az esetben tehát a két rend gyakorlati effektusai differenciáltak. A két rend rendkívül különböző: *egyfelől az állam parancsai, másfelől a becsület követelése*i. Weber saját tapasztalataiból beszélt. Amit józan nyelven leír, az számára életbevágóan fontos ügy volt, amely őt személyesen affektálta, hiszen többször és demonstratívan a párbaj mellett foglalt állást (Anter 2004, p. Transl89.. R. B.).

Ezen a ponton Weber példája azért is érdekes, mert két normatív rend ütközését mutatja be: "vagy elfogadott állami törvények és egy bizonyos

társadalmi osztály informális viselkedési szabályai. Nem egyszerű "rendek sokaságáról" van tehát szó, hanem a szabályok jelentős köréről

teljesen differens természetűek. Emiatt is megfelelőnek tűnik számunkra a szabályozás tudományának megközelítése.

V. Mit értünk normatív rendek alatt

Rainer Forst és Klaus Günther (Forst és Günther 2011a) megfontolandó segítséget nyújtanak. Bevezető fejezetük "The Formation of Normative Order- ings. Az interdiszciplináris kutatási program eszméje" című tanulmányukban hasznos

a normatív rend fogalmának kifejtése (Forst és Günther 2011b). Három központi elemet azonosítanak:

- * Amint azt az első fejezetben bemutattuk, a *normatív rendek igazoló rendszerek*, azaz igazolásra van szükségük a meglévő vagy új kormányzási struktúrák legitimálásához. Forst és Günther:

Általános definíció szerint a "normák" olyan gyakorlati cselekvési indokok, amelyek kötelező erejűek, és arra kötelezik címzettjeiket, hogy ezeket az indokokat cselekvési motívumként elfogadják. A "normativitásnak" alávetettnek lenni mintegy láncok nélküli fogság - az érthető jelenség, hogy az ember egy bizonyos módon való viselkedés indokai által kötöttnek tekinti magát. ... a természetjogi meghatározóktól vagy a tudattalan viselkedési pro- grammaktól eltérően a normativitás az általános viselkedésszabályozás tudatos mechanizmusa, amely - bármennyire is motivált - mások általi elismerésre és elfogadásra támaszkodik. A "tudatosság" mértékét különbözőképpen kell definálni. A normativitás különbözik a kényszerítéstől vagy az erőszaktól, mint az emberekre közvetlenül ható, autonómiájukat sértő kényszertől. Pontosan azért, mert a normák nem képesek valamilyen módon megragadni az embereket.

és közvetlenül ellenőrizni a viselkedésüket, hanem az elfogadás és a visszaszerzés folyamatára kell támaszkodniuk, gyakran a kényszerítés és az erőszak látens vagy kifejezett fenyegetésével párosulnak, amennyiben nem engedelmessé válnak. A szankcióktól való félelem így egyfajta

további, talán döntő indíték a jogalap elfogadására. A normák azonban abban különböznek a pusztán önkényes, kényszerrel való fenyegetésen keresztül történő kényszerítéstől (gondoljunk csak a híres kérdésre, amelyet többek között Szent Ágoston és H. L. A. Hart tett fel, hogy mi különbözteti meg a jogrendszerrel való fenyegetéstől), hogy *kötelező erejüket valamilyen indoklásból nyerik - legyen az a normát kötelezőnek nyilvánító személyek vagy intézmények felhatalmazása, legyenek azok diszkurzív eljárások vagy identitásképző hagyományok...*

és egy bizonyos életmód konvenciói (Forst és Günther 2011b, p. Transl16.. R.B.).

- * Ahogy Forst és Günther találóan fogalmaz, az igazságos legitimáció hordozója az *igazságos narratíva*, egy olyan fogalom, amellyel már találkoztunk a bevezető fejezetben, de kulcsfontosságú jelentősége miatt ezen a ponton ismét bemutatjuk.

A normák és azok *igazolása* többnyire *narratívákba*, a történelem és a helyi tényezők által formált és a következő tényezők által meghatározott beszámolókbá, cselekedetekbe vagy rituálékba *ágyazódnak be*

az érintettek tapasztalati tereit és várakozási horizontját, amelyek az igazoló indokokat vagy egy normatív rendet tényként, *olyan állapotként* jelenítik meg, *amelynek létezését az ember elfogadja és nem kérdőjelezi meg.* Az ilyen narratívák révén a normatív rendezés olyan szorosan összefonódik az érintettek életvilágával, az objektív, szubjektív és társadalmi világról való tudás nyilvánosan megszólítható részével, hogy konstruktív jellegük, diszkurzívan ellenőrizhető indokok általi meghatározottságuk alig érzékelhető. Az *érvényesség igényének explicit kezelése ekkor úgy tűnik, hogy egy egész életmódot kérdőjelez meg, ami a kollektív identitásvesztés kockázatával jár...*

(Forst und Günther 2011b, p. Trans18.. R.B.).

A következőkben többször találkozunk majd ilyen igazoló elbeszélésekkel; már a következő részben megvizsgáljuk többek között a kódot.

a katonai hivatás becsületéről és az azt igazoló különböző narratívákról. Mivel azonban a vallási közösségek normatív rendjét fogjuk vizsgálni, ezen a ponton a *kinyilatkoztatási narratíva* központi fogalmát fogjuk megvizsgálni. Forst és Günther:

A narratívákba foglalt normatív rendek - különösen azok, amelyek *vallási természetűek* (isteni jogok kontra természetes jogok stb.), amelyek politikai eredményekre, például forradalmakra vagy győzelmekre (pl. felszabadító háborúk), vagy a múltbeli kollektív igazságtalanságok feldolgozására (pl. a huszadik századi emberiség elleni bűnök) vezethetők vissza - *különösen erős kötőerővel és tekintéllyel* bírnak; történelmi méltóságot és érzelmi identifikációs erőt nyernek. Szélsőséges esetekben a hisz- torikus küldetés fogalmait generálják; a sikeres projektekre vagy a jövőbeli projektekre való történelmi hivatkozással kötődést teremtenek. A *"nagy" legitímációs narratívák* - Lyotarddal együtt beszélhetnénk "metanarratívákról" - például vallási igazságokat hívnak segítségül. Az ilyen igazságok azonban - mint modern konfliktusok arról, hogy Isten milyen jogokat adott az egyéneknek - maguk is

a jelentős konfliktus tárgya (Forst és Günther 2011b, p. Trans19.. R.B.).

- * A harmadik központi elem az a belátás, hogy a normatív rendek nem azonosak a jogi rendekkel, hanem különböző típusú és eredetű normák hálójából állhatnak és általában állnak is:

Végül, a normatív rendek nem csak bizonyos típusú normákból állnak, mint például a jogi normák. A normativitás mint az általánosított viselkedésszabályozás és -koordináció explicit és tudatos mechanizmusa az összességében justifikációként leírható társadalmi gyakorlat számos differenciális figyelmében megtalálható - az egyéni életmódok orientálására és a cselekvési konfliktusok interperszonális szabályozására, a kollektív identitás által definiált közösség nomoszára, a globális szabályozást igénylő konfliktusok, a vallási rituálék, a politikai vélemény- és akaratképzés eljárásai számára. Normatív rendről nem utolsósorban azért beszélünk, mert mindig *jogi, gazdasági, erkölcsi, etikai és pragmatikai, kulturális, vallási és világvértelmezési normák* (vagy értékek), valamint társadalmi konvenciók, kialakult kompromisszumok és habitualizált életmódok *hálójáról van szó.* Egyes

területeken ez a háló viszonylag sűrű (mint az emberi jogok esetében); más területeken inkább lazább, lyukacsos vagy szakadozott, és ezért hajlamos a következőkre

további "normateremtő" dinamikák kifejlesztése. Ezzel elérkeztünk a normák és értékek központi kommunikatív, gyakorlati-performatív aspektusához: a kommunikációs aktusok által előállított és megtárgyalt, gyakorolt és megszilárdított normákat és értékeket kommunikatív módon negligálják és visszavonják (Forst és Günther 2011b, p. Transl20.. R.B.).

Ez a központi elem teljes egyetértésünkre talál; az a felismerés, hogy a normatív rend nem azonosítható a jogi renddel, a szerzőt és Matthias

Kötter nem *jogi pluralizmusról*, hanem *normatív pluralitásról* ír, amely rendezést igényel (Kötter és Schuppert 2009).

Miután most már van némi elképzelésünk arról, hogy mik is azok a normatív rendek, nézzünk meg közelebbről néhányat. Nem törekszünk enciklopédikus teljességre, és azt is szeretnénk elkerülni, hogy túlságosan megterheljük a "szokásos gyanúsítottakat". Ehelyett olyan példákat választottunk, amelyeket érdekesnek és tanulságosnak tartunk.

B. Kormányzati kollektívák és normatív rendjeik - egy kitérő

I. A szabályozási kollektívák mint kormányzati kollektívák

Amint láttuk, a társadalmi csoportok normatív parancsokat adnak maguknak, hogy szabályozzák belső viszonyaikat, és hogy külsőleg megjelöljék magukat. A szabályozási rendszerek termelőiként tehát szabályozási kollektívák és ezáltal kormányzati kollektívák. Renate Mayntz (2005) "siker-definíciója" szerint a kormányzás "a *társadalmi ügyek kollektív szabályozásának* valamennyi, egymás mellett létező formájának összessége, az intézményesített civil társadalmi önszabályozástól az állami és magánszereplők közötti együttműködés különböző formáin át az állami szereplők szuverén cselekvéséig (ford. R. B.)". A normatív rendek által strukturált csoportok ennek megfelelően mindig kormányzati kollektívák is.

A normatív rendek feltárása során ezért célszerű a mögöttes kormányzati kollektíva szempontjából osztályozni őket. Az első és kézenfekvő lépés két fő konstitutív kritérium elfogadása: a kollektívát alkotó terület és az azt alkotó személyek társulása. Kezdjük a területi kollektíva rövid áttekintésével.

II. A területi kormányzati kollektívák normatív rendjei

1. A területi kormányzati kollektívák különböző formái

A területileg definiált kormányzati kollektíva legfontosabb példája még mindig az állam. *Az államhatalom területi hatalom*, tehát egyszerre térben megalapozott és térben korlátozott. Az állam alegységei, mint például az önkormányzatok, régiók és tartományok vagy államok szintén területileg defináltak, akárcsak az államszövetségek - lásd a schengeni övezetet -, bár alkotmányjogilag részletesen defináltak lehetnek.

A területi kormányzati kollektívák tárgyalásakor azonban általában tipizált területekről van szó, és az egyes területtípusokon rendszeresen felmerülő kormányzási problémákkal foglalkoznak. Erre gondolunk például, amikor "helyi kormányzásról", "nagyvárosi kormányzásról", "regionális kormányzásról", vagy éppen "európai kormányzásról" beszélünk (lásd pl. Benz 2004; 2007). E kormányzási kategóriák területi vonatkoztatási keretét nyelvileg némileg relativizálja a *kormányzási szintekre való* jól bevált utalás - a "lokálistól" a "globálisig" -, valamint az, hogy az európai kormányzási teret (az EU-t) mindenekelőtt a "többszintű kormányzás" szemszögéből kezelik és elemzik.

De most nem a kormányzás területi szintjei és azok normatív rendjeivel foglalkozunk, hanem a "korai városokkal", a területi és személyes elemek érdekes kombinációjával.

2. A városi közösségi kapcsolatok normatív rendezése:

Városi jog

a) *A város mint jogközösség*

A kormányzati kollektívák és normatív rendjeik széles skáláját a városok jogával kezdjük körbejárni, amely kormányzati kollektíva érdekes sajátossággal rendelkezik. Számos város - mint például a Balti-tenger térségében a Hanza fénykorában keletkezett városok - *alapított város*, vagyis nem egyszerűen kinőtt falvak, hanem szándékosan létrehozott, *jogközösségeként* konstituált városi közösségek. Harold J. Berman:

A XI. és XII. századi új európai városok és községek szintén jogi társulások voltak abban az értelemben, hogy mindegyiküket közös városi jogtudat és sajátos városi jogi intézmények tartották össze. Valójában egy jogi aktus révén,

A legtöbb európai város és község általában az oklevél megadásával jött létre; *nem egyszerűen keletkeztek, hanem megalapították őket*. Ezenfelül az alapítólevél szinte kivétel nélkül megállapította a polgárok alapvető "szabadságjogait", amelyek általában az önkormányzatiság alanyi jogait is magukban foglalták. Természetesen az új európai városok és községek jogi jellege szorosan összefüggött vallási jellegükkel. Az alapítóleveleket vallási esküvel erősítették meg, és az eskü, amelyet az officerek egymást követő beiktatásakor megújítottak, mindenekelőtt a városi törvények betartására tett fogadalmat tartalmazta (Berman 1983, 362. o.).

Harold J. Berman ebben a közös városi jogtudatban látja azt a tényezőt, amely az európai várost azzá teszi, ami:

Városi öntudat és városi jogrendszer nélkül nehéz elképzelni, hogy az európai városok és községek egyáltalán létrejöhessenek. De még ha így is lett volna - vagyis még ha a nagy, sűrűn lakott kereskedelmi és ipari központok valamilyen módon létrejöhetek volna Nyugaton városi jogi alap nélkül -, talán az ókori római városokhoz hasonlóan csupán valamilyen központi hatóság (vagy hatóságok) adminisztratív és katonai előőrsei lettek volna, vagy pedig az iszlám városokhoz hasonlóan csupán autonóm, integrált városi közösségi élet, vagy talán valami más; de nem lettek volna városok a modern nyugati értelemben vett városok. Nem rendelkeztek volna azzal az öntudatos testületi egységgel és az organikus fejlődés képességével, amely a nyugati város egyedi jellegét adta (Berman 1983, 363. o.).

Ha figyelembe vesszük, hogy számos város és község újonnan alapított vagy városi rangra emelt település volt, és így a közösségi viszonyok egy olyan formáját képviselte, amellyel mindenekelőtt jogközösségként konstituálták magukat, nem meglepő, hogy Berman a városi jog fő jellemzőinek leírásakor hangsúlyozza annak közösségi jellegét:

A városi jogrendszerben elsődleges fontosságú volt annak közösségi jellege. *A városi jog egy szorosan összetartozó, integrált közösség joga volt - egy olyan közösségé, amelyet valójában "kommunának" neveztek. A közösség viszont egy kifejezett vagy kifejezett szövetségen alapult.*

hallgatólagosan. Számos várost és települést ünnepélyes kollektív esküvel vagy eskü-sorozattal alapítottak, amelyet az egész polgárság tett a nyilvánosan felolvasott alapítólevél betartására. Az alapítólevél bizonyos értelemben társadalmi szerződés volt; valóban ez lehetett az egyik fő történelmi forrás, amelyből a modern kormányzati szerződéselmélet kialakult. A városi alapokmányok természetesen nem szerződések voltak a modern értelemben vett, két fél között létrejött cserekapcsolat, amelynek során mindkét fél beleegyezik, hogy egy adott időszak alatt különálló cselekményeket hajt végre. *A városi alapokmány elfogadása* inkább egy állandó kapcsolathoz való hozzájárulás kinyilvánítása volt. A hűbéri szerződéshez vagy a házassági szerződéshez

hasonlóan ez is *egy megállapodás* volt *egy státuszba való belépésről*, azaz egy olyan kapcsolatról, amelynek feltételeit a törvény rögzítette, és amelyet nem lehetett megváltoztatni.

a felek akarata. Egy város vagy település alapítása esetén azonban a kialakult jogállás a *testületi (universitas)* jogállás volt, az *uralkodó római-kanonikus elmélet szerint*, amely szerint a testület olyan emberek testülete, akik közös jogi funkciókat osztanak meg, és jogi személyként működnek. A *városi alapítólevél kihirdetése és elfogadása* tehát bizonyos értelemben nem is szerződés volt, hanem egyfajta szentség; egyszerre szimbolizálta és effektálta a közösség megalakulását és a közösség jogának létrehozását (Berman 1983, 393. o.).

b) *A városi jogrendszerek sokfélesége: A jog sokféleségének kifejeződése*

Különösen fontos egy második szempont, a néha egymással versengő városi jogrendszerek sokasága, amelyeket az új városok és települések alapításához "exportáltak". Nemcsak a városi jogrendszerek sokasága létezett tehát, hanem a világi, részben egymást átfedő jogrendszerek sokasága is; itt is Berman-t hívjuk be a tanúk padjára:

A városi jog világi jellege abban nyilvánult meg, hogy minden városnak megvolt a maga városi jogi változata, és hogy a városi jog csak egy volt a világi jog számos változata közül, beleértve a királyi jogot, a feudális jogot, a földesúri jogot és a kereskedelmi jogot. A világi jog világi jellegéből adódott a világi jog különböző fajtáinak együttélése. A világi jog egyetlen rendszere sem tartotta igényt arra, hogy a világi joghatóság egészét felölelje. Mindegyik sajátos helyi rendszer volt, amely a joghatósága alá tartozók életének egy-egy részét szabályozta. Ez is megkülönbözteti a tizenegyedik század európai városainak jogát. és tizenkét évszázadon át az ókori Görögország és a római császárság városainak törvényeiből. A görög város volt az egyetlen olyan államszervezet, amelynek polgárai tartoztak hűséggel, és az ő törvénye volt az egyetlen törvény, amelyhez kötve voltak. A római városnak nem volt saját törvénye; a római polgárra kizárólag a római jog, a nem polgárra kizárólag a *ius gentium*, a nemzetek joga vonatkozott. A nyugati kereszténység jogának egyedi jellemzője az volt, hogy az egyes ember többféle jogrendszer alatt élt, amelyek mindegyike az egymást átfedő részközösségek egyikét szabályozta, amelynek tagja volt (Berman 1983, 395. o.).

III. A személyes kormányzati kollektívák normatív rendjei

A személyes kormányzati kollektíva nem a nemzet, amely elválaszthatatlanul kapcsolódik a területileg definált nemzetállamhoz, hanem *személyek nem állami társulása*, amely rendkívül "hatalomigényes" lehet. Az ilyen személyi társulásokban való tagság biztosításának kritériumaira hivatkozva először is háromféle ilyen nem állami kormányzati kollektívát és normatív rendet azonosíthatunk: etnikai, vallási és foglalkozási.

1. Etnikai kormányzati kollektívák és normatív rendjeik: A törzsi jog példája

Az etnikai kormányzati kollektívák továbbra is fontos szerepet játszanak - különösen szabályozási kollektívaként - saját választottbíróági eljárásaikkal, különösen Afrika, Közép- és Dél-Amerika, valamint Ázsia fejlődő és újonnan iparosodott országaiban. Az úgynevezett őslakos népek joga felkeltette a jogi etnológusok, a jogi antropológusok és a jogszociológusok figyelmét, akik intenzív kutatásokat folytattak a "jogi pluralizmus" (Benda-Beckmann 1994) címszó alatt, amely kifejezés karrierje során

Klaus F. Röhl és Hans-Christian Röhl kommentárja:

A jogszociológusok mindent tudnak a núrokról és a trobrianderekről, a kapauku pápuaiokról és a hopi indiánokról. Még a második világháború előtt az antropológusok

elkezdték leírni az egyszerű törzsi társadalmak jogát. Kezdetben az érdekelte őket, hogyan alakul ki és marad fenn a társadalmi rend központi államhatalom nélkül. A második világháború után a kutatók mindenhol kiözlöttek, hogy megvizsgálják, mi maradt meg...

a hagyományos törzsi társadalmak. Különösen az afrikai és ázsiai posztkoloniális államokra összpontosítottak. Számos beszámolót készítettek a hagyományos jogról, amely többé-kevésbé túlélte a gyarmati hatalmak centralizációs effortáit. Ezeket a beszámolókat - érthető módon - gyarmatellenes lelkesedés övezte. A tradicionális és a hagyományos jog közötti kölcsönhatás tionális jog és az állami jog között mindenekelőtt hatalmi viszonyként vizsgálódott (Röhl és Röhl 2008, 208. o. Ford. R.B.).

A jelen szerzőt eddig elsősorban a "*normatív pluralitás*" jelensége, mint a korlátozott államiság terében jelentkező probléma érdekelte (lásd Kötter és Schuppert 2009), nevezetesen az *etnikailag és kulturálisan eltérő országok közötti viszony*.

alapú kormányzati kollektívák és a területi állam kormányzati kollektívája,

kapcsolat két szempontból is nagy feszültségeket okozhat: figyelem, amikor egy törzs által lakott terület - mint például a pashtunok - több államra is kiterjed (Pakisztán, Afganisztán); másodsor, sokkal gyakoribb eset, amikor differenciális etnikai csoportok egyetlen állam területén belül versengenek a hatalomért és mindenekelőtt az erőforrásokért (az állam mint zsákmány). Ez felveti a kérdést, hogy melyik kormányzati kollektíva a valóban döntő: a törzs a maga hagyományos kormányzati struktúráival vagy a modern állam az "intézményi offerings". Bizonyíték van arra, hogy a hagyományos kormányzati struktúrák előrébb járnak, különösen egy hagyományos és jól megalapozott konfliktus-kultúra esetén.

- * A "Hogyan látják a válaszadók az államot" címszó alatt Jan Köhler és Christoph Zürcher (2008), a különböző kormányzati szervek szerepéről szóló jelentésükben...
az afganisztáni pénzügyek szereplői és a lakosság megítélése.

a vitarendezés különböző intézményi eszközeinek igénybevételét:

A válaszadók az állam konfliktusmegoldó képességét is nagyon alacsonynak ítélték. Arra a kérdésre, hogy a természeti erőforrásokkal kapcsolatos konfliktus esetén melyik intézményhez fordulnának először, a legtöbb válaszadó azt válaszolta, hogy a falusi tanácshoz vagy a falusi shurához (a hagyományos falusi tanácshoz) fordulnának. Mindössze két százalék fordulna a problémával először a kerületi hatóságokhoz. A válaszadók egyike sem fordulna először a kormányzathoz. tartományi szintű kormányzati hatóságok (Köhler és Zürcher p2008., Trans110.. R.B.).

Judith Yilma Mengesha Etiópiára vonatkozó megállapításai hasonlóan hangzanak. A jogviták rendezésének intézményi kerete három elemből áll: a polgári 1960 törvénykönyvben előírt választottbírákból, az 1975-ös földreform során létrehozott úgynevezett szociális bíróságokból, valamint a hagyományos vének tanácsából, amely azonban nem állandó intézmény: tagjait a felek választják ki közvetítőként minden egyes jogvita esetén. A választottbíráskodás e hagyományos formája nyilvánvalóan nagyfokú bizalmat élvez, ami talán hihető, ha figyelembe vesszük, hogyan működik ez a vének tanácsa (*šəmagalle*). Judith Mengesha beszámolója:

A kihallgatás és a közvetítés módszerei és technikái a mai napig nagyrészt változatlanok maradtak; az akár hónapokig tartó üléseken a feleket és képviselőiket (például az apát), valamint barátait és rokonaikat egyenként és külön-külön hallgatják ki. A *šəmagalle* nem pusztán technikai rendezésre törekszik az adott konfliktusban. Az eljárás célja inkább a vita valódi okainak feltárása. Állítása szerint csak így lehet tartós megoldást találni. A felek és a *šəmagalle* offer egy olyan platformot biztosítanak, ahol az eddig ki nem mondott és lapangó ellentétek rendeződhetnek. Ezek az ülések - időnként szinte pszichoanalitikus jellegűek - tehát nem feltétlenül végződnek döntéssel. A viszálykodó házastársak vagy családok kibékülése már sikernek számít. A *šəmagalle* ugyanis - amint azt számos interjúból megtudhatjuk - *mindenekelőtt a társadalmi rend és a közösség békéjének fenntartásában érdekelt* (Mengesha 2008, f82. o. Fordította: R.B.).

a) *A helyi és állami megrendelések közötti feszült viszony:
Afrika szubszaharai példája*

A világ többi részéhez hasonlóan Afrika is területi államokra oszlik, amelyek formálisan mind modern, jogállami jogállamok:

A legtöbb afrikai 54 országban az állam nem csak formálisan létezik, hanem meghatározó tényező a politikában, a társadalomban és a gazdaságban, amelyhez a többi szereplő is kapcsolódik.

kapcsolatban kell állnia. Az államrendnek az állam területén belüli hatósugara azonban országonként erősen eltérő (Neubert 2012, p. Transl536.. R.B.).

Bár az afrikai államok világa is - a lakosság nagy részének egyetértésével - egyre inkább a *plurális demokratikus liberális alkotmányos állam modern politikai modelljét* tartja megfelelőnek a nemzeti politikai rend számára (Afrobarometer 2006, 2009), a politikai valóság - ahogy Dieter Neubert (2012) kifejti - sokkal összetettebb. A szubszaharai Afrika számos részén a politikai és társadalmi valóságot az *állami és a helyi rendek egymás mellettsége és átfedése* jellemzi. A helyi rendek súlyát különösen a vidéki területeken nem szabad alábecsülni. Neubert leírja a két társadalmi rend együttlétét:

Ezek a helyi rendek éppúgy részei az afrikai valóságnak, mint a területi állam és a liberális polgári-társadalmi rend fogalma, és semmiképpen sem pusztán egy elhalványuló helyi kultúra folklorisztikus maradványai *A helyi ...rendek és a modern állam létezhetnek egymás mellett.*

oldalán. Ezek többé-kevésbé különálló szférákban tevékenykednek, és különböző társadalmi és fizikai tereket szólitának meg, például az államok periferiáján vagy a széteső államokban.

Sokkal érdekesebbek azok az esetek, amikor ezek a társadalmi és fizikai terek átfedik egymást. Ez igaz a városokra és azokra a régiókra, ahol az állam minimálisan van jelen. *Itt a szereplők egyszerre vagy egymás után, különböző sorrendben mozognak.* A helyi rendeket néha az állam is támogatja, vagy a helyi rend képviselői az állammal szembeni közvetítőként nyernek jelentőséget (Neubert 2012, 538. o. Ford. R.B.).

2011 őszén a jelen szerzőnek lehetősége nyílt arra, hogy felmérje e leírás pontosságát a berlini Társadalomtudományi Kutatóközpont által szervezett, "Döntéshozatal pluralista normatív alapon" című konferencián, amelyen pakisztáni, etiópiai, dél-szudáni és dél-afrikai helyi joghatóságok képviselői vettek részt. A dél-afrikai küldöttség egyik tagja két differens világban zajló életéről számolt be. Hétközben dél-afrikai jogot tanított egy egyetemen, és ebben a minőségében az állam világához tartozott; hétvégén pedig szülőfalujának főnökeként a helyi rend, azaz a helyi jog és a helyi döntőbíráskodás intézménye volt. *A két világban és két normatív rendben való életnek ez az egyidejűsége* rendkívül lenyűgöző volt. De visszatérve a helyi rendekhez és a helyi joghoz.

aa) A helyi rendeletek funkciója

A helyi rendek funkciójának megállapításakor két olyan szempont merül fel, amelyekkel némileg diffúzális összefüggésben ismerkedtünk meg.

Az első a rend bizonyossága, amellyel Andreas Anter (2004) és Heinrich Popitz (1992) ismertették meg bennünket. Ahogy Neubert fogalmaz, a helyi rendek "*értékelhető bizonyosságot*" közvetítenek:

Ahol a helyi rendek léteznek és nincsenek túlzottan veszélyeztetve, ott biztonságot nyújtanak a mindennapi élet megszervezéséhez. *Bizonytalan*, de *értékelhető biztonságot* is nyújtanak. A társadalmi biztonságot/biztonságot az úgynevezett "hagyományos szolidaritás" keretében a kölcsönös segítségnyújtásra vonatkozó megállapodások biztosítják. Az afrikai népek túlnyomó többsége számára populáció, ez a túlélésük biztosításának kulcsfontosságú eleme. E helyi politikai struktúrákhoz szorosan kapcsolódnak a fiatal harcosokból álló *helyi védelmi közösségek*, amelyek védik a csoportot, és az idősebbeknek vagy a törzsfőnököknek tartoznak elszámolással. Az erőszakos helyi és regionális összecsapásokban ezek a figyöztesek vesznek részt (Neubert 2012, p. f537. Ford. R.B.).

A második szempontot még jobban ismerjük: a helyi rend *csoportrendként* működik, és a *csoporttagság* a döntő, jogilag is meghatározó tényező. Dieter Neubert:

A neohagyományos helyi rendek az egyént egy leszármazási csoportban gyökereztetik, és a firmához való, megváltoztathatatlan hovatartozás érzésén alapulnak. Állítólag örökkévaló "hagyományos" értékeken alapulnak. A jogok és kötelességek csak a csoporttagságból fakadnak, és a csoport jóléte áll a középpontban. A csoport tagjaként az egyén a csoport védelmét élvez, a normatív és spirituálisan biztosított "hagyományos szolidaritás" rendszerébe ágyazva, és felelősséget visel a csoport ... A helyi rendek személyre szabottak és differenciáltak az ítélkezésben a szerep és a státusz, a felek és a csoport számára való jelentőségük szempontjából. Céljuk tehát nem az egyenlőség. Továbbá a szabályok alkalmazkodnak a változó hatalmi viszonyokhoz ...

A döntéshozatalban való részvétel ezen értékeknek megfelelően az arisztokratikus főnökök rendszerének vagy a férfi vének gerontokráciájának keretein belül történik. Mindkét esetben a vezetői pozíciókhoz való hozzáférés csak egy meghatározott csoport számára lehetséges, míg mások születésüknél fogva ki vannak zárva. *A munkaerő és a föld olyan csoportos erőforrások*, amelyek felett az adott döntéshozók jelentős mértékben rendelkezhetnek. *Csoportos erőforrásként* nem szabadon eladhatóak, hanem piac hiányában társadalmi kontroll alatt állnak. Az acefál gerontokráciákban a tőkefelhalmozás az elosztási korlátok miatt erősen korlátozott, de a főnöki rendszerek keretében lehetséges, bár ott is bizonyos társadalmi kötelezettségekhez van kötve az erőforrások felhasználása tekintetében (Neubert 2012, 539. o. Fordította: R. B.).

bb) Földhasználati jogok: A hagyományos helyi jog egyik legfontosabb szabályozási tárgya

Ha a földet csoportos erőforrásként értelmezzük, ahogyan azt Neubert leírja, akkor nyilvánvaló, hogy a föld használatának joga a helyi csoportjog egyik legfontosabb szabályozási tárgya kell, hogy legyen.

és hogy konfliktusok keletkeznek, ha az etnikai csoportok versenyeznek ezért az erőforrásért. Dieter Neubert:

A földhasználati jogokról szóló viták különösen hajlamosak erőszakos és gyakran véres konfliktusba torkollni. A helyi rend és az új liberális rend közötti ellentmondások egyes vitákban felerősödnek. A kenyai választásokat követő erőszakos összecsapások (2007/

08) csak részben tiltakoztak a választási eredmények manipulálása ellen ... Különösen a Ri-völgy vidéki régióban, ahol az erőszak sok áldozatot követelt, a földtörvény formája is tétje volt. A helyi rend az autochthónia koncepcióját vallja, amely szerint a helyi erőforrások kizárólag a lakosságot illetik meg.

a régióban. Ez a mikro-nacionalizmus a helyi őslakosok hagyományos jogait idézi fel. Politikai kifejeződését egy olyan mikroföderalizmusban találja meg, amely radikális értelmezésben nemcsak politikai önrendelkezést biztosít a régióknak, hanem a helyi őslakosok számára is biztosítani kívánja az "ő" erőforrásaik feletti ellenőrzést.

A kenyai Ri-völgybe történő kiterjedt bevándorlás (különösen a kikuyuk által) megkérdőjelezte a lakosság (nagyrészt kalenjin) hagyományok által legitimált földjogait, akik

magukat autochton népességnek tekintették. A 2007 végi választásokon nagy etnikai tömbök álltak egymással szemben. A kalenjinok az ellenzékot támogatták, míg a bevándorlók közül sokan, különösen a kikuyuk, a kormány támogatóinak számítottak. A nagyfokú bevándorlás miatt az őshonos ellenzéki jelöltek a vereséget kockáztatták a szavazáson. Ennek megakadályozása érdekében a választások előtt tömegesen kiutasították a bevándorlókat, a becslések szerint mintegy halottat 600és kitelepítettet.50.000 Ezzel egyrészt a földkérdés megoldását, másrészt a választási győzelem biztosítását kívánták elérni. Amikor a várakozásokkal ellentétben az ellenzék nem győzött, és kétségek merültek fel az eredmények jogszerűségével kapcsolatban, a választási csalás elleni tiltakozás zászlaja alatt kiéleződtek az ellentétek az "autochton" és az "allochthonous" lakosság között. Ez azt mutatja, hogy a társadalmi rendről alkotott elképzeléseknek közvetlen politikai következményei vannak. Konkrét jogi követeléseket okoznak egy csoport számára, amelyek összeegyeztethetetlenek a modern liberális joggal, és amelyek az állami és gazdasági állampolgárság individualista felfogásán alapulnak (Neubert 2012, 540. o. Ford. R.B.).

b) *A jogi pluralizmustól az igazságügyi pluralizmusig*

Az előadásaink során nemcsak azt láttuk, hogy a normatív többes szám létezik, hanem azt is, hogy ez a normatív többes szám az afferek normális állapota. A jog vitarendező funkciója és érvényesíthetősége szempontjából fontos annak vizsgálata, hogy létezik-e az igazságszolgáltatási rendszerek pluralitása vagy - angolszász szóhasználattal élve - a *bírói pluralizmus* is. És valóban van ilyen.

aa) A nem állami, hagyományos / informális joghatóság jelentősége

Mielőtt a nem állami választottbíráskodás fontosságával foglalkoznánk, szükséges egy rövid megjegyzés a *terminológiáról*. Lapozzuk fel a Penal Reform Project informatív jelentését "Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés a szubzaharai Afrikában" címmel:

Ebben a kiadványban a *hagyományos igazságszolgáltatási rendszerek* kifejezés a nem állami igazságszolgáltatási rendszerekre utal, amelyek - bár nem változatlanul - a gyarmatosítás előtti idők óta léteznek, és általában vidéki területeken találhatók. Az informális igazságszolgáltatási rendszerek kifejezés bármely nem állami igazságszolgáltatási rendszerre utal. A *hagyományos és informális igazságszolgáltatási rendszerek* kifejezés ezért úgy értendő, hogy a hagyományos és más informális igazságszolgáltatási rendszerek is jelent. Nincs kielégítő általános kifejezés a *nem hagyományos informális igazságszolgáltatási rendszerek* leírására. Az ilyen rendszerek közé tartoznak azok, amelyekre ebben a kiadványban *népi igazságszolgáltatási fórumokként* és nem kormányzati szervezetek (NGO-k) által működtetett *alternatív vitarendezési fórumokként* hivatkozunk". (Penal Reform International 2000, 11. o.).

A következőkben nem a *népi igazságszolgáltatási fórumok* és az *alternatív vitarendezési fórumok* új jelenségeivel foglalkozunk, hanem a *hagyományos igazságszolgáltatási rendszerekkel*, mint a ma már "*informális igazságszolgáltatás*" alatt értett legfőbb esettel és maggal.

Ami ezeknek a hagyományos vitarendezési mechanizmusoknak a jelentőségét illeti, amelyek a *szokásjog* nevet viselik, nem folklorisztikus, marginális jelenségről van szó: a Szaharától délre fekvő Afrikában, mindenekelőtt a

vidéki területeken ez az igazságszolgáltatási rendszer dominál. Leila Chirayath, Caroline Sage és Michael Woolcock a "Custom- ary Law and Policy Reform" című jelentésükben megjegyzik, hogy:

Számos fejlődő országban az *állami rendszeren kívül működő szokásrendszerek a szabályozás és a vitarendezés domináns formája*, amelyek Afrika egyes részein a lakosság akár 90%-át is lefedik. Sierra Leonében például a lakosság mintegy 85%-a a szokásjog hatálya alá tartozik, amelyet az alkotmány úgy határoz meg, mint "a Sierra Leone egyes közösségeire a szokásjog alapján alkalmazandó jog szabályait". A legtöbb afrikai országban a földterület 75%-a a szokásjog hatálya alá tartozik, és olyan országokban, mint Mozambik és Ghána, a földügyletek 90%-át érinti. A *szokásjog* továbbá a helytől és a helyi hagyományoktól, valamint az adott ország vagy régió politikai történelmétől függően változik. Etiópia hivatalosan több mint 75 különböző 100 "nemzetet, nemzetiséget vagy népet" és több mint 75 nyelvet ismer el, amelyeket a területi határain belül beszélnek, bár ennél sokkal több létezik anélkül, hogy ezt hivatalosan elismerték volna. Sok ilyen országban az igazságszolgáltatási rendszerek úgy tűnik, hogy *szinte teljesen függetlenül működnek az officialista állami rendszertől*." (Chirayath et al. 2005, 3. o.).

Érdekes módon a hagyományos igazságszolgáltatásnak ez a független szerepe még akkor is fennmarad, ha - mint néhány új alkotmányban - kifejezetten elismerik, és így "az állam áldását" kapja:

Egyes államok megpróbálták a hagyományos rendszereket integrálni a szélesebb jogi és szabályozási keretekbe, de nem sok sikerrel. Etiópia alkotmánya például megengedi, hogy a személyes és családi ügyeket vallási vagy szokásjog alapján ítéljék meg.

törvények, és Dél-Afrika demokratikus 1996 alkotmánya kifejezetten elismeri a szokásjogot. A Szaharától délre fekvő Afrika számos más országa is tett kísérletet arra, hogy elismerje a szokásjogon alapuló birtokviszonyokat és a szokásjogon alapuló házassági megállapodásokat az állami törvényekben. Más régiók országaiban, például Latin-Amerikában és Délkelet-Ázsiában is történtek kísérletek a szokásjog elismerésére. Fontos azonban megjegyezni, hogy azokban az országokban, ahol a szokásjogi rendszereket hivatalosan elismerik, a gyakorlatban ezek a rendszerek általában továbbra is az állami rendszertől függetlenül (és/vagy az uralkodó vallási jogi hagyományokkal való feszültségben) működnek (Chir- ayath et al. 2005, 3. o.).

A szokásjog nagy jelentősége azonban nemcsak a törzsi tagság alapján szerveződő vidéki, szubzaharai Afrikában meglévő hagyományos gyökereiben rejlik, hanem az állami igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés ténybeli akadályaiában is. A "Büntetőjogi reformjelentés":

A legtöbb eljárás minden szakaszában jelentős késedelmet szenved, ami főként a korlátozott számú bíróságon feldolgozandó ügyek nagy számából adódik.

A vidéki területeken élő lakosság nagy része számára a legközelebbi bíróságtól való távolság óriási lehet.

Az állam által gyakorolt igazságszolgáltatás ritkán tartalmaz helyreállító vagy kompenzáló ítéleteket vagy büntetéseket. Ebben a tekintetben nem felel meg azoknak az embereknek az elvárásainak, akiknek az igazságszolgáltatásról alkotott elképzelése a hagyományos igazságszolgáltatási modelleken alapul.

A hivatalos bíróságokon alkalmazott jog és eljárás ismeretlen és bonyolult. a legtöbb polgár szemszögéből (Penal Reform International, 6. o.2000.,).

Valamivel általánosabban fogalmazva azt mondhatnánk, hogy a viszonylag alulszártartott állami igazságszolgáltatási rendszer egyszerűen nem volt "alkalmas" a hagyományokban gyökerező vidéki falusi közösségek vitarendezési igényeinek kielégítésére.

Az afrikaiak túlnyomó többsége továbbra is vidéki falvakban él, ahol a hivatalos állami igazságszolgáltatási rendszerhez való hozzáférés rendkívül korlátozott.

A hivatalos bíróságok által biztosított igazságszolgáltatás nem megfelelő a vidéki falvakban vagy városi településeken élő emberek közötti viták rendezésére, ahol az egyéni társadalmi kapcsolatok megszakadása konfliktust okozhat a közösségen belül, és károsíthatja a gazdasági együttműködést, amelytől a közösség függ.

A legtöbb afrikai országban az állami igazságszolgáltatási rendszerek rendkívül korlátozott infrastruktúrával működnek, amely nem rendelkezik a településeken vagy falvakban felmerülő kisebb viták kezeléséhez szükséges erőforrásokkal (Penal Reform International 2000, 1. o.).

De nem csak az *igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés* kérdése az, ami pozitív fényt vet a *szokásjog* szerepére, és ami többek között a "World

Bank Justice for the Poor Programme (Igazságszolgáltatás a szegényekért program); az is fontos szerepet játszik, hogy a hagyományos vitarendezési mechanizmusok milyen fontos szerepet játszhatnak az évtizedek óta tartó erőszak sújtotta társadalmakban. Ez a gondolat és remény áll az Egyesült Államok Békeintézetének "Nem állami igazságszolgáltatási projektje" mögött, amelynek honlapján a "The Role of Non-State Justice Systems in Fostering the Rule of Law in Post-Conflict Societies" cím alatt olvashatjuk:

A projekt célja, hogy iránymutatást nyújtson a nemzetközi és nemzeti politikai döntéshozók számára a *szokásjogon alapuló igazságszolgáltatási rendszerek lehetséges szerepéről a konfliktus utáni környezetben*. A projekt olyan kérdéseket vizsgál, mint a joghatóság lehetséges megosztása a hivatalos és a szokásjog szerinti igazságszolgáltatási rendszerek között, a nemzetközi emberi jogi normákkal esetleg ellentétes szokásjog szerinti gyakorlatok adaptálásának megközelítései, a szokásjog szerinti igazságszolgáltatási mechanizmusok alkalmazásának lehetséges korlátai és problémái, a p o l i t i k a i és gazdasági hatalom elosztásának ramifikációi, valamint a *hivatalos és az informális rendszerek közötti párbeszéd és információcsere elősegítése* (United States Institute for Peace).

Miután megállapítottuk, hogy - különösen a "normatív rendek üledékei" általános témánk szempontjából - nemcsak a normatív pluralizmus vizsgálatának, hanem a *bírói pluralizmus* végrehajtási dimenziójának szem előtt tartása is fontos, e fejezetet a formális és informális igazságszolgáltatás főbb jellemzőinek áttekintésével zárjuk.

bb) Formális és informális igazságszolgáltatás összehasonlítása

A Penal Reform Project jelentése a következőképpen határozza meg a hagyományos igazságszolgáltatási rendszerek jellemzőit:

- A hagyományos igazságszolgáltatási rendszerek legfőbb jellemzői:
- a problémát az egész közösség vagy csoport problémájának tekintik;
 - a megbékélés és a társadalmi harmónia helyreállításának hangsúlyozása;
 - a hagyományos választottbírákat a közösségen belülről nevezik ki státusz vagy származás alapján;
 - a nyilvánosság nagyfokú részvétele;
 - a szokásjog csupán az egyik tényező, amelyet a kompromisszum megkötése során figyelembe vesznek;
 - a bizonyítási és eljárási szabályok rugalmasak;
 - nincs hivatásos jogi képviselő;
 - az eljárás önkéntes, és a döntés megegyezésen alapul;
 - a helyreállító büntetések hangsúlyozása;
 - a társadalmi nyomás révén biztosított döntések végrehajtása;
 - a döntést a reintegrációt célzó rituálékkal erősítik meg;
 - a hasonló eseteket nem kell egyformán kezelni (Penal Reform International, 22.

o2000,.).

Ez így ábrázolható (Penal Reform International 124. o.2000.,):

2. Vallásilag definált kormányzati kollektívák:
Isteni törvény és egyházi jog

Hivatkozva Max Weber vallásszisztematikájára (lásd Riesebrodt 2001),
A vallási értelemben definált kormányzati kollektívák olyan vallási közösségek (Vergemeinschaftungen), amelyek bizonyos fokú szervezeti konszolidációval rendelkeznek, és amelyek tagjai közös hitet és egy belső közösségi életük kötelező erejűvé tételét. Ebben a szociológiai értelemben a vallási szociáció következő három formája azonosítható: közösségi szekták, egyházak és szekták.

* Ami a *közösségi kultuszokat* illeti, Max Weberrel együtt a vallási közösségi kapcsolatok első szociológiailag releváns típusának tekinthetjük őket; Martin Riesebrodt a Weber vallás szisztematikájáról szóló munkájában kifejti, hogy a vallás szisztematikája a vallás szociológiailag releváns típusa:

Vannak közösségi kultuszok ... a társadalmi csoportosulás különböző szintjein, amelyek aztán a vallási specializáció mértékét is meghatározzák, hogy például a ház atyja vagy egy pap végzi-e a sacrifice-t. A közösségi kultuszok kizárólag a társadalmi kollektívát szólítják meg, de nem foglalkoznak "az egyénre afftáló rossz elhárításával vagy megszüntetésével". Ez a varázslók feladata... (Riesebrodt 2001, 106. o. Ford. R.B.).

Weber a következőképpen jellemzi a papot:

Célunk szempontjából helyesebb, hogy e jelenség változatos és vegyes megnyilvánulásainak igazságot tegyünk, ha a papság döntő jellemzőjeként a személyek egy meghatározott csoportjának specializálódását állítjuk fel egy kultikus vállalkozás folyamatos működtetésében, amely állandóan meghatározott normákhoz, helyekhez és időhöz kapcsolódik, és specifikus társadalmi csoportokhoz kapcsolódik (Weber 1978, 426. o.).

* Max Weber az "*egyház*" közösségi kapcsolatát az állammal párhuzamosan intézményes uralkodó szervezetként (anstaltlicher Herrschasverband) fogalmazza meg. Mind az állam, mind az egyház "tekintélyelvű kényszer-szervezetek", amelyekhez nem önkéntesen csatlakoznak, mint egy egyesülethez.

hanem amelybe az ember általában beleszületik, és amelynek kötelező tagja. Bár az "egyház" sok tekintetben hasonlít egy közösségi szektához, ahogyan Riesebrodt kifejti (Riesebrodt 112. o.2001.,) - számos további kritérium különbözteti meg, amelyeket

Weber a hierokratikus szervezetből az egyházba való átmenetről szóló beszámolójában ír le:

Négy jellemzője van annak, hogy az egyház a hierokráciából kiemelkedik: a "világtól" elszakadt hivatásos papság 1. felemelkedése, fizetésekkel, előléptetésekkel,

szakmai kötelességek és egy sajátos életmód; egyetemes uralomra való igény^{2.}; vagyis a hierokráciának legalábbis túl kell lépnie a háztartási, testvéri és törzsi kötelékeken, és a szó teljes értelmében vett egyházzól csak akkor beszélünk, ha etnikai és

a nemzeti korlátok megszűntek, ezért a levegőben minden nem vallási különbség kiegyenlítőddött; a dogmákat^{3.} és rítusokat (Kultus) racionalizálni kellett, rögzíteni kellett a

szent írások, kommentárokkal ellátva, és a szisztematikus oktatás tárgyává téve, megkülönböztetve a pusztán technikai készségekre való kiképzéstől; 4. mindezeknek a jellemzőknek valamilyen kötelező szervezetben kell előfordulniuk. A döntő tény ugyanis a *karizmának a személytől való elválasztása és az intézményhez és különösen az office-hez való kapcsolása ...* (Weber 1978, 1164. o.).

- * Míg Max Weber az "egyházat" az állam analógiájára képzelel el, addig a "szektákat" az egyesületekkel analógnak tekinti: "A szekta - ha fogalmilag meg kell különböztetni az "egyházról" - az utóbbihoz hasonlóan nem egy kényszer- szervezet, hanem vallásilag minősített személyek közössége, az üdvösségre elhívottak közössége, és csakis ezeké" (idézi Riesebrodt 113. o.2001.,.). Riesebrodt (ibid.) rámutat, hogy a szekta nem egyszerűen bármilyen vallási közösség, amelynek kis létszámú a tagsága, vagy amelyet az állam vagy az egyház üldöz. A fogalom magában foglalja a *tagok önfelfogását, mint* vallásilag minősített személyek *exkluzív közösségét*. A kulturális fejlődés szempontjából meghatározó a szektás vallásosság ügynöksége is, az üdvösség céljainak és elérésének definíciója, valamint az életvezetés irányítása. A szektáság sokféle utat járhat be.

Miután hozzávetőleges képet kaptunk arról, hogy mik a vallási kormányzati kollektívák, most részletesebben megvizsgáljuk őket, mint *szabályozási kollektívákat*.

a) *Az isteni törvény létezése aa)*

Az iszlám jog mint isteni

törvény

Az iszlám tömör és informatív bemutatásában Heinz Halm azzal a kérdéssel kezdi, hogy ki és mi a muszlim; a válasz egyértelmű:

A muszlimok közös vonása, hogy hisznek egy Istenben és az Ő kinyilatkoztatásában egy próféta, Mohamed (Mohamed) által; ez a kinyilatkoztatás egy könyvben, a

A normatív rendek pluralitása. Egy felfedezés

Koránban (Korán vagy Korán) van lefektetve. Így *a muszlim az, aki a Koránt az egyetlen Isten kinyilatkoztatásának ismeri el* (Halm 2007, p. Transl7.. R.B.).

Az iszlám öt pilléréről hozzátesszi:

Az iszlám öt alapvető kötelességét az iszlám "pilléreinek" (arkan ā-Islám; más néven arkan al-din, "a vallás pillérei") nevezik. Az első pillér, (shahādah) a hitvallás: "Nincs más isten, csak Isten, és Mohamed az ő prófétája". Ezzel a két részből álló nyilatkozatában a muszlim az abszolút monoteizmus és Mohamed prófétai missziója mellett vallja magát; ugyanakkor a Korán *Mohamednek kinyilatkoztatott Isten szavának* ismeri el (Halm 2007, p. Transl60.. R.B.).

Ez a kulcsfontosságú szöveg, a Korán azonban nem csupán hitbéli dokumentum, hanem az iszlám jog központi *jogi dokumentuma* és központi *jogforrása is*. Különlegessége abban áll, hogy *vallási és jogi tartalma elválaszthatatlanul összefonódik*; Mathias Rohe:

A jog első és legfontosabb forrása vitathatatlanul a Korán (Korán, *a gyakran idézendő könyv*). Ez parancsolja és tanítja az igazságosságot a saját feltételei szerint, és biztos döntéseket tesz lehetővé. *A Korán sokkal több, mint "jogi kódex"*; nagy része nem jogi normákat tartalmaz, hanem kijelentéseket Istenről és prófétáiról, hitcikkelyeket, parancsolatokat és tilalmakat, didaktikus elbeszéléseket, magyarázatokat a világról, kijelentéseket és útmutatásokat történelmi eseményekről és személyekről Mohamed korából, valamint még sok minden mást. Egyes *versek*500 állítólag közvetlenül jogi tartalmúak. Ezek nagyszámú vallási rituális kötelezettséget (ibādāt) tartalmaznak, míg csupán néhány tucat vers tartalmaz polgári és büntetőjogi rendelkezéseket. De a jogi kérdések közvetett módon, nem jogi tartalmú kijelentésekre való hivatkozással is válaszol, például arra a kérdésre, hogy az analógiás következtetés megengedett-e (Rohe p2009., Transl48.. R.B.).

A kinyilatkoztatott isteni jognak a Korán és az úgynevezett szunna (lásd Rohe p2009., ff52.) formájában nem csak központi, hanem abszolút domináns szerepe különösen jól látható abban, hogy a legtöbb iszlám állam alkotmányában a *kinyilatkoztatott isteni jog elsőbbséget élvez az állam által hozott joggal szemben*.

Januárban a 2010Max Planck Összehasonlító Közjogi és Nemzetközi Jogi Intézet bemutatott egy anyaggyűjteményt *Az iszlám jog és az alkotmányjog viszonyáról egyes országokban* címmel. Tanulságos példaként idézzük az alábbi, Iránból származó szabályozást:

Cikk 1

Irán államformája az *iszlám köztársaság, amelyet az iráni nép az igazság szuverenitásába vetett régi meggyőződése alapján hagyott jóvá*. és a Korán igazságossága, az [1979. március 29-30-i] népszavazáson, a választásra jogosultak 98,2%-ának affir- matív szavazatával, amelyet a kiváló marji' al-taqlid, Ayatullah al-'Uzmā Khu- mayni imám vezetett győztes iszlám forradalom tartott.

Cikk 2

Az iszlám köztársaság egy olyan rendszer, amely a hitre épül:

1. Az Egyetlen Isten (ahogyan azt a "Nincs más isten, csak Allah" kifejezés is kifejezi), az Ő *kizárólagos szuverenitása és a törvényhozás joga*, valamint az Ő parancsainak való alávetettség szükségessége;

...

4. Isten igazságossága a teremtésben és a jogalkotásban;

...

Cikk 4

Minden polgári, büntetőjogi, pénzügyi, gazdasági, közigazgatási, kulturális, katonai, politikai és egyéb törvénynek és szabályozásnak iszlám kritériumokon kell alapulnia. Ez az elv abszolút és általánosan vonatkozik az Alkotmány minden cikkére, valamint minden más törvényre és rendeletre, *és az Örök Tanácsának fuqahā'-ja a bírák ebben a kérdésben.*

Cikk 12

Irán legfőbb vallása az iszlám és a tizenkét vallású dzsa'fári iskola [az uszul al-Din és a fiqh], és ez az elv örökre megváltoztathatatlan marad. *Más iszlám iskolák*, beleértve a hanafit, a shāfiit, a mālikit, a hanbalit és a zaydit, *teljes tiszteletet élveznek, és követőik szabadon cselekedhetnek saját jogtudományuk szerint a következőkben vallási szertartásaikat végzik.* Ezek az iskolák különleges jogállást élveznek a vallási oktatással, a házassági és személyi jogállással (házasság, válás, öröklés és végrendelet) kapcsolatos ügyekben, valamint a bíróságok előtt zajló kapcsolódó peres ügyekben. Az ország azon régióiban, ahol a fenti fiqh-iskolák valamelyikét követő muszlimok alkotják a többséget, a helyi rendeleteknek a helyi tanácsok hatáskörén belül összhangban kell lenniük az adott fiqh-iskolával, anélkül, hogy sértének a többi iskola követőinek jogait.

Cikk 77

A nemzetközi szerződéseket, jegyzőkönyveket, szerződéseket és megállapodásokat az Iszlám Konzultatív Közgyűlésnek kell jóváhagynia.

Cikk 167

A bíró köteles arra törekedni, hogy minden egyes ügyet a kodifikált jog alapján ítéljen meg. Ilyen törvény hiányában az ítéletét a hiteles iszlám források és a hiteles fatāwā alapján kell meghoznia. ...

Cikk 170

A bíróságok bírái kötelesek tartózkodni a kormány olyan jogszabályainak és rendeleteinek végrehajtásától, amelyek ellentétesek a törvényekkel vagy az iszlám normáival, [.]

Cikk 177.6

Az Alkotmány cikkeinek tartalma a politikai rendszer iszlám jellegével kapcsolatos; az összes szabály és rendelkezés alapja az iszlám kritériumok szerint; a vallási alap; az Iráni Iszlám Köztársaság célkitűzései; a demokrácia kormányzat okratikus jellege; az wilāyat al-'amr; az Ummah imamatusa; és az ország affairáinak nemzeti népszavazásokon alapuló igazgatása, *Az iráni vallás [az iszlám] és az iskola [a twelver dzsa'fári] megváltoztathatatlan.*

Ami itt is érdekes, az nem annyira az elsőbbségi szabály mint olyan, mint inkább két iráni sajátosság: figyelem, hogy a cikk 12a *normatív*

pluralizmus, nevezetesen a *differenti jogi iskolák és sajátos joggyakorlatuk közötti kapcsolat*, másodsor pedig az *Őrök Tanácsa szerepének* említése, amely intézményelméleti szempontból minden bizonnyal megérdemelt volna egy külön fejezetet.

bb) A zsidó törvény mint isteni törvény

A zsidó törvény vallási, isteni jellege nem hagyható figyelmen kívül; közvetlenül és lenyűgözően a zsidó nép történelméből és az identitását fenyegető ismételt fenyegetésekből ered. Idézzük Justus von Daniels díjnyertes értekezéséből: "A vallási jog mint vonatkoztatási tárgy. A zsidó jog egy jogtudományi összehasonlításban". Elsőként az *Isten és Izrael népe között a Sínai-hegyen megkötött szövetséggel*, a zsidó hit központi alapító mítoszával foglalkozik figyelembe véve:

A nép és Istene közötti szövetség megalapozta a judaizmus kulturális és vallási identitását. Ez a kiindulópontja egy olyan vallási közösségnek, amely lényegében a Szentírásan keresztül definiálja az Istenével való kapcsolatát, és ez az isteni megnyilvánulás csúcspontja: Isten kinyilatkoztatja magát Izrael népének, és teljes mértékben és figyelemmel meghatározza a vallás és az Isten és Izrael közötti kapcsolat feltételeit.

Magának a szövetségkötésnek is van egy valóban politikai dimenziója, hiszen ez az aktus létrehozta a zsidó nép rendjét. *A szövetség biztosította a zsidó nép társadalmi szerveződésének alapkövét. A szövetség tartalma viszont lényegében jogi jellegű, parancsok formájában.* Ezek többnyire magatartási szabályok, kezdve a Tízparancsolattal, amelyet a közösségre róttak ki.

a szövetség által. A bíróság intézményi hátterét részletesen ismerteti. Mózesnek a törvénytáblák átadásakor az volt az egyik fő feladata, hogy a zsidók legfőbb bírájaként szolgáljon. A judaizmus vallástudósai -

a rabbik - bírák és jogászok voltak és maradtak, akik az évszázadok során írásos vitákat folytattak az isteni kinyilatkoztatás helyes értelmezéséről, mindenekelőtt az ott lefektetett szabályokról. Ezek az értelmezések alkotják a ma zsidó jogként, halachaként emlegetett törvények nagy részét. Ez a bíróság tipikus jogintézményébe ágyazott jog ennek megfelelően kulcsszerepet játszik a zsidóság identitásában, amely így olyan *vallási közösségként* értelmezendő, *amely a törvények által nyilvánul meg*. Ebben a rendszerben a jog és az erkölcs modern jogrendekben tett szétválasztása strukturálisan nem megengedett, a kettő szorosan összefügg, és együttesen alkotják a zsidóság egyfajta erkölcsi rendjét (Daniels 2009, f. o1. Ford. R. B.).

Daniels tézisének második passzusa a "A zsidó jog speciális szerkezeti jellemzői" címszó alatt található:

A zsidó jog olyan vallási jogrendszer, amelynek elveiben a zsidó nép tagjai hisznek. Ez messzemenő következményekkel jár e rendszer igazságosságára, rendszerszerűségére és kötelező erejére nézve.

A vallási törvény isteni eredetű; a judaizmus esetében még magának a vallásnak is alkotóeleme. A zsidó vallás eredeti törvénye Isten Sínai-hegyi kinyilatkoztatásában rejlik az izraelitáknak. Az e kinyilatkoztatásban foglalt szabályok képezik a zsidó törvény alapját, és a teonómia és az istenségben rejlő örökkévalóság így e törvény sarokkövei. A szóbeli törvényt, amely a Misna, a Talmud és a későbbi kommentárok alapját képezi, szintén dogmatikusan isteni törvénynek tekintik. A törvénynek az identitásképzésben betöltött központi szerepe miatt a vallás tehát jogi vallás, vagyis olyan vallás, amelyben a jog döntő szerepet játszik az Istennel való kapcsolat meghatározásában. A jog a maga részéről alapvetően vallásos, mivel tisztán transzszendens alapokon nyugszik (Daniels 2009, 27. o. f. ford. R.B.).

cc) A keresztény megkülönböztetés a Ius Divinum és a Ius Humanum között

Az isteni és emberi törvények megkülönböztetése nem ismeretlen a keresztény teológiában, és a nagy egyházatyák mindig is hangsúlyozták és ragaszkodtak ahhoz, hogy a *ius divinum* a mérték; Friedrich Wilhelm Graf *Über göttliche und menschliche Gesetze (Az isteni és emberi törvényekről)* című művében ezt mondja:

Az Isten teremtő akaratában gyökerező keresztény természetjog nagy hagyományai számára nemcsak a bibliai szövegek, hanem a sztoikusok által kidolgozott *lex divina* felfogása is definitív volt, amely a rómaiak jogtudományát a Kr. e. I. század óta alakította: Isten törvényét a *ius humanum*mal szemben mindenre kiterjedő erkölcsi és jogi defíciós keretként, amely az emberek által hozott összes törvény kötelező alapját, *normatív kritériumát* képezte. Az olyan egyházatyák, mint Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, és mindenekelőtt Augustinus bevezették a *ius divinum* és a *ius humanum* közötti sztoikus megkülönböztetést a teológiába. A *leges humanae*, az emberek által hozott törvények csak a világi hatalom hatáskörébe tartoztak; kötelező erejük ezért korlátozott és relatív volt. Az emberek által hozott törvényeket az emberek könnyen megkérdőjelezheték és megváltoztathatták. Már csak érvényességük fokozása érdekében is *minden leges humanae (positivae) isteni törvényen kellett alapuljon*. A Konstantinápoly utáni időszakban a keresztény teológusok ezért folyamatosan azt állították, hogy a *ius humanum* igazságtalanság, ha nincs összhangban a *ius divinum*mal. Ez azonban elkerülhetetlenné tette a teológusok és jogászok, egyházi és világi hatóságok közötti súlyos konfliktusokat. Hiszen kinek van joga eldönteni, hogy egy emberi törvény összhangban van-e az isteni törvénnyel? Hogyan, milyen eljárásokkal lehet megítélni, hogy az államrend megfelel-e az isteni törvénynek? (Graf 2006, p. 125. Transl. R.B.).

Mindazonáltal - ha nem tévedünk - a *ius divinum* soha nem játszott olyan

fontos szerepet a kereszténységben, mint az iszlámban és a judaizmusban, és nem alakult ki a Koránhoz vagy a Tórához hasonló külön joganyag. Amint látjuk

ez azért van így, mert - az "egyház nélküli" iszlámmal és a judaizmussal ellentétben - az isteni eredetű jogi kérdések a kánoni jogban találtak otthonra, és így elvesztették az önállóság attribútumát; és mert a pápaságnak sikerült biztosítania magának a *ius divinum értelmezésének és továbbfejlesztésének hatáskörét*. Friedrich Wilhelm Graf:

Aquinói Tamás, akit XVI. Benedek pápa 2005 augusztusában a kölni dóm előtt mondott beszédében a "legnagyobb nyugati teológusként" méltatott, a "Summa de theologia"-ban kijelentette, hogy semmilyen világi hatóság, *kizárólag a legfőbb egyházi hatóság, vagyis a római pápa* jogosult arra, hogy a Szentírás és az egyházi hagyomány alapján meghatározza az isteni jog normáit. Az 1567-ben kanonizált és 1323-1567-ben egyházdoktori rangra emelt Tamás új korszakot nyitott: a római katolikus egyház mind a mai napig azt a hármas állítást védi, hogy hozzáfér az isteni törvény normáinak kinyilatkoztatott ismeretéhez, hogy ez az örök törvény, amely minden gondolkodó teremtmény szívébe bele van vésve, egyetemes érvényű, és hogy csak a Szentszék betöltőnek van kötelező ereje e normák értelmezésére (Graf 2006, 28. o. Ford. R. B.).

b) Az egyházjog mint autonóm normatív rend

Ezt a részt nem szenteljük a kánonjog, érvényességének alapjainak, valamint annak mélyreható tárgyalására, hogy mi a közös benne az állami joggal, és mi különbözteti meg attól (lásd Robbers 1994; Dreier 1997). Inkább a katolikus kánonjogot tekintjük briefly a *Corpus Juris Canonici* (később: *Codex Juris Canonici*) formájában, mint egy globális, nem állami normatív rend példáját, mivel ez a joganyag nem pusztán jogelméleti konstrukció, hanem egy történelmileg effektív, nem állami jogrend.

aa) Minden a bolognai Gratianusszal kezdődött.

A katolikus kánonjog, amely évszázadokon át vitathatatlan érvényességet élvezett, lassan növekvő joganyag, amelynek eredetéről és fejlődéséről minden kánonjogi és egyháztörténelmi tankönyv megbízhatóan beszámol (különösen hasznos áttekintést nyújt Wall és Muckel könyvében. 2009, p. 92 ff.; Link 2010). Néhány utalás a klasszikus kánonjog keletkezésére és tartalmára ezért suffice.

A *Corpus Juris Canonici* (Corp JC) az 1140 és 1325 közötti időszak egyes joganyagaiból álló hatalmas kánonjogi gyűjtemény. A legkorábbi és legnagyobb ilyen kompendium az úgynevezett *Decretum Gratiani* volt, 1140, amely a "jogi szövegek magángyűjteménye volt a

megelőző évezredben, tankönyvi módon, skolasztikus módszerekkel rendszerezve" (Link p2010., Transl97.. R.B.). Ez a *Decretum Gratiani* általánosságban úgy tekinthető, hogy a szisztematikus katolikus kánonjog és az ezzel együtt járó kánonjogi jogtudomány kezdetét jelzi. Christoph Link összefoglalja a *Decretum Gratiani* úttörő jelentőségét:

A *Decretum Gratiani*-t a pápa soha nem fogadta el jogszabálynak, de a törvénykönyvet difficiálisan alkalmazták, és egész Európában tekintélyt szerzett. Csak ezen az alapon alakult ki - a római joggal foglalkozó legisztika mellett - egy különálló kánonjogi jogtudomány (kánonisztika), amely a 11. században újra a nyugati tudósok figyelmét is felkeltette. Ettől kezdve a két áramlat alakította a jogi doktrínát és a joggyakorlatot. *Így a kánonisztika is egyenrangúan járult hozzá a jog tudományosságához* (Link 2010, 38. o. Ford. R. B.).

A második mérföldkőnek a *Liber Extra* névre hallgató törvénygyűjteményt kell megemlítenünk, amelyet IX. Gróf pápa (1227-1241) megbízásából állítottak össze, és amely az uralkodó kánonjog első kodifikációját jelentette; Christoph Link:

A *Liber Extra* a "Rex pacifus" pápai bullával együtt jelent meg 1234-ben - az akkoriban szokásos módon az egyetemeken való terjesztéssel - azzal az utasítással együtt, hogy ezt és semmilyen más gyűjteményt ne használjanak bíróságon és osztályban. A benne nem szereplő dekrétumokat így félretették. Ennek két igen jelentős következménye volt: *figyelembe vételének figyelembe vétele*, azaz a joganyag kódexben való összegyűjtése minden más szabály kizárásával, és az ebből következő *igénye a jogalkalmazónak arra, hogy új jogot állítson a régi helyébe*. Amit később a "modern állam" lényeges jellemzőjének neveztek, a tevékenységét - hatáskörét -, hogy a fennálló jog felülírásával és érvénytelenítésével, új törvények alkotásával alkalmazkodjon a felmerülő új helyzetekhez, a pápák igényelték, akik már nem érezték magukat kötve elődeik törvényeihez. *A Liber Extra tehát fontos mérföldkő az európai jog fejlődésében* (Link p2010., Transl39.. R.B.).

A *Corpus Juris Canonici* kifejezés, amely a római jog *Corpus Juris Civilisének* felel meg, már a 13. században meghonosodott. Az 1582-es kiadástól vált officialissá:

Ennek alapjául az 1566-ban felállított, bíborosokból és kanonokokból álló pápai bizottság, a *Correctores Romani* szerkesztői munkája szolgált. Feladatuk nem csupán az volt, hogy összehangolják az átadott szövegek differáló változatait, hanem az is, hogy a változó jogfelfogáshoz igazítsák azokat (Link 2010, 41. o. Ford. R. B.).

Ez a *Corpus Juris Canonici* 1981-ig volt érvényben a római katolikus egyházban világszerte, majd 1983-ban a *Codex Juris Canonici* váltotta fel.

bb) *A római és az egyházi jog jogi dualizmusa: Az európai jogtörténet jellemzője*

A jogtörténészek nagyrészt egyetértenek abban, hogy a világi, római jogi polgári jog és a katolikus kánonjog együttélése az európai jogtörténetre jellemzőnek mondható. A kánonjognak az európai jogi kultúrára gyakorolt hatásáról szóló cikkében Peter Landau megjegyzi:

Európa közös joggal rendelkező politikai egységgé válása, amelyet az "európai jog" címszó alatt foglalunk össze, ismét felveti a jogtörténészek számára azt a kérdést, hogy az európai jogi kultúra mutat-e olyan sajátosságokat, amelyek megkülönböztetik például az iszlám jogi kultúrától vagy a kelet-ázsiai jogi kultúráktól. Az egyik ilyen sajátosság minden bizonnyal az, hogy a 12. századtól kezdve a nyugati Európában két olyan jogrendszer létezett, amelyek kiegészítették egymást, de amelyek eredete és érvényessége differenciális jogalkalmazóktól származott: a világi polgári jog és a kánonjog. A kánonjog nem volt alárendelve a világi jognak, mint az államon belül egy speciális politéia joga, és érvényessége sem egy legfelsőbb világi hatóság elismerő aktusán alapult. Legitimítása a katolikus egyház vitathatatlan tekintélyéből eredt. Ennek a kettős jogrendnek a ténye európai történelmünk olyan jellegzetessége, amelyet túlságosan ritkán idézünk fel (Landau 1991, 39. o. Ford. R. B.).

Láttuk, hogy a plurális jogrendek létezése általában plurális igazságszolgáltatási rendszerek létezését jelenti. Ezért aligha meglepő, hogy a világi és az egyházi bíraskodás egymás mellett létezése is része az európai jogtörténet her- tétének. Hans Liermann, aki az európai jogi gondolkodás alapját képező kánonjogról ír, ezért joggal hangsúlyozza ezt a kettősséget mint az európai jogfejlődés sajátosságát:

Az eddig tárgyalt alapelveken túlmenően közös európai jogi gondolkodásunk számos olyan vívmányt köszönhet az egyházjognak, amelyek inkább technikai jellegűek.

Ezek közé tartozik a jog - ma már oly magától értetődő - működése számos, már létező jogrenddel és joghatósággal: a büntetőjoggal és a polgári joggal, valamint a mostanra igen fejlett alkotmányjoggal és közigazgatási joggal. Európa kereszténnyé válása óta két jogrend létezik egymás mellett: a kánonjog és a világi állami jog. Azóta léteznek egymás mellett létező igazságszolgáltatási rendszerek: egyházi és világi. Ez bonyolult jogi problémát vet fel. Már a magas középkorban is alaposan átgondolták. Philipp de Beaumanoir már különbséget tett az egyházi és a világi bíróságok kizárólagos és a két rendszer lehetséges egyidejű együttállása között. Tárgyalta azt a kérdést, hogy a világi bírót kötik-e az egyházi bíró döntései. Az egyházi bírói döntéseket a másik joghatóság területéről ismerte, és igyekezett gyengíteni a res judicata effektusukat (Liermann 1957, p. Transl44.. R.B.).

A lényeg az, hogy a világi római jog és a kánonjog két, egyenrangú jogrendek; *a kánonjog vitathatatlanul jog - ius - volt*, ahogy Thomas Duve kifejti:

[Az egyház] egyidős magával az egyházzal, amely a katolikus felfogás szerint a jog egyháza, mivel az üdvösségről szóló tanítás és a jogi előírások, a hitnek és a törvénynek való engedelmesség elválaszthatatlanul összekapcsolódnak. Legalábbis több mint kétezer éven át nem kérdőjelezték meg soha a jogi jellegét. *Ius volt*, rendelkezett a végrehajtás eszközeivel, és legkésőbb a magas középkortól kezdve rendelkezett a jogforrások differenciált elméletével - ez az az időszak, amikor egy szövegközpontú európai jogtudomány kezd kialakulni, amelyben a hatalom gyakorlása (potestas iurisdictionis) és a szent rendek által ráruházott hatalom gyakorlása (potestas ordinis) kezd szétválni az egyházban. Nem véletlen, hogy a "ius positivum" kifejezés a kánonjogi hagyományból származik (Duve 2011, p. Transl154.. R.B.).

cc) Az egyház úttörő szerepe az intézményekben és a jogi kultúrában

Nem vitás, hogy az egyház intézménye a hierarchiára és az office-ra helyezett hangsúlyával az intézményesülésben a világi politikai hatalommal szemben élen járt (Weber 1980, 615. o.), megelőzve és intézményi kultúrájában mintát adva a modern államiságnak. Horst Dreier az "Egyház mint hierarchikus szervezet office-rendszerrel" címszó alatt foglalja össze a helyzetet:

A magas középkorban az egyház a maga hierarchikus, bürokratikus felépítésével, intézményi jellegével, offices rendszerével és a hatalmat és tekintélyt gyakorló szervezet objektív kötelességteljesítésének ezzel együtt járó ethoszával megelőlegezi *a modern államiság* ma már magától értetődő *elemeit* ... Max Weber számára az egyház volt a jogi értelemben vett legelső intézmény.

Az ilyen intézményi szerveződés lényeges "*intézményi előfeltétele*" az *office fogalma* volt. A hatalomgyakorlás joga "az offizetekhez és funkciókhoz kötődik, és nem a hatalmat gyakorló egyén személyes joga" (Böckenförde 1986, 114. o.), ahogyan az a középkorban az arisztokrata uralom alatt történt. A mi Az állam által létrehozott uralom modern fogalma ezzel szemben egyszerre funkcionális és absztrakt: *az office-t mint olyat nem tekintjük egy adott személyhez kötöttnek*, és az office-t birtokló és gyakorló személyeket elvileg felcserélhetőnek tekintjük anélkül, hogy a személyi állományban bekövetkező változás veszélyeztetné az office-rendszert mint olyat. A magas középkor egyházi szervezetében az egyházi office-t, officium ecclesiasticumot, pontosan ilyen értelemben képzelték el, és így az *egyház bürokratikus hierarchikus struktúrájának egyik pillére volt.* (Dreier 2001, f145. o. Fordította: R.B.).

Az államhatalom története (Geschichte der Staatsgewalt) című, sokat idézett művében Wolf-gang Reinhard arról ír, hogy az egyház szervezete milyen modellt szolgáltatott a modern állam kialakulásához:

Az a tény, hogy a latin egyház mindenekelőtt a jog egyháza lett,..., hogy hierarchikus uralkodó szervezetként valósította meg magát, megkülönböztette minden más vallástól, beleértve az ortodox kereszténységet is, de a *római jog egyháza* előnyben volt a feltörekvő államok nemcsak elméletben, hanem az intézményi gyakorlatban is. A középkorban a pápai igény a hatalom teljességére mind a szellemi, mind a világi affairs (plenitudo potestatis), a centralizmus, a közigazgatási apparátus és az adórendszer a *modern állam modelljévé* tette (Reinhard 1999, p. Transl261.. R.B.).

Ennek ismeretében aligha meglepő, hogy nemcsak az egyház szervezeti felépítése, hanem a joga - a *jog egyháza* - is mintául szolgált. Peter Landaut hívjuk a tanúk padjár. Ő már többször is foglalkozott az egyházjog modellfunkciójával (1991; 1996). A kánonjognak az európai jogi kultúrára gyakorolt influence-járól írva megjegyzi, hogy:

Nem annyira egyes jogi fogalmakról vagy jogintézményekről van szó, amelyeket a *kánonjog a világi jognak mutatott be utánczásra*. A középkor teljes kánonjoga, legkésőbb 1234 óta, IX. Gergely pápa híres Liber Extra kódexével, egy teljesen kidolgozott jogrendszert szolgáltatott mintaként a modern világi világ számára. Természetesen elsősorban a római jog volt az, amelynek kontinentális európai recepciója vagy reneszánsza megalapozta a modern jogrendeket, különösen a polgári jogban, és bizonyos mértékig a közjogban is. A 12. századig lényegében zárt szövegkorpuszként átörökölt római jog mellett a kánonjogban immár egy második szövegkorpusz, a Corpus Iuris Canonici állt rendelkezésre, amely a 12. és 13. század folyamán folyamatosan kiegészült és változott a bíráskodás, a jogalkotás és a tudományos értelmezés szoros, de korántsem teljesen rögzített kölcsönhatásában, valamint az általánosító fogalomalkotásban. A kánonjog például a szegényjogban, a középkori társadalom számára Európa-szerte az *első olyan figyelmi jogrend a történelemben, amelyben a jogfejlődés ma már magától értetődő tényezői - a jogalkotás, a bíráskodás és a jogtudomány - valósággá válnak*.

... A Corpus Iuris Canonici a Corpus Iuris Civilishez hasonlóan egész Európában fogadták. Ennyiben helyes a kánonjog európai recepciójáról beszélni, de a Corpus Iuris Canonicit a Corpus Iuris Civilisszel ellentétben nem állították össze - egymást kiegészítő joggyűjteményekből - egészen a magas középkorig. *Ez adta a középkori Európa számára a pozitív jogon alapuló jogbiztonság első tapasztalatait* (Landau 1991, p. f41. Transl. R.B.).

dd) Időközi következtetés: Az egyházjog mint globális normatív rend a gyenge államiság árnyékában

Thomas Duve (2011, 147. o.) esszéjének címe két fontos szempontot érint: az egyházjog globális jellegét és globális érvényesség iránti igényét, valamint az "erős egyház" és a "gyenge államiság" viszonyát.

* Hans Liermann offers egy hihető érvelés a *kánonjog globális érvényességére* vonatkozó igényéről:

... Nemcsak a magas középkor német és francia jogforrásai fonódnak össze a kánonjoggal, és csak azzal összefüggésben érthetők és értékelhetők. Amikor Európa a germán és később a szláv népek megtérésével kereszténnyé kezdett válni, a kereszténység és az egyház által befolyásolt jogi gondolkodás széles áramlata - a legtágabb értelemben vett kánonjog - kezdett elterjedni az egész kontinensen. Ez figyelmen kívül hagyta a nemzetek és államok közötti határokat. *A kereszténységnek mint univerzális vallásnak logikusan egyetemes jogi gondolkodást is kellett létrehoznia.*

A keresztény istenfelfogás hozta létre ezt a nemzetek feletti effektát. A nagy zsidó próféták ki merték fejezni azt az erőteljes vallási gondolatot, hogy Izrael Istene minden nép Istene. Ezzel a nemzeti határok által körülhatárolt zsidó henoteizmust egyetemes monoteizmussá alakították át. Ezt az egyetemes monoteizmust a kereszténység átvette és terjesztette. Ez lett az egyetemes jogi gondolkodás oka. *Tekintettel a jog és a vallás szoros kapcsolatára, amely a jogtörténeti korai, még nem szekularizált korszakaiban magától értetődő volt, az egyetemes istenfogalom alapuló jogi gondolkodásnak lényegében nem lehetnek határai* (Liermann 1957, 38. o. Ford. R. B.).

- * Thomas Duve számára a kánonjog globális normatív rendjének sajátos tulajdonsága, hogy ez a jogi rendszer "a kora újkori (gyenge) államiság árnyékában" alakította ki lenyűgöző effektivitását: "A kánonjog globális normatív rendje a kora újkori (gyenge) államiság árnyékában alakult ki."

A múltban is voltak nem állami "globális rendszerek", amelyek létrehozták "saját jogi struktúráikat", ahogyan azt ma látjuk? - Valóban voltak, és e cikk középpontjában a nem állami, globális jog egy történelmileg jelentős esete áll: a katolikus egyház joga, amelyből a történelem egy adott pillanatában, a XVI. század közepén *normatív rend alakult ki* - egy olyan folyamatban, amelyet egyesek az első globalizációnak vagy "mundializációnak" neveznek - *a kora újkori (gyenge) államiság árnyékában*. Ez intézményesen megalapozott volt, de nem utolsósorban a diszkurzív-elméleti és szimbolikus-rituális alátámasztással rendelkező internalizált személyes kötelezettségeken keresztül reprodukálódott. Ez a normatív rend egy korlátozott ideig nemcsak elméletben, hanem ténylegesen is *szinte globális* volt: amennyiben egyáltalán beszélhetünk a kora újkori normatív rendekben kontroll efficienciáról, akkor a világ számos pontján - Mexikótól Münchenig és Maniláig - emberek millióinak viselkedését és viselkedési elvárásait irányította. A spanyol monarchia kiterjedése az Atlanti-óceántól a Pacificig, a szoteriológiai megközelítés és az egyetemesség igénye globális dimenziókat kölcsönözött ennek a normatív rendnek (Duve 2011, p. Transl148. R.B.).

A vallásos kormányzati kollektívák normatív rendjének e kissé alapvető áttekintése után rátérünk a kormányzati kollektívák harmadik típusára: a foglalkozásokra.

3. Foglalkozásirányítási kollektívák és normatív rendeik

Számtalan példa van a foglalkozás-specifikus normatív utasításokra és azok merev érvényesítésére. Három példára koncentrálnak

amelyek különösen hasznosak a kormányzati kollektívák és normatív rendjeik általános témájához.

a) *Nem állami önszabályozás a mikrotársadalmakban vagy kormányzás a hírnév által: New York-i gyémántkereskedők példája*

Az elmúlt évtizedben az amerikai jogászok (lásd Richman 2004) a "magánrendezésről" beszéltek, és a társadalmi szereplők csoportjainak *magánjogi rendszereinek működési feltételeit* vizsgálták. Számos részletes esettanulmány írja le, hogyan alakultak ki az ilyen magánnormatív rendek, és - ami a lakmuszpapír - hogyan érvényesülnek. A magánrendezési irodalom jó példái (lásd az áttekintést Ipsen 2009-ben) a zsidó gyémántkereskedők New York-i állami jog helyett működő szabályozási rendszerei (Richman 2006), az amerikai gyapotkereskedelem a memphisi gyapottőzsdén (Bernstein 2001), valamint a Shasta megyei farmerek közötti vitarendezés (Ellickson 1991). E tanulmányok fókuszja tehát nem globális vagy transznacionális, hanem *helyi és foglalkozásspecifikus*.

Céljaink érdekében érdemes megvizsgálni egy különösen tanulságos esetet. A New York-i Gyémántkereskedők Klubjának (DDC) zsidó gyémántkereskedőiről van szó, akik saját maguk által meghatározott szabályok szerint kereskednek a klub égisze alatt, amely rendszeresen tájékoztatja a tagok üzleti gyakorlatáról, így befolyásolva jó hírnevüket, és - ismételt és jelentős hírnévvesztés esetén - kizárással fenyegeti őket. Barak D. Richman a saját maga által adott szabályok "*reputáción alapuló érvényesítéséről*" (Richman 2004, 2328. o.) ír, amit nevezhetünk *reputáció általi kormányzásnak*. Egyszerűen fogalmazva, egy ilyen kormányzási mód két dolgot feltételez: egyrészt egy működő *információcserét* bizonyos emberek (többnyire kereskedők) *üzleti gyakorlatáról*, másrészt *egy olyan társadalmi csoport* vagy társadalmi háló *létezését*, amelynek tagjai számára fontos a hírnév; az ilyen társadalmi csoportokat nevezzük *hírnévközösségeknek*.

Ami az információcserét illeti, Nils Ipsen a következőket mondja a *magánjogi normatív rendekről mint transznacionális jogról* szóló munkájában (Ipsen 2009):

Először is biztosítani kell az információk továbbadását és az egyén hírnevének nyilvánosságra hozatalát. Ez történhet informálisan, nagyon kis csoportokban, például a szomszédos farmerek között Shasta megyében. Nagyobb csoportoknak ezzel szemben általában speciális intézményekre van szükségük, amelyek ezt a

szolgáltatást nyújtják. A New York-i Gyémántkereskedők Klubja (DDC), amelyen belül a világ gyémántkereskedelmének nagyobb része zajlik

zajlik, nemcsak egy biztonságos kereskedelmi központot nyújt, hanem kereskedelmi szövetségként is szolgál. A DDC ennek megfelelően meghatározza a gyémántkereskedelem szabályait, és offers egy kötelező magánbírói rendszert. Különböző módokon az egyes kereskedők hírnevére vonatkozó információk cseréjét is vállalja, hogy biztosítsa a saját választottbírói határozatainak való megfelelést.

Először is, a közös kereskedelmi központ megkönnyíti az információcserét. Ezen túlmenően a kereskedési csarnokban ki vannak állítva a látogatók és a tőzsdére újonnan érkezők fényképei, a hírnevükre és személyes megbízólevelükre vonatkozó adatokkal együtt. Hasonlóképpen, a "Vadnyugat" hírhdet "körözési" plakátjait idéző formában, azokról a személyekről is ki vannak téve képek, akik nem fizették ki adósságukat. *Minden kereskedő számára tehát viszonylag könnyű figyelmet szerezni egy potenciális kereskedelmi partner hírnevéről.*

Hasonló a helyzet az amerikai gyapotkereskedelemben is. Ez lényegében a memphisi gyapotözsden (MCE) zajlik. Történelmi okokból az MCE tagjai hagyományosan Memphisben egy utcában találhatóak a székhelyeik, így itt is egy kom- mon kereskedelmi központ segíti az információcserét (Ipsen 2009, p. f53. Transl. R.B.).

Ami a *társadalmi hálózat létezését illeti* - amelyet hírnévközösségnek neveztünk -, az vonatkozhat egy magasan fejlett szakmai etikai normákkal rendelkező foglalkozási csoportra, vagy, mint a zsidó gyémántkereskedők esetében, egy *vallási közösségre*; a New York-i zsidó gyémántkereskedők közössége nyilvánvalóan ilyen értelemben gyakorolja a *hírnév alapú szabályérvényesítést*, nemcsak a gyémántkereskedőkkel, hanem a gyémántmunkásokkal szemben is - akiket Richman "gyémántcsiszolt koldusoknak" nevez -, akik állandó kísértésben vannak a gyémántlopás miatt. Ipsen:

A dolgozók esetében a dolgok diffvzálisak. Az alacsony bérek és a könnyebbség miatt - az informális szerződések miatt - a megállapodások megszegésére való ösztönzés extraordi- narily high. Ráadásul az ultraortodox zsidók nem akarnak tartósan az üzletben maradni, és nem is kívánják azt leszámazottaikra hagyni. Ideáljuk az, hogy életüket a Thora-tanulmányoknak szenteljék. Ezt elméletileg a szabályok megszegésével lehetne lehetővé tenni. Ultraortodox zsidóként azonban különösen elkötelezettek vallási közösségük iránt is. A *menekülés e közösség elhagyásával járna*. Ráadásul a közösség nagy hangsúlyt fektet arra, hogy tagjai kívánatos viselkedést tanúsítsanak. Ennek elmulasztását egyfajta vallási döntőbíróság szankcionálja, amelynek elnöke egy rabbi. A gyémántkereskedelem esetében ez a kötelék olyan erős, hogy ezekhez a rabbinikus bíróságokhoz a gyémántkereskedők közvetlenül fordulhatnak. A szerződéses kötelezettségek be nem tartását a vallási kitüntetések megtagadásával, a közösségi ünnepekekről való ideiglenes kizárással, szélsőséges esetben pedig kiközösítéssel szankcionálhatják. *A világi szabályok betartását a vallási közösség szabályaival való összefonódás révén*

kényszerítik ki. Ez azt jelenti, hogy a szabályok megszegése olyan messzemenő következményekkel jár az egyes tagokra nézve, hogy a nagy ösztönzés ellenére sem valószínű, hogy megszegik. Richman szerint ez a társadalmi hálózaton keresztüli támogatás teszi a magán normatív rendet effektívebbé, hogy

az állami jogrendszer. Ez döntő versenyelőnyt jelent, és így a zsidó gyémántkereskedők magas arányának egyik fő oka (Ipsen 2009, f. o.56 Ford. R.B.).

A magánrendezéssel foglalkozó szakirodalom arra az általános következtetésre jut, hogy egy működő nem állami normatív rendszerben a *normatív rend és a hálózat egymástól elhatárolja*:

Míg a társadalmi hálózat biztosítja a normatív rend betartását, addig a normatív rend megléte biztosítja, hogy a konfliktusok megoldhatók anélkül, hogy egy harmadik félnek (az államnak) közbe kellene avatkoznia, amely esetleg csak nem megfelelően oldaná meg őket, és így veszélyeztetné a társadalmi hálózat létét (Ipsen 2009, p. Transl58.. R.B.).

Ha ez így van - és ez az érv több mint hihető -, akkor felmerül a kérdés, *hogyan jönnek létre az ilyen magánjogi szabályozási rendszerek*; nem a semmiből bukkannak fel, hanem úgymond megfelelő humuszra van szükségük a normák kialakulásához. Ipsen rámutat Amitai Aviram e témában írt cikkére (Aviram 2003), aki meggyőzően mutatja be, hogy a privát normarendszerek nem "spontán", mintegy ex nihilo alakulnak ki, hanem *egy meglévő társadalmi vagy vallási hálózat intézményi infrastruktúrájára épülnek* - idézi a *Pax dei* mozgalmat és a Hanza-szövetséget. Elmagyarázza, hogyan működik ez a társadalmi/vallási hálózat és a *"hírnév általi kormányzás"* kombinációja:

A magánjogi rendszert eredményező evolúciós folyamatnak két szakasza van. Először is kialakulna egy központosított kötési mechanizmust létrehozó hálózat (valószínűleg nem öncélúan, hanem a hálózat által ellátott valamilyen más funkció mellékes effektusaként). Majd a második szakaszban a hálózat vállalná a viselkedés szabályozását, kihasználva végrehajtási képességét. A központosított kötődést elősegítő hálózat legerjedtebb példája a szociális hálózat. A társadalmi hálózatok hírnév-kötéseket használnak. Korábban azt állítottam, hogy a reputációs kötések nem hatékonyak, ha az egyének a hálózat kudarcára számítanak. Sok társadalmi hálózat azonban hosszú időn keresztül fennmarad - az egyén szomszédai például továbbra is indefinitív módon affektálják az egyén társadalmi életét (ez az alfejezet alább megmagyarázza, hogy miért alakulhatnak ki spontán módon társadalmi hálózatok, míg a szabályozó hálózatok általában kudarcot vallanak, ha spontán módon alakulnak ki). Azáltal, hogy a társas hálózaton belül pletykálnak egymásról, és a pletykákra közös normák szerint reagálnak, a társas hálózat összehangolhatja a legtöbb tag reakcióját bármely tag deviáns viselkedésére. Ha ugyanannak a társadalmi körnek a tagjai egy másik hálózatnak is tagjai, amely megpróbálja szabályozni a viselkedést, *akkor vigyázni fognak a hírnevükre*, mert bár a szabályozó hálózat önmagában nem tud ártani nekik, az általuk felépített negatív hírnév átragad a társadalmi hálózatra, és ott a központosított kötődési mechanizmus megbünteti őket. Nincs szükség azonban két különálló hálózatra - az egyik a szabályozást, a másik a deviancia büntetését szolgálja. Ha van igény bizonyos szabályozásra, és a hálózatok a leghatékonyabb szolgáltatók, akkor a

meglévő hálózatok, amelyek lehetővé teszik

központosított kötődések - mint például társadalmi hálózatok, vallási csoportok stb. - fejlődnek ki, hogy biztosítsák a szükséges szabályozást (Aviram 2003, 20. o.).

Aviram azt állítja, hogy az ilyen társadalmi és/vagy vallási hálózatok kezdetben - úgymond korai szakaszukban - csak alacsony végrehajtási költségekkel járó funkciókat látnak el, de a költségek kérdése egyre kevésbé lesz fontos, ahogy a végrehajtási mechanizmusok egyre erősebbé válnak. Amikor szabályozásra van szükség, a meglévő hálózatok kifejlesztik a szabályozás biztosításához szükséges kapacitást. Az ilyen privát normatív rendek kialakulásának feltétele azonban mindig az, hogy létezzen egy hálózatszerű, homogén csoport, egy *szoros és hasonlóan gondolkodó közösség*.

A társadalmi szereplők e csoportjai azt mutatják, hogy a nem állami normatív rendszerek létrejötte általában olyan társadalmi vagy vallási hálózatok meglétét feltételezi, amelyeket ez az intézményi infrastruktúra képessé tesz arra, hogy a *hírnév alapú szabályérvényesítés révén* hatékonyan befolyásolják tagjaik viselkedését.

b) *A céhek szigorú rendszerétől az ágazati magatartási kódexekig*

aa) *Szakmák, mint magánkormány*

A céheket a professzionális magánkormányzás legjobb példáinak tekintik. A szakmák egészéhez hasonlóan ezek is számos kutatás tárgyát képezték (Schmitt 1966; Mayer-Tasch 1971). Ez két szempontból különösen érdekes.

Az első a gazdasági; ebből a szempontból a céhek mindenekelőtt a *verseny szabályozására szolgáló szervezetek* voltak *egy csoport érdekében*, amelyek a kötelező tagsággal megakadályozták a nem kívánt versenyt. Marek Schmidt ezt mondja a *foglalkozási szervezetek által végzett versenyszabályozásról*:

A hagyományos középkori egyesületek, amelyek a krízisek, a mesterségek vagy más foglalkozások gyakorlásához kapcsolódtak, a *céhek* voltak. Ezek a 12. századi városi gazdaságokban alakultak ki. A hatóságok által kikényszerített kötelező tagság és a szuprare-

gionális piacmegosztási megállapodások más, társadalmilag elismert céhekkel *piacuralmi pozíciót* biztosítottak számukra a 15. század gazdasági életében. A *céhek* növekvő *védelme a külső konkurenciával szemben* a céhrendszerek legfőbb gondjává tette a céhek céljának - a céhtagok közötti gazdasági érdekelletétek elkerülésének és szabályozásának - érvényesítését. Idővel a céhek a mestercsaládok kiszolgáló intézményeivé degenerálódtak. A mester cím elnyerésének egyre gyakrabban olyan feltételeket szabtak, amelyeknek semmi

közük nem volt a teljesítményhez, és amelyeket *a kötelező tagság biztosított* (Schmidt p1993., Transl23.. R.B. R.B.).

A második perspektíva, amelyet a jelen szerző a rehabilitációs szakdolgozatában (Schuppert 1981) vizsgált, a közigazgatás-tudományé. Ez a szakmákra, különösen a céhek formájában, mint potenciális közigazgatási egységekre világít rá (ibid., 100 f. o.).

A munkamegosztáson alapuló társadalomban a szakmák társadalmilag előstrukturált egységekként - legyen szó birtokokról, önkormányzati társaságokról, vagy gazdasági tanács vagy második kamara tagjairól - állnak rendelkezésre, hogy az államszervezet elemeiként szolgáljanak. A foglalkozási szövetségek afféle "tartalékos közigazgatási egységeknek" tűnnek, amelyeket az állam szükség esetén felhasználhat a társadalom egyes területeinek "fegyelmezésére". Ez a jelenség megmagyarázható, ha megvizsgáljuk az egy adott foglalkozást űzők egyesületeinek sajátos funkcióit.

A *Men and their Work (A férfiak és a munkájuk)* című könyvében Hughes meghatározza azokat a kritériumokat, amelyek alapján egy foglalkozás meghatározható:

A foglalkozás részben abból áll, hogy egyesek sikeresen igényt tartanak arra, hogy bizonyos tevékenységeket végezzenek, amelyeket mások nem, és ezt pénz, áru vagy szolgáltatás ellenében tehetik. Azok, akik ilyen engedéllyel rendelkeznek, ha van bennük némi öntudat és szolidaritás, arra is igényt tartanak, hogy meghatározzák, mi a mások megfelelő magatartása a munkájukkal kapcsolatos ügyekben (Hughes 78. o1958.,).

És valóban minden szakmára jellemzőnek tekinthető, hogy először is igyekszik szabályozni, vagy legalábbis szabályozni a szakmához való hozzáférést, másodsor szakmai normákat fogalmaz meg, harmadszor pedig a szakmai fegyelem be nem tartását szankcionálni. J. A. C. Grant (Grant 1942) és Priscilla De Lancy a *The Licensing of Professions in West Virginia* (De Lancy 1938) című művében a foglalkozásokba való felvételt befolyásoló törekvésekkel foglalkozik, a lehetséges szervezeti formák tekintetében is.

A szakma és az ügyfelek közötti kapcsolat a szakma és a szakmai normák betartására nem hajlandó kívülállókkal szembeni védelem mellett a *céhtípusú tendenciák egyik legfontosabb oka*. A szükségszerűen magasabb minőségi követelményeket támasztó szakmákban, az úgynevezett "szabad foglalkozásokban" az ügyvédek vagy orvosok ügyfelei nem tudnak saját maguknak ítéletet alkotni a nyújtott szolgáltatás minőségéről. Ha a szakma nem akarja, hogy szakmai normáit az ügyfelek vagy a törvényhozás mint laikus gyűlés diktálja neki, akkor magának kell a lehető legmagasabb szinten megkísérelnie azok érvényesítését. Hughes:

Nem akarják, hogy az ügyfélnek egyéni ítéletet kelljen alkotnia a szakemberek kompetenciájáról vagy a számára elvégzett munka minőségéről. Az interakció a

a szakember és az ügyfél között olyan, hogy a szakemberek arra törekednek, hogy minden komoly kompetenciamegítélés az elismert kollégák körén belül maradjon. Az engedélyezési rendszer az állam támogatásával kiegészíti a szakma által e célból létrehozott mechanizmusokat. Olyan, mintha a kompetencia a szakma egészének, nem pedig az egyéneknek mint olyanoknak a tulajdonsága lenne (Hughes 141. o.).1958,

Ily módon a *társadalmi ellenőrzés*, amelyet a *szakemberek közössége* gyakorol tagjai felett, a laikusok általi ellenőrzés elkerülésének módszereként jelenik meg. Ha nem sikerülne fegyvelmezni tagjait, az nemcsak a társadalmi presztízsveszteséggel járna, hanem a szabadság elvesztésének kockázatát is felidézné.

Összefoglalva, a céhképződésre való hajlam a foglalkozási szövetség velejárója. Goode (1957) ezért a szakmát vagy foglalkozást "közösség a közösségen belüli közösségnek" nevezi, amelynek szabályozási intenzitása a *magánkormányzás* gyakorlásaként írható le. Key helyesen írja le a foglalkozási egyesületeknek azt a tendenciáját, hogy kvázi-offizális hatalomra tesznek szert, mint "a politikai viselkedés egyik visszatérő mintáját" (Key 1942).

Az állítólagos egyetemes tendenciákkal kapcsolatos jogos fenntartások ellenére beszélhetünk a foglalkozási szövetségek strukturálisan meghatározott tendenciájáról, hogy félállami státuszt vagy legalábbis állami elismerést szereznek.

H. S. Harris a következőképpen írja le ezt a tendenciát és a magán- és az állami kormányzat közötti elmozdulást:

Mindenesetre az így létrejött egyesületek természetes tendenciája, hogy arra töreksenek, hogy közhatalokként fogadják el őket, és *közhatalommal ruházzák fel* őket. Minden ilyen csoport, amely a veszélyeztetett egyensúly fenntartására vagy helyreállítására törekszik, arra törekszik, hogy az emberi tevékenységnek azt a területét, amellyel foglalkozik, törvényesítse. Amilyen mértékben képesek ezt megtenni és a közhatalom támogatását elnyerni tevékenységükhöz, elveszítik magánjellegüket. Ha például egy adott társadalomban egy bizonyos foglalkozás gyakorlásának nyilvánosan kikényszerített feltétele, hogy az embernek be kell lépnie a szakszervezetbe vagy a szakmai társaságba, meg kell felelnie az általa a belépéshez meghatározott normáknak, és el kell fogadnia a fegyelmi magatartási kódexet, amelyet az a tagjai számára előír, akkor úgy tűnik számomra, hogy az életnek ez a területe többé nem magán-, hanem közszervezett (Harris 1969, 51. o. f.).

bb) Önszabályozás magatartási kódexeken keresztül:

A nemzetközi pénzügyi közösség példája

Az úgynevezett *magatartási kódexek* (áttekintést lásd Schuppert 2011c) az

önszabályozás egy olyan *formája*, amelyet mindenekelőtt a transznacionális vállalatok (TNC-k) és bizonyos ágazatok alkalmaznak, és amely a vállalkozói tevékenységükre vonatkozó irányadó elvek iránti önkéntes kötelezettségvállalás. Ennyiben beszélhetünk egy speciális formájáról.

a helyes gyakorlatra vonatkozó szabványok. Az 1990-es évek óta szinte járványszerűen terjedő elterjedésük a növekvő gazdasági globalizáció eredménye, amelyet a vállalatok társadalmi felelősségvállalása (CSR) fogalmának diadala kísért. E két tényező kölcsönhatását Rhys Jenkins írta le az ENSZ Társadalmi Fejlődés Kutatóintézetének (United Nations Research Institute for Social Development) számára készített programdokumentumában (2001. április):

Az 1990-es években megszorodtak a vállalati magatartási kódexek, és *egyre nagyobb hangsúlyt kapott a vállalati felelősségvállalás.* Ezek egy olyan időszak előzményei voltak, amikor *az állam gazdasági szerepe és a transznacionális vállalatokkal szembeni politika jelentősen megváltozott.*

vállalatok (TNC-k) és a közvetlen külföldi befektetések. Míg az 1970-es években számos nemzeti kormány igyekezett szabályozni a TNK-k tevékenységét, az 1980-as évek a dereguláció és a külföldi befektetések vonzására irányuló fokozott erőfeszítések évtizede volt. Hasonló tendencia érvényesült nemzetközi szinten is, ahol a szabályozásra irányuló erőfeszítések sikertelenek voltak.

Ebben az összefüggésben kell elhelyezni az önkéntes magatartási kódexek közelmúltbeli hullámát. Az amerikai vállalatok az 1990-es évek elején kezdtek ilyen kódexeket bevezetni, és a gyakorlat az 1990-es évek közepén terjedt el Európában. Az önkéntes magatartási kódexek a nemzetközi tevékenységekre alkalmazandó üzleti elvek homályos deklarációitól az *önszabályozásra* irányuló, lényegre törőbb effortokig terjednek. Ezek általában a TNC-k hatására összpontosítanak két fő területen: a *szociális körülményekre és a környezetre.* A nemzetközi üzleti magatartási kódexek kidolgozásában számos érdekelt fél, köztük nemzetközi szakszervezetek, fejlesztési és környezetvédelmi nem kormányzati szervezetek és maga a vállalati szektor is szerepet játszott (Jenkins 2001, iii. o.).

Most azonban nem a magatartási kódexek általános jelenségével foglalkozunk, hanem azzal a funkciójukkal, amit úgy fogunk nevezni, hogy "így normatív rendezés" egy saját szabályozási követelményekkel rendelkező specifik közösség számára. A kom-

A következő két példában tárgyalt közösség nem etnikai, vallási vagy osztályközösség, hanem egy olyan, elmosódott kontúrokkal rendelkező közösség, amelyet Steffen Augsberg az állam és a társadalom közötti jogalkotásról szóló lenyűgöző tanulmányában "valódi vagy fizikai nemzetközi finansialis közösségként" ír le (Augsberg 279. o2003,.). A kiválasztott két példa a következő:

(1) *Az átvételi kódex*

Azzal lehet érvelni, hogy a felvásárlási kódex nem megfelelő példa, mert az értékpapír-vásárlási és felvásárlási törvény (WpÜG) januáril

hatálybalépésével jogilag nagyrészt elavulttá vált De2002. ennek éppen az ellenkezője a helyzet, mert éppen ennek a kódexnek a "sorsa" érdekes és különösen érdekes.
különösen tanulságos.

Augsberg ismerteti a felvásárlási kódex hátterét és célját:

A felvásárlási kódex az ajánlattevő és a céltársaságok magatartási szabályait tartalmazza a nyilvános vállalatfelvásárlásokkal összefüggésben. Eredeti változata 1995-ből származik, amikor felváltotta a Tőzsdei Szakértői Bizottság iránymutatásait. Az új szabályozás mintájául az 1968-as brit City Code on Takeovers and Mergers szolgált. A felvásárlási kódex szabályozási célja a befektetők védelme (különösen az átláthatóság és az esélyegyenlőség megerősítésével), valamint a működő piac biztosítása és támogatása. A növekvő globális interdependenciának kitett gazdasági rendszerben, amelyben a nemzeti szabályozás egyre inkább a valós vagy figyelemmel bíró nemzetközi "financial community" elvárásaihoz igazodik, az átvételi kódexet úgy lehet tekinteni, mint egy kísérletet arra, hogy *Németországban is önkéntes alapon vezessenek be nemzetközi normákat*, hogy ezzel is erősítsék Németország mint financializációs központ hírnevét (Augsberg 2003, p. 279. Fordítás. R.B.).

Érdekes, amit Augsberg az aktív *normalkötő testület* kvalifikációjáról mond; megjegyzi, hogy az uralkodó vélemény a *Tőzsdei Szakértői Bizottságot* tisztán magánszervezetnek tekinti, ugyanakkor megkérdőjelezi ezt a pontatlan hozzárendelést a magán-informális szektorhoz, mivel a bizottság amolyan "*korcs*":

A kódexet a tőzsdei szakértői bizottság dolgozta ki, amely a szövetségi pénzügyminisztériumhoz tartozó, de annak részét képező intézmény, amelynek feladata, hogy tanácsot adjon a szövetségi kormánynak a tőke- és tőzsdei piacokat érintő jogi kérdésekben. A szövetségi kormányra vagy a szövetségi pénzügyminisztériumra való hivatkozás hiánya akadályozza a kódexet a kormány és a minisztérium informális adminisztratív ajánlásának minősítését; a felvásárlási kódexről szóló minden közlemény vagy jelentés csak a Tőzsdei Szakértői Bizottságot nevezi meg szerzőként. Ezért az az általános és látszólag vitathatatlan nézet, hogy a felvásárlási kódex kizárólag magánjogi alapokon nyugszik. Ezzel szemben nem szabad elfelejteni, hogy a Bizottságban való tagság a szövetségi pénzügyminisztérium általi jelöléstől függ. Funkcióját tekintve a Tőzsdei Szakértői Bizottság hasonlít a Weber által "kollegiálisnak" nevezett közigazgatás szakértői testületeire. Nem saját kezdeményezésére, hanem a szövetségi kormány "felkérésére" jár el. Bár megfelelő jogalap hiányában nem gyakorolja a *hatósági jogköröket*, kiemelkedő pozíciója miatt nagyobb legitimitást kell biztosítani az informális szintnek, valamint szabályokat kell alkotni a szervezetre (különösen a tagságra) és az eljárásokra vonatkozóan (Augsberg 2003, 280. o. Fordította: R.B.).

Akárhogy is, ez a *hibrid normakövető testület* adta ki a felvásárlási kódexet, amelyet, mint láttuk, az értékpapír-vásárlási és felvásárlási törvény váltott fel, mivel a szövetségi kormány megfelelőnek és helyesnek tartotta, hogy a függőben lévő uniós irányelvet ne egy

informális kódexbe, hanem törvénybe ültessék át, amely azonban nagyrészt átvette a kódex rendelkezéseit. Az értékpapír-vásárlási és átvételi törvény elfogadása tehát

"olyan *normatív szabályozási technikát* illusztrál, *amellyel a már létező önszabályozási mechanizmusokat az állam kisajátítja és átülteti a törvényi jogba*" (Augsberg 2003, 289. o. Ford. R.B.); Augsberg következtetése:

Az értékpapír-vásárlási és átvételi törvény példája jól mutatja *a magán önszabályozási normák állami jog által történő feloldását*. De csak a felvásárlási törvénykönyvvel kapcsolatos tapasztalatok tették lehetővé, hogy viszonylag rövid idő alatt ilyen összetett jogszabályt alkossanak. Megfogalmazása viszont azt mutatja, hogy ennek a szabályozási területnek az állam általi kisajátítása nem teljes: még mindig szükség van az interakcióra és a kommunikációra az érintett felekkel. Arra törekedtek, hogy az önszabályozás előnyei, nevezetesen a flexibilitás és a gyakorlatiasság, legalábbis bizonyos mértékig megmaradjanak. A *magánjellegű normaalkotás*, ha helyébe a szabályozási jog lép, nem feltétlenül tekinthető sikertelennek, mert továbbra is *tartalmi és eljárási hatással* van a *jogszabályi rendelkezésekre* (Augsberg p2003., Transl292.. R.B.).

(2) *A pénzügyi elemzők becsületkódexe*

A második példa a pénzügyi elemzők becsületkódexének sorsa. Miután a szövetségi kormány kezdetben nem látta szükségesnek, hogy lépéseket tegyen ezen a téren, a késői légi 1999szemrehányásokban meggondolta magát, hogy a pénzügyi elemzők hozzájárult az "Új Piac" gyors veszteségeihez a gondatlanság miatt. viselkedés. Augsberg beszámol arról, hogy a szövetségi pénzügyminiszter kezdeményezésére von Rosen és Gerke professzorokat bízták meg annak vizsgálatával, hogy különösen a pénzügyi elemzők tevékenységét milyen mértékben lehetne magatartási kódexszel szabályozni. Egy kérdőív, amelyet a szervezeteknek küldtek és vállalkozások affected alapját képezte a dra egy ún. "*Befektetőbarát tőkepiaci kommunikáció kódexe*", amely a pénzügyi elemzőkön kívül más információközvetítőkre is kiterjedt.

Ez a becsületkódex - amelyet itt nem fogunk részletesebben megvizsgálni - nem volt túl sikeres, olyannyira, hogy a szövetségi kormány ezt az önszabályozást nem tartotta megfelelőnek (ellentétben a vállalatirányítási kódexszel), és szükségesnek tartotta a törvényi szabályozást. Ezért úgy döntött, hogy csak

a dra-kódex egyes rendelkezéseinek a *negyedik pénzügyi évre vonatkozó pénzügyi szabályzatba történő beépítése*

A piacösztönzési törvény, a Tőzsdei Szakértői Bizottság és mindenekelőtt a Német Pénzügyi Elemzők Szövetsége sürgős javaslatát elfogadva.

és vagyonkezelők (DVFA), hogy az elemzők magatartási követelményeit jogszabályi alapokra helyezze. A pénzügyi elemzők becsületkódexének megalkotása tehát nem volt hiábavaló, hiszen a jogalkotó erre az előzetes munkára támaszkodott, és ezen az alapon eljárhatna. Augsberg:

Ráadásul a dra kódot nem szabad sajnálni, mint időpocsékolást és effort. Kétségtelen, hogy mind tartalmi szempontból, mind pedig a normakövetési mechanizmus tekintetében strukturális szempontból nagyban hozzájárult egy ügy szabályozásához.

Szintén annyiban, amennyiben a törvényhozók elutasították von Rosen és Gerke - vitatható - érveit, értékes felismerést nyertek, hogy az új rendelkezések elfogadását meg kell előznie az alternatív szabályozási modellek elemzésének (Augsberg 2003, 315. o. Ford. R.B.).

(3) *Időközi következtetés*

Két dolgot tanulhatunk ebből a két példából:

Először is, a viselkedési normák kialakulásához nem feltétlenül van szükség olyan stabil és zárt irányítási kollektívára, mint a kötelező tagsággal rendelkező céhek vagy a porosz tisztikar. A közösségeken belül is léteznek nyitott határokkal rendelkező közösségek, amelyeket tipikus szereplők népesítenek be, mint például a fent említett finanszírozási közösség a befektetőkkel, bankokkal és hitelminősítő intézetekkel, vagy a tudományos közösség, amely - mint például a kulcsfontosságú "Német Kutatási Alapítvány" - magatartási szabályokat adott magának a "jó tudomány" számára.

Másodszor, ezek a példák azt mutatják, hogy a szabályok nem csak állami jogalkotásként vagy nem állami, magán önszabályozásként születnek; vagy egyértelműen

egy munkamegosztáson alapuló normakialakítási folyamat, amelyben a nem állami szabályozó feladata elfogadható, szakmailag megalapozott szabályozási modellek kialakítása, amelyeket a jogalkotó szükség és politikai opportunitás esetén részben vagy egészben átvehet. Beszélhetünk tehát a jog koprodukciónak, és ezzel az államiság egyik lényeges aspektusáról.

c) *Kereskedelmi jog: A kereskedelmi jog, mint önálló joganyag fejlődése*

aa) A kereskedelmi osztály mint kormányzati és szabályozási kollektíva

Ha igaz az e fejezet alapjául szolgáló tézis, miszerint a kormányzati kollektívák általában szervezetszociológiai okokból igyekeznek szabályozási rendszert létrehozni, és hogy a kormányzati kollektívák ezért mindig egyben szabályozási kollektívák is, akkor a kereskedelmi jogi szabályozási rendszernek megfelelő kormányzati kollektívát kell

keresünk. És valóban létezik egy ilyen entitás, amelyet nevezzünk kereskedői osztálynak, egy olyan kollektívának, amely a 11. században kezdett kialakulni, és amely gyorsan formát öltött az ún.

"kereskedelmi forradalom". Harold J. Berman írja a *Law and Revolution* című könyvében: "A kereskedő osztály felemelkedése szükséges előfeltétele volt az új kereskedelmi jog kialakulásának" (Berman 334. o.1983.,). De, folytatja: "Az a veszély is fennáll, hogy a jogot mindig a társadalmi és gazdasági változások következményének tekintjük, és sohasem e változások alkotóelemének, és ebben az értelemben okának" (Berman 1983, 336. o.). Minden okunk megvan rá, hogy egyetértsünk, miután a *globalizáció történetének mint a kormányzás történetének* feltárása során (Schuppert 2014) megtanultuk, hogy a kereskedelmi forradalom nem következett volna be, ha nem teremtődtek volna meg a készpénz nélküli fizetések jogi előfeltételei. De nem csak ezért érdemes idézni a következő passzust: a *jog lehetővé tevő funkcióját* is felidézi, amely a mi

nézetét (a jog biztosítási funkciójáról) akaratlanul elhanyagolták.
lásd Schuppert 1993):

Valójában a XI. század végének és a XII. századnak az új jogtudománya keretet biztosított a kereskedelmi kapcsolatok intézményesítéséhez és rendszerezéséhez, összhangban-

a rend és az igazságosság új fogalmaival. Az olyan új jogi eszközök nélkül, mint a forgalomképes váltók és a korlátolt felelősségű társaságok, a múlt elavult kereskedelmi szokásainak reformja nélkül, a kereskedelmi bíróságok és a kereskedelmi törvényhozás nélkül a változásra irányuló egyéb társadalmi és gazdasági nyomás nem talált volna kiutat. Így a kereskedelmi forradalom segített létrehozni a kereskedelmi jogot, de a kereskedelmi jog is segített létrehozni a kereskedelmi forradalmat (Berman 1991, 336. o.).

Maga a kereskedőosztály is jelentős szerepet játszott az önálló kereskedelmi jogrendszer kialakításában:

Jellemző a korszakra,... hogy a kereskedelmi jog kezdeti fejlődése nagyrészt ... maguknak a kereskedőknek köszönhető, akik nemzetközi vásárokat és piacokat szerveztek, kereskedelmi bíróságokat alakítottak, és kereskedelmi szervezeteket hoztak létre az új országokban.

városi közösségek, amelyek Nyugat-Európa szerte keletkeztek (Berman 1983, 340. o.).

Mivel e fejezet során megtanultuk, hogy a jog vizsgálatakor mindig szem előtt kell tartanunk a végrehajtási dimenziót, érdemes egy rövid pillantást vetnünk a Berman által említett kereskedelmi bíróságokra. *Participatory Adjudication* címszó alatt: *Kereskedelmi bíróságok* címszó alatt ezt mondja:

A piaci és vásári bíróságok, akárcsak a földesúri és uradalmi bíróságok, nem hivatásos közösségi bíróságok voltak; a bírákat a piaci vagy vásári kereskedők

választották maguk közül. A céhbíróságok szintén nem hivatásos bíróságok voltak, általában...

a cég vezetőjéből vagy képviselőjéből állt, de néha a cég két vagy három kereskedő tagját is kiválasztotta, akik a kereskedelmi ügyekben bíróként ültek a céhben.

esetek. Alkalmanként egy hivatásos jogász ült a kereskedelmi bírák mellé. A hivatásos közjegyzők néha hivatalnokként végezték a jogi formalitásokat. A városi kereskedelmi bíróságok is gyakran a társaik által választott kereskedőkből álltak. Egy 1154-es milánói törvény engedélyezte a "kereskedők konzuljainak" megválasztását, akik a kereskedelmi bíróságokon ültek.

ügyekben, és a kereskedelmi konzuli bíróságok rendszere számos itáliai városban elterjedt. Lehetővé tette a külföldi kereskedők számára, hogy saját polgártársaik közül válasszanak bírákat. Az észak-itáliai városi köztársaságokban a kereskedőkonzulok bíróságai fokozatosan kiterjesztették joghatóságukat a városon belüli összes kereskedelmi ügyre. Más európai városok átvették a kereskedői konzul olasz intézményét, vagy hasonló intézményeket alakítottak ki a *kereskedelmi ügyek kereskedőbírák általi elbírálására*. Egyes országokban királyi hatalmat érvényesítettek a kereskedőcéhek, valamint a városi piacok és vásárok felett, de a kereskedői jogot általában továbbra is a kereskedőbírák gyakorolták (Berman 1983, 346. o.).

Berman következő megjegyzései összefoglalják a "kereskedőosztály mint kormányzati és szabályozási kollektíva" című részt:

A kereskedőtörvény tehát az emberek egy speciális osztályát (a kereskedőket) szabályozta speciális helyeken (vásárok, piacok és tengeri kikötők); és a városokban és községekben is szabályozta a kereskedői kapcsolatokat. Különbözött az egyházi, feudális, uradalmi, városi és királyi jogtól, bár különösen szoros kapcsolatban állt a városi joggal és az egyházi joggal (Berman 1983, 341. o.).

A kereskedelmi és az egyházi jog közötti szoros kapcsolat, amely néhány olvasót meglephet, könnyen megmagyarázható: a kereskedelmi jog mindig azzal is foglalkozik, hogy mi megengedett - a tisztességes ár - és mi nem megengedett - a profi-teering és az uzsora. Erre az úgymond merkantil etikára évszázadok óta létezik egy sokat idézett és frappáns kép: a "becsületes kereskedő".

bb) A becsületes kereskedő: Egy hagyományokkal átszőtt elbeszélés efficacyja

A távolsági kereskedők mint a globalizáció történetének úttörői és a Hanza-szövetség mint egy erőteljes kormányzati és szabályozási kollektíva különösen érdekes példája (lásd Schuppert 2014, 36. o. ff.) vizsgálata során megtudtuk, hogy a becsületes kereskedő elveihez való ragaszkodás mindig is fontos volt.

A becsületes kereskedő elbeszélésének vonzereje azonban arra ösztönöz bennünket, hogy megvizsgáljuk a *két normatív rend* - a kereskedelmi jog és az egyházi jog - *közötti szoros kapcsolatot, amelyek teljesen eltérő eredetűek, de e tekintetben hasonló szabályozási célokat követnek*. "Kánonjog és erkölcssteológia a 16. században" címmel Thomas Duve ír az *erkölcssteológia*

és a kereskedőjog közötti kapcsolatáról:

A tridenti zsinat befejezése után néhány évvel a spanyol monarchiában számos olyan mű jelent meg, amelyet népszerű, késő skolasztikus szerződési jogi irodalomnak nevezhetnénk - kereskedőknek és kereskedőknek szóló szövegek, amelyek a következőkre oktatják őket

a szerződési jog alapelvei. Természetesen már a késő középkorban is léteztek ilyen *erkölcsi teo- logikai értekezések a szerződési jogról*. De aztán jelentős számban jelentek meg, és gyorsan diffkalmazásra kerültek Európán kívül is. E művek közül valószínűleg a legismertebbek a *Tratos y contratos de mercaderes* (1569, a

második kiadás: Tomás de Mercado: *Summa de tratos y contratos*), Bartolomé Frías de Albornoz *Arte de los contractos* (1573) és Francisco García *Tratado utilísimo de todos los contratos* (1583) (Duve p2011., Transl160.. R.B.).

Mivel a jogkereskedő és a kánonjog két önálló jogrend volt,

a konfliktusokat nem lehetett kizárni. Harold J. Berman megjegyzi:

A kereskedő közösségnek saját törvénye, a *lex mercatoria* volt, ahogy az egyháznak is megvolt a saját törvénye, a *jus canonicum*. A kereskedők természetesen az egyház tagjai voltak, és így az egyházi jog hatálya alá tartoztak, de a kereskedőközösség tagjai is voltak, és így a kereskedői jog hatálya alá tartoztak. Amikor a *két joganyag összeütközött*, nem biztos, hogy egyértelmű volt, hogy a kettő közül melyiknek kell érvényesülnie. Mindkettőnek lehetett igaza. Csak az idő közvetíthette a konfliktust (Berman, 1983, 346. o.).

cc) *A kereskedelmi jog egyetemesége: Mercatoria mint transznacionális jog?*

A kereskedelem, különösen a távolsági kereskedelem, amely szükségszerűen határokon átnyúlóan működött, olyan jogi rendszert igényelt, amelyet nem korlátoztak a területi határok, és amely mindenütt érvényesült, ahol kereskedelem folyt. A kereskedelmi jog ezért az egyik legígéretesebb jelölt az egyetemes érvényességre igényt tartó jogra. Berman kimutatja, hogy ezt a 15. századtól kezdve el is fogadták:

A jogkereskedés egyetemes jellegét mind a kialakulás időszakában, mind pedig azután, mindenki hangsúlyozta, aki írt róla. Anglia 1473kancellárja kijelentette, hogy a hozzá segítségért forduló külföldi kereskedők

a pereket "a természet törvénye szerint kell eldönteniük a kancelláriában ... amelyet egyesek kereskedői törvénynek neveznek, amely a világ egyetemes törvénye". A kereskedőjogról szóló első angol nyelvű könyvben (1622), a *Consuetudo vel lex mercatoria, avagy az ősi kereskedőjogról szóló figyelemben* a szerző, Gerard Malynes kijelentette: "A könyvnek a *Lex Mercatoria* ősi elnevezése szerint adtam a címet,... mert ez az összes királyságok és köznemesi közösségek tekintélye által jóváhagyott szokásjog, és nem valamely fejedelem szuverenitása által létrehozott törvény". Blackstone pedig a tizenharmadik század közepén írta: "A kereskedelem affairs szabályozza a saját törvényük, az úgynevezett *Law*

Merchant vagy Lex Mercatoria, amelyben minden nemzet egyetért és tudomásul veszi, és különösen úgy tartják, hogy ez része az angol jognak, amely dönt az ügyek

a kereskedők a belföldi kereskedelemmel kapcsolatos minden kereskedelmi ügyre vonatkozó általános szabályok szerint, mint például a váltók kiállítására, elfogadására és átruházására" (Berman 1983, 342. o.).

A kereskedőjogot azonban nemcsak a kezdeti szakaszban tekintették *transznacionális jognak*; a mai jogelmélet a középkori örökséget átvevő új *lex mercatoria-t* nemcsak a transznacionális jog, hanem a *civil társadalom által generált* nem állami jog kiváló példájának is tekinti (lásd Schuppert 2011c, további hivatkozásokkal). Ennek az iskolának egyik legjelentősebb tudósa, Graf-Peter Calliess a következőképpen írja le ezt a transznacionális jogot:

A transznacionális jog az autonóm jogrendszer harmadik kategóriája, amely túlmutat az állami, nemzeti és nemzetközi jog hagyományos kategóriáin. A *transznacionális jogot a globális civil társadalom jogalkotó erői hozzák létre és fejlesztik*: (1) a) általános jogelveken alapul, és (b) ezek sűrítése és konfirmálása a civil társadalmi gyakorlatban, (2) alkalmazása, értelmezése és fejlesztése - legalábbis elsősorban - *az alternatív döntőbírói mechanizmusok magánszolgáltatónak* feladata, és (3) kényszerítő jellege a társadalmi-gazdasági szankciók jog szerinti megszervezésén és végrehajtásán alapul. Végül (4) a transznacionális jog - ha egyáltalán - általános elvek és szabályok katalógusai, szabványosított pro forma szerződések és magatartási kódexek formájában kodifikálódik, amelyeket *magánnormakövető intézmények dolgoznak ki* (Calliess 2004, p. Transl244.. R.B.).

Egyelőre ennyiben hagyjuk; az ötödik fejezetben részletesen foglalkozunk a jog fogalmával.

4. Személyes kormányzati kollektívák és a becsület konstitutív koncepciói

a) *A párbajkötelezettség és az Officer becsülete:*

A becsület egy sajátos fogalmának elbeszélése az Officers Corpsban

A párbaj jelenségéről és annak jelentőségéről a tizenkilencedik század katonai szellemű társadalmában szól Ute Frevert (1995) *Men of Honor* című műve, amely valóságos kincsesbánya a kormányzati kollektívák mint szabályozási kollektívák és az állam jogrendjével konfliktusba kerülő sajátos normatív rendek kutatásához. Megdöbbentő és lenyűgöző felismerésekkel szolgál.

aa) A párbaj jelentése és funkciója

Ute Frevert megjegyzéseivel kezdjük a párbaj fontosságáról és funkciójáról, valamint annak a nemesi officer-testület által a polgári tartalékos officer-modell által ápolt becsület fogalmába való beágyazódásáról. A figyelembe eső figyelem - és ezzel a jelenséggel már találkoztunk William Golding *A legyek ura* című művében és Popitz példáinál a hatalmi struktúrák kialakulásának különböző "totális intézményekben" - az, hogy a párbajozás olyan gyakorlat, amely nemcsak a társadalmi kényszerben gyökerezik. Az officer testület és a magasabb közszolgálat teljes és belső támogatását élvezte. Ute Frevert:

A [D]uellung egy olyan jelenség, amelynek két arca van, és amelynek egymáshoz való viszonya egvedülállóan feszült. Egyfelől megjelenik egy társadalmi konvenció, amelynek bizonyos társadalmi intézményekben és körökben az abszolút engedelmesség a nap kötelező parancsa. Másrészt egy olyan viselkedési forma és társadalmi szokás jelenik meg, amely nem teljesen illeszthető be az ilyen külsődleges szabályok és magatartási kódexek alá, és amely ezért csak korlátozottan magyarázható olyan kategóriákkal, mint a társadalmi hatalom és az osztályviszonyok.

Az egyéni motívumoknak és a társadalmi jelentőségnek ez a dimenziója az, amit a huszadik század utolsó szakaszában komolyan nehéz megértenünk. Az a tény, hogy a férfiak azért vívtak párbajokat, mert a visszautasítás azzal járt volna, hogy elveszítették volna officer vagy magas rangú köztisztviselői státuszukat, a modern elmék számára még mindig könnyen érthető. Egy évszázaddal később azonban az a tény, hogy ugyanabban az összefüggésben beszéltek bátorságról és férfiaságról, a személyiség megőrzéséről és az individualista szellemről, valamint az anti-materializmusról és a becsületről, ismeretlenül és sajátosan cseng. Teljesen meghaladja a modern társadalom képességét, hogy elképzelje azt, amit a párbaj tizenkilencedik századi pártolói a becsületbeli párbaj "idealista aspektusának" neveztek (Frevert 1995, 2. o.).

A párbaj nem a becsületről túlzó felfogással rendelkező emberek ártalmatlan hóbortja volt, hanem széles körben elterjedt társadalmi gyakorlat, amely az irodalomban leírt "társadalmi drámákhoz" vezetett - lásd Fontane *Effi Briest* című művét. De nem ezekről van szó.

egyéni következmények, amelyek érdekessé teszik a párbajt és a katonai becsületet.

hanem az *állam és a társadalom közötti különleges kapcsolat tükréént való működése*, valamint a benne rejlő robbanóerő, amely veszélyezteti az állam erőszak- és törvényhozási monopóliumát:

Abból a feltételezésből kiindulva, hogy mind a párbaj gyakorlata - mint egy "társadalmi dráma" szcenikai csúcspontja -, mind annak korabeli képe a XIX. és a XX.

század eleji német társadalom központi szerkezeti elveinek újraszabályozása volt, a párbajnak az *arisztokrácia és a középosztály életmódja és differenciációs stratégiái szempontjából betöltött különleges funkcióira* összpontosítja a figyelmet. Ugyanakkor a heves belső ellenállás és a külső kritika kiváltásával egyúttal egy

lehetőség arra, hogy felfedezzük a hasadékokat és törésvonalakat ezen osztályok belső kapcsolataiban és külső kapcsolataiban. Nem utolsósorban a párbaj története új megvilágításba helyezheti az állam és a társadalom sokat vitatott viszonyát. Mivel a *becsületbeli magánpárbaj megkérdőjelezte az állami erőszakmonopóliumot*, a hatóságok, bíróságok és jogászok reakciói érdekes betekintést nyújtanak a *polgári jog legitimitásáról és alkotmányos jellemzőiről, valamint az állami szabályozási igények indítékairól és korlátairól* szóló alapvető vitákba (Frevert 1995, 7. o., az eredeti szöveg nem szerepel a fordításban. Ford. R.B.).

bb) Az Officers Corps mint egy normatív rend vállalati ügynöke

Ez a megkérdőjelezés csak egy olyan efficacious nem állami kormányzati kollektívától származhat, mint például az officer corps:

Társadalomtörténeti szempontból az a tény, hogy a hadsereg a párbajozás erős bástyája és a hatóságok különleges támogatását élvező intézmény volt, messzemenő következményekkel jár, különösen annak fényében, hogy *a katonaság a XIX. században kiemelkedő szerepet játszott az államban és a társadalomban*. Különösen Poroszországban, és kisebb mértékben Bajorországban, Szászországban és Württembergben *a hadsereg állam volt az államban*; közvetlen királyi parancsnokság alatt állt, és saját joghatósággal rendelkezett, így teljesen elkülönült a civil társadalomtól. Ugyanakkor azonban a hadsereg sokféle módon és rendkívül nagymértékben áthatotta a civil életet, erre a folyamatra szokták a *"társadalmi militarizáció"* kifejezést alkalmazni (Frevert 36. o.1995.,).

Ute Frevert a porosz tábornok, von Müffling szavait idézve mutatja be, milyen nagymértékben működött a hadtestek becsületkódexe mint korporatív normatív rend: "Feltétlenül szükséges, hogy a világ felismerje, hogy a becsület mindent jelent neki [a harcosnak], a veszély pedig semmit...", így magyarázva meg, hogy mi is volt ez a világ valójában - *egy kiváltságos osztály mikrokozmosza*:

Ebben az esetben a "világ" a párbajozók társainak felelt meg, akik nagy gondot fordítottak arra, hogy egyetlen párbajozó se szegje meg a becsület és a bátorság demonstrálására irányuló magartatási kódexüket. *Definíció szerint az officerek becsülete osztálybecsület volt, amelyet testületi alapon definiáltak, egységesítettek és ellenőriztek*. A huszadik század elején Georg Simmel, aki Max Weberhez hasonlóan a *becsületet az osztályszocializáció egyik eszközének* tekintette, de Weberrel ellentétben nagyobb hangsúlyt fektetett az egyéni és az osztálybecsület közötti kapcsolatra, egy olyan megfigyelést tett, amely különösen az officerek becsületére vonatkozott. Simmel szerint a becsület az erkölcs és a törvény mellett a társadalmi túlélés központi eszköze volt, amelyet azok a "különleges csoportok" használtak ki, amelyek a társadalom és az egyén között középen elhelyezkedő pozíciót foglaltak el. Míg a jog a társadalom, az erkölcs pedig az egyén "túlélési formáját" jelentette, addig *a becsület egy osztályjelenséget képviselt*, amely annál inkább érvényesült, minél nagyobb volt a *szóban forgó osztály kohéziója*. A becsület célja a "kohézió" stabilizálása volt,

egy társadalmi csoport életfolyamatainak "rangját, szabályszerűségét és előmozdítását", és elszigetelni azt más "csoportoktól" vagy osztályoktól (Frevert 1995, 47. o.).

Hogy a zárt officer testület ilyen kiváló példáját adja a saját normatív renddel rendelkező kormányzati kollektívának, azt a következő passzus mutatja, nevezetesen von Borstell porosz tábornok azon állítása, hogy a katonai becsületkódex "*tökéletes eszköze a kötődésnek és az elmarasztalásnak*":

E szociológiai kategorizálás helytállóságának legjobb bizonyítékát az officer-testület szolgáltatta, amelynek társadalmi elszigeteltsége optimális feltételeket biztosított egy speciális, testületi szinten egységesített és egyénileg gyakorolt becsületkódex kialakulásához. Karl Heinrich Ludwig von Borstell porosz tábornok 1821-ben azt állította, hogy a becsület "összeolvadó és előrejelző közeg" szerepét töltötte be, amely minden fegyelmi előírástól jobban képes volt fenntartani [az officer osztály] egységét és tisztaságát, valamint [annak] tekintélyét minden társadalmi osztály művelt és műveletlen részei között". Ha egyrészt a becsület a szolgálati időtől vagy rangtól függetlenül megteremtette a korporatív egyenlőséget az officerek között, akkor másrészt megvédte az officer osztály belső homogenitását, amely *a becsületet kötelező életelvként* határozta meg. Így a becsület egyrészt az *officerek és a kívülállók megkülönböztetésének kritériumaként* működött, másrészt az officer-testület különleges megkülönböztető jegyeként, amelynek becsületét olyan nagyra becsülték, hogy úgy tűnt, megéri a fizikai sérülések kockázatát is vállalni (Frevert 1995, 48. o.).

Egy olyan társadalmi gyakorlat, mint a párbajozás, egyértelműen *szigorú igazságszolgáltatási narratívát* igényel, mivel fennáll a társadalmi dráma és az állami jogrendszerrel és annak párbajtilalmával való összeütközés veszélye.

cc) A különleges katonai kitüntetés igazságos elbeszélése

Sokan hozzájárultak az officer különleges helyzetének és ebből következően a becsület különleges, azaz az általános polgári társadalométól eltérő felfogásának nagyszerű elbeszéléséhez. Különösen kiemelkedő volt Vilmos herceg, a későbbi porosz király és I. Vilmos német császár hangja, aki - Ute Frevert szerint - 1846-ban nyilatkozott a témáról:

[M]ikor a személyi affrontsról szóló büntetőjogi törvénymódosításról vitáztak a porosz államtanácsban, a vitatkozó herceg inkább politikai, mint szakmai szempontok mentén érvelt. Kisebbségi szavazásban a meglévő rendelkezések megtartása mellett foglalt állást, amelyek szerint az *officerek elleni büntetőjogi felelősségre vonások a következők voltak szigorúbban büntetik, mint a civileket ért támadásokat*. Aer minden, így érvelt a herceg, az officer osztály körében a becsület, és éppen ezért egy affront, teljesen differens jellege és teljesen differens jelentősége más birtokok között.

... *Az officerek számára az osztálybecsület és a becsület volt az elsődleges követelmény, a hivatásuk elsődleges és legfontosabb előfeltétele.* Ebben az értelemben egy affront

egy officer ellen, amely támadást jelentett alapvető tulajdonságai, sőt, pusztá létezése ellen, különösen súlyos büntett volt, amely annál inkább megérdemelte a súlyos büntetést; a törvényhozónak, más szóval a porosz államnak ezért előnyben kell részesítenie az officer osztály becsületének fenntartását és bátorítását, amelynek nagyrészt a szerzőségét köszönhette. Az államnak az officer osztály becsületéhez fűződő érdeke, amely - tekintettel arra, hogy az officer osztály becsületessége biztonságuk és létük alapját képezi - nem érvényesül ugyanolyan mértékben bármely más vagyon esetében, meggyőzően meggyőző oknak tűnik arra, hogy az officereknek adott adományokat másként kezeljék, mint a más személyeknek adott adományokat (Frevert 1995, 39-40. o.).

Ez a fajta érvelés nyilvánvalóan széles körben elterjedt volt. De ha az officer becsületről alkotott felfogása ennyire magasztos volt, akkor logikus volt, hogy az officer figyelmen kívül hagyja a polgári jogot, és elsősorban a korporatív hivatásrendnek érzi magát elkötelezettnek. A *normák konfliktusának ez a helyzete* is világosan látszott, és az officer különleges becsületének justifikációs narratívája miatt nem lehetett kétséges, hogy ezt a konfliktust hogyan kell feloldani. Ute Frevert idézi von Caprivi admirális főnökét:

Az admirális főnöke, Leo von Caprivi gróf, aki 1872-ben szintén tagja volt a revíziós bizottságnak, 1888-ban a haditengerészeti hadtestnek kiadott irányelvében még nyíltabban fogalmazta meg véleményét a párbajkényszerről. A leendő császári kancellár a *párbajozás törvényes tilalma és a párbajozás katonai konvenciója között fennálló égbekiáltó ellentmondást azzal az indokkal utasította el, hogy bár a közelmúltbeli törvényhozás elrendelte a párbajozás offenciáinak üldözését, "ez nem tett szükségessé semmiféle változást az officerek magatartásában az affrontsokkal és konfliktusokkal szemben, mert továbbra is lényeges, hogy az officerek kénytelenek legyenek megfelelni az osztályetika követelményének, még akkor is, ha a közjogi büntetés veszélye fenyegeti őket emiatt. Ahol az egyes officerek és az officer osztály becsülete forog kockán, ott nem megengedhető, hogy a törvény által előírt büntetésnek bármi köze legyen a kérdéshez"* (Frevert 1995, 62-63. o.).

Ez az álláspont a legelőkelőbb körökben is helyeslésre talált, bár a társadalmi és politikai demokratizálódás előrehaladtával egyre nagyobb nyomás alá került. Ute Frevert ezt hihető módon azzal a céltudatos politikai stratégiával magyarázza, hogy a porosz állam valódi alapját a katonaság különleges státusza és lojalitása jelentette:

Az a tény, hogy a Kaiserreichben ez a célkonfliktus látszólag megoldhatatlannak tűnt, újabb jele a katonaság gyakorlatilag alkotmányon és jogaon kívüli státuszának, akiket legfőbb parancsnokuk védelmezett és védett a kritika minden formájával szemben. Azzal, hogy a császár nem csak eltűrte és védelmezte, hanem tekintélyelvűen ragaszkodott is a párbajozáshoz, mint a katonák

osztálykötelezettségéhez, figyelmen kívül hagyta az ország törvényeit; bár a párbajozásra vonatkozó rendelkezések a Büntető Törvénykönyvben a

Német Birodalom 1873-as, hivatalosan az officerekre is vonatkozott, nem fogadták el őket kötelező magatartási irányelveként. 1896-ban a kvázi-official Militär-Wochenblatt így nyilatkozott: "A hadapródok viselkedését parancsok és rendeletek írják elő számunkra,

és osztályunk kialakult etikája és hagyományai szerint. *Ezek a mi törvényeink, a mi tekintélyünk forrásai.* Abban az esetben, ha ez a Birodalom törvényeivel ellentétbe hozna minket, akkor készek vagyunk viselni a következményeket. ...

A kihívás komoly szándékát jelzi, hogy a császár és a katonai hatóságok a nagy nyilvánosság és a növekvő parlamenti kritika ellenére is ragaszkodtak ehhez a védelemhez. Valóban, jó okunk van feltételezni, hogy a *párbajkényszer, amelyet a hatóságok az officerekre róttak, politikai jelzésnek szánták*, amelynek célja a katonaság kivételes helyzetének és a legfelsőbb államhatalom iránti különleges hűségének hangsúlyozása volt. Az a tény, hogy a párbajozásról szóló 1843-as rendeletet a birodalom megalakulása után azonnal hatályon kívül helyezték, és egy sokkal lazább szabályozással váltották fel, valamint az a tény, hogy a gyakorlatban, a párbajkényszer az 1870-es években jelentősen megnövekedett intenzitású, az államnak a *párbaj kizárólagos és kiváltságos szerepének* hangsúlyozásához fűződő érdekét jelzik.

officer testületet, és a polgári kiegyenlítődéssel szembeni védelemben (Frevert 68-69. o1995.,).

dd) Az Officers Corps normatív rendje a népszerű kézikönyvekben megjelenítettek szerint.

A becsület megfoghatatlan fogalma és a poroszországi "társadalmi miliózés" messzemenő voltát tekintve nem meglepő, hogy valakinek az az ötlete támadt, hogy leírja és közzéteszi a becsület ügyében betartandó szabályokat. Ute Frevert beszámol az így született útmutatók és kézikönyvek sikeréről:

A katonai becsületkódex és a párbajozás pontos szabályairól és előírásairól azonban nemcsak az előjárók és tapasztaltabb bajtársak tájékoztatták a tartalékosokat, hanem útmutatók... és kézikönyvek is. A "hagyományos párbajozási szokásokról" szóló ...első német szakkönyv (*Die konventionellen Gebräuche beim Zweikampf*) a tartalékosok és a *Landwehr* offierek számára kiadott katonai folyóiratban 1882 jelent meg. Tizenkét hónappal később, mivel "a hadseregben általános érdeklődést keltett", könyv alakban is megjelent. Tartalmazta a párbajok során betartandó szabályokat, amelyeket eddig szájhagyomány útján adtak át, és a szerző szerint, aki egy meglehetősen előrehaladott korú hivatásos katona volt, reakció volt arra, hogy a tartalékosok körében nem volt ilyen szóbeli hagyomány. Bár a dokumentum kijelentette, hogy távolról sem "társadalmilag elfogadott szabályokat" foglal össze, hanem csupán a hagyományok közvetítése a célja, az *officer-testületben* gyorsan *elismerést szerzett, mint egy félig-meddig hivatalos kézikönyv*, amely elmagyarázza az officereknek azokat az általánosan érvényes viselkedési elvárásokat, amelyeket becsületbeli összejövésük esetén kötelesek teljesíteni ...

Az ilyen kézikönyvek magas eladási mutatói jelzik, hogy milyen széles körben volt igény az ilyen jellegű tanácsadásra: 1911-ig hét kiadást ért meg a *Die konventionellen Gebräuche beim Zweikampf*. Úgy tűnik, hogy ezek

fulfiller egy általános igényt az iránymutatásra. Kezdetől fogva feltételezhető volt, hogy ez az igény különösen a tartalékosok körében létezett, de valószínűleg a rendszeres bajtársak körében is, akik közül egyre többen középosztálybeli származásúak voltak, és így nem rendelkeztek "veleszületett párbajjelmérettel" (Frevert 1995, 79-81. o.).

Ute Frevert szerint azonban ez a kodifikáció elindítja a testület magatartási kódexének aláírásának folyamatát. Ezzel az érdekes *tézissel* zárjuk le ezt a szakaszt, amely *egy internalizált becsületkódex megkérdőjelezhetetlen érvényességének erőzóját mutatja be annak írásos dokumentálása révén.*

A párbajszabályok írásos kodifikációja azonban nemcsak a középosztálybeli (tartalékos) katonák információs igényét elégítette ki, és elősegítette a katonai hatóságok effrekcióit a társadalmi neofiták effektív integrációjának megvalósítására; hanem a párbaj hivatalos intézményesítésének is lendületet adott, amely a szájhagyományból, az apáról fiúra szálló és a társaik között terjedő hagyományból olyan konvencióvá vált, amelyet tanulmányozni és elsajátítani lehetett. A katonai becsület definíciójához és formalizálásához hasonlóan azonban a párbajozásnak ez a szabályozási rögzítése is bizonytalan ambivalenciával járt: míg egyrészt célja *egy kollektív viselkedési minta halhatatlanná tétele* volt, addig másrészt ezeket a szabályokat és viselkedési formákat szélesre tárta a visszaélések előtt. Abban a pillanatban, amikor egy hagyomány írásban rögzül, és egyértelműen definiált és kódolt kereteket kap, *elvészíti egyoldalú érvényességét*, és olyan művészi termékként jelenhet meg, amelynek stabilizálása külső eszközök alkalmazását igényli (Frevert 1995, 81. o.).

b) *Vannak-e a tolvajbandáknak normatív parancsai? A "tolvajok a törvényben" példája*

Első pillantásra furcsának tűnhet, hogy komolyan vesszük ezt a kérdést, hiszen hogyan lehetne a rablóknak és tolvajoknak - akiket "törvénytelennek" jellemeztek - normatív, tehát deontológiai rendet, amelynek minden bizonnyal a közjóra kellene irányulnia? Ez azonban rossz irányba tereli a dolgokat - három meggyőző okból:

Először is, az a tény, hogy az emberek, akik rendszeresen és szándékosan megszegik az (állami) törvényeket, nem jelenti azt (ellentétben azzal, amit az a kérdés sugall, hogy mi különböztet meg egy tolvajbandát egy jogrendszerrel), hogy ugyanazok az emberek nem tudnak megállapodni egy, a csoportjukon belül érvényes rendben. Mint a "tolvajok a jogban" jelensége mutatja, ez semmiképpen sem zárható ki.

Másodszor, tudjuk, hogy az oen idézett politológusok, szociológusok és

közgazdászok-
ic történészek, hogy *nem könnyű egyértelmű határvonalat húzni a bandák
között a*

tolvajok és államok, amelyek közül az utóbbiakat általában úgy tekintik, hogy jogrendszerrel rendelkeznek. Charles Tilly (1986) különböző példákat idézve mutatta be, hogy a tolvajbandák hogyan mutalódhatnak államokká, Frederick Lane (1958) gazdaságtörténész pedig a kora újkori kormányokat olyan erőszakot alkalmazó vállalkozásokként írta le, amelyek a védelem biztosítását különleges szolgáltatásként termelik és értékesítik. Az erőszak eszközeinek monopolizálása és a *védelmi zsarolás gazdasága* tehát az európai államépítés egyik lényeges aspektusát képezi.

Harmadszor, emlékeztetünk a kormányzatelmélet és a jogszociológia közös módszertani megközelítésére, amely szerint először a tényleges kormányzati struktúrákat és a ténylegesen alkalmazott jogot elemezzük, mielőtt normatív értékelésre térnénk.

Mindezek után most előítélet nélkül meg kell vizsgálnunk, hogy a tolvajok, rablók és banditák kialakítanak-e egy, a csoportjukra nézve kötelező érvényű rendet, és biztosítják-e annak betartását.

A szigorú normatív parancsoknak alávetett "törvénytelenek" jó példája az úgynevezett "törvényen belüli tolvajok", *wory w sakone*.

Az oroszországi szervezett bűnözésnek ez a fajtája eddig elkerülte a figyelmünket. Csak a "rablóbandák" problémájának vizsgálata hívta fel rá a figyelmünket, és a szakirodalomból sokat megtudtunk róla (különösen Roth 2000a; Volkov 2001; Osterloh 2004). A kormányzati kollektívák és normatív rendjeik szempontjából a "tolvajok a törvényben" meglehetősen izgalmasak. Szerencsére a felkeresett szakirodalom nemcsak nagyon tájékozott, hanem

is nagyon komolyan, hogy az alábbi, megdöbbentő információk ne az orosz mafiáról szóló klisék vagy rasszista előítéletek termékei legyenek.

Mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy mit is jelentenek valójában a "jogtiprók". Kay Osterloh - a nürnbergi drogsegélyző központ szociális nevelője, akinek számos orosz kliense van, és aki szintén a nürnbergi börtönből érkezett - a következőképpen írja le a jelenséget:

A "tolvajok a törvényben" mozgalom eredete nagyrészt ismeretlen. Egyes történészek a tizenkilencedik század második felére teszik. Mások úgy vélik, hogy az októberi forradalom záravarában alakult ki. *Egyfajta titkos társaságról van szó, bűnözők önszerveződéséről*, amely saját alkotmányt készített. "Egyes kriminológusok úgy vélik, hogy a maga nemében egyedülálló, más országok bűnözői társadalmában nincs analógia"... Tagjai nemcsak a büntető törvénykönyv által definícionált klasszikus tolvajok, hanem a "csalók" és bűnözők különböző fajtái is, úgymond a bűnözés "arisztokráciája", akik alapszabályukban egyfajta saját törvényt adtak maguknak, amelynek értelmében a "tolvaj" fogalma "kitüntető címmé" avanszált, amelyet csak bizonyos "teljesítményekkel" lehet elnyerni. E cím odaítélését egy "tolvajok" nevű

szervezet felügyelte.

gyűlés", a "s'chodka", amely egyfajta döntőbírósként is működött, ha konfliktusokra került sor. A "tolvajok törvénye" volt az egyetlen kötelező érvényű szabályrendszer, amely szerint minden "vor"-nak ("tolvaj") élnie és cselekednie kellett. Az ország törvényét ellenségesnek tekintették, és egyszerűen figyelmen kívül hagyták ... (Osterloh 2004, p. Transl2.. R.B.).

Paul Erich Roth hozzászói:

Nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor és melyik táborban alakult meg először a "törvénytolvajok" csoportja. Valószínűleg az 1920-as évek végén lehetett. A szerveződés folyamata a számtalan GULAG-táborban jócskán belenyúlt az 1930-as évekbe. Ott voltak 1930

1,7 millió fogoly az NKWD táborokban, és az OGPU táborokban mintegy 100.000.

A "blatnye", amely később a "törvényen belüli tolvajok" nevet vette fel, két elitelt csoport tagjaiból állt. Egyrészt a "Žigany" közül a túlnyomórészt "társadalmilag veszélyes elemek", másrészt a "társadalmilag rokon elemek", többnyire tolvajok és rablók, akik magukat "urki"-nak vagy "urkagany"-nak nevezték. A "Žigany" ideológiai okokból állt szemben a rendszerrel. A két csoport közötti hatalmi harcban az "urki" győzedelmeskedett. A politikai motívumok háttérbe szorultak: a tolvajnak lopnia kell, és nem szabad politikával foglalkoznia. Az 1930-as évek elején elkészült a tolvajok törvénye; a tolvajként való "megkoronázás" volt az előfeltétele a "tolvajok törvényében" való tagságnak (Roth 2000a, 725. o. Ford. R.B.).

Nem újdonság, hogy a börtönökben és a fogolytáborokban hatalmi struktúrák és az ezeket érintő szabályok alakulnak ki (lásd Popitz 1992). Ami azonban figyelemre méltó a "törvényen belüli tolvajok" esetében, az *négy olyan fő jellemző*, amely a kormányzati kollektívák és normatív rendjeik szempontjából nagy érdeklődésre tarthat számot.

aa) A tolvajok törvénye

Maga a tolvajok törvénye nem létezik félig-meddig írott szöveggént; mint minden becsületkódex, ez is egy informális szabályrendszer. Mindazonáltal megközelítőleg rekonstruálható. Kay Osterloh megtette ezt (Alain Lallemand 1997-ben megjelent, az orosz Mafiáról szóló könyvére hivatkozva):

1. A tolvajnak el kell hagynia biológiai családját (anya, apa, testvérek). A bűnözői közösség az egyetlen családja.
2. A tolvaj nem alapíthat saját családot (nem lehet felesége és gyermekei).
3. A tolvaj nem végezhet munkát, és csak a bűncselekményeiből származó bevételből élhet.

1 A tolvajok nyelvén a "blat" ismeretséget, kapcsolatot jelentett, amit az ember illegálisan használt.

4. A tolvajnak erkölcsi és anyagi támogatást kell nyújtania a többi tolvajnak *a közös kasszából*.
vagy az obschtschak [illegális szolidaritási alap].
5. A tolvaj csak szigorú titoktartás mellett adhat át információkat a bűntársairól és tartózkodási helyükről.
6. Ha egy tolvaj ellen nyomozás indul, a másik tolvajnak "fedeznie" kell őt, és lehetővé kell tennie, hogy flec.
7. Ha a bandán belül vagy a tolvajok között vita merül fel, a vita rendezése érdekében találkozót kell szervezni.
8. Ha ez szükségessé válik, a tolvajnak részt kell vennie a gyűlésen, hogy egy másik tolvaj felett ítélkezzen, ha életvitele vagy viselkedése kritikára ad okot.
9. A tolvaj ellen ezen a gyűlésen kimondott büntetést végre kell hajtani.
10. A tolvajnak ismernie kell a tolvajkantát.
11. A tolvaj csak akkor kártyázhat, ha van elég pénze, hogy kifizesse az esetleges adósságait.
12. A tolvajnak ki kell oktatnia a kezdő tolvajokat a "művészetére".
13. A tolvajnak mindig kell, hogy legyen egy "fű" vagy schestjorka a szolgálatában.
14. A tolvaj csak addig ihat alkoholt, amíg tiszta a feje.
15. A tolvajnak semmilyen körülmények között nem lehet semmi köze a hatóságokhoz; a tolvaj nem vesz részt a társadalom életében; a tolvaj nem lehet tagja semmilyen társadalmi egyesületnek.
16. A tolvaj nem fogadhat el fegyvert az államtól, és nem szolgálhat a hadseregben.
17. A tolvajnak minden ígéretet be kell tartania, amit egy másik tolvajnak tesz. ...

Ez a "törvény" nem tart igényt abszolút érvényességre; inkább ez az egyetlen megfogalmazott változat, amely a vonatkozó szakirodalomban megtalálható. A szabályokat is folyamatosan az új realitásokhoz és követelményekhez igazították, és rendkívül rugalmasnak bizonyultak.

Mint látni fogjuk, ez a kódex, bár az 1920-as évekből származik, mind a mai napig óriási normatív hatással bír (Osterloh 2004, 3. o. Ford. R. B.).

Két dolgot kell különösen hangsúlyozni ezzel a tolvajtörvénnyel kapcsolatban. Először is - ami mindenfajta normatív rendhez nélkülözhetetlen - a *konfliktus megoldására szolgáló*, kialakított és betartott *eljárás*, másodsor pedig egy *közös erszény* létezése, amelyből minden tolvaj

nemcsak részesedést kap, hanem amely a börtönben lévő tagok támogatását is biztosítja (Volkov 2001, 178. o.).

bb) A tolvajok szervezete mint megrendelő tényező

E fejezet során többször is találkoztunk a *rend bizonyosságának* fogalmával. Láttuk, hogy egy csoport szabályrendszerének egyik alapvető funkciója, hogy egy meghatározott rendet biztosítson - legyen az igazságos vagy igazságtalan. Kay Osterloh confirmálja ezt a "törvényen belüli tolvajok" szervezetéről mint rendező tényezőről szóló megjegyzéseiben:

A "tolvajszervezet" szigorú szervezettsége és gátlástalansága révén hamarosan rendező tényezővé vált. A táborban (oroszul "zona") nappal az örök uralkodtak, éjjel pedig a "vory" volt az úr. *De facto tehát egyfajta megtört kettős társadalom létezett.* A "tolvajokat" szisztematikusan párhuzamos "bűnüldöző szervként" vetették be a táborban. Ez egyrészt a politikai foglyok további megalázására és terrorizálására szolgált, másrészt pedig arra, hogy a láger vezetése által megfelelően funkcionálizálható tábori elitet hozzon létre ... Lew Klejn régész "A felfordított világ" című könyvében leírja... saját fájdalmas tapasztalatok a "zónában" az 1980-as években. A 20. pártkongresszus tétova destalinizációja ellenére a táborokban a dolgok 1956, lényegében nem változtak. Amint besötétedett, és az officerek elhagyták a blokkot, azok emelték fel a fejüket, akik az igazi urak voltak. De csendes jelenlétük nappal is érezhető volt. Semmi sem történt anélkül, hogy egy pillantást vettem volna rájuk, hogy visszanézzenek hozzájuk. Egy ilyen titkos munkáscsapat titkos urát és uralkodóját éjszaka választották meg az influenciális csalók gyűlésén ... (Osterloh 2004, 4. o. Fordította: R. B.).

Ha ez volt a tábor belső működési logikája, akkor nem meglepő, ha az ilyen táborok irányítási struktúráját kasztrendszerként írják le:

A "glavvor" ("fő tolvaj") vagy az "avtoritát" a börtönbüntetés teljes időtartamára megválasztották. Hatalma sérthetetlen volt. *A belső hatalmi rendszer kasztrendszerre épült:*

1. A "tolvajok" nem dolgoztak, és szinte korlátlan hatalmat gyakoroltak.
2. A "szolgák" segítették a "tolvajokat" és voltak a "végrehajtók".
3. Az úgynevezett "disznók" voltak a tábor "páriái". A disznót fel lehetett ismerni a görnyedtségéről, arról, ahogyan lehajtotta a fejét, lehajtotta a szemét, bizonyos félnkségről, soványságról és horzsolásokról ... A "disznók kasztjába" tartoztak a homoszexuálisok, a szexuális offenderek, és az, amit ma "nyápicoknak" vagy "nyápicoknak" neveznénk.

A tábor vezetése úgy tett, mintha semmit sem tudna erről a kasztstruktúráról. A valóságban azonban jól tájékozott volt, és elfogadta a kasztrendet, figyelembe véve azt az olyan pozíciókba való kinevezéseknél, mint a brigadéros és az idősebb, ezzel érvényesítve a rendszert, mivel ezek a "pozíciók" máskülönben értelmetlenek lennének. A táborban elképzelhetetlen volt, hogy egy betyár egy szolgál, vagy ami még rosszabb, egy disznó elé álljon, vagy hogy egy disznó kapjon parancsnokságot egy betyár felett. És ebben egyáltalán nem volt semmi vicces Lew... Klejn arra a következtetésre jut, hogy "minden olyan volt, mint egy

visszhang: erőszakot erőszak követett, hierarchiát hierarchia hierarchiát, rendszer

a rendszer által! ..." Mint látni fogjuk, ez a keserű formula még mindig nagyon aktuális a német társadalomban ... (Osterloh 2004, f. o.4 Ford. R.B.).

cc) A csoporttagság és a csoportszolidaritás döntő fontossága

Láttuk, hogy a csoportnormák funkciója a csoport belső stabilizálása, külsődlegesen pedig a csoport identitásának erősítése. Kay Osterloh számos csoportértéket azonosít ebben az értelemben:

A csoport meghatározó értékei:

- A csoport iránti belső és külső lojalitás
- Szolidaritás; a csoportban a megosztás a mindennapok rendje (pl. alkohol és drogok).
- Külső diszkréció (pl. a rendőrség és az igazságszolgáltatás felé)
- A szabályszegés szankcionálása (szükség esetén testi fenytés)
- Az árulás a legrosszabb jogsértés

A csoport iránti lojalitás odáig is elmehet, hogy gyanú vagy vádaskodás esetén a felelősséget akkor is vállalják, ha a csoport egy másik tagja ténylegesen bűnös a tétben (Osterloh 2004, f. o.10. Fordítás: R. B. R.).

Érdekes, amit Osterloh a fiatal csoporttagok példáján keresztül a csoportnormák mint "endogén normák" és a csoporton kívül érvényes "exogén normák" kapcsolatáról mond:

A fiatalok számára a csoport a döntő tényező. A csoport normái és értékei, valamint a csoporton belüli hierarchia határozza meg a viselkedésüket. A "külvilág" vagy a társadalom szabályai és normái a második helyre szorulnak. Ez a csoport iránti lojalitás időnként irracionális tulajdonságokat ölthet. Egy stuttgarti kolléga beszámolt egy ifjúságsegítő központban oroszul beszélő fiatalok egy csoportjával kapcsolatos tapasztalatairól. Az egyik fiatal folyamatosan megszegte az összes hatályos szabályt. Az igazgatóval való konzultáció során

kollégák bevonásával végül úgy döntöttek, hogy a delikvens fiatalokat kiveszik a szabadidős csoportból. Aer a kirógása után a csoport megköszönte a staffnak a döntést, és megkérdezte, miért tartott ilyen sokáig a döntés meghozatala. A stáb megdöbbent ezen.

és megkérdezte, hogy a csoport miért nem lépett fel, hiszen nyilvánvalóan tisztában voltak azzal, hogy a fiatal bűnöző csak ártana a csoport egészének hírnevének. A válasz a szociális munkások számára még meghökkentőbb logikát követett. A fiatalok maguk a fiatalok már régóta bomlasztó tényezőnek érezték a csoport számára a központ szabályainak állandó megszegésével, de ő nem szegte meg a csoport szabályait. Ezért addig kellett őt elnézni, amíg a felelősök döntésre nem jutottak. *A csoportkódexektől való eltérést maguk a fiatalok nagyon gyorsan és diszkréten szankcionálták volna.* A jelentés világosan mutatja a fiatalok számára a differens normarendszereket és azok

értékhierarchiáját (Osterloh 2004, p. Transl10.. R.B.).

A csoport létfontosságú jelentőségét az oroszországi szervezett bűnözésen belül Vadim Volkov "Erőszakos vállalkozók a posztkommunista Oroszországban" (2001) című munkájában bizonyítja, ahol elmondja, hogy ezek az erőszakos vállalkozók kisebb csoportokból állnak, amelyek eredetileg hazafias, sport- vagy hasonló csoportokként alakultak, hogy később "védelmi" és "erőszakos bűnüldözési ügyekben" tevékenykedjenek. A következő részlet a szentpétervári csoportos bűnözés világába enged rövid bepillantást:

Sok csoport fokozatosan elvesztette eredeti közvetlen kapcsolatát valamilyen homályos külvárossal, sportklubbal, etnikummal vagy az alapító vezetővel. *Valójában a bűnözői csoport nevének jelentése a gyakorlati használat. Az erőszakos vállalkozói gyakorlatban az ilyen neveket védjegyként használják. A védjegy használatára vonatkozó engedély gyakorlatilag azt a jogot jelenti, hogy valaki úgy mutakozhat be, mint aki "az ilyen és ilyen bűnözői csoporttal vagy az avtoritet X-szel dolgozik". avtoritet, a csoport vezetője, általában aer a jelöltek tesztelték a cselekvésben. ...*

A csoport nevének sajátos funkciója van az erőszakos vállalkozás gyakorlatában: garantálja a védelmi és végrehajtási szolgáltatások "minőségét", és utal arra a sajátos hírnévre, amely az erőszak sikeres alkalmazásának és a "kérdésmegoldásnak" ismert precedenseiből épül fel. ...

A végrehajtó partner hírneve, amelyet a csoport vagy annak vezetője neve testesít meg, döntő fontosságú az esetleges üzleti csalások és erőszakos cselekmények elhárítása szempontjából, mivel az elkerülhetetlen megtorlás üzenetét hordozza. A név használatának engedélye erőszakos vállalkozói tevékenység folytatására, azaz a kereskedelmi végrehajtó partnerként való fellépés feltételezi a vezető és a nevében eljáró egység (a brigád) közötti informális szerződést. A szerződés magában foglalja a *közös alapba való befizetés és bizonyos szabályok betartásának kötelezettségét*. Az a csoport, amelyiknek nincs engedélye valamelyik bevett avtoritet-től, kevés sikerrel járhat üzleti tevékenységében, és vagy kiirtják, vagy a rendőrség segítségével börtönbe kerül. Ez utóbbi szívesen használja majd ki az alkalmat a saját javára, hogy beszámoljon a szervezett bűnözés elleni sikeres akcióról (Volkov 2001, 15. o. Ford. R.B.).

dd) A "tolvaj a törvényben" mint példaértékű elbeszélés

Nyilvánvaló, hogy az oroszországi bűnözési struktúrák sokat változtak az 1920-as és 1930-as évek óta, és a "törvényen belüli tolvajok" mint olyanok már nem léteznek:

A "szocialista" rendszer átalakítása kapitalista piacgazdasággá és polgári demokráciává már a glasznosztj és a peresztrojka idején megkezdődött, és a Szovjetunió bukásával egyre gyorsult. A nem egyértelműen definiált "demokrácia" új szabadságaival és mindenekelőtt a radikális gazdasági

változásokkal a soha nem látott személyes meggazdagodás korszaka kezdődött.
Az ország politikai és gazdasági elitje az újjáalakulás után

az utat. Míg a kombinátigazgatók már korábban is sajátjukként kezelték a "köztulajdont", azaz saját zsebük megtömésére, ez a hozzáállás logikusan folytatódott az irányítatlan vagy ellenőrizetlen privatizáció során. Az úgynevezett "oligarchák" pénzügyi hatalmukkal irányították a politikát, a közpénzeket pedig gátlástalanul elsikkasztották vagy eltérítették. A bűnözői körök is kihasználták az idők zűrzavarát az újjászerveződésre. A klasszikus "Tolvajok a törvényben" nevű szervezet különböző belső harcokat élt át. Például az úgynevezett "modernizálók" elszakadtak. Új szervezetek és egyesületek alakultak ki rohamosan, amelyek már nem voltak hajlandók engedelmessé válni egy ilyen szigorú és elavult rendszernek. Ma az úgynevezett "szervezett bűnözés" vagy az "orosz mafia" nagyon összetett struktúra, és nem lehet egyszerűen monolitikusnak leírni (...Osterloh 2004, p. f7. Transl. R.B.).

Ezek a változások azonban nem képezik vita tárgyát. De éppen e változások és a Sztálin óta eltelt idő fényében szembevetendő, hogy a "Törvénytolvajok" még mindig mintául szolgálnak. Kay Osterloh:

Kivétel nélkül minden ügyfelünk tudott a "törvény tolvajairól". Kritikátlanul és erősen romantikus szemlélettel átvették a mozgalommal kapcsolatos kliséket. Mindig jobb volt "vor"-ként, "tolvaj"-ként becsületérzetet érezni, mint "buta Orosz Kazahsztánból." Ennek általában semmi köze a tényleges "tolvajokhoz", nemhogy az úgynevezett "orosz mafia". Ők "eljátsszák" a mintát.

Ügyfeleink közül nagyon kevésnek volt már a származási országában kapcsolata a "szervezett bűnözés" bármely formájával. Ismereteiket többnyire az idősebbek meséiből (kollektív tudás), filmekből (pl. "Brat" I/II vagy "Bumer"), videókból, könyvekből és az orosz sajtóból merítették. "Banditának" vagy "banditának" lenni menőnek számít, ez a hozzáállás más szubkultúrákban is megtalálható. A tábori időszak bandita dalai így a bevándorló fiatalok "soundtrackjét" jelentik. A becsületről, az "igazi" férfiakról és a társadalom peremén való életről énekelnek. A kritikus kérdésekre válaszolva klienseink szívesen írják le ezt az életformát, mint az "igazi" életet (Osterloh 2004, 9. o. Ford. R.B.).

Ez a modellfunkció olyannyira effektív, hogy a német börtönökben, ahol az Oroszországból származó delikvenszeket tartják fogva, *a fogolytáborok orosz kasztrendszerét* másolják és gyakorolják:

A "tolvajok" megtanult vagy idealizált formában átvett gyakorlatát használják itt. Sok fiatalnak az a benyomása, hogy a börtönküszöb átlépésekor egy orosz "börtönchípet" ültettek beléjük. Az egész pro- gramm az "otthonukból" játszódik le. Vannak regionális differenciák. Az adott börtön rabjaitól függően a régi szabályok vagy azok felmelegített változatai érvényesek, vagy újakat találnak ki. Egyes börtönökben a rabok "tolvajnak" nevezik magukat.

A korábbi börtöntáborok kasztrendszere is hasonlóan működött (különböző formákban és a radikalitás különböző szintjein). Itt megtalálják azt, amit ott [a szabadságban] elvesztettek (vagy amit ott nem remélhettek): elismerést és tiszteletet.

felfedezik, hogy van egy olyan közeg, amelyben a tulajdonságok, amelyekkel bőségesen rendelkeznek, nagyra becsülik őket, míg a tulajdonságok, amelyekkel nem rendelkeznek, szuperfluusok. Az egyik... ügyfelem például azonnal leborotválta a fejét, amikor bebörtönözték (ahogy az orosz börtönökben és táborokban szokás, bár önkéntelenül). Egy újján a "fiatal" szimbólumot viselte.

"first offender" tetoválással, és két nyolcágú csillaggal "díszítette" a térdét (ami azt jelenti: soha nem fogok letérdelni a zsaruk előtt). Senki sem kényszerítette erre. Úgyiszlóván felkészült az új életére a börtönben. Számára a rácsok mögötti élet, a "zónában" csak *egy differens, de ismert életforma* volt az *ezzel járó, elkerülhetetlen szabályokkal* (Osterloh 2004, p. Transl11.. R.B.).

IV. Közösségformáló normatív rendek

Láttuk, hogy a csoportok és a társadalmi társulások szabályokat adnak maguknak, és sikerül kikényszeríteni a szabályok betartását. Ez a szabályalkotás a csoport mint olyan stabilizálását szolgálja, elősegíti a csoport kohézióját, és megteremti a korporatív identitást. Ennyiben a csoport normatív rendjének kialakulása mindig közösségformáló, így a fenti címszót olvashatjuk úgy is, hogy nem specifikus. Ezzel azonban azt akarjuk mondani, hogy számos olyan *szoros összetartozású közösség van, amely éppen a saját szabályozási rendje révén konstituálja magát közösségként, és így jelöli ki magát off más közösségektől*. Erre elsőrendű példák a *középkori rendek és kolostorok*, amelyek nemcsak saját szabályozási rendszert alakítottak ki (Schwaiger és Heim 2004), pl. Szent Benedek Reguláját, hanem éppen az *egyes szerzetesi "szabályok"* alapján különböztetik meg és nevezik el őket (lásd a főbb szerzetesi szabályok gyűjteményét Balthasar 1994-ben).

A normaképződési folyamatok és intézményesülésük két példájának vizsgálatára szorítkozzunk:

1. A példaértékű viselkedésminták normativitása a középkori szerzetesi élet intézményi struktúráiban

a) *A példaértékű elbeszélés normatív ereje*

A Drezdai Kooperatív Kutatóközpont 537 "Intézményesség és historikuság" című, intézményelemző megközelítést alkalmazó kutatása a középkori koldulórendek keletkezését és létrejöttét vizsgálta. Egy kiadvány (Melville und Oberste 1999) azt vizsgálja, hogyan alakulnak ki és érvényesülnek a rend-specifikus normatív rendszerek. A következő

kérdésekkel foglalkozik:

- * Milyen konkrét vezérelvek mentén működtek a korai koldulórendek?
- * Milyen utak álltak rendelkezésre az ilyen eszmék meghonosításához és terjesztéséhez?
- * Hogyan épültek be az eredeti eszmék és a társadalmi funkciók elosztása a rendek szervezeti struktúráiba?

Thomas Füsér rámutat az exemplum mint médium fontosságára, megmutatva, hogy a példamutató elbeszélésnek ez az utánzásra hívó formája hogyan értelmezhető egy közösségre jellemző normatív rend kialakításának módjaként.

(Füsér 1999, p. ff27.). Ezek az exemplumok (a kutatások áttekintését lásd Schen- da 1969) természetesen figyelembe veszik figyelembe véve az *exemplum Christi*, másodsor pedig a

az exempla sanctorummal, azaz a szentek számos középkori életével, de az úgynevezett "everyman" exempla-val is, amelyek az ismeretlen hős vagy az Isten történeti tevékenységének névtelen tanúja kategóriáját képviselik. Minket kevésbé érdekelnek ezek az exempla mint olyanok, mint inkább az a funkció, amelyet a példamutató elbeszélés a normatív viselkedésminták kialakításában és érvényesítésében tölt be. Ami az exempla funkcióját illeti a normák kialakításában és konkretizálásában...

Füsér a következőket mondja egy vallási rend rendi rendtartásról:

Minden *exempla sanctorum* példamutató magatartásmintákat fogalmaz meg és mutat be utánzásra. Ezek egyúttal az uralkodó vezérgondolatok és normarendszerek magyarázata és kifejtése is. A hagiográfia és a történetírás nem választható el egymástól; a kolduló szent életének leírása mindig az adott rend saját történetének kifejtése. Különösen így van ez a hagyományképzés korai szakaszában mindkét vizsgált rend [ferencesek és domonkosok] esetében. A személyes modellek stilizálása mellett a látomásjelentések egy sajátos rendi identitást közvetítenek, amelynek célja, hogy megkülönböztesse az adott rendet a vallásos életről alkotott konkurens elképzelésektől. Számos példa egészen konkrétan is a szerzetesi normák közvetítésére, magyarázatára és megjelenítésére szolgál. Ezek a példák, amelyek többnyire szerzeteseket mutatnak be határhelyzetekben és normakonfliktusokban, a legnagyobb jelentőségét a kolostor belső normarendszerének megalapozásában (Füsér 1999, 57. o. Ford. R.B.).

Ami a végrehajtási dimenziót illeti, Popitz kimutatta, hogy mennyire fontos mind a szankciókkal való fenyegetés, mind a *normatív rend internalizálása*. Thomas Füsér a *rend közösségi formájáról*:

Egy ilyen értelmes rend létrehozásához a társadalmi fegyelem, amelyet a középkori kolostorokban és rendházakban a társadalmi ellenőrzés szorosan összefonódó hálózatában, kidolgozott felügyeleti és szankcionálási mechanizmusok révén kényszerítettek ki, nem elégséges; az egyéni önfegyelmet a *normák internalizálásával* és önvizsgálattal, tehát önkontrollal kell előállítani. A "belső

kontroll" mindenekelőtt az egyén "intézményekbe való szocializációja" révén alakul ki. Az intézmény legitimációjához azonban szükséges

az egyénnel szemben támasztott viselkedési követelmények folyamatos legitimálása azáltal, hogy ezeket a követelményeket következetesen az intézmény valamennyi tagja által elfogadott, uralkodó vezérgondolatokhoz kapcsolják. Csak ezután lép be a társadalmi kontroll a szereplők motivációjába: a normatív irányelvek internalizálásának folyamata, amely az "akaratlagos konformitásban" csúcsosodik ki.

Ezek a megfigyelések összhangban vannak Günther Schmelzer ... megállapításaival, aki a katolikus vallási rendi közösségeket társadalomtudományos vizsgálatnak vetette alá: "Mivel

vallási csoportok és hagyományaiknak megfelelően a rendek célja, hogy tagjaikat influencizzák, de nem elsősorban szankciókkal való fenyegetéssel, hanem érték- és értelemértelmezésük megalapozásával és stabilizálásával, azaz a viselkedési elvárások és szükségletstruktúrák formalizálásával".

Tekintettel arra, hogy a középkori vallási rendeknek milyen feladatokat kell ellátniuk létezésük megőrzése érdekében, nyilvánvaló, hogy a példaképek fontos szerepet játszanak ezeknek az intézményeknek az absztrakt normák és a tagjaik által folytatott konkrét élet közötti közvetítésben. A példaképek az ismeretek és eljárások átadásával létfontosságú szerepet játszottak az intézmény tagjainak alanyi formálásában. Létfontosságú intézményi feladatot láttak el, nevezetesen azt, hogy

a viselkedésminták stabilizálásával állandóságot teremtsen, és megőrizze azt a dinamika ellenére, amelynek az emberi rendeződések alapvetően ki vannak téve (Füser 1999, 57. o. f. Ford. R.B.).

b) *Exempla gyűjtemények: A csoportidentitás erősítésének módszere*

A vallási rendek vezetői által támogatott példák gyűjtésének és központi archiválásának nemcsak az volt a funkciója, hogy egyénre szabja a viselkedési követelményeket, és "képzési programokat" biztosítson az "önelemzésre és önkontrollra", hanem az is, hogy igazolja és megszilárdítsa azt, amit ma már

"vállalati identitásnak" nevezzük. Thomas Füser:

Az exemplumok hagyományőrző funkciója, a rendek tapasztalatainak tárolása a második fő funkciójuk. A rendi minták stabilizálásán túl a stabilitáshoz való döntő insti- tució hozzájárulásuk egy olyan belső narratíva kidolgozása volt, amely csoportidentitásként ("mi-identitás", "testületi identitás", kollektív tudat) a külső legitimációhoz és a rend ön-affirmációjához is felhasználható volt. A példák rendbeli használata egyben a "tények ideológiai igazolását" is biztosította. A rend vallási céljainak legitimitására vonatkozó bizonyítékok irányították a rendben alkalmazott "kényszerítő és ellenőrző eszközöket" is, valamint azt a többé-kevésbé abszolút igényt, hogy a rend tagjainak életét minden szempontból pontos, részletes és tekintélyes normáknak vessék alá.

(Füser p1999., Transl101.. R.B.).

2. A bázeli misszió: Bazel: Egy közösség a normái hálójában

a) *A misszió mint exportált pietizmus*

A Bázeli Evangélikus Missziós Társaságot 1815-ben alapították az európai protestantizmusban fellendülő jámborság, egy párhuzamos nemzetközi missziós mozgalom és egy sajátos helyi fejlődés nyomán, amelyet Thoralf Klein a következőképpen ír le:

A "Német Társaság a keresztény igazság és jámborság előmozdítására", röviden "Keresztény Társaság" 1780-as megalapításával Bazel az ébredési mozgalom fontos központjává vált. A társaság célja az volt, hogy összehozza a hasonlóan gondolkodó, jámbor

Keresztények felekezeti és társadalmi határokon átívelően. Az igazgatók között bázeli plébánosok és kereskedők voltak; a főállású titkárok mind Württembergből származtak (Klein 2002, 108. o. Ford. R. B.).

Mint Klein bemutatja, a bázeli misszió mind vallás-teológiai állásában, mind személyi állományában a *württembergi pietizmusra* támaszkodott, amelyben a bázeli misszionáriusok szocializálódtak, és - a bázeli missziósházban folytatott képzés által intenszifikálva - olyan alaposan, hogy az idegen kínai kultúrához való viszonyulásukat "*az otthoni viszonyok előstrukturálták*" (Klein 2002, 120. o. Ford. R. B.). A bázeli missziós munka jellege tehát csak úgy érthető meg, ha a

a württembergi pietizmus sajátosságait vesszük figyelembe. Ez hozza számunkra vissza a csoporttagság kulcsszerepére és a közösség sajátos helyzetére, amelynek saját sűrű szabályozási rendszere van, és amelyből adódik. Thoralf Klein:

A pietisták egy különleges közösséget alkottak, amelynek tagsága egyrészt a pietizmus szellemi hagyományainak intenzív vallásosságán és affirmációján, másrészt az egyénnek a csoport általi elfogadásán alapult. A férfi tagok "brother"-ként szólították egymást, a jól ismert "du"-t használva, és ennyiben egyenrangú félként találkoztak. Ugyanakkor létezett egy nagyon sajátos hierarchia, amelyben a bibliatanulmányozási összejöveteleket vezető "Stundenhalter" különleges vezetői pozíciót töltött be; feltehetően még nagyobb volt a regionális vezetők, az úgynevezett "pátriárkák" influence, akik különösen hitbeli kérdésekben korlátlan hatalmat gyakoroltak ... Külsőleg a pietista szubkultúra távolságot tartott a lakosság többi részétől, akiket "világkinder"-nek, "világ gyermekeinek" neveztek lekicsinylően "világi", azaz keresztényietlen életmódjukkal. ...

A kereszténység pietista felfogásából eredő merev társadalmi normák különleges társadalmi pozíciót biztosítottak. Igyekeztek elfojtani minden olyan nem kereszténynek érzett késztetést, mint az agresszivitás, a szexualitás, a kényeztetés és

az élvezetek.
a szemöldökét ráncolva. A szorgalom, a szorgalom, a "kis dolgokban való szorgalom" és az Isten országáért való áldozatkészség, az alázat és a türelem pozitívnak számítottak.

az igazi keresztény tulajdonságai. A pietista normáknak való megfelelést tekintették a jámborság mércéjének. Szankcionálták a bántalmazást, a káromkodást, az Úr napjának elmulasztását, a nyilvánosházak látogatását, az alkoholfogyasztást és a szerencsejátékot, valamint az "Unzucht" fogalmát, amely a házassági együttlét kivételével minden szexuális tevékenységre vonatkozott. Nagy hangsúlyt fektettek tehát a nemek szigorú elkülönítésére, különösen a serdülők körében (Klein 2002, f. o118. Trans. R.B.).

Ezekkel a normákkal és elvekkkel a tarisznájukban a bázeli misszionáriusok elindultak Dél-Kínába, ahol egy olyan helyi kultúrát találtak, amely jelentősen eltért ezektől a belső értékektől és elképzelésektől.

b) *A bázeli misszió mint biotóp*

Klein leírása határozottan arra utal, hogy a bázeli misszió bizonyos sajátosságokat mutatott, amelyek egy, a környezettől nagymértékben elszigetelt biotópra utalnak. Három kiemelkedik:

aa) *A Missziósház: A szocializáció és a fegyelmezés helyszínei*

"A legtöbb bázeli misszionárius *társadalmi felemelkedésének alapja a bázeli missziósházban kapott képzés* volt. Ezt azért tartották szükségesnek, mert a bizottság [a misszió irányító szerve, G. F. S.] nem akart egyszerűen lelkes laikusokat kiküldeni" (Klein 2002, 129. o. Ford. R. B.). Másrészt nem lehetett szó egyetemi képzésről a "világiasságnak" való kitettség veszélye miatt. Klein leírja a Missziósházban nyújtott oktatást:

A bázeli missziósházban folyó képzés célja [az egyetemi képzéssel ellentétben, G. F. S.] a missziós hallgatók általános iskolai képzésének megszilárdítása és továbbfejlesztése volt. A természettudományok és az orvosi alapismeretek mellett modern nyelveket tanítottak - angolul, kezdetben hollandul is -, valamint a teológiai képzés szempontjából is fontos latin, görög és héber nyelvet. Az oktatást gyakorlati zeneoktatás egészítette ki - az énekek természetesen nagy szerepet játszottak.

a missziós munkában - a kertészet, és azok a krízisek, amelyeket a misszionáriusnak el kell sajátítania a munkájához a filteren. *Érdekes, hogy a missziós területek nyelvei nem voltak*

a tantervben, és a missziói területek kultúrájáról sem kaptunk semmilyen oktatást. Az egész képzési program célja az volt, hogy a misszionáriusok megerősítsék a kereszténység minden más vallással szembeni felsőbbrendűségéről alkotott bizonyosságukat Legközelebb... a missziósházban töltött idő alatt a leendő misszionáriusok megismerkedtek a missziós mozgalomban széles körben elterjedt

harcias retorikával, amely a "pogányok felé irányuló missziót" a Sátán országa elleni küzdelemként, metaförikus túlzással pedig fegyveres konfliktusként mutatta be. Az induláskor általában elhangzó himnusz a

misszionáriusok vagy missziós menyasszonyok "*Menjetek ki örömmel a bűn ellen harcolni*" ... kétségtelesen kevésbé volt ismerős kísérője ebben az időben (Klein 129. o.2002., 129 f. Ford. R.B.).

A Missziósház a képzési központnál is inkább a *társadalmi fegyelmezés helyszíne volt*:

A második világháború kitöréséig a hazai vezetés ragaszkodott a misszionáriusok szeminarista képzéséhez, még a kínai misszionáriusok ellenvetéseivel szemben is védte ezt, akik 1911, azt állították, hogy az idők akadémiai végzettségű misszionáriusokat kívánnak.

hogy egy ilyen változás elfogadhatatlan következményekkel járna a bázeli misszió szervezeti felépítésére nézve. A Missziósházban folyó képzés célja nemcsak az volt, hogy a fiatal misszionáriust felvértesse a munkájához szükséges önbizalommal, hanem az is, hogy megtanítsa elfogadni a helyét a bázeli misszió szervezetében: ennek megfelelően folytatta a *belső jámborság és a közösségen keresztüli ellenőrzés keverékét, amelyet már kora gyermekkorától fogva megismert. A misszió szolgálatába való belépés tehát nemcsak a szűk falusi világból való kitörést és a társadalmi felemelkedés lehetőségét jelentette, hanem egy életre szóló társadalmi fegyelmezés kezdetét is* (Klein 2002,

p. 131. Fordítás. R.B.).

Ez szükségessé teszi a misszió irányító testületének, a bizottságnak az összetételének és önértelmezésének alaposabb vizsgálatát.

bb) A bizottság: A bizottság küldetésstudattal

A bázeli misszió bizottsága nagyrészt a bázeli városi patríciusok tagjaiból állt. Thoralf Klein beszámolója a bizottság önértelmezéséről helyenként karikatúraszerűen hangzik:

A bázeli misszió karizmatikus vonása a bizottság vezető szerepében nyilvánult meg, amely saját szemében isteni legitimációval és tévedhetetlen szilárdsággal irányította a missziós vállalkozást. Ha a misszió valóban, ahogy Hartenstein fogalmazott, "Isten cselekedete" volt ; ha maga Isten csodálatos módon hozta a bázeli

Missziót, ahogyan azt az alapító mítosz állította, *a bizottság azt állíthatta, hogy maga Isten hatalmazta fel a missziós vállalkozás vezetésére*, és hogy ezt a vezetést az Ő értelmében gyakorolja. Arra a kérdésre, hogy egy misszionárius milyen jelről ismerheti fel Isten akaratát, Josenhans a maga utánozhatatlan módján így válaszolt: "a Bizottság akaratából". ...

Ezt a tévedhetetlenségi igényt egészen az 1920-as évekig fenntartották, amikor számos misszionárius, valamint Dipper és Hartenstein igazgatók megkérdőjelezték azt (Klein 2002, 135. o. Ford. R.B.).

Láttuk, hogy a szabályok milyen fontos szerepet játszanak például a

rendszerű társulásokban és a vállalati identitás kialakításában. A Bázeli Misszió Bizottsága által lefektetett szabályok azonban több mint meghökkentőek és

nem kímélte a misszionáriusok magánszféráját sem; Thoralf Klein ezt mondja a *szabályozási megszálltságukról*:

A hierarchikus struktúra kialakításához és védelméhez, valamint a különböző intézmények közötti felelősségek elosztásához a bázeli misszióknak pontos szabályrendszerre volt szüksége, amely hatalmas földrajzi távolságokon keresztül is működőképes. A pietista retorika ellenére büntetlenül kijelenthető, hogy a Bázeli Misszióknak az a késztetése, hogy abszolút minden dolgot kodifikáljon, szabályos megszállottságot jelentett. A misszionáriusok életét nagymértékben a bizottság szabályzata határozta meg. Ez már korán, a Misszióházban való kiképzés során elkezdődött, ahol az egész napi rutint, beleértve a személyes higiénit, a közös étkezéseken való kötelező részvételt és a társadalmi kapcsolatok szigorú korlátozását a házi rend szabályozta. Már ebben a szakaszban a fiatal embereket, akik többnyire vagy 18 éves korukban léptek be, egyszerű életre és a missziós szervezetbe való beilleszkedésre, de a felelősségvállalásra is 19. nevelték - a házi rend összesen 39 kisebb funkciót sorolt fel, amelyeket a növendékek sorra gyakoroltak, köztük a senior, famulus és septimanar felügyeleti funkciókat. Egészen átfogó értelemben azt lehet mondani, hogy a misszióházban töltött képzési idő "a missziós ügyek részletes gyakorlására" szolgált...

Amint a misszionárius vagy misszionárius nővér megérkezett Kínába, további szabályokat kellett követniük. A fiatal misszionáriusokat 1920-ban a következőképpen oktatták: "Ami szolgálati státuszukat illeti, emlékeztetjük önöket, hogy nem szabad misszionáriusként indultak útnak, hanem egy olyan missziós társaság szolgálatában, amelynek kialakult rendje egy évszázad tapasztalatai során alakult ki. Ismerjétek meg ezt a rendet, ahogyan az a "Személyi szabályzatban", a Levelezési szabályzatban, a Gyülekezeti rendben, az Egyházszervezeti Alapszabályban, a korábbi "Officialis Közlönyben" és a bizottságnak az állomásokkal folytatott levelezésében szerepel.". Ezeket a szolgálattal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozó szabályzatokat azonban messze nem tartották szufficiensnek. Akárcsak a bázeli kiképzés során, a *misszionáriusok* figyelemi magánéletét is egy kodifikált szabályrendszer szabályozta. Hogy a misszionárius milyen és hány felszerelési tárgyat vitt magával Kínába, milyen és hány bútort szerzett be, milyen oen számolt be a munkájáról, és hogy miről kellett beszámolnia - mindezt külön szabályzatban feketén-fehéren rögzítették.... eset a "*Házassági rendelet*" volt, amely a házasságra vonatkozó pontos szabályokat tartalmazta (Klein 2002, 142. o. f. Transl. R.B.).

E fejezetet áttekintve feltűnő, hogy a társadalmi csoportok és magatartási kódexeik milyen fontos szerepet játszanak - legyen az egy birtok, egy törzs, egy szakma, egy banda, egy vallási közösség vagy egy városi "coniuratio". Nyilvánvalóan megállapíthatjuk, hogy a normatív rendeket vagy a jogot nemcsak, ahogyan azt megszoktuk, az egyén ("szubjektív jogok"), hanem a kollektíva szempontjából is fel kell fogalmazni, amely a külső differentáció és a belső koherencia megteremtése érdekében szabályokat állít fel magának, és kikényszeríti azok betartását. A

következő, a normatermelők pluralitásáról szóló fejezetben szintén ezzel a kollektív állásponttal fogunk foglalkozni. Látni fogjuk, hogy

vannak olyan kollektív szereplők - ipari szövetségek, vallási közösségek, nemzetközi szervezetek -, amelyek az adott társadalmi-jogi figyelem területén szabályokat alkotnak és igyekeznek érvényesíteni azokat. A fiatal fejezetben visszatérünk a "kormányzati kollektívák és szabályozási rendszereik" általános témájához.

Harmadik fejezet

A normatív rendek pluralitásától a normatermelők pluralitásáig

A. Az ebben a fejezetben tárgyalandó kérdések

A normatív rendek sűrűjében tett kirándulásunk nagymértékben alátámasztotta a mindenütt jelenlévő multinormativitás téziséét. A normatív pluralitás, mint láttuk, nem csupán a történelemben a normatív pluralitás normális esete, hanem - az államilag alkotott jog dominanciája ellenére - ma már egyre inkább olyan valóság, amelyben nincs semmi egzotikus. Mivel azonban szinte minden normatív rend szinte minden normatív rendet egy szerzőhöz vagy termelőhöz, vagyis egy adott jogforráshoz köthetünk, feltételezhető, hogy az ilyen rendek pluralitásával a normatermelők pluralitása is párosul, akiknek többségét például mi is jól ismerjük:

- * Isten mint törvényhozó
- * A parlamentek mint jogalkotók
- * A végrehajtó hatalom mint rendeletalkotó
- * A helyi hatóságok mint a házirendek alkotói
- * Szabványalkotók
- * Transznacionális szabályozási hálózatok, és így tovább és így tovább.

Ez a fejezet a normagyártók sokféleségét tárgyalja. De nem fogjuk végigjárni az összes felbukkanó normatermelőt, nemhogy ábécérendben. Inkább az érdekel bennünket, hogy milyen *létező normák* tulajdoníthatók egyes szerzőknek, és milyen *normatív filmekben* találhatóak tipikusan a normatermelők. Azonosíthatóak-e "*normatív biotópok*", amelyekben - általában bizonyos fokú autonómiával felvértezve - a filozófiára specifikusan jellemző normatermelők találhatóak, és akiket meg lehet nevezni és le lehet írni? Célunk tehát, hogy összekapcsoljuk a Max Planck Európai Jogtörténeti Intézet két, a bevezető fejezetben említett

központi témáját, a *multinormativitást* és a *jogi tereket*.

E fejezet felépítése szempontjából ez azt jelenti, hogy először is el kell indulnunk az úgynevezett *normatív terek* keresésére, és útközben figyelniük kell, hogy milyen típusú normatermelőket találhatunk.

B. A normatív terek keresése és az ehhez való hozzáállás módja

A mindenféle normatív terek felkutatásának ígéretes módjait keresve négy - bizonyos szerzőkhöz kapcsolódó, érdekes módon mind differenciális tudományágakból származó - alkotás keltette fel a figyelmünket.

I. Brian Tamanaha *társadalmi-jogi színterei*

Tamanaha azt javasolja, hogy különböztessünk meg különböző "normatív rendezési rendszereket differens társadalmi színtereken" (Tamanaha 2008; 2010), és a következő "hat társadalmi-jogi színteret" (Tamanaha p2008., f36.) azonosítja:

- Officiális jogrendszerek
- Szokásos / kulturális normatív rendszerek
- Vallási / kulturális normatív rendszerek
- Gazdasági / kapitalista normatív rendszerek
- Funkcionális normatív rendszerek
- Közösségi / kulturális normatív rendszerek

Ez a javaslat hasznos - függetlenül attól, hogy Tamanaha a "megfelelő" arénákat választotta-e, és hogy egy arénával több vagy kevesebb aréna jobb lett volna-e.

- főleg azért, mert az "aréna" koncepciója annyira hívogató. Olyan arénákban, mint a legendás madridi Bernabéu Stadi- um, olyan jelentős *kommunikációs intenzív* események zajlanak. Az aréna fogalmának tehát köze van a *kommunikációhoz*, és következésképpen kiválóan illeszkedik ahhoz a nézetünkhöz, hogy a jog előállítása, alkalmazása és érvényesítése mindenekelőtt kommunikációs folyamat.

Emellett különösen jól illeszkedik a színészi perspektívához, amely mindig a háttérben van. Minden színházlátogató tudja, hogy különbséget kell tenni színpad, színpalak mögött és közönség között -

utóbbiak különböző intenzitással reagálnak a színpadi történésekre. Az arénában szerepüket betöltő színészek közötti kapcsolatok *kommunikációs kapcsolatok*, és ekként írhatók le és elemezhetők.

II. Sally Falk Moore *félautonóm társadalmi mezői*

A "Jog és társadalmi változás: Sally Falk Moore jogi etnológus két társadalmi filozófiát - az amerikai ruhaipart és a tanzániai chagga törzsi társadalmat - vizsgálja, hogy kiderítse, milyen *játékszabályok* befolyásolják a viselkedést. Három lehetőség van: az állam által alkotott törvény, mindenesetre a *társadalmi figyelmen kívülről származó törvény*; a társadalmi figyelmen belül alkotott szabályok; vagy a kettő keveréke, a tekintély különböző fokozataival. A kérdést a következőképpen fogalmazza meg:

A félautonóm társadalmi figyelem fogalma a kutatási probléma definiálásának egyik módja. Felhívja a figyelmet a megfigyelhető társadalmi figyelem belső működése és a tágabb környezethez való kapcsolódási pontjai közötti kapcsolatra. Theo-

retikailag egy sor lehetőséget tételezhetünk fel: teljes autonómia egy társadalmi figyelemben, félautonómia, vagy az autonómia teljes hiánya (azaz teljes uralom). Nyilvánvaló, hogy a teljes autonómia és a teljes uralom ritka, ha egyáltalán létezik a mai világban, és a különböző típusú és fokú félautonómia hétköznapi körülmény. Mivel a szuverén államok joga hierarchikus formájú, egy modern államberendezkedésen belül egyetlen társadalmi figyelem sem lehet jogi szempontból teljesen autonóm. Az abszolút uralom is diffikult elképzelni, hiszen még a hadseregekben, börtönökben és más, uralom által irányított intézményekben is általában van egy bizonyos autonómiával rendelkező alvilág. Az ebben a tanulmányban szereplő illusztrációk azt sugallják, hogy az autonómia területei és az önszabályozás módjai nemcsak azon a társadalmi figyelmen belül bírnak jelentőséggel, amelyben léteznek, hanem hasznosak annak bemutatására, hogy ezek hogyan kapcsolódnak a tágabb társadalmi környezethez (Moore 742. o1973., f.).

Megfigyelései arra utalnak, hogy a külső, államilag alkotott jog természetesen bizonyos szerepet játszik általános keretként, de *a valódi játékszabályokat az adott társadalmi figyelemben hozzák és gyakorolják. Ezek dominálhatják a szereplők viselkedését egy informális párhuzamos rend formájában, vagy egy már létező autonóm társadalmi csoport saját normarendszerével szembehelyezkedhet és többé-kevésbé "outflankolhatja" az állami reformokat.*

Az amerikai ruhaiparban úgy tűnik, hogy az érzékeny divatágazat jó működése nagyon erősen függ a tervezők és a kiskereskedők közötti személyes kapcsolatoktól, és különösen a szívességek cseréjétől. Moore megjegyzi ennek az informális párhuzamos rendnek a funkcionális logikáját:

E szívességek adását és cseréjét *kötelező szokásjog szabályai egész sora* övezi. Az iparágot úgy lehet elemezni, mint egy sűrűn összekapcsolt társadalmi hálózatot,

amely számos egymástól függő kapcsolattal és cserével rendelkezik, amelyeket szabályok szabályoznak, némelyikük jogi szabályok, mások nem. A jogi szabályok és a többi szabály közötti lényeges különbség nem a hatékonyságukban rejlik. Mindkét halmaz effektív. A differencia abban rejlik, hogy a

ügynökség, amelyen keresztül a végső szankciókat alkalmazni lehet. Mind a jogi, mind a nem jogi szabályokhoz hasonló, a jogsértésért járó azonnali effektív szankciókat csatolnak. Az üzleti kudarcok a jogi intézmények beavatkozása nélkül is előidézhetők. Nyilvánvaló, hogy sem az effektív szankciók, sem a kötelező erejű szabályok létrehozásának képessége nem az állam monopóliuma (Moore 1973, f. o.743).

A Kilimandzsáró vidékén letelepedett chaggák esete egészen más. A mi terminológiánk szerint a helyzet az, hogy a chagga népcsoport kormányzási és szabályozási kollektívája a földhasználat hagyományos kormányzási rendszerével rendelkezik; egy olyan rendszerrel, amelyben a szomszédság és a származás döntő szerepet játszik. A Tanzánia függetlenné válása után megalakult kormány azonban megpróbált radikális irányváltást erőltetni:

A 1963. Független Kormány például kijelentette, hogy ettől kezdve nem lesz többé magánbirtok a földön, mivel a föld, mint Isten óriása, nem lehet senkié, csakis az embereké, akiknek képviselője a Kormány. Az összes szabad földet állami haszonbérletre alakították át.

ezt a törvényt, és a helytelenül használt földeket el kellett venni (Moore 731. o.1973.,).

Ezek az intézkedések várhatóan a chaggák ellenállásába ütköztek, és a hagyományos szabályozási autonómiájukba való beavatkozásnak tekintették őket:

A második példa, a tanzániai társadalmi változások törvényi szabályozására tett egyes kísérletek, ugyanezeket az elveket mutatja be egy kevésbé ismert környezetben. Itt a *szomszédság és a származás egy részben önszabályozó társadalmi figyelmet alkot*, amely számos kérdésben jobban ellenőrzi tagjait és a földosztást, mint az állam vagy a "törvény". A föld magántulajdonát eltörölő és a tízházás cellák rendszerét létrehozó törvények korlátozott helyi effektusa mutatja e vonal-szomszédsági komplexum tartós jelentőségét. Az a mód, ahogyan ezt a jogszabályt helyi szinten úgy befolyásolták, hogy csak a legminimálisabb változtatásokat követelte meg, a helyi társadalmi prioritások és kapcsolatok erejéről árulkodik. A vonalszomszédsági komplexum szilárdsága és a változtatásokkal szembeni ellenállása (miközben mégis változik) arra utal, hogy a félautonóm társadalmi filmekben az egyik tendencia, amely meglehetősen általános lehet, az a tendencia, hogy a korábban élvezett autonómiába való beavatkozással szemben ellenállnak (Moore 1973, 744. o.).

Ez azt sugallja, hogy a *játékszabályok* mind az állami jogból, mind más normákból (társadalmi normák, szokásjog) állnak, de effektában a nem állami normák dominálnak:

A jog (az államilag végrehajtható jog értelmében) csak egy a számos tényező közül, amelyek befolyásolják az emberek döntéseit, cselekedeteit és kapcsolatait. Következésképpen a jog és a társadalmi változások közötti kapcsolat fontos

aspektusai csak akkor derülnek ki, ha a jogot a hétköznapi társadalmi élet kontextusában vizsgáljuk. Ott a verseny általános folyamatai - az ösztönzés, a kényszer és az együttműködés - a cselekvés effektív szabályozói. *Az operatív "játékszabályok" magukban foglalnak bizonyos törvényeket és*

néhány más, meglehetősen effektív normát és gyakorlatot. A társadalmilag szignifikáns törvényhozási rendelkezések gyakran kísérletet tesznek arra, hogy a személyek egymás közötti viszonyában a társadalmi figyelemmel kapcsolatos relatív alkupozícióit alakítsák. Az alku tárgyát és sok más a társadalmi figyelem összetételéről és jellegéről, valamint a benne zajló tranzakciókról nem feltétlenül változtatják meg. Így a jogszabályok nagy része darabos, és csak részben avatkozik be a folyamatban lévő megállapodásokba. Ezért a társadalmi szintér elemeinek egymásra utaltságát vagy függetlenségét néha éppen az ilyen darabos jogalkotás tárja fel (Moore 1973, 743. o.).

Moore félautonóm társadalmi figyelem koncepciójában meggyőzőnek találjuk a nem állami normatermelők fokozatos autonómiájának fogalmát. Ez a sajátos részleges autonómia - akár a hagyományon, akár a hálózatszerű társadalmi kapcsolatokon, akár az episztemikus tekintély értelmében vett szakértői tudáson vagy bármin alapul - az, ami egy adott figyelet szereplőit normatermelőkké teszi. Erre még visszatérünk.

III. Thomas Duve A normativitás mezői

Duve meggyőzően mutatja be, hogy a jogi vagy normatív tereket csak akkor lehet sikeresen feltárni és leírni, ha megszabadítjuk felfogásunkat a jogtörténet "konténerfogalmától":

Ismétlem, már egy felületes pillantás a kora újkori birodalmakra is azt mutatja, hogy valóban nem biztos, hogy hasznos, ha kutatásainkban a tér területi fogalmaihoz ragaszkodunk, általában még a világnak a nemzetállamok figyelemteljes hatalmának világából eredő homogén területekre való rendezése is vezérli őket. Nem lennének-e talán más vonatkoztatási keretek, mint a pontrácsok, például a világvárosok, településközpontok és missziós állomások, vagy akár a kikötő- és kereskedővárosok csomópontjaival rendelkező hálózatok megfelelőbb keretei a kutatásnak? Vajon a világi polgári jogra kell-e koncentrálnunk ahhoz, hogy hagyományainkat (újra)építsük? Vagy más, már nem területileg, hanem típusok szerint definiált vonatkoztatási keretek is irányíthatnák kutatásainkat? Az európai jogtörténetről alkotott "konténer-felfogásunk" megóv minket attól, hogy ezeket a produktív kérdéseket tegyük fel magunknak - mellesleg olyan kérdéseket, amelyeket a mai, a jogra koncentráló általános jogtudomány számára kulcsfontosságúnak tekinthetünk egy sokszínű és globális világban (Duve 2013a, 16. o.).

Ez a szakasz felhívja a figyelmet arra, amit a jogi terek "pontrácsainak" vagy "csomópontjainak" nevezhetnénk, mint például a globális városok, missziós állomások vagy hálózatok. Ez rendkívül fontos, mert a jogi terek is strukturált terek, amelyeket speciális szereplők "laknak", akik a jogot és a jogról kommunikálnak. De Duve egy második fontos pontra is felhívja a figyelmet. To grasp the essence of normative spaces requires first a

multidisciplinary approach and
másodsor a normatív filmek elhelyezése sajátos kulturális kontextusukban:

A "multinormativitás" világát komolyan vevő tudomány számára szükséges analitikus eszközöket ... csak a normativitás figyelembe vételét és rendezését célzó empirikus megközelítéssel, és így a normativitás differens formáinak empirikusan megalapozott és interkulturálisan validált modelljével lehet megszerezni. Ehhez olyan tudományágak közötti együttműködésre van szükség, amelyek nemcsak a joggal, hanem a különböző társadalmi-jogi színterekkel is foglalkoznak - és amelyeket ezért nem mindig a jogi karokon folytatnak. Szükség van az etnológusok, szociológusok, kultúrákutatók, vallástudósok és mások szakértelmére.

Egy ilyen transzdiszciplináris, nem pedig interdiszciplináris megközelítésre azonban nemcsak a transznacionális jogtudomány és a jogról szóló transzkulturális kommunikáció érdekében van szükség. Ez arra mutat rá, amit a jogelmélet és a jogszociológia amúgy is régóta követel: a jogtudomány alapjául szolgáló bölcseleti, filozófiai vagy historikus-hermeneutikai jogfelfogás elhagyására. *A hangsúly így a tényszerűség tudományi, empirikus jogi koncepciók felé tolódott.* Kultúratudományi szempontból a jog mint társadalmi szimbólumrendszer elemzése a kérdés, annak minden történelmi esetlegességével együtt. Ez fontos következményekkel jár a jogtudomány és más tudományágak közötti kapcsolatokra nézve. A jogot ekkor már nem úgy kell tekinteni, mint valamilyen módon a kultúrába beágyazott jelenséget: *maga a kultúra az, amely a jogot létrehozza.* E jog elemzéséhez meg kell érteni a kulturális termelés szabályait, ami számos tudományág bevonását igényli. A jogelmélet, a jogszociológia, valamint a jogtörténet, mint a jog fejlődésének minden történelmi kontingenciájával együtt történő kutatásának helyszíne, konstitutív funkciót vállal a többi diszciplína integrálásának e folyamatában (Duve 2013b, f. o10. Ford. R. B.).

Ez egy igazán igényes kutatási program, de olyan, amelynek van értelme, és amelyhez érdemes hozzájárulni.

IV. Paul DiMaggio és Walter Powell szervezeti területei

Az, hogy a szervezeti figyelem, amely egy némileg diffeurópai szinten elhelyezkedő fogalom, mit keres ebben az összefüggésben, magyarázatra szorul. Thomas Duve egyik normatív pontrácsával kapcsolatban találkoztunk vele (DiMaggio és Powell 1983), nevezetesen a missziós társadalmakkal és azok normatív termékeivel: az ún. missziós szabályzatokkal.

Hartmann Tyrell (2004) a protestáns missziós társaságok lenyűgöző sokféleségét vizsgálta, különösen a szervezetszociológia szemszögéből. Ez a meglehetősen szokatlan megközelítés lehetővé teszi Tyrell számára, hogy a missziós társaságokat egy különleges típusú, érdekes, félig autonóm társadalmi figyelemben működő szervezetként kezelje. Erről a normatív figyelemről, amely mind az államtól, mind a bevett egyháztól határozottan

távol áll, megjegyzi:

[A missziós társaságok] [a szervezetszociológiai kutatás tárgya] mint az egyházon és a szektákon túli, speciális vallási szervezetek, mint szervezett szereplők, akiknek

transzkontinentális és ... "transzkulturális" hatókörrel; mint szervezetek a kölcsönös megfigyelés és utánzás, az egymással való versengés és együttműködés figyelmében és egy egyértelműen globális dimenziókkal rendelkező hálózaton belül; és mint az államon és egyházon túli, speciális vallási szervezetek. A protestantizmus felekezeti sokszínűsége és a felekezetek feletti "neo-pietista" és "ébredő" miliók Európa-szerte (és transzatlanti szinten) működő hálózata képezi a missziós mozgalom társadalmi alapját. A választott szervezeti forma azonban az "önkéntes egyesület" (Tyrell 2004, p. 77. Fordítás. R.B.).

Önkéntes vallási egyesületekként, amelyek nem tekintik magukat sem az állam, sem a bevett egyházak kiterjesztésének, jelentős mértékben függenek tagjaik motivációjától és - mint adománygyűjtő intézmények - támogatóik nagylelkűségétől:

Ami az aktiválást illeti, [a vallási egyesületek] erősen függenek az erkölcsi szolidaritástól és a tagjaik bizonyos "önkéntes", de konszenzusos "elkötelezettségétől". Ez az elkerülhetetlen támaszkodás a tagok motivációs erőforrásaira és a szélesebb "missziós közösség" mozgósítására, amely adakozik és imádkozik, ...különösen jellemző a missziós társaságokra. A "szeretet szellemétől hajtott" lelkes kezdetek szinte minden társaság alapító legendájának részét képezik. De aztán, ahogy komplexitásuk növekszik, a megsokszorozódó feladatok és kötelezettségek nyomása alá kerülnek, és ennek következtében figyelembe esnek (nagyon is Max Weber-i értelemben) a bürokratizálódás és a növekedés útján (Tyrell 2004, 81. o. Fordította: R. B.).

Mint professzionizált és bürokratizált intézményeknek más missziós társaságok által sűrűn "benépesített" szervezeti figyelemben kellett működniük, ¹ami növekvő versenyhez és kölcsönös megfigyeléshez vezetett. A missziói társaságok ilyen összehangolatlan együttélését egyre inkább elégtelennek érezték. A helyzet orvoslására 1850-ig egyre nagyobb rendszerességgel hívtak össze felekezeti és nemzetközi konferenciákat, amelyeken a közös protestáns hit előtt álló problémákat lehetett megvitatni:

Nem véletlen, hogy ez Ázsiában kezdődött: 1855 Indiában, 1872 Japánban és 1877-ben Kínában. Érthető ezeknek a konferenciáknak a többfunkciós jellege. A megállapodások megkötésén és a viták rendezésén túlmenően - az információ, a konzultáció és a személyes kapcsolatok tekintetében - felbecsülhetetlen értékűek voltak a misszionáriusok és a társaságok közötti "csere" helyszíneiként, és így bizonyos szempontból

1 Dél-Afrikában a berliniekén kívül ott 1872, volt a Morva Testvérek Missziója, a Londoni Missziós Társaság, a Dél-Afrikai Missziós Társaság, a metodisták (Wesley-ek), a két skót missziós társaság, valamint a Rajnai, a Párizsi, az Amerikai és a Norvég Missziós Társaság, a Hermannsburgi Missziós Társaság, továbbá az epizkopális-anglikán és a finn

missziók, valamint a római katolikusok (Tyrell, 316. lábjegyzet).

mértékben hasonlítottak a piacokra. Nem utolsósorban az együtt imádkozás és az istentisztelet előmozdította az "egység szellemét" és a protestáns testvériséget. A 1900-ban az egyes társaságok fölött különleges közös intézményeket hoztak létre, például Indiában egy Állandó Választottbíróági Bizottságot (1902). Ezután konferenciákat szerveztek a

nemzeti és bizonyos mértékig nemzetek feletti szinten, valamint a hazai országokban. Bréma például fogadta a kontinentális missziói konferenciát, egy rendszertelen időközönként megrendezett találkozóorozatot, amelyen francia, holland, skandináv és német társaságok küldöttei vettek részt. A nemzeti missziói tanácsok nagy habozással kezdtek hozzá egy ernyőszervezet létrehozásához; Németország élen járt egy

a különleges hatáskörrel felruházott 1885 közös "bizottság", amelynek feladata a társaságok képviselője volt a Gyarmati Office felé. A további fejleményekre itt nem térhetünk ki, de könnyen belátható, hogy a tanulás, az utánpótlás és az alkalmazkodás "izomorfikus elve" lépett működésbe (Tyrell p2004. f131. Transl. R.B.).

Mint látjuk - és ez fontos - az intézményeket, különösen a normakibocsátókat nemcsak sajátos kulturális kontextusukban kell elhelyezni, hanem a szervezeti környezet háttérében is vizsgálni kell. Ezt a speciálisan strukturált *szervezeti figyelmet* azért fontos alaposan megvizsgálni, mert ez magyarázhatja az intézmény *szervezeti viselkedését*, ami természetesen a normatermelés jellegét is influencezheti.

E módszertani megfontolások alapján most részletesebben megvizsgálhatunk néhány általunk kiválasztott normatív figyelmet.

C. Túra öt normatív területen és az általuk befogadott normatermelőkön keresztül

I. Társadalmi alrendszerek és "az ő" törvényeik

Két példa fogja megmutatni, hogy a társadalmi alrendszerek hajlamosak maguk kialakítani a saját speciális funkcionális követelményeikhez szükséges szabályokat - különösen akkor, ha az állam nem tudja vagy nem akarja biztosítani, amire szükség van (a jog biztosító funkciójáról lásd Schuppert 1993). Ilyen példa a "gazdaság joga" és a "sport joga".

1. A gazdaság törvénye

Az egyik legfontosabb alrendszer, amelynek jó működése elengedhetetlen a társadalom jólétéhez, a "gazdaság". A gazdasági folyamatok transz- akciós

folymatok, és a *tranzakciós költségek* alacsonyan tartása érdekében a tranzakciós folyamatoknak megbízható jogi környezetre van szükségük. A gazdasági racionalitás közötti kapcsolat

és a jogállamiság alatt álló jogállam jogbiztonságának megteremtése nem tagadható.

Ahol nincsenek megbízható szabályok - például a nemzeti szabályozás alá nem tartozó transznacionális területeken -, ott a "gazdaság" maga lép fel normatermelőként, mintegy saját maga adja meg azokat a szabályokat, amelyek megkönnyítik a globális piacokon történő tranzakciókat, vagy egyáltalán lehetővé teszik azokat. Dieter Grimm a következőképpen írja le ezt a fajta normatermelést:

Az államokon és a nemzetközi szervezeteken túl a jogalkotás olyan formái terjednek el, amelyekre a két szervezetnek már nincs befolyása. *A globális piacok a politikától teljesen függetlenül hoznak létre jogi megállapodásokat.* A nemzetközi jogi vállalatok által képviselt multinacionális vállalatok egyre inkább olyan megállapodásokat kötnek, amelyek már nem tartoznak semmilyen nemzeti jogrend vagy joghatóság alá. Konfliktus esetén nemzetközi választottbíróóságok döntenek, amelyek várhatóan a transznacionális jogot alkalmazzák, amelyet nagyrészt maguk alkottak meg az alkalmazás során, és amely analógia útján terjed a hasonló esetekre (Grimm p2003., Transl19., R.B.).

Thomas Duve ugyanígy érvel, és megállapítja, hogy az elmúlt évtizedekben az állami struktúrák mellett gyakorolt jognak valóságos piaca alakult ki:

Új, nem állami normák és döntéshozatali intézmények tömege alakult ki - az internet, a gazdaság, a sport területén; ...

E jognak a nemzeti vagy akár nemzetek feletti intézmények határain túlmutató jelentősége korántsem korlátozódik Európára, az ipari országokra vagy az intenzív jogi együttműködés területeire. Éppen ellenkezőleg: az úgynevezett fejlődő és újonnan iparosodott országok növekvő integrációja a világ gazdaságba, mint termelési helyszínnek vagy nyersanyagszállítók, sok tekintetben olyan szabályoknak és gyakorlatoknak tette ki a helyi lakosságot, amelyek nem helyi, állami vagy nemzetközi, hanem *kizárólag nem állami szereplők által meghatározott* szabályok és gyakorlatok. A "globális kormányzás" olyan szabályokat és végrehajtási eszközöket hozott létre, amelyek az államokra vagy az emberekre gyakorolt hatásukat tekintve összehasonlíthatóak a klasszikus viselkedésszabályozással és a helytelen magatartás jogi szankcionálásával, sőt még azt is felülmúlják. Az állami jogrendszerben a piaci hatalom felhatalmozódása ellen kifejlesztett biztonsági mechanizmusok, ellenőrzési mechanizmusok és jogvédelmi hatóságok gyakran nem működnek a nem állami cselekvés ezen terében, ami az emberekre nézve súlyos következményekkel járhat. A modernizációs elméletek (jog és fejlődés; a jogi transzplantáció elméletei stb.) által keltett reményeknek köszönhetően, és nem utolsósorban azért, mert a jog és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások exportja és importja az 1990-es évek óta jelentősen megnőtt, kialakult az ilyen, az állami struktúrák mellett gyakorolt "jog" piaca, az ezzel együtt járó kommunikációs és intézményi hálózatokkal (Duve 2013b, p. Transl6.. R.B.).

A gazdaság által alkotott jog azonban nem csupán - mint gondolhatnánk - a transznacionalizáció és a globalizáció következménye, tehát nem egy kifejezetten modern jelenség. Már Hans 1933, Großmann-Doerth is tárgyalta a saját maga által alkotott jog közötti kapcsolatot.

gazdaság és az állami jog, a szokásos üzleti kifejezéseket véve példának. Az általános standard feltételeket kifejezetten "jogként" írta le, és következésképpen a gazdaság saját maga által alkotott joga és az állami jog közötti viszonyt az alkalmazott normatív pluralitás példájaként kezeli:

A szokásos üzleti kifejezéseket "jognak" nevezem, ellentétben az állami joggal, a gazdaság saját maga által alkotott jogával. Ez a "jog" fogalmának kiterjesztése: az állami joggal ellentétben a standard üzleti feltételek nem minden további nélkül érvényesek az egyedi szerződésre, hanem csak a felek megfelelő megállapodása alapján, tehát a felek szándéka alapján. Ez a különbségtétel természetesen nem lényegtelen: a bíróságoknak biztosítaniuk kell, hogy az egyedi esetben az általános szerződési feltételek ne a szerződő felek akaratával ellentétben érvényesüljenek; és e saját maguk által alkotott joggal szemben e célravezető - bár nem mindig megfelelően kihasznált - eszközökkel rendelkeznek. Az állami jogtól való megkülönböztetés gyakorlati jelentőségét azonban nem szabad túlbecsülni. A gazdasági élet számos területén az általános szerződési feltételek mint az egyedi szerződés *lex contractus*ának megállapodása pusztán formai kérdés. Ezeknek a jogi normáknak összhangban kell lenniük a felek szándékával ahhoz, hogy effektívek legyenek, de rendszeresen olyan társadalmi erők húzódnak meg mögöttük, amelyek biztosítják e szándékok teljesülését. Ezen túlmenően a szokásos üzleti feltételek ugyanolyan helyzetben vannak, mint az államilag alkotott jog. Nem az egyedi szerződésben részt vevő felek által megfogalmazott, hanem tőlük függetlenül és módosítási lehetőség nélkül, a szokásos üzletmenetben feltételek, akárcsak az állami jog, olyan hatalom, amely kívülről határozza meg a szerződéses viszonyt. Véleményem szerint a társadalmi helyzetnek ez a hasonlósága indokolja, hogy a szokásos üzleti feltételeket "jognak" nevezzük. Ez nem pusztán terminológiai kérdés. Ezt az elnevezést újra és újra használom, mint ma is, hogy jelezzem egy olyan fejlemény valódi jelentését, amelyre a jogászok általában túl kevés figyelmet fordítanak. Természetesen nem azért nevezem a standard üzleti kifejezéseket jognak, mert helyeslem ezt a fejlődést, hanem éppen ellenkezőleg, mert a két jogrend, az államjog és a gazdasági jog együttélését rendkívül problematikusnak tartom (Großmann-Doerth 2005, f. 078. Ford. R.B.).

Mindhárom szerző megmutatja, hogy ez a saját maga által alkotott jog nem úgymond alany nélkül születik, és nem is egy homályos civil társadalom ölében, hanem konkrét szereplők működnek: a nagy nemzetközi jogi filmek (mint látni fogjuk), a Duve által azonosított kommunikációs és intézményi hálózatok, vagy az ipari és üzleti szervezetek, általában professzionális jogi "coachinggal".

Most áttérünk a normakijelölésre, mint a gazdaság által a normák öntermelésére szolgáló félautonóm figyelem elsődleges példájára.

a) *Szabványok és azok félautonóm területe: A szabványok mint a gazdaság normái a gazdaság számára*

A Süddeutsche egyik cikkében 2002 olvasható, hogy a legtöbb szabványalkotó a normakészítést a gazdaság szolgálatának tekinti.

Zeitung "A szabványok ura" címmel a Német Szabványügyi Intézet (DIN) akkori elnökével, Dietmar Hartinggal készült interjúról számol be. Harting kifejti a szabványosítás és a globalizáció közötti kapcsolatot, valamint a termékszabványok azon funkcióját, hogy egyre több nemzetközi piacot nyissanak meg:

A különböző szabványok előfeltételei a termékek világszintű forgalmazásának és a globalizációban való sikeres részvételnek - mondta Hartung. Biztos benne, hogy "Aki a szabványt meghatározza, az csinálja a piacot". Az intézet elnöke nagyon is jól tudja, miről beszél. Ő a Harting Technology Group vezérigazgatója, amely nem utolsósorban a következetes szabványosítási munkának köszönhetően vált a világ legnagyobb elektronikai csatlakozókat gyártó cégévé. ...

A vállalat vezetője és a DIN elnöke számára ez a siker azt bizonyítja, hogy a szabványok megnyitják a piacokat és elősegítik az innovatív ötletek gyors megvalósítását piacképes termékekben. *A szabványokat mindenekelőtt az ipar határozza meg az ipar számára.* De ezek nem kötelező érvényű szabályok, hanem csak széleskörű konszenzuson alapuló ajánlások.

A szabványosítási bizottságok, amelyekben mintegy 26 000 szakértő dolgozik együtt, és amelyekben a vállalatok, a vizsgálóintézetek, a hatóságok, a kutatás-fejlesztés, valamint a környezetvédelmi és fogyasztóvédelmi szervezetek képviselői keresik a közös megoldásokat. Ennek a demokratikus szabványosítási apparátusnak a költségei óriásiak. A Fraunhofer Innovációs Kutatóintézet a németországi szabványosítási munka éves költségeit mintegy 700 millió euróra becsüli.

A terhelési oldalon azonban legalább 16 milliárd eurót takarítanak meg a DIN által végzett aprólékos harmonizációnak köszönhetően. A munka külföldön is tiszteletet parancsol. A DIN által meghatározott szabványok néhány 90százalékát ma már Németországon kívül is használják (Uhlmann 2008, 20. o. Ford. R.B.).

Egy bizonyos típusú norma elhelyezése egy adott félautonóm filmben azonban nem jelenti azt, hogy ez örökre érvényes. A normák testei úgyszólván "kivándorolhatnak", a magánjellegű származási helyről a közszférába. A magánszektorból az állam területére való átkerülésre érdekes példa a nemzetközi számviteli standardok. Sebastian Botzem és Jeanette Hofmann az ő "vándorlásukról" számol be:

A második példa a területi elszámolásra vonatkozó transznacionális magánszabványok kialakulása. Egy egyesületi alapú, szakértők által dominált és kezdetben az állami szabályozás alternatívájaként megkérdőjelezhető jellegű harmonizációs projektből kiindulva három évtized alatt egy effektuális magánszervezet alakult ki, amelynek szabványait szinte az egész világon elfogadták, és egyre inkább kötelező érvényűvé váltak. Az eredetileg diszkrecionális szabványosítási projekt fejlődését fontos - kritikusan is

tekinthető - szereplők egyre nagyobb mértékű integrációja jellemezte. Másrészt a közhierarchiába is bekapcsolódott, mindenekeelőtt

ahol elismerték a transznacionális szabványokat (Botzem és Hofman 2009, p. 226. Fordítás. R.B.).

Az ilyen esetek - Sebastian Botzem és Jeanette Hofmann másik példája az internetes infrastruktúra szabályozása - tehát a magán- és állami szereplők interaktív összefonódását és vegyes, azaz köz- és magánszféra közötti szabályozási megállapodások kialakulását jelentik:

A magán- és állami szereplők kölcsönös függősége a transznacionális szabályalkotásban empirikusan ingadozást eredményez a magán- és az állam által dominált kormányzati struktúrák között. Más szóval, az összehasonlításunk azt mutatja, hogy a kormányzati struktúrák változásai nem lineárisak, ahogyan azt gyakran feltételezik, sem a denacionalizáció, sem pedig az utóbbi időben az "újr szabályozás" formájában... hanem inkább a transznacionális normakövetés különböző formái közötti oszcillációs folyamatot jelentenek. Az empirikus összehasonlítás differens fázisokat tár fel a magán- és közszereplők közötti interakcióban, és hangsúlyozza a transznacionális normakialakítás dinamizmusát. Ez az esetösszehasonlítás azonban azt is megmutatja, hogy az érintett oszcilláció nem pusztán a kiindulópontozóhoz való visszatérést jelenti. A szereplők szervezeti és funkcionális változáson mennek keresztül a tárgyalások során. Legalábbis egyelőre számos bizonyíték van arra, hogy a szereplők problémafelfogása, szervezeti struktúrái és legitimációs stratégiái hajlamosak harmonizálódni. Ez ...is a transznacionális szabályozási megállapodások kettős dinamikáját mutatja: a szabályozási intézkedések tartalmában és a köz- és magánszféra közötti szabályozási megállapodások kialakításában (Botzem és Hofman 2009, 227. o. f. Fordította: R.B.).

b) *A Norm Producerek: Nem állami szereplők mint normaalkotók*

A szabványokat kidolgozó intézményeket szabványalkotóknak nevezik. Amint Anne Peters és társai (*Non-State Actors as Standard Setters*, 2009c) bemutatják, ezek az intézmények túlnyomórészt nem állami szereplők. Anne Peters, Lucy Koechlin és Gretta Fenner-Zinkernagel bevezetőjükben a nem állami szabályozó szereplők jelentőségének növekedését elsősorban a piac és az állam közötti általános súlyeltolódással magyarázzák, amelyet a transznacionalizáció és a globalizáció idézett elő, és amely különösen a szabályozás állami monopóliumának eróziójában mutatkozik meg:

A kormányzás minden szintjén a szabványalkotás (normaképzés vagy szabályozás) már nem kizárólag az államok vagy kormányzati hatóságok hatáskörébe tartozik. A szabványalkotásban részt vevő, egyre sokszínűbb és polimorfabb nem állami szereplők szerepe és kapacitása egyre bővül. A normák kialakításának folyamatai is egyre változatosabbá válnak. Végül, a

nemzeti, szubnacionális és nemzetközi szabványok gyorsan növekvő száma növelte e szabványok sokféleségét, de a szabályozási átfedéseket és a normakonflikciókat is.

A nem állami szereplők szabványalkotásának elterjedése jól ismert. A globalizáció, a liberalizáció és a privatizáció hullámai, amelyek az 1980-as és 1990-es években végigsöpörtek a világon, hozzájárultak ahhoz, hogy az *állam* mint a szabályozás kizárólagos forrása egyre inkább háttérbe szorult. Az eredmény a köz- és a magánszféra összemosódása. A nemzetgazdaságok világgazdaságba való integrációja csökkentette vagy legalábbis módosította az állam tekintélyét, és mind tartalmilag, mind pedig területi hatályát tekintve a szabályozási kapacitásának határaihoz vezetett. A korábban nemzetállami szinten kezelt politikai kérdéseket - például a környezetszennyezést, a migrációt vagy a szervezett bűnözést - egyre inkább olyan globális kiterjedésű és globális gyökerű jelenségekként értelmezzük, amelyeket nem lehet kielégítő módon kezelni a nemzeti normák megállapításával (Peters et al. 2009b, 1. o. f.).

Peters et al. számára a nem állami szereplők két típusa játszik kulcsszerepet: A nem kormányzati szervezetek és a TNC-k (transznacionális vállalatok). Mivel a kormányzati szereplők e két típusával a későbbiekben külön foglalkozunk, itt a szabványalkotók egy másik tipológiájára összpontosítunk, amely az *állami és nem állami szereplők* említett keverékét mutatja.

Hans Christian Röhl (Internationale Standardsetzung, 2007) a szabványalkotás négy típusát javasolja, ami világosan mutatja, hogy a *szabványokra és a szabványalkotókra* mindig együtt kell gondolni, mivel a nem állami szabályalkotás e területén a kettő közötti kapcsolat közel sem olyan nyilvánvaló, mint a jogalkotás és a jogalkotó, a szabályozás és a szabályozó között. Míg a jogalkotás klasszikus fajtáinak vizsgálatakor a norma szerzője mindig a háttérben van, addig a szabványok és szabványalkotó szereplők sokasága esetében ez egyszerűen lehetetlen. Ezt konfirmálja Röhl négyféle szabványalkotási típusa, amelyek inkább *négyféle szabványalkotó szervezetet* jelentenek:

- (1) Szabványosítás az ISO (Nemzetközi Szabványügyi Szervezet) keretében. A szabványosítás itt magánjogi formában történik, amely azonban a nemzeti szabványügyi szervezetekkel való együttműködésre épül. Az ilyen - nem kötelező érvényű - szabványokat egy kvázi magánintézmény határozza meg. Céljuk mindenekelőtt a magánfelek magatartásának összehangolása. Az európai jog szempontjából azért fontosak, mert az Európai Szabványügyi Bizottság (CEN) a szabványait nagymértékben az ISO-szabványokra alapozza, illetve az ISO-val együttműködve állapítja meg. A CEN-szabványok (és azok nemzeti átültetései) azonban az európai termékbiztonsági politika "új megközelítésének" összefüggésében is kulcsszerepet játszanak.
- (2) Codex Alimentarius: a Codex Alimentarius Bizottság élelmiszer-szabványokat állapít meg, amelyek szintén nem kötelező érvényűek. Ezeket a szabványokat két nemzetközi szervezet (FAO / WHO) támogatásával határozzák meg. Az államok hivatalos együttműködők. Az ISO-val ellentétben ez egy nemzetközi jog szerinti intézmény. Sokkal több

A normatív rendek pluralitásától a normatermelők pluralitásáig

Az ISO esetében a nem kötelező erejű normák célja a nemzeti jogba való átültetés.

- (3) A harmadik példa a nemzetközi jog által szabályozott szervezetek égisze alatt történő szabályalkotás, amelyek a nemzetek közötti szerződések függelékeinek módosítására vonatkozó normákat állapítanak meg. Ezt a - úgymond - másodlagos nemzetközi jogot kívánják átültetni a nemzeti jogba. Ezt jól példázzák a közlekedés területén kötött megállapodások: a Chicagói Megállapodással létrehozott Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO) és a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO).
- (4) Végül pedig a tendencia az, hogy a szabványokat olyan kizárólagos szervezetek határozzák meg, amelyek nem törekszenek az általános nemzetközi hozzáférhetőségre. Ezek alapulhatnak hatóságok közötti együttműködésen, például a Bázeli Bankszabályozási Bizottságban való együttműködésen, de lehetnek tisztán magánszervezetek is, mint például a Nemzetközi Számviteli Standard Testület (IASB), amely a nemzetközi számvitel szabályait, a Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardokat (IFRS) határozza meg (Röhl 2007, 321. o. ford. R.B.).

2. A sport joga

A sport joga az egyesületi jog. Ez egyszerűen azért van így, mert Németországban és az egész világon a sport az egyesületi sport. Uwe Schimank:

A sportklubok és a klubokkal egyenértékű sportszervezetek a sportegyesületekbe ágyazódnak. A sportegyesületek elsősorban olyan személyek szervezetei, akik sportot űznek - általában egy adott sportágban, de szinte minden sportágban léteznek.

sportágak - például a Német Labdarúgó Szövetség (DFB) -, valamint átfogó szervezetként - például a Német Sportszövetség (DSB). A nemzeti szövetségek viszont beágyazódnak a nemzetközi szövetségekbe. A sportági szövetségeknek számos funkciójuk van Meghatározzák az adott sportág szabályait.

a sportágat és a versenyeken a szabályok betartását ellenőrzi, a győzelmeket és rekordokat megerősíti, versenyeket szervez és koordinál, valamint a sportágat kifelé képviseli.

- különösen az állami hatóságokkal szemben (Schimank p1988., Transl191.. R.B.).

A sportági szövetségek erős pozíciója elsősorban az úgynevezett egyes- asszociációs elvnek köszönhető, amely *de facto monopóliumot* biztosít számukra *a szabályalkotásban*, és ezt a konstellációt Klaus Vieweg a következőképpen írja le:

Az egy szövetség elve kimondja, hogy minden egyes sportágért egyetlen szövetségnek kell kizárólagosan felelősnek lennie (szakterületi komponens), és

hogy egy definiált területre csak egy szövetségnek kell léteznie (területi komponens). Az ebből levezethető változatok lehetővé teszik a nemzetközi és nemzeti sportági szövetségek *szakági/területi monopóliumainak* létrehozását. Ez megkönnyíti *az egységes szabályok szerint gyakorolt sportág ellenőrzését*, és segít elkerülni a hatásköri összeférhetlenséget. Az egy szövetség elvét általánosan elfogadták a világszövetségek alapszabályaiban.

széles körű nemzetközi sportszövetségek, kontinentális és regionális sportszövetségek és szervezetek. Gyakorlatilag nincsenek jelentős kivételek (Vieweg 1990, p. Transl66.. R.B.).

Mivel mindez olyan jól működik, a sportegyesületek és tagjaik a vonatkozó szabályokat "saját" joguknak tekintik, ami, mint Vieweg hangsúlyozza, megfelel a szociológiai tényeknek:

Az egyesület és a tipikus tag közös érdeke, hogy az egyesületi szabályok jogi normává váljanak. Ez a legjobb módja annak, hogy az egyesületi normákat egy átfogó, minden tagra kötelező és egyedileg nem meg tárgyalható rend részeként hozzák létre. *A szabályok jogi normaként való elfogadása megfelel a szocio- logikai tényállásnak.* Ez a német sportegyesületek alapszabályainak és másodlagos szabályainak címében is kifejezésre jut: "Grundgesetz" ("alaptörvény"), "Gesetz" ("törvények") és "Ordnungen" ("rendeletek") (Vieweg 1990, p. Transl323.. R.B.).

A sportági szövetségek hatalma - egészen a müncheni Felsőbíróóság januári 15. 2015. döntéséig - erősen támaszkodott a választottbíráskodásra hivatkozó monopóliumukra is; a nemzetközi versenyeken részt vevő sportolóknak alá kellett írniuk egy nyilatkozatot, hogy elismerik az adott szövetség fegyelmi bizottságainak kizárólagos hatáskörét, valamint a lausanne-i Sportdöntőbíróóságot (CAS), mint a választottbíróósági döntések fellebbviteli bíróságát, "a rendes bíróságok teljes kizárásával".

A müncheni bíróság döntése most megdöntötte a társulási hatalomnak ezt a pillérét, és kimondta, hogy minden ilyen követelmény jogellenes, mivel visszaélésnek minősül a piacot uraló monopóliummal. A rendes bírósághoz fordulás mostantól nyitva áll. Ez fontos mérföldkőnek tekinthető, mivel - ahogy a bíróság meggyőzően érvelt - a szövetségek képviselői strukturálisan túlsúlyban vannak ezekben a választottbíróóságokban.

A bíróság döntése azonban nemcsak azért érdekes, mert a Pechstein-ügyben véget vetett a sportági szövetség monopóliumhelyzetének a vitarendezésben, hanem azért is, mert a bíróság döntésének indoklásában mindenekelőtt a kartelljoggal érvelt, a szervezett sportolás gazdasági jellegét hangsúlyozva oly módon, hogy a sportjogot szinte a gazdasági jog alrendszerének mutatja. Kezdetben a plánteiff Claudia Pechstein a következőképpen mutatta be: "A plánteiff egy nemzetközileg sikeres gyorskorcsolyázó, aki e sportág üzéséből él." A plánteiff egy nemzetközileg sikeres gyorskorcsolyázó. Különösen érdekes

azonban az, amit a bíróság mondott a

a Nemzetközi Gyorskorcsolya Szövetség - a második alperes - vállalkozása:

A versenykorlátozásokról szóló törvény alapjául szolgáló vállalkozásfogalom alkalmazásában gazdasági tevékenységnek minősül minden olyan tevékenység, amely egy adott piacon áruk vagy szolgáltatások értékesítéséből áll. Ha ez az előfeltétel teljesül, az a körülmény, hogy a tevékenység a sporttal kapcsolatos, nem jelent akadályt a versenyjogi szabályok alkalmazásának. A sportegyesületek... vállalkozásnak tekintendők, amennyiben a sportesemények piacán tevékenykednek, mivel... a megfelelő szolgáltatásokat nyújtják.

A jelen jogvita szempontjából lényegében a gyorskorcsolya világbajnoki versenyek szervezésének piaca releváns.

A másodrendű alperes monopóliummal rendelkezik a gyorskorcsolya világbajnokságra való belépés érintett piacán, és mint piacot uraló vállalkozás a versenykorlátozásról szóló törvény 19. § (1) és (2) bekezdésének címzettje.

A gyorskorcsolya világbajnokságok szervezésének piacán a másodrendű alperes az egy hely elvének köszönhetően egyedüli offeror, és versenytársak hiányában ezért a versenykorlátozásról szóló törvény (191) és (42) bekezdése értelmében monopolhelyzetben uralja a piacot. A versenykorlátozásról szóló törvény (191. és 42.) szakasza szerint a piacot uraló vállalkozás nem követelhet olyan díjazást vagy egyéb feltételeket, amelyek eltérnek azoktól, amelyek a hatékony versenyben nagy valószínűséggel érvényesülnének. A második alperes ezért nem követelheti a felperes hozzájárulását a 2009. január 2-i választottbírói megállapodáshoz (OLG München, 2015.01.15-i részleges ítélet, Marginal no. 77 ff. Transl. R.B.).

Összefoglalva, a sport és a kereskedelem szoros társak, akiket az a tendencia is összeköt, hogy nem csak saját szabályokat alkotnak, hanem a jogvitákat is kivonják az állam joghatósága alól, és választottbírók bízják.

E tanulságos kirándulás után, amely a gazdaság és a sport látszólag szorosan összefüggő világába vezetett, egy másik normatív filágra, az alapjogok világába fordulunk.

II. Az alapjogok mint kollektív rendező jelenségek és szupraindividuális jelentésmezők

Thomas Vesting et al. az *alapjogoknak a kollektív rendezés jelenségeiként való kezelésében* (Vesting et al., 2014) arra a körülményre hívja fel a figyelmünket, hogy az alapjogok a védett területeikkel egyszerre nyitnak meg és határolnak körül jogilag meghatározott normatív filákat. Előszavukban leszögezik:

A jelenlegi felfogás szerint az alapjogok által védett jogi pozíciókat nagyrészt az egyéni szabadságjogokkal azonosítják. A vezérelv az egyéni alany autonómiája. Ebből az álláspontból nézve az alapjogvédelem egyéni dimenzió túl "kollektív" vagy "intézményi" aspektusai csak másodlagos jelenségek, amelyek az elsődleges egyéni szabadságból fakadnak. Az ehhez való hozzájárulások a kötet ezt a közös meggyőződést tette próbára. A szerzők azzal foglalkoznak, hogy a hagyományos alapjogi elmélet és dogmatika milyen mértékben becsüli szisztematikusan alá az alapjogokban kifejeződő transzszubjektív társadalmi tartalmat (Vesting et al. 2014, p. V. Fordítás. R.B.).

Az ebben az összefüggésben különösen kiemelkedő alapjogok - a szervezkedés szabadsága, a vallásszabadság és a foglalkozás szabadsága - vizsgálata azt mutatja, hogy az ilyen intézményesen védett területek *normatív filmekként, félig autonóm társadalmi filmekként* értelmezhetők, amelyekben a normatermelők speciális típusai működnek. A kötet néhány szerzője által felhozott érvek közelebbi vizsgálata rávilágít erre a felismerésre.

1. Az alapvető jogok kollektív értelmezése

Thomas Vesting és társai az alapjogok szubjektivista felfogásával szemben egy *kollektív felfogást* igyekeznek alkalmazni. "Az egész - mint szabály és intézmény - elsőbbsége" címszó alatt a szerkesztők a következőképpen vázolják fel kollektív vagy inkább *intézményes* megközelítésüket:

Pontosan ezt a [kollektív] szempontot hagyja figyelmen kívül az uralkodó alapjogi elmélet és dogmatika. Az egyént magától értetődő valóságnak tekintik ahelyett, hogy felismernék, hogy az alapjogi gyakorlatok minden (szükséges) állami strukturálását megelőzi a társadalom önszerveződése egy *társadalmi normákból, intézményekből, gyakorlatokból, konvenciókból és életmódokból álló infrastruktúrán* keresztül, amely szubjektumokat és a szubjektumok közötti kollektív rendet hoz létre, azaz az együttélés szabályait határozza meg. Ez a látásmód a szubjektumokat mint a szabadság szubjektumait csak azért objektíválja, hogy a társadalom (szintén objektívált) kollektív rendjéhez viszonyítsa őket, amelyet az állam vagy a demokrácia által intézményesítettként értelmezünk.

Ez figyelmen kívül hagyja *az egyénnek a szabályoktól és intézményektől való előzetes függőségét*. Ez a mulasztás az intézmények félreértéséhez vezet, amelyek így csupán állandó "intézményi komplexumoknak" tűnnek a nyilvános térben. Ahelyett, hogy így leszűkítenénk a fogalmat, azt tágabban kellene definálni, mint "cselekvések és eszmék összességét", amelyek "teljesen kialakultak"; az "intézmény" ennek megfelelően a "cselekvés és gondolkodás azon módozatainak összességét" jelenti, amelyeket az egyén már eleve figyelembe vett, és amelyeket általában az

oktatás révén közvetítenek" A modern társadalom különösen úgy kell felfogni, hogy az szétszórt gyakorlatok és intézmények sokaságától függ. Az intézményelemzés elméleti nyelvén a normákról úgy is beszélhetnénk, mint decentralizált társadalmi mechanizmusokról, amelyek a viselkedést szabályozzák...

iour és ennek megfelelően következményei vannak a társadalomra nézve (Vesting et al. 2014, p. 16. Transl. R.B.).

Thomas Vesting különösen programszerű álláspontot képvisel az alapvető jogok kollektív értelmezéséről szóló cikkében. Először is elutasítja az alapjogok konteós felfogását, amely mögött az a nézet áll, hogy az alapjogok védelmi jogok: "A beavatkozással szembeni védelem fogalma az alapjogok alanyát egyfajta zárt konténerként, "individuumként" mutatja meg, aki a szabadságjogokat mint dolgokat "tartja" vagy "birtokolja", míg fordítva az állam az elvont és zárt individuummal mint hasonlóan elvont és zárt jogi személyiséggel áll szemben" (Vesting 2014, Transl62.. R. B.). Ennek a megközelítésnek az ellensúlyozására a *kulturálisan beágyazott egyén* fogalmát javasolja:

A kiindulópont most nem az elszigetelt egyén szabadsága, hanem a kulturálisan már beágyazott egyén fogalma, aki a maga részéről már belekeveredett a sajátos narratívákba, és aki saját tetteivel, gyakorlati életével maga is hozzájárul az alapjogi szubjektivitás szomszédos formáinak reprodukálásához: mint gyermekeket nevelő apa, mint médiafogyasztó, mint vállalkozó vagy mint amatőr vitorlázó. Az alapjogok szubjektumát úgy kell felfogni, mint ami elválaszthatatlanul összefonódik az emberi tapasztalat horizontjával és annak pre-reflexív összetevőivel. Az alapjog-elmélet e kozmoszába természetesen beletartozik a lehetőségeik és életmódjuk felé törekvő szubjektumok ön-reflexivitása és önrendelkezése. Ugyanakkor feltételezik, hogy a jövőre nyitott, a társadalmi világot és annak korlátait felvállaló én csak azért lehetséges, mert az egyének már normakontrollált viszonyban vannak egymással, már egy létező életforma részei, már vannak szomszédai, mielőtt az állam belépne a képbe (Vest- ing 2014, 73. o. Fordítás: R. B.).

Ebből az alapállásból kiindulva Vesting az alapvető jogokat mint *jelentéssel bíró figyelemeket* értelmezi. Husserlre hivatkozva jegyzi meg:

A fenomenológia meglátásai aláássák a hagyományos alapjogi elméletben és dogmatikában elterjedt elképzelést, miszerint az alapjogokat explicit korpuszként, dokumentumban rögzített intézményként lehet megragadni, és így szigorúan el lehet különíteni minden külső referenciától – például erkölcsi normáktól, társadalmi konvencióktól és gyakorlati tudástól. A fenomenológia átirányítja az alapjogelméletet. Az ő szemzőgéből nézve az *alapjogelméletnek hangsúlyoznia kell minden alapjognak a gyakorlati kapcsolatok hálózataiba való beágyazottságát*, ami azt jelentené, hogy ezeket a jogokat az összetett *társadalmi figyelem* és *kulturális életpályáktól* elválaszthatatlanul kezeljük – nemcsak azért, mert ez jobban megfelel a tényeknek, hanem azért is, mert az alapjogi normativitás figyelemben csak a gyakorlati (életvilági) kapcsolati és kommunikációs hálózatokon keresztül konstituálódik, amelyek maguk is normatíván strukturáltak. Röviden: nincs művészet szabadság a művészeti világ intézményei és konvenciói nélkül, nincs vallásszabadság a megélt vallások "sajátos tartománya" nélkül, nincs tulajdon- és

szerződési szabadság a piacgazdaság gyakorlati kultúrája nélkül, nincs médiaszabadság az életben megélt vallások "sajátos tartománya" nélkül.

újságírás, kiadók, médiavállalatok stb. nélkül. Az alapjogokat ekkor elsősorban személytelen jogokként kellene értelmezni, az őket érvényesítő egyéneket pedig *interakciós résztvevőként egy őket mindig meghaladó kapcsolati és kommunikációs hálózatban* (Vesting 2014, f. 070. Ford. R. B.).

Ezek a hosszas megfigyelések indokolják a "normatív filmek" kifejezés használatát a félautonóm társadalmi filmek értelmében, hogy megragadjuk az intézményesített alapjogi filmek fogalmát a jelen vita kontextusában.

2. Az alapjogok által védett normatív területek referenciaterületei

A következőkben három olyan referenciaterületet vizsgálunk meg, amelyek az alapvető jogok olyan konstellációira összpontosítanak, amelyek "nem korlátozódnak (kizárólag) az alapjogok egyéni alanyának védelmére", hanem amelyeknek van egy átfogó hatásdimenziójuk és/vagy feltételeznek egy egyénen felüli konkretizációs komponenst" (Augsberg 2014, p. 165. Fordítás. R.B.). Az ilyen "átfogó hatásdimenziót" különösen jól szemlélteti figyelembe vett első példánk, az egyesülési és szervezkedési szabadság.

a) *Az egyesülési és szervezkedési szabadság*

Ezen alapjogi garanciák kollektív jellege különösen az egyesülési szabadságban nyilvánul meg. Steffen Augsberg (Augsberg 2014) "A gazdasági alapjogok kollektív eleme" címszó alatt megjegyzi:

- * Nyilvánvaló, hogy az *egyesülési szabadság* közvetlenül arra a koncepcióra vonatkozik, hogy az emberek kollektív entitásokat alkotva egyesítik erőiket. Még ha magukat az egyesületeket nem is tekintik az 9Alaptörvény cikkei által védettnek, a különálló, de normatív értelemben semmiképpen sem szinguláris (lásd pl. az Alaptörvény 1. cikkét. 4. § (140) bekezdése) emfázisa a szervezetenként megszilárdult és stabilizált emberi kapcsolatokra nem csupán az egyéni személyiség védelmének erősítéséeként értelmezendő; mint "a szabad társadalmi csoportalakulás elve" alkotmányjogilag elismert, de funkcionálisan a jogállami demokráciának tulajdonított sajátos értékkel bír.
- * Továbbá az 9alaptörvény cikkébe *bizonyos mértékig beleolvasható intézményi garanciák* kollektív szempontból (is) fejleszthetők. Ez nemcsak azt jelenti, hogy az állami intézmények azon kötelezettsége, hogy "a jogformák sufficient diversity of law" (BVerfGE f.84,372,378), de implicit módon úgy is értelmezendő, hogy magában foglalja a norma címzettjeinek kreatív

potenciálját, amelyet csak másokkal együtt lehet kiaknázni (Augsberg 2014, f168. o. Ford. R.B.).

A szervezkedés szabadsága az alapjogok által védett, nagymértékben autonóm magánjogi termelés normatív figyelme. Steffen Augsberg:

- * Ezzel máris elérte a jog egy olyan területéhez, amelyet az alkotmányjog alakít, de amely intenzív önálló életet él, és amelyet a bíróságok aktívan fejlesztenek: a *kollektív munkajog és a munkaügyi intézkedések joga*. Ez nem csupán egy különösen drasztikus példáját adja a figyelem és a harmadik hatalmi ág közötti viszonyról szóló általános vitának; *éppen ezzel összefüggésben a közelmúltban "az alkotmányos gondolkodás elvesztése" miatt érkeztek panaszok* A ...kritika az "új munkaügyi akciójog" címszó alatt a bírói gyakorlatban és a szakirodalomban megjelenő fejlődési irányvonal ellen irányult, amely bár elismeri a szervezkedés szabadsága szerinti egyéni és kollektív garanciákat, mégis elhanyagolja az intézményi dimenziókat ...
- * Végezetül a kollektív szerződések *általános hatályává nyilvánításának jogintézményét* kell megemlíteni, mint a konkrét szervezeti/eljárási effekt dimenzió alkalmazásának példáját. Ez az intézmény lehetővé teszi az állam számára, hogy a megállapodások kötelező hatályát a nem résztvevőkre is kiterjessze. A "magánjogalkotásnak" ez a formája, amely az egyéni legitimitást kollektív legitimitációval helyettesíti, vagy legalábbis az figyelmet a másodikkal kiegészíti, (csak) azért elfogadható, mert nemcsak azért van hosszú, alkotmány előtti hagyománya ennek az effektnek a kollektív szerződési jogban, hanem azért is, mert az Alaptörvény (93) cikke az alkotmányjogban sajátos alapot biztosít az együttműködő jogalkotás e formájának (Augsberg p2014. f169. Transl. R.B.).

b) *A megszállás szabadsága*

A foglalkozás vagy szakma megválasztásának szabadsága, amelyet a cikk véd.
12

(1) bekezdése nem hangsúlyozza olyan erősen a kollektív elemet, egyrészt azért, mert a Szövetségi Alkotmánybíróság mindenekelőtt a foglalkozás gyakorlásának jelentőségét hangsúlyozta az egyén személyiségének fejlesztése szempontjából, másrészt azért, mert a szakmai szervezetek és jogelőállításuk jelenségét mindenekelőtt az egyesülési szabadság mércéjével mérik. Funkcionális szempontból azonban a szakmák és joguk - a szakmai etikai kánonoktól kezdve a magatartási kódexekig

- kétségtelenül a foglalkozás szabadságának tág normatív figyelembe vételéhez tartoznak.

Steffen Augsberg egy másik érdekes témát vesz szemügyre, nevezetesen azt, hogy hogyan keletkeznek a munkahelyi profilek, és kinek van joga "kitalálni" őket:

Azt is elismerik, hogy ...nem csak azok a foglalkozások élveznek védelmet, amelyek speciális, hagyományos vagy akár törvényileg előírt foglalkozási leírásokban jelennek meg. A

a foglalkozás szabadsága az alapjogok alanya által választott és alakított atipikus tevékenységekre is kiterjed; a foglalkozás vagy szakma fogalma ennek megfelelően tág, és elvileg "nyitottnak (a fejlődésre)" tekinthető. *Olyan modellre van tehát szükség, amely a gyakorló kreativitására épít, olyan modellre, amely figyelembe veszi a foglalkozási formák térszerű pluralitását és sokféleségét, és igazságot tesz az e sokféleség fenntartásához és védelméhez fűződő alapjogi érdekeknek.* Tekintettel arra a tendenciára, hogy a

a joggyakorlatban a foglalkozási leírások normatív, különösen törvényi előírásokon keresztül történő állandó figyelembe vételét, hangsúlyozni kell egy ilyen liberális megközelítés előnyös voltát. Ez nem zárja ki, hogy az állam definícionálja a szakmákat és foglalkozásokat; de az ilyen definíciót a szabadság korlátozásaként kell elismerni, és nem szabad elfogadni a védett területek pusztá elhatárolásaként. De az is helytelen lenne, ha szolipszistaként értelmeznénk a foglalkozás szabadságának nyílt felfogásához való visszatérést, és a foglalkozások gyakorlóinak ezzel együtt járó autonóm jogát a foglalkozások alakítására és feltalálására. Éppen ellenkezőleg, ez offgy kollektív, interaktív elemet hordoz abban az értelemben, hogy a foglalkozások kialakításának és feltalálásának joga rendszeresen és implicit módon előfeltételezi egy bizonyos tevékenység társadalmi elismerését, és így az uni- lateralizmussal szemben hajlamos fellépni (Augsberg 2014, f. 0173. Ford. R.B.).

Röviden, a foglalkozás szabadságának normatív figyelme erős inter- nális dinamizmussal rendelkezik.

c) *Vallásszabadság*

De az alapjogok (legalább is) kollektív értelmezésének helyességére a vallásszabadság a legjobb példa. Három szerzőt idézünk a témában:

- * A vallásszabadság kollektív jellegéről Stefan Korióth ezt mondja (Korióth 2014):

A többi kommunikációs alapjoghoz hasonlóan a ...vallásszabadság is különösen erősen függ a társadalmi szokások és kommunikációs lehetőségek infrastruktúrájától. *Ami a vallásszabadságot megkülönbözteti a kommunikációs alapjogoktól, az a kollektív keret. A vallás kollektív propriummal rendelkezik; a közös kontextusban és közös meggyőződések alapján történő cselekvés szabadságáról van szó. A magánvallás mint egyéni meggyőződések összessége, amelyet senki más nem oszt meg, nem vallás. A vallásszabadság mint egyéni jog a vallási csoportokból és kollektívumokból levezetett önmeghatározás terét célozza, amelyet konfliktus esetén ezekre hivatkozva kell plauzibilissé tenni (Korióth p2014., f233. Transl. R.B.).*

- * A második idézett szerző ismét Thomas Vesting, aki a következőképpen támogatja Korióthot:

A normatív rendek pluralitásától a normatermelők pluralitásáig

... ez az álláspont azt is jelentené, hogy a vallásszabadságot alapjogként ismerjük el, amely kezdettől fogva egyéneken felüli figyelemmel bíró figyelemmel foglalkozik. "Az egyéni hívó nem újonnan alkotja meg a hitet; ő figyelmét a szabályok, viselkedési minták és közös meggyőződések már létező halmazába figyeli be. Ebben az értelemben az egyéni hit egy downstream effekt, amely csak a kollektív jelenségként felfogott vallás alapján válik lehetővé" (Vesting 2014, p. Transl72.. R. B.).

- * A harmadik szerző, akit Vesting most idézett, Ino Augsberg, aki "Hahinni akarsz, fizetned kell?" című esszéjében. (2013) a vallásszabadság kollektív jellegéről értekezik: "Röviden, azt lehet állítani, hogy olyan dolog, mint a "magán" vallás, nem létezhet. A vallás eleve a gyakorlat kollektív formájára irányul. A... dolgok természetéből adódóan a kollektív vallási meghatározottság ezért elsőbbséget élvez az egyéni, önmeghatározással szemben" (Augsberg 2013, p. 518. Fordítás. R.B.).

Az egyházi önrendelkezési jog elsősorban az egyháznak abban a hatalmában rejlik, hogy saját jogrendet adjon magának, aminek következtében az egyes hívó egyszerre két különböző jogrendnek van alávetve:

... mindenekelőtt a vallásszabadság kollektív dimenziójának különös hangsúlyozása összhangban van a vallási alkotmányjog olyan értelmezésével, amely mechanizmusait és megközelítéseit nem egy egyéni problémára, hanem egy alapvető jogi-pluralista konfliktusra adott reakciónak tekinti. Az egyéni hívó ennek megfelelően nem csak a magánmeggyőződéséből eredő kötelezettségeknek van kitéve. Egy vallási közösség tagjaként sokkal inkább az állam és vallási közösségének jogrendjének egyaránt alá van vetve. Ezért a normatív parancsok közötti lehetséges eltérések problémájával nemcsak a lelkiismeret erkölcsileg meghatározó döntéseinek szűk figyelmében kell foglalkoznia, hanem olyan magatartásformákkal kapcsolatban is, amelyek kívülről nézve semlegesnek és banálisnak tűnhetnek (Augsberg p2013. Transl521.. R.B.).

Ino Augsberg megfigyelései egy másik okból is különösen érdekesek. A vallási alkotmányjoggal kapcsolatos reflektációit az *alapjogelmélet területére vonatkozó általános következtetésekkel* hozza összefüggésbe, amelyekben a normatív terek koncepciójával kapcsolatos saját gondolatainkat látjuk megerősítve. A tudomány és a művészet szabadságát vizsgálva Augsberg joggal ragaszkodik ahhoz, hogy az alapjogok által védett terület térbeli-statikus

felfogását fel kell váltania egy olyan modellnek, amely e védelem tárgyát folyamatszerűen definiálja:

Az alapvető jogok gyakorlása ezeken a területeken nem írható le meggyőzően a birtoklás és a már meglévő kommunikációs lehetőségek használatának fogalmaival. A döntő az olyan cselekmények védelme, amelyek kitörnek a már létező kommunikációs útvonalakból, és új, eddig elképzelhetetlen lehetőségeket nyitnak meg. Egy ilyen modell inkább kreatív, mint birtoklásnak nevezhető. Mindenekelőtt a tudomány és a művészet reflexív struktúrájában gyökerezik. Feltételezi, hogy amit művészként vagy tudományként kell felismerni, az nem kvázi-ontológiai adat, hanem maga is a művészi vagy tudományos foglalatosság állandó folyamatának szükségszerű, mindig ideiglenes eredménye. A védett területek kizárólag "objektív" meghatározása ezért nem lehetséges. A művészet és a tudomány diszkurzív termékek: amit a tudományos közösség vagy a művészeti szcena művészként vagy tudományként ismer el. A védett terület térbeli-statikus fogalmát ezért egy olyan modell váltja fel, amely az alapjogok által védendő objektumot folyamatszerűen definiálja (Augsberg 2013, 528 f. o. Ford. R.B.).

Még ennél is fontosabb, hogy ezt a folyamatszerű eseményt *kommunikációs eseményként* értelmezi:

A vallási alkotmányjog és az alapjogi védelem egyéni és kollektív dimenziója közötti konfliktus koncepciója szempontjából ez a modell a benne rejlő feltételezésekkel együtt még tovább radikalizálható. ...

a diskurzus résztvevői csak a diskurzusban és a diskurzuson keresztül minősülnek annak. Hogy ki a tudós, azt a tudományos közösség dönti el - például speciális beavatási rítusok, azaz speciálisan kialakított, definiált feltételekhez kötött felvételi eljárások révén, de informálisabb, de nem kevésbé effektív módon is. A vallás és a szubjektumkonstitúció kapcsolatának Lindbeck által leírt analógiájára elmondható, hogy mind a tudományban, mind a művészetben az alapjogvédelem tárgyai nem előzik meg azt, hanem *egy sajátos társadalmi szférán belüli kommunikatív folyamatok* révén jönnek létre. A specifikus tudományos nyelvi játék és annak szabályai megelőzik az egyéni játékos és annak lépéseit. Az ezen a ponton beinduló alapjogvédelem ennek megfelelően nem vonatkozhat sem egy látszólag objektív védett területre, sem a látszólag már létező diskurzus résztvevőire. Az elsődleges vonatkoztatási pont az adott kommunikációs szféra, amelyen belül az egyes kommunikációs aktusok és maguk a kommunikációs alanyok létrejönnek (Augsberg p2013., f529. Ford. R.B.).

Ez alátámasztja azt a nézetünket, hogy a normatív vagy jogi tereket nem lehet térben definiálni, hanem csak kommunikációs folyamatok révén jönnek létre. Ez fontos felismerés.

Az alapjogok védelme alatt hagyva a normatív figyelem kérdését, egy egészen más szintérre térünk át, egészen más normakibocsátókkal: a nemzetközi intézményekre.

III. A nemzetközi aréna és "annak" nemzetközi intézményei

1. A nemzetközi intézmények arénája: Egy nagy változásdinamikájú aréna

a) *A transznacionális és nemzetközi intézmények növekvő jelentősége: A szabályozástól a tekintélyig*

A nemzetközi intézmények jelentőségének vitathatatlan növekedése érthető a "problémák denacionalizálódásának" (Zürn 1998) erősödő háttérben: a denacionalizált problémák által támasztott kihívások denacionalizált intézményi megoldásokat követelnek, azaz új nemzetközi intézmények létrehozását vagy a meglévők megerősítését. A nemzetközi intézmények így nem csak fontosabbá válnak - a rájuk ruházott problémamegoldó kompetencia tekintetében -, hanem egyre inkább politikai jellegűvé is; ezt a folyamatot Michael Zürn, Martin Binder és Matthias Ecker- Ehrhardt joggal nevezi a "nemzetközi intézmények politizálódásának" (2012). Ez érthető és nem különösebben meglepő.

A mi érdeklődésünk azonban ezen a ponton más: egy olyan folyamatot szeretnénk megvizsgálni, amelyet Michael Zürn nemrégiben úgy jellemezett, mint "az uralomtól a tekintélyig" vezető utat (Zürn 2014). Ez alatt egy megfigyelhető hatalmi shi-t ért, amely a normakövető parlamentekkel rendelkező nyugati jogállamokra jellemző klasszikus, szabályok által meghatározott hatalomgyakorlástól a kormányzás olyan formájáig tart, amelyben nem a nemzeti kormányok és parlamenti intézményeiké az elsődleges szó, hanem a transznacionális vagy nemzetközi intézményeké a parancsnokság, olyan intézményeké, amelyek nem a demokratikus választások klasszikus legitimációs erőforrására, hanem speciális szaktudásukból, pártatlanságukból és függetlenségükből táplálkozó sajátos *tekintélyükre* támaszkodnak.

Közelebbről megvizsgálva, a "szabályból a hatalomba" való átmenet két alfolyamatból áll: először is, az intézményi struktúrákon belüli hatalomváltozásokból, másodsor pedig a politikai döntéshozók legitimációs alapjának változásából.

* Az előbbit az euróválságnak az Európai Unió intézményi struktúrájára gyakorolt következményei szemléltetik. Michael Zürn:

Először is, a jelenlegi intézményi eredmények egyáltalán nem mutatnak az

európai politika re n a c i o n a l i z á l ó d á s a felé. A közvélemény növekvő szkepticizmusa ellenére úgy tűnik, hogy az európai intézmények minden eddiginél több hatáskörrel kerülnek ki a válságból. Az európai integráció neofunkcionális logikája ismét érvényesülni látszik. A korábbi döntések...

A Maastrichti Szerződésben foglaltak további integrációt tesznek szükségessé, ami az európai intézmények megerősítésének igényét támasztja alá.

Másodszor, az *intézményi vesztesek* mind nemzeti, mind európai szinten a *parlamentek*, a *nyertesek pedig* mindkét szinten a *szakértői szervek*, például a bíróságok és a központi bankok. Nagyon sokatmondó a német alkotmánybírósággal kapcsolatos epizód: Itt egy nem többségi nemzeti intézményt kértek fel arra, hogy védje meg a többségi német parlament jogait és hatásköreit a nem többségi európai intézményekkel szemben. Bár retorikailag a német parlament oldalára állt, lényegében nagyon jó okokból az európai intézmények javára döntött. És ami még ennél is beszédesebb: Nem Merkel vagy Sarkozy, hanem az Európai Központi Bank küldte a döntő jelzést a piacoknak (Zürn 2014, 2. o.).

Mint megtudjuk, vannak intézményi vesztesek és intézményi nyertesek, és úgy tűnik, hogy a nemzetközi és transznacionális intézmények a nyertesek közé tartoznak.

- * Michael Zürn megfogalmazását követve a második folyamat az *alkotmányos uralomtól a lazán összekapcsolt hatalmi szférák felé* való elmozdulásként írható le. A denacionalizált problémákat már nem elsősorban a modern alkotmányos államiság kirakatintézményei, azaz a parlamentek és a nemzeti kormányok, hanem más típusú alkotmányos intézmények, például az alkotmánybíróságok, a központi bankok és a szabályozó ügynökségek - hogy csak a három legfontosabbat említsük - révén kezelik. Az *alkotmányos szabályozástól a lazán összekapcsolt hatalmi szférák felé történő* elmozdulás még mindig viszonylag elvontan a következőképpen írható le:

A tisztán elkülönült területi államok korszakának elhagyása nem vezet el bennünket a világállamhoz, a jogállam magasabb szintre emeléséhez. Inkább úgy tűnik, hogy a szegmentáris differenciát mint a politika alapelvét részben a *funkcionális differenciával* váltja fel egy felülről koordinálni képes *meta-hatóság hiányában*. A fiatal döntésnek nincs alkotmányos helye. Talán túlzás lenne teljes körű intézményi széttagoltságról beszélni, mégis olyan intézményi architektúráról van szó, amelyből hiányzik a központosított koordináció - ezért mozdulunk el az átfogó alkotmányos szabályozástól a plurális és csak lazán összekapcsolt hatalmi szférák felé. ...

Az ábrázolt intézményi fejleményeket hazai és nemzetközi szinten külön-külön elemzik, mindkettőt a saját szubdiszciplináris résén belül. Sok közös vonásuk van azonban. A legnyilvánvalóbb, hogy felhatalmazásuk párhuzamosan zajlott. Mind a demokráciákon belüli nem-majoritárius hazai intézmények, mind a nemzetek közötti intézmények különösen az elmúlt három-négy évtizedben erősödtek meg. Mindezek az intézmények ráadásul a közhatalom egy olyan típusát képviselik, amely korlátozott hatókörű, és gyakran más intézményekkel áll

versenyben. Ebben

értelemben eltérnek az alkotmányos államtól, és a *plurális hatalmi szférák felé való elmozdulást jelzik*. Végül, az összes említett nemzeti és nemzetközi intézmény hasonló mintázatot mutat mind az általuk alkalmazott justifikációk, mind a társadalmi elfogadottság szintje és forrásai tekintetében (Zürn 2014, f10. o.).

Ennek megfelelően meg kell vizsgálnunk, hogy mi alkotja ezeket a hatalmi szférákat, és kik működnek bennük.

b) *A hatalmi szférák intézményi felépítése*

A hatalmi szférákkal kapcsolatban az első kérdés természetesen az, hogy valójában milyen hatalomról van szó (a hatalom változatairól, különösen a jogi és a vallási hatalom összehasonlításában lásd Schuppert, hamarosan). A személyes, pl. a karizmatikus tekintély vagy az alkotmányos intézmények intézményes tekintélyének klasszikus típusai mellett egyre inkább megjelenik az úgynevezett episztemikus tekintély, amely mindenekelőtt a bizalmon alapul - az intézmény szakértelmébe, függetlenségébe és integritásába vetett bizalmon. Michael Zürn:

A tekintély másik alapvető típusát [a *politikai tekintéllyel* szemben, G. F. S.] episztemikus tekintélynek nevezhetjük. A tekintélynek ez a típusa a szakértői tudáson és az erkölcsi integritáson alapul. Ebben az esetben egy egyén vagy egy intézmény nézeteit és álláspontjait azért fogadják el, mert egyszerre tűnnek hozzáértőnek és pártatlannak. Az episztemikus tekintély azon a feltételezésen alapul, hogy a tudás és a szakértelem egyenlőtlenül oszlik meg, de létezik egy közös episztemológiai keret, amely lehetővé teszi az egyenlőség megállapítását. Az episztemikus tekintélynek nem kell minden esetben tényszerűen és részletesen meggyőznie az embereket. Ezért nem a konkrét érvelés minősége, hanem *egy intézmény vagy személy általános hírneve* a döntő. A *hírnév általi kormányzásról* van szó (...Zürn 2014, 7. o.).

Milyen intézmények "népesítik be" az episztemikus tekintélynek ezt a szféráját, és milyen jellegzetességet adnak neki? Michael Zürn alkotta meg a "politikailag kijelölt episztemikus hatóságok" (PAEA-k) kifejezést, amit az alkotmánybíróságok, a központi bankok és a független szabályozó ügynökségek "új intézményi hármasságának" nevezhetnénk:

A közhatalom e típusának egy speciális változata akkor keletkezik, amikor egy episztemikus tekintélyt a politikai intézmények rendelnek hozzá ehhez a státuszhoz. Ekkor beszélhetünk *politikailag kijelölt episztemikus autoritásokról* (PAEA). És éppen ez a tekintélytípus az, amely óriási jelentőségre tett szert, és megváltoztatta a konstellációt a közhatalom gyakorlásában.

Egyrészt meg kell említeni *három* hazai fejleményt.

- * Ahogy Ran Hirschl rámutatott: "Az elmúlt néhány évben a világ megdöbbenően gyors átmenetnek volt tanúja egy olyan irányba, amelyet *jogászságnak* nevezhetünk. Világszerte, több mint nyolcvan országban és számos transznacionális egységben az alkotmányos reformok példátlan mennyiségű hatalmat ruháztak át a képviseleti intézményektől az igazságszolgáltatásra".
- * A nyugati világ *független központi bankjai* is egységesen egyre fontosabbá váltak. Számos országban fokozatosan bevezették őket, és megerősítették függetlenségüket. Az 1990 és 2008 között nem kevesebb, mint 84 ország fogadott el olyan jogszabályokat, amelyek a központi bankok formális autonómiáját erősítik. Ugyanakkor a monetarizmus elterjedésével általában nőtt a monetáris politikai eszközök jelentősége az általános gazdaságirányítási eszköztárban. A központi bankok így egyszerre váltak autonómbbá és fontosabbá.
- * Végso soron azonban a központi bankok csak egy szélesebb körű fejlődés megnyilvánulása: az *úgynevezett "független ügynökségek" számának növekedése*. Egy kvantitatív tanulmány szerint a *"független szabályozó ügynökségek"* a vizsgált országokban átlagosan az összes szakpolitikai terület százalékában 73 játszanak szerepet a Jacint Jordana és Levi-Faur által készített tanulmányban. A tanulmány a 1966 és 2007 közötti folyamatos mennyiségi növekedést mutat, amely az 1990-es években 2007, szinte exponenciális mértékűvé vált, és csak a századfordulótól kezdve csökkent kissé (Zürn 2014, 8. o. f.).

Ennyit erről a kulcsfontosságú összefüggésről a nemzetközi intézmények jelentőségének növekedése megértéséhez.

c) *Normagyártás és normaértelmezés mint a nemzetközi intézmények kormányzási funkcióinak összetevői*

A normakészítés és -értelmezés egyre inkább a nemzetközi intézmények kormányzási funkciójának szerves részét képezi. Zürn, Binder és Ecker-Ehrhardt "A nemzetközi tekintély és annak politizálódása" (2012) című könyvében írja:

Először is megmutatjuk, hogy a nemzetközi intézmények jelentős mértékben gyakorolják a hatalmat. Ezt a kormányzási funkciók széles skáláján teszik, beleértve a szabályalkotást és a döntéshozatalt, a szabályok végrehajtásának nyomon..., követését és ellenőrzését ..., a szabályok értelmezését ..., a szabályok érvényesítését a szabályok be nem tartása esetén

..., és a nemzetközi ügynökségek általi közvetlen végrehajtás ...Ebben az értelemben a nemzetközi intézmények tekintélyt gyakorolnak azért, hogy sikeresen igényt tartanak arra, hogy ezeket a funkciókat ellássák, és azért, hogy a tagállamok - legalábbis bizonyos mértékig - elismerik a nemzetközi intézmények jogát erre (Zürn et al. 2012, 89. o.).

A szerzők részletesen foglalkoznak ezekkel az irányítási funkciókkal:

(1) Szabályalkotás és többségi döntéshozatal

Azok a nemzetközi intézmények, amelyek a többségi döntéshozatal útján állapítanak meg szabályokat, politikai tekintélyt gyakorolnak. A többségi döntéshozatal növeli a nemzetközi

az egyes államok vétóinak semmissé tételével és a blokádok leküzdésével az intézmények cselekvésére. A többségi döntéshozatal nem csak néhány jól ismert szervezetre korlátozódik, mint például az EU, az ENSZ Biztonsági Tanácsa és Közgyűlése vagy a Világbank. Ma már a legalább egy résztvevő nagyhatalommal rendelkező nemzetközi szervezetek nagyjából kétharmadában van lehetőség a többségi döntéshozatalra.

...

(2) Felügyelet és ellenőrzés

[A] szerződéseknek való megfeleléssel kapcsolatos információkat feldolgozó és hozzáférhetővé tevő független szereplők iránti igény folyamatosan növekszik. Az ilyen információkat egyre inkább a szerződéses rendszerek nemzetközi titkárságai és autonóm szervezetek szolgáltatják.

mint például az Egészségügyi Világszervezet (WHO) vagy a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (NAÜ), hogy csak két kiemelkedő példát említsék.

Célisan delegált episztemikus tekintély. A nem kormányzati szervezetek többé-kevésbé informatív módon ellenőrző ügynökségeként is működhetnek. Az Amnesty International és a Human Rights Watch például fontos szereplői az emberi jogi normák betartásának ellenőrzésének. Jonas Tallberg és munkatársai általánosságban kimutatták, hogy az 1980-as évek óta a nem kormányzati szervezetek hozzáférése a nemzetközi politikai folyamatokhoz jelentősen megnőtt. ...

(3) Szabályértelmezés

Ami a szabályértelmezést illeti, a nemzetközi és a nemzeti jog, valamint az egymással ütköző nemzetközi jogszabályok közötti ütközésekkel foglalkozó nemzetközi bírói testületek számának jelentős növekedését tapasztaljuk. A világon mindössze 27 kvázi-bírósági szerv létezett, 1960-ban, 2004-re ez a szám 97-re nőtt. Ha leszűkítjük a definíciót, és csak azokat a szerveket vesszük figyelembe, amelyek megfelelnek a hivatalos bírósági eljárás minden előfeltételének, akkor világszerte csak öt ilyen szerv létezett, 1960-ban, számuk pedig 2004-re 28-ra emelkedett. Például a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Board), a Világkereskedelmi Szervezetek Szövetsége (World Trade Board) és a Világkereskedelmi Szervezetek Szövetsége (World Trade Board).

A szervezet vitarendezési testülete (WTO-DSB) a nemzetközi kereskedelem szabályainak alkalmazásával kapcsolatos vitás kérdésekben dönt, míg az ICC a népirtás, a háborús bűncselekmények és az emberiség elleni bűncselekmények ügyében rendelkezik joghatósággal. Ezek az intézmények jogilag kötelező erejű határozatokat hoznak, amelyeket a tagok nem tudnak könnyen felülvizsgálni. Ebben az értelemben a politikai tekintély egy olyan formáját gyakorolják,

amely episztemikus tekintélynek vallja magát. ...

(4) Szabályok végrehajtása az államokkal szemben

Csak néhány nemzetközi intézmény rendelkezik azzal a képességgel, hogy saját döntéseinek érvényt szerezzen, és így a politikai hatalom legerősebb formáját gyakorolja. Mindazonáltal megfigyelhetjük, hogy a jogsértőkkel szembeni anyagi szankciók kivetésének gyakorlata

megnövekedett. Például a jus cogens (független és kötelező erejű nemzetközi jog, amely nem igényli az államok beleegyezését) időközben túlmutat az agressziós háborúk tilalmán, és többek között az emberiség elleni bűncselekmények, a népirtás és az apartheid tilalmára is kiterjed. Ugyanígy, a VII. fejezet felhatalmazása alapján a Biztonsági Tanács kényszerítő intézkedéseket alkalmaz a konfliktusban részt vevő kormányok vagy felek akarata ellenére [...], beleértve a katonai humanitárius beavatkozást, a gazdasági szankciókat vagy a "robuztus" békefenntartó műveleteket [...]. Az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján a tanácsi határozatoknak 1946csak a 1989százalékát3.4 fogadták el. Ez a szám nagyjából százalékra38 emelkedett az és1990 között, és a2008. Biztonsági Tanács határozatainak 2008,62 százalékát a VII. fejezet alapján fogadták el. ...

(5) Végrehajtás

A nemzetközi szabályok végrehajtása gyakran a tagállamokra hárul. Mindazonáltal egyes intézmények, mint például a Világbank vagy a WHO, közvetlenül hajtják végre politikáikat [.], és ezért erős politikai hatalmat gyakorolnak.

Hasonlóképpen, a humanitárius segítségnyújtás vagy a fejlesztési segélyek területén működő ENSZ-ügynökségek jelentős végrehajtási hatáskörre tettek szert. A hidegháború végeztével Kelet-Szlovóniában, Koszovóban vagy Kelet-Timorban létrehozott átmeneti közigazgatások például a végrehajtási hatáskörök egy különleges típusát képviselik; létrehozásukhoz az ENSZ messzemenő végrehajtó, törvényhozói és igazságszolgáltatási hatásköröket vett át (Zürn et al. 2012, 90. o.).

Az áttekintés által nyújtott háttéranyag ismeretében rátérünk arra a kérdésre, hogy a nemzetközi intézmények milyen szabályokat alkotnak, értelmeznek és/vagy hajtanak végre.

2. A nemzetközi intézmények általi szabályalkotás módjai

a) *A nemzetközi intézmények szabályozási sokféleségének feltárása*

Ha diffikult, erősen változatos terepeket fedez fel, célszerű egy, a terepet jól ismerő vezető szolgáltatásait igénybe venni. José E. Alvarez egy ilyen vezető. A *International Organizations as Law-makers* (2006) című könyvében a "nemzetközi intézményi jog változatos formáit" vizsgálta, és tíz különböző nemzetközi intézmény alapján osztályozta a nemzetközi szervezetek által létrehozott szabályozás típusait. Ezt az anyagot nem tudjuk mélységében feldolgozni, hanem meg kell elégednünk egy leegyszerűsítő áttekintéssel:

* A Codex Alimentarius

A Codex Alimentarius der FAO (Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet) több mint szabványt200 tartalmaz, "[amelyek] a maximális

A normatív rendek pluralitásától a normatermelők pluralitásáig

a növényvédő szerek, az élelmiszer-higiéncia, az élelmiszer-adalékanyagok és még a címkézés határértékei is. A Codex jogi státusza kétséges" (Alvarez 222. o2006,.). Bár az előírások szigorú értelemben véve nem jogilag kötelező érvényűek, de de facto azok:

Bár sok állam nem fogadta el, és a Codex ilyen esetekben formálisan csak "ajánlás", bőséges bizonyíték van arra, hogy feltételeit az élelmiszer-kereskedelemben részt vevők és a kormányok is széles körben elfogadják, és hogy a piac nyomása (valamint a WTO által a fentiekben leírtak szerint előírtak) a gyakorlatban kötelezővé teszi a szabványokat, függetlenül attól, hogy a kormányok formálisan hozzájárultak-e azokhoz (Alvarez 2006, f222. o.).

* ICAO szabványok és ajánlott gyakorlatok (SARP)

A Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO) ügye szintén azzal kapcsolatos, hogy az általa kibocsátott szabványok és ajánlások kötelező erejűnek tekinthetők-e. Az ICAO tagjai ugyanis "csupán arra vállalnak kötelezettséget, hogy "együttműködnek az egységesség lehető legmagasabb fokának biztosításában" az ilyen szabványok tekintetében, és csak arra vállalnak kötelezettséget, hogy értesítik a szervezetet, ha figyelmük szerint "kivitelezhetetlen" az ilyen szabványoknak és eljárásoknak való minden tekintetben való megfelelés" (Alvarez 2006, 223. o.). Alvarez tehát szabályról beszél, amely "a kötelező és a nem kötelező között létező anyavilágban létezik".

* IO "tanácsadó" anyag

Alvarez többek között a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) titkársága által kiadott "folyamatos véleményáramlást" említi példaként az ilyen "tanácsadó anyagok" közül:

Ez az Office az államok kérésére több száz tanácsadói véleményt adott ki mind általános jogi kérdésekben - például, hogy megengedettek-e fenntartások az ILO keretében elfogadott munkaügyi szerződésekhez -, mind pedig az ILO konkrét egyezményeinek értelmezésében. Ezek az értelmezések ... az ILO intézményi jogának jelentős részét alkották meg, amelyet nehéz szétválasztani az ILO-egyezmények által létrehozott nemzetközi munkajog anyagi jogi tartalmától (Alvarez 225. o2006,.).

* ILO ajánlások

Az ILO ajánlásai, amelyek magyarázzák és értelmezik az ILP konvencióit, szintén "félúton vannak" a kötelező és a nem kötelező érvényű szabályozás között:

Az ILO ajánlásait az Általános Konferencia fogadja el a munkaügyi egyezmények elfogadása során, amelyek csak az azokat ratifikáló tagokat kötik.

Az ilyen ajánlások felhasználását és hatásait a munkaügyi konvenciókkal együtt kell megvizsgálni, amelyeket meg kell világítaniuk vagy értelmezniük kell. Az ILO alapszabálya szerint az ilyen ajánlásokat az Általános Konferencia általi elfogadást követően valamennyi taggal közölni kell, hogy azok megfontolásra, hatásukat megadása céljából, és legkésőbb tizennyolc hónappal a konferencia lezárása után a hazai hatóságok elé kell terjeszteni, amelyek várhatóan megfelelő jogszabályokat hoznak vagy más módon intézkednek (Alvarez 2006, f227. o.).

* IAEA szabványok

A Nemzetközi Atomenergia-ügynökség ezen előírásairól Alvarez megjegyzi: "A NAÜ ajánlásai, akárcsak az ILO egyes ajánlásai, hiánypótló szerepet töltenek be azért, hogy olyan részletes, kontextus-specifikus és változó végrehajtási részleteket biztosítsanak, amelyeket lehetetlen vagy nem praktikus szerződéssel elérni" (Alvarez 231. o.2006.,).

* A FAO és az UNEP előzetes tájékoztatáson alapuló jóváhagyási rendszere

Az előzetes tájékoztatáson alapuló beleegyezés (PIC) koncepciója a fejlődő országok védelmét szolgálja a veszélyes vegyi anyagok és növényvédő szerek szabályozatlan behozatalával szemben. Ennek érdekében a FAO 1985-ben elfogadta a *pesticidek forgalmazásának és használatának nemzetközi magatartási kódexét*, az ENSZ Környezetvédelmi Programja pedig megfogalmazta a *nemzetközi kereskedelemben használt vegyi anyagokra vonatkozó információcserére vonatkozó londoni iránymutatásokat*:

Ezek a kódexek tiltották, hogy az államok az importáló országok kifejezett beleegyezése nélkül tiltott vagy szigorúan korlátozott növényvédő szereket vagy vegyi anyagokat exportáljanak. Ez a két jogi megközelítés a közös szakértői és kormányzati konzultációknak és a két szervezet közötti szoros koordinációnak köszönhetően hasonló megközelítésekre és eljárásokra támaszkodott (Alvarez 2006, 232. o.).

* WTO tehát törvény

Alvarez ezt a kifejezést használja, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy még egy olyan intézményben is, mint a Kereskedelmi Világszervezet, amely általában a "kemény" szerződési joggal és annak "keményebb" érvényesítésével foglalkozik, előfordulnak olyan "alkuk" értelemben vett nyilatkozatok, amelyek jogi státusza nem tisztázott:

A WTO hozzáértő megfigyelője arra a következtetésre jut, hogy e két dohai

nyilatkozat jogi státusza szövegük és tárgyalási előzményeik alapján nem egyértelmű, mivel azokat tekinthetjük (1) pusztán politikai kötelezettségvállalásoknak, amelyek nem különböznek a G7-ek nyilatkozataitól, (2) kötelező érvényű határozatoknak, amelyek rendelkezései a WTO vitarendezési rendszere alapján értelmezhetők és érvényesíthetők, vagy nem, vagy (3) egy újfajta másodlagos jog, amely "a WTO mint szervezet konstitutív döntéshozatali folyamatából" (Alvarez 2006, 233. o.) ered.

- * A WHO anyatejptóló készítmények forgalmazásáról szóló kódexe
E kódex hátterében egy elkeseredett vita állt, amely különböző nem kormányzati szervezetek, mint az Oxfam, a Christian Aid és a Third World First között alakult ki a Nestlé csoporttal, amelyet azzal vádoltak, hogy nagyon agresszívan és félrevezető módon forgalmazza az anyatejptóló termékeket, hogy az anyákat gyermekeik elválasztására és a tejptólóktól való művészi függőség kialakítására készítse. Ez vezetett ahhoz, hogy 1981-ben a WHO Közgyűlése elfogadta az anyatejptóló termékek forgalmazásának kódexét, amely az ilyen helyettesítő termékek értékesítésére, effektára és címkézésére vonatkozó irányelveket tartalmazott. Alvarez kommentálja azt a folyamatot, amelynek során ez a kódex megszületett:

A WHO-kódex elfogadásának körülményei olyan jogalkotásra utalnak, amely nagyon is ellentétes a hagyományos jogforrásokról alkotott pozitivisták felfogással. Ebben az esetben az államok, amelyek látszólag az egyetlen olyan szereplők, akiknek jogkörük van nemzetközi jogot alkotni, csak a szereplők egyik csoportját alkották a vonatkozó magatartási szabályok megalkotásában. Ezek a szabályok jelentős mértékben a nem állami szereplők munkájának eredményeként jöttek létre: Nemzetközi Szervezetek, nem kormányzati szervezetek és multinacionális vállalatok. Ezek a többi szereplő nagymértékben kezdeményező szerepet vállalt, a tárgyalások helyszínéül szolgáltak, és kidolgozták a vonatkozó szabályokat. Jelentős mértékben ezek a nem állami szereplők voltak felelősek a végrehajtásért és még a folyamatos értelmezésért is (Alvarez 235. o2006.,).

- * A Világbank iránymutatásai
A "Világbank iránymutatásai" egy másik érdekes eset. Ezeknek semmi közük a bank alapokmányának értelmezéséhez és alkalmazásához, hanem csak a bank személyzetével foglalkoznak, és bizonyos, többnyire eljárási jellegű magatartási kötelezettségeket írnak elő; de még az ilyen belső szervezeti magatartási szabályok is, mint Alvarez mutatja, joggá alakulhatnak:

A Világbank ombudsmanja, az 1993-ban a Bank Igazgatótanácsának határozatával létrehozott Ellenőrző Testület fogadja és kivizsgálja a Bank tevékenységei által hátrányosan érintettek panaszait, és kikényszeríti a Bank staff tállyainak betartását. A belső "közzétételi politika" elfogadása, amely a nagyközönség számára is hozzáférhetővé tette a Bank irányelveit, valamint a felügyeleti testület létrehozása, amelyre a Világbank alapszabálya sehoh sem ad kifejezett felhatalmazást, de amely "bíróági útra terelte" a Bank irányelveit azáltal, hogy magánfelügyelőket hatalmazott fel a feltételek betartásának

biztosítására, a *Bank irányelveit effektíve joggá alakította át*, legalábbis az általános megítélés szempontjából (Alvarez 2006, f. o.236).

* IMF feltételrendszer

Az áttekintés utolsó pontja a Nemzetközi Valutaalap (IMF) feltételrendszerét, az IMF azon gyakorlatát mutatja be, amely szerint a feltételrendszert az IMF-nek a hitelnyújtás és a visszafizetés feltételeinek meghatározására...

a hitelek feltételei - különösen a fejlődő és újonnan iparosodott országok számára:

Az 1997. évi Világbank nyomdokain haladva a megfelelő feltételek fogalmát kiterjesztette a *jó kormányzás* általános fogalmára. Új iránymutatásai szerint mostantól figyelembe veszi az intézményi reformok széles körét, "amelyek szükségessé teszik a magánszektor bizalmának megteremtéséhez és fenntartásához, valamint a fenntartható növekedés megalapozásához" (Alvarez, 242. o.2006.).

A feltételrendszer kritikusai azt kifogásolják, hogy az a hitelfelvevő országokat gazdasági és jogi gyámság alá helyezi, és a szabályozási hatalmat a fejlődő országoktól az ipari országokhoz helyezi át.

Azért mutattuk be briefly mind a tíz esetet, amelyekkel Alvarez foglalkozik, mert konkrét elképzelésre van szükségünk arról, hogy a nemzetközi intézményekben valójában milyen jogalkotás és jogértelmezés folyik. Megfelelő empirikus alap nélkül nem lehetséges sem megalapozott normatív ítéletalkotás, sem pedig - ahogyan azt Thomas Duve követeli - empirikus jogi fogalmak kidolgozása. Áttekintésünk lehetővé teszi az ún. *tehát jog* fogalmának és funkciójának általános vizsgálatát.

b) *A kötelező és nem kötelező normák, a kemény jog és a jog közötti különbségtétel elmosódása*

Amint a bemutatott esetek is mutatják, a "jog" vagy "nem jog" kérdése itt sem kerülhető meg. Tekintettel arra, hogy az *irányelveket* és *normákat* a gyakorlatban az érintettek követik és jogként kezelik, vajon ezek már jogszabályok-e, vagy csak az állam által hozott vagy elismert szabályok kerülnek be a jog asztalára? Az egyik kiút ebből a dilemmából egyszerűen az, hogy a jog két figyelmét tételezzük fel, a *kemény jog* és a *so jog* világát. De közelebbről megvizsgálva ez a látszólag praktikus megoldás egyre gyakrabban nem vezet sehová, mert a gyakorlatban a tiszta megkülönböztetés gyakran lehetetlennek bizonyul, és mert a *so law megkeményedhet* - például amikor a *hard law-ügyekben* eredetileg nem kötelező erejű szabályokra hivatkoznak, mint a WTO vagy más nemzetközi szervezetek határozataiban. Alvarez leírja, hogy mindez mit jelent a gyakorlatban:

Egyre több az olyan példa, amikor egynél több NFÜ vesz részt a jogalkotásban. A tengerjogi egyezmény (UNCLOS) például hivatkozással "általánosan elfogadott" nemzetközi "szabályokat, szabványokat, szabályozásokat, eljárásokat és/vagy

gyakorlatokat" foglal magában. *Ez effektív módon átalakítja az IMO számos*

[IMO = Nemzetközi Tengerészeti Szervezet] kódexek, iránymutatások, rendeletek és ajánlások (amelyek olyan kérdésekkel foglalkoznak, mint a hajók által a nemzetközi tengerszorosokon vagy kizárólagos gazdasági övezeteken való áthaladás során betartandó szennyezéscsökkentő intézkedések, a hajózás biztonságát szolgáló létesítmények eltávolítása, vagy a tengeri útvonalakkal vagy a traffik elkülönítésével kapcsolatosak) *kötelező erejű normákká válnak*, még olyan államok számára is, amelyek az IMO keretében nem hagyták jóvá ezeket a normákat, de a tengerjogi egyezmény részes feleivé váltak. Bár az IMO-nak az alapszabálya szerint hivatalosan nincs hatásköre arra, hogy hivatalosan kötelező erejű határozatokat hozzon, az UNCLOS, egy olyan szerződés, amelynek hatálya és története arra utal, hogy átfogó hatása van az általános szokásjogra, amely még a nem részes felekre is kötelező, orvosolta ezt a hátrányt, legalábbis az IMO egyes munkaprogramjai tekintetében. Hasonlóképpen, a ...Világbank számos, más nemzetközi szervezetek által készített, nem kötelező erejű eszközt használ fel, mint például a FAO peszticidek forgalmazására és használatára vonatkozó magatartási kódexét, effektív *ezeket az eszközöket a saját alkalmazottai számára kötelező erejű szabályokká alakítja*, és ha beépíti az államokkal kötött kölcsönszerződéseibe, talán még a nemzetközi vagy nemzeti jog kötelező erejű formáivá is (Alvarez 220. o.2006.,.).

c) *A jog fogalma és funkciói*

Bár alapvetően tudjuk, hogy mi a törvény, hasznos lehet ezen a ponton összefoglalni az általánosan elfogadott kritériumokat:

A jog tehát olyan rendszerekre utal..., amelyek elsősorban a nem kormányzati szereplők részvételére és erőforrásaira támaszkodnak a kormányzati rendszer felépítésében, működtetésében és végrehajtásában. Bár az "elsődlegesen" paraméter megenged némi kétértelműséget (és rugalmasságot), a "so law" rendszer fő jellemzői egyértelműek, ellentétben a "hard law" rendszerrel. Először is, egy so law rendszerben a kormányok formális jogi, szabályozói hatáskörére nem támaszkodnak, és nem is biztos, hogy az intézményi felépítés és működés tartalmazza. Másodsor, a rendszer kialakításában, működtetésében és fenntartásában önkéntes részvétel van. Bármelyik résztvevő bármikor szabadon kiléphet a rendszerből, és az államhatalom szankcionáló hatalmának igénybevétele nélkül csatlakozhat a rendszerhez vagy sem. Harmadszor, a cselekvés és tágabb értelemben az intézményi kötöttség és legitimitás forrásaként erősen támaszkodnak a konszenzuson alapuló döntéshozatalra ... Negyedszer, és a harmadikból következően, hiányzik az állam tekintélyelvű, anyagi szankcionáló hatalma - a rendőri hatalom, mint a beleegyezés és a megfelelő előidézésének módja (Kirton és Trebilcock, 9. o.2004.,.).

Ennél érdekesebbek a különböző funkciók, így a törvény. A *So Law in Governance and Regulation* című könyvében Ulrika Mörrth hatot azonosít:

- A puha jog megelőzheti a kemény jogot
- a nem kötelező erejű jogban rejlik a függetlenség lehetősége

- a nem kötelező erejű jog lehet álcázott
- a nem kötelező erejű jog szorosan kapcsolódik a politikához

- a nemzetközi szervezetek modernizálhatják magukat a nem kötelező erejű jog alkalmazásával
- a soft law teret enged a rugalmasságnak és a nem szándékolt következményeknek (Mörth 2004, 19. o.).

A Mörth segítségével három közülük röviden megnézzünk:

Először is, így a jog lehet a kötelező erejű jogi eszközök előfutára, ami azt jelenti, hogy nem mindig kapcsolódik a hálózati kormányzáshoz; inkább szorosabban kapcsolódhat a hagyományos kormányzati irányítási módhoz. Az "so law" szabályozási státusza azonban összetett kérdés. E kötetben több szerző is hangsúlyozta, hogy a két jogtípus közötti szoros kapcsolat miatt nehéz eldönteni, hogy a so law átalakul-e kemény joggá. Valójában a jogszabályok között homályos határok húzódnak. E könyvben több eset is bemutatja a jog átalakulásának differens módjait.

Így a törvényt kemény joggá változtatja. Aldestartnak az EU állami támogatási politikájáról szóló munkájában például az *"so law" kemény joggá való átalakítása* a Bizottság feladata, amely iránymutatásokat, ajánlásokat és leveleket ad ki a tagállamoknak. Aldestart szerint a Bizottság álláspontját még úgy is értelmezték, hogy a Bizottság a tagállamok beleegyezésével vagy anélkül is jogosult szabályokat alkotni. Az állami támogatásokról szóló fejezet azt is megmutatta, hogy így a jog kemény joggá alakítható, ha a nemzeti közigazgatások úgy gondolják, hogy a szabályok kemények. *A szabályok megítélése* tehát lényeges mechanizmus annak eldöntésében, hogy az "so law" kemény joggá alakul-e át. ...

A negyedik következtetés az, hogy a jog szorosan kapcsolódik a politikához. a foglalkoztatással és az állami támogatásokkal kapcsolatos ügyekben az Európai Bizottság kevésbé erős pozíciójára számíthatnánk. Ez különösen szembevető az állami támogatások esetében, amint azt a fejezetben vázoltuk. Az uniós szakirodalomban elterjedt bölcsesség szerint², a jog azért hasznos, mert megőrzi a nemzeti szuverenitást. A gyakorlatban azonban a tagállamok autonómiája viszonylag gyengének tűnik. A formális és informális folyamatok közötti eltérés egyik magyarázata kozmetikai jellegű. A politikusok számára fontos a nemzeti szuverenitás megőrzése, bármilyen szimbolikus is legyen az, ha a politikailag érzékeny belpolitikai kérdésekben együtt akarnak működni.

A figyelem az, hogy a nemzetközi szervezetek azért alkalmaznak ilyen jogot, mert azt a modern út jellemzőjének tekintik. Göran Ahrne és Nils Brunsson szerint a so law nemcsak a legkönnyebben elérhető szabályozási mód a modern szervezetek, különösen a metaszervezetek számára, hanem a legvonzóbb módja annak is, hogy a tagokat a szabályok betartására kényszerítsék. A modern szervezetek kevésbé hajlamosak arra, hogy éljenek hierarchikus tekintélyükkel, és így inkább tanácsadói, mintsem irányító jellegűvé válnak. Még az olyan szervezetek is, mint az Európai Unió, amelyeknek lehetőségük és képességük van a kemény jog alkalmazására, úgy tűnik, hogy ezt a modern tendenciát követik. A so law tehát azért vonzó szabályozási és kormányzási forma, mert modernnek tekinthető (Mörth 2004, 191. ff.).

Végezetül:

... így a jog olykor a szabályozás önálló formája, amely jól illeszkedik egy

olyan kormányzási rendszerbe, amelyet hálózatok, horizontális kapcsolatok és önkéntesség jellemez.

szabályok. Az, hogy a jog így a szabályozási mód önálló formája vagy a szabályok szigorításának egyik lépése, több tényezőtől és mechanizmustól függ. Az egyik tényező és mechanizmus az, hogy a szereplők hogyan érzékelik a szabályokat, és hogy a szervezet mennyire akarja magát azonosítani a hierarchiával és a kényszerrel. A politikai akarat és a kontextus is meghatározhatja, hogy a szabályok egy formálisabb jogalkotási folyamathoz vezetnek-e, vagy a szabályok megmaradnak. Egy másik tényező a szervezeti tekintéllyel és kapacitással függ össze. A szabályok nem flónek szabadon. Meta-szervezetek

- olyan szervezetek, amelyeknek más szervezetek a tagjai - oen hiányzik a világos tekintélyelvű központ, a közös erőforrások és a jogi szankciók kiadásának joga (Mörth 2004, 195. o.).

IV. A globális közigazgatási tér és a szabályozó ügynökségek

Korábban már foglalkoztunk azzal a kérdéssel, hogy miként lehet a jogi tereket ténylegesen azonosítani, leírni és elemezni. A többször - oen nagyon általánosságban - felidézett transznacionalizációs folyamatok során egyre inkább kirajzolódik egy ilyen jogi tér. Richard B. Stewart (2012) *globális közigazgatási térnek* nevezi:

A nemzetközi és transznacionális szabályozás növekvő sűrűsége, amely részben a koordinálatlan nemzeti szabályozási rendszerek elégtelenségére reagál, mint a globális kölcsönös függőségek kezelésére szolgáló eszközökre olyan területeken, mint a piaci tevékenységek és azok tovagyrúzó hatása, a biztonság és az emberi jogok, egy sokréttű "globális közigazgatási teret" hozott létre, amelyet több különböző típusú szabályozó igazgatási szerv és a szabályozás tárgyát képező különböző típusú szervezetek - köztük nemcsak államok, hanem vállalatok, nem kormányzati szervezetek és egyének - népesítenek be (Stewart p2012,. 4).

Stewart szerint négyféle szabályozó működik ebben a globális adminisztrációs térben:

Formális kormányközi szervezetek, amelyeket államok (vagy egyes esetekben más nemzetközi szervezetek) hoztak létre, jellemzően olyan szerződések révén, amelyek kötelezettségeket rónak a részes államokra, de amelyek végső célja a magánszereplők szabályozása (pl. Kiotói Jegyzőkönyv), és amelyek különféle közigazgatási szerveket foglalnak magukban, amelyek a szerződések égisze alatt működnek, de igen jelentős jogalkotói, mérlegelési és közigazgatási hatásköröket gyakorolnak, beleértve a jogalkotói hatásköröket is.

A nemzeti szabályozó hatóságok kormányközi hálózatai, amelyek a nemzeti szabályozás meghatározott területeiért (banki, pénzmosság stb.) felelősek, és amelyek megállapodhatnak közös szabályozási szabványokban és gyakorlatokban, amelyeket aztán belföldön hajtanak végre. Ezek a testületek egyre erősebben

intézményesülnek, jelentős adminisztratív elemekkel.

Köz- és magánszereplőkből álló *hibrid kormányközi-magánszervezetek*, mint például a HIV/AIDS elleni globális partnerség és a globális sportszervezetek komplexuma, amely egyre jelentősebbé válik a kortárs kormányzásban, valamint a közirányítási funkciókat ellátó magánszervezetek, mint például a Forest Stewardship Council, amely a fenntartható módon kezelt erdőkből származó termékek tanúsítására és címkézésére vonatkozó kritériumokról dönt, vagy a Nemzetközi Olimpiai Bizottság, amely arról dönt, hogy hol és milyen feltételek mellett rendezzék meg az olimpiai játékokat.

A globális szabályozási rendszerek szerves részét képező hazai közigazgatási szervek a globális szabályozásban részt vevő szervek egyik típusát képviselik. Ezek a szervek a globális szabályozási jogot egy elosztott közigazgatási rendszeren keresztül hajtják végre, és ezáltal (és más módon is) alakítják azt (Stewart 2012, f4. o.).

Ez a transznacionális jogi tér a *globális közigazgatási jog* (Kingsbury 2009; Cassese 2005; Cassese et al. 2008) kialakulásával alakult ki, amelyet az érintett tudományos közösség röviden GAL-nak nevez, és amely a nemzeti közigazgatási joggal ellentétben kevésbé konkrét jogi rendelkezésekből és jogi intézményekből, mint inkább nagyon általános elvekből áll:

... a globális szabályozási igazgatás különböző formái és azok kölcsönhatásai *közigazgatási jogi jellegű elvek* alapján szerveződnek és alakíthatók (vagy alakíthatók). A globális közigazgatási igazgatásban a globális közigazgatási jog egyre növekvő, nagyrészt a transzparencia, a részvétel, az indokolt döntés, a felülvizsgálat eljárási elvein alapuló testülete van kialakulóban, hogy elősegítse a nagyobb elszámoltathatóságot és az affektált szereplők és érdekek, köztük a fejlődő országok és a civil társadalom érdekei iránti érzékenységet (Stewart 2012, 5. o. f.).

Természetesen különösen érdekel bennünket, hogy miként lehet elképzelni egy ilyen *globális közigazgatási jog* kialakulását, és hogy ki tekinthető *e jogi rendszer létrehozójának*. Stewart rámutat, hogy a GAL "létrehozása" mögött *nem állt mesteri terv*, és hogy a *létrehozók sokasága* járult hozzá az azt formáló jogi elvek kialakításához:

A GAL-gyakorlatok és -normák kialakításában és elterjesztésében számos különböző típusú intézményi szereplő vett részt, akiket különböző célok motiváltak. *Nem volt átfogó terv vagy rendszer*. A GAL inkább a differenciális generatív szereplők által hozott egyedi döntések halmozódásán keresztül halmozódott fel, amelyek arra az igényre reagáltak, hogy fegyelmelni kell a közigazgatási hatalom gyakorlását, amely bizonyos ismétlődő strukturális módozatokban fordul elő. Ezek... a szereplők nem csak a hazai szabályozó hatóságok, üzleti vállalkozások, nem kormányzati szervezetek, valamint magán- és állami/magánhálózatok vagy szereplők. E szereplők egy része, például a bíróságok és törvényszékek, valamint a nemzetközi beruházási választottbíróóságok, érvényességük és végrehajtásuk feltételeként

felülvizsgálják a globális közigazgatási döntések és normák (beleértve azok elosztott hazai összetevőinek) jogszerűségét. Más esetekben egy hazai ügynökség vagy egy másik globális szabályozó szerv, amikor arról dönt, hogy elismer-e vagy nem ismer-e el vagy érvényesít-e egy globális

a szabályozó hatóság döntései vagy normái súlyt adhatnak annak, hogy a döntéshozatal során követte-e a GAL gyakorlatát. . [sic!] Amint azt alább tárgyaljuk, ezek a döntések ösztönösek a hatalomgyakorlás törvény általi csatornázásának és szabályozottságának szükségességére. Más esetekben a magánszereplők döntenek arról, hogy megfelelnek-e a határozatnak vagy normának annak érdekében, hogy javítsák hírnevüket, hiteles partnerekké váljanak üzleti vagy egyéb tranzakciókban vagy vállalkozásokban, vagy más módon előmozdítsák érdekeiket. Mindezen összefüggésekben az, hogy a globális szabályozó hatóság vagy szereplő milyen mértékben követte az átláthatóság, a részvétel, az indoklás és a felülvizsgálat lehetőségének GAL-gyakorlatát a döntések meghozatala során, jelentős, sőt, egyes esetekben irányító tényezőt jelent az érvényesítést végző vagy fogadó hatóság vagy szereplő döntése során, amikor arról dönt, hogy érvényesítse, elismerje-e a szóban forgó döntést vagy normát, vagy megfeleljen-e annak (Stewart 7. o2012.,).

A következtetés az, hogy a *jogi tereket* talán kevésbé lehet úgy elképzelni, mint olyan tereket, amelyeket egy közös, részletes jogi rendszer érvényessége jellemez, mint inkább olyan terek, amelyek - legalábbis fejlődésük korai szakaszában - olyan közös, elismert jogi elvek alapján jönnek létre, amelyek mellett a "lakosság" elkötelezettnek érzi magát. A jogi tereket ezután közös jogi elvek - például a jogállamiság elvei - tereként lehetne konceptualizálni. Erre a jelen fejezet végén még visszatérünk.

V. A transznacionális jogi színtér és annak norma-vállalkozói

Ahogy a szabványalkotók és a nemzetek közötti intézmények normateremtő szerepével foglalkozunk, itt is az a kérdés foglalkoztat minket, hogy milyen játéktéren találhatók a normakövetők (lásd Flohr et al. 2010; Wolf 2011). Visszatérve az aréna-fogalmunkhoz, ezt a *játékteret* talán leginkább *transznacionális jogi arénaként* lehet leírni.

1. A transznacionális jogi aréna mint a nem kormányzati szervezetek, a TNC-k (transznacionális vállalatok) és a nagy ügyvédi irodák működési területe.

Amint azt máshol is megjegyeztük (Schuppert 2008c; 2010), a jog transznacionalizálódásának folyamatos folyamatának vagyunk tanúi. Ezt a folyamatot is számos olyan szereplő kíséri és segíti elő, akik számára az államon túli terekben való működés természetes, sőt, akik számára az adott transznacionális tér az, ahol otthon vannak. Ez különösen igaz a

következőkre

transznacionális vállalatok és nemzetközi jogi cégek, valamint számos nem kormányzati szervezet számára, amelyek nagy szakmai profizmussal lépnek fel a világ színpadán.

Ezért kézenfekvőnek tűnik, hogy a jog transznacionalizálódási folyamatát a szereplők szemszögéből vizsgáljuk, hogy képet kapjunk a transznacionális jogi színtérről. Buaventura de Sousa Santosra (1995) hivatkozva Klaus Günther és Shalini Randeria a következő, igen informatív leírást adja (2001, p. 87) "A jog transznacionalizálódása" címszó alatt. Bátorkodunk ezt a címet "A transznacionális jogi aréna" megfogalmazással helyettesíteni, a következő átfogó képet adva:

Egy lépéssel továbblépve, nemcsak bizonyos intézményi szereplőket érzékelhetnénk ebben a transznacionális jogi térben, hanem az ott tevékenykedő embereket is, mint például a Martin Suter által oly zseniálisan és ironikusan ábrázolt stresszes menedzser (Suter 2014); a Wash- ington, Brüsszel és Berlin között ingázó adminisztratív hálózatépítők; vagy a jól ismert nemzetközi jogászok, akik

a transznacionális jogi tudás és a transznacionális jogi elit megszemélyesítésének tekinthető.

Sigrid Quack a "Gyakorlati kormányzás" című könyvében a nemzetek közötti jogi vállalatoknak a *transznacionális jogi tudás hordozóiként betöltött* szerepét írja le:

A nemzetközi szinten működő jogi vállalatok nagy üzleti vállalkozások. Mint ilyenek, ügyfeleik igényeinek kielégítésére és a bevételek maximalizálására törekszenek a világ minden táján működő leányvállalataikban. A számukra dolgozó ügyvédek egyben fejlesztési platformként is szolgálnak ügyfeleik jogi problémáinak megoldásához. Marc Galanter úgy... véli, hogy a mega jogi cégek munkastílusa minőségileg eltér a "rendes" jogi cégektől. Galanter szerint a különböző jogi lehetőségek alapos vizsgálata és a kreativitás a problémamegoldó megközelítések és a tárgyalótermi taktikák terén jellemző az ilyen filmekre. Mivel sok ügyfélnek dolgoznak hasonló területeken, a mega jogi filmekben dolgozó ügyvédek jó rálátást nyernek az aktuális fejleményekre. Ők a "visszatérő játékosok", és gyakran vezető szerepet vállalnak az új fejleményekben. Stratégiai pozíciójuknak köszönhetően jobban megértik a felmerülő szervezeti problémákat, és megfelelő jogi megoldásokat találnak... A különböző projektek során szerzett ismereteket így hozzáférhető formában tárolják, így a jogi vállalatok idővel *értékes jogi ismeretek forrásává* válnak. A nemzetközi jogi filmek méretükből adódóan mind a különböző nemzeti joghatóságokat, mind számos speciális jogi figyelmet lefednek. Ennek érdekében differf országbeli és differf szakterületű jogászokat alkalmaznak, akik egymás tapasztalataiból profitálhatnak és. Ezek a nemzetközi filmek következőképpen egyedülálló hozzáféréssel rendelkeznek "a jog alkalmazásához annak fejlődési szakaszában", és ezt a tudást a transznacionális jog számos filmjében hasznosítani tudják. Robert Nelson ... állítása, miszerint az amerikai mega jogi filmek feladata a jog megváltoztatása, ma igazabb, mint valaha. Akárcsak 25 évvel ezelőtt, "a nagy jogi firmák szellemi hatása állandó influence-t gyakorol korunk joggyakorlatára" (Quack 2009, f. 0582. Ford. R.B.).

A labdarúgás világából vett példával élve, a legnagyobb nemzetközi jogi filmek a nemzetközi jogi szereplők között egyfajta "Bajnokok Ligáját" alkotnak. Quack:

Az amerikaiak és a britek uralják a nemzetközi jogi filmek csúcsát. Ez az angol-amerikai túlsúly az amerikai piac hatalmas méretének, a gyarmatosítás és a commonwealth által formált brit történelemnek, az amerikai gazdaság gazdasági influenciájának, valamint a londoni és New York-i finanszírozási központok jelentőségének tulajdonítható. Az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában érvényesülő esetjog az ott székhellyel rendelkező jogi vállalatoknak liberálisabb lehetőségeket biztosít az *innovatív szerződéses megállapodások kialakítására*, mint az európai kontinens szigorúbb kodifikációjú jogrendszerei. A brit és amerikai jogi vállalatok ennek megfelelően előnyt élveztek a nemzetközivé válás folyamatában.

a "bűvös kör" tagsága, e filmek külföldi leányvállalatainak megnyitása korlátozott számú metropoliszban, más szakmai szolgáltatók közelében, a nemzetközi mega

jogi filmekben az ügyvédek hierarchiája az ügyvédek között, valamint az ügyvédi karok és az ügyvédi irodák között.

az Egyesült Államokból vagy Nagy-Britanniából és a máshonnan érkezők között: ezek tipikus szempontok, amelyek influenceálják az új kozmopolita jogi elítéléshez való tartozást, amelynek tagjai hozzájárulnak a határokon átnyúló koordináció és a kultúrák közötti kommunikáció problémáinak megoldásához (Quack 2009, 583. f. o. Ford. R.B.).

2. A normavállalkozó három típusa a munkahelyen

a) *Nem kormányzati szervezetek*

A nem kormányzati szervezetek (NGO-k) szerepét a normagyártásban és a diffúzióban már korábban is leírták. Klaus Günther és Shalini Randeria különösen szemléletes portrét nyújt az ilyen szervezetekről:

A nem kormányzati szervezetek fontos, alig kutatott új szereplők a jogalkotás, a jogalkalmazás és a nyomon követés területén. Az emberi jogok és a környezetvédelem területén új transznacionális normák alkotása és globális diffúziója az ő eredményeik közé sorolandó, valamint a jogsérelmekkel szembeni igazságtalanság általános és nyilvános tudatosításának megteremtése. Befolyásolják a nemzeti és nemzetek feletti jogalkotást, és ezáltal megkérdőjelezzik az állam jogi szuverenitását. Ebben az összefüggésben kell látni a nem kormányzati szervezetek, egyes kormányok és a magánszektor egyes szereplői közötti új koalíciókat, amelyek együttműködnek az emberi jogok megfogalmazásában és végrehajtásában, és hozzájárulnak az állami monopólium megváltoztatásához ezen a figyelemterületen. Ez az újfajta *köz-magán partnerségi* konstelláció a globális környezetvédelmi politikában is egyre fontosabbá válik. Az éghajlat-politikában például a nem kormányzati szervezetek, a nemzetközi szervezetek és az üzleti vállalkozások közötti stratégiai szövetségek új környezetvédelmi normákat határoznak meg és sürgetik azok végrehajtását. A "világpolitika ilyen típusú privatizációja" lehetőségeket kínál a globális problémák igazságos és hatékony megoldására, de veszélyezteti a politikai döntések demokratikus ellenőrzését is. Mindazonáltal az államot nem fosztja meg szabályalkotó funkciójától. Nemcsak a nemzetközi normákat és szerződéseket kell utólagosan beágyaznia a nemzeti kontextusba, hanem gondoskodnia kell azok végrehajtásáról is (Günther és Randeria 2001, f. o63. Ford. R.B.).

Ezt az első áttekintést követően a civil szervezetek tevékenységének egy konkrét területére térünk rá, és a válluk fölött átnézzük, hogyan dolgoznak a jogban, részt vesznek a normák meghatározásában. Anne Peters, Till Förster és Lucy Koechlin (2009c) három változatot azonosítanak, amelyek a szabványok típusa szerint defináltak.

- * Az elsőben a szerződő államok a tényleges szabványalkotók, a nem kormányzati szervezetek pedig csak szemlélők, akik

lobbizásra szorítkoznak:

Először is, a nem kormányzati szervezetek részt vesznek a szokásos államközi nemzetközi egyezmények kidolgozásában ... Itt a nem kormányzati szervezetek részvétele nagyrészt informális. A nem kormányzati szervezetek fórumait a kormányközi szabványalkotó konferenciákkal párhuzamosan és azoktól elkülönítve tartják,

mint például az 1992-es riói konferencia. A nem kormányzati szervezeteknek tehát semmilyen tárgyalási szerepük nincs. A *konferenciákon folytatott közvetlen lobbitevékenységük azonban* döntő fontosságú lehet (Peters et al. 2009a, 493. o.).

- * A részvétel második változatában a nem kormányzati szervezetek mindenekelőtt eljárási szempontból vesznek részt a normakészítés folyamatában:

A szabványalkotás második típusa nemzetközi szervezeteken vagy kvázi-szervezeteken belül történik, különösen a magasan intézményesített többoldalú környezetvédelmi megállapodások keretében. Itt a felek kormányzati szervei vagy konferenciái másodlagos jogot alkotnak a vonatkozó rendszerek végrehajtásához. A legtöbb ilyen szervnél a nem kormányzati szervezetek *hivatalos eljárásokban akkreditáltak*, és így megfigyelői (vagy az Európa Tanácsban: "részvételi") státuszt élveznek. Ez a jogi státusz a *kizárás és a teljes jogalkalmazói részvétel között* helyezkedik el. Különböző jogokat von maga után: meghívás és részvétel az üléseken, információhoz (napirendek, napirendek), felszólalási időhöz, dokumentumok terjesztéséhez engedélyezéséhez és hasonlókhoz való jog (Peters et al. 2009a, 493. o.).

Ahogy Anne Peters és mások megjegyzik, a nemzetközi jogászok nem értenek egyet abban, hogy a szokásjog időközben lehetővé teszi-e a nem kormányzati szervezetek részvételét a nemzetközi normák meghatározásában. A szerzők úgy vélik, hogy ez még nem így van, de a dolgok ebbe az irányba haladnak:

A nemzetközi jogászok körében vitatott, hogy a nem kormányzati szervezeteknek szokásjog alapján van-e általános joguk megfigyelőként részt venni (és így meghallgatást nyerni) a jogalkotó nemzetközi intézményekben. Az NGO-k meghallgatásához való ilyen jog olyan intézményekben érvényesülne, amelyeknek nincs vagy csak definiális speciális eljárási szabályzata. Azt állítjuk, hogy a nem kormányzati szervezeteknek a nemzetközi jogi diskurzusban való részvételhez való szokásjog még nem létezik, mivel a gyakorlat és a *vélemény iuris* nem érett meg *sufficiently*. A nem kormányzati szervezetek azonban már most is jogosan elvárják, hogy

- miután egy intézmény befogadta őket - a részvételi feltételek két fő összetevőből állnak: szóbeli felszólalások és írásbeli beadványok. E jogok megtagadását konkrétan és konkrétan indokolni kell. A jelenlegi nemzetközi jogrendszerben tehát a nem kormányzati szervezetek hangja funkcionális megfelelője annak a formális jogalkotói hatalomnak, amellyel más szereplők (a nemzetközi jogalanyok) rendelkeznek. A *nem kormányzati szervezetek hangjának e jogi funkciója* miatt szükség van a nem kormányzati szervezetek részvételének jogi strukturálására (Peters et al. 2009a, 494. o.).

- * A harmadik és egyben utolsó változatban a nem kormányzati szervezetek közvetlenül részt vesznek a normakövetésben, mivel saját szövegtervezeteket készítenek, és konkrét javaslatokat

fogalmazznak meg a normákra vonatkozóan:

Végül, a nem kormányzati szervezetek néha *magánjellegű szövegeket készítenek vagy normákat javasolnak* (akár tudósokkal közösen), például magatartási kódexeket és iránymutatásokat, értelmező szerződéscommentárokat vagy elveket, abban a reményben, hogy azokat más nemzetközi szereplők elfogadják, idézik és elfogadják, mint a nemzetközi joganyaghoz való hozzájárulást.

Ilyen például a nemzetközi jogi társulások számos szabályzata, a nemzetközi folyók vizeinek használatáról szóló 1966-os Hel- sinki szabályok, a gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségománnyának végrehajtásáról szóló Limburgi elvek, a nők gazdasági, szociális és kulturális jogairól szóló 1997, montreali elvek vagy 2000, a 2001-es Princeton Principles on Universal Jurisdiction (Peters et al. 2009a, 494. o.).

Annak ellenére, hogy a nem kormányzati szervezetek ilyen széles körű tevékenységet folytatnak a normakövetés terén, Peters et al. szerint az államok még mindig "szoros befolyással rendelkeznek a hivatalos jogalkotás folyamataira". Még azokon a területeken is, ahol a nem kormányzati szervezetek a legnagyobb hatást gyakorolták, *az államok ellenőrzik a napirendet és a jogalkotás színterére való bejutást*, különösen az akkreditációs eljárásokon keresztül (Peters et al. 2009a, 494. o.). Kétségeink vannak ennek az értékelésnek az általános pontosságával kapcsolatban, mivel gyanítjuk, hogy alábecsüli a hálózatba kapcsolt, az internetet szuverén módon uraló nem kormányzati szervezetek azon lehetőségét, hogy legalábbis erősen befolyásolják a politikai napirendet. De ebbe a kérdésbe itt nem tudunk belemenni.

b) *Transznacionális vállalatok (TNC-k)*

Rengeteg bizonyíték és kutatás szól arról, hogy a transznacionális vállalatok milyen fontos szerepet játszanak a "szabályalkotásban". Két szerzőt hívunk a tanúk padjára.

A Public Role for the Private Sector: Changes in the Character of Business című, az iparági önszabályozás jelenségéről szóló könyvében Virginia Haufler (2001) azt vizsgálja, hogy a TNC-k a magánszerepükön kívül, mint pénztermelő részvénytársaságok, milyen mértékben *töltenek be közszerepet, és ezért vállalnak közfelelősséget*. A transznacionális vállalatok e kettős szerepe, a profit-orientált "részvényesi érték" iránti elkötelezettségük és a "vállalati társadalmi felelősségvállalás" vállalása a globalizáció egyik legfontosabb következményének tekinthető, mivel a globalizáció előrehaladtával mind a *kormányzati szereplők összetétele*, mind a *transznacionális vállalatok szerepfelfogása megváltozott*.

A kormányzati színtér változásáról Haufler megjegyzi:

A nemzetközi kapcsolatok jellege az elmúlt években megváltozott: a globális napirendet 50nem a legerősebb országok határozták meg, hanem *nagyhatalmi kereskedelmi és aktivista csoportok alakítják a vitát*, és gyakran meghatározzák az eredményeket. Az iparági önszabályozás csak egy újabb bizonyíték a *globális*

gazdaság irányítására és a globális politikai kérdések megoldására irányuló törekvések változó természetére (Haufler 121. o.2001.,).

Haufler szerint az irányítási szintér e változását a nagyvállalatok szerepének megváltozása kísérte, ami mindenekelőtt szerepük új felfogásában nyilvánul meg (lásd Schuppert 1998). A transznacionális vállalatoknak erről az új közszerepléséről, amely önszabályozásuk révén bekapcsolja őket abba, amit a megosztott felelősség rendszerének nevezhetnénk, megjegyzi:

A szociális normák egyre több vállalat általi önkéntes elfogadása *differens képet mutat a vállalatok világviszonylatban betöltött szerepéről*. A megfigyelők és a résztvevők egyaránt rámutatnak arra, hogy az általuk felállított normák magasabbak, mint a nemzeti vagy nemzetközi normák. Vitatott közügyekkel foglalkoznak, és nem csak olyan technikai szabványokkal, amelyek csak az ipart érintik. Amikor a vállalatok saját szabályokat és szabványokat állítanak fel a társadalmi-politikai területeken, *ezek kiegészíthetik vagy kiegészíthetik a kormányzati szabályozást*, különösen a gyenge szabályozási kapacitással rendelkező országokban. A nemzetközi szabványalkotás betölti azokat a réseket, ahol a nemzeti szabályozási rendszerek ellentmondanak egymásnak vagy hallgatnak. *Ahol a kormányok nem szabályoznak, ott a magánszektor teszi ezt* - gyakran a közérdekű csoportok követeléseire reagálva, akik képtelenek a nemzeti kormányokat megmozgatni. És amikor a kormányok nem hajlandók vagy nem képesek hatékonyan kormányozni, a potenciális vezetők a magánirányítást értékes eszköznek tekinthetik a közcélok eléréséhez.

A nemzeti politikai döntéshozók kezdenek felfigyelni az iparági önszabályozás lehetséges előnyeire. Azt remélhetik, hogy ha az üzleti élet külföldön javítja magatartását, akkor a kormányzatra kisebb nyomás nehezedik majd, hogy a magánszektoral szemben lépjen fel otthon vagy külföldön. *Azt is remélhetik, hogy a vállalatok társadalmi felelősségvállalását eszközként használhatják az "olyan" külpolitikai célok, mint például az emberi fejlődés előmozdítására* (Haufler 2001, 29. o.).

Doris Fuchs (2005), második tanúnk, a TNC-k által használt "befolyásolási csatornákat" rendszerezte *Understanding Business Power in Global Governance* (2005) című könyvében. Megkülönböztet "instrumentalista, strukturalista és diszkurzív megközelítéseket". Minket különösen az *üzleti vállalkozások strukturális hatalma* érdekel, amelyen belül az alábbiak szerint differenciál:

- * "A vállalkozások strukturális erejének csatornái
- * Mobil tőke: A TNC-k napirend-meghatározó ereje ...
- * Kvázi szabályozás: A koordinációs szolgáltató cégek napirend- (és szabály-) meghatározó ereje ...
- * Köz-magán partnerségek: Részvétel a szabályalkotásban ...
- * Önszabályozás: ..." (Fuchs 2005, 120. o. ff.).

De mi áll a szabályalkotás e három változata mögött? Amit Doris Fuchs "kvázi-szabályozásnak" nevez, az a *szabványok kialakításával* kapcsolatos, amelyet

magán, profit-gyártó vállalatok, és amelyek - néha világszerte - ellenőrző funkciót látnak el. Két szereplő lép színre: a hitelminősítő intézetek és a nagy *multinacionális jogi és könyvelési filmek*. Ami a *hitelminősítő intézeteket* illeti, a következőket mondja:

A kvázi-szabályozás a második olyan mechanizmus, amelyen keresztül az üzleti élet szereplői passzív strukturális hatalmat gyakorolnak a globális kormányzásban. A kvázi-szabályozás a jelen elemzés kontextusában a koordinációs szolgáltató vállalatok azon képességére utal, hogy közvetve *világszerte szabványokat határozzanak meg a politikák és gyakorlatok számára*. E vita középpontjában a hitelminősítő intézetek szerepe áll, és az a képességük, hogy meghatározzák a nemzeti politikák elfogadhatóságát. Ebben az összefüggésben a kvázi-szabályozás a vállalatok által a nemzeti kormányokkal szemben gyakorolt, fentebb vázolt passzív strukturális hatalomhoz kapcsolódik, azzal az egyetlen különbséggel, hogy a hitelminősítő intézetek nem azzal fenyegetnek, hogy egy vállalat kivonja beruházásait egy országból, hanem inkább az *egész globális finanszírozási piac befektetési döntéseit befolyásolják*. Sőt, amennyiben ezeket a *normákat explicit módon teszik*, ez a passzív strukturális hatalom közel kerül az aktív hatalomhoz (Fuchs 2005, 124. o.).

De a nagy *nemzetközi jogi és számviteli vállalatok* is fontos szerepet játszanak a transznacionális szabványok kidolgozásában:

A hitelminősítő intézetek mellett más koordinációs szolgáltató filmek is jelentős strukturális hatalomra tettek szert a globális kormányzás terén. A *multinacionális jogi és számviteli figyelemmel foglalkozó vállalatok*, valamint a vezetési tanácsadók *transznacionális szabályalkotó hatalmat gyakorolnak* azáltal, hogy meghatározzák és érvényesítik az üzleti vállalkozások magatartására vonatkozó normákat. Ez a strukturális hatalom ismét... az aktív strukturális hatalom területére terjed ki, amennyiben ezeket a szabványokat explicit módon teszik közzé. Bár ezek a szereplők nem befolyásolják a közpolitikát olyan közvetlenül, mint a hitelminősítő intézetek, mégis jelentős hatást gyakorolnak a vállalati magatartásra és a gazdasági szervezetre. Következésképpen hasonló kritikák érik strukturális hatalmukat, mint a hitelminősítő intézetekét (Fuchs, 125. o2005.).

Ami a köz-magán társulások (PPP-k) keretében történő szabályalkotásban való részvételt illeti, Fuchs úgy látja, hogy a vállalatok PPP-kben való részvétele a "transznacionális szabványok" kialakításában való együttműködés lehetőségét jelenti:

A PPP-k tehát lehetőséget biztosítanak a vállalkozások számára az aktív strukturális hatalom gyakorlására. A PPP-kben az üzleti szereplők közvetlenül *részt vesznek a szabályokkal és szabályozásokkal kapcsolatos döntésekben*. Ennek a hatalomnak a mértéke azonban a PPP-k között eltérő. Míg egyes PPP-kben az üzleti szféra diktálhatja a napirend- és szabályalkotást, addig más PPP-kben az állami szereplők szigorú korlátokat szabnak az üzleti szereplők döntési mozgásterének.

Ráadásul a közszereplők még mindig irányítanak, amennyiben eldönthetik, hogy kivel üljenek egy asztalhoz. Ez azonban a nemzeti szintén talán még inkább így van. A nemzetközi szintén a PPP-k jelentős mozgásteret biztosíthatnak a nagyvállalati szereplőknek a napirend és a szabályok meghatározásában, mivel a közszereplők között szűkösek az erőforrások, és gyakran nem átláthatóak a döntéshozatali folyamatok (Fuchs 2005, 127. o.).

Az *ipari önszabályozásra* térve: nem új jelenség - óhatatlanul a *lex mercatoria jut* eszünkbe, amely véleményünk szerint egy "jogi fantom", amelyet nehéz pontosan meghatározni (lásd még Ipsen 2009) -, de növekvő elterjedtsége miatt egyre nagyobb figyelmet kap (lásd pl. Cutler et al. 1999):

Az érdeklődés növekedése azonban részben az önszabályozási megállapodások mennyiségének és hatásának drámai növekedése, valamint az önszabályozási gyakorlatok új aspektusai miatt következik be. A *magánszereplők ma már a szakpolitikai területek széles skáláján*, például a környezetvédelmi kérdésekben, az emberi jogokban vagy a nemzetközi pénzügyi rendszerben is *definiálnak szabályozásokat*. A fejlődés különösen figyelemre méltó a *szabványok és a magatartási kódexek területén*, amelyek ma már léteznek az egyes vállalatok szintjén, mint például a Levi-Strauss vagy a Karstadt; ágazati szinten, mint például a vegyipar Responsible Care Programja; és globális szinten, mint például a veszélyes áruk szállításának szabályozása a Nemzetközi Légi Szállítási Szövetség által, az ISO vagy 14000 az SA szabványok 8000 a környezetgazdálkodásra és a társadalmi elszámoltathatóságra ..., vagy a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara által kidolgozott reklámozási magatartási kódex. Fontos, hogy e tevékenység nagy része túlmutat az üzleti élet alapvető tevékenységein (Fuchs 2005, 129. o.).

Összefoglalva, ami Virginia Hauflert és Doris Fuchst - sok más mellett - érdeklí, az a vállalatok szerepe, amelyek transznacionális jogalkotó hiányában figyelik a meglévő *szabályozási hiányosságokat*, és helyettesítik vagy kiegészítik az állami jogot. Ennyiben valóban beszélhetünk a vállalatok általi normaalkotásról, és így egyfajta koprodukciónak jögról.

c) *Nemzetközi ügyvédi irodák (Mega Ügyvédi Irodák, MLF-ek)*

Ha most egy rövid pillantást vetünk a nemzetközi jogi filmek normakövetésben betöltött szerepére, kevésbé érdekel bennünket konkrét tevékenységük, mint annak magyarázata, hogy miért szereztek ilyen domináns pozíciót a *transznacionális jogi szintjén*. Úgy tűnik, ennek két fő oka van: a jogi tanácsadás növekvő piaca és az ilyen filmek által gyakorolt jogi tanácsadás egy olyan típusa, amelyet a szakirodalom *kreatív jogászknak* nevez.

aa) *A jogi tanácsadási piac növekedése*

Az a tézis, hogy - akár a transznacionalizáció és a denacionalizáció

következményeként - a jogi tanácsadás piaca növekszik, összhangban van a következőkkel

saját megfigyeléseink. Ezt a tézist Klaus Günther és Shalini Randeria különösen erőteljesen képviseli:

A világ azon ágazataiban, ahol a gazdasági rendszer transznacionálisan differenciált, *egyre nagyobb a jogi tanácsadás piaca*, ahol olyan jogi filmek működhetnek sikeresen, amelyek szintén transznacionálisan szerveződnek, általában helyi szinten többé-kevésbé autonóm jogi filmek hálózatszerű csoportjai formájában, amelyek közös név alatt tevékenykednek. Ezek tehát példaként szolgálhatnak azokra a szervezetekre, amelyeket Rudolf Stichweh "a globalizáció motorjainak" nevezett. Ő a következőképpen írja le őket: "Ezek olyan tagsági társulások, amelyek a szervezeten belüli személyi mobilitás, a sok differens belüli fiókok és leányvállalatok létrehozására való képességük, valamint a szervezeten belüli könnyített kommunikációs flutak révén jelentős globalizációs hatásokat fejleszthetnek ki, olyan hatásokat, amelyek a szervezeten belül tarthatók, vagy a társadalmi környezetre is hatással lehetnek." A szervezeten belüli mobilitás, a szervezeten belüli mobilitás és a szervezeten belüli könnyített kommunikációs flutak révén jelentős globalizációs hatásokat fejleszthetnek ki. Ez a kérdés valószínűleg fontos kutatási téma lesz, különösen a transznacionális jogi firmák tekintetében, mivel ezek szorosan és átláthatatlanul kölcsönhatásban állnak a nemzetközi tőkepiaccal, és a transznacionális vállalatok közötti globális verseny dinamikájába is be vannak vonva.

A jogi vállalatok a jogi tanácsadás, a jogi szervezés és a peren kívüli perrendezési kompetencia iránti nagy kereslet révén váltak ilyen szervezetekké, amely szükségyszerűen kíséri a gazdasági transznacionalizáció folyamatát. A korai időszakokhoz képest a nemzetközi árucserével és szolgáltatáscserével kapcsolatos jogi problémák száma csak növekedett. Az állami vállalatok privatizációjával (pl. Deutsche Telekom AG), a transznacionális vállalatok hosszú távú hitelfelvételével és a transznacionális befektetési alapok és nyugdíjalapok növekvő befektetési tevékenységével a nemzetközi tőkepiacon, a transznacionális fúziókkal (német példák: Daimler / Chrysler, Vodafone / Mannesmann), valamint a nemzetközi vegyesvállalatokkal (pl., gátépítési projektek Indiában és Kínában, olajvezetékek a Kaszpi-tengerről Németországba) (Günther és Randeria 2001, 52. o. f. Fordította: R.B.).

Nemcsak a jogi tanácsadás iránti igény növekszik, hanem a szabályozás iránti igény is, amelyet az ügyvédek kielégítenek - ami visszavezet minket a szabályozási hiányosságok pótlásának funkciójához:

A jogi vállalatok ... fontos szereplőivé válhatnak a globális telephely- és szabályozási versenynek, amikor ügyfeleiknek tanácsot adnak a legkedvezőbb adó-, szociális, verseny-, munka- és társasági jogi feltételeket biztosító termelési és forgalmazási helyszínek kiválasztásában. Végso soron azonban az ügyvédek az államon túli joggenerálás szereplőivé is válnak mindenütt, ahol a globális piacoknak a tevékenységek összehangolásához olyan jogi szabályokra és a konfliktuális rendezési mechanizmusokra kell támaszkodniuk, amelyeket a nemzeti jogalkotó és az állami igazságszolgáltatás önmagában nem vagy nem

elég gyorsan tud biztosítani - vagy ahol az ilyen szabályok állami beavatkozás nélkül minden érintett számára kedvezőbbek. Végül, a deregulációt célzó politikai intézkedések a közjogi szabályozási formák magánjogi formákká való átalakításával és a privatizációs konferencia révén.

a maguk részéről a jogászok által kielégítendő magánjogi szabályozás iránti igény növelését (Günther és Randeria p2001., Trans153. R.B.).

bb) Kreatív jogi funkciók átvétele - Kreatív ügyvédi tevékenység

A nemzetközi jogi filmek növekvő jelentőségét - különösen Európában és Németországban, ahol a jogi szakma még mindig "független igazságszolgáltatási intézménynek" számít - csak akkor lehet igazán megérteni, ha figyelembe vesszük az ilyen filmek által gyakorolt jogi tanácsadás típusát és stílusát, amelyeknek jogászai vagy maguk is az angol-amerikai jogrendszerből származnak, vagy legalább részben az Egyesült Államokban szereztek képzést.

Fabian Sosa és John Flood egy érdekes munkadokumentumban "The Role of International Law Firms in Cross-Border Commerce" (2006) címmel olyan megállapításokat tesz, amelyek két okból is figyelmet érdemelnek: először is leírják a *jogi tanácsadás kreatív formáját*, valamint az ilyen *mega-jogi cégek* által létrehozott és uralt *félautonóm jogi filmeket*:

A nemzetközi jogászokadról szóló diskurzus leginkább az angol-amerikai mega-ügyvédi cégekre összpontosít, amelyek szolgáltatásai általában a nagy multinacionális vállalatokra korlátozódnak. Az uralkodó vélekedés azt feltételezi, hogy csak ezek az ügyvédi irodák képesek globális szinten hatékony jogi támogatást nyújtani. A legtöbb ilyen cég székhelye az Egyesült Államokban van (leányvállalatokkal a világ számos pontján). Több száz partnerük és több mint ezer munkatársuk van. Trubek és társai ezt az "amerikai a jog termelési módja" és e többcélúak meghatározó szerepe, kereskedelmi orientált jogi firmák a szokásjogban. A "jogi vállalkozói szellem" néven ismert amerikai jogászok proaktív stratégiához vezetett a szerződések strukturálásában, tárgyalásában és megfogalmazásában, ami a jogi, valamint a gazdasági és menedzsment kompetenciák megértését igényli. Az ügyvédek tanácsot adnak ügyfeleiknek, összetett szerződéseket készítenek, befolyásolják a jogalkotói eljárást és csoportos kereseteket indítanak. Az ügyvédi irodák az *ügyvédi tevékenység* e *kreatív formája* révén óriási befolyást gyakorolnak a határokon átnyúló kereskedelemre.

a magánrendelkezési rendszer, amely sokkal nagyobb jelentőséggel bír a globális kereskedelem szempontjából, mint a nemzetállamok által biztosított jogi struktúrák (Sosa és Flood 1. o2006.,).

Érdekes az is, amit Sosa és Flood a jogi tanácsadás e sajátos stílusának amerikai kutatásáról mond. A nemzetközi jogi firmák működését olyan módon írják le, amely nagyon is hihetővé teszi központi szerepüket a transznacionális szinten:

A jogi filozófiával összefüggésben azok a megközelítések érdekesek, amelyek az ügyvédek funkciójára és munkájuk effektusára összpontosítanak. Jól ismert fogalmak ebből a szakirodalomból a *kreatív ügyvédi tevékenység fogalma ...*, az *ügyvéd mint jogi vállalkozó vagy jogi mérnök fogalma ...*, vagy az *ügyvéd mint a bizonytalanság menedzsere ...* Ezek a megközelítések azonban a jelen projekt szempontjából való jelentőségük ellenére túlságosan specifikusnak tűnnek egy alapvető általános megközelítéshez.

Egy általánosabb megközelítést Lawrence Friedman munkáiból lehet levezetni, aki azzal érvelt, hogy az ügyvédek jelentősége és nélkülözhetetlensége annál nagyobb, minél gyengébbek és silányabbak a meglévő jogi struktúrák. Ez az ...érvelés az angol-amerikai jogászok dominanciájának magyarázatára is szolgált. A globális jogrendszer ...széttöredezettsége az amerikai jogi filmek komparatív előnyéhez vezet, mivel ezek a filmek ismerik a common law jogrendszerének nyitottságát és a differens jogrendszerek együttlését. Ebben az összefüggésben képesek voltak kialakítani *egy sajátos ügyvédi stílust, amely sokkal kreatívabb és üzleti orientáltabb, mint a polgári jogi országokban* (Sosa és Flood 2006, 4. o.).

A normavállalkozó három típusára vonatkozó reflexiók arra ösztönöznek bennünket, hogy egy olyan fogalmat hozzunk játékba, amelyet máshol hasznosnak találtunk (Schuppert 1994), nevezetesen az "intézményi kompetenciát". Mind a nem kormányzati szervezetek, mind a transznacionális vállalatok, és különösen a nemzetközi jogi firmák rendelkeznek sajátos kompetenciával, amely lehetővé teszi számukra, hogy fontos szerepet játsszanak a *transznacionális jogi színtér* normakövetési folyamataiban. A nem kormányzati szervezetek számára - hatalmas napirend-meghatározó erejük mellett - a globális igazságügyi diskurzusokban a meglévő normatív rendszerek kritikai vizsgálata, valamint a helyi és alternatív szabályozási tudás hordozójaként betöltött szerepük. A transznacionális vállalatok intézményi kompetenciája az államon túli színtereken történő normateremtésben való részvételre úgyszólván velük született. A definíció szerint globális szereplők, transznacionális szabályozási struktúrák keretében működnek, és - ha más szabályozó hatóságok nem biztosítják ezeket - maguk hozzák létre ezeket a struktúrákat. Ami a nemzetközi jogi firmák intézményi kompetenciáját illeti, az egyértelműen abban áll, hogy a globalizált gazdaság jogi tanácsadás és szabályozás iránti igényét minden korábbinál jobban ki tudják elégíteni.

Mielőtt e harmadik fejezetet a pluralizált jogtermelés normatív viszonyítási pontjaival kapcsolatos fejtegetésekkel zárnánk, egy fontos kérdéssel kell foglalkoznunk: a magánjellegű normakijelölés nyilvános funkciójával.

D. Normatív mércék a jog pluralizált termelésében: A jogállamiság

I. A magánnormakövetők mint közintézmények

Andreas Engert a közelmúltban vizsgálta a magánjellegű normakijelölő hatalom megnyilvánulásait és következményeit (2014). Három példán, a Nemzetközi Swap- és Derivatszövetség (ISDA) szabályain, a német vállalatirányítási kódexen (DCGK) és a nemzetközi pénzügyi beszámolási standardokon (IFRS) keresztül mutatja be a magánnormakövetelmények legfontosabb funkcióit:

Az ismétlődő tranzakciók szinte elkerülhetetlenül hálózati effektákat és így természetes szabványosítást generálnak. Az olyan széles körben elterjedt szabályok, mint a pari passu klauzula [az adós nyilatkozata a hitelezővel szemben, hogy követelését "egyenlő alapon" kezelik] ezért legalább annyira alakítják a szerződéseket, mint az állami diszpozitív jog normái. Míg azonban a jogi normák többnyire a jogalkotónak tulajdoníthatók, addig a magánjogi normák eddig "heteronómia heteronóm ágensek nélkül" jelentek meg. Az ISDA-szabályok, a DCGK és az IFRS azt mutatják, hogy a magánstandardok is gyakran egy központi intézményre épülnek. Ha egy adott szereplő vállalja a felelősséget a magánnormáért, akkor annak heteronóm effektusa sokkal nyilvánvalóbb. A legfontosabb szerepe ebben az, hogy tartalmi formát és hiteles megfogalmazást ad a szabálynak (Engert 2014, p. f331. Transl. R.B.).

Ezek a funkciók, és különösen a magánszabály-alkotók Engert által említett hálózati effektusai azt jelentik, hogy "bizonyos hatalmat szereznek "saját" normájuk felett" (Engert 334. o.2014.,), és ennek megfelelően de facto közfunkciót töltenek be. Engert a szereplők két olyan csoportját azonosítja, amelyek kinőtték a tisztán privát szférát: a nagy jogi filmeket, valamint az ipari szövetségeket vagy más nem-profilkos intézményeket.

Felváolja a nagy jogi vállalatok cselekvési logikáját, amelyek első pillantásra nem nyilvánvalóan normakövetők:

A jogtanácsosok nagy erőfeszítéseket tehetnek a megfelelő megoldások kidolgozása érdekében; mások lemásolják az ő intézkedéseiket, így a hálózati effektusok felmerülnek, és a megoldás bevett sztenderddé válik. Mivel az ügyvédek és más szolgáltatók gyakran kísérik ugyanazt a fajta ügyletet változó felekkel, különösen kedvező helyzetben vannak a megoldás diffúzálásához és a piaci szereplők koordinálásához. "Normavállalkozóként" végzett tevékenységük célja azonban az, hogy tanácsadói díjaik flowing maradjanak. Nem érdekelték abban, hogy szolgáltatásaik szuperflúzióssá váljanak. Nem várható tőlük normakövetés abban az értelemben, hogy általánosan alkalmazható szabályokat fogalmazzanak meg és tegyék hozzáférhetővé mások számára. A jogi tanácsadók

inkább arra törekednek, hogy legalábbis elkerüljék a szabványosítás benyomását, mert attól tartanak, hogy szolgáltatásaik inter-

változtatható. Egységes normaszöveg és ezzel együtt alkalmazási útmutató közzététele ezért nem várható el a jogi tanácsadóktól (Engert 2014, p. f334. Transl. R.B.).

Ami a szereplők második csoportját illeti, normagyártásuk egyértelműen "közjót nyújt, és ezért közfeladatot jelent":

Ahol a szabályok megállapítása nem csupán a jogi tanácsadás mellékes effektusa, ott a magánnormakövetelmények megállapítói általában ipari szövetségek vagy más nem szakmai intézmények. A megállapodások hálózati effektusai azt jelentik, hogy az effitudatos normatív konfiguráció - beleértve az uralkodó normák tartalmi minőségét - az adott piac közjáva. A status quo-t illetően meg kell jegyezni, hogy a szolgáltatásaikkal, de az általuk nyújtott normák feletti (korlátozott) rendelkezési jogokkal is, a magánnormakövetők közfeladatot látnak el. A normatív konfiguráció befolyásolásával a kialakuló hálózati hatásokat anélkül befolyásolják, hogy azokat teljes mértékben internalizálnák. Az, hogy miként alkalmazzák ezt a normakijelölő hatalmat, belső konstitúciójuktól függ. Ez a magánnormakövetők számára hasonló kérdéseket vet fel, mint más közintézmények számára, különösen az érintett érdekek képviselését illetően (Engert 2014, 335. o. f. Ford. R.B.).

Ha nem csak az állami jog, hanem a magánjogi termelés is közjavakat biztosít, akkor nemcsak a jó jogalkotás, hanem - a szabályozás tudománya megközelítésünkkel összhangban - a *jó szabályalkotás*, nevezetesen az állami jogon túli szabályalkotás mércéjére is szükség van.

Az egyik ilyen mérce a *jogállamiságot* alkotó elvek kötege lehet. A jogállamiság alatt nem egy államközpontú elvet értünk, hanem - éppen ellenkezőleg - másodrendű szabályok együttesét, amely viszonyítási alapként használható mindenütt, ahol szabályokat alkotnak, beleértve és különösen a nem állami szabályalkotók által alkotott szabályokat.

II. A jogállami elvek mint másodrendű szabályok a "szabályalkotás szabályai" értelemben

Véleményünk szerint a másodrendű szabályok értelmében vett jogállami elvek különösen alkalmas normatív mércét jelentenek a szabályalkotás minden formájához. Robert S. Summers (1999) kifejti az elsődleges és másodlagos szabályok között a jogelméletben általánosan alkalmazott megkülönböztetést:

A jogállamiság elvei eltérnek a közönséges "figyelemi jog" elveitől. A közönséges figyelem jog elvei közvetlenül az ilyen jog közvetlen címzettjei közötti jogviszonyok meghatározására vonatkoznak. Eltérően az ilyen "figyelemi

alapelvektől", a
a jogállamiság elvei olyan elvek, amelyeket "*másodrendű*" elveknek nevezhetünk. ...
A jogállamiság elvei a figyelemről szólnak, abban az értelemben, hogy

általános normák, amelyek irányítják és korlátozzák a figyelemi jog létrehozásának és végrehajtásának módját (Summers 1999, 1692. o.).

Michael Zürn és Bernhard Zangl is felveti ezt a megkülönböztetést, és hasznosnak találja a jogalkalmazás vizsgálatában:

A jogalkalmazási folyamatokra jellemző, hogy az ...úgynevezett másodlagos szabályokat intézményesen definiálják. Ahol a szabályok alkotása, alkalmazása és érvényesítése nem az előre definiált eljárások szerint működik, ott... aligha beszélhetünk jogról. Ennyiben egy aprólékos jogrendszer elsődleges és másodlagos szabályokat feltételez ... (Zürn és Zangl 2004, f. o21. Fordította: R. B.).

Ezt szem előtt tartva a jogállami elvek szerepét másodrendű szabályokként foghatjuk fel:

- * *A jogalkotásról* vagy - általánosabban fogalmazva - a szabályalkotásról, nevezetesen arról, hogy milyen jogosítványok legitimálják a szabályalkotást, és milyen eljárásjogi követelményeket kell támasztani a jogalkotás folyamatával szemben.
- * *Magának a terméknek a természetéről, azaz a létrehozott normák minőségéről*, nemcsak abban az értelemben, hogy milyen típusú normák milyen területeket szabályoznak, hanem abban az értelemben is, hogy milyen követelményeket támasztanak minden olyan normával szemben, amelynek célja a viselkedés szabályozása, és amelynek ezért rendelkeznie kell egy bizonyos fokú egyértelműséggel, bizonyossággal és ellentmondásmentességgel.
- * *A jogérvényesítésről*, mivel az ilyen végrehajtási szabályok nélkülözhetetlenek a modern társadalmak számára:

Egy jogrend hatékonyságát és társadalmi relevanciáját alapvetően az határozza meg, hogy milyen mértékben képes garantálni annak megvalósulását. Ugyanakkor egy társadalom értékekkel kapcsolatos alapvető döntései az elfogadhatónak tekintett kényszer mértékében és korlátaiban mutatkoznak meg (Nehlsen-von Stryk 1993, f. o350. Ford. R. B.).

Ha a jogállamiság alatt a viselkedésszabályok létrehozására és érvényesítésére szolgáló *másodrendű szabályok* együttesét értjük, akkor az is világos, hogy az ilyen másodrendű szabályok nem korlátozódhatnak az állam által alkotott jogra. A jogállami elvek mércéjét ezért mindenekelőtt olyan területeken kell alkalmazni, ahol nem létezik államilag alkotott jog, vagy ahol az nem létezik, de ahol a rendezés és a konfliktusmegoldás más, nem állami formái találhatók, amelyek funkciójukban egyenértékűek

a "klasszikus joggal". A *jogállami* elvek alkalmazási köre tehát nem korlátozható értelmesen az államra és az általa létrehozott jogra. Amennyiben a jogállamiság a hatalom gyakorlását és a társadalmi konfliktusok jogon keresztül történő kezelését jelenti, ez a hatály

úgy kell tekinteni, hogy a szabályozásnak az állam által hozott törvényektől eltérő formáit is magában foglalja.

Szükség van továbbá a *másodrendű szabályok területspecifikus* operacionalizálására is - amelyeket itt csak nagyon általánosságban ismertetünk. Ezt a feladatot a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) már kitűzte maga elé. Kidolgozta a "Szabványosítás helyes gyakorlatának kódexét", amely *szabványokat ad a szabványosításhoz*. Figyeljük meg különösen a 3.1. szabályt, amely kifejezetten kifejti, hogy ezeknek a *másodrendű* szabályoknak mindenféle stand- ardzáláshoz van közük:

3.1 Ezt a szabályzatot bármely szabványügyi testület - akár kormányzati, akár nem kormányzati, nemzetközi, regionális, nemzeti vagy szubnacionális szinten - használhatja. ...

4.1 A konszenzus elvén alapuló írásos eljárásoknak kell szabályozniuk a szabványok kidolgozására használt módszereket. A szabványügyi testület eljárásainak másolatát az érdekelt felek kérésére ésszerű időben és módon az érdekelt felek rendelkezésére kell bocsátani.

4.2 Az ilyen írásos eljárásoknak tartalmazniuk kell egy azonosítható, reális és könnyen hozzáférhető fellebbezési mechanizmust az érdemi és eljárási panaszok pártatlan kezelésére.

4.3 A szabványosítási tevékenységről a megfelelő médiumokban megfelelő módon értesítést kell közzétenni, hogy az érdekelt személyek vagy szervezetek lehetőséget kapjanak az érdemi hozzájárulásra. ...

4.6 Minden szabványt rendszeresen felül kell vizsgálni és időben felül kell vizsgálni. Az új vagy felülvizsgált szabványok kidolgozására vonatkozó javaslatokat, amennyiben azokat a megfelelő eljárásoknak megfelelően bármely anyagilag és közvetlenül érdekelt személy vagy szervezet - bárhol is legyen - benyújtja, haladéktalanul figyelembe kell venni. ...

6.1. A szabványosítási folyamatokban való részvételnek minden szinten hozzáférhetőnek kell lennie az anyagilag és közvetlenül érdekelt személyek és szervezetek számára, az ebben a pontban leírt koherens eljárás keretében (ISO / IEC 1994).

Röviden azt mondhatjuk, hogy a nem állami normakövetés területén már kialakultak a szabályalkotás szabályai, amelyek ezen a területen pontosan azokat a funkciókat töltik be, amelyeket mi a jogállamiságnak mint másodrendű szabályok együttesének tulajdonítunk. *A szabványosításra vonatkozó normák* nem mások, mint másodrendű szabályok, amelyek a szabványalkotás folyamatát hivatottak irányítani, és amelyek ezért, mint láttuk, bizonyos eljárási "törvényeket" és szervezeti követelményeket fogalmaznak meg erre a folyamatra vonatkozóan. A nem kizárólag az állami jogrendszerre összpontosító, hanem a normatív szabályozási rendszerek

teljes spektrumát felölelő szabályozás-tudomány szempontjából könnyen megérthető, hogy lényegében a jogállami elvek alkalmazásáról van szó. Ezt kell

nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy angol-amerikai szempontból a jogállamiság soha nem volt kizárólag államközpontú fogalom.

A harmadik fejezet a Jeremy Waldron által nemrégiben bemutatott jogállamisági koncepcióra vetett pillantással zárul, aki nagyon hasonlóan érvel, és egy figyelemre méltó normatív pontot is hozzáfűz.

III. Jeremy Waldron jogállami koncepciója

A jogállamiság koncepciója, amelyet a következtetésekben bemutatunk, több lépcsőben érvel - ahogyan azt az imént tettük -:

- * Az első az, amit a *jogelőállítás követelményeinek* nevezünk. Egyetértünk Waldronnal abban, hogy a jogot alapvetően a "*közjogi normák kon-fesztráló keretei között*" kell előállítani:

A jogállamiság egy sokarcú eszmény, de a legtöbb felfogás központi szerepet tulajdonít annak a követelménynek, hogy a hatalmi pozícióban lévő embereknek *a hatalmukat a közjogi normák korlátozó keretei között kell gyakorolniuk*, nem pedig saját preferenciáik, ideológiájuk vagy a helyes és helytelen egyéni érzékük alapján.

Ezen túlmenően a jogállamiság számos koncepciója nagy hangsúlyt fektet a jogbiztonságra, a kiszámíthatóságra és a rendezésre (...Waldron 5. o2008,.).

- * A második lépés nem a szabályhoz kötött jogtermeléssel foglalkozik, hanem azzal, amit mi a normatív minőség követelményeinek nevezünk, azaz az egyértelműség, a megbízhatóság és a következetesség követelményeinek, amelyek a jog ellenőrzési funkciójából fakadnak:

A jogállamiságnak a [fentiekben vázolt] felfogása azokat az erényeket hangsúlyozza..., amelyekről Lon Fuller *A jog erkölce* című könyvében beszélt: az *általános normáknak a kormányzás alapjaként való prominenciáját, e normák egyértelműségét, nyilvánosságát, stabilitását, konzisztenciáját és prospektivitását*, valamint a könyvekben szereplő jog és a közrend tényleges érvényesülése közötti összhangot. Fuller szerint a jogállamiság nem követel meg közvetlenül semmi érdemlegeset: például nem követeli meg, hogy rendelkezünk valamilyen különleges szabadsággal. Mindössze annyit követel meg, hogy az állam tegyen meg bármit, amit akar, rendezett, *kiszámítható módon*, bőséges előzetes értesítést adva nekünk azáltal, hogy nyilvánosságra hozza azokat az általános normákat, amelyek alapján cselekedni fog, és hogy azután ragaszkodik ezekhez a normákhoz, és ne térjen el tőlük önkényesen, még akkor sem, ha ez politikailag előnyösnek tűnik. Az ilyen jellegű követelményeket néha eljárási jellegűnek nevezik, de szerintem ez téves leírás. Ezek formális és strukturális jellegűek: a kormányzás formáit és azokat a formális tulajdonságokat (mint például az általánosság, az egyértelműség és

a prospektivitás) hangsúlyozzák, amelyeknek az állami cselekvés alapjául szolgáló normákat kellene jellemeznüik (Waldron 2008, 6. o.).

- * A harmadik lépés a *normák alkalmazásáról* szól; Waldron ezzel kapcsolatos álláspontját Richard B. Stewart a "normák alkalmazásának szabályszerűsége" címszó alatt foglalta össze a globális közigazgatási jogról szóló esszéjében:

A normákat konkrét esetekben olyan eljárásokkal kell alkalmazni, amelyek biztosítják a pontos és pártatlan igazgatást, biztosítva, hogy az official tisztületben tartsa [sic!] az e normák által megállapított hatalmi korlátokat, és védi a korrelatív jogokat és a hatalomgyakorlásuknak alávetett személyek biztonságát. Az alkalmazás szabályszerűsége olyan eljárási és intézményi intézkedéseket igényel, amelyek biztosítják, hogy a vonatkozó szabályozási normáknak megfelelően, pontosan és következetesen alkalmazott, konkrét esetekben pártatlan döntéseket hozzanak. Az alaphelyzetben, amikor az officialsok szankciókat hajtanak végre, kötelezettségeket rónak ki, vagy egyéb olyan döntéseket hoznak, amelyek súlyos következményekkel járó módon befolyásolják a meghatározott személyek jogait és kötelezettségeit, a hazai közigazgatási jog jellemzően olyan bírói meghallgatásokat ír elő, amelyeken az érintett személynek joga van részt venni, és a pártatlan döntéshozóknak bizonyítékokat és érveket bemutatni arra vonatkozóan, hogy a norma az ő esetében miért alkalmazandó vagy miért nem alkalmazandó, a jegyzőkönyvben szereplő bizonyítékokon alapuló, indokolással ellátott döntést, majd a döntés független hatóság általi felülvizsgálatának lehetőségét (Stewart 2012, p. 10).

- * De a számunkra legérdekesebb szempont az, amit Stewart "*public regarding*"-nak nevez - "az állampolgárokkal szembeni társadalmi magatartást szabályozó normáknak lényegében public regarding-nek kell lenniük, és az elfogadásukra és alkalmazásukra vonatkozó eljárásoknak elő kell segíteniük a public-regarding jellegüket" (Stewart 2012, 10. o.). Jeremy Waldron írja:

[A normáknak nemcsak általánosnak, hanem nyilvánosnak is kell lenniük. Ezeket a normákat a nyilvánosság számára kell kihirdetni - azok számára, akiknek a magatartását ezek alapján fogják értékelni, és azok számára, akiknek az érdekeit alkalmazásuk elvileg szolgálja. E normák ...nyilvánossága nem csupán pragmatikus adminisztratív kényelmi szempont, amely szerint az embereket könnyebb kormányozni, ha tudják, hogy mit várnak el tőlük. Ez egy alapvető szempontot testesít meg azzal kapcsolatban, ahogyan az általunk jogrendszernek nevezett rendszerek működnek. Úgy működnek, hogy ahelyett, hogy rövide zárnák a hétköznapi emberek felelősségteljes cselekvőképességét. ...

Jognak nem csupán bármilyen parancsot ismerünk el, amelyet történetesen a hatalom ad ki, hanem olyan normákat, amelyek azt állítják, hogy az egész társadalom nevében állnak, és a társadalmat mint olyat érintő kérdésekkel foglalkoznak (Waldron 2008, ff25. o.).

Nincs mit hozzátenni.

E. Záró megjegyzések

A normatermelők pluralitásáról szóló fejezet a "jog mint termék" közelebbi vizsgálatát is lehetővé tette volna. Amint azt a gazdaság jogának tárgyalásakor láttuk, elmondható, hogy létezik egy globális jogpiac, amelyen az államok versenyeznek egymással. A Német Szövetségi Köztársaság sem kivétel: Leu- theusser-Schnarrenberger volt igazságügyi miniszter a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium honlapján a következőket írta a "Law - Made in Germany" projektről:

A "Made in Germany" nem csak a német autók vagy gépek számára fenntartott minőségi pecsét, hanem a német jogra is vonatkozik. Törvényeink védik a magántulajdont és a polgári szabadságjogokat, garantálják a társadalmi harmóniát és a gazdasági sikert. A vállalkozók számára a német jog valódi versenyelőnyt jelent. Kiszámítható, szabályozható és végrehajtható. Törvénykönyveink jogbiztonságot biztosítanak. Aki elveszíti az ügyét a bíróságon, annak viselnie kell a perköltségeket. Ha a bíróság egyszer már meghozta ítéletét, az ítéleteket gyorsan és effektíven végrehajtják. Elsősorban a jogbiztonság és a swi végrehajtás érdekében a német jog nem ismer néhány olyan jogi fogalmat, mint például a csoportos keresetek vagy a büntető kártérítés, amelyek más jogrendszerekben elterjedtek. A német jog az egész kontinentális Európában kialakult kodifikált jogrendszer hagyományait őrzi, amely még a diffikult időkben is bizonyított. A második világháború után a német jog volt az, amely elősegítette a nyugat-németországi "gazdasági csodát". A berlini fal leomlása után a német jog segítette Kelet-Németország átalakulását. Ma egész Németországban jólét és demokrácia uralkodik. Ezt a sikert nagymértékben jogunknak köszönhetjük. Aki ma a kontinentális európai - német - jogot választja, bölcs döntést hoz, hiszen a "Law - made in Germany" segít garantálni a sikert (Bundesministe- rium der Justiz 2011).

A reklámzsargontól eltekintve, az igazság magja ebben a kijelentésben az, hogy a jognak van egyfajta világpiaca, mivel más államok vagy vállalatok - bár korlátozottan - választhatnak az amerikai és a német fizetésképtelenségi jog, illetve az amerikai és a brit számviteli standardok között (lásd Botzem és Hofman 2009 a számviteli standardok közötti versenyről). Ennyiben beszélhetünk a *jogrendek közötti versenyről*, aminek nagyon is valós következménye, hogy a "law - made in Germany" és az USA-ban készült jog bizonyos piacokon egymásnak feszül, és - mint halljuk - az amerikaiak nem haboznak még a Legfelsőbb Bíróság tagjait is "jogi tanácsadóként" bevetni (az amerikai *jogi imperializmus* igen szemléletes leírását lásd Gemkow 2012).

Ennek a fejezetnek a középpontjában azonban differencia állt. Az volt a célunk, hogy összekapcsoljuk a normatermelők sokaságának vizsgálatát a vizsgálattal.

a normatív terek, amelyekben az ilyen normatermelő intézmények találhatóak. A cél az volt, hogy kontextualizáljuk azt, amit normatermelésnek nevezünk: elhelyezzük egy adott normatív szintér vagy normatív figyelem kontextusában.

Negyedik fejezet

A normatív rendek pluralitásától a normakényszerítő rendszerek pluralitásáig: Joghatósági közösségek és sajátos joghatósági kultúráik

A. Normatív parancsok: Megvalósításra szánt "Kell-rendek":
Minden normatív rend végrehajtási dimenziója

I. Rendőrség: A hatékony jogrendek szükséges eleme

Karin Nehlsen-von Stryk hangsúlyozza, hogy minden, a hatékonyságra törekvő jogrend a rendezett végrehajtástól függ: "Egy jogrend hatékonyságát és társadalmi relevanciáját alapvetően az is meghatározza, hogy mennyire tudja garantálni a megvalósulását. Ugyanakkor egy társadalom értékekkel kapcsolatos alapvető döntései az elfogadhatónak tartott kényszer mértékében és határaiban mutatkoznak meg" (Nehlsen-von Stryk 1993, f. o.550 Ford. R.B.). Christian Waldhoff ezt az idézetet vette vezérmotívumnak az állam mint jogalkalmazó hatóság kezeléséhez, hozzátéve:

A jog mint "kellene" rendszer nem az elvont érvényességre, hanem a megvalósításra törekszik. A demokratikus jogállamban a jogi kényszer két típusa, nevezetesen a végrehajtás és a szankciók a jog megvalósításának egységes és átfogó folyamatának finális lépései. A folyamat a jogalkotással kezdődik, a jogalkalmazással folytatódik, mint az általános/elvont szabályok konkretizálásával az egyedi esetekre vonatkozóan, és - szükség esetén - a jog többé-kevésbé kényszerítő erejű érvényesítésével zárul. Ez a modell sokféleképpen fokozatosítható, bővíthető vagy adaptálható. Minden variációban azonban lényegében ugyanaz marad. A jog megvalósításának ezen egységes modellje szerint a kényszerítő végrehajtás mint a végrehajtást és a szankcionálást szubszumáló kategória a végrehajtandó jog által kap al-állást és lendületet, célokat és programokat. ...

Nemcsak a cél, hanem [a kényszerítő jogalkalmazás] legitimitációjának nagy része is a végrehajtandó jogból származik - amely a maga részéről demokratikus legitimitációt igényel -, míg a végrehajtandó jogoktól és ítéletektől való eljárási

elszakadás ezt a jogalkalmazást jogállami távolságban tartja tőlük. A jog, amelyet

érvényesítését anyagi jogként, a végrehajtási és szankcionálási rendszer normáit pedig jogalkalmazási jogként lehet leírni (Waldhoff 2008, f. o13. Ford. R.B.).

Egy másik szerzőhöz fordulunk, aki szemléletesen bemutatja minden megvalósítani szándékozott normatív rend végrehajtási dimenzióját. Markus Möstl *A közbiztonság és a közrend állami garantálásáról* szóló habilitációs értekezésében azt írja

- az állam által alkotott jog tekintetében - a *jogállamisági megbízatásnak a jogi rendelés.*

A jogérvényesítésre vonatkozó megbízatás sok tekintetben a jogállamiság elvének szerves részét képezi. Egyrészt a jogállamiság azon alapvető jogállami megbízatásából következik, hogy megőrizze és megvédje a köznyugalmat és a jogbiztonságot: mind történelmileg, mind dogmatikailag a jogállamiság eredeti és konstitutív tulajdonságai közé tartozik a béke fenntartása a jogrend révén. A közbéke és a jogbiztonság (a tágabb értelemben vett jogbiztonság) azonban azt feltételezi, hogy az állam jogrendje, amely ezt a békét és biztonságot hivatott biztosítani, nemcsak létezik, hanem effektív is, ami viszont megköveteli, hogy ez a jogrend sufficiently efficient és ténylegesen érvényesüljön. A jog hatékonysága és érvényesítése tehát a jogállam állandó követelménye. De még ha - másodszor - kevésbé a békére, mint inkább a szabadságra, mint a jogállamiság fogalmi sarokkövére helyezük is a hangsúlyt, az eredmény nem differens: ha a jogállamiság lényegi tulajdonsága a törvényes szabadság és önrendelkezés biztosítása a jog által, akkor ez azt feltételezi, hogy a törvényesség és a jog ténylegesen megvalósul és érvényesül, nemcsak az állam vonatkozásában, hogy biztosítsa a jogtalan kényszerítés alóli szabadságot, hanem harmadik személyek vonatkozásában is, hogy elhárítsa a jogtalan beavatkozást; mert csak a jog mindenoldalú érvényesítése hozza létre a törvényes szabadság állapotát, amelyet a jogállamiság garantálni kíván. ...

Harmadszor, ez a gondolat a demokratikus jogállamban megerősödik, mert egy ilyen államban a jogérvényesítés nemcsak a törvényes szabadság megteremtésére szolgál, hanem arra is, hogy a jognak mint a demokratikus akaratképzés eredményének effektust adjon (Möstl 2002, p. f65. Transl. R.B.).

Úgy tűnik, teljes egyetértés van abban, hogy a törvényt (mint a normatív rend elsődleges példáját) szükség esetén *kényszerrel* kell kikényszeríteni. Ez a belátás azt a felismerést hozza magával, hogy a jog, amely meg akarja akadályozni a kényszer és az erőszak alkalmazását érdekek és állítólagos követelések érvényesítésére, maga sem boldogulhat kényszer nélkül, ha hitelesen akarja ellátni központi funkcióját. Beszélhetünk tehát jogalkalmazási paradoxonról, egy olyan helyzetről, amelyet Christian Waldhoff a következőképpen ír le:

A jog úgy működik, hogy lehetővé teszi a viták fizikai erő alkalmazása nélküli

rendezését, és így fenntartja a békét. Ennyiben a jog az erőszakmentes vitarendezés eszköze. A határesetekben azonban a jognak magának is kényszert és fizikai erőszakot kell alkalmaznia, hogy betöltse funkcióját: a hatalom és az erőszak domesztikálásához a jognak erőszakkal, erőszakkal és kényszerrel kell fenyegetnie (Waldhoff p2008., Transl17.. R.B.).

II. A normák érvényesítésének szervezeti-intézményi dimenziói: A normakövetési jog és a normakövetési rezsimek

A normakényszerítési jog már említésre került; meghatározza azokat a körülményeket és eszközöket, amelyek mellett és amelyekkel kényszerítő intézkedéseket lehet hozni a törvény végrehajtása érdekében. Waldhoff a következőképpen írja le a közigazgatási jogérvényesítést:

Az anyagi joggal kapcsolatban a végrehajtásra vonatkozó jogszabályok meghatározóak. E két szint közötti különbségtétel, effektív hatás és kölcsönhatás a végrehajtáshoz kapcsolódó jog közigazgatási jogi dogmatikájának kulcsproblémái. Más szóval, ez a dogmatika figyelembe veszi egyrészt magukat a végrehajtási normákat és eljárásokat, másrészt pedig az anyagi és a végrehajtási normák közötti kapcsolat vizsgálatát. A kérdés végső soron a jogérvényesítés differenciális modelljei közötti választás, a végrehajtás és a szankcionálás viszonya, de a jog kényszerítő megvalósításának alternatívái is. A jog kényszerítő adminisztratív megvalósításának eme "modelljei" közötti választás a jogalkotás és a jogalkalmazás szintjén történhet (Waldhoff 2013, p. széljegyzet271, Fordítás2.. R.B.).

Waldhoff tehát rámutat, hogy a jogérvényesítés nemcsak normatív kijelentésekről szól - arról, hogy milyen végrehajtási intézkedések megengedettek és szükségesek, és mikor -, hanem a *végrehajtási eljárásokról* és a *végrehajtás megszervezéséről* is: különböző jogérvényesítési modellekről ír, ami hasznos fogalom, amit azonban módosítani fogunk. A jogérvényesítési rezsimek fogalma a jogérvényesítés tartalmát, eljárásait és szervezetét foglalja össze, szándékos utalással a *kormányzási rezsimek* fogalmára, mint *feladathoz kapcsolódó intézményi elrendezésre*, amelynek nemcsak jogi szabályokból, hanem olyan jogilag nem kötelező érvényű ellenőrzési módokból is állnia kell, mint a társadalmi nyomás vagy a hírnév általi kormányzás (Schuppert p2010,. ff93. A kormányzási rezsimek fogalmáról lásd Trute et al. 2008).

Ha tehát kilépünk az állam által alkotott jog kissé túlságosan szűk világából, és felidézünk a második fejezetben tárgyalt normatív rendek sokaságát, akkor a *jogalkalmazási rendszerek sokféleségével* találkozhatunk. És ez be is igazolódik. Werner Gephart és Raja Sakrani legalább négy normakényszerítő rezsimeket azonosít - a kiátkozástól a társadalmi kirekesztési mechanizmusokig (Gephart és Sakrani 2012, 108. o.):

Ennek az áttekintésnek az alapján a normakényszerítő rendszerek különböző megnyilvánulásait fogjuk megvizsgálni; de először is rátérünk arra az alapvető kérdésre, hogy milyen hatóságok vagy szereplők biztosítják egy normatív rend érvényességét és érvényesítését.

III. A normakényszerítő rendszerek sokfélesége mint a normatív rendek sokféleségének visszája

Amint azt a bevezető fejezetben említettük, "A szabályok világában" a normatív rendek sokféleségének megragadása a célunk, amelynek az állami jogrend csak egy, bár különösen fontos eleme. Ha, mint az imént láttuk, minden normatív rendnek immanens velejárója egy speciális rendszer kialakítása annak biztosítására, hogy azt tiszteletben tartsák és betartsák, akkor azt állítjuk, hogy a normatív rendek sokféleségét a normakényszerítő rendszerek sokféleségének kell tükröznie.

Ha ez valóban így van, akkor az egyik legfontosabb módszertani következmény az, hogy ebben a fejezetben is széles látószögű objektívre van szükségünk. Nemcsak az állami szankciórendszert kell figyelembe venni, amely, mint Christian Waldhoff kimutatta, jogilag olyan csodálatosan kidolgozott - ahogyan az kétségtelenül helyénvaló egy olyan közösség számára, amely magát jogállamnak tekinti. Meg kell vizsgálnunk azokat a mechanizmusokat is, amelyek a jogilag nem kötelező érvényű, de a viselkedést mégis irányító normák érvényre juttatása során lépnek működésbe - például az ellenőrzési és értékelési rendszereket, egészen a "puszta" társadalmi ellenőrzés nem kézzelfogható formáig, amelyek - mint a politikai korrektség példája is mutatja - különösen kíméletlenek lehetnek a szankciók intenzitásában.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a különböző típusú normarendszereket újra végig kívánjuk járni abból a szempontból, hogy milyen normakényszerítő rezsimeket alakítottak ki, hogy többé-kevésbé meggyőző párosításokat javasoljunk - például a mintára vonatkozóan:

- * állami jog - állami igazságszolgáltatás
- * szokásjog - szokásbíróságok
- * kánonjog - egyházi bíróság és bünbánati rendszer

vagy hasonló; ez az önmagában is meglehetősen plauzibilis eljárás (a különböző típusú államok és a különböző típusú szabályozások összehasonlításáról lásd Schuppert 2001) azzal a veszéllyel jár, hogy a

szabályok világát szépen felosztja ilyen sokféle párosításokra anélkül, hogy azokat az adott sajátos társadalmi és politikai kontextusukba helyezné - például a normakényszerítés és a funkcionális differenciáció közötti kapcsolat vagy a normakényszerítés mint az intézményesített társadalmi fegyelmezés megnyilvánulása. De ezek a funkcionális kapcsolatok különösen érdekesek, és ezek magyarázzák e fejezet felépítését, amely a "normakényszerítéssel kontextusban" foglalkozik példák alapján.

B. A törvény védelme és végrehajtása mint kormányzati funkciók

A jog sokféleképpen és sokféleképpen befolyásolja egy közösség fejlődését. Ahogy Carl Schmitt (1923/2008) megjegyezte, a jog a forradalmárok oldalán áll, akik a sérthetetlen emberi jogok nevében megremegtetik a trónt és az oltárt, és a fennálló társadalmi rend védelmezői oldalán. Különösen az utóbbiak számára látja el azt a funkciót, amelyet *átalakító funkciónak* fogunk nevezni. A jog - amint azt máshol részletesen kimutattuk (Schuppert 2003b) - a *hatalmat kormányzássá alakítja át*. Azáltal, hogy a tiszta hatalmat a jogban alapozza meg és csatornázza, a hatalom gyakorlása kormányzássá válik, a jog bizonyítása és védelme pedig a kormányzat kulcsfontosságú funkcióivá.

Benno Zabel leírja ezt a kapcsolatot az uralom jog általi legitimációja és a jog védelme között:

A jogvédelem paradigmája rámutat ... a jogbiztonság megteremtése és az uralom legitimálása közötti kulcsfontosságú kapcsolatra. Kiemelkedő szerepet játszott a modern büntetőjog diffikult születésében. A megfelelő *leges* vagy szankcióminták a nyilvános tárgyalás és eljárás "szakaszos" elvével együtt olyan intézményeket és rituálékat, azaz stabilizációs tényezőket hoznak létre, amelyek egyedül képesek tartós, bár proto-állami garanciákat és közbékét biztosítani. Beszélhetünk tehát a szuverén hatalom alapstruktúráiról vagy egy önálló "jogi módról" is (Zabel 2012, 24. o. Ford. R. B.).

Történelmileg a jog védelmének feladata - különösen a köznyugalom és a jogbiztonság biztosítása révén - elsősorban az állam és az egyház kormányzati kollektíváira hárult, amelyek a maguk sajátos területén hatalmi monopóliummal rendelkeznek:

A jogvédelem formájának kialakulása és változása ... szorosan összefüggött a kormányzati monopóliumok, nevezetesen a birodalom és az egyház fejlődésével és átalakulásával. A kormányzati monopólium *par excellence* a (világi) állam mint rendező és értelmet adó funkcionális egység volt, legkésőbb az 1648-as westfáliai béke óta. Az állam fejlődéstörténetének mindig köze van a szuverenitás változó és máig vitatott történetéhez. Nem szabad elfelejteni, hogy Bodin A *nemzetközösség hat könyve a következő* kulcs gondolattal kezdődik: "A nemzetközösséget úgy lehet definálni, mint több családnak és azoknak a dolgoknak, amelyek közös ügyük, egy szuverén hatalom általi, helyesen rendezett kormányzását" (http://www.constitution.org/bodin/bodin_1.htm). Érdemes megjegyezni a posztulátumban, hogy racionális szinten a szuverenitás és a kormányzás elsősorban a *nagyobb racionalitás* felé irányul, amely a partikuláris, erkölcsi és vallási érdekeken túl a *békét és a védelmet garantálhatja*. Ahogy a dolgok fejlődtek, a Leviatán terjedelme változott és nőtt. Felváltva vagy egyszerre,

a rendező hatalom jóléti állammá, jogállammá, biztosító vagy szociális állammá vált. [M]indenesetre állandó maradt az igényesség, nevezetesen az uralom összpontosítása, hatalommegosztással vagy anélkül, egy intézményesen szervezett funkcionális egységben (Zabel 2012, p. Transl151.. R.B.).

Ezek a megfontolások arra engednek következtetni, hogy az államiságban bekövetkező bármely megfigyelhető változásnak a jogbiztonság módjának változásában kellene tükröződnie. Zabel ezért joggal beszél *a jog védelmének strukturális változásáról*, amely változás nem hagyható figyelmen kívül, annak ellenére, hogy az állam továbbra is a domináns irányító hatóság. Érveivel érdemes foglalkozni, mert nemcsak a kormányzási perspektívát hozzák játékba - *a jogvédelem mint kormányzási probléma* -, hanem rámutatnak a *kormányzati kollektívák önfegyelmzésének* kulcsfontosságú jelentőségére is:

... A kormányzási modellek és stratégiák, így a koordinációs intézkedések, a biztosítékok és a konfliktusmegoldás kooperatív formái [fontos szerepet játszanak] mind politikai, mind jogi kontextusban. Ami *a jogvédelem strukturális változását illeti*, ezt a szempontot még alaposabban meg kell vizsgálni. A kormányzási stratégiák elsősorban a kevesebb ellenőrzés és az informalizáció iránti igény kielégítésére irányulnak a modern szabályozási és bűnügyi politikában. A hierarchikus/vertikális rendező rendszerrel szemben a társadalmi interakció és érdekkommunikáció horizontális, azaz tárgyalási jellegét hangsúlyozzák. Az eredetileg a transznacionális és nemzetközi figyelemben globális vagy jó kormányzásként kifejlesztett kormányzás időközben figyelembe került [a transznacionális vagy nemzetközi kormányzási koncepciók és a hazai kormányzási koncepciók kapcsolatáról lásd Behrens 2004, ff93. o.; az informalizációs tendenciákról lásd Schuppert 2011b, ff27. o.]. Napjainkban a politikai és gazdasági, intézményi és jogi egyensúly fenntartása, újbóli megteremtése és koordinálása áll a középpontban, nem állami vagy "félállami" szereplők aktivizálásával. A társadalom egésze számára ez aztán affektálja a társadalmi megélhetést, a gazdasági fejlődést, a kulturális, oktatási és tudományirányítást. A cél a társadalom egész területeinek önszabályozása, akár egymás között, akár az állami hatóságokkal való együttműködés révén. Ez utóbbi nemcsak az állam tehermentesítése - ami közvetlen cél -, hanem az érintettek endogén és exogén fegyelmzésének különböző formáihoz is vezet (Zabel p2012., ff155. ford. R.B.).

Most rátérünk a hatalom gyakorlása és a törvények védelme és/vagy végrehajtása közötti kapcsolat változataira.

I. A jogvédelem és a bírói igazságszolgáltatás mint az isteni és/vagy vallási hatalomgyakorlás feladatai

1. Isten mint bíró

Wolfgang Schild az "Istenről mint bíróról" írva művészettörténeti szempontból megjegyzi, hogy a keresztény hit mindig is bíróként képzelte el Istent.

A keresztény hitvallás egyik kulcseleme az Isten mint bíró fogalma: "Onnan jön majd el, hogy megítélje az élőket és a holtakat." Ő Krisztus, Isten megtestesült Fia, aki "a Mindenható Atya Isten jobbán ül", akire János szerint (5.22) az Atya "minden ítéletet rábízott" ... "hogy minden ember úgy tisztelje a Fiút, ahogyan az Atyát tiszteli"; "és hatalmat adott neki, hogy ítéletet is hozzon, mert ő az ember Fia" (János 5.27). Szent János evangélista szerint Jézus azt mondja: "Magamtól semmit sem tehetek: ahogy hallom, úgy ítélek, és az én ítéletem igazságos, mert nem a magam akaratát keresem, hanem az Atyának akaratát, aki elküldött engem." János, 5.30). Az ítélkezés tehát szintén az Atya akaratában rejlik. Mi több, a keresztények magát az Atya Istent is bírónak tekintették (Schild 1988, p. Transl44.. R.B. Biblia idézi a King James fordításból).

Ha mélyebbre merülünk ebben a lenyűgöző anyagban, számtalan olyan ábrázolással találkozunk, amelyekben az Atyaisten és Krisztus mint bíró jelenik meg, valamint az utolsó ítélet ábrázolásával. Az Utolsó Ítéletnél a Krisztusra, a bíróra való összpontosítás mindezekben a képeken - ahogyan Schild állítja - a *jog kialakulásával* is összefügg:

A teológusok az utolsó ítéletet mindig is egy földi bírósági eljáráshoz hasonlították - elég csak Tertullianusra († 160) és János Krizosztomosra († 407) emlékeztetni. Ez a törvényszéki aspektus azonban háttérbe szorult az uralkodó Krisztus eszméje miatt. De az utolsó ítélet és a földi bíróság közötti párhuzamok most már nyilvánvalóvá váltak és kifejezésre jutottak. Az 1330 és 1386 között írt szász municípiumi törvény (*Weichbildrecht*) kommentárjában a szerző megjegyzi: "Ahol a bíró ül és ítélkezik, ugyanott és ugyanabban az órában Isten isteni ítéletet tart a bíró és a világi bírák felett, és ezért minden bírónak a bírósági épületben a mi Urunk szigorú bíróságát kell ábrázolnia". ...

Ahogy az elnöklés és az ítéletozatal feladatai fokozatosan egyesültek, és a bíró egyre aktívabb szerepet játszott, úgy változott meg a Krisztusról mint utolsó bíróról alkotott elképzelés. Azzá kellett válnia, ami valójában mindig is volt: a bíróság aktív urává, aki mögött a Máté szerint (társ)bírakká kinevezett apostoloknak kellett helyet elfoglalniuk.

Maga az Utolsó Ítélet is egy bonyolult bírósági eljárást követett, mint minden földi bíróság:

A tanúkat nem kellett meghallgatni, hiszen az Élet Könyvét felolvasták és így tovább. Maga az ítékezés aktusa differenciált volt: Mária, Keresztelő János, az apostolok és a vértanúk (Jel 20.4), a szentek (és a szent uralkodók) nem ítéleztek. Hasonlóképpen nem kellett ítéletet mondani a zsidók, a pogányok (beleértve a görögök és a rómaiak régi isteneit is), a szaracénok, az egyiptomiak vagy például Néro felett, mert ők eleve elkárhoztak, akárcsak Lucifer és a bukott angyalok. Csak a bűnös krisztusiaknak kellett szembenéznük az ítélettel, amelyet tetteik mérlegeléseként írnak le. A

az üdvözültek és elkárhozottak későbbi szétválogatása a tróntól jobbra és balra drámai módon játszódik le; mindenekelőtt a pokol kínjai grafikusán jelennek meg, mint elrettentés és figyelmeztetés (Schild p1988., ff70. Transl. R.B.).

Az Isteni Ítélettől most "lefelé" haladunk a kánonjog felé.

2. *Utrumque ius in utroque foro: A normatív pluralizmus mint Reflected a Specific Jurisdictional Culture-ban*

a) *A világi és egyházi joghatósági kultúrák kettőssége*

A középkorban uralkodó világi/világi és szellemi/egyházi jogrend kettőssége érdekes ebben az összefüggésben, mint a *joghatósági közösségek kettőssége, amelyek mindegyike saját joghatósági kultúrával rendelkezik*. Ez a kettősség kétféleképpen nyilvánul meg: a büntetés és a vezeklés dualizmusában, valamint az igazságszolgáltatás és a vezeklés igazgatásának dualizmusában.

* *Paolo Prodi ezt mondta a büntetés és a büntetés dualizmusáról:*

Számos római-germán nép vezette be a Tízparancsolat normáit saját világi büntetőjogába. Egyrészt a világi bírászkodás igyekezett garantálni az egyén cselekvőképességét annak érdekében, hogy elégtételt kapjon a suffertett jogsértésekért, és ezt jogi eszközökkel tette, a hűbérbíráskodástól és a bírói bosszútól kezdve a kártérítés számos formájáig és a finális büntetésekig, mint például a were- gild. A cél tehát a szóban forgó emberi kapcsolatok egyensúlyának helyreállítása volt. Nincs "a semmiből" felette álló igazságszolgáltatás, és az állam bizonyos értelemben a jóvátételi eljárás szabályozására és a kárpótlás "számszerűsítésére" szorítkozik. Másrészt az intézmény egyház ugyanilyen módon igyekezett szabályozni az emberek és Isten közötti földi kapcsolatokat. Ennek során nem az isteni ítéletet gyakorolta, hanem a bűn látható részébe avatkozott be, hogy az ember valódi és kizárólagos ítéletre jusson egy differens, belső elszámoláson keresztül, amelyben a bűnt a bűnbánat, az imádság, a böjt, az alamizna vagy más, az egyház által egyenértékűnek tekintett és előírt cselekedetekkel egyenlővé teszi. Ezt a szemléletet vallotta a kora középkor egyik kiemelkedő európai egyházatyája, a tiszteletreméltó Bede: a bűnbánat nem törli el az offent, de míg a bíró előtti gyónás vezet

büntetéshez vezet, az Isten előtti gyónás pedig a megbocsátáshoz (Prodi 38. o2003., Ford. R.B.).

- * Ez a szankciós dualizmus az igazságszolgáltatás és a bűnbánat intézményes megfelelését az igazságszolgáltatás és a vezeklés kettősségében találja meg. Prodi:

Az a tény, hogy a kánonjog mint jogrend megállja a helyét, azt jelenti, hogy a római gondolkodás későn és védekező pozícióból fejlődött ki, szoros szimbiózisban a birodalom világi hatalmának a pápaság szellemi/egyházi hatalmától való elkülönülésének és autonómiájának birodalmi ideológiájával. Ebben az értelemben kell értelmezni Accursius híres, a digestákat bevezető "Sacerdotes" aund "Cuique" kommentárjait, amelyekben a jogtudós a paphoz van hasonlítva: Ahogy a pap a szent dolgokat ("sacra"), úgy a jogász a törvényeket, amelyek "sacratissimae". A tudósok joggal fordítottak figyelmet erre az ünnepélyes állításra. Különösen érdekes azonban, hogy ugyanebben a szövegben Accursius egy sokkal helytállóbb összehasonlítást tesz, mégpedig az igazságszolgáltatás és a bűnbánat igazgatása mint a törvény két differens és párhuzamos alkalmazása között, amit Ulpianus "suum cuique tribuere" néven definálja. Úgy tűnik, hogy a két rend között nincs versengés, hanem inkább egy differencia szintje, egy Isten és az emberiség között feszülő igazságosság. A kommentátorok következő megfontolásaiban azonban a problem egészen differensnek tűnik. A verseny - a természeti és az isteni jogra való közös hivatkozással - két konkrét intézmény, a pápaság és a birodalom között áll fenn; mindkettő ugyanazzal a hatalommal rendelkezik a fórum tekintetében, és csak a hatáskörben differálódnak. A kánonjog jog, egyházi és világi tekintetben egyaránt: az egyház területén érvényesül; a birodalom területén a világi jog érvényesül, de a kánonjog egyre inkább fölénybe kerül, ha bűnről van szó, és egyedül az egyház ítélkezik ezen a figyelemben (Prodi 90. o2003., Ford. R.B.).

- b) *A normák betartatása a bűnbánat "skalázott" rendszerén keresztül: A pap mint bíró*

Végezetül Paolo Prodi a vonatkozó információkkal is ellát bennünket a *a bűnbánat igazságszolgáltatási funkciója* és a pap bírói szerepe:

A 11. század közepén írt, Szent Ágostonhoz kötődő *De vera et falsa poenitentia* című értekezésben (amely az egész következő évszázadban nagy hatást gyakorolt) a pap által hallott gyónás, amely a bűnbánónak saját bűnei miatt Isten képviselője előtt pirulásra készíti, már maga a megkövetelt vezeklés. A pap tehát a bíró, és rendelkeznie kell azzal a tudással és képességgel, hogy a bírósága előtt álló személy ellen eljárjon; képesnek kell lennie az elkövetett bűn súlyosbító vagy enyhítő körülményeinek feltárására és értékelésére, valamint a bűnös által önmagának be nem vallott bűnök feltárására. Feloldozás - a bűnök elengedése -

megelőzi a bűnbánatot; közvetlenül a gyónás után következik, és egy fiatal ítélet. Már nem egy hosszú bűnbánati folyamat befejezése határozza meg; és maga a feloldozás formulája az azt megelőző és differáló formulákból fejlődik ki.

isteni beavatkozást kérve a megbocsátásban, egészen a jogi bíráskodásig bezárólag: "*ego te absolvo ...*". A bűnbánat a vezeklés hagyományos értelmében ma már csak függeléknek tűnik; továbbra is feltétele, de nem szükséges feltétele a jogi aktusnak, amelyet önmagában érvényesnek tekintenek, mielőtt a bűnbánat megtörtént volna. Ami egykor a bűnbánat ünnepélyes eljárása volt, és kizárólag a nyilvános, büntetendő bűnökre volt fenntartva, az most egyszerűsített és enyhébb formában a bűn teljes szférájára, azaz a bocsánatos és magánbűnökre is kiterjedt (Prodi 2003, f. o57. Ford. R. B.).

A vallási, egyházi területet elhagyva most a világi jog területére térünk át.

II. A bűnüldözés mint állami feladat: Az állam kötelessége a büntető igazságszolgáltatás jól működő működésének fenntartása

Markus Möstl (2002, 65. o.) rámutatott, hogy a jogérvényesítés a jogállam állandó követelményének tekinthető. A büntetőjog kétségtelenül a legerősebb jogérvényesítési fegyver, ami arra utal, hogy *a jogállamiság megköveteli a büntetőjognak a jogérvényesítés eszközeként való alkalmazását is*. Herbert Landau, a Szövetségi Alkotmánybíróság bírója "az állam azon kötelességéről, hogy biztosítsa a büntető igazságszolgáltatás effektív igazgatását" írva hangsúlyozza ezt a következtetést (Landau 2007). Érdekes módon ezt a követelményt *a társadalmi ellenőrzés általános rendszerébe* ágyazza, amely összefüggést később *a társadalmi feyelmezés szemszögéből* fogjuk megvizsgálni. Landau:

A büntető igazságszolgáltatás efficient igazgatása ... minden rendezett állam conditio sine qua nonja, ahogyan a polgári jog rendezett igazgatása elengedhetetlen a gazdasági rendszerhez. Ez nyilvánvaló, és ezért nem szorul több magyarázatra, mint az, hogy minden államnak nemcsak akaratformálással kell foglalkoznia, hanem hatalmat is kell gyakorolnia, ha nem akarja, hogy a természet állapota újra érvényesüljön.

ez a helyzet, a telosz [a büntető igazságszolgáltatás efficient igazgatása] egyszerű társadalmi összefüggésekben rejlik: a társadalmi ellenőrzés állami intézményeken keresztül történő gyakorlásának szükségessége az átfogó belső közbéke biztosítása érdekében. A bűnügyi igazságszolgáltatás a társadalmi és szociális ellenőrzésnek csak egy aspektusa. Ami döntő, az a társadalmi ellenőrzés átfogó rendszere, amely lehetővé teszi a közbéke fenntartását. Büntetőjog nélkül azonban egyetlen állam sem maradhat fenn; az emberek közösségi együttélésének védelme alapvető feladat, sőt az állam egyik leglényegesebb célkitűzése. Ez az előfeltétele annak, hogy minden ember életét szabadságban és biztonságban élhesse.

A büntetőjog azért olyan fontos, mert funkciója sokkal meggyőzőbben és nyilvánvalóbban jelenik meg az emberek tudatában, mint a jog minden más területe, amelyek általában nem hívják fel erre a belátásra a figyelmet. A társadalmi elfogadottság és a társadalmi elfogadhatóság biztosításának célját illetően

a köznyugalmat, a büntetőjog a közvélemény szemében a jog megtestesítője (Landau 2007, f124. o. Fordítás: R. B. R.).

A második fő érv, amelyet Landau az állam alapvető feladata mellett hoz fel a büntetőjog effektív igazgatásának biztosítása érdekében, a társadalmi etika minimális normájának biztosítása az államon belül, különösen a jogalanyok érdekében, akik bíznak e norma érvényesítésében:

Mivel minden államnak biztosítania kell a társadalmi etika minimális normáját, és ez az uralkodó körülmények között csak a büntetőjogon keresztül valósítható meg, a büntető igazságszolgáltatásnak arra kell törekednie, hogy biztosítsa e norma elfogadását. A büntetőjog e rend sérthetlenségét biztosítja, azaz célja a közbéke objektív állapotának fenntartása, valamint az egyén és az állam jogi javainak védelme. Célja azonban az is, és ugyanilyen mértékben, hogy a jogalanyok szubjektív bizonyosságát biztosítsa, hogy a közösség tagjai betartják ezt az objektív rendet. A büntetőjogi igazgatás végső célja tehát minden társadalomban az, hogy az elismert etikai minimumszabályok sérthetlenségére vonatkozó szociálpszichológiai bizonyosságot teremtsen. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez csak az állami kényszer fenyegetésével és gyakorlásával érhető el, amely ezért a büntetőjogi módszerek középpontjában is áll. Általánosan elismert tény, hogy e rend megsértése ellen csak az állam járhat el az államhatalom rendelkezésére álló leghatékonyabb eszközzel, nevezetesen az elkövetők nyilvános megbüntetésével. Ez a több évszázados kulturális felfogás vitathatatlan. Annak tudatosítása, hogy a jogállamban e cél eléréséhez kapcsolódó szabadsággaranciái sajátos, hierarchikusan levezetett célok és eljárási szabályokba öntött módszertani utasítások, csak akkor alakulhat ki, ha figyelembe vesszük ezeket az egyszerű feltételes viszonyokat. Itt is elmondható, hogy szabadságunkat az állam általi büntetés szükségességéből fakadó szabadságkorlátoknak köszönhetjük. Ha elfogadjuk ezeket a feltételeket, akkor a büntetőjog effektív igazgatásának toposza az állam elsődleges kötelessége kell, hogy legyen, függetlenül annak konkrét szerkezetétől; nem jelenthet tehát az egyéni érdekek és alapjogok figyelembevételének ellenérdekeltségét vagy az igazságszolgáltatási kötelezettség részleges szempontját (Landau 2007, Transl126. R. B.).

Ezt az "alapvető teológiai álláspontot" mint olyat nem osztjuk, de egyelőre nem is kommentáljuk; hagyjuk, hogy - valószínűleg - uralkodó véleményként álljon. A fejezet folyamán részletesebben foglalkozunk a társadalmi kontroll mechanizmusaival, mint a jogállamisággal összeegyeztethető differenciált, "tág" jogfelfogás részével.

III. A bírói hatalom mint az uradalmi rendszer összetevője: Két példa

Amíg a törvényhozás és a jogalkalmazás állami monopóliuma meg nem alakult, a bírói hatalom gyakorlását az uradalmi rendszer alfunkciójának tekintették, amint azt két példán keresztül bemutatjuk.

1. Az angol békebíró példája

Különösen a szabályozott önszabályozás szempontjából érdekes konstrukció az angol "justice of the peace"; a "JP-eket" a birtokos osztályok közül választották ki, és a korona éves rendszerességgel bízta meg őket bírói hatáskörrel. Ronald G. Asch:

Angliában a koronának sikerült megnyernie a nemességet a helyi szintű békefenntartás feladatára, bár a XVI. században még mindig elterjedt volt a hajlam a konfliktusok erőszakos megoldására, mint például az úgynevezett "orvvadász háborúban". A megyékben a megfelelő funkciók különösen a nemesek kezében voltak, akik az ún. békebizottságok tagságát biztosították. A király már a tizennegyedik század óta megbízott néhány helyi földbirtokost a megyékben azzal a feladattal, hogy egy évente megújuló bizottságon keresztül bírói jogkörrel ruhazza fel őket a mindenféle bűncselekmények megbüntetésére. E bizottság tagjait "békebíráknak" nevezték. A tizenhatodik és tizenhetedik században e királyi biztosok száma és hatásköre is nőtt (a későbbi A középkorban nem volt több, mint 12 vagy 15 megyénként, számuk később 40 vagy 50-re, 1600-ban pedig 100-ra vagy még többre nőtt). Ténylegesen ők voltak felelősek minden törvény végrehajtásáért, a kocsmárosok engedélyeinek kiadásáért, a szegényügyek intézéséért.

segélyezés, az utak és hidak jó állapotának biztosítása, a bérek és néhányszor az élelmiszerek megállapítása, a viták rendezése, valamint a kisebb bűncselekmények megbüntetése. A reformáció óta a római katolikusok üldözése is részben vagy egészben az ő hatáskörükbe tartozott. A korona azonban csak akkor nevezhetett ki embereket a békebírói tisztségre, ha vagyonuk, származásuk - ez a tényező még a XVI. században is szerepet játszott - és általános tekintélyük elegendő tekintélyt biztosított számukra a megyében. Fordítva, a békebírói tisztségben elkövetett helytelen magatartás azzal járhatott, hogy kizárták őket a bizottságból. Ez természetesen foltot jelentett a családi címerpajzsra és veszélyeztette a jó hírnevüket, mégpedig akkor, ha a nemességen belüli helyzetük kétséges volt, például szerény származásuk miatt (Asch 2008, f. o.243 Ford. R.B.).

2. Az uradalmi rendszer példája

a) Az uradalmi rendszer mint kormányzati forma

Az úgynevezett uradalmi rendszer vagy uradalom a 15. századtól kezdve autonóm kormányzati forma volt Európában (Peters 1995); még uradalmi társadalmakról is beszélhetünk (lásd Peters 1997). Monika Wienfort tanulmánya a nemességről az újkorban a következő infoboxban ad figyelmet (Wienfort 2006, 63. o.):

A germán paradigma *Grundherrscha / Gutsherrscha*

A *Grundherrscha* kifejezést az uradalmi rendszer egy típusának leírására először a tizedik században jegyezték fel, de a rendszer már a kora középkor óta létezett. A földbirtoklás és az uradalmi jogok (a nemességet/nemességet megillető) kombinációja volt. A *Rentengrundherrscha* egy olyan típusú uradalom volt, ahol a földesúr elsősorban a parasztok és a vidéki lakosság által fizetett készpénzilletékekből származott.

A *Gutsherrscha* rendszer egyesítette a *Grundherrscha* és a bírói hatalmat. Az uradalom ura saját nagyvállalatot működtetett. A kora újkorban a vidéki lakosság mozgásszabadságát sok helyen az örökös jobbágság [*Erbuntertänigkeit*] korlátozta. A mindennapi életben a *Gutsherrscha* mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy nagyobb, egyetlen úrnak járó

Mivel a földjogokkal kapcsolatos joghatóság csak a *Gutherrscha* rendszer társadalmi kontextusában érthető meg, röviden áttekintjük az uradalmi rendszert mint a kommunikatív interakció által jellemzett együttest (lásd Wunder 2007, 227. o.1997,.), ahol a bírói hatalom csak egy elemét képezi ennek az egységnek.

Heide Wunder szemléletes leírást ad a kastélyok kormányzati rendszeréről a Dohnas példáján (1997). Beszámol arról, hogy ez a porosz nemesi család miként értelmezte a kormányzást és annak keresztény alapvetéseit:

... [A]z Péter kálvinista unokáinak, a testvéreknek, Friedrichnek, Ábrahámnak, Fábiánnak, Achatiusnak és Kristófnak a kormányzásról vallott felfogását az "Örökkévaló akarat és végrendelet" tartalmazza. Ők 1621. egy "alkotmányt" készítettek, amelyet gyermekeiknek és leszármazottaiknak "a jövőben és minden időkre" követniük kellett. Az alattvalóikkal való kapcsolatokat illetően kimondta:

"Az a mi akaratunk, hogy leendő utódaink ne zsarnoki, hanem keresztényi és mértékletes módon bánjanak alattvalóikkal és szolgálóikkal, mert szem előtt kell tartaniuk, hogy

hogy Krisztus, a mi Urunk és Üdvözítőnk kiontotta szent véré a legkisebb koldusért és e világ nemes hatalmasaiért. Ezért kövessék a mi példánkat, és csak mérsékelt kamatokkal elégedjenek meg, és úgy benefitessék munkájukat és állataik munkáját, hogy a szegényeknek kenyerük és táplálékuk legyen. Mert ahol az alattvalói elpusztulnak, ott az úr is elpusztul. Ha nem terhelik őket fáradtságos munkával, vagy nem vérzik ki szigorú fenyítéssel, akkor flourish, úgyhogy a szegények imádkozni fognak urukért, és Isten mindkettőjük jólétére elküldi áldását az égből; mert a szegények könnyei Isten igazságos büntetését idézik elő. Így hát szeretett leszármazottaink földi és örök jólétük érdekében legyenek erre tekintettel." (Wunder 1997, f. o229. Ford. R.B.).

A kormányzásnak ez a felfogása nagyon is a szuverén uralkodóké volt, mivel például a dohnáknak szándékukban állt elrendelni és kikényszeríteni a falusi viszonyok egységes szabályozását azon a területen, amely felett a hatalmukban álltak:

Míg kormányzati felfogásuk egy szuverén uralkodó gondolkodásmódját mutatta, a Dohna szintén 1624-ben bevezetett sajátos kormányzati berendezkedése megerősítette ezt a benyomást. Az uralma alá tartozó összes falura vonatkozó "Willkür" [statútum vagy alkotmány] révén Dohna grófnak sikerült megvalósítania egy olyan projektet, amelyet a hercegi közigazgatás a XVI. században hiába próbált megvalósítani, nevezetesen a falusi viszonyok egységes szabályozását egy "általános", azaz azonos szövegű statútummal, amely a firályvédelemre, az erdők és a fa használatára is kiterjedt, nem beszélve a jegyesség, az esküvő és a keresztelő megünnepléséről. Ezek a "Dorfwillkürök" tehát a "jó közrend" biztosítását célozták. A helyi viszonyok ilyen normatív egységessítése minden bizonnyal a racionális birtokigazgatás érdekében történt; mindazonáltal a községi statútumok legtöbb anyagi jogi rendelkezése a Teutonikus Rend idejére nyúlik vissza, így a *Willkür* nem olvasható csupán egy főúri dokumentumként. Kulcsfontosságú szakaszaiban rögzítette a parasztek részvételét az önkormányzatiságban, és ezért olyan kormányzati formát képez, amelyben a közösségben szervezett parasztek is részt vettek. Hogy ez hogyan zajlott le a részletekben, csak "ex negativo", bírói conflict határozatból állapítható meg. A XVII. és XVIII. századi Willkür-számlák sorozata - amelyek a *Willkür* felolvasásának időpontjait, a bailiff és a kérők tevékenységét, a közösség bevételeit és kiadásait rögzítették - a sajátos közösségi gyakorlatról és a közösség önálló életéről tanúskodnak.

További betekintést nyújtanak a közösség részvételének fontosságába a "közrendben" az uradalmi rendszerben a Deutschendorfi Dohnas közös bíróságának szabályai. Bár a rendelkezéseimre álló változat csak 1710-ből származik, a falusi bírósági officialok részvételére vonatkozó pontos rendelkezések annál inkább fontosak. A bírósági szabályzat emellett betekintést enged az alanyok számára fontos kérdésekbe: a bailiffoknak nem volt szabad beavatkozniuk a bírósági ügyekbe, hanem a "törvény és rend" fenntartására kellett szorítkozniuk, azaz az ítékezés és a közigazgatás különvált. A közvetlen birtokon kívüli birtokokon azonban voltak mellék-bíróságok (*Beigerichte*), amelyek a

bérlőtársakkal szemben is joghatósággal rendelkeztek. A bíróságokat a

uradalomban, például Reichertswalde és Lauck 1710/11. évi éves beszámolójában a "Bíróságon kívül kiszabott bírságok" (*An Straffen. Außer Gericht erkant*) címszó alatt szerepelnek (Wunder p1997., f231. Transl. R.B.).

- * Általánosságban a *gutsherrschai* uradalmi rendszert egy olyan együttesnek kell felfogni, amelynek különböző szereplői meghatározott, többé-kevésbé definiált szerepeket játszanak. A magyarországi nagybirtokosokról írva Vari András a "*kormányzati játék*" (*Herrschasspiel*) fogalmát használja:

A kormányzati játéknak legalább öt szereplője volt: a földesurak, az officialisok, a bérlők, a község gazdag paraszt tagjai vagy a polgármester és a parasztok. E five résztvevők közül a polgármester (*Gemeindevorsteher*) és a bérlők (*Pächter*) szorulnak több magyarázatra. A polgármester fontos szerepe a paraszti közösség messzemenő autonómiájából adódott a XVIII. század első felének újjáépítési időszakában. A községek a pusztuló szántóföldek szántását és a földhasználatot nagyrészt közösen szabályozták, és ennek alapján a szabadon választott falusi bíró hatáskörét igen tágan értelmezték. Bár az uradalmi hatóságok reakciója miatt el kellett fogadniuk a falusi bíróság bírói hatáskörének korlátozását, például azt, hogy a falusi bírót a földesúr által jelölt három jelölt közül kellett kinevezni, más, lényegesebb jogokat nem érintettek (pl. a falusi esküdtek szabad választása, a fellebbezés joga a járáshoz (*Komitattstuhl*) és a királyi helytartóhoz (*königliche Statthalterei*). Sok helyen az önkormányzatot önkormányzati tulajdon megszerzésével erősítették meg (Vari 1999, p. Transl265.. R.B.).

b) *A joghatóság mint dologi jog*

A porosz államok általános törvénye (*Preußisches Allgemeines Landrecht - ALR*) szerint az úgynevezett *vagyoni joghatóság* (lásd Wienfort 2001) jogi konstrukcióként egy bizonyos ingatlan birtoklásához kötött dologi jog volt, aminek következtében a bírósági jogok az ingatlan átruházásakor az ingatlanra szálltak. Mivel az adott ingatlan birtoklása volt a döntő tényező (a birtoklást a tulajdonjog szinonimájaként kezelték), elvileg bárki vállalhatott bírói hatalmat, "nem a jelölt nemesi státusza számított, hanem csupán a birtoklás körülménye" (Wienfort 2001, p. 34); ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy a társadalmi valóságban a bírói hatalom a nemességnek volt fenntartva:

Ezért nem volt ellentmondásos, hogy a bírói 1800hatalom szinte mindenütt nemesek kezében volt. Összességében elmondható, hogy a dologi jogok jogi perspektívája elrejtette a patrimonialis joghatóság politikai-társadalmi besorolását, mint egy

társadalmilag kizárólagos kiváltság. Egy 1790" a németországi nemesség jogáról" szóló értekezés "a nemesség dologi jogaként" írta le az örökösödési joghatóságot, amely azonban az egyetemes "tulajdonjog" alapult. A különböző és olykor ellentétes érdekek érvényesítése során a bírói jog tehát birtoklás kérdésévé alakult (Wienfort 2001, p. Transl34.. R.B.).

c) *Az állami szuverenitás és a magántulajdon közötti örökösödési joghatóság*

Az, hogy a hagyományos örökösödési joghatóság mennyire reformálható vagy akár meg is szüntethető, nemcsak a politikai erőviszonyok kérdése volt, hanem heves jogi viták tárgya is (lásd Wienfort 134. o2001.,.). Míg az egyik tábor az igazságszolgáltatást mint az állami jog által ráruházott, de vissza is vonható funkciót hangsúlyozza, addig a nemesség és a nemesi reformbürokrácia egyes részei a földön való, szabályszerűen megszerzett tulajdonjogot idézték fel, amely a középkor óta magában foglalta a bírói jogokat is; a továbbiakban két nézetet tekintünk át röviden a témában.

A neves büntetőjogász, Paul Johann Anselm von Feuerbach határozottan ellenezte az örökösödési joghatóságot mint a nemesség kiváltságát. Szerinte a francia forradalom óta az úrbéri joghatóságot a történelem máglyáján kellene elégetni:

Ugyanaz a csapás, amely Franciaországban megsemmisítette a feudális arisztokráciát, a patrimonális joghatóságot is leterítette. A polgárok személyes szabadságával és függetlenségével szembeállítva egymás közötti kapcsolataikban, az alattvalók törvény előtti egyetemes egyenlőségének eszméjével szemben a patrimonális joghatóságnak, akárcsak a rabszolgaságnak, a jobbágságnak és az örökletes szolgaságnak, el kellett tűnnie (idézi Wienfort 2001, R.B. Transl135.. o.).

Az ezzel ellentétes nézetet Carl Ludwig von Haller képviselte a "*Restauration der Staatswissenschaft*" (A politikatudomány helyreállítása) című programadó-konzervatív és igen influenciális művében; Monika Wienfort:

Haller művében 1817 a földesurak joghatóságát "természetesnek" és "nem átruházott jognak" nevezte. Az örökletes és patrimonális joghatóságot - előadta - "jól lehet korlátozni a terjedelmét illetően, de soha nem lehet teljesen megszüntetni". Haller tehát óvatosan szentesíti az állam büntetőjogi joghatóságának átvételét. Az örökösödési joghatóságot gyakorlók többsége fenntartás nélkül üdvözölte ezt a tervet a büntetőeljárás magas költségei miatt. Az államvédők és egyes liberálisok azon nézetét, miszerint a bírói jogokat a "társadalmi szerződés" delegálta a szuverénre, kifejezetten elutasították. Haller dicsérete a patrimonális bíráskodásról mint "helyi, gyors, olcsó", igazságos és pártatlanról stilizálta és

érzelmessé tette az uradalom ura mint bíró és a joghatósága alá tartozók közötti kapcsolatot mint "családot", mint *par excellence* atyai izmust. Minden szerző, aki a korszakban a bírói jogok védelmére törekedett.

az 1848-as márciusi forradalomhoz vezető úton hivatkozott, néha egyenes quóciókkal, Haller "A patrimoniális államok makrobiotikája" (Makrobiotik der Patrimo- nialstaaten) című művére (Wienfort 2001, 137. o. Ford. R. B.).

C. A jog védelme mint polgári jog és állampolgári kötelesség

Az előző szakaszban kizárólag a jogvédelemmel és a normák érvényesítésével mint kormányzati funkciókkal foglalkoztunk. Ha azonban a kormányzati kollektívákat szabályozási kollektivitásokként és így *jogi közösségekként* értelmezzük - ahogyan ebben a könyvben végig -, akkor szem előtt kell tartani a hatalmat gyakorló szereplőket és azok "jogi staff" (Max Weber), valamint az *állampolgárookra*, nemcsak mint a normák címzettjeire, hanem mint az adott jogi közösség tagjaira is, amely egyszerre ruházza fel őket alapvető jogokkal és ró rájuk alapvető kötelezettségeket.

Ha - mint az imént láttuk - minden normatív rendnek van normakényszerítő dimenziója, az állami jogrend esetében, amely elsősorban eszünkbe jut, ez azt jelentené, *hogy a jogérvényesítés is az állam feladata*; logikusan a modern állam nemcsak a jogalkotás, hanem a *jogérvényesítés* monopóliumára is igényt tart. Az angol-amerikai modellektől és az Európai Uniótól inspirálva azonban egyre több érdekes kivétel van, amelyek az állami jogérvényesítés és a magánjogi jogérvényesítés közötti kapcsolat alaposabb vizsgálatára hívják fel a figyelmet.

Ennek az érdekes perspektívának az átfogó feldolgozása meghaladja jelen kereteinket. Arra szorítkozunk, hogy három rövid példát vizsgáljunk meg az állampolgárnak mint *autonóm szereplőnek a jog védelmében* betöltött szerepére.

I. A polgárok mozgósítása a környezetvédelemért az európai jogban

Mindig is minden polgárnak joga volt megvédeni magát, ha jogait korlátozzák, vagy akár jogellenesen megsértik. Az állampolgárok szubjektív jogaik megsértése miatt bírósághoz fordulhatnak - a jogi szakzsargonban "keresetindítási jog" vagy "perlési jog" -, amelyet az Alaptörvény (194) cikke is véd. Az európai jogban léteznek megfelelő rendelkezések, amelyek az egyéni érintettség kritériumának elhagyásával lényegében sokkal inkább a polgárok jogérvényesítésre való mozgósítása

felé haladnak (lásd Masing 1996); az állampolgár kvázi intézményesül.

a közjó és a jog védelmének szószólójaként (lásd Schuppert 2004c).

A polgároknak a környezetvédelem mint közjó érdekében az európai jog alapján történő mozgósítása szempontjából jelentős a környezetvédelemmel kapcsolatos információkhoz való szabad hozzáférésről szóló, 1990. június 7-i, nagyra értékelt tanácsi irányelv (HL L 158/56. sz.) - a német jogban szokatlan módon -, amelyet időközben a környezeti információkról szóló törvény ültetett át a nemzeti jogba. Az irányelv szerinti tájékoztatási kötelezettség biztosítja, hogy az érdekelt állampolgárok minden lényeges környezeti adathoz teljes körűen hozzáférjenek, anélkül, hogy az anyagot előválogatnák vagy feldolgoznák, például a hatóságok PR-tevékenysége során. Az ilyen átláthatóság célja, hogy "nyílt vitát kezdeményezzen a környezetről" és "a nyilvánosság erőteljes részvételét a környezetvédelmi politikai döntéshozatali folyamatban", nevezetesen "a környezetvédelmi szervezetekkel, nem kormányzati szervezetekkel való jobb együttműködést", (Gazdasági és Szociális Bizottság 1989) A környezetre vonatkozó információkhoz való szabad hozzáférés célja, hogy "erősítse a nyilvánosság részvételét a környezetszennyezés felügyeletére és a környezeti károk megelőzésére irányuló eljárásokban, és így hatékonyan ...hozzájáruljon a közösségi fellépés céljainak eléréséhez a környezetvédelem területén" (Európai Bizottság 1988). Johannes Masing a következőképpen foglalta össze a koncepciót:

A követett koncepció világos. A közösségi környezetvédelmi jog végrehajtását és megtervezését nem a nemzeti közigazgatási hatóságok hatáskörébe kell utalni, hanem az *éber polgárok részvételével* nyilvánosságra kell hozni. A felelősséget nem szabad kizárólag a nemzeti végrehajtó hatalomra ruházni, hanem magukat a polgárokat is mozgósítani kell, mint a környezet védelmezőit. Nekik is gondoskodniuk kell a környezetről. A környezetről szóló nyilvános tájékoztatás így közelebb hozza egymáshoz a polgárokat és a közigazgatást: a hatóságok és a polgárok egyaránt örködnék. Nemcsak a közzsféra, hanem a magánszervezetek is fontolóra veszik és kezdeményezik az intézkedéseket (Mas- ing 1996, 33. o. Ford. R.B.).

II. A trösztellenes jog hatósági vagy magánjogi érvényesítése?

A piaczgazdasági tevékenység versenyfeltételek között zajló tevékenység. A versenykorlátozásokról szóló törvény (GWB) és a szövetségi kartellhivatal megléte azt jelzi, hogy az állam felelős a jól működő

piacgazdaság garantálásáért.

verseny. Ez az európai intézmények szívéhez is különösen közel áll. Az európai egységes piac zavartalan működéséhez ugyanis a belső piac résztvevői közötti torzítatlan versenyre van szükség. Tekintettel azonban arra, hogy milyen eszközök alkalmasak a jól működő verseny biztosítására, az egyes piaci szereplőket nyilvánvalóan a verseny öreként kell szerepeltetni, és megfelelő jogi eszközöket kell biztosítani számukra e feladat teljesítéséhez. Ez az Európai Bizottság deklarált politikája, és rámutat arra a tendenciára, amelyet Wernhard Möschel kritizál:

A trösztellenes jog szerinti magánjogi védelem megerősítése összhangban van a nemzetközi tendenciával. A német jogalkotó 2005-ben módosította a versenykorlátozásokról szóló törvényt, hogy megfeleljen az uniós versenyjog reformkövetelményeinek 2004. A jogszabály egyik fő célja a magánjogi jogvédelem lehetőségeinek bővítése volt. 2005 decemberében az EU Bizottsága zöld könyvet adott ki az EK trösztellenes szabályainak megsértése miatti kártérítési keretekről. A cél az volt, hogy a fogyasztók és a vállalkozások könnyebben követelhessenek kártérítést az offenderektől az elszenvedett károkért. Emellett a versenyjog alkalmazásának megerősítésére is törekedtek (Möschel 2007, 483. o., ford. R.B.).

Az egyes versenytársaknak, akik úgy vélik, hogy kifejezetten hátrányos helyzetbe kerültek, vagy kárt szenvedtek, lehetővé kellett tenni és ösztönözni a versenyjog alkalmazásának érvényesítését; a szükséges eszközök a kártérítési igények benyújtása, de mindenekelőtt az úgynevezett versenyjogi panaszok befogadása, amelyek lehetővé teszik a piaci versenytársak számára, hogy jogi lépéseket tegyenek a versenyt sértő állami támogatások ellen (például a regionális repülőterek finanszírozására nyújtott jogellenes állami támogatások, lásd Martin-Ehlers és Strohmayer 2008).

Nem törekszünk arra, hogy a versenyjog szakértői státuszába kerüljünk, ezért megelégszünk e néhány megjegyzéssel, hogy egy általánosabb kérdésre mutassuk az utat, nevezetesen arra, hogy a jogérvényesítés szükségszerűen elsődlegesen állami feladat-e, vagy a magánjog, amely "általában" magánérdekeket szolgál, "hivatott" arra, hogy a közérdek szem előtt tartásával lehetővé tegye vagy megkönnyítse a jogérvényesítést. Ez egy egyszerre alapvető és érdekes kérdés.

III. Normakényszerítés magánjogon keresztül?

Azt, hogy az állami és a magánjogi jogérvényesítés hogyan viszonyul egymáshoz, Dörte Poelzig (2012) a trösztellenes jog és a tőkepiaci jog példáján alaposan és meggyőzően vizsgálta. Úgy látja, hogy a magánjogon

keresztül történő normakérvényesítés összhangban van a rendszerrel, mert az üzleti jog a trösztellenes és a tőkepiaci jog formájában, amelyen

ő fókuszában a magánérdekek érvényesítése áll; végső soron közérdekű célokat követ (a közérdekű toposz jelentőségéről a gazdasági jogban lásd Eberhard Kempf et al. 2013), hiszen a piac intézményének rendezésére és fenntartására törekszik:

Azzal, hogy a magánfelek részt vesznek a gazdasági jog effektív érvényesítésében, a magánjog az általános gazdasági érdekeket szolgáló objektív jog érvényesítésében is szerepet kap. A magánjog ennek megfelelően a piac védelme érdekében saját ellenőrzési funkciót kap [T]he focus is not on the private magánjogi hatáskörök hasznossága, hanem a közjó. A magánjogi szankciók által a gazdasági jog magatartási normáinak érvényesítéséhez fűződő általános érdek tehát túlmutat a közérdeken, amely általában az objektív jogrend fenntartásában áll a szubjektív magánjogok gyakorlásával. A magánjognak a gazdasági jogban ellenőrzési eszközként való instrumentálzásával kapcsolatos aggodalmak tehát nagyrészt a magánjognak mint a magánjogi alanyok saját érdekükben történő cselekvérendszerének klasszikus értelmezéséből fakadnak. Félő, hogy az "érdekvértékelés kollektivizálása" a gazdasági jogban megszüntetheti a felek közötti konkrét kapcsolatokban az érdekek dekon- tralizált értékelésének a magánjognak sajátos előnyeit. Ha egy fél hivatkozhat a közérdekre, és ezáltal megerősítheti pozícióját, a felek közötti egyensúly komolyan felborulna. A közérdeket legfeljebb az egyéni jogvédelem hasznos mellékes effektusaként lehetne előmozdítani (Poelzig 2012, 29. o. f. ford. R.B.).

Dörte Poelzig egészen másként látja a két jogrend közötti munkamegosztást; úgy véli, hogy a közjogi és a magánjogi végrehajtás *egyenértékű alternatívák* a piaci szereplők piaci magatartási szabályok betartására való ösztönzésére:

A piaci magatartási szabályok érvényesítése a közjogi felügyelet és a magánjogi igények közös célja. A közjogi és a magánjogi szankciók tehát funkcionális alternatívák, amelyek közös célt szolgálnak: a piaci magatartási normák közérdekű érvényesítését a *piac mint intézmény védelme érdekében*. A közjog és a magánjog tehát nem a szabályozási céljukban különbözik, hanem a eszközök, amelyeket e cél eléréséhez használnak. A közjogi és/vagy magánjogi normák érvényesítéséről szóló döntés inkább gyakorlati, mint elvi kérdés. Azt, hogy egy jogrend a magánjogi vagy a közjogi jogérvényesítési formákat választja-e, tehát a történelem is meghatározza (Poelzig 2012, 566. o. R.B.).

Az érvelés mögött álló gondolat a két jogi alrend, a polgári jog és a közjog "*egymást támogató* rendszerekként" való konceptualizálása, amelyet Eberhard Schmidt-Aßmann és Wolfgang Hoffmann-Riemnek köszönhetünk (Schmidt-Aßmann és Hoffmann-Riem 1997). Ez az elméleti megközelítés lehetővé teszi, hogy az állami és a magánjogon keresztül történő normakérvényesítés közötti kapcsolatot munkamegosztásként fogjuk fel. Poelzig:

A magánjog már a jelenlegi jogi szabályozás szerint is kulcsfontosságú szabályozási eszköz a piacokon - a tisztességes kereskedelem, a trösztellenes ügyek és a tőkepiac hagyományos szabályozása tekintetében. A piaci magatartás szabályainak érvényesítésére törekszik. Ezek a szabályok elsősorban a piac mint intézmény és a piac jól működő működéséhez fűződő valamennyi résztvevő érdekének védelmét szolgálják. Ennyiben a magánjog mint szabályozási eszköz nem elsősorban az egyén, hanem a piac mint intézmény védelmét szolgálja. A *piac ellenőrzése érdekében a magánszemélyek igényt tartanak a piac szabályozására*. A piaci magatartási szabályok magánjogi érvényesítése így a jogot a piaci szereplők kezébe adja, akiknek érdekükben áll a piac megfelelő működése és így az ilyen szabályok betartása. Az általános és az egyéni érdekek tehát párhuzamosan futnak, sőt, össze is futnak. A társadalmi ellenellenőrzés a piac védelmében fellépő szervezeteken és piaci szereplőkön keresztül tehát a másodlagos társadalmi felelősség - más szóval a támogató felelősség - kifejeződése a közjóért. A magánjog a közjoggal együtt egy "közös tulajdonban lévő" szabályozási rendszert alkot, amely csak együttesen képes a piaci magatartás szabályainak effektív érvényesítésére, és így efficiens módon a közösség egészének érdekeit védi (Poelzig 2012, p. Trans1593.. R.B.).

IV. Jogvédelem (*Rechtsbewahrung*) a büntetőjogban - Önvédelem

Azon kevés esetek egyike, amikor a polgár jogszerűen alkalmazhat erőszakot a törvény betartása érdekében, az önvédelem, amelyet Németországban a büntető törvénykönyv 32. szakasza szabályoz. Vitatott kérdés, hogy az önvédelem gyakorlása során csak a jogvédelem konkrét egyéni tárgyát védik-e - például rablás esetén a sértett vagyonát és testi épségét -, vagy a megtámadott személy a jogrend egészét is védi, és ezzel az államhatalom egyik lényeges funkcióját gyakorolja. Johannes Kaspar összefoglalja a témával kapcsolatos véleményt:

Három ellentétes nézetet már régóta képviselnek ezen a területen. A kisebbségi nézet, amely az utóbbi időben egyre nagyobb támogatást nyert, az, hogy a Büntető Törvénykönyv 32. szakaszának indoklása kizárólag az *egyéni jó védelme*. A különösen Schmidhäuser által képviselt ellenvélemény szerint az önvédelem kizárólag a "jog védelmének" *egyén feletti aspektusán* alapul. A jogtalan támadok ellen irányuló önvédelmi cselekményt kizárólag a "jogrend védelme" szempontjából kell szemlélni, míg az egyéni jó védelme, amelyet szintén effektuál, a védelmi cselekmény mellékes effektusának és pusztán "reflex"-nek tekintendő.

E két megközelítés közös jellemzője, hogy monisztikusak, azaz egyetlen alapelvből indulnak ki. Az uralkodó dualista felfogás ezzel szemben e két szempontot ötvözi: a Büntető Törvénykönyv 32. §-ának igazságosságát csak akkor tekintik helyesen értelmezettnek, ha az egyszerre alapul az egyén védelmén és a jog védelmén. ...

A dualista megközelítés híveinek fő érve az önvédelem tisztán egyéni értelmezésével szemben az, hogy az önvédelem jogának különleges "erőssége" nem magyarázható ilyen módon. A Btk32. szakasza szerinti önvédelemhez való jog igen messzemenő; az uralkodó nézet szerint az anyagi javak védelme érdekében a támadó megölésének jogát is magában foglalja, anélkül, hogy a megtámadott és a védett javak közötti "arányosság" mérlegelése során mérlegelni kellene. Továbbá a megtámadott féltől nem várható el sem kitérés, sem külső segítség biztosítása. Mindez - érvelésük szerint - nem magyarázható pusztán a fenyegetett jószág védelmével, hanem csak a "jog védelmének" háttérben értelmezhető (Kaspar 2013, f. o.41 Transl. R. B.).

A valószínűleg uralkodó dualista megközelítés, amely a jogvédelem egyén feletti aspektusát hangsúlyozza, szükségszerűen nehézségekbe ütközik, amikor az úgynevezett kis jelentőségű ügyekről van szó, amikor a kisebb értékű dolgok nem tartoznak a jogvédelem körébe.

Érintett. A kritikus kérdés tehát az, hogy az önvédelmet gyakorló fél jó lelkiismerettel hivatkozhat-e a fent idézett nyilatkozatra.

A. F. Berner: Berner: "helytelen lenne, ha az igazságosságnak utat kellene engednie az igazságtalanságnak"

(Berner 557. o.1848,, ford. R.B.). Johannes Kaspar:

A dualista megközelítés hívei itt is a megengedett védekezés szigorú elvéhez tartják magukat. Mivel a pitiáner offenciák esetében csak "csökkentett" és nem teljesen megszüntetett érdekről ...van szó a törvény betartása érdekében, az önvédelem joga adott; a támadó megkímélése csak az életére való kellő tekintettel helyénvaló. Schmidhäuser még ennél is tovább megy a tisztán egyénfeletti megközelítés apologétájaként, miszerint a felnőtt gyümölcsotlvajt, aki figyelmen kívül hagyja a figyelmeztetést, hogy másszon le az almafáról, le lehet lőni. Érvelése szerint ez a "jogért folytatott nélkülözhetetlen küzdelem" része, amely a "jogközösség minden tagjának védekező készségétől" függ. Azt, hogy a jogközösség számos tagja szerencsére differen látja a dolgokat, később empirikus adatok alapján bizonyítani fogja (Kaspar 2013, 43. o. Ford. R. B.).

A Kaspar által említett empirikus adatok a Knut Amelung és Ines Kilian által készített úgynevezett drezdai önvédelmi tanulmány eredményei, amely egy ilyen messzemenő önvédelmi jog társadalmi elfogadottságát vizsgálta (Amelung und Kilian 2003; Amelung 2003). A tanulmány eredménye egyértelmű, azt mutatja, hogy "a lakosság többsége teljesen magától értetődően feltételezi, hogy az önvédelem jogát az arányossági megfontolások korlátozzák" (Kaspar 2013,

p. 54. Fordítás. R.B.). Kaspar megjegyzései ehhez az eredményhez azért érdekesek, mert világosan megmutatják, hogy az önvédelem igazolásának problémájáról szóló vitát is a politikai kultúráról, pontosabban egy társadalom konfliktuális kultúrájáról szóló vitaként kell lefolytatni:

A drezdai önvédelmi tanulmány eredményei szintén erős érveket szolgáltatnak az önvédelemhez való erőszakos jog pozitív, általános prevenció igazolása ellen. Az érv...

A "köznyugalom helyreállítása" - amely tartalmilag kissé kétértelmű és határozatlan - azt kívánja garantálni, hogy a lakosság a kiszabott büntetést az elkövetésre adott igazságos és ésszerű reakciónak tekintse, anélkül, hogy ez az effect bármelyik esetben komolyan empirikusan mérhető lenne. A jogalkalmazó köteles normatív módon kifejezni, hogy mit tekint igazságos és ésszerű reakciónak - de mindig azzal a céllal, hogy a társadalomban uralkodó nézeteket kellőképpen figyelembe vegye. Ha van arra utaló jel, hogy a lakosság megelégedne a szankcionálás alacsonyabb szintjével, vagy elfogadhatónak tartaná a szankciók teljes elhagyását, akkor ezt az alapvető jogok védelmének optimalizálása érdekében meg kell vizsgálni; ellenkező esetben fennáll a veszélye annak, hogy a büntetést minden érdemi megelőző effekt nélkül szabják ki.

Ezt az önvédelemre alkalmazva ez azt jelentené, hogy egy támadás részleges erővel való elhárítása nem legitimálható a "jogvédelem" alapján, ha a lakosság bizonyos konstellációkban nem számít ilyen reakcióra, hanem éppen ellenkezőleg, túlzottnak és jogtalanak tartja azt. A kormányzati 1962. évi törvényjavaslat interstánsan azt is feltételezte, hogy az önvédelem joga korlátozott "azokban az esetekben, amikor annak gyakorlása ellentétes lenne a lakosság jogi meggyőződésével" - és pontosan ez a helyzet látszik fennállni az anyagi javak védelmében elkövetett emberölés esetében. Ezzel szemben az ugyanebben a törvényjavaslatban szereplő állítás, miszerint az önvédelem "a nép jogi meggyőződésében ősidők óta gyökerező, erőteljes védelmi jog", e közvélemény szemében nyilvánvalóan elavult, ahogyan az az elavult polgári becsületfelfogáson alapuló állítás is, miszerint a megtámadott féltől elvileg nem várható el, hogy engedjen, mert ez "szégyenletes flight" lenne. Az említett tanulmány szerint ez sem talál visszhangra a lakosság körében. Összességében tehát a kriminológia és az anyagi büntetőjog - eddig nagyrészt az átfogó és szisztematikus vizsgálat elől elkerült - korántsem ritka metszéspontjainak egyikéről van szó, ahol empirikus figyelemre van sürgős szükség az anyagi büntetőjog értelmezése és alkalmazása során (Kaspar 2013, f. o.55. Fordítás: R. B. R.).

A fenti idézetek azt mutatják, hogy az állam azáltal, hogy széles körű önvédelmi jogot biztosít, közvetve a megtámadott fél önvédelmének gyakorlása révén érvényesíti a jogrendet a támadóval szemben. Az önvédelem így az ellene fellépő személy számára de facto olyan szankció jelleget ölt, amelynek lehetséges intenzitását a hatályos jog szabályozza. Az állampolgár tehát nemcsak a jogrend felügyeletére, hanem annak szigorú érvényesítésére is felhatalmazást kap, bár egy szigorúan korlátozott folyosón, amely - mint láttuk - mindig politikai vita tárgyát képezi.

D. A normakérvényesítési rendszerek sokfélesége mint a funkcionális differenciáció következménye: A szakmák példája

I. A funkcionális differenciáció fogalma

A funkcionális differenciáció elmélete a rendszerelmélet egyik kulcseleme, és mindenekelőtt Niklas Luhmann (1984; 1997; 2000) nevéhez fűződik. Míg a premodern társadalmakban a differenciáció fő kritériumai a státusz és a rang voltak, addig a modern világtársadalomban a *funkcionális differenciáció az elsődleges differenciációs elv*; hogy mit értünk e fogalom alatt, azt André Brodocz vázolja fel:

A funkcionális differenciáció azt jelenti, hogy az egység perspektívája, amely alatt a rendszer és a környezet közötti differencia létrejön, az a funkció, amelyet a ki-differenciált rendszer a rendszer egésze számára teljesít... Azaz... a társadalom minden funkcionális rendszerének "monopolizálnia" kell az adott funkció teljesítését, mert "funkcionális primátusa", azaz saját funkciójának minden más funkcióval szembeni elsőbbsége a saját alrendszerének kialakulásának alapja ... Az egyik ilyen funkcionális rendszer a politikai rendszer A politikai rendszer ...kizárólagos funkciója, hogy "biztosítja a kollektívan kötelező érvényű döntéshozatal képességét" ... A Luhmann és mások által azonosított további funkcionális rendszerek a gazdaság, a tudomány, a jog és a vallás, valamint a tömegtájékoztatás, az oktatás, az orvostudomány, a művészet, a szociális ellátás és a sport. A különböző funkcionális rendszerek által betöltött funkciók tehát széles skálán mozognak. A gazdasági rendszer funkciója például a szűkös javak elosztásának szabályozása, amely a fenntartható ellátást és az aktuális elosztást ötvözi; a tudomány rendszere figyelemmel új ismeretek szerzésében látja el funkcióját, a jogrendszer pedig az elvárások elővigyázatos stabilizálását igyekszik biztosítani, amely csalódás vagy konfliktus esetén is fenntartható (Brodocz 2006, p. f509. Transl. R.B.).

Ezek a társadalmi alrendszerek önreferenciálisan működnek; ez az értelme annak, hogy autopoietikus rendszerekről beszélünk, amelyek funkció-specifikus bináris kóddal működnek (igaz/hamis, hitel/terhelés, helyes/téves stb.). Ezek a fogalmak minden rendszerelméleti bevezetésből ismerősek, és itt nem igényelnek részletes tárgyalást.

Az igazán érdekes kérdés azonban az, hogy ezek az autopoietikus alrendszerek elképzelhetők-e úgy, hogy a valóságban is működnek. Renate Mayntz "Funkcionális alrendszerek a társadalmi differenciáció elméletében" (1988) című esszéjében hasznos magyarázatot ad. A társadalmi differenciáció folyamatában a *differenciáció (Ausdifferenzierung) három szakaszát* azonosítja:

A differenciáció fogalma a rendszer kialakulásának olyan folyamatára utal,

amelyben számos szakasz analitikusan azonosítható anélkül, hogy megállapítanánk, hogy létezik-e...

A funkcionális alrendszerek egy ilyen folyamat során alakultak ki. A legalacsonyabb szint az egyszerű cselekvés, cselekvési helyzet vagy interakció. A cselekvés sajátos jelentése természetesen nem lehet idioszinkratikus, hanem társadalmilag fel kell ismerni, hogy mi is az - vallási, gazdasági vagy katonai cselekvés, intím vagy uralmi viszony, gyógyító vagy nekromantikus helyzet. A differenciáció következő szakaszában speciális funkcionális szerepek jelennek meg, amelyeket egy olyan tevékenység folyamatos végzése jellemez, amelyet kezdetben csak szituációsán jelölnek off: orvos, kutató, színész, pap stb. Végül a harmadik szakaszban ennek megfelelően specializált nagyobb társadalmi struktúrák alakulnak ki.

op, amelyek olyan szervezetek, de nem feltétlenül formális szervezetek, és amelyek a társadalomban összekapcsolódnak, hogy a cselekvés egy sajátos univerzumát alkossák (Mayntz p1988., 20.

Fordítás. R.B.).

Igazán érdekes azonban az a kérdés, hogy a *társadalmi strukturális konszolidáció folyamatában kialakuló "formáció"* jellemezhető-e egy sajátos magatartásmóddal. Erre a kérdésre, amelyet a közigazgatás-tudomány a szervezeti viselkedés címszó alatt tárgyal (lásd Schup- pert 1994), Renate Mayntz két fontos választ ad: figyelembe véve az adott alrendszert alakító intézmények hajlamosak monopolhelyzetet igényelni funkciójukra:

Még ha az alrendszer kialakulásának definiált szakaszát el is értük, a differ- entáció különböző mértékű lehet. Bár az a tény, hogy egy alrendszer elsődlegesen felelős egy bizonyos típusú társadalmi cselekvésért, része a minimális definíciónak.

a fogalomban jelentős különbségek vannak az érintett tevékenység (pl. oktatás, orvosi ellátás, hírterjesztés) egy definícióban általi monopolizálásának mértékében. Egy alrendszer megkülönböztetett létezésének a társadalom tagjai általi érzékelése, valamint ezen alrendszer működése és politikai ellenőrizhetősége szempontjából fontos, hogy a funkcionális szerepek egy bizonyos kat- egóriáját betöltők és/vagy az érintett formális szervezetek milyen mértékben tudják egy bizonyos szolgáltatás vagy tevékenység típus felelőségének kizárólagosságát érvényesíteni (...Mayntz 1988, 22. o. Fordítás: R. B.).

Másfelől viselkedésükben felfedezhető egy vezérmotívum, amelyet részletesebben fogunk vizsgálni, nevezetesen az érdekek külső képviselőjére és az effektív belső önszabályozásra való igény:

Egy alrendszer differenciáltságának mértéke szempontjából az a fontos, hogy vannak-e olyan szereplők, és ha igen, milyen mértékben, akik az alrendszer belső önszabályozására és érdekeinek külső képviselőjére tekintélyt tudnak szerezni. Bár a vállalati szereplők létezése nem alapvető fontosságú e képesség szempontjából, a gyakorlatban mégis az. A vállalati szereplők a hozzáférési korlátozásokat, a kompetenciaigényeket és a "legitim indifferencia küszöbét"... is jobban tudják biztosítani, mint a funkcionális szerepjátékosok amorf tömege. ...

Azokat a társadalmi alrendszereket, amelyek elérték a differenciáció három leírt szakaszát, maguk a társadalom tagjai általában autonómnak és önállóknak tekintik.

könnyen megkülönböztethető rendszerek... Az egyes funkcionális alrendszerek elhatárolása a társadalom tagjainak felfogásában a maga részéről fontos előfeltétele a kizárólagos felelősségre vonatkozó igények érvényesítésének, különösen a hozzáférési feltételek vagy a politikai rendszer kiemelt figyelmének. Ennyiben a szimbolikus-kognitív definíciós folyamatok és a társadalmi strukturális differenciáció kölcsönösen erősítő kölcsönhatása (Mayntz 1988, f. o22. Fordította: R. B.).

Miután általános képet kaptunk a funkcionális differenciáció elméletéről, a szakmák példáján keresztül megvizsgáljuk, hogy az alrendszerek differenciációja hogyan vezet a *normakövetési rendszerek differenciájához* is.

II. A szakmák szerepe

1. A szakmák szociológiájának perspektívája

A 2. fejezet részletesen megvizsgálta a szakmákra jellemző normarendezés típusát, így a "szakmák szociológiája" nézőpontjából (lásd Muzio és Kirkpatrick 2011) néhány megjegyzés, nevezetesen a funkcionális differenciálódás elméletével való kapcsolatáról, jelen céljainkhoz elegendő lesz. Mindezek után a következő figyelmelek lenyűgözően világosak:

A szakmák (a tágabb német "*Beruf*" fogalomról lásd Gispen 1988) pontosan azt teszik, amit Renate Mayntz elvárna tőlük: monopolizálják a szakmára jellemző tudást, külsőleg érdekképviselőként működnek, belsőleg pedig néha igen intenzív társadalmi fegyelmezést gyakorolnak. Számos szerző foglalkozott már a témával.

* Manfred Mai mintegy bevezetésként felsorolja a szakmák mint társadalmi és politikai intézmények legfontosabb eszmei-típusos jellemzőit:

- Igényes, általában akadémiai képzés;
- Szoros kapcsolat az ügyfelekkel, amelyet általában nagyfokú személyes bizalom jellemez;
- Messzemenő autonómia a szakmai ügyek szervezésében, mint például a nyújtott szolgáltatások minőségének ellenőrzése, a szakmába való belépés, a képzés tartalma és a díjazás;
- Magas *társadalmi hírnév*;
- A közjóra vonatkozó kodifikált szakmai etika;

- Egy kulcsfontosságú társadalmi ágazat nagymértékben monopolisztikus ellenőrzése (2008, p. 15. Trans. R.B.).

Amint ez a felsorolás mutatja, a szakmák szinte pontosan beleillenek a funkcionális differenciálódási folyamatok által létrehozott, társadalmilag-strukturálisan konszolidált formációk képébe.

- * A szakma kialakulása és a funkcionális differenciáció közötti kapcsolatot Michaela Pfadenhauer szakmaszociológus tárgyalja. Hivatkozva a szakmáknak Talcott Parsons társadalomelméletében elfoglalt kiemelkedő helyére (lásd már az 1939-es "The Professions and Social Structure" című esszé), hangsúlyozza az *autonómia és az önszabályozás feltételes kapcsolatát*:

A foglalkozási munkamegosztás magyarázatára szolgáló strukturális funkcionalista modell azon az előfeltevésen alapul, hogy a rendszerként felfogott társadalmak a modern társadalmak létezéséhez szükséges funkciók és szolgáltatások fokozatos outdifferenciálódásának vannak kitéve. Biztosítják a megfelelő szakmai pozíciókat, és ezekhez rendelik az egyes szereplőket, akik a pozíciókban a szerepelvárások irányítása mellett speciális szolgáltatásokat végeznek. A teljesítményt a szocializáció és a pozíció normatív alapjának egyidejű internalizálása, valamint (elsősorban pozitív) szankciók biztosítják. ...

Az optimális teljesítmény speciális intézményi keretfeltételeket igényel, amelyek bár nagyobb "szabadságot" biztosítanak a szakembereknek a szakmai tevékenységük gyakorlásában, mégis nagyfokú önszabályozást és erős közérdekorientáltságot követelnek meg. A kiváltságok és a presztízs úgyszólván a jutalmak, amelyeket a szakemberek az önkorlátozásért cserébe kapnak (Pfadenhauer 2003, p. f38. Transl. R.B.).

Michaela Pfadenhauer a továbbiakban úgy definiálja a szakmákat, mint "önszabályozó vállalati formációkat, amelyek *viszonylag autonómok és belső kollegiális szabályozásnak vannak alávetve a képzésük és tevékenységük gyakorlása során*" (2003, 40. o.). Mint ilyen korporatív szereplők, "politikai kollektív szereplők" (2003, p. 55), és a cselekvési logikájuk által formált szakmapolitikát folytatnak. A szakmai normák tekintetében ez a politika a kizárólagos definíciós és értelmezői autoritás optimumát érvényesíti (lásd Mayntz et al. p1988., f27.), de a szervezett autonómia e kiváltságát csak "az önszabályozás hiteles ígéretéért" (van den Daele és Müller-Salomon p1990., Transl22.. R.B.) cserébe kapják meg; Pfadenhauer ezt mondja az *autonómiaigény és a szabályozás igénye közötti kapcsolat*ról:

A szakmák önszabályozásra vonatkozó igénye általában a szóban forgó szakmába való felvételre, a szakértelemre és a kollegiális önszabályozásra vonatkozik, és a szakmai stratégiákban, a szakmapolitikában nyilvánul meg. A szabályozásra való

igény következésképpen belső, a szakma tagjait a pro- professzióra és a szakmára való elköteleződésre kötelezi.

a szakmai normák (tudományos és etikai, valamint a szakmai gyakorlatban), amelyek betartását formális és informális szankciókkal érvényesítik. A "juridifikáció" elhárítására törekedve a szabályozottság igénye azonban az alrendszeren kívülre irányul: a fő gond az állam általi külső ellenőrzés minden formájának elutasítása (Pfaden- hauer 2003, 61. o. Fordítás: R. B.).

Így bár az államot a lehető legnagyobb mértékben kívül kívánják tartani, az állam mint az autonómia és az önszabályozás kiegyensúlyozott kormányzati rendszerének garantálásához nélkülözhetetlen; ebben az értelemben Pfadenhauer Eliot Freidsonra (1983; 2001) hivatkozva a "szabályozott önszabályozás" témájáról nyilatkozik:

Freidson még az "államot" is a professzionalizmus feltételének tekinti, mivel csak a képes garantálni bizonyos szakmák különleges státuszát, méghozzá hosszú távon. Eszerint az állam teremti meg és biztosítja a professzionalizmus alapjait - a foglalkozási munkamegosztástól kezdve az oktatási és képzési rendszeren, a felelősségmegosztáson és az engedélyezésen át egészen a foglalkozás korlátozásáig - anélkül, hogy a szakmai autonómiát és önszabályozást érvénytelenítené (Pfaden- hauer 2003, 54. o. Fordította: R.B.).

2. A belső kollegiális szabályozás formái

a) *A szakmai magatartási kódexektől a minőségbiztosító irányítási rendszerekig*

Az első fejezet hosszasan tárgyalta a normatív rendszabályokat, nem utolsósorban a szakmai etikai kánonoktól az úgynevezett *magatartási kódexekig* tartó fejlődést. Anélkül, hogy erre hosszasan visszatérnénk, egy új szempontot kell hozzátennünk, nevezetesen a belső szakmai szabályozásnak a szakmai minőségbiztosítás irányításaként való egyre szélesebb körű felfogását (a modern minőségbiztosítási jogról lásd Reimer 2010; Schuppert 2011e). Itt arról van szó - és ez mintegy az ára az autonómia megadásának és az ügyfélkör tartós bizalmának -, hogy *a szakmai szolgáltatások bizonyos minőségi szintjét garantálni kell.*

Franz Reimer ezt a *számviteli jog* esetében szemlélteti. "Létezik egy *minőségbiztosítási irányítási rendszer*, amelyet a törvényi és magánjogi szabályozási elemek érdekes keveréke jellemez; a számviteli törvény (WiPro) 55. § b) pontja úgyszólván az alpnormát jelenti: "A könyvvizsgáló meghatározza a szakmai feladatai ellátásához szükséges szabályokat, valamint felügyeli és érvényesíti azok alkalmazását

(minősegbiztosítási rendszer). A minősegbiztosítási rendszert dokumentálni kell".

Érdekes látni, hogy milyen szabályozási rendszerekben található meg ennek a minőségbiztosítási rendszernek a szabványai, nevezetesen nem elsősorban a törvényben, hanem - amint Reimer mutatja - a szakma vagy a *magánszabványokat megállapító magánbizottságok* magánszabályozási rendszereiben:

A 1WiPrO (431. szakasz) hivatkozik az általános szakmai kötelességekre, mint a függetlenség, integritás, titoktartás és felelősség (1. szakasz), a szakmának megfelelő magatartás (432. szakasz), a folyamatos továbbképzés (432. szakasz). 4.), valamint a különleges szakmai feladatok (57. § (4) bekezdés 2. f., 5. §, a Könyvvizsgálói Kamara szakmai chartájával összefüggésben). A szakmai charta a 4. § (1) bekezdésében "technikai szabályokat" ír elő; ezek kiegészítik a törvényi szabályokat, és mindenekelőtt a 238. § (1) bek. szerinti rendezett könyvelés alapelveivel foglalkoznak. (HGB) 1. §-ának (1) bekezdésében foglaltakra, a németországi számviteli standardok bizottságának (ASCG) állásfoglalásaira, valamint a németországi könyvvizsgálók intézetének (IDW) számviteli standardok, utasítások és megjegyzések a számvitelről és a számviteli tanácsadásról (Reimer p2010., Transl367.. R.B.).

Figyelemre méltó ebben a példában, hogy a szakmai normák érvényesítésének hivatkozási pontja már nem a szakmai becsület és a szakmai etika szakmai fogalma, hanem a *szakmai szolgáltatások minősége és annak biztosítása*.

b) *Szakmai fegyelmi joghatóság a szakmai felügyelet és az állami joghatóság között*

Mivel a kormányzati kollektívák hajlamosak saját joghatóságot kialakítani, számos szabad szakmában - például a jogban - már régóta léteznek a fegyelmi joghatóságot gyakorló szakmai bíróságok, amelyek németül *Ehrengerichte* (szó szerint "becsületbíróságok") néven ismertek: nemcsak a katonai becsület, mint a második fejezetben láttuk, hanem a *szakmai becsület* is fontos szerepet játszik a magatartás irányításában, és hozzájárul a minőségbiztosításhoz.

Ezért kézenfekvő volt, hogy az ilyen bíróságokat az illetékes szakmai szervezethez csatolják, mivel végső soron ők biztosítják az effektív szakmai szupervíziót. Thomas Emde a szakmák autonómiájáról szóló könyvében megjegyzi:

Már jeleztük, hogy a szakmai felügyelet jelentősége és hatékonysága alapvetően az adott szakmának megfelelő fegyelmi joghatóság meglététől függ szervezeti szempontból, a szakmára vonatkozó jogrendszerek a szakmai szövetségek a törvényszékeket az érintett szervezetekhez csatolják; a szakmai felügyeletet e szervekhez hasonlóan gyakorolják, ugyanazokat a

normákat alkalmazzák, és a szövetségek által jelölt tagokból állnak. Tekintettel a szakmai egyesületek és a szakmai szövetségek közötti kapcsolatok és kölcsönhatások körére és sűrűségére

bíróságok, indokolt kiegészítő funkcionális közösségről beszélni. Míg a szakmai testületek felügyeleti tevékenységét a törvényszékek teszik igazán effektívvé, addig ugyanezek a törvényszékek a szakmai szövetségek által végzett szabványalkotó és szabványfelügyeleti munka nélkül vesztésre állnának (Emde 1991,

p. fl13. Transl. R.B.).

Mivel azonban a szakmai bíróságok kétségtelenül olyan joghatóságot gyakorolnak, amelyet az Alaptörvény (92. cikk) az államnak tart fenn, az alkotmányellenesség elkerülésének egyetlen lehetősége, ha hagyjuk, hogy "az állami joghatóság flágere alatt hajózzanak". Emde kifejezetten kritikus hangnemben jegyzi meg:

Mindezek ellenére azonban a Szövetségi Alkotmánybíróság a szakmai bíróságokat az állami igazságszolgáltatási rendszer elemeként kezeli. Mind személyi, mind anyagi szempontból adottak a szakmai törvényszékek és az állam közötti szükséges kötődések: az államnak joga van a törvényszéki tagokat a jelöltek közül kiválasztani; a német igazságügyi törvény kötelező effekt vonatkozik a tiszteletbeli bírákra; és a jogi szakmával foglalkozó törvényszékek esetében az e szakmára vonatkozó képesítési követelmények érvényesek. Bár az igazságszolgáltatás szándékosan lekicsinyelte a jogi, orvosi és építészeti törvényszékek és az érintett szakmai szövetségek közötti igen szoros funkcionális, szervezeti és személyi összefonódást, olyan mértékben, hogy az igazságszolgáltatási szándék gyanítható, ezt most hagyjuk. Még ha a szakmai törvényszékek nem is minősültek volna 92az Alaptörvény cikke értelmében vett állami bíróságoknak, a következmény nem a szakmai testületek igazgatásába való integrálásuk, hanem alkotmányellenességük lett volna, mert anyagi minőségük mint ítélkező intézmény nem kétséges. Akárhogyan is ítéljük meg státuszukat és alkotmányosságukat, a szakmai bíróságok tehát soha nem képezik a szakmai szervezet igazgatásának szerves részét (...Emde 1991, p. 114. Fordítás. R.B.).

A szakmai bíróságok jogi státuszát ezen a ponton sem kell részletesebben tárgyalnunk. Minket inkább a funkciójuk érdekel, amelyet Thomas Emde meggyőzően úgy jellemezett, mint "a szakmai szövetségek és a szakmai bíróságok egymást kiegészítő funkcionális közösségét".

E. A normák érvényesítése mint intézményesített társadalmi fegyelmezés

A szociális fegyelmezés fogalmának vizsgálata a Szövetségi Alkotmánybíróság azon döntésével kezdődhet, hogy a szociális munkásoknak mint foglalkozási csoportnak van-e joga a tanúvallomás megtagadására (a második szenátus júliusi határozata 19BVerfGE1972,33,367 - Sozialarbeiter). A bíróság azzal kezdte, hogy a büntetőeljárásban a válaszáadás megtagadására vonatkozó kiváltság elismerése különleges indoklást igényel; az állami számviteli szakemberek és az adótanácsadók esetében ez az indoklás adott, mivel mindkét szakma szakmai fegyelmi felügyelet alá tartozik.

A büntető igazságszolgáltatás jól működő igazgatásának fenntartására vonatkozó jogállami posztulátum fényében a szakmai okokból történő tanúvallomás megtagadásának kiváltsága különleges alkotmányos legitimitációt igényel. Ebből a szempontból nem magától értetődő, hogy a jogalkotó a könyvelői és adótanácsadói szakmák számára biztosította a bizonyítás megtagadásának jogát. Ez azonban igazolható, mivel szakmai képzésük, a rájuk vonatkozó szakmai szabályok (a könyvvizsgálói közszolgálati szakmáról szóló, júliusi24 rendelet [1961BGBl. I. p. 1049] és az augusztusi16 adótanácsadói törvény [1961BGBl. I. 1301. o.]), a szakmai szövetségek felügyelete és a szakmai bíróságok fegyelmi felügyelete bizonyos garanciát nyújt arra, hogy a szakemberek nem élnek vissza nem megfelelő módon a nekik biztosított tanúvallomás megtagadására vonatkozó kiváltsággal, és csak akkor hivatkoznak rá, ha az a szakmai titoktartási kötelezettség teljesítéséhez elengedhetetlen, és ezzel nem állnak szemben nyomós közérdekek. A büntetőügyekben a vallomástétel megtagadásának joga a könyvelői és adótanácsadói szakmák képviselői számára történő biztosítása tehát összeegyeztethető a jogállamiság elvével.

A szociális munkások ezzel szemben nem rendelkeznek *szakmai szociális fegyellemmel*, így nincs garancia arra, hogy felelősséggel élnek a tanúvallomás megtagadásának jogával:

Ezen túlmenően a jogalkotó a tanúvallomás megtagadásának kiváltságát indokoltan csak olyan szakmák képviselői számára biztosította, amelyekben - az ügy természetéből adódóan vagy a kötelezőnek tekintett és ezért betartott szakmai magatartási szabályok miatt - a közösség által elfogadott, figyelemmel elfogadott normák alakultak ki, amelyekben a szakmai titoktartás érvényesül, és ezért a hallgatásra van szükség. Ez azért helyénvaló, mert a tanúvallomás megtagadásához való jog gyakorlása, amely kizárólag a tanú döntésétől függ, máskülönbén a véletlen és az önkény tárgya lenne. Míg azonban a büntetőeljárás törvénykönyv 53. szakasza (1) bekezdésének 3. pontjában említett valamennyi szakmára vonatkozóan teljesülnek a feltételek, a szociális munkások esetében nincsenek ilyen előírások. Bár a "szociális titoktartás" fogalma már jó ideje jelen van a szakirodalomban, még nem sikerült kielégítően definiálni. Azt, hogy mit kell érteni a fogalom alatt, sem az általános szakmai szabályzatokban, sem a szociális

munkás szakmán belül elismert szakmai magatartási kódexben nem rögzítették kötelező erejű effektussal, ellentétben... az alábbi szakaszban felsorolt foglalkozási csoportokkal. 53

(1) bekezdése alapján³, a bábák kivételével - bár speciális okokból - a szociális munkásoknak nincsenek közjogi képviselői szervei és szakmai bíróságai, amelyek a titoktartást szakmai követelménnyé emelnék, a betartását felügyelnék és a jogsértéseket a szakmai fegyelmi jogon keresztül szankcionálnák.

Kissé meglepő, hogy a szakmai fegyelmezést nemcsak idézik, hanem előfeltételnek is tekintik a tanúvallomás megtagadásának kiváltsága elismerésének; mindenesetre az idézett részek felkeltik a kíváncsiságunkat, hogy mit is értenek a történészek és a társadalomtudósok valójában a társadalmi fegyelmezés alatt.

I. A társadalmi fegyelmezés fogalma

A társadalmi fegyelmezés, amely fogalom kétségtelenül túlhaladta fénykorát, elválaszthatatlanul Gerhard Oestreich nevéhez fűződik, aki az *abszolutizmus egyik alapvető strukturális jellemzőjeként* azonosította (Oestreich 1969). Aki többet szeretne megtudni a fogalomról, nem kerülheti meg Winfried Schulze mára már klasszikusnak számító 1987-es esszéjét, amelyben kifejti a fogalom eredetét és alkalmazását, és a kora újkori államfejlődés kontextusába helyezi (Schulze 1987). Mi is hivatkozunk erre a szinte kanonikus szövegre; három szempont különösen érdekes a mi céljaink szempontjából:

1. Fegyelmezés mint fegyelmezés egy kormányzati kollektíván belül

A könyv első részében a kormányzati kollektívákról és normatív rendjeikről beszéltünk, és megállapítottuk, hogy a *kormányzati kollektívák* általában szabályozási kollektívaként is működnek. A kormányzási kollektívák azonban nemcsak *szabályozási kollektívákként* elemezhetők, hanem olyan, általunk *diszciplinárisnak* nevezett *kollektívákként* is, amelyekben egy csoport vagy kollektíva belső rendjét az *adott kollektívára jellemző fegyelem* biztosítja. Winfried Schulze:

A fegyelmezés ebben az összefüggésben nem jelenti az állami, politikai, dinasztikus megfontolások elsőbbségét a kultúrával, a gazdasággal, a vallással vagy a tudománnyal szemben. Formálást, alakítást, figyelmet jelent a legkisebb társadalmi körbe vagy társulásba való figyelmet; az interakció lehetővé tételét, a partikularitások egyszerűsítését, az effektus fokozását jelenti a fegyelem révén. A céhes rendtartások is nemcsak a foglalkozásszervezést szabályozták, hanem tagjaik még nem elkülönülő köz- és magánéletét, a *vita civilis-t* is. Egy céh minden tagja egy átfogó szakmai rendnek volt alárendelve. Amikor azonban tagsági körük kibővült, és nagyobb területekre, például a városra, később az

országra (= az "államra") terjedt ki, új rendezési problémák merültek fel. Ezek megoldására városi közrendszabályok, öltözködési szabályok, majd megfelelő országos közrendszabályok születtek.

bevezetésre kerültek, kezdetben az érintett csoportokkal konzultálva, de hamarosan főként vagy kizárólag bürokratikus utasításként váltak törvényerőre. A céhszabályok öltözködési és erkölcsi szabályai bekerültek a tanácsi és fejedelmi rendeletekbe (Schulze 1987, 275. o. Ford. R.B.).

2. A fegyelmezés mint minőségbiztosítás

A "Szakmai magatartási kódexektől a minőségbiztosító irányítási rendszerekig" címszó alatt a szakmák szerepének bizonyos fejlődésével foglalkoztunk. Schulze ezt a gondolatot veszi fel, a *fegyelmezésen keresztül történő minőségellenőrzésről* szólva:

A tizenegyedik és tizenhatodik században a minőségi munka iránti igény jelentősen megnőtt. Emiatt az olyan felügyeleti intézményeknek, mint a hatóságok, a céhek és a kézműves kamarák, egyre gondosabban kellett ellenőrizniük a munkát. Ennek kézzelfogható jele volt a vizsgák megjelenése, mint a céh által a törömester cím odaitélésének előfeltétele. A fegyelmezés tehát a teljesítmény, a szakértelem, a minőség fokozását is jelentette. A termék ellenőrzése és a munka szabályozása

folyamat fokozatosan a munka mint olyan fegyelmezéséhez vezetett, a börtönökkel, munkásházakkal, szegényházakkal és árvaházakkal együtt, amelyek a gazdasági figyelemben kaszárnyákat és fegyelmi intézményeket alkottak (Schulze p1987., f275. Ford. R.B.).

3. Az egyházak mint fegyelmi szervek

Az olyan kormányzati kollektívák között, amelyek kohézióját a fegyelem erősítette, az egyházak különösen kiemelkedő helyet foglalnak el. Winfried Schulze a következőket mondja erről a témáról:

A nagy egyházakban és a szektákban a reform gondolata kezdettől fogva az energikus fegyelem fogalmával társult. Luther az uraktól és a fejedelmektől nem kevésbé követelt engedelmességet, mint a parasztoktól. Elutasította az önségélyt, és a tekintélyt és az engedelmséget a keresztény élet előfeltételének tekintette. Zwingli és Kálvin vallási reformátorként a közrend és a fegyelem reformátorai is voltak. Zürich és Genf városállamaiban szigorú és drasztikus, mindenkire érvényes keresztény fegyelmet hoztak létre, amelyet energikusan intensifikáltak. A keresztények Isten előtti egyenlőségét a keresztény fegyelemben is egyenlőségként gyakorolták. Ennek megfelelt a katolikus egyház a maga fegyelmezett iskolai és szerzetesi rendszerével. Az ébredési mozgalmak, August Hermann Francke iskolai tantervei, Zinzendorf státútumai: mind-mind a fegyelmezéshez kapcsolódtak. De az élet módszeres fegyelmezése, amelyet különösen a kálvinizmus követelt, nem azonosítható a társadalmi fegyelmezéssel. A társadalmi fegyelmezés világi folyamat, amelyet a vallási fegyelmezés támogat, de nem határoz meg. Az egyház mint az eddigi legmesszebbmenő fegyelmezés ágense a világi ágensek mellett a legfontosabb tényező. A XVI. században a püspökök joghatósága az egyházi fegyelem mellett az egyházi

hatalom elemeként a con- sistoriákhoz került. Az eszközök

A gyülekezetben a súlyos közcsendháborítás szankcionálására a szentáldozásból való kizárás és a nyilvános bűnbánat állt rendelkezésre; ezek fegyelmi intézkedések voltak, lelki intézkedések, nem pedig büntetőjogi szankciók, amelyek jogi következményekkel jártak a polgárra nézve. A közéletbe behatoló egyházi fegyelmet a modern állam ellenőrizte (Schulze 1987, f. o279. Ford. R.B.).

II. Szociális fegyelmezés a munkahelyen: Az egyházi fegyelem példája

Ez nem a helye az egyházfegyelem jelenségének szisztematikus és átfogó tárgyalásának; négy olyan szempontra szorítkozunk, amelyek különösen érdekesek *a normakövetési rendszerek sokféleségével* kapcsolatban.

1. A gyülekezet tisztasága mint a reformátori egyházfegyelem célja

Hans-Jürgen Goertz és John H. Leith (1990, 176. o.) szerint: "A reformáció tágabb értelemben maga is egy nagyszabású effort volt a kereszténység rendjének és fegyelmének helyreállítására és fenntartására". A rend és a fegyelem különösen közel állt a reformátorok, Kálvin és Zwingli szívéhez. Megalkuvást nem tűrő buzgalommal igyekeztek ezt a református Zürichben és Genfben érvényesíteni:

A morális ellenőrzés sűrű hálózata ereszkedett le Zürich területére. Hogy mennyire áthatotta az élet minden területét, azt az 1530/1532-es Nagy Erkölcsi Mandátum (*Großes Sittenmandat*) mutatja. A mandátum alapjául szolgáló szándékot jelzi

az a tény, hogy a legsúlyosabb szankciót nem az általános vétkek, hanem az egyház ellen elkövetett vétkek számára tartották fenn: ezeket kiátkozással lehetett büntetni. Az offendert száműzték Zürichből. Aki csak erkölcsi vétséget követett el, azt figyelmeleg kiátkozták, de nem zárták ki. Egy hatalmas "népnevelési kísérletben" kellett biztosítani a gyülekezet tisztaságát, hogy az új református polémiától elhárítsák off Isten haragját. Az ár magas volt: Zwingli inkább elősegítette, mintsem megakadályozta a polgárok fegyelmezésére irányuló politikai tendenciát. ...

Az egyházfegyelem, bár az egyház központi ügye volt, a vénekből - akik egyben a városi tanács tagjai is voltak - és a lelkészekből álló konzisztórium kezében volt. Genfben a városi tanácsnak döntő szava volt a presbitérium és a prédikátorok kinevezésében, és így teljesítette a keresztény politeia tisztaságának megőrzésére vonatkozó kötelességét. Erről tanúskodnak a *genfi Ordonnances ecclésiastiques de Genève* of De1541 az egyházfegyelem kezdeti lendülete a gyülekezetből származott,

amely az önkormányzatokat a szellemi kormányzat szolgálatába állította. Végső soron ugyanarra futott ki: a politeia alá volt vetve a vallási, erkölcsi,

és a politikai/társadalmi ellenőrzés a keresztény hit szempontjából (Leith és Goertz 1990, p. 178. Fordítás. R.B.).

Heinrich Richard Schmidt "A társadalmi viselkedés keresztényiesítése mint állandó reformáció" címszó alatt a *gyülekezet központi szerepét* is vizsgálja, amely nemcsak az *egyházfegyelem tárgya* (amely tisztaságát és összetartozását kívánja előzetesen szolgálni), hanem *normakövető hatóságként* is működik, sőt, az *egyházfegyelem kötelékei által figyelemként elsősorban testülettel konstituálódik*. A gyülekezet kohéziója és tisztasága szempontjából sokkal fontosabbnak bizonyultak az úgynevezett "*kórusbíróságok*" ("*Chorgerichte*"), amelyeknek mint erkölcsi bíróságoknak nemcsak a "rend és fegyelem", hanem a gyülekezeti *béke* és a *felebaráti összetartás* biztosítása volt a feladatuk. Schmidt megállapítja:

A város és a falu ugyanazt a békés és jószomszédi magatartást követelte meg lakóitól. Ezen a cselekvési szinten a kórusbíróság artikulálta és kielégítette mind a városi, mind a falusi gyülekezet létező igényeit. A genfi vagy zürichi típusú egyházak társadalmi funkcióját tekintve közös volt bennük, hogy az egyházi fegyelem a szociálisan fegyelmezett viselkedés gyakorlását szolgálta, hogy a gyülekezet mint úrvacsorai közösség integritását fenntartsa.

Az erkölcsi bíróságok tehát társadalmi "szolgáltatokat" teljesítettek a gyülekezet számára azáltal, hogy érvényre juttatták azokat a társadalmi magatartási normákat, amelyek nélkül a gyülekezet nem tudott volna fennmaradni. Az üdvösség és mind az egyéni, mind a kollektív jólét elérését a szociálisan fegyelmezett viselkedéstől tették függővé. Bizonyos értelemben a kórusbíróság mint "alakító apparátus" (*Prägeapparatur*), ahogy Norbert Elias fogalmazna, a cselekvést reflektáló, irányító és vezérlő lelkiismeret funkcióját látta el. A kórusbíróság az instrumentálisan racionális cselekvést érték-racionális szempontból inter-pretálta azáltal, hogy azt Isten feltétlen akaratára vonatkoztatta. A társadalmi cselekvés istentiszteletté válik. Az egyház így belépett a mindennapi életbe, az Isten szeretete a mindennapi cselekvésben mint társadalmi magatartás gyakorolta (Schmidt 1989, 161. o. f. Ford. R.B.).

2. A jezsuiták mint fegyelmi tanítók

A keresztény társadalmi fegyelmezés sokféle formát ölthet és ugyanolyan sokféle *fegyelmező eszközt* használ. A jezsuiták ebben kiemelkedő szerepet játszottak. Ebben az összefüggésben hagyjuk félre a missziótörténetben elért nagy sikereiket (további hivatkozásokkal lásd Schuppert 2014), hogy megvizsgáljuk, milyen eredményeket értek el mint rendkívül effektív erkölcsi-nevelési hatóságok. A kora újkori Európa egyházfegyelmeiről írva Heinz Schilling megjegyzi:

Joghatósági közösségek és sajátos joghatósági kultúráik

A keresztény felekezetek összehasonlításakor nem szabad elfelejteni, hogy a katolikus konfesszionalizáció keretében a nyilvános egyházfegyelem nem az egyetlen, sőt nem is a legfontosabb vagy legjellemzőbb formája volt az egyházi ellenőrzésnek és fegyelemnek. A tridenti

A reformáció, amelynek a jezsuiták voltak a legelszántabb és legsikeresebb képviselői, a fegyelmi, szabályozási és normakövetési intézkedések egész spektrumát hozta létre, amelyek - a kálvini nyilvános gyülekezeti fegyelemtől eltérően, de nem kevésbé döntően - befolyásolták a modern racionális magatartásformák és attitűdök kialakulását. Ezen intézkedések spektruma a lelkigyakorlatoktól, az iskolai és egyetemi általános nevelési tevékenységektől és az erkölcsi szindaraboktól kezdve a prédikáción, a népi katekézisen és a gyónáson át terjedt. A jezsuitákat "fegyelmi tanítóként" jellemezték, akiknek "teljes reglementálása (más katolikus iskolákban is) korrekt felügyeleti intézkedésekhez vezetett" A tridenti testvériségek, nevezetesen a jezsuita szodaliták szintén fegyelmező hatással voltak, akárcsak a modernizált zárandoklat. A XVI-XVIII. századi megújult zárandoklatok egyházi felügyelet alatt "szervezett és fegyelmezett vállalkozássá", ellenőrzött és szabványosított szakrális gyakorlattá váltak; ez az újítás alapvetően szintén a jezsuitáknak tulajdonítható (Schilling 1994, 36. o. ford. R.B.).

3. Differenciák a protestáns kálvinista és a római katolikus egyházfegyelem között

Heinz Schilling a kora újkori Európa egyházfegyelmeiről szóló összehasonlító tanulmányában számos fontos különbséget állapít meg a protestáns kálvinista és a római katolikus egyházfegyelem között, amelyek a fegyelmezés teljes irányát és az érintett szereplőket is érintik:

... [A különbségeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Sok minden utal arra, hogy nagy hatással voltak mindkét mentalitás és általában a társadalom történetére. Az első kardinális differencia a bűnbánat és az önfegyelem által elérhetőnek tartott színvonalban volt, ami az emberről alkotott felfogás differenciáit tárta fel. A katolikus gyóntatók feltételezték, hogy a lelkigyakorlatok, az általános gyónás és a bűnbánat belsővé tétele tartósan a jó, sőt a valódi szentség felé vezető útra terelheti az embert; Loyolai Ignác és az esszenciálisan neki tulajdonított modern bűnbánati gyakorlat off adta erre a legjobb példát. Ezzel szemben a kálvinista fegyelem és általában a protestantizmus számára az ember jövátelhetetlen bűnössége konstitutív volt, az ellenőrzés és a büntetés pedig elkerülhetetlen minden keresztény számára. Volt egy protestáns teológia a bűnről és a bűnbánatról. Nem volt a szentség teológiája, amely a kora újkori egyházfegyelem katolikus változatában fontos szerepet játszott. A második kardinális differencia a kálvinista és a katolikus fegyelem között a büntől való megtisztulás referenciális kontextusában volt. A kálvinistáknál ez a gyülekezet volt, specifikálisan az úrvacsorai gyülekezet. A bűnbánatnak ennek megfelelően nyilvánosnak kellett lennie, különösen ott, ahol a bűn közismert volt, de különösen súlyos vétségek esetében még akkor is, ha csak a "bűnös" és a presbiter tudott róla. A bűnös gyülekezeti tagnak "a gyülekezettel" kellett kiengesztelődést keresnie, hogy Isten haragja, amelyet a vétke váltott ki, ne hulljon az egyén vétke által beszennyezett gyülekezetre. A nyilvánosságnak ez a hangsúlyozása idegen volt a jezsuiták gyónásról alkotott elképzeléseitől; ahogyan a tridenti gyónás utáni

gyónás radikálisan megnyirbálta a

a plébánia és a gyülekezet közötti kapcsolatot a gyóntató és a hívő közötti kvázi magánjellegű, nem nyilvános és szubjektív interakció javára. A poszt-tridentini gyóntatás elsősorban a bűnös *disciplina internával* foglalkozott (...Schilling 1994, 38 f. o. Transl R.B.).

4. Protestáns egyházfegyelem az egyház és az állam között

A jogérvényesítés mint kormányzati funkció címszó alatt e fejezet elején már rámutattunk, hogy az államnak és az egyháznak közös szabályozási érdeke a jog védelme és a jogérvényesítés (egy "*ordnungspolitischer Interessenverbund*" alkotása, lásd Zabel 38. o2012.,; Brecht és Schwarz 1980). Martin Brecht ezért joggal teszi fel a kérdést: "Ki fegyelmezett valójában kit?". A választ is ő adja meg: "Állam, egyház és társadalom *egymásra vannak utalva*" (Brecht 44. o1994.,.). Ezen a ponton nem állhatjuk meg, hogy ne idézzük fel egyik kedvenc fogalmunkat, az "államiság koprodukcióját" (Schup- pert 2009); a fogalmat jelen témára alkalmazva beszélhetnénk "*a rend és a fegyelem koprodukciójáról*". Martin Brecht:

Az egyházfegyelem tényleges eszközei korlátozottak voltak: prédikáció, személyes beszélgetés figyelmeztetéssel, kihallgatás, nyilvános bűnbánat és kizárás. Hogy ez milyen mértékben vezetett beismeréshez és bűnbánathoz, az csak szörványosan derül ki a kihallgatási jegyzőkönyvekből. Az állam megbízásokkal, kihallgatásokkal, pénzzel és testi fenytítéssel, valamint a karzat, a börtön vagy a száműzetés révén vett részt az egyházfegyelemben. Az állam ezen eszközei általában a keresztény erkölcsi rend fenntartására szolgálhattak, de külső kényszerítő jellegük miatt az egyházfegyelem lelki jóléti céljaira nagyrészt alkalmatlanok voltak, és - mint a többször megismételt mandátumok mutatják - gyakran nem is voltak hatékonyak. Az állam által uralt erkölcsi fegyelemnek ezért talán élesebben meg kell különböztetni a valódi egyházfegyelemtől.

Kétségtelenül nem lenne egyszerű kideríteni, hogy egy személy ellen közveszélyt okozó bűnökként vagy a közrend elleni offenként indult-e eljárás. Ugyanakkor bizonyos megkülönböztetések lehetségesek az állítólagos offeneket és azok kezelését illetően, még akkor is, ha az egyházi és állami érdekek között nagy átfedések voltak (Brecht 1994, f45. o. Ford. R.B.).

Térjünk vissza a svájci *kórusbíróóságok* szerepére. Heinrich Richard Schmidt azt is megvizsgálta, hogy kik voltak a bírák, és figyelemre méltó folytonosságot állapított meg, amely azt sugallta, hogy az állam és az egyház közötti kapcsolat túlmutatott a rend és a fegyelem közös előállításán *az állam és az egyházköztség közötti identitás átfedése felé:*

Az évszázados névsor egy olyan felemelkedési folyamatra utal, amely maga is falun belüli eliteket hozott létre, akik közül egymás után került ki a kórusbíróóság elnöke (Ammann). A szolgálati idő viszonylag hosszú volt. Szó szerint az "eld...

ers" állt az egyházközség élén. A kórusudvar a helyi politikai elit "óvodája" lett, de ők megmaradtak elsődleges és eredeti funkciója mellett, mert soha nem hagyták az udvart. Ami az állam és az egyház domináns intézményi helyzetét illeti, szinte indokolt egyházi predomanciáról beszélni.

nance: a vénekből *ammännerek* lettek, nem pedig fordítva. Az államban az egyház áthatotta az államot. Ezeket az érveket azonban nem szabad túl messzire vinni. A leírt értelemben vett perszonáluniót semmiképpen sem lehet kizárólag a "bevett" vagy "állami" egyházban megragadni; a lelki és politikai közösség azonosságában is ki lehet fejezni. Signifikánsan az új házassági bírósági statútum a "keresztény közösségünkről a városban és a vidéken" beszél.1533 A "*Gemeinde*" [egyszerre "közösség" és "gyülekezet"] fogalmát, amelyet ebben az összefüggésben elsősorban keresztény értelemben kell érteni, a nemzet összességére alkalmazzák. Az államot úgy képzelik el, mint egy túldimenzionált egyházi gyülekezetet (Schmidt 1989, p. Trans137.. R.B.).

F. Párhuzamos rendek és "párhuzamos igazságszolgáltatásuk"

A normakényszerítési rendszerek pluralitásának vizsgálatakor a kiindulópont továbbra is az az empirikus tézis marad, hogy a megvalósítandó normatív rend funkcionális logikájában benne van, hogy olyan intézményi intézkedéseket és eljárásokat alakítsunk ki, amelyek lehetővé teszik a normatív rend betartását és érvényesítését. Az ilyen elrendezéseket normakényszerítő rezsimeknek nevezzük: azt állítjuk, hogy ilyen rezsimek ott is megtalálhatók, ahol egy többségi társadalmon belül úgynevezett párhuzamos társadalmak alakultak ki. Ezzel kapcsolatban a hannoveri kriminológus, Christian Pfeiffer (itt idézi Wagner p2011., Trans111.. R.B.) azt állítja, hogy: "*a párhuzamos társadalomra jellemző, hogy kialakítja saját igazságszolgáltatását.*" Az utalás az iszlámra vonatkozik, és az állítást alátámasztja

Kirsten Heisig, a berlini fiatakorúak bíróságának bírója (ibid.): "Nem érzem jól magam, amikor a törvények feletti ellenőrzésről lemondanak, és az utcára vagy egy párhuzamos rendszerbe kerülnek, ahol egy imám vagy a Korán más képviselője dönt arról.

mi fog történni." Mielőtt részletesen kitérnénk arra, hogy "a párhuzamos rendek párhuzamos normakövetési intézményekhez vezetnek-e", célszerű megvizsgálni a "párhuzamos társadalom" fogalmának megfelelőségét, mert ez a szemantika óhatatlanul belekever minket egy nagyrészt érzelmi alapú integrációs vitába.

I. A párhuzamos társadalom szemantikájának Minefieldje

A párhuzamos társadalom kifejezés használata szükségszerűen vitát vált ki (a kifejezés használatáról lásd Schiffauer 2008; lásd még Köster 2009). Könnyű megvádolni a használót azzal, hogy a diszkriminatív gettósítás fogalmát csak azért kerüli el, hogy

a párhuzamos társadalom kialakulásának nem kevésbé diszkriminatív fogalmát azzal a szándékkal, hogy - ahogy Köster könyvének alcíme fogalmaz - "a migrációt dramatizáló" *diskurzust* folytassanak (lásd például Lanz 2007). Nem ez a célunk, és nem is kívánunk nagyobb szakértelem nélkül állást foglalni abban az integrációs vitában, amelyet a berlini Neukölln kerület volt polgármestere, Heinz Buschkowski "Neukölln *mindenhol van*" című könyvében (2012) élesztett újra.

Ezért a normatív rendek pluralitásának tágabb témakörét tárgyalva inkább *párhuzamos rendekről*, mint párhuzamos társadalmakról beszélünk, és hangsúlyozzuk, hogy érdeklődésünk inkább a jogszociológia, mint az integrációs politika felé irányul. A párhuzamos rendek fogalma Karsten Fischer (2011) tanulmányához vezet bennünket, aki az augustusi *principátust* párhuzamos rendként írja le, mivel bár Augustus formálisan fenntartotta a köztársasági kormányzati rendszert, de facto egy személyre szabott autokratikus uralmi rendszert hozott létre. Ezzel éppen azt a stratégiát alkalmazta, amelyet későbbi kritikusa, Machiavelli a *Discorsi* című művében ajánl:

Aki egy város államát (kormányát) meg akarja vagy meg akarja reformálni, és azt akarja, hogy az elfogadott és mindenki meglegedésére képes legyen fenntartani magát, annak legalább az ősi formák árnyékát meg kell őriznie, hogy a nép számára ne tűnjön úgy, hogy az intézményeket megváltoztatták, még ha az új intézményeknek valójában teljesen differenteknek kell is lenniük a korábbiaktól (Machiavelli, *Discorsi*, Első könyv, XXV. fejezet).

Fischer maga is kommentálja ezt a megtévesztő politikát Christian Meierre (1980, 273. o.) és Maria Dettenhoferre (2000, 215. o.) hivatkozva:

Ily módon a "köztársaság látszatát" tartósan megőrizték. Machiavelli inkább az őszinte kijelentést részesítette előnyben az effektívval szemben, miszerint a köztársaságot a hordozói, a nép hanyatlása miatt átmenetileg autokráciával kellene felváltani - ez az ideológiai érv Machiavelli a római republikanizmusból vette át, és Sallustnál is fellelhető. Augustus ehelyett "a politikai hatalom gyakorlásának új rendszerét hozta létre, amely tartósan aláasta a közintézményeket, mert versengett velük a hatáskörökért, és bizonyos mértékig párhuzamosan működött ezekkel az intézményekkel. Bár ennek a párhuzamos rendnek az alapja ugyanaz volt, mint a hagyományos köztársasági rendnek, Augustus..., a római rend társadalmi-politikai alapjait - felsőbbrendűsége miatt - a köztársasági renddel összeegyeztethetetlen hatalmi igényekre használhatta fel olyan módon, amely tartósan felülírta az intézmények ténybeli jelentőségét" (Fischer 2011, 49. o. Ford. R. B.).

Túl fogunk lépni ezen a szemantikai shi-re vonatkozó javaslaton, és a párhuzamos rendek szűk fogalmát vesszük alapul, ahogyan azt valaki, aki

tényleg

képtelenségnek tartja a párhuzamos társadalmakról való beszédet: Klaus J. Bade migrációkutató. A SPIEGEL ONLINE-nak adott interjújában a következőket mondta:

SPIEGEL ONLINE: A vitatott fogalmak jól ismertek: *multikulturális társadalom, párhuzamos társadalom, vezető kultúra.*

Bade: Ezek élő hullák, amelyek újra felbukkannak. Ráadásul a fejlődést összekeverik a koncepcióval: a fejlődés eredménye az, hogy Németországban most már multikulturális társadalmunk van, akár tetszik, akár nem. Pont. A kérdés az, hogyan kezeljük ezt. A kritikus elmék már régen felhagytak azzal a romantikus elképzeléssel, hogy a multikulti egy kaleidoszkópos csúszás a vidám paradicsomba. Hideg coffee-t soha nem szabad felmelegíteni. Beszélünk kell a "párhuzamos társadalmak" hülyeségéről - de csak azért, hogy megmutassuk, hogy a "Kis-Isztambul" semmiben sem különbözik a "Kis-Németországtól" a kilencedik századi USA-ban. És akkoriban az amerikaiak ugyanúgy felháborodtak rajta.

SPIEGEL ONLINE: Politikusok, köztük Otto Schily szövetségi belügyminiszter, az idegen nyelvű utca- és helységnevtáblák ellen figyelmeztetnek. A tolerancia, mondja Schily, nem jelenti az intolerancia eltűrését.

Bade: De a szociális gócpontok nem automatikusan ott alakulnak ki, ahol a bevándorlók összegyűlnek, hanem ahol a migrációs vagy etnikai problémák társadalmi problémákkal találkoznak. Németországban nincsenek klasszikus értelemben vett párhuzamos társadalmak. Több pontnak kell összejönnie: *monokulturális identitás; önkéntes és tudatos társadalmi visszavonulás - a letelepedésben és a mindennapi életben is; messzemenő gazdasági elkülönülés, az állami intézmények megduplázódása.* Németországban a bevándorló negyedek többnyire etnikailag vegyesek, a kivonulás szociális okokból történik, nincs intézményi megkettőződés. Párhuzamos társadalmak léteznek az emberek fejében, akik félnek tőlük: Félek, és azt hiszem, a másik az oka. Ha ez a leegyszerűsítő és veszélyes beszéd a párhuzamos társadalmakról folytatódik, a helyzet romlani fog. Ez a beszéd tehát nem a megoldás, hanem a probléma része (Sternberg 2004. Fordította: R.B.).

E megjegyzések nyomán egészen konkrétan azt fogjuk vizsgálni, hogy a normakényszerítés ilyen intézményes párhuzamos struktúrái kimutathatók-e - nem a képzeletünkben, hanem a társadalom valóságában.

II. Párhuzamos szanálási intézmények és a normák érvényesítése

1. A saría bíróságok példája az Egyesült Királyságban

Karsten Fischer felhívta a figyelmünket a saría bíróságok esetére az Egyesült Királyságban. 2008-ban nagy vita volt a létrehozásukról. Az egyik prominens hozzászóló az akkori canterburyi érsek, Rowan Williams

volt, aki azzal a kijelentésével keltett feltűnést, hogy az ilyen bíróságok esetleg elkerülhetetlenek.

Az 1996. évi választottbíróvási törvény alapján több saria bíróságot hoztak létre, amelyek akkoriban polgári ügyekben hoztak jogilag kötelező erejű döntéseket, és több mint 100 ügyben, például válási ügyekben jártak el. Az ügyvédek "komoly figyelmeztetéseket adtak ki a kettős jogrendszer veszélyeire", a politikusok pedig aggodalmukat fejezték ki a brit jogrendszer aláásása miatt (Edwards 2008).

Három dolog teszi különösen érdekessé ezt a brit esetet.

* Először is, ez a szabályozott önszabályozás egyértelmű példája. Az állami keretet az 1996. évi választottbíróvási törvény biztosította, amely nemcsak az iszlám, hanem a zsidó választottbíróvási törvényeket is szabályozta (működésükről és hatáskörükről lásd: The Centre for Social Cohesion 2009). A választottbíróvási törvény a következőképpen kezdődik:

Általános elvek

1. E rész rendelkezései az alábbi elveken alapulnak, és ennek megfelelően kell értelmezni:
 - (a) a választottbíráskodás célja, hogy a *vitás ügyeket* pártatlan bíróság *tisztességes módon*, szükségtelen késedelem és költségek nélkül *rendezze*;
 - (b) a felek *szabadon megállapodhatnak vitáik rendezésének módjában*, kizárólag a közérdekből szükséges biztosítékok betartásával;
 - (c) az e rész által szabályozott ügyekben a bíróság¹ nem avatkozhat be, kivéve az e rész által előírtak szerint.

Az eredmény az állami joghatóság és a muszlim választottbíróvási közötti kölcsönhatás volt, amelynek saját eljárási szabályzata volt. Abul Taher leírja ezt az intézményt:

Az iszlám jogot széles körben elfogadták Nagy-Britanniában, és a saria bíróságok hatáskörrel rendelkeznek a muszlim polgári ügyekben való ítélezésre. A kormány csendben jóváhagyta, hogy a saria bírák a válási és pénzügyi vitáktól kezdve a családon belüli erőszakkal kapcsolatos ügyekig terjedő ügyekben dönthessenek. A saria bíróságok hálózata által hozott határozatok az *igazságszolgáltatási rendszer teljes jogkörével végrehajthatók a megyei bíróságokon vagy a Legfelsőbb Bíróságon keresztül*.

Korábban a saria bíróságok ítéleteit Nagy-Britanniában nem lehetett végrehajtani, és a muszlimok önkéntes megfelelésétől függtek. [...] Faiz-ul-Aqtab Sid- diqi sejk, akinek a Muszlim Választottbíróvási törvény működteti a bíróságokat, azt mondta, hogy kihasználta az 1996-os választottbíróvási törvény egyik záradékát. A törvény értelmében a saria bíróságok választottbíróvási minősülnek. A választottbíróvási döntései *jogilag kötelező érvényűek*, feltéve, hogy a vitában részt vevő mindkét fél beleegyezik abba, hogy a választottbíróvási hatáskörrel rendelkezzen.

- 1 A IV. rész 1051. szakasza kimondja: "E törvényben a "bíróság" a Legfelsőbb Bíróságot vagy egy vidéki bíróságot jelenti."

az ügyekben. Siddiqi azt mondta: "A választottbírói törvény értelmében olyan döntéseket hozhatunk, amelyeket a megyei és a felsőbb bíróságok is végrehajthatnak. A törvény lehetővé teszi, hogy a vitákat alternatív megoldási módok, például a törvényszékek segítségével rendezzék. Ezt a módszert *alternatív vitarendezésnek* nevezik, ami a muszlimok számára a saria bíróságok (Taher 2008, 2. o.).

- * Másodszor, az 1996-os választottbírói törvénynek köszönhetően a párhuzamos jogvitarendezési intézmények által elért eredmények egy olyan jogi és valláspolitikai vitába ágyazódtak, amelyben nemcsak a Lord Chief Justice, hanem mindenekelőtt Rowan Williams, Canterbury érseke is részt vett. Az érsek előadása figyelemre méltó dokumentum. A jogelméletre és a jogfilozófiára hivatkozva állást foglalt az *állam* szerinte anakronisztikus *joghatósági monopóliuma* ellen, mivel az összeegyeztethetetlen a *pluralista társadalom realitásaival*. Az "egymást átfedő identitások plurális társadalmában" - állítása szerint - a *"kiegészítő joghatóságok" elismerésére van szükség*. Azt állítja, hogy csak egy ilyen elismerés vezetheti ki a meglévő "közösségeket a közösségeken belül" az egyébként elkerülhetetlen gettósodásból:

Ha azonban *a társadalom valósága plurális* - ahogyan arra számos politikai teoretikus rámutatott -, akkor ez a közös élet károsan elégtelen leírása, amelyben az affiliáció bizonyos fajtái marginalizálódnak vagy privatizálódnak olyan mértékben, hogy a társadalmi élet *gettósodott mintája* jön létre, amelyben az érdekek és érvelések bizonyos fajtáit magánügyként tolerálják, *de soha nem kapnak legitimitást a nyilvánosság előtt* a közös javakról és prioritásokról folytatott folyamatos vita részeként (Williams 2008).

A vallási közösségek önálló joghatóságának elismerésére vonatkozó követelését kifejezetten a szakmák önszabályozási autonómiájának fent tárgyalt analógiájára alapozza: Rowan Williams:

... Azzal érveltem, hogy az emberi jog vagy méltóság univerzalista doktrínájának szükségességére hivatkozva a nem kvalifizált szekuláris jogi monopólium védelmében félreértjük azokat a körülményeket, amelyek között ez a doktrína kialakult, és hogy az általa képviselt alapvető felszabadító (és vallásilag tájékozott) látásmódot nem veszélyezteti a monopolisztikus keret lazítása. Jelenleg, ahogyan az előadás elején említettem, az egyik leggyakrabban észlelt probléma a jogban ezen a területen az, hogy az uralkodó jogalapú filozófia vonakodik elismerni a *lelkiismereti szabadságot, hogy az egyes vallási csoportok követeléseivel ellentétes eljárásokban vagy gyakorlatokban való közreműködéstől eltekintsen*: az a meglehetősen félrevezető rövidítéssel megfogalmazott feltételezés, hogy ha egy jog vagy szabadság biztosított, akkor ennek megfelelően minden egyénnek kötelessége "aktiválni" azt, amikor csak hívják. Korábban azt

javasoltam, hogy a közösségi vallási fegyelem elismerésének és az azzal való együttműködésnek a kritériumát ahhoz kellene kötni, hogy egy közösségi joghatóság aktívan

a szélesebb társadalom által garantált szabadságjogokba oly módon avatkozott be, hogy definitív módon megakadályozza az e szabadságjogok gyakorlásához való hozzáférést; a társadalom plurális jellegére tekintettel nyilvánvalóan nem jelenti azt, hogy egy vallásos hívő megtagadja egy jog jogi elismerését, hogy a közösségen belül vagy kívül bárki számára megtagadja az e joghoz való hozzáférést. A pont az *orvosi szakemberek tekintetében*, akiket felkérhetnek arra, hogy abortuszokat hajtsanak végre vagy működjenek együtt azok végrehajtásában - ez egy tökéletesen ésszerű példája annak, hogy a jog azt teszi, amit korábban feladatának neveztem, *teret biztosítva az emberi motiváció és viselkedés azon aspektusainak, amelyeket semmilyen társasági vagy társadalmi rendszer nem határozhat meg véglegesen*. Nem igazán érthető, hogy miért nem lehet ezt az elvet más területekre is kiterjeszteni. Tagadhatatlan azonban, hogy bizonyos körökből nyomás nehezedik arra, hogy a lelkiismereti nézeteltéréseket mindig felülírja a *joghatóság monopolisztikus értelmezése* (Williams 2008).

- * Harmadszor, és végül, magyarázatra szorul, hogy miért az Egyesült Királyság, de sem Franciaország, sem Németország nem vezette be a párhuzamos joghatóságok ilyen messzemenő elismerését. John R. Bowen (2010) Nagy-Britannia gyarmati múltjában talál ilyen magyarázatot. Érvéleése szerint az Egyesült Királyságban élő muszlimok többsége Dél-Ázsiából származott, és a Kelet-indiai Társaság idejétől kezdve hozzászókkott ahhoz, hogy a gyarmatosító urak a jogi pluralizmus politikáját folytatták, amely különösen a családra és a személyi jogállásra vonatkozó őshonos és vallási jogot tartotta tiszteletben:

Ez az eszme- és intézményrendszer áttevődött az Angliába költözött dél-ázsiai muszlimok gyakorlatába és megközelítéseibe. Ezek a muszlimok magukkal hozták a személyes státusszal kapcsolatos elképzeléseket és szokásokat, amelyek az *Indián uralkodó britek alatt alakultak ki*. Feltételezték, hogy a muszlimok a házasság és a válás kérdéseit egymás között, állami beavatkozás nélkül oldják meg. Az angliai sáría-tanácsokat létrehozó iszlám tudósok saját dél-ázsiai tapasztalataikból merítettek. Effectben a *személyes státusról szóló gyarmati elképzeléseket hozták haza jogi forrásaikból*. ...

A dél-ázsiaiak által Angliába hozott elképzelések azonban *éles kihívást* jelentettek az *egységes angol jogról alkotott angol elképzelésekkel szemben*. Ha a muszlimok maguk kezelnék a házasságkötést és a válást, akkor a polgári bíróságok effektívan átengednék nekik a területet.

Néhány muszlim számára azonban ez a gyarmati gyakorlatból fakad. "Miért nem hagyják, hogy mi intézzük ezeket az ügyeket" - mondta nekem Londonban egy pakisztáni tudós; "aer végül is ezt tették a gyarmati időkben". Érthető, hogy az angol bírák reti- centek erre a lépésre. ...

A posztkoloniális kontinuitások e kettős sorozata – a vallások és a személyiségi jogok kezelése terén – Angliát különösen alkalmas helyszínné tette a vallások és a személyi státuszok lehetséges

az iszlám családjog elemeinek elismerése a nyugati jogrendszerben. Ezek a viták a

muszlim közszereplők által az 1980-as évektől kezdve tett intézményi kezdeményezések miatt merültek fel (Bowen 2010, 417. o. f.).

2. A második példa: Iszlám békéltető eljárások Németországban

A német példa nem az állam által elfogadott saria bíróságok működésével foglalkozik, hanem azzal, hogy a muszlimok közötti vitákat egy olyan személyi kör - akár ügyvédek, imámok vagy családfők - oldja meg, akiket *választottbíróknak (Streitschlichter)* vagy *békebíráknak (Friedensrichter)* nevezhetünk. Joachim Wagner a *Richter ohne Gesetz* (2011) című könyvében foglalkozik az ő tevékenységükkel. Az alcím: "Az iszlám párhuzamos igazságszolgáltatás véget vet a jogállamiságnak" jelzi, hogy mi aggasztja a szerzőt. Figyelmünket nem arra fordítjuk, hogy ez a tézis - amelyet számos Wagner által bemutatott tény támaszt alá - valóban fenntartható-e, hanem arra, hogy miként magyarázható a Wagner és mások által megfigyelt tendencia az *állami igazságszolgáltatást megkerülő belső iszlám jogegységi határozathozatal* irányába. A Wagner által felhozott okokon érdemes elgondolkodni.

- * Az első fontos szempont, hogy az iszlám jog és kultúra nagy jelentőséget tulajdonít a kártérítésnek - mindenekelőtt pénzügyi formában -. Az ilyen kártérítésről nem az elkövető és az áldozat között - tehát személyek között -, hanem (a második fontos szempont) *az érintett családok között* tárgyalnak. Wagner:

A kártérítés az iszlám büntetőjog központi fogalma. Mathias Rohe, az iszlám jog szakértője szerint ez "egy olyan társadalmi rend kifejeződése, amely a kiterjedt családi csoportokban folytatott gazdasági tevékenységen alapul ... szociális biztonság nélkül ...".

Megdöbbenő, hogy a becsületgyilkosság és a vérvád itt, a muszlim párhuzamos társadalomban is fennmaradt, noha az előfeltételek már régen nem érvényesek. Azokban az országokban, ahol nem volt állami rend, *a tágabb családnak kellett átvennie a rendőrség és az igazságszolgáltatás védelmi funkcióját*. A vérbosszú pedig fegyvelmező szerepet játszott (Wagner 2011, 18., 23. o. f. ford. R.B.).

- * *Az államot megkerülő bűnmegoldás legfontosabb szereplői a családok*. Ezért van dolgunk azzal, amit a konfliktusok deindividualizációjának nevezhetnénk. Wagner ezért ír offner családokról és áldozati családokról is:

Bűncselekmény elkövetése esetén az érintett családok esetről esetre eldöntik, hogy közvetlenül tárgyalhatnak-e egymással, vagy választottbírói kell igénybe venniük. A kezdeményezést általában az offadó család viszi, mert az ő érdekükben áll, hogy a fia, testvére vagy unokatestvére megússza a büntetést. Közvetlen kapcsolatfelvétel esetén az apa vagy a legidősebb testvér fordul az áldozat családjában lévő kollégájához. Általában ez nem működik, ha a gyanúsított előzetes letartóztatásban van, vagy az áldozat súlyos sérülésekkel kórházban van. A

családok közötti érzelmek ilyenkor annyira elszabadulnak, hogy az áldozat családja *semleges döntőbíró*t bíz meg. A megbeszélések célja szinte mindig a

ugyanaz: az áldozat semmiképpen ne értesítse a rendőrséget, ne tegyen feljelentést, és ha ez már megtörtént, vonja vissza. Ha a rendőrséget már bevonták, például vádemeléssel, a cél az, hogy az áldozatot rávegyék, hogy ne tegyen vallomást (Wagner 2011, f30. o. Fordítás: R. B. R.).

- * Mindezek után nem meglepő, hogy a becsület fogalma, amely az úgynevezett párhuzamos társadalmak létezéséről és értékeléséről szóló vitában többször is felmerül, családi vonatkozású: a becsület családi ügy. A vérbosszúról írva Wagner megjegyzi:

A keleti kultúrkörben a becsületnek két aspektusa van: egyrészt a hagyományos szabályokat betartó és a családtagjait is erre kötelező személy iránti nyilvános tisztelet, másrészt a teljesítmény és az érdemek által kivívott általános megbecsülés.

A muszlim országokban "a becsület az erények listájának élén áll, megelőzve az életet, a testi épséget, a szabadságot és a gazdagságot". *A becsület fogalma a diaszpórában élő magatartási útmutatóként a mai napig fennmaradt. A németországi muszlim párhuzamos társadalom megértésének egyik kulcsa* (Wagner 2011, 23. o. Fordította: R. B.).

- * Ezek a szövegek két következtetést vonnak le. Először is, a *nagycsaládokat* valóban a figyelemben részletesen tárgyalt *kormányzati kollektívák* közé kell sorolni. Ha ez valóban így van, és a becsület fogalma központi szerepet játszik a nagycsalád kormányzati kollektívájában,² akkor egyértelmű, hogy - a családtagok normakövetésben betöltött szerepe miatt - a *családot normakövető intézménynek is kell tekinteni*. Széles látószögű vizsgálatunk széles látószögű lencséje ezt megkívánja.

G. Normák érvényesítése az intézményesített megfelelésen keresztül

I. A megfelelés mint a reflexív szabályozás egyik formája

A környezetvédelmi politika már régóta az új szabályozási eszközök laboratóriuma, és különösen a szabályozáselmélettel foglalkozó közigazgatási jogtudomány érdeklődését is felkeltette (lásd például Schmidt- Aßmann és Hoffmann-Riem 2004). A közigazgatási tudomány és gyakorlat különösen a környezetvédelmi jog eszköztára iránt mutatott nagy érdeklődést - a fenti D.I. szakaszban a környezetvédelmi szabályozás szerepét tekintettük át.

2 Az ún. officers' corps becsületének szerepéről lásd a 2ff115. fejezetet.

az európai jogban a polgárok mozgósításában e jog érvényesítésére). Gertrude Lübbe- Wolff (2001) hasznos áttekintést ad, amelyet módosított formában mi is bemutattunk (lásd Schuppert 2003b, 32. o.):

Ezen eszközkészleten belül mindig is inter- estingnek találtuk a *reflexív intézményt*, amely effektálja azt, amit Matthias Schmidt-Preuß *reflexív szabályozásnak* nevez: az állam - magyarázza - "a gazdasági magánszemélyeket belső *információs, tanulási és önszabályozási folyamatoknak* teszi ki, hogy rávegye őket arra, hogy úgymond saját belátásuk szerint járuljanak hozzá a közjóhoz". Ezt az *önismeret* hozza létre, *nem pedig a külső szabályozás* (Schmidt-Preuß p1997., Transl192.. R.B.). A közjó reflexív szabályozással történő előmozdítása tehát nem külsőleg arra irányul, hogy a közjót elősegítő magatartást kényszerítsen a magángazdaságra, vagy szankcionálja a helytelen magatartást, hanem arra, hogy magába a szervezetbe ültessen viselkedési ösztönzőket, és így úgymond alagutat verjen a külső és belső szabályozás közötti határvonal alá.

A vállalkozói oldalon a megfelelő fogalom a megfelelés. Az alagutat a határvonal alá véve most a magánvállalkozás szemszögéből vizsgálhatjuk meg a megfelelés fogalmát és funkcióit.

II. A megfelelés fogalma és funkciói

1. A megfelelés fogalma

Viszonylag világos, hogy mit jelent a megfelelés:

... [C]ompliance egy magától értetődő dolog - a szabályok betartásának kötelezettsége. Ez az egyetemes kötelezettség természetesen minden olyan szervezetre is vonatkozik, amelyben a munka megoszlik, különösen a jogi személyekre. A megfelelés csupán egy szervezet felelősségét fejezi ki, hogy az (a vállalkozás vagy jogi személy) nem sérti meg a törvényt. Ez némileg eufemisztikus módjának tekinthető a jogszerűség kötelezettség definiálásának, mint a társasági törvény 91. szakasza szerinti kockázatkezelési kötelezettség egyik elemének, vagy akár az e szervezeti kötelezettség szerinti külkapcsolati követelményeknek (a szabályozói offenciákról szóló törvény 130. szakasza). A lényeg újra ugyanaz: *nevezetesen, hogy a munkamegosztáson alapuló szervezetet úgy kell felépíteni, hogy ne történjen törvénysértés.* Ennek megfelelően egyetértés van abban, hogy a vállalat igazgatóságának a törvénynek megfelelően kell megszerveznie és irányítania a vállalkozást (Spindler 2013, f. o293. Transl. R.B.).

Aki ezt túl hosszúnak találja, annak talán jobban tetszene a következő definíció, amely a *büntetőjogi szabályok betartásával, a büntető igazságszolgáltatás szabályainak való megfeleléssel* foglalkozik:

Ha első látásra a compliance alatt a (nem csak jogi) normáknak való megfelelést értjük, akkor a KK azon szabályok, eljárások és technikák kvintesszenciájaként értelmezhető, amelyekkel az üzleti vállalkozások, különösen az üzleti vállalkozások, igyekeznek biztosítani, hogy

hogy alkalmazottaik tiszteletben tartsák a büntetőjogi normákat, és hogy az esetleges jogsértéseket felderítsék és megbüntessék (Saliger 2013, 263. o. f. Transl. R.B.).

2. A megfelelés funkciói

Frank Saliger "A büntetőjogi megfelelés alapvető kérdései" című tanulmányában kiváló áttekintést adott a megfelelés funkciójáról. Meghatároz egy *fő funkciót* és számos *alfunkciót*.

- * A fő funkció a jogi felelősségi kockázatok elkerülése:

Úgy tűnik, egyetértés van a büntetőjogi felelősség alapvető vagy fő funkcióját, nevezetesen a "büntetőjogi felelősség" elkerülését illetően. Ez az alapvető funkció összhangban van a büntetőjogi felelősség alapvető meghatározásával. A büntetőjogban azonban kevés szó esik a büntetőjogi felelősségre vonás tendenciáiról. Ez genetikailag azzal magyarázható, hogy a németországi megfelelési gondolat a gazdasági jogból származik, ahol a *jogi felelősségi kockázatok elkerülésének* távolabbi funkciójával van összefüggésben, szisztematikusan pedig azzal, hogy a CC az általános megfelelési fogalom egyik alintézménye. A "büntetőjogi felelősséget" félretéve a CC alapvető funkciója a büntetendő normasértések elkerüléseként írható le (Saliger 2013, 266. o. Ford. R. B.).

- * A következő három alfunkciót lehet azonosítani:

- Megelőzés
- Nyomozás
- Felügyelet

Saliger ezt mondja a megelőzésről:

A megelőzés ... a CC legmesszebbmenő funkciója. A Btk. alapfunkcióját a büntetőjogi felelősségre vonás megelőzésére irányuló megelőző szabályok megállapításával valósítja meg. A büntetőjoggal ellentétben a Btk. alapvetően inkább prospektív, mint retrospektív. Ez az anticipatív aspektus azt jelenti, hogy a Btk. elsődleges célja annak a biztonságos kikötőnek a kijelölése, amelyben a normák címzettje biztos lehet abban, hogy elkerülheti a büntetőjogi felelősségre vonást. Ez viszont csak akkor lehetséges, ha a Btk. megelőző funkciója jóval a bűncselekmények elkövetése előtt érvényesül. Ennyiben a CC nem affordozhatja

"a vállalkozás számára a kockázatos bűnügyi kiegyenlítő cselekmények elkövetését". Célja sokkal inkább az, hogy - nem problémamentesen - a magatartás anticipatív megelőzésével és strukturálásával megelőzze a bűncselekményi offenciákat (Saliger 2013, 267. o. Fordítás: R.B.).

- * Egy effektív megfelelési rendszernek ki kell vizsgálnia és szankcionálnia kell a normaszegéseket; Saliger:

... [A megelőző CC-szabályok meghatározása és végrehajtása egy vállalaton belül nem eredményez hatékony megfelelést, ha a szabályok megsértésére utaló jeleket nem vizsgálják ki és nem szankcionálják belsőleg. A CC-szabályokat a vállalaton belül is érvényesíteni kell.

vállalkozás. A büntetőjogi szabályszegés kivizsgálása és szankcionálása a pusztán "szép időben" történő, pusztán megelőző jellegű megfelelés elkerülését szolgálja. A kivizsgálást elsősorban a belső vizsgálatokra vonatkozó formális CC-szabályok biztosítják. A belső szankcionálást a munka- és fegyelmi jogi szabályok (pl. figyelmeztetés, áthelyezés, elbocsátás) effektálhatják (Saliger 2013, f. o267. Transl. R.B.).

Végül Saliger kifejti a megfelelés *felügyeleti funkcióját*:

Egyetértés van a megfelelés és a CC egy további funkcióját illetően is. Egyetértés van abban, hogy a CC vizsgálati és szankcionálási funkciójának hatékony ellátása csak akkor lehetséges, ha a vezetésnek felügyelnie kell a munkavállalókat is. A CC-nek ez a felügyeleti funkciója közvetve a szabályozói hatáskörökről szóló törvény (1301) szakaszából is következik. A törvény szankcionálja az üzlettulajdonosok felügyeleti kötelezettségeinek megszegését; az előírt felügyeleti intézkedések között szerepel a felügyelő személyzet kinevezése, gondos kiválasztása és felügyelete. Bár a szabályozói offenciákról szóló törvény 130. szakasza nem mond konkrétumokat a felügyelet típusáról és mértékéről, és így a törvény alkalmazása tekintetében bizonytalanság van, a megfelelő megfelelési ellenőrzési programok vagy a whistle blowing rendszerek valószínűleg megfelelő *i n t é z k e d é s e k n e k* tekinthetők a felügyeleti funkció megvalósítására (Saliger 2013, 268. o. Fordítás: R.B.).

Miután képet kaptunk arról, hogy mit jelent a megfelelés (a vállalati tudás belső rendjéről, mint a normakövetés tényezőjéről bővebben lásd Roland Broemel 2013), most a megfelelésről, mint az állami jogérvényesítés eszközéről lesz szó - ami e fejezet szempontjából különösen fontos.

3. A megfelelés mint az önszabályozás eszköze és a bűnüldözés privatizációja

Ez a megfelelés legfontosabb és legerdekesebb funkciója: az állam sajátos szabályozási technikája, amelyet fentebb *reflexív szabályozásnak nevezünk*, és amely magát a vállalkozást teszi a normák bűncselekményi megsértésének elkerülésére szolgáló ágenssé. Frank Saliger:

Az állami bűnüldözés esetében a megfelelés különösen fontos az önszabályozás és

a bűnüldözés privatizációjának eszközeként. A vállalatokban, vállalkozásokban és a társadalom más alrendszeirein belül és azokból kiinduló bűnözés bizonyos formái mindig is diffikultusszal jártak az állami büntető igazságszolgáltatási rendszerek számára. Az állami bűnüldözésnek ezt a strukturális problémáját napjainkban tovább súlyosbítja a büntető igazságszolgáltatási rendszer rendelkezésére álló nem megfelelő anyagi és emberi erőforrások. Amennyiben ez megkérdőjelezi a klasszikus külső szabályozást a büntetőjogi ellenőrzésen keresztül, amelynek révén az egyéneket az állam azonosítja és szankcionálja, a bűnmegelőzés önszabályozása belső CC-programok, belső vizsgálatok és fegyelmi szankciók révén egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. Ez magyarázza a megfelelési funkcióval rendelkező ágazati jogi normák inflációját.

Az állam számára a büntetőeljárás (részleges) privatizációjának előmozdítása két előnnyel jár. Először is, az állam csökkenti a bűnüldözés költségeit azáltal, hogy vállalkozásokat kötelez a törvények végrehajtására, például felügyeleti rendszereken keresztül vagy belső vizsgálatokat, és így vállalja a költségeket. Másodsor, az ilyen belső vizsgálatok (időközi) eredményei lehetővé teszik az állami bűnüldözés számára, hogy az első esetben helyét, vagy legalábbis megkönnyíti azt (Saliger p2013., f277. Transl. R.B.).

H. A törvény által nem fegyelmezett szankcionálási módok és kritériumok: Formák és szereplők

I. A normakövető viselkedés kikényszerítése tematikus és nyelvi tabuk révén: *Politikai korrektség*

1. Bevezető mese

Történetünk dióhéjban elmondja, mit kell tudnunk arról, hogyan működik a *politikai korrektség*. Philip Roth *Az emberi folt* (2000) című regényéből vettük, amelynek főhőse, a klasszikusok professzora, Coleman Silk egy állítólag rasszista kifejezést használ, amikor névsorolvasást tart az óráján:

Az osztály tizennégy diákból állt. Coleman az első néhány előadás elején jelenlétet vett fel, hogy megtudja a nevüket. Mivel még mindig volt két olyan név, amelyre nem érkezett válasz a félév **figy** hetében, Coleman a hatodik héten azzal nyitotta meg az órát, hogy megkérdezte: "Ismeri valaki ezeket a neveket? emberek? Léteznek, vagy *csak kísértetek*?"

Még aznap megdöbbenve tapasztalta, hogy utódja, a kar új dékánja behívta, hogy a két hiányzó diák - akikről kiderült, hogy feketék, és bár nem voltak jelen, de gyorsan értesült arról a locus claususról, amelyben nyilvánosan felvetette a hiányuk kérdését - *rasszizmus vádját* emelte ellene. Coleman azt mondta a dékánnak: "Az esetleges ektoplazmatikus jellegükre utaltam. Hát nem nyilvánvaló ez? Ez a két diák egyetlen órán sem vett részt. Ennyit tudtam róluk. A szót a szokásos és elsődleges jelentésében használtam: 'kísértet', mint kísértet vagy szellem. Fogalmam sem volt, milyen színű lehet ez a két diák. Nekem nem volt talán már évekkal ezelőtt tudtam, de teljesen elfelejtettem, hogy a "spook" egy gyalázatos kifejezés, amelyet néha a feketékre használnak. Egyébként, mivel teljesen aprólékos vagyok..."

A diákok érzékenységének megfelelően soha nem használtam volna ezt a szót. Gondoljunk csak a kontextusra: Léteznek vagy kísértetek? A rasszizmus vádja hamis. Ez abszurd. A kollégáim tudják, hogy képtelenség, és a diákjaim is tudják, hogy képtelenség. A probléma, az egyetlen probléma, a két diák távolmaradása, és a munkájuk megbocskáthatatlan és megbocskáthatatlan elhanyagolása. Ami felháborító, hogy a vád nem egyszerűen hamis, hanem látványosan hamis." Miután

össességében eleget mondott a védelmében, figyelembe véve a
Az ügy lezárult, és hazament (Roth p2000., f6.).

Az ügy azonban korántsem volt lezárva. Aer a főiskola hatóságai elé citálták, Silk lemondott állásáról. A következő részletben átgondolja a vele történeteket, és azonosítja a mozgatórugót.

az események mögött a *tipikusan amerikai, zsarnoki és kérlelhetetlen illendőség*:

Megfelelő. A jelenlegi kódszó az egészséges irányelvektől való eltérések visszaszorítására, és ezáltal mindenki "kényelmesség" tételére. Nem azt csinálja, amiről úgy ítélték meg, hogy azt teszi, amit ő tesz, hanem azt, amit csak Isten tudja, melyik erkölcsfilozófusunk tart megfelelőnek Ha lenne e hely körül professzorként taníthatná a "Megfelelő viselkedés a klasszikus görög drámában" című kurzust, amelynek vége lenne, mielőtt elkezdődne.

... A főiskola építészeti jelképe, a North Hall hatoldalú óratornyja volt. délben, amikor az udvar leghíresebb, koros, göcsörtös tölgye által árnyékolt padon ült, és nyugodtan próbálta átgondolni az illendőség kényszereit. *Az illendőség zsarnokságát.* Félig-meddig 1998, még neki is nehéz volt hinnie az amerikai illetudás tartós erejében, és ő volt az, aki zsarnokoskodónak tartotta magát: a nyilvános retorikának még mindig ez a gyeplője, a személyes pózolásához nyújtott inspiráció, ennek a de-virilizáló szószéki erényhirdetésnek a fennmaradása csaknem mindenütt, amit H. L. Mencken a boobizmussal azonosított, amit Philip Wylie momizmusként gondolt, amit az európaiak történelmietlenül amerikai puritanizmusnak neveznek, amit a Ronald Reagan-félek Amerika alapvető erényeinek neveznek, és ami úgy tartja fenn széles körű joghatóságát, hogy valami másnak - minden másnak - álcázza magát. Mint erő, *a propriety proteikus*, ezeryni álrühában megjelenő domina, amely szükség esetén befülözik, ha kell, mint polgári felelősség, WASP méltóság, női jogok, fekete büszkeség, etnikai hovatartozás vagy érzelmekkel teli zsidó etikai érzékenység (Roth 2000, f152. o.).

Ami különösen zavarja, az az évszázad valódi problémái és a politikai korrektség állítólagos megsértése miatti felháborodás luxusa közötti durva aránytalanság:

Az emberiséget egy olyan évszázad pusztítása sújtja és sújtja, amely szélsőségségében semmi máshoz nem hasonlítható - hétköznapi emberek milliói, akiket megfosztásról megfosztásra, atrocitásról atrocitásra, gonoszságról gonoszságra ítélték, a fél világ vagy még több ember, akiket szociálpolitikaként kóros szadizmusnak vetettek alá, egész társadalmak, amelyeket az erőszakos üldözetestől való félelem szervezett és béklyózott meg, az egyéni élet olyan mértékű lealacsonyítása, amelyet a történelem során soha nem tapasztaltak, a nemzeteket megtörték és rabszolgasorba taszították ideológiai bűnözők, akik mindentől megfosztották őket, egész népek olyan demoralizálódtak, hogy képtelenek reggel az ágyból a legcsekélyebb vágyakozással kikelni, hogy szembenézzenek a nappal - mindezek a szörnyű próbakövek, amelyeket ez a század bemutatott, és itt vannak...

fel vannak háborodva Faunia Farley [Silk szeretője] miatt. Itt Amerikában vagy Faunia Farley, vagy Monica Lewinsky! Ezeknek az életeknek a luxusa így felzaklatott Clinton és Silk helytelen viselkedése miatt! Nem csak azért vagyok

romlott, mert

hogy egyszer kimondta a "kísértetek" szót egy fehér diákokból álló osztály előtt - és ezt nem úgy mondta, hogy közben a rabszolgaság örökségét, a Fekete Párducok dühkitöréseit, Malcom X metamorfózisát, James Baldwin retorikáját, vagy

az Amos 'n' Andy rádiós népszerűségét, de miközben rutinosan hívta a rollt (Roth 2000, 153. o.).

A politikai korrektség azon *törekvése*, hogy a kisebbségek és a kirekesztett csoportok helyzetén javítson azáltal, hogy felhívja a figyelmet a bántó vagy más módon káros kategorizálásokra és címkékre az *eszmék és a hozzáállás megváltoztatása* érdekében, teljes támogatásunkat érdemli. Könnyen kialakulhat azonban olyan aktivizmus, amely maga is kategorizálásba és elhamarkodott dichotomizálásba torkollik, ami kontraproduktív, mivel intenszifikálja az alapvetően méltó cél ellenzését. Ez az a pont, ahol a politikai korrektség a társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítését célzó koncepcióból az ellenkező effektussal rendelkező szónoklattá alakul át. Roth története három kulcsfontosságú dolgot tár fel arról a damoklészsi kardról, amelyet a féktelen politikai korrektség a fejünk fölé függeszt:

- * Először is, a politikai és társadalmi témákról szóló viták *szemantikai csatározások* formájában zajlanak: bizonyos dolgokat egyáltalán nem lehet kimondani, vagy legalábbis nem "így". "A PC-kampányok szokatlanul erős késztetést fejeznek ki az aktivisták körében *arra, hogy szabályozzák mások nyelvi és társadalmi viselkedését*. Particidrágok oen szembetűnő agresszivitásuk, toladó hiánya humor és a kompromisszumkészség hiánya" (Wimmer 1998, 44. o. Fordította: R.B.). *A politikai korrektség*, mondhatjuk, "*diszkurzív tabuk teremőjeként*" (Johnson és Suhr 56. o2003.,) működik; bizonyos kifejezések és fogalmak *megbélyegzésére* való hajlamával a politikai korrektség a politikai kultúra mint *kommunikációs kultúra* tágabb tematikus összefüggésébe tartozik (lásd Schuppert 2008b a kommunikációs kultúráról mint a politikai kultúra részéről).
- * Az a hatóság, amelyik eldönti, hogy mi a politikailag korrekt és mi nem, *erkölcsi ítéletet hoz*. Dieter E. Zimmer a Die Zeit 1993. október 22-i számában megjelent cikkében "erkölcsi őrjüngésről" írt, amely a PC-vel szemben áll, és helyesen azonosítja ezt az álláspontot a klasszikus barát-ellenség gondolkodással:

A PC könyörtelenül kettősségre törekszik: ami nem politikailag korrekt, az helytelen. Nem ismer szürke zónát, a zezugos profilek túl vannak a horizontján: aki egy ponton elhagyja a PC tábort, azonnal az ellenség táborába kerül. Ennek megfelelően alaposan erkölcsős: ami helytelen, az nemcsak rossz, hanem rossz is.

A PC megőrizte csodálatos ártatlanságát: soha nem jött rá, hogy a legnagyobb korrektség néha csak ártani tud, és hogy néha ártani kell, hogy megelőzzük a nagyobb kárt (Zimmer 1993, 60. o. Ford. R. B.).

- * Harmadszor, és végül, Coleman Silk története azt mutatja, hogy a politikai korrektséget nyilvánvalóan nehéz kezelni, ha egyáltalán kezelni lehet, az *arányosság* egyébként nagyon hasznos *mércéje szempontjából*. Zimmer ugyanilyen kíméletlenül elmarasztalja ezt a "kíméletlenséget" és a PC-gondolkodás hajlamosságát a mértéktelenségre:

Hogy mennyire megbízhatóan és pontosan - és kíméletlenül - működik a PC Németországban, az mindenki számára nyilvánvalóvá vált, amikor négy olyan írórt fizetett ki, akik megszegték írástalan szabályait; négy olyan írórt, akik a maguk módján maguk is hosszú éveken át hozzájárultak a PC presztízséhez, és akik számíthattak volna némi tiszteletre, még ha csak előítéletmentes figyelem formájában is, ha ... egyszer letértek az egyenes útról.

De egyik napról a másikra "elveszettnek hagyták őket", hogy a PC-tábor egyik sokatmondó megfogalmazását idézzem. Egyszerűbben fogalmazva, minden igaz politikai hívó szarlistáján landoltak. Természetesen Martin Walserről, Wolf Biermannról, Botho Straußról és Hans Magnus Enzensbergerről beszéltek.

Walsert *kiátkozták* (szép szó: megszűnt vele a közösségen belüli kommunikáció), amikor - a szocialista tábor összeomlása már beállt, ha még nem is láthatóan - a Die Zeitban nyilvánosan elismerte, hogy belsőleg nehezen tudja elfogadni Németország hosszú távú megosztottságát. Ettől kezdve "nacionalistának" nyilvánították. Az, hogy örült és veszélyesen irreális vágyálmái hirtelen valóra váltak, természetesen kissé kínos volt az *inkvizíció* számára. De legkésőbb idén nyáron ismét minden rendben volt, amikor kifejtette, hogy az idegengyűlölő erőszakhullám egyik oka talán abban a körülményben rejlik, hogy ezek a gyerekek, akik "olyan társadalomban nőttek fel, amelyben minden nemzeti kizárásra vagy fenntartás nélküli bírálatra került". Ebben az országban bárkit, aki a "nemzeti" szót borzongás nélkül ejti ki, azonnal nacionalistának bélyegeznek, vagyis a nemzeti arrogancia és a hegemonisztikus álmok szószólójának, már ha ezeknek a kifejezéseknek egyáltalán van még értelme (ami kétséges).

Biermannon volt a sor, amikor a Die Zeit című lapban kijelentette, hogy az Öböl-háborúra sajnos szükség volt Izrael érdekében. Azóta ő a megtestesült ördög, aki előtt minden politikailag tisztességes polgár keresztet vet: egy háborúpárti. Kérdését, hogy Izrael túlélése biztosítható-e, és ha igen, hogyan, csak a személyes támadásában említették. Hirtelen csak a gitározásra volt képes. A Titanic című magazin jó szatírának találta, hogy ne csak a "nyálkás"-tól a "disznóorrú"-ig mindenféle jelzőkkel illesse, hanem a kiszámított aljasság mélyére zuhanjon: "Nyilvánvalóan nem elég neked, hogy az apádat a nációk gyilkolták meg" (Zimmer 1993, 60. o. Ford. R.B.).

Ennyit Coleman Silk történetéről. Most vetünk egy rövid pillantást a PC-gondolkodás eredetére és a *politikai korrektség* fogalmának jelentésében rejülő shis-re.

2. A politikai korrektség fogalmának eredete és jelentése a politikai korrektség fogalmának jelentésében

Eredete könnyen nyomon követhető, nevezetesen az amerikai liberális egyetemi körökben, ahol Bernstein népszerűsítette egy New York Times cikkben, amelyben a következőket írta

1990. október 28-án jelent meg "A politikailag korrektek növekvő hegemóniája" címmel (Bernstein 1990). A diákok aggódtak amiatt, hogy hogyan kezelik a hátrányos helyzetű kisebbségeket és mindenféle marginális csoportokat, és - többek között - az eddig kevésbé tekintélyes *nyelvhasználat* elkerülése miatt, amelyet az ilyen kisebbségek és csoportok *diszkriminatív*nak érezhetnek. Bernstein:

Ahelyett, hogy irodalmi klasszikusokról és más témákról írnának, mint eddig, a Texasi Egyetem elsőéves hallgatói jövő ősszel a diszkriminációról, a diszkriminatív fellépésről és a polgárjogi ügyekről szóló esszécsomagra alapozzák a fogalmazásaikat. Az új, "Writing on Difference" elnevezésű programot a múlt hónapban szavazta meg a tantestület, és sok professor dicséret, hogy a tananyagnak nagyobb relevanciát ad a valós élet problémáihoz. Egyesek azonban úgy látják, hogy ez az akadémiai ortodoxia egyik legszigorúbb példája.

"Nem mondhatják nekem, hogy a diákokat nem fogják elkerülhetetlenül a politikailag korrekt gondolkodás alapján osztályozni ezeken az órákon" - mondta Alan Gribben, az angol nyelv professzora a változtatás megvitatásának idején.

A "politikailag korrekt" kifejezés, amely a sztálini ortodoxiára utal, inkább ironiával és rosszállással, mint tisztelettel hangzik el. De országszerte egyre többször hallani a p. c. kifejezést, ahogyan általában rövidítik, az *egyetemen tanítandó tananyag*ról szóló vitákban. Még kezdőbetűk is vannak - p. c. p. - a politikailag korrekt személy megjelölésére. És bár a kifejezéseket nem használják teljes komolysággal, még maguk a p. c. p.-k sem, az akadémiai életben és másutt is széles körben elterjedt az a meggyőződés, hogy a faji, ökológiai, feminista, kulturális és külpolitikai vélemények egy csoportja defines egyfajta "helyes" hozzáállást jelent a világ problémáihoz, az egyetem egyfajta unofficiális ideológiáját. *A megfelelési kényszer*" (Bernstein 1990, 1. o.).

A PC-mozgalom elsősorban azzal foglalkozott, hogy fellépjen a Bernstein által "a gondolati bűncselekmények hármásának: a szexizmus, a rasszizmus és a homofóbia" nevezett jelenséggel szemben (Bernstein 1990). E célok követése során azonban egyértelműen az *intolerancia többlete* keletkezett, amely nemcsak a nyelvhasználat egyre fokozódó szabályozásában, hanem a tantervek PC-nek megfelelő átalakításában is kifejezésre jutott (Kurthen és Losey 1995; Papcke 1995). Ez szükségszerűen az inga másik irányba történő kilengéséhez vezetett: a *politikai korrektség* fogalma egyre inkább az amerikai jobboldal (Auer 2002) gyűjtőfogalmává vált, hogy az általuk igazságtalannak

tartott amerikai kelet-amerikai nyelvek igazságtalan dominanciája ellen emeljen szót (Auer 2002).

Parti liberalizmus. Ez a shi a fogalom jelentésében teszi tanácsos, hogy

megkülönböztetni *két használatot*. Idézzük a német Wikipédia "Politische Korrektheit" című informatív cikkét: "Politische Korrektheit".

- Először is, a fogalom tömör és jól ismert szlogen volt annak a különösen észak-amerikai, ausztrál és európai társadalmi tendenciának az összefüggésében, amely a huszadik század vége óta a kisebbségek érdekeinek erőteljesebb védelmére és a korábban elfogadott vagy egyszerűen el nem ismert diszkrimináció elkerülésére irányult, különösen a nyelvhasználatban. Ha azt állítjuk, hogy valami "politikailag nem korrekt" vagy "politikailag inkorrekt", akkor azt állítjuk, *hogy egy norma sérült*, hogy egy kijelentés (vagy cselekedet) *ellentétes az általános erkölcsi normákkal*, vagy akár azt, hogy egy tabu sértettünk meg.
- A második kontextus egy olyan *társadalmi norma* vagy kritika elutasítása, amelyet a szabadság korlátozásának vagy cenzúrának éreznek, akár a túlzások ellen a "negatív" fogalmak elkerülése érdekében, azzal az indokkal, hogy a túlzott megfontoltság kimutatása stíflésíti a tények vagy igazságok kifejezését. Az állítólagos "politikai korrektség" ezen kritikája a túlzó megfontoltság vagy a politikai ellenfelek elleni harci kiáltásként politikai szlogenként is használatos (Wikipedia 2015. Fordította: R. B. R.).

E rövid áttekintés után rátérünk egy olyan szereplő-típusra, amely fontos szerepet játszik a társadalmi normák létrehozásában és érvényesítésében: az úgynevezett erkölcsi vállalkozókra.

II. Az erkölcsi vállalkozók, mint a társadalmi normák létrehozásának és érvényesítésének kulcsszereplői

1. Fogalom és formák

Robert C. Ellickson "A társadalmi normák piaca" című nagy esszéjében háromféle szereplőtípust különböztet meg az ellenőrzés területén: a *normakészítőt* vagy *normavállalkozót*, a *végrehajtót* és a *közönség tagját*, a normakészítők és a normakényszerítők közötti választóvonalat nehéz meghúzni (Ellickson 2001). Normaképzési folyamatok - és későbbi érvényesítésük

- a normavállalkozók kezdeményezik, akiket Ellickson a változás ügynökeinek is nevez, és akik így a szereplők legfontosabb csoportját alkotják. A sikeres változás-ügynökök egyik legfontosabb példája Ellickson szerint a fekete vallási vezetők, mint Martin Luther King, akik fontos szerepet játszottak az amerikai polgárjogi mozgalomban:

Ezek a tényezők segítenek megmagyarázni a *fekete vallási vezetők* kiemelkedő szerepét a polgárjogi mozgalomban. Mivel feketék voltak, sokat nyerhettek a faji szegregáció lebontásával. Mivel vallási vezetők voltak, ideális helyzetben voltak ahhoz, hogy

korán megbecsülést kapnak közvetlen társadalmi csoportjaik tagjaitól (azaz gyülekezeteik tagjaitól), és viszonylag immunisak a rasszista fehérek részéről érkező társadalmi megvetésre, gazdasági megtorlásra és fizikai erőszakra (Ellickson 12. o2001.,).

A normavállalkozó egyik fajtája az *erkölcsi vállalkozó*, amely Howard Becker (1973) által megalkotott kifejezés. Ellickson briefly említi (Ellickson 9. o2001.,), de eddig máshol nem találkoztunk vele. E címszó alatt a "Krimpedia" weboldalon offers egy cikk, amely a következőképpen definiálja az erkölcsi vállalkozót:

A ... morális vállalkozó olyan személy, aki elégedetlen a fennálló szabályokkal, és szeretné, ha azok megváltoznának, hogy mindenki más is köteles legyen "azt tenni, amit ő helyesnek tart". Ha sikerrel jár, a vonatkozó magatartási szabályokat jogi szabályozással kötelező érvényűvé nyilvánítja. Aki ezután diffonder módon viselkedik, "kívülállóvá" válik, aki "deviáns viselkedést" tanúsít, és ezért szintén szankcionálható. Az erkölcsi entrepreneur tehát nemcsak szabályokat, hanem - közvetve - devianciát és bűnözést is "termel" (Krimpedia 2008).

A kriminológiai kontextustól eltekintve ez a fogalom azért hasznos, mert megragadja azt, ami különösen problematikus a szankcionálási módok és a jog által nem fegyelmezett vagy nehezen fegyelmezhető kritériumok közötti viszonyban: a normavállalkozókat körülvevő erkölcsi felsőbbrendűség auráját és igényeik feltétel nélküli voltát. Ezek az "erkölcsi változtatók" ezért közelebbi vizsgálatra szorulnak.

2. Normaképződési folyamatok és kommunikációs folyamatok, valamint a *változást előidézők* mint vezetők

Már e könyv bevezető fejezetében rámutattunk a jogalkotási és jogérvényesítési folyamatok kommunikatív dimenziójának kulcsfontosságú szerepére, és ezáltal a *jogi terek* meghatározására. Az Ellickson által leírt *változók* visszavezetnek bennünket ehhez a kérdéshez, hiszen ők a legjobb példái annak, hogy

olyan szereplők, akik tudják, hogyan használják a politikai és társadalmi színtereket effektív és akár magasan professzionális *kommunikátorokként* a normák megteremtésére vagy megváltoztatására. Ellickson három kategóriáját azonosítja a *változást előidéző ágenseknek*: az *önmotivált vezetőket*, a *normavállalkozókat* és a *véleményvezéreket*, akik közelebről megvizsgálva a következők

mindhármuk magas kommunikációs kompetenciával ruházta fel:

- * Ellickson leírja az ideális jelöltet az *öntevékeny vezetésre*:

Joghatósági közösségek és sajátos joghatósági kultúráik

Illusztrációként: Egy karizmatikus személynek alacsonyabb költségekkel kell szembenéznie a társadalmi változásokért folytatott munka során. A dohányzás csökkentése különösen a tüdőtágulásban vagy más tüdőbetegségben szenvedő személyeknek kedvez.

Pihenj. Ezért egy emfízémában szenvedő karizmatikus személy ideális jelölt lenne arra, hogy egy *dohányzásellenes kampány* önmotivált vezetője legyen (Ellickson 2001, 14. o.).

- * Szintén érdekes, ahogyan Ellickson a *normakövetők* és a *véleményvezérek* tulajdonságait definiálja; a személyes karizma és a kommunikatív kom- petencia mindkettőnél hasznos:

A változásért felelős szereplők fennmaradó két típusa - a normavállalkozók és a véleményvezérek - számára a külső jutalmak alapvető fontosságú répát jelentenek. Bár mindkét típus vezetői valószínűleg kézzelfogható hasznot húznak a normaváltozásból, megbecsülésre is szükségük van ahhoz, hogy fedezzék az új norma nyújtásának teljes költségét. A normavállalkozók olyan szakemberek, akik bizonyos normák megváltoztatásáért kampányolnak, míg a véleményvezérek generalisták. Ward Connerly, Martin Luther King, Jr., Catharine MacKinnon, Joseph McCarthy és Carry Nation normavállalkozók. Jimmy Carter, Walter Cronkite, Doris Kearns Goodwin és Billy Graham véleményvezérek. Mindkét típus általában olyan személyes tulajdonságokkal rendelkezik, mint a *karizma és a kommunikációs készség*, amelyek csökkentik az e funkciók betöltésével járó költségeket (Ellickson 15. o2001.,).

- * A *véleményformálókon* múlik, hogy áldásukat adják vagy megtagadják a normavállalkozók és öntevékeny vezetők effortjaira. Ellickson:

Az önmotivált vezetőtől és a normavállalkozótól eltérően a véleményvezér nem a normaváltás élén áll, hanem egy pozícióval hátrébb helyezkedik el a fronttól.

... A véleményvezér értékeli a többi változásért felelős szereplő (a valódi katalizátorok) kezdeményzéseit, majd eldönti, hogy melyik ügyüket támogatja. A véleményvezérek tehát kulcsszerepet játszanak annak meghatározásában, hogy a változást előidéző ágenseknek sikerül-e elindítaniuk egy új norma felé vezető kaskadot ...

A sikeres véleményvezér általában két kivételes tulajdonsággal rendelkezik. Az első a rendszerint *magas szintű társadalmi intelligencia*, amely segít a véleményvezérnek abban, hogy a legtöbбекnél jobban előre lássa, mely társadalmi újítások vonzzák majd a szurkolótáborot. Egy ügyes véleményvezér például tisztában lehet azzal, hogy sokan elrejtik valódi véleményüket a jelenlegi normák előnyeiről. A kelet-európai bársonyos forradalmakban részt vevő ...véleményvezérek például a legjobban megérezték, hogy a kommunizmus támogatása kevésbé volt őszinte, mint amilyennek látszott. Másodsor, a véleményvezér valószínűleg olyan személy, akinek a csoport többi tagja szokatlanul hajlamos engedelmeskedni, hogy elkerülje a társadalmi lemaradást. A véleményvezér ezt a *bizalmat* a normák érvényesítésének és megváltoztatásának területén elért korábbi eredményeivel érdemelte ki. A falu öregje általános példa erre. *Az új norma nyújtásának költségei csökkennek, ha valaki elvárja, hogy kövessék* (Ellickson 16. o2001.,).

I. A szankciómódok sokfélesége mint kiválasztási probléma: a szabályozási választástól a szankciók megválasztásáig

Az előző hat fejezetben bőven volt alkalmunk megvizsgálni a szankciórendszerek és szankcionálási módok széles skáláját - nemcsak a differens normakényszerítési *technikák* értelmében, hanem mindenekelőtt a *társadalmi ellenőrzés* formáiként is; hiszen a kormányzati kollektívák nemcsak szabályozási kollektívák (lásd az első fejezetet), hanem mindig olyanok is, amelyeket Benno Zabel "*ellenőrzési és orientációs rendszereknek*" nevezett (Zabel 19. o2012.,).

A normakényszerítő rendszerek sokfélesége csak akkor válik igazán nyilvánvalóvá, ha a normatív rendezések sokféleségét vesszük figyelembe - nemcsak az állam által alkotott jogot és annak jogilag kidolgozott szankciórendszerét, hanem mindenekelőtt a *társadalmi normákat* és a hozzájuk kapcsolódó *társadalmi szankciókat* (a formákról és a szankcionálás logikájáról lásd Ellickson 1991, 2001; Posner és Rasmusen 1999). A normakényszerítő rendszerek sokféleségének megragadása és elemzése itt is *széles látószögű lencsét* igényel. Két dolgot kell figyelembe venni: figyelembe kell venni: figyelembe kell venni először is a szankciótípusok körét, és azt, hogy funkcionálisan hogyan viszonyulnak a különböző normatív rendszerekhez; másodsor a szankciótípusok sokféleségét mint szelekciós problémát kell vizsgálni. Az egyes szankciómódok előnyeirre és hátrányaira: más szóval specifikus "*szankcióköltségekre*" fogunk néhány példát vizsgálni.

Kezdjük a szankciótípusok sokféleségével (I.) és a köztük való választás szükségességével (II.).

I. A szankciótípusok sokfélesége

Richard A. Posner és Eric B. Rasmusen "Creating and Enforcing Norms, with Special Reference to Sanctions" (1999) című cikkében hasznos áttekintést találunk a szankciótípusokról:

A norma olyan társadalmi szabály, amelynek kihirdetése vagy érvényesítése nem függ a kormánytól. A példák az asztali illemszabályoktól és a nyelvtani szabályoktól a vidéki klubok szabályain át a szokásos üzleti gyakorlatig terjednek. A normák függetlenek lehetnek a törvényektől, mint az imént említett példák esetében, vagy átfedhetik azokat; léteznek a lopás és a hazugság elleni normák, de az ilyen viselkedésformákat tiltó törvények is. A kétféle szabály egymást erősíti a létrehozás módjában, az offense definíciójában, a büntetés kiszabásának eljárásában és magukban a büntetésekben mutatkozó eltéréseken keresztül. A törvényeket közintézmények, például a törvényhozás, a kormányok és a

kormányok hirdetik ki.

A törvényhozó szervek és bíróságok jól definiált tanácskozási eljárásokat alkalmaznak, és az állam rendőri hatalmával, azaz végső soron az alábbiakkal való fenyegetéssel kényszerítik ki őket.

erőszak. A normák egyáltalán nem feltétlenül kerülnek kihirdetésre. Ha mégis, akkor nem az állam által. Előfordulhat, hogy egy norma egy konszenzus fokozatos kialakulásából (és kikristályosodásából) következik. A normákat a belsővé tett értékek, az interakció megtagadása és a az offendent, a tetteinek rosszállásával, és néha magánéleti erőszakkal (Posner és Rasmusen 1999, 369. o.).

Posner és Rasmusen hatféle szankciótípust azonosít, amelyeket az ebben és az előző fejezetekben tárgyalt normakényszerítési rendszerekhez rendelünk:

Érdekes ebben az áttekintésben, hogy vagy az önmagunk által kivetett szankciókat sorolja fel - mint a szégyen és a büntudat esetében -, vagy a társadalmi szankciókat, mint a rosszállás vagy a társadalmi kirekesztés, akár a közvetlenül érintettek, akár az úgynevezett társadalmi környezet által; az állam általi szankcionálásról nem esik szó. Érdekes, hogy a felsorolt szankciótípusok semmiképpen sem kizárólagosak, hanem - ami valószínűleg a szabály - kumulatívak: "Egy normát egynél több szankcióval - sőt, mind a hat szankcióval - lehet érvényesíteni. Egy részeg sofőr kanyarog az úton, és belerohan egy buszba, megölve egy gyermeket. Összetörte az autóját, büntudata van, tudja, hogy minden szomszédja lenézi, a munkaadója felfedezi, hogy alkoholistá, a gyermek szülei elítélik, és az egész közösség kiközösíti" (Posner és Rasmusen 1999, 372. o.).

Egy másik szerző, aki széles látószögű objektívet használ, Robert C. Ellickson. "The Market for Social Norms" (2001) című cikkében a jogi és közgazdasági iskola olyan képviselőit tárgyalja, mint Eric Posner (lásd fentebb) és Richard McAdams (1997), akiket "új normakutatóknak" nevez, és közös megközelítésüket a következőképpen definirozza:

Bár az új normákkal foglalkozó tudósok számos ponton eltérnek egymástól, általában közös a normák felfogása és a módszertani megközelítésük. A *társadalmi normát* az egyén viselkedését szabályozó szabálynak tekintik, amelyet az állami szereplőkön kívüli harmadik felek diffuszszerűen társadalmi szankciókkal kényszerítenek ki. Aki megszegi a normát, azt kockáztatja, hogy olyan büntetések célpontjává válik, mint a *negatív pletyka* és a *kiközösítés*. Ezzel szemben, aki betartja a normát, olyan *informális jutalmakra* tehet szert, mint a megbecsülés növekedése és a jövőbeni előnyös cserék nagyobb lehetőségei. A

az a személy, aki a szocializáció eredményeként internalizált egy normát, a normát saját magával szemben érvényesíti, talán úgy, hogy büntudatot érez, amikor megsérti azt, vagy úgy, hogy melegséget érez, amikor megfelel neki (különösen, ha a norma betartása megterhelő). Egy norma azonban akkor is létezhet, ha senki sem internalizálta azt, amennyiben harmadik személyek egy megfelelő szintű *informális végrehajtás* (Ellickson 3. o2001.,).

Érdekes ebben a szövegben a *társadalmi szankciók informális jellegének* erős hangsúlyozása: a szankciórendszerek teljes spektrumával van

dolgunk, amely egy *formális* és egy sokkal nagyobb *informális szektort* foglal magában. Ez az informális szektor nagymértékben elkerüli a jogi szabályozást (a formális és informális államiság viszonyáról lásd Schuppert 2011b); diffikultusa van a jogi szabályozásnak. Joggal, és annak hatásait nehéz megjósolni. Ezt a *politikai korrektség* címszó alatt tárgyaljuk.

II. A szabályozási választástól a szankciók megválasztásáig

1. A szankciók megválasztása

A politika a választásokról szól. Ennek alapján többször javasoltuk (Schuppert 1994; 2003a; 2011c), hogy a politikai cselekvés figyelembe vételének területén három választási helyzetet különböztessünk meg: az *instrumentális választást*, az *intézményi választást* és a *szabályozási választást*.

Míg az *instrumentális választás* a különböző szabályozási eszközökre - klasszikus szabályozási jog, tilalmak és követelmények, ajánlások és figyelmeztetések, gazdasági ösztönzők -, az *intézményi választás* pedig a különböző intézményi konstrukciókra - a közjogi intézménytől a magán részvénytársaságig - vonatkozik, a *szabályozási választás* a szabályozás különböző típusaira - törvényi szabályozás vagy magatartási kódexek - és a szabályozás különböző területeire - állami szabályozás vagy magán önszabályozás - vonatkozik.

A szabályozás típusának megválasztását a *szankcionálási módok* szorosan kapcsolódó *szintjére* áthelyezve Richard A. Posnerrel és Eric B. Rasmusennel (1999) beszélhetünk a *szankciók megválasztásáról, amelyet a* következőképpen vezetnek be:

A társadalmi normák két központi rejtélye az, hogy hogyan érvényesülnek, illetve hogyan jönnek létre vagy módosulnak. A normaszegés szankciói az automatikus, a büntudat, a szégyen, az információs, a kétoldalú költséges és a többoldalú költséges kategóriákba sorolhatók. A *szankció megválasztása* a normák létrehozásának és módosításának problémáival függ össze. A normák létrehozására, módosítására és érvényesítésére vonatkozó elemzésünket arra használjuk, hogy elemezzük a megvalósítható kormányzati intézkedések körét akár a kívánatos normák előmozdítása, akár a nem kívánatosak visszaszorítása érdekében. Arra a következtetésre jutottunk, hogy az ilyen cselekvés hatásának megjósolhatósága korlátozza a cselekvés megvalósítható hatókörét (Posner és Rasmusen 1999, 369. o.).

A *szankcióválasztás* koncepcióját alapul véve két választási helyzetet vizsgálunk meg.

2. A szankciók megválasztása "munka közben": Két példa

a) Pénzbüntetések vagy szociális szankciók: A rosszallás ereje

A Süddeutsche Zeitung januári 16. számában egy cikk hívta fel a figyelmet erre a példára: "A rosszallás hatalma. A szociális szankciók

erősebbek a bíróságoknál" írja a szerző:

Hogyan lehet rávenni egy dohányost, hogy ne bent, hanem a kocsmán kívül gyűjtson rá? És hogyan lehet valakit rávenni, hogy ne dobja ki a szemetet az utcára, vagy ne parkoljon a tilosban?

parkolási zóna? A válasz egyszerű: tilalmakkal, amelyek mögött a figyelem áll. De bármennyire is effektív ez a minta, vannak korlátai: amint nem kell tartani ellenőrzésektől és így figyelmektől sem, a tilalom hatása gyengül. Rob Nelissen és Laetitia Mulder pszichológusok a holland Tilburgi Egyetemről arról számolnak be, hogy a társadalmi rosszsallásnak tartósabb effektusa van, mint a finanszírozási büntetéseknek. Ha a magatartást társadalmilag rosszsallják, az emberek akkor is betartják a tilalmat, ha nem állnak megfigyelés alatt...

A tudósok a tesztalanyokkal egy olyan játékban vettek részt, amely egyes résztvevőknél jutalmazta a szelfizmussal való szembeszegülést. A csoportos eredmény szempontjából azonban - a tesztalanyokat pénzzel jutalmazták - fontos volt, hogy a résztvevők többsége együttműködjön. A kísérleti személyek egyharmadát figyelemmel lehetett büntetni, ha parazita módon cselekedtek: az együttműködés mértéke ebben a csoportban különösen magas volt. Egy másik csoportban az egoistákat lehetett szociálisan elítélni a körben. Ez is ösztönözte a kooperatív viselkedést, ha nem is olyan erősen. Egy kontrollcsoportban a résztvevők szankcióval való fenyegetés nélkül játszottak, és végül az egoizmus került előtérbe. Amikor a pszichológusok egy ürüggyel kivonták a játékból a szankcionálás lehetőségét, a kooperáció a finális büntetés csoportban rövid időn belül összeomlott. Ha a jó viselkedést korábban a társadalmi rosszsallással való fenyegetés révén érték el, a kísérleti személyek ezzel szemben továbbra is együttműködőek maradtak.

Nelissen és Mulder pszichológusok azzal érvelnek, hogy a pénzbüntetések inkább a költségalapú elemzést ösztönzik. És amikor nem fenyegette figyelem, ez a számítás egyértelműen a szelfik viselkedésnek kedvezett. Vagy a büntetést akár úgy is kezelték, mint a normaszegés jogának megvásárlását. Egy időközben elhíresült, a szülők viselkedéséről szóló tanulmány például azt vizsgálta, hogy egy figyelem ráveszi-e őket arra, hogy pontosan hozzák el off- tavaszukat az óvodából. Ennek az ellenkezője volt a helyzet. A szülők úgy tekintették a figyelmet, mint az óvoda zárási idejének figyelmen kívül hagyásának jogáért fizetendő díjat. Hosszú távon a nyilvános társadalmi rosszsallás valószínűleg effektívebb lett volna a szülők fegyelmezésében (Herrmann 2013. ford. R.B.).

Rob M. A. Nelissen és Laetitia B. Mulder (2013) cikkét, amelyre az újsághírben hivatkoznak, érdemes megfontolni. Az általuk tárgyalt kérdés az, hogy miként lehet a legjobban biztosítani a *normák önkéntes betartását*, ha - ami a gyakorlati életben valószínűleg a szabály - a "finális büntetéssel alátámasztott prohibíció" szabályos szankciórendszere nem működik mindig; szerzőink attól tartanak, hogy a figyelem mint szankció arra készteti az embereket, hogy a társadalomban pusztán a költségek és a hasznok szempontjából viselkedjenek, ami olyan effekt, amit kézzelfogható társadalmi rosszsallással lehetne ellensúlyozni:

Az önkéntes normakövetés fontos kérdés, mivel a szankciórendszerek ritkán tökéletesek. Gyakran előfordul, hogy a normaszegések észrevétlenül maradnak. Ha az emberek csak akkor tesznek eleget a normáknak, ha egyébként büntetés vár

rájuk, akkor egy szankciórendszer csak annyira hatékony, amennyire hatékony a végrehajtása. Normakényszerítő képességük ellenére több tanulmány is arra utal, hogy a szankciók valójában aláássák az önkéntes normakövetést. A szankció kiszabása arra késztheti az embereket, hogy egy korábban etikai döntést (elfogadható-e a

ezt csinálni?) üzleti szempontból (Költséges-e ezt csinálni?), ami akár kevesebb megfélemléshez is vezethet ... Ezen túlmenően a szankciók negatívan befolyásolhatják a bizalmat. Egy szankciós rendszerben az emberek a mások normakövetését inkább a büntetés kilátásának tulajdonítják, mint az együttműködésre való törekvésnek. Következésképpen, ha a szankciórendszert megszüntetjük, az együttműködés szintje általában csökken

A szankcióknak ezek a "sötét oldalai" (azaz a kölcsönös bizalom helyett a külső ösztönzők által vezérelt gazdasági döntési keret elfogadása) a tökéletlen végrehajtás feltételei mellett rontják a normakövetést, azaz amikor a normaszegések nem következetesen büntethetők. Jelen tanulmányban azonban azt a lehetőséget vizsgáljuk, hogy ezek a hátrányok annak a következményei, hogy a szankciókat általában finanszírozási modellként modellezzük.

büntetés. Megvizsgáltuk, hogy az önkéntes normakövetés csökkenése, amelyet általában a (pénzügyi) szankciórendszer megszüntetése után figyelhetünk meg, csökken-e abban az esetben, ha a pénzügyi szankciórendszer helyett szociális szankciórendszert vezetnek be, és ha az önkéntes normakövetés csökkenése nem a társadalmi szankciórendszert érinti.

később eltávolították. Egy társadalmi szankcionáló rendszerben a büntetés egyetlen formája a rosszallás pusztá kifejezése egy bizonyos magatartásformával szemben. A jelen tanulmányban a szociális szankcionáló rendszer megszüntetését úgy érik el, hogy megszüntetjük a résztvevők számára annak lehetőségét, hogy kifejezzék egymás rosszallását.

viselkedés aer minden egyes fordulóban hozzájárulások egy társadalmi dilemma játék (Nelissen és Mulder 2013, 71. o. f.).

A szerzőink által végzett kísérletek arra engednek következtetni, hogy a társadalmi rosszallás a szankciók effektívebb típusa, mint a pénzbüntetés, ha a szabályok betartására kötelezettek nem tarthatók állandó felügyelet alatt:

Arra a következtetésre jutottunk, hogy a pénzügyi szankciókhoz képest a társadalmi szankciók nagyobb valószínűséggel váltják ki az önkéntes normakövetést még akkor is, ha az emberek viselkedése nem ellenőrizhető következetesen, és normaszegéseik ezért időről időre büntetlenül maradhatnak.

idő, mint a való életben. Más szóval, a szociális szankciórendszerek a pénzügyi szankciórendszereknél elnézőbbek az elkerülhetetlen törvények végrehajtásában.

tion. Amint már említettük, nem állítjuk, hogy az emberek önkéntesen, dedefinitív módon fognak megfelelni a normáknak, ha a jogsértések büntetlenül maradnak.

Amikor az emberek már nem tagadják meg egymás együttműködésének elmulasztását, a norma végül eltűnik. Bár pontos statisztikák nincsenek arról,

hogy az egyén normaszegései milyen arányban maradnak észrevétlenül, a kiterjedt büntetésmentesség valószínűtlennek tűnik. A társadalmi szankciórendszer megfigyelt rugalmasságának tehát elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy az éberség véletlenszerű elcsúszásait kivédje. Ennek nyilvánvalóan fontos következményei

vannak a közpolitikára nézve. Eredményeink azt sugallják, hogy a sikeres normaindukcióhoz a társadalmi (ellen)jóváahagyás nyilvános kommunikációja

szükséges, nemcsak azért, mert ez növeli a normák szalonképességét és így a

viselkedés irányításában való effektivitását, hanem azért is, mert így a normák akkor is megmaradnak, ha az emberek nem következetesen büntetik a jogsértésekért (Nelissen és Mulder 2013, 78. o.).

Ha ez valóban így van, akkor közelebbről meg kellene vizsgálnunk ezt az oly effektív szankciótypust, és tisztáznunk kellene funkcionális logikáját. Nelissen és Mulder:

A mindennapi interakciókban inkább a szociális, mint a pénzügyi büntetés az alapértelmezett. A rosszallás vagy megvetés kifejezése, a pletyka, a csoportnyomás és a kötekedés informális, nem intézményesített eszközök a normaszegések büntetésére. Valójában az együttműködés elmulasztásának társadalmi rosszallása, de az együttműködés társadalmi jóváhagyása ...is ugyanúgy fokozza... az együttműködést a társadalmi dilemmákban, mint a finanszírozási büntetés. Végző soron a társadalmi szankciók a társadalmi kirekesztés lehetőségére utalnak, ami valószínűleg megmagyarázza hatásukat ... Tanulmányok bizonyítják, hogy a kiközösítés megtapasztalása súlyos következményekkel jár ... és ugyanazt az idegi szubsztrátumot osztja meg, mint a fizikai fájdalom Egyesek ...még azt is állítják, hogy a kiközösítéssel való fenyegetés a társadalmi normák kialakulásának háttérében álló kulcsfontosságú mechanizmus (Nelissen és Mulder 2013, 72. o.).

Ez arra tanít bennünket, hogy a társadalmi rosszallás nem tréfa: nem hivatalos és ezért nem törvényes, keményen sújthatja az embereket, és szélsőséges esetben fellebbezés nélküli társadalmi kirekesztéshez vezethet. Erre még visszatérünk.

b) Rend törvény nélkül: A hírnév általi kormányzás *hatékonysága*

Robert C. Ellickson úttörő tanulmánya a Shasta megyei farmerek közötti vitarendezési mechanizmusokról a "Törvény rend nélkül" (Ellickson 1991) szignifikáns cím alatt mutatja be, hogy a hírnév általi kormányzás (lásd Schuppert 2010, ff90. o.) hogyan helyettesítheti a jogilag kötelező érvényű szabályozást, amely általában törvényi formában jelenik meg. Térjünk ki azonban két másik példára, amelyeket máshol már megvizsgáltunk.

* Az első a *New York-i Gyémántkereskedők Klubjába* (DDC) tartozó zsidó *gyémántkereskedőké*, akik saját maguk által meghatározott szabályok szerint kereskednek a klub felügyelete alatt, amely rendszeresen tájékoztatja a tagok üzleti gyakorlatáról, ezáltal megóvva jó hírnevüket, és - ismételt és jelentős hírnévvesztés esetén - kizárással fenyegeti őket. Barak D. Richman a saját maga által adott szabályok "*reputáción alapuló érvényesítéséről*" (2006) ír, amit általánosabban a *hírnév általi kormányzásnak* nevezhetünk. Egyszerűen fogalmazva, ez a kormányzási mód két dolgot feltételez: egyrészt egy működő információcserét bizonyos személyek (többnyire kereskedők) üzleti gyakorlatáról, másrészt egy olyan társadalmi csoport vagy társadalmi hálózat létezését, amelynek tagjai hírneve fontos; az ilyen társadalmi csoportokat nevezzük

hírnévközösségeknek.

- * A második példa Lothar Rieth és Melanie Zimmer (2004) esettanulmánya a transznacionális vállalatok magatartásáról a válságövezetekben - Shell Nigériában és BP Kolumbiában - és hozzájárulásokról.

a konfliktus megelőzésére. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a magatartás megváltozása ott jelentkezik, ahol a nem kormányzati szervezetek által keltett nyilvánosság nyomása olyan nagy, hogy a vállalati viselkedés megváltoztatása a "vállalati biztonsági felelősségvállalás" (Wolf et al. 2007) értelmében a vállalati hírnév érzékenysége miatt tanácsosnak tűnik. Rieth és Zimmer elmagyarázza, hogyan működik ez a hírnévmechanizmus:

Az egyik tényező, amely hozzájárulhat a nem kormányzati szervezetek által a vállalatok magatartására gyakorolt nyomás mértékéhez, a vállalatok hírneve. A vállalat hírnévét gyakran a márkanévre vezetik vissza, vagy a márkanévvel teszik egyenlővé. A hírnév azonban egy átfogóbb, relációs fogalom, amely a vállalat és a vállalat közötti kapcsolatra utal.

egy vállalat és különböző csoportok, az úgynevezett érdekelt felek között. A vállalat érdekeltjei a vevők, az alkalmazottak, a befektetők, az üzleti partnerek, a kormányok, a nemzetközi szervezetek, a helyi közösségek és nem utolsósorban a nem kormányzati szervezetek. A vállalat a hírnévén keresztül igyekszik bizonyítani az érdekelt feleknek, hogy megbízható és megbízható interakciós partner. A pozitív hírnév megszerzése vagy javítása érdekében tehát folyamatosan olyan képet kell mutatnia az érdekeltek felé, amely megfelel a vállalattal szemben támasztott elvárásainak és a vállalatról alkotott elképzeléseiknek. A pozitív hírnév megkönnyíti a vállalat és az érdekelt felek közötti interakciót (Rieth és Zimmer 2004, p. f94. Transl. R.B.).

J. Záró megjegyzések

Miután az elmúlt három fejezetben intenzíven felmértük a *szabályok világát*, és felfedeztük az egyik sokféleséget a másik után, itt az ideje, hogy megálljunk és számot vessünk.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy messzemenő képet kaptunk arról, hogyan épül fel a szabályok univerzuma. Megismerkedtünk a legkülönbélebb szabályozási rendszerekkel az isteni törvénytől a helyi törzsi jogon át a porosz tisztikar becsületkódexéig; megfigyeltük a legkülönbélebb normakövetelményeket a szabályalkotó munkájuk során, különös érdeklődést tanúsítva az iránt, hogy milyen félautonóm társadalmi-jogi filkekben élnek. Végül pedig a normakényszerítő rendszerek széles skáláját válogattuk végig, a földesúri társadalmak patrimonialis joghatóságától a politikai korrektség formáiig.

Mindez a sokféleség természetesen felveti a kérdést, hogy hogyan kell kezelni. Erre különböző diszciplínák adnak válaszokat, például a jogi pluralizmus elmélete, de mindenekelőtt a klasszikus jogszociológia és a

jogelmélet. Mindezen megközelítések közös vonása, hogy felvetik azt a kérdést, hogy mit is kell valójában "jog" alatt érteni. A jog "helyes" fogalmának e kérdése elől nem lehet kitérni, vagy a

legalábbis nem annak, aki, mint a jelen szerző, a jogtudományok tudományágában szocializálódott. A következő fejezet ennek megfelelően a jog helyes fogalmának figyelembe vételével foglalkozik. Az olvasót szívélyesen meghívjuk, hogy csatlakozzon a kereséshez.

Ötödik fejezet

A jog "helyes" fogalmát keresve

Az elmúlt négy fejezet során felfedezett sokféleség azt sugallja, hogy korántsem lesz könnyű pontosan definiálni a "jogot", és megbízhatóan megkülönböztetni, hogy mi a jog és mi nem az. Éles választóvonalat talán amúgy sem lehet meghúzni, így más utakra lesz szükség ahhoz, hogy a differáló "keménységi fokozatokkal" rendelkező plurális normatív rendezésekkel, a jog és a normatermelők plurális forrásaival, valamint a plurális normakényszerítő rezsimekkel megfelelően foglalkozunk. A fejezet második része azt vizsgálja meg, hogyan lehet ezt a problémát kezelni.

Az első probléma azonban az, hogy a jog és a nem jog közötti különbségtételben segíthetnek-e azok a tudományos diszciplínák, amelyek régóta vizsgálják, hogy mi számít jognak. Kettő jön szóba: a jogszociológia és a jogi pluralizmus elmélete. Kezdjük a jogszociológiával.

Amit már most megtehetünk a helyes jogfelfogás keresése során, az az, hogy kizárunk két olyan lehetőséget, amelyek nem vezetnek sehová, és megvizsgáljuk, hogyan segíthetnek a jogszociológusok.

A. A jogszociológia tesztelése

A jogszociológia három ismert képviselőjét kérjük fel, hogy nyilatkozzanak arról, hogy mi számít jognak.

I. Eugen Ehrlich avagy hogyan vált Bukovina az Osztrák-Magyar Monarchia egy távoli régiójából a jogszociológusok virtuális Mekkájává

Kitérőnk Eugen Ehrlichnél kezdődik, akit általában a német jogszociológia megalapítójának tekintenek (lásd Raiser p2009., ff71.). Eredetének rövid áttekintése megvilágítja a *jogi pluralizmus elődjeként betöltött* maradandó jelentőségét és funkcióját.

Eugen Ehrlich Csernovciban született a Bukovinai Hercegségben, amely akkor az Osztrák-Magyar Monarchia határvidéke volt, majd Romániához került 1919, és ma Ukrajna része. Ehrlichben 1910 - közben

a római jog professzora - létrehozta az "Élő jog szemináriumát", mert a jogtudomány feladatának tekintette, hogy az élő jog egészét vizsgálja, ahelyett, hogy arra korlátozódna, ami az állam jogi kényszerítő erejével kikényszeríthető. Bukovinával kapcsolatban megjegyezte:

Egy hagyományos jogtudós kétségtelenül azt állítaná, hogy mindezeknek a nemzeteknek csak egyetlen jogrendszere volt, egy és ugyanaz a jogrendszer: Az osztrák jog egész Ausztriában érvényes. De már egy felületes pillantás is azt mutatja, hogy e törzsek mindegyike egészen differáns jogi normáknak engedelmeskedik a mindennapi élet minden jogviszonyában (Ehrlich p1967., Transl43.. R.B.).

Ehrlich megfigyelései a politikailag jelentéktelen *Bukovinai* Hercegséget a *jogszociológia virtuális Mekkájává* tették. A jogilag plurális Bukovina képét Guntner Teubner vette át és intenszifizálta egy esszéjében, amelynek címe: "Globális Bukovina: A transznacionális jogi pluralizmus kialakulása" ("*Globale Bukowina: Zur Emergenz eines transnationalen Rechtspluralismus*").

- a Bukovina földrajzi kifejezés a jogi pluralizmust jelentette. És a "Jog állam nélkül?" ("*Recht ohne Staat?*") című könyvében Stefan Kadelbach és Klaus Günther nem kevesebb, mint háromszor említette Bukovinát, amikor a jogi pluralizmus legismertebb jelenségeit sorolta fel:

- * Állam nélküli magánjog egy államban: Bukovina
- * Társadalmi jog jog nélkül az államban: egzotikus Bukovina
- * Állam nélküli jog az államon kívül: globális Bukovina

Ahogy Raiser helyesen megjegyzi (2009, 74. o.), a jog hagyományos fogalma, amely a törvénybe foglalt vagy törvényes jogra utal, nem megfelelő Ehrlich kutatási programjához. Háromféle jogtípust azonosít: a *társadalmi jogot*, a *jogászok jogát* és az *állami jogot*, amelyek közül az figyelembe vétel az igazán releváns típus. A társadalmi jog kemény magja a *társadalmi társulások joga*, vagyis azon normák összessége, amelyek e társulások belső rendjét szabályozzák. Ehrlichben 1913 írta:

Az emberi társulások belső rendje nemcsak a jog eredeti, hanem ma is a legalapvetőbb formája. A jogi szabály (Rechtssatz) csak jóval később alakult ki, és mind a mai napig nagyrészt az egyesületek belső rendjéből származik. A jog kialakulásának és természetének magyarázatához tehát az egyesületek rendjét kell vizsgálni. A jog tisztázására tett minden eddigi kísérlet kudarcot vallott, mert nem az egyesületek rendezettségéből, hanem a jogi szabályokból indultak ki.

Az egyesületek belső rendjét jogi normák határozzák meg. A jogi norma (Rechtsnorm) nem tévesztendő össze a jogi szabállyal (Rechtssatz). A jogi szabály egy jogszabályban vagy törvénykönyvben szereplő jogi rendelkezés általánosan

kötelező, véletlenszerű változata. A jogi norma ezzel szemben olyan jogi irányelv, amely meghatározott, esetleg egészen szűk körű társulásokban érvényes, még ha szavakba nem is foglalták. Amint egy társadalomban ténylegesen effektív jogszabállyal rendelkező jogi szabályok vannak, azok jogi normákat is produkálnak; de a

minden társadalomban sokkal több jogi norma van, mint jogi szabály, mert sokkal több jog van az egyes körülményekre, mint az összes hasonló körülményre, és sokkal több jog van, mint amennyit a kortárs jogászok, akik igyekeznek szavakba önteni, felismertek. Minden modern jogtörténész tudja, hogy a saját korában érvényes jogból milyen keveset tartalmaz a Tizenkét Tábla vagy a Lex Salica; de a modern jogi kódexek esetében sincs ez másképp. Az elmúlt évszázadokban az egyesületek belső rendjét meghatározó valamennyi jogi norma a társaságok hagyományain, szerződéseiben és alapszabályain alapult, és még ma is nagyrészt ott található (Ehrlich 1989, 43. o. f. Ford. R. B.).

Az, hogy az egyesületi tagok betartják-e ennek az egyesületi törvénynek a normáit, nem önkényes kérdés: vannak olyan dolgok, mint *a normatív társadalmi korlátok*. Ehrlich kifejti:

Mindannyian számtalan, többé-kevésbé kialakult, de időnként meglehetősen laza közösség közepette élünk tehát, és emberi sorsunk elsősorban attól függ, hogy milyen pozíciót sikerül elérnünk bennük. Nyilvánvaló, hogy a kölcsönösség szerepet játszik. A közösségek képtelenek lennének minden egyes tagnak adni valamit, ha minden egyes ember nem adna semmit cserébe. És valójában ezek a közösségek, bárhogyan is szerveződnek - akár anyaország, szülőváros, lakóhely, vallási közösség, kereskedelmi társaság vagy klientúra néven futnak -, mind követelnek valamit cserébe azért, amit értünk tesznek, és az adott közösségben érvényesülő társadalmi normák nem mások, mint az egyénnel szemben támasztott követelések általánosan érvényesülő eredménye. Aki a körülötte lévők támogatására szorul - és ki nem? - jól teszi, ha legalább nagyrészt meghajol az ő normáik előtt. Aki ezt elmulasztja, annak számolnia kell azzal, hogy magatartásával károsítja a köréhez fűződő kapcsolatait; aki makacsul ellenáll, aki maga is lazítja a társaihoz fűződő meglévő kötelekeket, az fokozatosan elhagyottá, elkerültté, kirekesztetté válik. *A társadalmi társulásokban figyeljük meg minden társadalmi norma, a jog, mint az illendőség, az erkölcs, a vallás, a becsület, az illem, a jó ízlés, a divat - legalábbis ami a külső megfelelést illeti - korlátozó erejének forrását* (Ehrlich 1989, Transl65.. R. B.).

Ami a megfelelés iránti igényt illeti, ezzel a kötelező szabályozási rendszerrel számolni kell. Ehrlich szerint a társadalomban számos olyan társulás van, amely ugyanolyan energikusan lép fel, mint a kényszerítő társulás "állam". Megjegyzi "a társadalmi normatív kényszerek erejét":

Az emberek tehát elsősorban azért cselekszenek a törvényeknek megfelelően, mert a társadalmi körülmények erre kötelezik őket. Ebben az összefüggésben a jogi normák nem különböztethetők meg más normáktól. Az állam nem az egyetlen kényszerítő társulás; a társadalomban számtalan olyan csoportosulás létezik, amely az államnál sokkal energikusabban tud cselekedni. Közülük az egyik legerősebb még mindig a család. A modern törvényhozás egyre nagyobb mértékben tagadja meg az ítélkezést a házastársi közösséget érintő kérdésekben. De ha az állam teljes családjogát hatályon kívül helyezné, a családok bizonyára nem lennének sokkal differensebbek, mint ma; szerencsére a családi jog

ritkán igényel állami kényszerintézkedést. A munkás, az alkalmazott, a köztisztviselő, az eladó; mindannyian teljesítik szerződéses és szakmai kötelezettségeiket, ha nem is kötelességtudatból, de azért, mert meg akarják tartani pozíciójukat, és talán még jobb pozíciót is akarnak szerezni. Az orvos, az ügyvéd, a kereskedő, a kereskedő mindannyian azon vannak, hogy kielégítsék és bővítsék ügyfélkörüket, és hogy a szerződésük lelkiismeretes teljesítésével megszilárdítsák pozíciójukat. Az utolsó dolog, amire gondolnak, a büntetések és az ítélet végrehajtása (Ehrlich 1989, f. 065. Ford. R.B.).

Bár Ehrlich feltételezi, hogy a társadalomban a jogi normák társadalmi kényszereken keresztül is érvényesülnek, ez nem a legfontosabb aspektusa a jogról alkotott felfogásának. Mint láttuk, minden szabályt jogi normaként definiál, amely a kívánatos viselkedés előírásaiként meghatározza az egyén tényleges magatartását egy társuláson belül - és így egy szabályozó kollektíván belül. Ehrlich ennek megfelelően már nagyon korán megszakította a jog és az állam közötti hagyományos fogalmi kapcsolatot, és bevezette a jog szociológiai fogalmát, amely a szabályozott viselkedés megfigyelésén alapul. Mint látni fogjuk, nem minden jogszociológiai utódja követte őt a jog radikális, állammentesített felfogásában.

II. Theodor Geiger avagy Az embrionális és hiányos jogtól a társadalmi normák megkeményedéséig

A második nagy német jogszociológus, akit ebben az összefüggésben figyelembe kell venni, Theodor Geiger. Thomas Raiser ezt mondja róla:

A müncheni születésű Theodor Geiger ügyvédként kezdte az 1891. életét, de közvetlenül az első világháború után az újságírás és a felnőttképzés felé fordult, és empirikus szociológiai tanulmányokkal foglalkozott. 1928-ban a braunschweigi Műszaki Egyetem szociológiai tanszékét nyerte el. 1933-ban Dániába emigrált, és az Aarhusi Egyetemen tanított haláláig 1938, haláláig. 1952. Bőséges, részben dán nyelvű életműve az elméleti szociológia és az empirikus társadalomkutatás széles területeit öleli fel. Az "Előzetes tanulmányok a jog szociológiájáról" (*Vorstudien zu einer Soziologie des Rechts*) című műve, amely a jogszociológiájának lényegét tartalmazza 1947., és későbbi kutatásainak legfontosabb művét képezi (Raiser 2009, 107. o. Fordította: R. B.).

Ez a munka már a kezdetektől fogva lecsap Geiger jogszociológiájának alaphangjára, nevezetesen arra, hogy a jog egy csoport rendező struktúrájaként definiálható, de nem minden csoport rendje érdemli meg, hogy jogként írjuk le:

A jog olyan rendező struktúra, amely a társadalom ("csoport") egy integránsán belül létezik. Ez keveset mond nekünk, mégpedig nagyon általánosságban. Nem minden

társadalmi rendeződés jog. Legalábbis szokatlan lenne, ha bizonyos rendező jelenségeket, mint például a státúumokat egy

társadalom vagy egy adott társadalmi osztály gyakorlata, mint jog. Milyen sajátos tulajdonságokra van tehát szüksége egy társadalmi rendező struktúrának ahhoz, hogy jognak nevezhessük? *Milyen sajátos csoportoknak tulajdonítható egy jogrend?* - A "jog", az "állam" és a "törvénybe iktatott jog" között nyilvánvalóan van egy specifikus kapcsolat (Geiger p1987., Transl6.. R.B.).

A jog "önmagában" csoportjog, de a szabályokat csak akkor lehet jognak nevezni, ha azokat az állam hozta, vagy az állam elismeri őket. A döntő passzus valószínűleg a következő:

A jogrendszer soha nem az egyetlen rendező struktúra, amely egy differentiffált társadalomban uralkodik. Az erkölcs és a konvenciók szintén fontos szerepet játszanak. Ezt a jelenséget a *társadalmi rendező struktúra pluralizmusának* nevezzük. Az "állam és társadalom" dualista fogalmi modellje szempontjából az "állam" és a "szabad társadalom" két olyan társadalmi struktúra, amelyet a személyes szubsztrátum, a "népesség" oszt meg. A jogrendet ekkor az államformához tartozónak (ha nem is azonosnak) minősítik, míg az erkölcsöt a "szabad társadalom" egészéhez társítják - a *szabad társadalmon belüli egyes csoportosulások és körök természetesen sajátos rendező struktúrákkal rendelkeznek*. A jogrendet tehát a definíció két irányban különbözteti meg más rendező struktúráktól. Egyrészt a társadalom integránsai [*Gesell- schasintegrate*] közötti differenciát tekintve, a jogot egy sajátos inte- grant, az állam (*Staatsvolk*) polgárainak rendező struktúrájaként kezelve; másrészt morfológiai értelemben, amennyiben a jog mellett a jogon belül a nemzeten (a jog által szabályozott társadalmon belül) más, nem jogi rendező struktúrák is léteznek (Geiger p1987., f117. Transl. R.B.).

Létezik tehát a *társadalmi rendező struktúrák pluralizmusa*, amelyen belül azonban lehetséges az "erkölcs alacsonyabb osztályából" a "jog első ligájába" való eljutás, amely folyamatot a következőképpen kell elképzelni:

Ez megint csak genetikai kérdés: *Mi okozza ezt a differenciációt a rendező struktúrában?* Ha abból a hipotézisből indulunk ki, hogy a társadalom általános szerveződése egy központi hatalom alatt alakult ki, és így a jogrendszer endogén módon alakult ki egy létező, de addig decentralizált, azonos alrétégű társadalmon belül, akkor azt kell feltételeznünk, hogy egy adott időpontban létezett egy olyan társadalom, amely kizárólag az erkölcs szempontjából volt rendezett. A társadalmon belüli központi hatalom köré történő kikristályosodás szintén a korábban uralkodó rendező struktúra egyes részeinek, de csak egyes részeinek "*bíróágiastúdsához*" vezet, míg más társadalmi és gazdasági kérdéseket továbbra is a spontán erkölcs szabályoz. *Bizonyos ügyek szabályozása így jogi szférába emelkedik, míg másoké nem* (Geiger p1987., Transl118.. R.B.).

Geiger határozottan folyamatszempoléletet képvisel, ami másutt arra készleteti, hogy *embrionális jogról* - például a "primitív népek" körében - vagy *befejezetlen jogról* beszéljen:

Egy dolgot már az elején hangsúlyozni kell: nincs egyértelmű határvonal a

jogi és más rendek között abban az értelemben, hogy minden konkrét rendezési jelenséget jogként vagy nem jogként lehetne definiálni. Nem utolsósorban azért, mert a jog a mi

a megértés a társadalmi fejlődés terméke. *Ha a jog egy megelőző, jog előtti rendi struktúrából fejlődik ki, akkor olyan átmeneti állapotok várhatók, amelyekben az uralkodó rend "még nem egészen jog", de "már nem csupán" az, ami a jogot megelőzte.* És mivel a jognak számos jellemző tulajdonsága van, előfordulhat, hogy ez vagy az a tulajdonság itt vagy ott "még hiányzik". Számíthatunk arra, hogy figyelembe veszünk egy olyan magot, amelyet olyan phé- noménok vesznek körül, amelyek kétségtelenül a kifejezés és a fogalom teljes értelmében jogszerűek, és amelyet más jelenségek gyűrűznek be, amelyek többé-kevésbé, de nem teljesen és maradéktalanul jogszerűek. Én ezt *unfiktált jognak* nevezem (Geiger 1987, 87. o. Fordította: R. B.).

Effektében azonban ez a folyamatszerű perspektíva nem akadályozza meg Geigert abban, hogy ragaszkodjon ahhoz, hogy az állam és a jog összekapcsolódik, és hogy más kormányzási kollektívákat (amelyeket ő "társadalom integrálóinak", *Gesellschas-Integrate-nek* nevez) - bár saját rendező struktúrával rendelkeznek -, ha nem az államnak tulajdoníthatók, akkor a nem-jog státuszába kell sorolni. Következtetése szerint:

Az állam a (pozitív) jog eszméjéhez kapcsolódó fogalmak között az első helyen áll. A jogot "az állam (*Staats- volk*) polgáraitra alkalmazandó" társadalmi rendként fogják fel, amelyet ha nem is az állam hoz létre, de mégis az állam garantál. Azonban bizonyos autonóm közigazgatási egységek, például az önkormányzatok, olyan szabályokat állapítanak meg, amelyeket a szó szoros értelmében vett jogi normaként kezelünk; de ezt az állam felhatalmazása alapján teszik. Létezik egyházi jog - de ez vagy a vallási társadalmakra vonatkozó állami jog, vagy pedig egy olyan rendszer, amelyet maga az egyház hordoz, és amelyet jogként írnak le, éppen azért, mert az egyház államszerű szervezet - állam az államban vagy az államok felett. ...

A jog és az állam közötti fogalmi kapcsolat alapján most megpróbálhatjuk azonosítani azokat a jellemzőket, amelyek megkülönböztetik a jogot más társadalmi rendszerektől. Meg kell jegyezni, hogy ez az "állammal" való összekapcsolódás két irányba mutat. Először is, a jogot a társadalom egy sajátos típusú rendező integránsához rendeli, ha az állam alatt az összetartozó személyek szervezett sokaságát, a "nemzeti polgárságot" értjük.

(*"Staatsvolk"*). Másodszer, a jogi tevékenység sajátos strukturális formáját jelenti, amennyiben az államot személytelenül, intézményeken keresztül működő hatalmi apparátusként képzeljük el (Geiger 1987, f87. o. Ford. R. B.).

Geiger személyében a törvény = állapot képlet klasszikus képviselőjével van dolgunk. Bár a normatív rendeket törvényszerűnek vagy protolegálisnak ismeri el, nem tudja jogként elfogadni azt, ami nem közvetlenül vagy közvetve az államból ered. Nem ad azonban meggyőző érvet arra, hogy miért kellene ennek így lennie. És ahogy az előző fejezetekből kiderült, sok minden szól amellett is, hogy a nem állami

normatív rendeket jogként kell kezelni, már csak azért is, mert szerzőségükön kívül semmilyen módon nem differálnak az állami jogból.

Mint látni fogjuk, Manfred Rehbinder egy kissé differenciáltabb álláspontot képvisel.
a kérdés megközelítése.

III. Manfred Rehbinder

A harmadik szerző a zürichi jogszociológus, Manfred Rehbinder, akinek a jogszociológia talán vezető tankönyvét (2009) köszönhetjük. Munkásságában sajátos feszültséget mutat a szabályozási kollektívával és annak adott normatív rendjével való foglalkozása - ebben a tekintetben szociológusként gondolkodik - és az állammal és annak jogalkalmazóival való foglalkozása - itt jogtudósként gondolkodik - között. Szíve mélyén szociológus, de a szociológiai álláspont elfoglalásának következményei arra készítetik, hogy alávesse magát a benne rejlő jogszociológus fegyelmzésének, és figyelemre térjen az állam és a jog összhangja mellett.

1. Szabályozó kollektívák és saját (szociológiai) jogrendjük

Rehbinder kiindulópontja annak meghatározásában, hogy "mi a jog", egy Ehrlichre emlékeztető szociológiai jogfelfogás. Ő azonban erőteljesebben differenciál abban a tekintetben, hogy miként lehet pontosan meghatározni, hogy egy szabályozási kollektívában mi a jog. *Három utat* említ például *a jog empirikus vizsgálatához*:

A jog empirikus vizsgálatára összesen három módszert javasoltak:

1. Egy csoport életére nézve kötelezőnek tekintett normák azonosítása, amelyek emiatt a címzettek viselkedését irányítják (jogtudat = ideális viselkedésminták),
2. A viselkedésminták azonosítása a csoportok tényleges életében (jogilag releváns társadalmi élet = tényleges viselkedésminták),
3. Azon viselkedésminták azonosítása, amelyek alapján a jogi személyzet bizonyos társadalmi helyzetekben reagál (a jogi személyzet cselekvése) (Rehbinder p2009., Trans36.. R.B.).

Ezt követően azt állítja, hogy számos társadalmi társulásnak szociológiai értelemben saját jogrendje van, különösen olyan szervezeteknek, amelyeknek *saját diszciplináris joguk van*:

Nemcsak az államnak, hanem más társadalmi társulásoknak is vannak olyan szervezetei, amelyek kifejezetten a normák alkalmazásával és érvényesítésével foglalkoznak, pl. az egyház, a hadsereg, a közszolgálat, az egyetemek; röviden minden olyan csoportosulás, amelynek külön "fegyelmi joga" van, valamint klubok, politikai pártok, ipari szövetségek és érdekcsoportok stb. Mindezeknek a csoportoknak saját szervezeti apparátusuk lehet a sajátos csoportrendjük betartásának felügyeletére. Szociológiai értelemben mindegyiküknek megvan a maga jogrendje (Rehbinder p2009., Trans39.. R.B.).

2. Egy szabályozási kollektívának is lehet saját normatív rendje - de ettől még nem válik jogrenddé.

Rehbinder elkerüli a döntő lépést; bár elismeri, hogy egy adott csoportrend *szociológiai értelemben* jogrend, azt állítja, hogy ez nem teszi lehetővé, hogy a szó valódi értelmében vett jogrendről beszéljünk, mert egy ilyen rendet csak az állam és annak professzionális jogi személyzete tarthat fenn és érvényesíthet. A krízis azzal a kérdéssel jön, hogy valóban létezhet-e jogi pluralizmus. Rehbinder ezt kifejezetten tagadja, noha ismét hangsúlyozza, hogy a csoportos rendeknek is van autonóm kényszerítő apparátusa, és funkcionális szempontból nem különböznek az állami jogrendtől. Idézi Karl N. Llewellynt és a cheyenne indiánok jogáról szóló tanulmányát, a "Cheyenne Way"-t (Llewellyn és Hoebel 1941):

De *Karl N. Llewellyn* (1893-1962) volt az, aki a Cheyenne indiánokról szóló klasszikus tanulmányával, amelyet E. Adamson Hoebel antropológussal 1941-közösen publikált, megalapozta a társadalom alcsoportjainak a teljes társadalom jogától független jogának gondolatát, és így a jogrendszerek sokféleségének fogalmát. Nem a társadalom egészét, hanem az egyes alcsoportokat vizsgálva, azt állítja, hogy ezekben a kisebb egységekben teljesen és alapvetően differens jogrendszerek találhatók, és hogy kockázatos minden általánosítás a társadalom egészének szintjén arra vonatkozóan, hogy mi a család vagy egy bizonyos típusú egyesület. *Minden társadalomban a jogról alkotott átfogó kép nemcsak az egészre vonatkozó, hanem a kisebb szereplőkre vonatkozó, alárendelt vagy koordinált jogi szabályozásokra is kiterjed* (Rehbinder 2009, 41. o. Ford. R. B.).

Ez azonban nem akadályozza meg Rehbindert abban, hogy az ilyen csoportos végzéseknek megtagadja a jogi végzés státuszát. Ő egy olyan érvelést terjeszt elő, amelyet "*tolvajbandák bandájának*" nevezhetnénk:

A kisebb szereplők figyelembevételére azonban nem feltétlenül vezet a jog pluralista koncepciójához. Még ha a részcsoportok kényszerítő apparátusának ugyanazt a jelet tulajdonítjuk is, mint a teljes társadalom jogi személyzetének, akkor is terminológiai konszenzus van abban, hogy a "jog" kifejezést a teljes társadalomnak a társadalmi ellenőrzés gyakorlására szolgáló eszközére tartjuk fenn, hogy elkerüljük például a gengszterek által gyakorolt kényszerítés törvényesnek nyilvánítását. A háttérben nem feltétlenül, ahogy Pospíšil ... állítja, egy olyan erkölcsi értékítélet áll, amely a bűnbándák vizsgálatát ki akarja zárni a jog vizsgálatából. A szervezett bűnözés ugyanis jelentős hatással van a jog effektivitására, és ennek megfelelően jogtudományi (kriminológiai) vizsgálat tárgyát képezi. A félreértések elkerülése végett azonban a társadalmi alcsoportok szervezeti és viselkedési szabályai, ha nem képezik (akár csak egy hivatkozási rendelkezés révén is) a társadalom egészének jogát, szociológiai értelemben vett jogi jellegük ellenére sem nevezhetők jognak. *Egy állami bíró*

a Mafia ügyében hozott döntést egyébként az igazságszolgáltatás megzavarásával lehetne vádolni (Reh- binder 2009, 41. o. Fordítás: R.B.).

Végül Rehbinder továbbra is az *államjogi koncepcióban* gyökerezik, ami meglepő módon a mainstream német érvelési irányvonalra tett megjegyzéseiből is kitűnik:

A Szövetségi Köztársaság jogrendszerén belül ez a fejlődés az állam jogmonopóliumának hangsúlyozásában, valamint a jogalkotás és az igazságszolgáltatás összehangolásában nyilvánul meg. E monopólium elmélete minden jog érvényességének alapját az államnak tulajdonítja, és az államnak tartja fenn a jogi normák közvetlen kényszerrel történő érvényesítését. Bár az egyesületek által létrehozott jog (egyesületi jog, egyházi jog, kollektív szerződési jog, általános üzleti feltételek) genetikai szempontból nem az államon kívül keletkezik, jogi jellege most abból a körülményből ered, hogy *bizonyos területeken az állam az egyesületeknek jogalkotási autonómiát biztosít*. Az állam tehát jogosult az államon kívüli jogalkotás ellenőrzésére (az állami jogalkalmazók hatáskörébe). Ezt egyre inkább saját jogalkotással teszi, amely korlátozza a nem állami hatóságok szabadságát (pl. verseny- és fogyasztóvédelmi jog), valamint az államon kívül meghatározott jogi normák és az egyesületi bíróságok (szakmai és választottbíróóságok) döntéseinek korlátozott felülvizsgálatával. Ez megakadályozza, hogy a jogrend teljesen teljesen autonóm partikuláris rendszerekre bomoljon (Rehbinder 2009, R.B. Transl74.. p.).

IV. Leltárkészítés: A dualista jogfelfogás - egy nem kielégítő örökség

A florát azért kapták ilyen hosszan a jogszociológia képviselői, mert érveik azt mutatják, hogy egy dolog a nem állami normatív rendek effikációjának leírása és elemzése, és egészen más dolog a jog államvallási koncepciójának almáját felborítani, és az ilyen viselkedésszabályozó normatív rendeket "jogként" definiálni. Effektíve ez azt jelenti, hogy a *jog dualista fogalmát* javasoljuk, nevezetesen különbséget teszünk egyrészt az államilag létrehozott vagy legalábbis államilag elismert jog, másrészt a *"pusztán" szociológiai értelemben vett jog* között. Ez ugyan még nem oldja meg a definíciós problémát, de legalább figyelembe veszi a kérdést két tudományos címszó alatt, az állami jogra vonatkozóan a dogmatikai jogtudományt, a szociológiai értelemben vett jogra vonatkozóan pedig a jogszociológiát. Ez nem lehet az utolsó szó a kérdésben egy olyan jogtudomány számára, amelyet véleményünk szerint a szabályozás tudományaként kellene felfogni.

Nincs tehát más lehetőség, mint folytatni a "helyes" jogfogalom

keresését, most a *jogi pluralizmus* elméletét hívva segítségül, amelyet egyesek "a posztmodern jogszemlélet kulcsfogalmának" tartanak (de Sousa Santos 1987, 297. o.).

B. Jogi pluralizmus: Mit ér el valójában a fogalom?

Rövid áttekintés a *jogi pluralizmus* által megélt lenyűgöző karrieréről koncepcióra van szükség.

I. A jogi pluralizmus elmélete a színpadon

Ennek az elméletnek a színpadi megjelenését a közönség két csoportja különösen hangosan megtapsolta. Azok, akik az állam jelentőségének csökkenése vagy akár elsorvadása mellett érvelnek, úgyszólván a *jogi pluralizmus* természetes hívei; a nyilvánvaló egyenlet az állam jelentőségének csökkenése.

= az állami jog jelentőségének elvesztése. És ez valóban elképzelhető, amint azt Stefan Kadelbach és Klaus Günther megjegyzik:

Azok számára, akik az állam elsorvadását látják, a jogi pluralizmus perspektívája intuitív módon hihető. Ők az állami jogalkotás lehetséges helyettesítői felé fordítják figyelmüket, amelyeket a magán önszabályozásban, a nemzetek feletti és nemzetközi szervezetek által történő normaalkotásban vagy a köz- és magánszféra hibrid normaalkotásában találnak. Az idők folyamán létrejött normatermelők sokasága, úgy tűnik, könnyen figyelembe állítható egy új képbe, amely az állam homogén akaratát a társadalom és jogának széttördeltségével helyettesíti. Az államon belül vagy kívül érvényesülő állami jog figyelne bele ebbe a képbe, a nemzetközi joggal, a nemzetközi kereskedelem lex mercatorijával és a multinacionális vállalatok vállalatirányítási normáival együtt, nem beszélve a kormányok közötti vagy a kormányok és a magánvállalatok közötti gyengébben normált megállapodásokról vagy eljárásokról, valamint számos nem kormányzati szervezet (NGO) normaalkotó tevékenységéről. A világtársadalom funkcionális differenciálódása jogelméleti szempontból leírható, sőt talán meg is magyarázható (Kadelbach és Günther p2011., Transl14.. R.B.).

Nemcsak az államot szkeptikusan szemlélők "jelennek meg" a pluralista jogfelfogás híveiként: a nem állami világrendről elmélkedő "globalizáció barátait" is a jogi pluralizmus elméletének képviselői közé sorolhatjuk. Gunther Teubner a "Globális Bukovináról" szóló, sokat idézett esszéjében kijelenti:

A globális jog csak a jogi pluralizmus elmélete és a jogforrások megfelelő pluralista elmélete alapján értelmezhető. A jogi pluralizmus elmélete csak a közelmúltban ment át sikeres változáson, a gyarmati társadalmak jogáról a modern nemzetállamokon belüli különböző etnikai, kulturális és vallási közösségek jogi formáira terelve a figyelmet. Ma a hangsúlyt ismét át kell helyezni - a csoportok jogáról a diskurzusok jogára. Hasonlóképpen, a jogforrások jogi elméletének is a jogalkotás újszerű, "spontán" folyamataira kell fordítania a

figyelmét,

amelyek - függetlenül a nemzeti vagy transznacionális szinten alkotott jogtól - a világtársadalom különböző területein alakultak ki (Teubner p1996,. Transl257.. R.B.).

A jogi pluralizmus elméletének népszerűsége elég indok arra, hogy egy rövid pillantást vessünk arra a három hullámra, amelyet a normatív pluralitás jelensége vonzott, és amelyet Marc Hertogh azonosít "Mi a nem állami jog?" című esszéjében. (2007). A figyelem első hulláma, amelyet a szakirodalom "klasszikus jogi pluralizmusnak" nevez, a gyarmatosítás terméke, az uralom olyan formája, amelyben a gyarmatosító hatalmak jogi elképzelései szembesülnek a gyarmatosított társadalmak megélt jogi struktúráival. Hertogh:

A nem állami jogra irányuló figyelem első hulláma a kolonializmus hátterében áll. Afrikában, Ázsiában, a pacifikus térségben és másutt a gyarmatosító a helyi szabályok és szokások helyzetével szembesült, a nyugati típusú központi állam jelenléte nélkül. "A társadalomtudósokat (elsősorban az antropológusokat) az érdekelte, hogy ezek az emberek hogyan tartották fenn a társadalmi rendet európai jog nélkül." ...Ez a nem állami jogra való összpontosítás a "klasszikus jogi pluralizmushoz" kapcsolódik, és jellemzően az óshonos és az európai jog metszéspontjait vizsgálja. Bár... a gyarmati hatalmak törvényi jelentéseiben és közigazgatási jegyzőkönyveiben volt némi információ a szokás- és vallásjogról, a század20th eleje előtt általában nem nagyon jelentek meg a kifejezetten az iparosodás előtti társadalmak jogáról és kultúrájáról szóló tanulmányok ... (Hertogh 2007, 4. o.).

Sally Engle Merry (1988) a figyelem második hullámára a "jogi pluralizmus otthon" kifejezést alkotta meg, rámutatva arra, hogy a normatív pluralizmus önmagában nem egzotikus jelenség, amely csak a világ távoli szegleteiben és idegen népek között fordul elő, hanem itthon is, például a "bevándorlócsoportokkal és kulturális kisebbségekkel" való foglalkozás során:

Az 1970-es évek végétől kezdődően a nem állami [jog, G. F. S.] iránti figyelem új hulláma is kialakulóban van. Erre a második hullámra jellemző, hogy egyre több szociáljogász érdeklődik a jogi pluralizmus fogalmának a nem kolonizált társadalmakra, különösen Európa és az Egyesült Államok fejlett ipari országaira való alkalmazása iránt. Ezt a fejlődést néha "új jogi pluralizmusnak" vagy "hazai jogi pluralizmusnak" nevezik... Ez fontos shi-t képez a nem állami jog tanulmányozásában. Azt jelenti, hogy olyan kontextusokban, amelyekben egy központi jogrendszer dominanciája egyértelmű, "ez [a megközelítés] aggodnik amiatt, hogy nem veszik észre, mi más történik; hogy a jogon kívüli szabályozás egyéb formái milyen mértékben alkotnak jogot" (Hertogh 2007, 7. o.).

A figyelem harmadik, tartós hatást kifejtő hullámát globalizációs

hullámnak nevezhetjük: a *jogi pluralizmus globális jogi pluralizmussá* fejlődik (Berman 2009; Michaels 2009). Itt is Marc Hertogh-ot idézzük, aki nem

nemcsak leírja ezt a harmadik hullámot, hanem meg is nevezi azokat a szerzőket, akik a leginkább hozzájárultak a figyelem felkeltéséhez:

A nem állami jogra irányuló figyelem harmadik, és egyben legújabb hulláma a globalizációhoz kapcsolódik. Általánosságban ez "a [kereskedelem, a kultúra és a fogyasztás] helyi szintről és helyi következményekkel járó diffúzióját és kiterjesztését jelenti, olyan szintekre és következményekre, amelyek világméretűek, vagy, ami még gyakoribb, valamilyen módon meghaladják a nemzeti határokat...." Egyre több szerző állítja, hogy ezeknek a fejleményeknek mélyreható jogi következményei is vannak: "A globalizáció arra emlékeztet bennünket, hogy az államot nemcsak más államok és nemzetek feletti szervezetek korlátozzák, hanem nem állami szervezetek (pl. nem kormányzati szervezetek), közösségek (pl. vallási csoportok) és erős magánszereplők (pl. multinacionális vállalatok) is. Mindezek a szereplők így vagy úgy, de olyan szerepet játszanak a globalizálódó világban, amely hagyományosan az államnak volt fenntartva. Az egyik ilyen szerep lehet a törvényhozó szerepe." Azzal érvel, hogy a "klasszikus" és "új" jogi pluralizmus, ezeket a fejleményeket a "globális jogi pluralizmus" szempontjából kell értelmezni ... A huszadik század eleji Osztrák-Magyar Monarchiához hasonlóan, amelyben Eugen Ehrlich számos differenciális társadalmi társulást azonosított saját jogrenddel, a jelenlegi társadalmi és jogi kontextus "globális Bukovinaként" értelmezhető ... A "globális jog állam nélkül" vagy "poszt-vesztfáliai jogfelfogás" ... tanulmányozása elsősorban két figyelemre összpontosít: (i) a nemzetközi kereskedelmi jog fejlődésére; és (ii) az emberi jogi jogra (Hertogh 2007, 14. o.).

Ez a harmadik hullám különösen nagy hatással van az államnak a jogban betöltött szerepére; csak a globalizációs hullámmal, amely a globális jogi pluralizmushoz vezetett, Eugen Ehrlich aggodalma - az állam és a jog szétválasztása - nyer igazán komoly méreteket, és ledönti az államot a jogi centralizmus pedesztáljáról. Mindenesetre Marc Hertogh ezt a nézetet vallja:

A társadalmi-jogi szakirodalmat a nem állami jogra irányuló figyelem három hulláma jellemzi, amelyek a jogban és a társadalomban bekövetkezett fontos változásokra hívják fel a figyelmet. Mindenekelőtt azonban az állam változó szerepét illusztrálják. A gyarmatosítás egyik legjelentősebb jellemzője a (külföldi) nemzeti állam erőteljes jelenléte volt. Az államnak ez a vitathatatlan jelenléte a figyelem második hulláma során is folytatódott, bár - természetesen - fontos jogi, politikai és társadalmi differenciákkal. A globalizáció harmadik hulláma azonban lényegesen difikánsan eltér a két elődjétől. Itt, ahogy azt az új lex mercatoria, az internetjog és az emberi jogi jog példái is mutatják, a nemzeti állam csak kisebb szerepet játszik, vagy teljesen eltűnt. Ráadásul a nem állami jog legújabb példái már nem marginalizált törzsi társadalmakhoz, bevándorlócsoporthoz vagy kulturális kisebbségekhez, hanem nagy multinacionális vállalatokhoz és befolyásos nem kormányzati szervezetekhez kapcsolódnak.

Ez mindenféle fontos kérdést vet fel a joggal, az állami törvényhozás

szerepével, de a jogi tanulmányok jövőjével kapcsolatban is. A huszadik század elején írva Ehrlich azt állította, hogy a korabeli jogtudósok súlyosan elszegényítették a

jogtudományt, mert figyelmüket a nemzeti államra összpontosították. Ma, a huszonegyedik század gyorsan változó "globális Bukovinájában" Ehrlich felhívása a jognak az államtól való függetlenítésére, még mindig keveset veszített aktualitásából, és "e béklyóktól való megszabadulás" helyénvalóbbnak tűnik, mint valaha (Hertogh 27. o.2007.,).

Röviden, az elkerülhetetlen benyomás az, hogy az államközpontú jogfelfogás korábbi dominanciája már régóta erodálódni kezdett, és a jövő a jogi pluralizmusé. Ezt meg lehet és meg is kell kérdejelezni.

II. A jogi pluralizmus problémás fogalma

E címszó alatt Brian Tamanaha (2008) szinte szimpatikusan tárja fel a jogi pluralizmus koncepciójának elméleti gyengeségeit, joggal panaszkodva arra, hogy "a jogi pluralisták nem tudnak megegyezni az alapvető kérdésben: mi a jog?". Tamanaha szkepticizmusának a jogi pluralisták által alkalmazott széles látószögű lencse leírásával ad kifejezést:

John Griffiths, akinek "Mi a jogi pluralizmus" című 1986-os cikke a filáz alpműve, meghatározta a jog fogalmát, amelyet a legtöbb jogi pluralista elfogadott ... Aer számos alternatívát mérlegelve és elégtelennek minősítve Griffiths amellet érvelt, hogy Sally Falk Moore "félautonóm társadalmi film" - olyan társadalmi filmek, amelyek képesek szabályokat létrehozni és érvényesíteni - koncepciója a legjobb módja a jog azonosításának és elhatárolásának a jogi pluralizmus céljaira. A társadalomban sok szabályalkotó filozófia van, ezért a társadalomban sokféle jogrend létezik, beleértve a családot, a testületi szervezeteket, a gyárat, a sportligákat, és tulajdonképpen szinte minden olyan társadalmi színteret, ahol társadalmi szabályozás van. A jogi pluralizmus egy másik fontos és gyakran idézett korai elméleti feltárásában, amelyet Merc1983, Galanter publikált, azt állította: "Az őshonos jog alatt nem valamilyen diffuse népi tudatosságra utalok, hanem a társadalmi rendezés konkrét mintáira, amelyek a legkülönbözőbb intézményi környezetben - egyetemeken, sportligákban, lakótelepeken, kórházakban - található meg" (Tamanaha 2008, 30. o.).

Tamanaha ezután a jogi pluralizmus egyik legjelentősebb képviselőjét idézi, hogy megmutassa, mennyire tanácstalan ez az elmélet, amikor a "Mi a jog?" kérdés megválaszolásáról van szó:

A probléma ezzel a megközelítéssel az, ahogyan azt Sally Engle Merry már majdnem évekkel20 ezelőtt megjegyezte, hogy "a rendezés minden olyan formáját, amely nem állami jog, a törvény kifejezéssel nevezi meg, összezavarja az elemzést". Merry megkérdezte: "Hol hagyjuk abba, hogy jogról beszéljünk, és figyeljünk arra, hogy egyszerűen a társadalmi életet írjuk le?". Galanter már a kezdet kezdetén tisztában volt ezzel a diffikultúrával: "A társadalmi élet tele van szabályozásokkal. Valójában az egymást átfedő és erősítő szabályozások hatalmas hálója. Hogyan különböztethetjük meg tehát az "őshonos jogot" a társadalmi

életől?

- 1 Lásd a harmadik fejezetet ("Jogi terek").

általában?" A jogi pluralisták hősiesen, de sikertelenül küzdöttek e probléma leküzdéséért. A jogi pluralizmus koncepcionális alapjairól folytatott közel húszéves vitát áttekintő cikkében Gordon Woodman, a *Journal of Legal Pluralism* hosszú ideje társszerkesztője elismerte, hogy a jogi pluralisták képtelenek egy olyan világos vonalat kijelölni, amely elválasztja a jogi és a nem jogi normatív rendeket. "A következtetésnek az kell lennie" - jegyezte meg Woodman -, hogy a jog egy olyan kontinuumot fed le, amely az állami jog legvilágosabb formájától az informális társadalmi ellenőrzés leghalványabb formáihoz vezet". Hasonlóképpen John Griffiths is azt állította, hogy "minden társadalmi ellenőrzés többé-kevésbé jogi". Ezzel a nézettel összhangban a jogi pluralizmus egyik legújabb teoretikusa azt javasolta, hogy a jog megtalálható "a mindennapi emberi találkozásokban, például a nyilvános utcán az idegenekkel való interakcióban, a sorban állásban való várakozásban, a beosztottakkal vagy felettesekkel való kommunikációban...". Semmi sem tiltja a jogi pluralistáknak, hogy a jogot ilyen extraordi- nálisan expanzív, sajátos módon tekintsek, bár a józan ész tiltakozik ellene. Ha így értelmezzük, akkor a normák által szabályozott társadalmi interakciók szinte minden formája jog. Ezért úszunk - vagy fuldoklunk - a jogi pluralizmusban (Tamanaha 2008, 30. o. f.).

Mivel nem állhat szándékunkban a jogi pluralizmus vizein úszni, nemhogy megfulladni, forduljunk egy látszólag egyszerű példához, amely továbblépést ígér: a játékszabályokhoz.

C. A jog és a nem jog közötti határvonal meghúzásának nehézségei: A játékszabályok látszólag egyszerű példája

A játékszabályok első pillantásra egyértelműen nem jogszerűnek tűnnek; a Polgári 1Törvénykönyv (7621) bekezdése egyértelműen elhatárolódik a szerencsejátékoktól és a fogadásoktól: "A szerencsejáték és a fogadás nem keletkezett kötelezettséget". Ez egy olyan egyértelmű kijelentés, amely nem hagy teret a kétségeknek. Ha azonban a normákat a különböző mértékű kötelező erővel bíró szabályozások tágabb fogalmának tekintjük, a dolgok némileg diffverzálisabbnak tűnnek. Von Arnauld felhívja a figyelmünket a következő Max Weber-idézetre:

Először is, a "norma" mint olyan - vagyis a játékszabályok - tisztán elméleti megfontolások tárgyává tehetőek.

Ítéletek, mint például amikor egy "skat-kongresszus" megvitatja, hogy nem-e a skatjátékot irányító ("öröm") "értékek" szempontjából helyénvaló azonnal bevezetni azt a szabályt, hogy ezentúl a "grand" [szerződés] előrébb való a "null ouvert" [szerződés] rangsorban. Ez egy *skat-politikai* kérdés. Vagy pedig dogmatikusak lehetnek, és megkérdézhetik, hogy például egy bizonyos fajta licitálás "nem" "nem" "lenne-e természetes következménye" e játékok bizonyos rangsorolásának. Ez egy olyan kérdés lenne, amely a skat törvényeinek általános elmélete alá tartozik, a "természetjog" szemszögéből nézve. Más kérdések a skat

jogtudományának területére tartoznak, mint például az a kérdés, hogy egy játék

"elveszettnek" minősül, ha a játékos "rossz lapot játszott ki", és minden olyan kérdés, hogy egy játékos egy konkrét játékban "helyesen" (azaz a normának megfelelően) vagy "helytelenül" játszott. Az a kérdés viszont, hogy egy játékos egy konkrét játékban miért játszott "helytelenül" (szándékosan?, akaratlanul? stb.), tisztán empirikus - pontosabban: "történeti" - jellegű (Weber 2012, 212. o.).

A játékszabályok normativitásáról szóló cikkében ("*Normativität von Spielregeln*") Andreas von Arnouldot a játékszabályok tagadhatatlanul normatív jellege arra készítette, hogy kissé közelebről is megvizsgálja a játékszabályok normatív státuszát, és azt, hogy mennyiben hasonlítanak más *viselkedés-szabályozó szabályokra*. Meglepően sok párhuzamot fedez fel, többek között azt, hogy a játékszabályok normativizálják a játékosok egy csoportjának szabályvezérelt viselkedését:

A "norma" fogalmát azonban nem a jog monopolizálja: számos különböző kontextusban találkozhatunk vele, az emberi cselekvéssel kapcsolatban, a gyakorlati filozófiában és a szociológiában. Ha mindezeket a normákat (szándékolt) működési módjuk szempontjából közelítjük meg, akkor a *cselekvésirányító mondatok* aspektusát vesszük fel: (legalábbis nyelvi) utasításokkal igyekeznek a viselkedést egy kívánt irányba terelni. A *párhuzam* egyértelmű a jogrendben egy adott javaslatnak megfelelő viselkedést előíró *jogi normák és a játékszabályok között*, amelyek e szabályrendszer által szabályozott viselkedésre szólnak fel. Ha a jogi szabályokat és a játékszabályokat "kívülről" nézzük, további közös vonások tűnnek fel: a jogi normák többnyire kodifikáltak; csak egy bizonyos pontig vannak kiteve társadalmi változásoknak, mivel rendszerint külön alkotó aktus határozza meg őket; a jogi normák megalkotása nem a társadalom egészének a műve, hanem bizonyos funkcionáriusok feladata; a normaszegésekre adott általános társadalmi reakciókkal ellentétben a jogi normák megsértése intézményesített szankciókat von maga után. Hasonló megfigyelések, mutatis mutandis, a játékokra vonatkozóan is elvégezhetők: a játék szabályai is kódoltak, és a létrehozás egy speciális aktusára (nevezetesen a játék kitalálója által kidolgozott szabályokra) vezethetők vissza; a szabályok megszegése szankcionálható, és a szabályszegés a játékközösségből való kizárásnak számít (Arnould 2003, 17. o. f. Ford. R.B.).

A jogi normákhoz hasonlóan a játékszabályok is *általánosságban* érvényesek a címzettek általános körére, amely bárhol és bármikor alakul ki a játék során:

A játékszabályok is elsősorban általánosak abban az értelemben, hogy azokat minden játékosnak be kell tartania, nem csak egyeseknek. Általánosak abban az értelemben is, hogy visszatérő játékhelyzetekre vonatkoznak, és így az idők során az esetek sokaságára vonatkoznak - feltéve, hogy a játékszabályok nem változnak játék közben. Ez megfelel a játékosok azon meggyőződésének, hogy a szabályok megszegése - legalábbis ha nem fedik - hátrányukra válik; a játékokban is "általános az engedelmesség szokása". ... Ez a játék autonóm jellegét emeli ki, amelynek "uralma" a *játszó közösség* mint olyan, amely maga határozza meg a szabályait. A párhuzamok a népszuverenitással (lásd 1az

Alaptörvény "Minden közhatalom a néptől ered" (202. cikkely)) egészen nyilvánvalóak (Arnauld p2003., f20. Ford. R.B.).

További párhuzam, hogy a játékszabályok, akár csak a jogi normák, erősen kötelező érvényűek:

Nyilvánvaló lesz, hogy a játékszabályok *ugyanígy* kötelezőek, mint a jogi normák. A párhuzamok azonban ennél tovább mennek: a joghoz hasonlóan a szabályokkal irányított játék is azon az alapvető feltételezésen alapul, hogy minden résztvevő hajlandó betartani a szabályokat. Ennyiben akár azt is mondhatjuk, hogy a játékszabályok ugyanolyan kötelező erejűek, mint a jogi normák. Ha a szabályokat *általában* figyelmen kívül hagyják, a játék összeomlik. Az a tény, hogy ennek nincsenek említésre méltó társadalmi következményei, kezdetben kétségbe vonhatja ezt a megállapítást; de a *pacta sunt servanda* ugyanolyan lényeges diktum a (szabályokkal szabályozott) játékok és a jog számára. Önmagában véve azonban egy-egy játékban alkalmazott szabály többnyire *nem tekinthető olyan kötelező erejűnek*, mint egy jogi szabály. Ez egyrészt a társadalmi szükségesség alacsonyabb fokának köszönhető, amelyre a rendszerspecifikus *opinio necessitas* utal, másrészt pedig a játékos "játék uraként" betöltött szerepének, tehát annak a lehetőségnek, hogy a szabályokat bármikor megváltoztathatja az alkotmányos intézmények beavatkozása nélkül. Ha figyelembe vesszük, hogy a jogilag meghatározott társadalmi rendszerhez képest a játék lényegesen kisebb és kevésbé összetett, és hogy az egyes játékszabályok léte nagyobb "veszélyben" van, mint az egyes jogi normáké, akkor beszélhetünk a játékszabályok "mikro-normativitásáról"; de működésmódjuk "valóban" normatív. A játékszabályok legalábbis nem normatívák jogi értelemben, mert nem képezik a jogrendszer részét. Hiányzik tehát az alap, amely alapján a jogi szabályokat és a játékszabályok normáit össze lehetne hasonlítani (Arnauld 2003, f. 035. Ford. R. B.).

Andreas von Arnauld megjegyzései a játékszabályok normatív státuszáról rendkívül hasznosak; rámutatnak azokra a kritériumokra, amelyek fontosak lehetnek egy szabályozási rendszer jogként vagy nem jogként való besorolásánál. Ezek a kritériumok a következők:

- * A szabályok általános érvényűek?
- * Van-e egyértelműen azonosítható forrásuk, "szabályalkotójuk"?
- * Kódolva vannak a szabályok?
- * Van valamilyen speciális eljárás, amelyet követni kell a cseréjük során?
- * Milyen magas a betartásuk mértéke?
- * Vannak-e szankciók a szabályok megsértése esetén? Ha igen, milyen szankciókat?

Ez egy jó kiindulópont, és ezt a kritériumkatalógust az alábbiakban bővíteni fogjuk.

D. Átmenetek megragadása: A legfontosabb módszertani kihívás

Mint látni fogjuk, a kategorikus ellentétek és a fogalmi kettősségek nem képesek megfelelően kifejezni sem az állam, sem a jog természetét. Ahogy Patrick Glenn fogalmazott, "fokozatelméleti" megközelítésre van szükségünk (Glenn 2013, 273. o.), vagyis arra, hogy dichotómiák helyett átmenetekben gondolkodjunk: a legfontosabb módszertani kihívás az ilyen átmenetek közvetítése. Három példa mutatja, hogy miért van ez így.

I. A kategorikus dichotómiákban való gondolkodás meghaladásának szükségessége: Három példa

1. A premodernitás és a modernitás kérdéses megkülönböztetése

Ez volt az alcíme Steffen Patzhold történész egyik cikkének, amelyben azt vizsgálta, hogy van-e még értelme a történelemben a premodernitás és a modernitás kettéválasztását feltételezni. Úgy látja, hogy ez a kérdés szorosan összefügg a középkorkutatás másik standard problémájával: azzal, hogy a középkori uralom leírható-e az állam fogalmaival (Patzold 2012). A következőket mondja a "premodernitás versus modernitás?" kérdéséről:

A társadalomtudományok által a modernitás leírására használt alapvető kategóriák az államiság közelmúltbeli változásai során egyértelműen elveszítik önbizalmukat. annak újraértékeléséhez is vezetett, hogy mi lehet egy állam. A német középkortudományok vitája elmarad ettől az újabb fejleménytől: még mindig a XIX. században kialakult kritériumok jellemzik, amelyek ellen az 1930-as években az új alkotmánytörténet fegyvert fogott. De az államról szóló jelenlegi politikatudományi vita már nem csak a "modern államról" à la Jellinek vagy Weber vagy "egyáltalán nem államról" vitatkozik. A dolgok már nem csak fekete-fehérek - a *szürke árnyalatok széles és finom spektruma* létezik, Szomália mély antracitjától a Német Szövetségi Köztársaság friss hamuszürkéjéig (Patzold 2012, p. Trans420.. R. B.).

A szürkeárnyalatok ilyen széles spektrumának felfedezése érvényteleníti a dichotómiákban való gondolkodást:

Hogy a lényegre térjek: mi magunk már nem rendelkezünk "modern állammal", amely teljes szuverenitással és teljes hatalmi monopóliummal rendelkezik; de ez nem jelenti azt, hogy visszaestünk a "premodernitásba". A "modern" / állam kontra "premo- dern" / nem-állam dichotómiája így veszít hitelességéből. A medievalisták számára ez látványos helyzet: a középkor politikai rendjét már nem a "modern állam" analógiájára kell leírnunk, ahogy

Georg Waitz és mások tették a XIX. század óta, és ahogy Hubert Mordek tette nemrégiben a "modern államról" szóló tanulmányában.

A 779. évi Capituláris. De - ellentétben Otto Brunnerrel az 1930-as években - már nem kell őket más, premodern, nem-államként jellemeznünk. A mi világunk a bizonyosság megteremtésére irányuló politikai szerveződés lehetőségeinek és korlátainak széles spektrumát ismeri. Ahelyett, hogy a történelmet két nagy fiókba szorítanánk, széles diakroniában hasonlíthatjuk össze a politikai rendeződéseket anélkül, hogy eközben szem elől tévesztenénk a történelmi differenciákat. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy a premodernitás és a modernitás dichotómiáján túl egy új, differenciáltabb tipológiát alakítsunk ki (Patzold 2012, f. o420. Fordította: R. B.).

Aer ezekkel az előzményekkel rátér arra a kérdésre, hogy a középkor kormányzási struktúrái összehasonlíthatók-e a törékeny államokéval; egy rendkívül érdekes kérdés, amelyet a jelen szerző Stefan Esdersszel együtt vizsgált "Modern Governance in the Middle Ages or Medieval Governance in Modernity?" című munkájában. ("*Modernes Regieren im Mittelalter oder mittelalterliches Regieren in der Moderne?*"). (Esders és Schuppert 2015).

Konkrétan ez például azt jelenti, hogy már nem kell arról vitatkoznunk, hogy a Nagy Károly által uralt terület állam (vagy csak birodalom) volt-e778 vagy sem. Ehelyett *kérdezhetünk a sziurkeállományról*, ahogyan azt itt és most ismerjük. Vizsgálhatjuk például a Nagy Károly birodalma és a törékeny államok közötti párhuzamokat és differenciákat: Nagy Károly a 790-es évek közepétől lényegében egyetlen központból, nevezetesen Aachenből szervezte hatalmát. Egyes régiókban az ő influenciája gyenge volt vagy hiányzott. Az, amit a középkorban "nemességnek" vagy "birodalmi arisztokráciának" neveztek, érdekes párhuzamot képezett a *mai hadvezérekkel*: az arisztokraták a periférián hadvezéreként működtek a saját érdekükben - és ennek ellenére elfogadták az udvartól kapott officérokot és címeket. Ahogy a mai törékeny államokban, úgy a 770-es évek végén Közép- és Nyugat-Európában is a *klánstruktúrák* politikai jelentőségét, a vallás és a politika összefonódását, a periférián mindenütt jelenlévő és tartós, alacsony intenzitású erőszakos konfliktust látunk. Meg kell jegyezni: ezzel nem azt akarjuk állítani, hogy Afganisztán vagy Szomália premodern vagy akár középkori. Arról van szó, hogy a korszakok e kettősségén túli politikai rendeződéseket hasonlítsuk össze egy új tipológia kialakítása érdekében (Patzold 2012, p. 421. Fordítás. R.B.).

Ahelyett, hogy "fekete" és "fehér" fogalmakban gondolkodna, Pathold a "sziurke árnyalatok" tanulmányozását ajánlja a kormányzati rendszerek tipológiájának keresése során.

2. A köz- és a magán-szféra közötti megkérdőjelezhető különbségtétel

A köz- és magánjog közötti különbségtétellel már habilitációs értekezésem

óta foglalkozunk, amely a közigazgatási rendszer szatellitjeinek jelenségével foglalkozott (Schuppert 1981), függetlenül attól a kérdéstől, hogy egy adott szatellit közjogilag - akár intézményként, akár társaságként - vagy magánjogilag egyesületként szerveződött,

zártkörűen működő részvénytársaság, vagy bármi más. A tanulmány által elfogadott közigazgatástudományi nézőpontból a közigazgatás egyes szatellitok közjogi státuszának kérdését nem a dichotóm ellentétek, hanem a *fokozatosság vagy a skálázás szempontjából* lehet kezelni:

A szakirodalomnak [a nyilvánosság "felfedezésénél" kevesebb offer-je van arra a kérdésre, hogy a nyilvánosságot hogyan kell a lehető legpontosabban, konkrétan és funkcionálisan körülhatárolni. Effektében ez nem meglepő: a probléma éppen abban rejlik, hogy definiáljuk azt a pontot, ahol egy szervezet kilép vagy belép a tiszta magánélet vagy a közigazgatás szférájába. Ezt a problémát nem lehet megoldani, és ráadásul félreérthető lenne, ha a közjogi/magánjogi dichotómiát a közjogi, közjogi és magánjogi trichotómiával helyettesítenénk. Amennyiben ez fenntartaná a hagyományos szférákban való gondolkodást - egy új dimenzióval kiegészítve -, kis, de nem döntő előrelépést jelentene. *A homályos átmenetek problémakörét* csak olyan osztályozási módszerrel lehet kezelni, amely magában foglalja az ilyen átmeneteket, és azt a körülményt is képes megragadni, hogy a szervezetek fejlődhetnek és valóban fejlődnek is egyik vagy másik irányba (pl. céljaik kiszélesítésével, mint a polgári akciócsoportok vagy a szakszervezetek esetében). Más szóval, csak olyan módszertani megközelítéssel juthatunk tovább, amely egy szervezet nyilvánosságának mértékét fokozatosság vagy skálázás kérdésének tekinti (Schuppert 1981, p. 92. Fordítás. R.B.).

Ennek a megközelítésnek megfelelően megpróbáltunk egy skálázási táblázatot készíteni (Schuppert 1981, p. 92. nyomán; a nyilak azt mutatják, hogy a szervezetek a

A köz- és magánjog megkülönböztetésének kérdése azonban nemcsak a közigazgatási szervezetben merül fel, hanem például abban a tekintetben is, hogy megkülönböztethetők-e magán- és közterületek; ez egyáltalán nem önkényes kérdés: a "megfelelő" jogi rendszer alkalmazása a választól függ: magánjog vagy közjog. Az "Alapjogok privatizált köztereken" (*"Grundrechte in privatisierten öffentlichen Räume"*, 2007) című munkájában Jens Kersten és Florian Meinel a vasútállomások és a repülőterek példáját veszi alapul:

A közszféra térszerkezete változik. A "közterekről" élénk politikai vita folyik: egyesek válságot, a "közterek pusztulását" látják, míg mások a "reneszánszát" idézik. Messzemenő konszenzus van azonban a köz- és a magánterek *hibridizálódásáról*: a magán- és a közterület közötti határvonal egyre inkább elmosódik. A városokban és környékükön félig privát és félig nyilvános terek jönnek létre: a magánterek megnyílnak a nagyközönség előtt. A bevásárlóközpontok például üzleti negyed funkciót vesznek át. Ezzel szemben a korábban valóban nyilvános terek privatizálódtak: nemcsak a belvárosok, hanem a vasútállomások és a repülőterek is megváltoztatják társadalmi funkcióikat a közfeladatok anyagi privatizációja során. Különösen a vasútállomások válnak fogyasztói templomokká, "bevásárlóközpontokká és városi szórakoztató központokká, vasúti elérhetőséggel".

A városirányítás új világában nemcsak a térbeli funkciók, hanem a köz- és magánterületek egykor fogalmilag különálló jogi rendszerei is átfedik egymást. Így a magánbeszélők és a közcélok a köz- és magán-szféra partnerségében találkoznak. Könnyen átvágják a közjogi szabályozási és közúti traffic-jog kötöttségeit és korlátait a házirend és a korlátozó végzések rugalmas eszközeivel, hogy a közjog szigorúbb szabályai ne veszélyeztessék az ilyen modellek vonzerejét. Ha azonban a távoltartási végzések a közterületen kulcsfontosságú szabályozási eszközzé válnak, ez azt jelzi, hogy a *köz- és magánterek funkcionális hibridizációja* a differenciális szabályozási rendszerek közötti konvergenciát vonja maga után (Kersten és Meinel 2007, p. 1127. Fordítás. R.B.).

A nyilvánosság és a magánélet szétválasztását teljesen elavulttá teszi az internet, amelynek közösségi hálózatai egy valódi újdonság, az úgynevezett *személyes nyilvánosság* kialakulásához vezettek (Schmidt 2009); a digitalizált blogok jelensége különösen markáns példa erre (lásd Schuppert 2015).

3. Az állam és a nem állam közötti megkérdőjelezhető különbségtétel

a) *Az államtól az államiság változataiig*

Egy ideje az államiság fogalma kezdett népszerűvé válni, valószínűleg azért, mert megszabadít bennünket attól a kényszerhelyzettől, hogy az "állam" vagy a "nem-állam" között kelljen választanunk; az "Állam mint folyamat" ("*Staat als Prozess*") címszó alatt jegyeztem meg:

A jog és az állam szemantikai szétválasztására vonatkozó megfigyelések szükségszerűen felhívják a figyelmünket egy ezzel párhuzamos folyamatra, nevezetesen az "állam" kifejezés helyett vagy mellett egyre gyakrabban használt "államháztető" kifejezésre. Ez a használat gyakran gondolkodás nélkülinek tűnik, vagy legalábbis anélkül, hogy határozott nézetekkel rendelkezni arról, hogy miért az egyik kifejezést használjuk a másik helyett. ...

És be kell ismernünk, hogy az állam és az államiság fogalmak között sem sikerült elég világos különbséget tennünk.

De vannak tanulságok, amelyeket az alkotmányos államtól az alkotmányos államiságig tartó "szemantikai shi"-ből le lehet vonni. A legfontosabb tanulságnak az tűnik, hogy az állam és az államiság kifejezéseket nem szabad szinonimaként használni, hanem az államiság olyan struktúrára - "étatique ou non-étatique" - is alkalmazható, amelyek vagy nem államok a szó jogi értelmében, vagy csak részben vagy deficiently biztosítják azt, amit általában az állam fogalmával és az állam által a modern, nyugati értelemben vett államtól elvárt szolgáltatásokkal társítunk. Az államiság fogalma tehát lehetővé teszi, hogy belépünk az "államiság változatainak" egész tarka világába, tanulmányozzuk az államiság különböző "konfigurációit", és ne szorítkozzunk az OECD által definícionált állam szűk perspektívájára (Schuppert 2010, f. 0127. Ford. R.B.).

A Leviatán visszatérése című úttörő cikkükben: A késő antikvitás és a kora újkori államforma összehasonlításának története és módszertana" ("*Der wiederkehrende Leviathan: Zur Geschichte und Methode des Vergleich spätantiker und frühneuzeitlicher Staatlichkeit*" Eich et al. 2009) Peter Eich, Sebastian Schmidt-Hofner és Christian Wieland pontosan így érvelnek. E cikk és a szerzők által *Der wiederkehrende Leviathan* címmel szerkesztett kötet kulcsfogalmai az "államiság és államalakulat". Nem az "állam" végtermékkel, hanem "az intézményi stabilizáció és konszolidáció folyamataival" foglalkoznak (Eich et al. 2009, p. 13) és az állami struktúrák fejlődésével:

Kétségtelen, hogy a modern államiság léte nem írható le megfelelően, ha figyelmen kívül hagyjuk a premodern államalakulástörténetet, és hogy a fejlődés leírásakor az előfázisokat, a csúcspontokat és a hanyatlási folyamatokat mint olyanokat azonosítani és kifejezetten meg kell nevezni. Azonban éppen ez a

kategorizálás

A kora újkor "őstörténetként" való kezelése mindig azzal a veszéllyel jár, hogy figyelmen kívül hagyjuk azokat a jelenségeket, amelyek nem a modern államiság irányába mutatnak, vagy - előre tudva, hogy mi fog következni - anakronisztikusnak tekintjük őket. Az egyik kiút ebből a "teleológiai csapdából" az, hogy a kora újkori államszerkezeteket olyan ideiglenes, de földrajzilag és kulturálisan távoli államszerkezetekkel hasonlítjuk össze, mint az Oszmán Birodalom, India vagy Kína államszerkezetei; a másik, hogy ezeket a szerkezeteket olyan kronológiailag távoliakkal hasonlítjuk össze, mint a késő antikvitásbeli Római Birodalom. Az ilyen összehasonlítások segítségével élesedik a saját perspektíva történetiségének tudatossága. A kilencedik és huszadik századi "modern állam" által formált perspektíva is pontosan ez: nézőpont, és következésképpen relativizálásra szorul (Eich et al. 2009, p. Transl16.. R.B.).

Az államról mint olyanról alig esik szó, csak államiságról, államalakulatokról vagy állami struktúrákról; ha az állam fogalma nem kerülhető vagy nem kerülhető meg, akkor csak mint egy rendkívül tágas fogalmi ernyő, amely alatt "változó történelmi politikai közösségek" menedéket találhatnak.

b) *Az államtól a kormányzati struktúrákon keresztül a kormányzásig*

Egy másik lehetőség az "állam vagy nem állam" kategorikus csapdájának elkerülésére a kormányzás fogalmának használata. A kormányzási megközelítés varázsa abban rejlik, hogy mindig "államentesnek" mutatkozik, ahogyan azt már e könyv figyelembe vételének első fejezetében tárgyaltuk - egy olyan fogalom, amely nem helyettesíti az államot, hanem relativizálja azt, mivel alapvetően az állami és nem állami kormányzási szereplők közötti interakcióval foglalkozik. A kormányzási megközelítés kulcsfogalmi a szabályozási struktúrák és a kormányzási rezsimek (lásd Schuppert 2005b), ami egyenesen Peter Eich et al. cikkéhez vezet, amely a hatalmi *struktúrákról* és az intézményi koncentrációkról szól. Ez közelít minket a kormányzási koncepcióhoz.

Christoph H. F. Meyerről elmondható, hogy megteremtette a kapcsolatot. "A vita az államról a *korai* középkorban" című recenziós esszéjét ("*Zum Streit um den Staat im frühen Mittelalter*") a következőképpen zárja:

[Az államfogalommal kapcsolatos észrevételek teljesen érthetőek - legalábbis annyiban, amennyiben a szakirodalom önmagában a kora középkori joggal foglalkozik. Ha azonban az egyes forrásokat vesszük figyelembe, az alapvető bizonyosságok elpárolognak Vannak

olyan megállapítások is, amelyek nem igazodnak az átfogó képhez. Mi a helyzet az olyan társadalmakkal, mint a nyugati gótoké, amelyekben egy olyan társadalmi kényszerítő mechanizmus, mint a hűbér, nem játszott különösebb szerepet? Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között egészen differens következtetésekre juthatunk az államisággal kapcsolatban az Ibériai-félszigeten, például a karoling kori Frízföldön és a karoling kori Észak-Itáliában.

Ez a megfontolás felveti a szélesebb körű perspektívák kérdését. Rudolf ...Schieffer a kutatások áttekintésének konklúziójában egy egyszerű, de megfontolásra érdemes megkülönböztetést tesz: "Az államelméleti koncepciók létezésének és minőségének kérdését külön kell választani a hatalmi apparátus szerkezetének és efficienciájának vizsgálatától". Ha eltekintünk a fogalmaktól és a fogalmaktól, a tudástól és az eszméktől, és a második pontra összpontosítunk, nyilvánvalóvá válik a differenciálás lehetősége, és így a "több-vagy-vagy" kérdése a "vagy-vagy" helyett. Egy ilyen perspektíva nemcsak azzal az előnnyel járna, hogy a Karoling-korszakot megelőző és követő korszakokat erőteljesebben figyelembe lehetne venni. Így talán nagyobb igazságot lehetne szolgáltatni a kora középkor intézményi vívmányainak egy prepotens második évezredhez képest. Ez az út nem utolsósorban olyan alapvető kérdéseket érint, amelyek a kora középkori államról szóló vitában felmerülnek" (Meyer p2010., Transl174., R.B.).

Christoph Lundgreen történész nemrégiben meglehetősen explicit elkötelezettséget vállalt a kormányzás koncepciója mellett a "State Discourses in Rome? State- hood as Analytic Category for the Roman Republic" ("*Staatsdiskurse in Rom? Staatlichkeit als analytische Kategorie für die Römische Republik*", Lundgreen 2014):

Az, hogy az államról vitatkoznak, hogy szerepéről és "természetéről" újra vitatkoznak és mérik, nem utolsósorban két együttműködő kutatóközpont munkája bizonyítja: "(SFB 700 Berlinben) és "Az állam átalakulása" (SFB 597 Brémában). Érdemes megemlíteni két vitavonalat: a kormányzásról szóló vitát és az államiságról szóló beszédet. Renate Mayntz szerint a kormányzás "a társadalmi ügyek kollektív szabályozásának valamennyi, egymás mellett létező formájának összessége az intézményesített civil társadalmi önszabályozástól az állami és magánszereplők közötti együttműködés különböző formáin át az állami szereplők szuverén cselekvéséig". A fogalomnak ez a tág definíciója fontos: a kormányzást Schuppert szerint nem az államot figyelmen kívül hagyó, hanem azt relativizáló fogalomnak kell tekinteni, olyan fogalomnak, amely igyekszik elkerülni a minden államközpontúsággal együtt járó túl szűk látásmód kockázatát, és amelynek hozzáadott értéke a perspektíva folyamatszerűségében és dinamizmusában rejlik (Lundgreen 2014, 28. o. f. ford. R.B.).

Röviddel ezután hozzászeli, "Ismét: "Állam" az (ókori) történészek számára?" címmel:

Milyen következtetéseket lehet levonni ebből a vázlatból? A modern vita teljes világossággal megmutatja, hogy bár az "államot" a történelem termékeként érdemes értelmezni, nem szabad korszakhoz kötött jelenségnek tekinteni. Az államiságot továbbá figyelembe kell venni ... mint folyamatot és nem mint államot. Az e folyamaton belüli mozgásokat másodsorban nem szabad a felemelkedés és bukás figyelmével vagy más teleologikus fogalmakkal összekapcsolni, hanem analitikusan gyengébb vagy intenzívebb államiságtént kell kezelni (sajátos előnyökkel és hátrányokkal). Ha ráadásul a politikatudomány a változó államiságot a jelenre jellemzőnek és az összehasonlító

történelmet a XIX. századra jellemzőnek, a szigorú "állami/nem állami" diktómiát az antikvitás elemzésekor is el kellene hagyni - Odüsszeusz Ithakában és Róma Diokletianus alatt így nagyobb differenciával lehetne bemutatni (Lund- zöld 2014, 34. o. f. Fordította: R. B.).

4. Időközi következtetés

A három tárgyalt példa - modernitás vagy premodernitás, állami vagy állami, állami vagy nem állami - azt mutatja, hogy egy összetett valóságot tekintve a kategorikus oppozíciókban és dichotómiákban való gondolkodás keveset mondhat el az államról, legalábbis akkor nem, ha a témát - mint ebben a könyvben - inkább analitikusan, mint normatívan kezeljük. Az empirikusan telített elemzésnek a sötét tónusok iránt kell érdeklődni, nem pedig a fekete-fehér iránt; tapasztalataink szerint itt történnek a dolgok, itt válnak láthatóvá az államiság átalakulásai a szektorok átrendeződésében és a megszokott határok felbomlásában. Ezért olyan módszertani megközelítésre van szükségünk, amely "fokozatelméleti", és lehetővé teszi az átmeneteket, a skálázást és a fokozatosságot.

II. A csúszóskála-megközelítés szükségessége

1. Fokozatokban és átmenetekben való gondolkodás: Több mint célszerűség

Ha ez a könyv és különösen ez a fejezet olyan sürgetően szorgalmazza a fokozatokban és átmenetekben való gondolkodást, akkor ez nem egy átmeneti megoldás, amikor és ahol az ellentétek és dichotómiák nem visznek tovább. Ezt illusztrálja Markus Meumann és Ralf Pröve vitája az abszolutizmus ideáltípusáról és a történészek zavaráról, amikor az ideáltípus és a kutatott kormányzati gyakorlat eltér egymástól:

Ha lemondunk... egy ideáltípus felállításáról egy nyitottabb, fenomeno- logikusan orientált heurisztika javára, hamarosan rájövünk, hogy Európa korántsem kizárólag monarchikus uralom alatt álló államokból állt, ahogy azt a XIX. században még feltételezték. Hirtelen a differenciálisan konstitált poliszok változatos táját fedezzük fel, amelybe nemcsak a nyugat- és észak-európai monarchiák (mint Anglia, Franciaország, Spanyolország és Dánia), hanem olyan köztársaságok, mint Hollandia és Svájc, városi kormányok (Velence és Genova), arisztokratikus rezsimek (Lengyelország), valamint a Régi Birodalom is beletartoztak. Az elkerülhetetlennek tűnő dualista megközelítés okozta probléma természetesen akkor is felmerül, amikor a hatalom "belső" gyakorlásáról szóló eltérő figyelmeket fogalmilag osztályozzuk: vagyis a kormányzatban való részvételtől vagy a kormányzással való együttműködésről a birtokok, az uralkodó

A jog "helyes" fogalmát keresve

elkötelezettségéről a nat-

a helyi jog, a szabályozás kudarca, hogy a "terepen" nem érvényesül, a helyi ellenállás stb. Az "abszolutizmus" paradigmája iránt elkötelezett kutatásnak még nem figyelt jobb megoldást, minthogy ezeket a jelenségeket "a nem abszolutizmus az abszolutizmusban" címszó alatt figyelembe vegye - Gerhard Oestreich eléggé tehetetlen reakciója az 1960-as években a témával kapcsolatos kutatási figyelemre (Meumann és Pröve 2004, p. Transl29.. R.B.).

Ezzel a példával azt szeretnénk megmutatni, hogy a fokozatosságban és átmenetekben való gondolkodás nem csak akkor jöhet szóba, amikor a fekete-fehér kategorikus képek nem képesek megragadni egy helyzetet; ezt a megközelítést már a kezdetektől fogva el kell fogadni, hogy az állam és a jog valóságának reális elemzését biztosítsuk, legyen szó az "*étatizáció*" (Chevallier 1999) különböző fokainak vizsgálatáról vagy a "kötelező erő és de facto kötelező effect" (Röhl 2007 a nemzetközi szabványosításra hivatkozva) különböző mértékű szabályairól.

2. A bináris logikától a kozmopolita logikáig?

H. Patrick Glenn, aki a jelen szerzőhöz hasonlóan a fokozatosságban és átmenetekben való gondolkodás mellett érvel, a *The Cosmopolitan State* című könyvében a klasszikus bináris logikát a "kozmosopolita gondolkodásban" a "kozmosopolita logikák" felváltására szólít fel (2013, ff295. o.). Bár a helyes módszertani megközelítésről szóló vita véleményünk szerint nem a differenti logikák közötti konfrontáció problémája, alapgondolata mégis rendkívül releváns a tárgyalt kérdés szempontjából.

Ezt mondja a *bináris logikáról*:

Az azonosság törvényéből logikusan következik a gondolkodás két további "törvénye": az *ellentmondásmentesség törvénye* és a *kizárt közép törvénye*. Adott A, amely radikálisan különbözik a nem-A-tól, a kettő nem lehet egyszerre afirmált, nem fedheti egymást, tehát nem lehet A és nem-A: Nem [A és nem-A], hiszen ez ellentmondásos lenne, egyszerre afirmálna egy tételt és annak tagadását. Az azonosság és az ellentmondásmentesség törvénye alapján tehát az A vagy nem-A kell, hogy legyen, és itt merül fel sok jelenlegi jogi probléma, ami a kizárt közép törvénye. Ellentmondásos álláspontok között nincs középút. Miért kell, hogy legyen egy logikai szabályunk az A és a nem-A-ra? Ez a radikális szétválasztás vagy azonosság elvéből következik. Mivel A attól függetlenül létezik, ami nem-A, a nem-A határa pontosan ott kezdődik, ahol A határa véget ér, és nem lehet középút közöttük. A nem-A galaktikus jellegű, és felfal minden lehetséges középút. Ahogyan nemrégiben fogalmaztunk, vagy van 3,75 dollárunk egy tejeskávéra, vagy nincs (Glenn 2013, 262. o.).

Ennek a bináris logikának is megvannak a maga hősei, akiket Glenn "hírhedt dichotomizálóknak" nevez; listáján szerepel Jean Bodin a szuverenitáselméletével, Thomas Hobbes az "amorális anarchia vagy a szuverenitás" közötti ellentétével.

Leviatán" és - a jogi filmben - Hans Kelsen a jogfilozófiai alapnorma-elméletével.

Ez a klasszikus bináris elmélet Glenn szerint nem képes megragadni a mai valóságot:

A közelmúltban a logikában "sok értékű fordulat" következett be, amelyet "új" logikák kifejlesztése kísért. Ez a klasszikus vagy bináris logikától való elfordulás annak felismerése felé, hogy a világ sokkal összetettebb hely, mint amit Platón *divisio-módszertana* szemléltet. Ez azért következett be, mert a klasszikus logika mint általános intellektuális eszköz inherens módon sebezhetővé vált. Elkerülhetetlenül kihívások elé került, ontológiailag, logikailag és jogilag (Glenn 265. o.2013.,).

Egy "többértékű világnak" "többértékű logikára" van szüksége. A Glenn által említett "fordulat" a többértékű logikák felé valójában nem is olyan újdonság. Már 1920-ban Jan Łukasiewicz lengyel filozófus és logikus formalizált egy figyelmet, az első többértékű logikai kalkulust, és azóta az ismeretek ezen a figyelemterületen is fejlődtek (Gottwald 2015). Az azonban egyértelmű, hogy ez a felismerés nem mindenhol jutott el a társadalomtudományokba. Glenn megjegyzései ezért annál tanulságosabbak és hasznosabbak számunkra:

A többértékű logika lényegi jellemzője, hogy "*fok-elméleti*", amikor a bináris opciót olyanra cseréli, amely tolerálja a fokokat, általában igazságfokozatokban kifejezve (mint például a "van benne igazság" kijelentésben). Míg a differens és ellentétes törvények a klasszikus logika szerint konfliktusban vannak, addig a többértékű logika megengedné a relatív *alkalmazhatósági* fokok értékelését és a választás árnyaltabb eszközeit ... (Glenn 2013, 267. o.).

Ezután idéz néhány szerzőt, akiket jó úton járónak tart:

Michael Taggart úgy döntött, hogy az új-zélandi közigazgatási jogban a mai közigazgatási jogot már nem szolgálják jól a múltban uralkodó kettősségek - fellebbezés / felülvizsgálat, érdem / jogszerűség, eljárás / tartalom, mérlegelés / jog, jog / politika, tény / jog -, és hogy ezeket a *felülvizsgálati lehetőségek "csúszó skálájával vagy szivárványával"* kell felváltani, a szivárvány egyik végén lévő korrektségi felülvizsgálattól a másik végén lévő igazságtalanságig. Továbbá, mint a szivárványban, a színek vagy belső kategóriák "észrevétlenül elmosódnak vagy egymásba olvadnak"; nincsenek "rázkódások". Joseph Singer arról írt, hogy "egy középút" kell létrehozni, amely a "gyakorlati ész" fogalmának újjalesztésén alapul, Christine Bell pedig a béke törvényének vagy lex pacificatorijának megalkotása során arról írt, hogy a bináris megkülönböztetések között át kell lépni, és ki kell alakítani a "*konstruktív kétértelműséget*". Az állampolgárság jogában a bináris megkülönböztetést különösen bírálták, és Neil Walker elégedetlenségét fejezte ki a "tagság dichotomizáló nyelvezetével", és az állampolgárság mint "köztes fogalom mellett érvelt, amely megkérdőjelezi a

bináris oppozíciók sorozatát, amelyek a westfáliai államrendszer politikai képzeletvilágát ...reflektálják". Linda Bosniak szándékosan használja az "idegen állampolgárság" fogalmát, hogy az idegenek jogainak "felfelé ívelő skáláját" alkalmazza, akik fokozatosan gyarapodnak.

a helyi társadalommal való azonosulásuk. Nick Barber ír az állampolgár és az alany dichotómiájáról, de inkább "egy spektrum pólusaként, mintsem hermetikusan lezárt kategóriaként" (Glenn p2013,. f270.) gondolkodik róluk.

Glenn gondolkodásának ezen mintái alkalmasak arra, hogy megmutassák a szándékait. Ha meg akarjuk ragadni a transznacionalizálódó világ realitásait, akkor *csúszóskálás megközelítésre* van szükségünk. Teljes mértékben támogatjuk ezt a figyelmet; de hogy új logikákra van-e szükség, az még a jövő zenéje.

3. A méretezésben való gondolkodás ésszerű méretezési kritériumokat igényel

Az elsődleges példa ismét az *állam*: számtalan szerző foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy politikai közösségnek ahhoz, hogy államként jellemezhesse magát. A *The Oxford Handbook of the State in the Ancient Near East and Mediterranean* (2013) című kötetben Walter Scheidel "Studying the State" című bevezetőjében található egy kiemelkedő áttekintés, amelyre utaljuk az olvasót. Ehelyett ismét Christoph Lundgreen történészhez fordulunk, az "Államiság a (korai) görög világban" című habilitációs projektjének vázlatához, amelyet szíves rendelkezésünkre bocsátott.

Az első bekezdés az "állam vagy nem állam" csapdájából való kilépéssel foglalkozik az államiság fogalmának felhasználásával, amely új perspektívákat nyit a történészek számára:

Történészek és régészek, politológusok és jogászok egyaránt foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy mi számít államnak. Az utóbbiak a közelmúltban az EU szerepéről és koncepciójáról, valamint a "bukott" és "bukott" államok jelenségéről vitatkoztak világszerte. Az ebből adódó kategorizálási problémák a szuverenitás fogalmának és a *Staatsvolk*, *Staatgebiet* és *Staatsgewalt* - állami polgárság, állami terület és államhatalom - fogalmainak újraértékeléséhez vezettek, amelyek Max Weber (és Jelinek) óta klasszikus hármast alkotják. Minden fogalomalkotási diffikusság ellenére ez off ad egy nagy lehetőséget az úgynevezett premodernitás kezeléséhez. A hisztórikusok egészen differensen tehetik fel a régi kérdéseket, ha - mint az újabb kormányzati kutatásokban - az összes politikai entitásnak a nyugati elő- hatalom államához vezető teleologikus (és többnyire pozitív konnotációjú) fejlődési vonalát felváltja az "állam mint folyamat" fogalma, és az "állam vagy nem állam" dichotómiáját az "államiság" fogalma váltja fel, amely (csak) a kulcsfontosságú monopóliumok fokozatos bevezetésével foglalkozik. Konkrétan az "állam mint minden emberi közösség általánosan elfogadott szerveződési szintér" (többek között Eduard Meyer), mint ahogyan az "állam mint a korai modernitás valódi terméke" (többek között Christian Meier Carl Schmitt

nyomán) effikcionális fogalmait is meghaladják vagy újból megkérdőjelezik (Lundgreen, 1. o. Ford. R. B.).

Lundgreen következőképpen az államiság különböző dimenzióit kívánja megvizsgálni, és kilenc olyan mutatót javasol, amelyek segíthetnek az államiság definiálásában:

III. Az államiság dimenziói

- a) Külső nézőpontból (de facto államiság / mérve: döntéshozatali hatalom, szervezeti hatalom, legitimációs képesség)
- b) Belső nézőpontból (saját észlelés, szimbolikus oldal, "identitás")
 1. Adók / díjak / illetékek
 2. Polgári jogok
 3. Katonai szolgálat
 4. Politikai intézmények / jogalkotás / igazságszolgáltatás
 5. Mintage
 6. Oktatási / temetkezési szabályok
 7. Kolonizáció
 8. Műemlék épületek és köztetek
 9. Kulturális és vallási fesztiválok (Lundgreen, p. Transl3.. R.B.).

Ez egy lenyűgöző megközelítés, és teljes mértékben összhangban van a "jog vagy nem jog" figyelem vizsgálatára javasolt eljárással. Ezzel a bátorítással térjünk rá a definíciós és átmeneti kritériumok kidolgozására a szabályok világában.

- E. Fokozati és átmeneti kritériumok kidolgozása a szabályok világában: "Ha úgy néz ki, mint egy kacsza, úgy úszik, mint egy kacsza, és úgy hápog, mint egy kacsza, akkor valószínűleg kacsza."²

A szabályok világában való eligazodást megkönnyíti, ha elgondolkodunk azon, hogy milyen mutatók hívnak fel bennünket arra, hogy a szabályrendszereket jogként kezeljük. A hangsúly tehát nem a jogforrás-elmélet által elismert egyértelmű esetekre, mint például az állam által alkotott jog, a szokásjog és az isteni jog, hanem azokra a szabályokra helyeződik, amelyek normatív státusza bizonytalan: Jognak tekintendők-e, és ha igen, milyen jognak? Erre a második kérdésre is választ kell találni: nem arról van szó, hogy az állami jog területét egyszerűen kiválasztott esetekkel kerekítsük ki, hogy aztán a többi a "szociológiai értelemben vett jog" tágas címszó alatt figyelembe vegyünk, hanem arról, hogy a jogi univerzumon belül megkülönböztessük a jog különböző fajtáit, amelyek különböző közelségben állnak az állami joghoz. Ahhoz, hogy ezt a közelséget pontosabban definiálhassuk, *erőtéljes mutatókat* kell kidolgozni, ami a jelen szerző feladata.

- 2 Ez a lényegre törő aforizma vezeti be Andreas Engert tanulmányát a privát normakijelölő hatalomról (2014, 301. o.).

a "Mi a jó kormányzás?" és a "Mik azok a kudarcos államok?" címszavak alatt. (lásd Schuppert 2010).

A mutatók kidolgozásakor nyilvánvalóan nincs értelme egyszerűen összegyűjteni, felsorolni és számozni őket: kezdettől fogva szisztematikusabb megközelítésre van szükség. Az első lépés tehát az, hogy három különböző nézőpontból vizsgáljuk meg, hogy mi számít jognak: a *szabályozás címzettjeinek nézőpontja*, a *szabályalkotó hatóságok nézőpontja*, valamint az úgynevezett *funkcionális nézőpont*, amely a különböző típusú szabályozások közötti funkcionális hasonlóságokkal foglalkozik. Paul Schiff Berman javaslatát követve, miszerint "azt tekintjük jognak, amit az emberek jognak tekintenek", először a szabályozás címzettjeinek perspektívájához fordulunk.

I. A szabályozás címzettjeinek nézőpontja

1. Miért tartják be a nem állami törvényeket?

Az állam által alkotott jog jogilag kötelező érvényű; a jogközösség minden tagjától általános engedelmisséget követel. De miért kellene a nem állami szabályok címzettjeinek engedelmeskedniük, és - a tényleges viselkedés alapján (magas megfelelési arány) - jogként kezelni őket? A "normákat" mint a szabályozás egyik típusát vizsgálva Oliver Lepsius (2007) a betartás három okát azonosítja:

- * Először is, a szabványok kötelező ereje a társadalmi vagy ökonomikus hatalomkoncentrációból eredhet, ami azt eredményezi, amit mi *tényszerűen kötelező megfelelésnek* fogunk nevezni:

Olyan szabványoknak, amelyek nem győznek meg minket, *társadalmi megfelelési* okokból tesszünk eleget: mert mások is betartják őket, mert meg akarunk maradni az üzletben, mert jelen akarunk lenni bizonyos piacokon; röviden, mert máskülönbben társadalmi vagy gazdasági hátrányokat kockáztatunk. A kötelező erőnek ez a formája klasszikusnak is tekinthető: a magánjog által szabályozott cselekvést mindig is a társadalomban uralkodó hatalmi viszonyok alakították, amelyek *tényszerű heteronóm kötelezettséghez* vezetnek (Lepsius 2007, p. 366. Fordítás. R.B.).

- * Másodszor, létezik az, amit *elkerülési stratégiának* nevezünk: a nem állami szabályokat azért tartják be, mert ha a tőlük várt rendezési és ellenőrzési effektusok nem valósulnak meg, az állam valószínűleg jogi lépéseket tesz a betartás kikényszerítésére.

Lepsius:

Ez azonban azt feltételezi, hogy a normákat formális átalakítással a jogrend részévé lehet tenni. Így a szabványok jogilag kikényszeríthető alkalmazásához szükség van

nem egy jogrendben való absztrakt-általános érvényességéből fakad; ugyanúgy lehet a jog intézményi és hatásköri szempontból differenciált jogkonkretizálódási folyamata során történő eseti recepció következménye (Lepsius p2007., Transl365.. R.B.).

- * Harmadszor, és végül, a normák iránti elkötelezettséget a normák racionalitásába vetett hit is okozhatja:

Az ember aláveti magát a szabványoknak, mert azokat egy semleges, racionális, szakértők által irányított és a különböző érdekeket figyelembe vevő eljárás során dolgozták ki. A döntő tényező a szabványokat kidolgozó intézmények és az általuk alkalmazott eljárások részletes kialakítása. Megfelel-e a szabványok megállapítására alkalmazott eljárás a semlegesség, az érdekek sokfélesége és a reprezentativitás követelményének? A szabványok kidolgozása az érdekelt felek részvételén vagy a szakértők szaktudásán alapul?

A szabványosítással foglalkozó szakirodalom joggal ragaszkodik az ilyen szempontokhoz, amelyek azonban nehezen általánosíthatók. Nem ritkán a szabványügyi szervezetek a közigazgatási eljárásjog elveire - például az amerikai közigazgatási eljárási törvényre (APA) - támaszkodnak, hogy a szabványok kötelező erejének előfeltételeként az eljárási semlegességbe vetett hitet Röhl is hangsúlyozza, hogy a strukturális követelmények

A nemzetközi szabványalkotásból fakadó követelmények szintén a demokrácia elvének következményei, így olyan szabványalkotási eljárásokat követelnek meg, amelyek átláthatóság, az érdekek figyelembevétele és a szakértelem felhasználása tekintetében jól összehasonlíthatók a nemzeti szabványalkotási eljárásokkal. A szabványügyi szervezetek az állami jogalkotásból kölcsönöznek eszközöket és rendelkezéseket, hogy hitet keltsenek az általuk létrehozott eredmények legitimitásába vetett bizalomban, ami viszont önállósodáshoz vezet (Lepsius 2007, f. o365. Ford. R.B.).

Különösen érdekes természetesen a harmadik pont. A "szabványbaromfi" egyértelműen a kacsák világához való tartozását bizonyítja azzal, hogy *eszközöket és rendelkezéseket kölcsönöz az állami jogalkotásból*. Harm Schepel (2005) "*normatív kölcsönzésnek* nevezi a köz- és a magánszféra között" (Schepel 2005, 6. o.) a szabványok legitimitásának előmozdítására irányuló stratégiát; és ahogy a 3. fejezetben láttuk, a szabványok előállításának folyamatai valóban sok ponton hasonlítanak az állami jogalkotás folyamatára.

2. Heteronómia mint a rokonság bizonyítéka

Andreas Engert (2014) úttörő és meggyőző tanulmányában a piaci szabályok szabványosításáról mint a heteronómia egyik formájáról a szabályozás címzettjeinek szemszögéből a nem állami szabályok

heteronómiáját azonosította, mint *a joggal való kapcsolatuk megállapításának kritériumát:*

A következő vizsgálat elsősorban az elméleti/fogalmi ismeretek megszerzésére irányul. A cél annak bemutatása, hogy a magánfelek által alkotott szabályok miért nevezhetők bizonyos körülmények között "normáknak", még akkor is, ha a jogforrás-elmélet értelmében nem jogi normákról van szó A norma ...döntő jellemzőjének a heteronómiát tekintjük, vagyis a szabály kötelező effektusát a szabály tartalmát influálni nem képes kívülállókra nézve. A heteronómia az állam által alkotott jog szerinti irányelvekből eredhet. De - ez a legfontosabb tézis - a szabályok szabványosításának szükségességéből is eredhet. a hálózati effektusok közgazdasági elmélete segít megmagyarázni, hogy egy szabály pusztá terjesztése bizonyos kényszert jelenthet arra, hogy ugyanazt a szabályozást alkalmazzák a privát autonóm tranzakciókban. *A heteronómia tehát az egyén feletti piaci gyakorlatokból is eredhet.* Emellett a magánintézmények is befolyásolhatják a normaképzést, és így elsőbbségi normaalkotó hatalmat gyakorolhatnak. A magánnormák heteronóm effektusa közös érdekeket szül az adott környezetben. A magánnormák ezért hasonlítanak az államilag alkotott jogra, például a diszpozitív, törvénybe iktatott jogra (Engert p2014.. Transl303.. R.B.).

Hogy ez ne maradjon túlságosan elvont, Engert három példát mutat be, amelyek közül a következő különösen fontos a mi céljaink szempontjából (a másik kettő a német vállalatirányítási kódex és a nemzetközi számviteli standardok szabályai):

A transznacionális szabályozási rendszer jól ismert példája az International Swaps and Derivatives Association (ISDA) szabályai, amely a bankok, szolgáltatók és a tőzsdén kívüli (OTC) származtatott ügyleteket igénylők világméretű szervezete. A pénzügyi válságtól függetlenül a kockázatokkal továbbra is tömegesen kereskednek ezeken a piacokon. Az ISDA-szabályok a származtatott ügyletek standard rendelkezései. A mag a szerződő felek között létrejött, a kötelmi jog által szabályozott valamennyi származtatott ügyletre vonatkozó egységes szabályokról szóló keretmegállapodás. Tartalmazza többek között a teljesítési módokat, a teljesítés elmulasztásának következményeire, valamint az elszámolásra és a nettósításra vonatkozó rendelkezéseket. A keretmegállapodáson kívül az ISDA-szabályok tartalmazzák a hitelgaranciákra vonatkozó szerződéses dokumentumokat, valamint az egyes származtatott ügyletekről szóló, a kereskedett kockázatokat leíró defini- kciókat. Az ISDA becslése szerint a világon a tőzsdén kívüli származtatott ügyletek 90%-át az ő szabályai alapján kötik (Engert 2014, 304 f. o. Transl. R.B.).

Ha a szabályozás címzettjei úgy érzik, hogy az ilyen rendszerek heteronóm jognak minősülnek, az - ahogy Engert kifejti - az úgynevezett hálózati effektusok miatt van:

Hálózati effektusról akkor beszélünk, ha egy eszköz hasznossága nemcsak a tulajdonságaitól függ, hanem attól is, *hogy hány más kereső* választja ugyanazt vagy egy kompatibilis eszközt. A hálózati effektus nyilvánvaló példája a telefonálás: a telefon önmagában haszontalan; hasznossága csak akkor keletkezik és növekszik, ha más emberek csatlakoznak ugyanahhoz a telefonhálózathoz (Engert 2014, p. Transl310.. R.B.).

Vannak közvetlen és közvetett hálózati hatások:

Közvetlen hálózati hatások csak akkor keletkeznek, ha egy megállapodás melletti döntés az adott piaci szereplőt a jövőbeni ügyletek tekintetében differenciális ügyletekre kötelezi.

piaci szereplők - legalábbis abban az értelemben, hogy bármely más megállapodás alkalmazása költségesebb lenne (Engert 2014, p. Transl311.. R.B.).

Még érdekesebbek a közvetett hálózati effektusok, amelyek akkor keletkeznek, amikor a piaci szereplők azért alkalmaznak bizonyos szabályokat, mert így részt vehetnek a kipróbált és bevált kollektív szabályozási ismeretekben:

A piacon már régóta tesztelt és kipróbált elrendezés erős garanciát nyújt a helyességre. Olyan gyakorlati jogi tapasztalatokat is tárolhat, amikor az eredeti események már régen feledésbe merültek. Az egyének számára ezért bölcsebb lehet vakon bízni az évtizedek alatt felhalmozott kollektív szabályozási ismeretekben, mint saját maguknak ellenőrizni a dolgokat. Ez *párhuzamot von az állam által alkotott törvényekkel*, amelyek megfelelőségére a feleknek szintén vakon kell hagyatkozniuk. Ezért diffícultnak fog bizonyulni a piaci szereplőket lebeszélni arról, hogy ismételten differenciált, kipróbált és bevált megállapodásokat alkalmazzanak (Engert 2014, p. Transl316.. R.B.).

Összességében úgy tűnik, hogy a szabványok valóban a kacsák családjába tartoznak.

II. A szabályalkotó hatóságok nézőpontja

Ebben a figyelemben is két példát választottunk. Két olyan szabályalkotó hatóságot fogunk szemügyre venni, amelyek kifejezett akarattal rendelkeznek arra, hogy a saját területükre vonatkozóan a tagjaikra nézve kötelező érvényű "törvényt" alkossanak.

1. A sportszövetségek mint szabályalkotók

Nem könnyű megmondani, hogy a versenysport szabályai jognak számítanak-e, de két nagyon jó okunk van azt hinni, hogy igen.

Ami a németországi jogi helyzetet illeti, a sport területén az egyesületi jognak aligha lehet megtagadni a jogállást, mivel mind a szerződési jog, mind az egyesületi jog hídjai ugyanarra az eredményre vezetnek. A 3. fejezetben láttuk Klaus Vieweg mondanivalóját, és itt is idézzük a témával kapcsolatos meggyőző feldolgozását.

Mivel Vieweg munkáját a jogi tények tanulmányozásának tekinti, joggal helyez nagy hangsúlyt az egyesületek érdekeire és önértelmezésére. Újra és újra hangsúlyozza, hogy különösen a belső sportegyesületek tekintik magukat autonóm jogalkalmazó és jogérvényesítő hatóságoknak:

A nemzetközi sportszövetségek természetesen nem határozzák meg, hogy

szabályaik, szankcióik és egyéb döntéseik milyen jogállást élveznek egy adott államban. Ez nem meglepő, hiszen *a legtöbb ilyen szövetség elzárkózik az állam jogától*, és nagyrészt figyelmen kívül hagyja annak pusztá létezését. *Elégedettek a de facto autonómiájukkal a meghatározás és a*

olyan *szabályok alkalmazása*, amelyeket nem csak a nemzeti tagszövetségeikre, hanem a klubokra, sportolókra és az officialistákra, valamint a külső személyekre is alkalmaznak. Az ő szemszögükből a normák felállítása és alkalmazása egyenlő a törvényhozással és a törvények érvényesítésével (Vieweg 1990, 122. o. Ford. R.B.).

Röviden azt mondhatnánk, hogy a sportegyesületek olyan szabályalkotó hatóságok, amelyek kifejezett jogalkotói akarattal rendelkeznek, ami például abban nyilvánul meg, hogy az állami jogalkotás nyelvezetét és fogalmait használják, és saját joghatósági rendszert is létrehozhatnak.

2. A katolikus egyház mint a jog egyháza

A katolikus egyház önértelmezésével foglalkozó irodalom átolvasása során kiderül, hogy három dolgot idéznek fel állandóan, mintha állandó harmóniában lennének: az *isteni alapot*, az egyházat mint *sajátos intézményt* és az egyház *jogi felépítését*. Érdekes ennek az állapotnak a megfogalmazását egy nem katolikus megfigyelőre bízni. Friedrich Wilhelm Graf protestáns teológus felsorolta mindazt, ami számára különösen katolikus; íme egy részlet:

A római katolicizmus egészen másképp gondolkodik az egyházzal, mint a különböző protestantizmusok. A római egyház *jogi intézmény*, amely magát közvetlenül az isteni törvényben (*lex divina*) megalapozottnak tartja, és mind a mai napig nor- matív etikai tekintélyt követel magának az állammal és a társadalommal szemben (...Graf p2008., Transl137.. R.B.).

De ez még nem minden. A "Codex Iuris Canonici" formájában a katolikus egyháznak saját jogrendje van, amelyet az "egyház" intézmény identitásának szükséges alkotóelemeként értelmeznek. A katolikus szerző, Joseph Listl megjegyzi:

Az egyház ... nem pusztán külsődleges és, úgy mond, két önmagában heterogén elem pusztán additív összessége: lényegében és ezért szükségszerűen *egyszerre üdvösségközösség és jogilag alkotott társadalom*. ...

Bár az egyházjog természeténél fogva spirituális jog, amely az egyház és annak küldetése, Isten igéjének hirdetése szolgálatában áll, az a tény, hogy az egyház egy hierarchikusan szervezett társadalmi társulás is, azt jelenti, hogy fenomenológiai szempontból az egyházjog az *állami joghoz hasonló struktúrával rendelkezik*. Ez azt jelenti, hogy - amint Hans Barion helyesen megjegyezte - a Codex Iuris Canonici rendelkezései a katolikusok számára pontosan ugyanolyan - nem társulási, hanem szuverén, nem elismerést követelő, hanem adott - tekintéllyel bírnak, mint az állami jog rendelkezései az állam polgárai számára (Listl 1991, 459. o. f. Ford. R. B.).

Röviden, a katolikus egyházhoz hasonló sportegyesületek olyan kormányzati kollektívák, amelyeket elsősorban az önszabályozásra való kifejezett akarat jellemez, és amelyek

a saját területükön autonóm vagy félautonóm módon meghatározott szabályokat a tagjaikra nézve kötelező érvényű jognak tekintik.

III. A funkcióorientált szemlélet

1. Funkcionális egyenértékűség

Funkcionális egyenértékűségről beszélhetünk, amikor a *nem állami szabályozás helyettesíti az állam által alkotott jogot*, mert az állam nem tudja vagy nem akarja maga szabályozni a dolgokat, és ezért nem lép fel jogalkotóként. Ez lehet, mint a transznacionális szabályalkotás esetében, egyszerűen azért, mert az államnak nincs megfelelő szabályozási kompetenciája, vagy mert a magánszervezetekre és/vagy a civil társadalomra bizza bizonyos, speciális szakértelmet és episztemikus tekintélyt igénylő ügyek szabályozását. Három példa illusztrálja ezt.

a) A szabályozási hiányosságok pótlása I:

Magán normatív rendezések mint az állam által alkotott jog helytartói

A "privát normatív rendezések mint az állam által alkotott jog helytartói" megfogalmazás Nils Ipsen tanulmányából származik, amely a privát normatív rendezésekről mint transznacionális jogról szól. Ő a következőket mondja:

A társadalom állandóan fejlődik. Az állam a jogalkotás során nem tud lépést tartani ezzel a fejlődéssel.

társadalmat vagy technológiát nem szabályozza azonnal az állam, így *jogi kérelem* keletkezik. A magánjogi normatív rendezések ezt a rést bezárhatják; de bizonyos esetekben csak átmenetileg (Ipsen 2009, p. Transl211.. R.B.).

A magánjogi normatív rendeletek ilyen helytartó funkciójára jó példa az úgynevezett *felvásárlási kódex*, a Tőzsdei Szakértői Bizottság által kidolgozott szabályrendszer, amely nagyrészt beépült az értékpapír-vásárlási és felvásárlási törvénybe január 1-jén. 2002.

Az is érdekes, hogy mit mond Steffen Augsburg az érintett normakövető testület minősítéséről. Megjegyzi, hogy az uralkodó vélemény a *tőzsdei szakértői bizottságot* tisztán magánszervezetnek tekinti, ugyanakkor megkérdőjelezi ezt a pontatlan hozzárendelést a magán-informális szektorhoz, mivel a bizottság valamiféle "korcs":

A kódexet a tőzsdei szakértői bizottság dolgozta ki, amely a szövetségi

pénzügyminisztériumhoz tartozó, de nem annak részét képező intézmény, és
amelynek feladata, hogy tanácsot adjon

a szövetségi kormányt a tőke- és tőzsdei jogi kérdésekben. A szövetségi kormányra vagy a szövetségi pénzügyminisztériumra való hivatkozás hiánya akadályozza a kódexet a kormány és a minisztérium informális adminisztratív ajánlásának minősítését; a felvásárlási kódexről szóló minden közlemény vagy jelentés csak a tőzsdei szakértői bizottságot nevezi meg szerzőként. Ezért az az általános és látszólag vitathatatlan nézet, hogy a felvásárlási kódex kizárólag magánjogi alapokon nyugszik. Ezzel szemben nem szabad elfelejteni, hogy a Bizottságban való tagság a szövetségi pénzügyminisztérium általi jelöléstől függ. Funkcióját tekintve a Tőzsdei Szakértői Bizottság hasonlít a Weber által "kollegiálisnak" nevezett közigazgatás szakértői testületeire. Nem saját kezdeményezésére, hanem "a szövetségi kormány felkérésére" jár el. Bár megfelelő jogalap hiányában nem gyakorolja a *hatósági jogköröket*, kiemelkedő pozíciója szükségessé teszi, hogy az informális szintet nagyobb legitimitással ruházzák fel, és a szervezetre (különösen a tagságra) és az eljárásokra vonatkozó szabályokat is meg kell állapítani (Augsberg 2003, 280. o. Fordította: R.B.).

Akárhogy is, ez a *hibrid normakövető testület* adta ki a felvásárlási kódexet, amelyet, mint láttuk, az értékpapír-vásárlási és felvásárlási törvény váltott fel, mivel a szövetségi kormány megfelelőnek és helyesnek tartotta, hogy a függőben lévő uniós irányelvet ne egy informális kódexbe, hanem törvénybe ültessék át, amely azonban nagyrészt átvette a kódex rendelkezéseit. Az értékpapír-vásárlási és átvételi törvény elfogadása tehát "egy olyan normatív szabályozási technikát illusztrál, amellyel a már létező önszabályozási mechanizmusokat az állam kisajátítja és törvényi jogba ülteti át" (Augsberg 2003, Transl289.. R.B.).

b) A szabályozási hiányosságok pótlása II:

Általános szerződési feltételek

A bevezető fejezetben az állam és a jog fokozatos szétválasztása címszó alatt foglalkoztunk ezzel a témával; ezért röviden fogalmazunk. Tilman Röder szerint az ilyen, mindenekelőtt a biztosításban és a közlekedésben használt szabványos szerződési feltételek gyors elterjedését két fő tényezőnek köszönhetik: a világgazdaságba erősen integrálódott ágazatokban a szabványosítás szükségességének, valamint a törvényi szabályozás hiányának, ami *szabályozási rést* eredményezett, amelyet a gazdasági szereplőknek kellett figyelembe venniük. Így Röder szerint a szabványosított szerződéses elemek "lényegében más funkciókat töltenek be, mint a két szerződő fél közötti egyedi megállapodások. *Céljuk a házon belüli racionalizálás, a gazdasági hatalomgyakorlás, az állami szabályozás szisztematikus kiszorítása volt; és*

teret biztosítottak a jog állandó aktualizálásának. Csak a

szabványos formaszerződések alapján lehetett kezelni az üzleti életben kialakult egyre összetettebb együttműködési, befektetési és cserekapcsolatokat" (Röder 2006, f320. o. Ford. R.B.).

Ezt szem előtt tartva nem lehet kétséges, hogy ezek a szabványosítási gyakorlatok a *normaképzés folyamatához* kapcsolódnak. A szabványszerződések irányítják a piaci szereplők viselkedését, akiket ezek vezérelnek és rájuk támaszkodnak. Amiben ezek alapján megállapodnak, azt tekintik mérvadó szabályozási rendszernek, amely helyettesíti, továbbfejleszti vagy akár meg is kerüli a meglévő törvényi szabályozást. Olyan típusú szabályalkotással van tehát dolgunk, amely "inkább a jogalkotási folyamatokra, mint az iparban alkalmazott szerződéses gyakorlatra" emlékeztet (Röder 2006, 319. o. Ford. R.B.).

2. A szabályozási beavatkozás típusa és intenzitása

a) Szabályozási típus Kollektív

Nyilvánvaló, hogy a szabályozási beavatkozás intenzitása nagyban függ attól, hogy milyen típusú szabályozási kollektíva avatkozik be. Nyilvánvalóan nagy differenciát jelent, hogy valaki egy önkéntes egyesülethez csatlakozik-e hobbija és szocializációja céljából - mint például egy horgász- vagy hegymászóklub -, vagy belép egy szociológiai értelemben vett "totális intézménybe", mint például egy börtönbe, kolostorba vagy bentlakásos iskolába (Goffman 1961, ff1. o.).

Ebben az összefüggésben különösen érdekesek azok a kollektívák, amelyek a tagok részéről az "intézményükkel" vagy közösségükkel való nagyfokú azonosulástól függenek és azt igénylik. Ezt már tárgyaltuk a fejezetben a közösségformáló normatív rendek címszó alatt². Egy átmeneti példa rávilágít a *közösség és a regulatív intenzitás* közötti kapcsolatra.

A Süddeutsche Zeitung cikke "Az egyenlőség birodalmában" ("*Im Reich der Gleichen*", Ulrich 2014) címmel egy alapvetően keresztény közösségről, amelyet Don Zeno katolikus pap alapított Toszkánában a második világháború levegőjében, és amely a kapitalista meritokratikus társadalom alternatíváját igyekszik felmutatni. Ulrich a következőképpen írja le a közösség alapkoncepcióját:

Üdvözöljük a Nomadelfiában, egy kerítés és fal nélküli közösségben, amely nem kíván sem világtalan, sem teljesen e világból való lenni. Egy mikroállam,

amelynek alkotmánya az evangélium, és amelynek hajtóereje nem a verseny és a fogyasztás, hanem a testvériség...

ness. A globális kapitalizmus alternatív koncepciója, egy olyan mikrokozmosz, amelyben nincs munkanélküliség, nincs nyugdíjrendszer, nincsenek osztályzatok vagy bukás az iskolában, nincsenek családnevek, nincs pénz, nincs magántulajdon, nincs karrier, és nincsenek üzletek - de nincs parfüm, nincs új márkás ruha, nincs családi nyaralás, kevés magánélet, és alig van helye az egyéniségnek. Mindenkinek képességeihez mérten kell hozzájárulnia a közösség életéhez, mindenkit a szükségleteihez mérten látnak el; egy furgon járja a falut, amely fogkefét, szappant, tésztát, tejet, kenyeret, bort és olívaolajat osztogat; a termékek egy 80 százalékát helyben termesztik. Senki sincs egyedül, senkinek sem kell szuperflúzióban éreznie magát. "Se szolgál, se úr" - ez a mottója Nomadelfiának, ahol mindenki sorra veszi a nehéz munkákat, és még az elnökeknek is ki kell ganéznia az istállót (Ulrich 2014, 11. o. R.B.).

Ami azonban minket érdekel, az az, hogy az ilyen szoros közösségi életet meg kell szervezni és szabályozni kell. A szervezéssel kapcsolatban azt olvassuk:

Ha valaki megkérdezi a Nomadelfia elnökét, hogy miért van egyáltalán posztja ebben az egyenrangú közösségben, és hogyan egyeztethető össze az engedelmesség a testvériséggel, azt válaszolja: "Minden közösségi életnek szüksége van egy minimális szervezetségre". Ezért vállalta el ezt a feladatot. Ezért van egyfajta fizetésügyi miniszter és bíró, aki a vitás kérdéseket kezeli. Őket mind a nomadelfiaiak gyűlése választja. És van egy pap is, aki vigyáz Don Zeno örökségére, akinek vétőjoga van minden döntés felett. Nemrég megvétőzta egy mérgező afrikai növény termesztését a bioüzemanyag előállítás érdekében. Ezt csak el kellett fogadni. Francesco, ahogy az elnököt hívják, egy fából készült íróasztalnál ül egy hűvös, csupasz officeumban, neonvilágítás alatt. Innen vezeti a kis közösséget egy igazgatósággal együttműködve. Ők döntenek el, hogy kinek mi a feladata: gondoskodni a gyerekekről, működtetni az iskolát, dolgozni a filkákban, a műhelyekben vagy az officeákban (Ulrich 2014, 12. o. Fordította: R. B.).

Mindenekelőtt *szabályokra* van szükség. A kommunikációs szakértő Sefora Sbaraglea a közösségben töltött gyermekkoráról számol be:

A nagycsoportos oktatásnak számos előnye volt, mondta. Soha nem érezte magát magányosnak. És Nomadelfiában nem voltak "mammonik", nem voltak mamafiúk. Később, római diákként sokkal jobban viselte az otthontól való távolmaradást, mint klasszikus családokból származó diáktársai. Fiatalkorában azonban nem volt minden rózsás. "Mi, nomadelfiai gyerekek úgy éreztük, hogy diffverzek vagyunk a többiektől, és nem pozitív értelemben. Kamaszként az ember mindig olyan akar lenni, mint a többiek". És ott volt a *közösség számos szabálya és tilalma*, kezdve a televízióval. "Olykor nem értettem, miért nem szabad valamit csinálnom". A pubertás fiatalság lázad Nomadelfiában is, mint mindenhol. "Talán azért erősebben, mert itt *több szabály van*" (Ulrich 2014, p. Transl12.. R.B.).

Ez a toszkán kirándulás tanulságos. Megmutatja, hogy az ilyen

társadalmi utópiákban a közösségi élet rendkívül *igényli a szabályozást*, és hogy egy ilyen szabályozási rendszer az *egész emberre* vonatkozik, nem pedig csak egy bizonyos társadalmi vagy szakmai szerepet betöltő egyénre. Ezzel elérkeztünk a következő ponthoz.

- b) A szabályozási beavatkozás tárgya:
*A társadalmi szerep, a teljes emberi lény, a méltóságától
megfosztott emberi lény*

Itt is rövidsége van szükség, mivel a téma nagy részét már megvitatták. Amint azt a fejezetekben részletesen láttuk, és2 különösen a *foglalkozásjogi*⁴, *rendelkezések* csak vagy elsősorban egy bizonyos szakma tagjaként betöltött társadalmi szerepükben érintik az embereket (összefoglaló 2008. május). Az ilyen foglalkozási jog a német nyelvben a "*Standesrecht*" nevet viselte, és egykor szorosan kapcsolódott a becsület fogalmához, míg napjainkban egyre inkább a szakmai minőségbiztosítás eszközeként értelmezik (lásd még Schuppert 2011e). Ezzel szemben a *vallási* közösségek általában nem egy adott társadalmi szerepben szólítják meg a híveket, hanem *egész életvitelüket* teszik a szabályozás tárgyává, beleértve az öltözködésre és az étkezésre vonatkozó szabályokat és tilalmakat is. Erre itt nem kell kitérnünk.

A *szabályozási intenzitás* szempontjából meg kell említeni azokat a szabályokat, amelyek az embereket kizárólag *kizsákmányolható munkaerőnek* tekintik, és hihetetlen határozottsággal és szigorúsággal fosztják meg őket méltóságuktól. Egy sokat tárgyalt példa, a szlávság, alkalmas lesz ennek illusztrálására.

Sven Beckert lenyűgöző könyvet írt a gyapotiparról, mint a globalizálódó kapitalizmus egyik legjobb példájáról (Beckert 2014). A "privatizált erőszak és a rabszolga-kereskedelem" címszó alatt az ipari forradalom kezdeteit írja le: Az európai államok támogatták a kereskedőket és a telepeseket az új gazdagságforrások keresésében, de csak gyengén érvényesítették saját szuverenitásukat az idegen területek és a távoli területeken élő emberek felett. A kapitalizmusnak ezt a szakaszát a föld és a munkaerő elkobzására irányuló privatizált erőszak (amelyet királyi felhatalmazással legitimáltak) jellemezte. Ennek középpontjában a rabszolgaság állt (Beckert 2014, 51. o.).

A gyapottermelő ipari kapitalizmus gazdasági gerinceként a rabszolgaság jogilag elismert és fejlett intézmény volt, amely lehetővé tette az erőszakkal toborzott munkaszolgák erőszakos felügyeletét és határtalan kizsákmányolását. A rabszolgaság ugyanis éppoly nélkülözhetetlen volt az új gyapotbirodalom számára, mint a jó éghajlati viszonyok (Beckert 2014, 100. o.).

c) *Differenciák a szabályozás mértékében*

A nemzeti jogrendszerekből ismert jelenség, hogy a különböző normák eltérő szabályozási fokot mutatnak. A közigazgatás-tudományban például szokás különbséget tenni a feltételes programozás között, amely egyértelmű "ha-akkor" tételekkel operál, és a finális programozás között, amely csak célokkal dolgozik (lásd Schuppert 2000). Míg a büntetőjogi és a fizikai jogszabályok pontosan megfogalmazott definíciókat igényelnek, a gazdasági viszonyokat szabályozó jogszabályok általában nem boldogulnak az úgynevezett határozatlan jogi fogalmak nélkül, mivel a szabályozási terület összetettsége és dinamikája máskülönben kezelhetetlen lenne. Mindez jól ismert, és nem szükséges megismételni. Ezért máshol kerestünk megfelelő példát, és az iszlám jogban találtunk egy rendkívül tanulságos példát, amely egyben hidat képez tanulmányunk következő pontjához, a szankciórendszerhez.

Ahogy Mathias Rohe írja (Rohe 7. o2009.), "az iszlám jog a szabályozási sűrűség különböző fokozatait mutatja még a magjában is". A családjog és az öröklési jog, valamint a vallási szabályok és tilalmak különösen alaposan szabályozottak. Óvatosságra int azonban a "jogfogalmunk" használata:

Tágabb értelemben a saría magában foglalja az iszlám összes vallási és jogi normáját, normakövetési mechanizmusait és értelmezési szabályait, így az imára, a böjtre, valamint bizonyos ételek és italok - például a sertéshús és az alkohol - tilalmára, a mekkai zarándoklatra, valamint a szerződési jogra, a családjogra és az öröklési jogra vonatkozó szabályokat is. A szabályozás (h. ukm, pl. ah. kām) megfelelő fogalma szintén egyaránt jelent jogi rendelkezést/szabályozást/rendszert és vallási kötelezettséget. Így fordít-

A "saría" és az "iszlám jog" közötti egyszerűsítés. A lényegyet tekintve teljesen téves lenne a jog szokásos fogalmával való azonosságot feltételezni. A "jog" alapvetően világi béketeremtő funkciójából él, és ennek betöltése során szükség esetén az állam kényszerítő hatalmát is igénybe veszi. Ami tehát a jogra jellemző, az az iteni, földi kikényszeríthetősége. Ez vonatkozik az emberek és más jogalanyok közötti kölcsönös kapcsolatokra, valamint a jogrendszer intézményeivel - manapság elsősorban az állammal és annak alárendeltségeivel - való kapcsolataikra.

Ezzel szemben a vallási szabályok betartását itt a földön nem a törvény, hanem legfeljebb társadalmi nyomás révén lehet kikényszeríteni; és a szabályok megszegésének egyébként általában csak a túlvilágon vannak következményei. Ez csak akkor változik, ha a vallási szabályokat világi eszközökkel kényszerítik ki a hatalmon lévők parancsára. A lényeges differencia tehát nem a kötelező erő igényében rejlik - mind a vallási, mind a jogi szabályokat kötelezőnek tekintik -,

hanem mindenekelőtt a *szankciórendszerben* (Rohe 2009, p. Transl9.. R.B.).

De nem csak a szabályozásnak ez a változó sűrűsége jellemzi az iszlám normatív rendet. Jelentős mértékű kétértelműség is jellemzi: az iszlám jogot "kevésbé a specifikus rendelkezésekben, mint inkább a jogforrások és a bírászkodás (us. ūl al-fiqh) elméletén keresztül kell felfedezni" (Rohe p2009., Transl6.. R.B.). Ezért oen nincs bizonyosság a joggal kapcsolatban:

"A bíróságok előtt és a nyílt tengeren Isten kezében vagyunk" tehát inkább alkalmazható az iszlám jogra, mint számos európai jogrendszerre. Egy muszlim jogász mindenestre nem fog tiltakozni a diktum ellen. A jogalkalmazás során a jogfilozófia számára kedves elképzelés, miszerint csak egyetlen helyes döntés létezik, általában nem felel meg a valóságnak, még akkor sem, ha a bírói székben ülők a legjobb akarattal és a legnagyobb kompetenciával rendelkeznek. A bírói tapasztalat azt mutatja, hogy a tényállás megállapításának nehézsége és a számos norma által biztosított értelmezési lehetőség bizonyos számú lehetőséget biztosít a "helyes", tartható döntés megtalálására. Minél korlátozottabbak a releváns tények megállapításának lehetőségei, és minél kevésbé egyértelmű a normatív helyzet, annál nagyobb lesz ez a tartomány (Rohe 2009, p. Transl7.. R.B.).

Thomas Bauer (2011a; 2011b) erre a jelenségre alkotta meg a *kétértelműség-tolerancia* kifejezést, amely az iszlám normavilág egyik jellemzője és előnye:

A véleménykülönbségek a hagyományos iszlám jog rendszerének *velejárói*. A vallási normákon belül is feltételezik a normatív pluralitást. Az iszlám jognak éppen ez a többértelműsége biztosítja a *flexibilitást*. A normák pluralitása megkönnyíti a vallásilag megalapozott jog alkalmazkodását a változó mindennapi élethez (Bauer 2011b, p. Transl175.. R.B.).

Ezen a ponton nem teszünk mást, mint megjegyezzük, hogy egy *normatív rendszer "keménységének"* meghatározásához fontos egy speciális szankciórendszer megléte. Mivel egy egész fejezetet szenteltünk a normakényszerítő rendszerek sokféleségének, az olvasót arra a fejezetre utaljuk.

F. Időközi értékelés és összefoglaló

I. Időközi értékelés: A mutatók áttekintése

Az eddig azonosított mutatók kontextusba helyezése és súlyozásuk (* = alacsony; **** = magas) a következő átfogó képet eredményezi:

Ez a táblázat nem egy szubszumciós gép, ahol egy bizonyos normakészlet beírása az egyetlen helyes választ eredményezi. Inkább úgy tekintendő, mint egy első lépés annak tisztázása felé, hogy milyen kritériumokat kell alkalmazni a normák egy csoportjának a kontinuumon való elhelyezéséhez:

A pontok elosztása csupán javaslat arra, hogy a mutatókat hogyan lehetne súlyozni.

A táblázat hasznosságát azonban az olvasónak kell tesztelnie; mi három példán kipróbáltuk, és több mint elégedettek vagyunk az eredmények egyértelműségével. A három jelölt a következő:

- * A piacon gyakorolt és általánosan betartott szabványok, mint például az Andreas Engert (2014) által említettek: a Nemzetközi Swap és Származékos Ügyletek Szövetségének (ISDA) szabályai és a nemzeti számviteli standardok (függetlenül azok későbbi "promotációjától" az uniós jogi normáivá): *ezek nem csak kacsáknak tűnnek, hanem kacsák is.*
- * A Tilmann Röder (2006) által vizsgált *egyesületi jog*, mint például a nemzetközi sportegyesületek szabályai vagy a biztosítási és szállítási ágazatban alkalmazott általános szerződési feltételek: *ezek nem csak úgy néznek ki, mint a kacsák, hanem kacsák is.*
- * A "*lex mercatoria*" általános elvei: legalábbis jelenleg pontszámuk nem indokolja, hogy "jogként" minősítsük őket: bizonyos intézmények által propagált "kacsák", semmi több.

Eddig minden rendben.

Amit még meg kell tenni, az a megfelelő következtetések levonása a jogelmélet számára.

II. Következtetések: Összefoglaló

E megfontolások fényében a jog tágabb fogalma mellett kell érvelnünk,

amely túlmutat az állam által alkotott jogon, amely mindazonáltal továbbra is a jog egy különösen fontos típusa. Az állam által alkotott jog mellett kétségtelenül léteznek más típusok is:

- * Szokásjog
- * Nemzetközi jog
- * Isteni törvény

Ha kizárjuk a jog fogalmából a tisztán társadalmi normáknak minősülő normák testületeit, például bizonyos etikettszabályokat vagy társadalmi konvenciókat, akkor az általunk végig vizsgált, "valószínűleg" jognak minősülő normákkal maradunk. Áttekintő táblázatunk célja, hogy segítsen megvizsgálni ennek a "valószínűségnek" a jogosultságát.

Ha kiderül, hogy bizonyos normák a *gyakorlatban* jogként működnek - funkcionális ekvivalencia -, és a címzettek heteronóm jogi normaként *élik meg* őket, akkor *empirikus* szempontból nincs problémánk azzal, hogy jogként tekintünk rájuk. Ezek a jognak az államilag alkotott vagy szokásjogtól differens megnyilvánulásai, de jognak számítanak a kötelező erővel bíró maximák értelmében, amelyek a viselkedést irányítják - a címzettek szemszögéből - és az élet bizonyos területeit szabályokon keresztül rendezik.

Ezen az általános következtetésen és az áttekintő táblázaton túlmenően az olvasónak tartozik egy definícióval:

A szabályoknak törvénynek kell minősülniük:

- * Ha egyértelműen egy szabályalkotó hatóságnak (szabályalkotónak) tulajdoníthatók.
- * Ha a szabályalkotó hatóság szándéka szerint a szabályok jogszabálynak minősülnek: *szándékos jogalkotás* (® az állam által alkotott jog nyelvezetének és fogalmainak használata).
- * Ha ezeket a címzettek többé-kevésbé általánosan *betartják*.
- * Ha a címzettek ezeket jogként, és különösen heteronóm jogként *élik meg*.
- * Ha az állami jog helyébe lépnek és *szabályozási hiányosságot* pótolnak.
- * Ha bizonyos szabályozási sűrűséget és biztonságot mutatnak.
- * És ha saját *szankciórendszerrel* támogatják őket.

Úgy véljük, hogy a jog ilyen empirikus, sőt empirikusan telített fogalma (Duve 2012) messzebbre visz minket, mint az, hogy csupán különbséget teszünk az állam által alkotott jog között, amelyet "tulajdonképpeni jognak" tekintünk, és minden más normakészlet között, amely úgy tűnik, mintha jog lehetne, és amelyet "szociológiai értelemben vett jognak" tekintünk. Ez a jogtudományt is arra hívja ki, hogy önmagát a szabályozás tudományaként értelmezze - természetesen az államilag alkotott joggal mint a vizsgálat fő fogalmával.

Ezzel véget ér a "helyes" jogfogalom keresése, abban a reményben, hogy az olvasó meggyőződött arról, hogy csak egy tág, a jog különböző típusait felölelő jogfogalom tud igazságot szolgáltatni a *szabályok* összetett

és dinamikus *világának*.

Amit még meg kell tennünk, az a kormányzati kollektíváknek mint szabályozási kollektíváknek egy kevésbé tekintett aspektusának részletesebb vizsgálata. Ahogyan azt a következőkben

látva a könyv fiatal fejezetében, a jogközösségek is közösségek, amelyeknek sajátos elképzeléseik vannak az igazságosságról, és ezért az igazságosság közösségeiként is felfoghatók. Meg fogjuk vizsgálni, hogy ez mit jelent.

Hatodik fejezet

Összefoglaló és kilátások

A. Összefoglaló

I. 1. összefoglaló: A fejezet négy kulcsfogalmának felelevenítése 1

Az első fejezet négy kulcsfogalmat mutatott be, amelyek végigkísérnek minket a könyv folyamán:

- * Multinormativitás
- * Irányítás
- * A szabályozás tudománya
- * A jog mint kommunikáció.

A másodiktól a figyelemig terjedő fejezetekre visszatekintve kiderül, hogy ez a kísérő "működött-e", és a négy fogalom megvalósítható fogalmi keretnek bizonyult-e a szabályok világának felméréséhez. Úgy véljük, hogy igen.

- * Ez elég nyilvánvaló a multinormativitás számára, amely mint egy szál vonul végig az egész könyvön. A multinormativitás perspektívájának elfogadása arra készítet, hogy ne csak a normatív sokféleség bizonyítékaként bemutatott "szokásos gyanúsítottakat"

vegyük figyelembe, hanem olyan szabályozási rendszereket is, és éppen olyanokat, mint az officerek és a tolvajok becsületkódexei ("tolvajok a törvényben"). Ezek a második fejezetben vizsgált példák különösen világosan mutatják a szabályozási kollektívák sokasága és a normatív rendek sokasága közötti kulcsfontosságú kapcsolatot.

Az általunk "normatermelőknek" nevezett sokféleség - a harmadik fejezet központi témája - a szabályok *világának* differáns, viszonylag "modernebb" tagjait vezette be a színpadra, nevezetesen a *normák világát* és a *magatartási kódexek világát*, két olyan birodalmat, amely egyre inkább felülmúlja az állami jog világát. Mivel az egész könyv valójában a normatív pluralitásról szól, nem igazán van szükség további bizonyítékokra a multinormativitás kulcsfogalmának központi jelentőségének hangsúlyozásához.

- * A kormányzási perspektíva, amelynek hasznosságát a jelen szerző többször is méltatta, legutóbb a "Globalizáció mint kormányzási történet" ("*Globalisierung als Governance-Geschichte*", 2014) című könyvében, szintén rendkívül hasznosnak bizonyult e könyv megírása során. Ez különösen igaz a két központi kormányzási koncepció - a szabályozási struktúrák és a szabályozási rezsimek - rendező és rendszerező erejére.

A *szabályozási struktúrák* különösen hasznos fogalom ott, ahol az állami jog egyértelmű tipológiája már nem képes megfelelően megragadni a normatív rendezések sokféleségét. Ez különösen igaz azokra a figyelmekekre, amelyekben az állam és a jog fokozatos szétválasztása - amellyel az első fejezetben foglalkoztunk - erősen megmutatkozik, például az olyan normatív rendezésekben, amelyekre általában olyan ismert rövidítésekkel utalnak, mint:

- www - az internet szabályozási struktúrái
- ISO - a nemzetközi szabványosítás szabályozási struktúrái
- NOB - a nemzetközi sport szabályozási struktúrái.

Ezek és sok más példa is mutatja, hogy szükség van egy olyan koncepcióra, amely túlmutat az elsődleges és másodlagos jogalkotás megszokott mintáján, és egy olyan ernyőt bont ki, amely alatt újszerű és különböző típusú szabályozások kapnak helyet, amelyek bizonyos mértékig "vadak", más szóval valamiféle jogalkotó felügyelete nélkül fejlődnek. Másodsor, a szabályozási struktúrák fogalma felhívja a figyelmet a szabályalkotás és a szabályérvényesítés intézményi komponensére, mert a változó államiság feltételei között a jog általi ellenőrzés egyre inkább a *strukturális ellenőrzés* formájában működik (Schuppert 2004a), amely nem az összes részletkérdés rendezésével, hanem a keretrendszer biztosításával irányítja a chiefly nem állami szereplők viselkedését (szabályozott önszabályozás).

Az irányítási rendszerek olyan feladattal kapcsolatos intézményi megállapodások, amelyeknek nem kell jogilag kötelező erejűnek lenniük. A szabályozási rendszerek fogalmát mindenekelőtt a negyedik fejezetben vizsgált *normakényszerítő rendszerek* sokasága kapcsán használtuk. Ugyanakkor nélkülözhetetlenek bizonyult ott, ahol - például az internet esetében - különböző típusú szabályozások találkoznak, hogy funkcionális kölcsönhatásukban szabályozási rendszert alkossanak.

- * Ha ezek a megjegyzések a multinormativitás és a kormányzás kulcsfogalmairól akár csak félig-meddig is helytállóak, akkor azt sugallják, hogy egy új megértés

a jogtudománynak korunk számára: a klasszikus jogtudománynak *a szabályozás tudományává* való fejlesztése. Ha a szabályok világának leírásához és elemzéséhez nagy látószögű lencsére van szükség, akkor csak a szabályozás tudománya biztosíthatja a szükséges éleslátást. Hogy mindjárt az elején tisztázzuk, ez nem a klasszikus jogtudományról és annak dogmatikai kompetenciájáról való lemondásra való felhívás. De a látószögnek szélesebbnek kell lennie ahhoz, hogy a szabályozási típusok és szabályozási rendszerek sokféleségét a maguk különbségeiben és kölcsönhatásaiban megragadhassuk. Nem a jogi problémák "mindennapi" megoldása foglalkoztat tehát, amelyhez a gyakorlatorientált jogtudomány továbbra is nélkülözhetetlen: a jog feltételei érdekelnek bennünket egy egyre inkább differenciálódó és globalizálódó világban. A jogszociológiának a szabályozás szociológiájává való fejlesztése - egy olyan projekt, amelyet Max Weber bizonyára örömmel üdvözölt volna - ennek megfelelően nélkülözhetetlen.

Nem voltunk egyedül a szabályozás tudományának propagálásában. A Max Planck Európai Jogtörténeti Intézet, mint nemrégiben megtudtuk, már régóta tárgyalja a jogtudománynak *a normativitás tudományaként* való felfogását, projektünket differenciális terminológiai köntösben mutatva be, egy talán a jogtudományi közösség számára elfogadhatóbb formában. Majd meglátjuk.

- * *A jog mint kommunikáció* kulcsfogalmát nem olyan könnyű konkrét területekre és szabályozási rendszerekre vonatkoztatni, mint a multinorma- tivitást és a kormányzást. A jogról szóló kommunikáció sokkal inkább mindenütt jelenlévő jelenség, bár gyakrabban háttérzene, mint harsogó trombitaszóló. A jogalkalmazás mindig a jogértelmezők sokaságát vonja maga után, akár a kollégiumi bírói testületekben, akár a bíróságok egymást követő fellebbezési szakaszaiban, akár a bíróságok és a jogtudomány közötti párbeszédben, amely kommentálja és kritikusan kíséri a döntéseket. Vannak azonban a jog előállításának, alkalmazásának és érvényesítésének olyan területei, ahol a jog kommunikatív dimenziója különösen hangsúlyos. Amint például Thomas Duve kimutatta, a *helyi jog* például készültek, továbbadták és kommunikatív módon fejlődtek. A

kooperatív állam, amely a normái címzettjeivel való együttműködésre törekszik, a jogalkotási alku eszközt, a tárgyalásos jog jelenségét használja.

(pl. a nukleáris energia fokozatos megszüntetése).

A jogalkalmazásban pedig - például a környezet- és éghajlatvédelem tekintetében - teljesen megszokott, hogy a feltételek elfogadhatóságát és megvalósíthatóságát előzetesen megvitatják az érintett felekkel.

Ennyit az első fejezetben bemutatott kulcsfogalmakról. Egy másik figyelmet is figyelembe kell venni: a pluralista társadalomban mindenütt jelenlévő igazságossági diskurzusokat. Ezeket a fejezet zárásaként alaposabban is megvizsgáljuk.

II. Összefoglaló 2: A közösségformálás és a szabályalkotás közötti szoros kapcsolat

Egy vezérmotívum különösen hangsúlyos ebben a könyvben: a közösségformálás és a szabályalkotás közötti kapcsolat. Négy megfigyelés és figyelem indokolja ezt a hangsúlyt.

- * A jogszociológia és a csoportszociológia kettős perspektívájából kiderül, hogy a legtöbb esetben a szabályalkotás csoportspecifikus szabályalkotás: a csoportok azért adnak maguknak szabályokat, hogy belsőleg stabilizálják magukat, miközben külsőleg off jelölik magukat. Amint azt a figyelmes fejezet hosszasán bemutatta, a klasszikus jogszociológia képviselői szinte egyöntetűen úgy vélik, hogy a jog mindig is elsősorban *csoportjogként jött létre, és hogy* e csoportspecifikus szabályok betartását jogi vagy ténybeli *csoportnyomás* biztosítja. A második fejezetben vizsgált "tolvajok a jogban" példája jól mutatja a csoporttagság és a csoportszolidaritás létfontosságú jelentőségét: általánosabban fogalmazva beszélhetünk a tagok által kötelezőnek tekintett szabályok közösségstabilizáló funkciójáról. Ezért is beszélünk a kormányzáskutatás szóhasználatában kormányzati kollektívákról és szabályozási kollektívákról, hiszen megfigyeléseink szerint minden csoportos formában konstituálódó kollektíva rendelkezik azzal, amit *szabályozási génnek* nevezhetünk.
- * De nemcsak a szabályalkotás közösségstabilizáló funkciójáról van szó. A szabályoknak a *közösségek számára konstitutív funkciójuk* is van. Ezt két példán keresztül különösen jól lehet demonstrálni: a specifikus személyi kormányzati kollektívák és az őket konstituáló becsületfogalmak (erre kiváló példa az officers corps csoportspecifikus becsülete); és a közösséget konstituáló normatív rendezések, mint például a reli-

gious orders (a legjobb példa erre a oen rendkívül bonyolult szabályait vallási rendek vagy missziós társaságok, mint például a bázeli misszió).

- * A találó "összetartozásba burkolózva" kifejezést idézve, ez felveti azt a némiképp komunitárius kérdést, hogy mennyi közösségre van szüksége az embereknek valójában. A mindenütt jelenlévő szabályalkotás, amelyben az emberek részt vesznek, azt sugallja, hogy legalábbis csoportok, társadalmi körök (Simmel) vagy társadalmi figyelem (Elias) tagjaiként nemcsak intézményekre van szükségük, ahogy Arnold Gehlen megjegyzi, hanem - ami ugyanazt jelenti - *szabályok*.
- * Ezzel elértünk a második összefoglaló negyedik és egyben utolsó pontjához: ahhoz a megfigyeléshez, hogy számos olyan közösség van, amely határozottan *jogközösségnek, jog által irányított közösségnek* tekinti magát. Ez a helyzet - ahogy Paolo Prodi kimutatta - mind a városi közösségek esetében, amelyek az "esküdt társulásokból / *coniurationes*" (*Schwur- einungen*) alakultak ki, mind a katolikus egyház esetében, amely mindig is jog által irányított egyházként értelmezte magát.

Ennyit a közösségformálás és a szabályalkotás közötti kapcsolatról.

Ami azonban még hiányzik a pluralitások áttekintéséből, az minden normatív rendezés igazságossági dimenziójának vizsgálata, hiszen - úgy tűnik - egyetlen normatív rend sem boldogulhat anélkül, hogy sajátos igazságossági narratívájában ne idézné fel az igazságosság toposzát (lásd Forst 2013). Ha azonban ez így van, akkor a kérdés az, hogy a szabályok világát nem jellemzi-e szintén az igazságosság plurális fogalma, és hogy a jogi közösségek pluralitását nem kell-e az általunk igazságossági közösségeknek nevezett közösségek pluralitásával együtt szemlélni. Azért van értelme e könyv zárásaként erre a kérdésre rátérni, mert az igazságossági diskurzusok példáinak vizsgálata ismét aláhúzza a "jog mint kommunikáció" kulcsfogalmának fontosságát.

B. Kilátások: Az igazságszolgáltatás plurális közösségeitől az igazságszolgáltatás plurális típusaiig

A következő fejtegetések célja viszonylag szerény: megvizsgálni, hogy van-e értelme különbséget tenni nemcsak - mint a 2. fejezetben - a differens normatív rendek között, amelyek mindegyike saját igazságossági narratívával rendelkezik, hanem az igazságosság és az igazságtalanság változatai között is, mint a jogról szóló kommunikáció elemei között. A második cél, a szereplők szemszögéből nézve, annak feltárása, hogy kiket érintenek, vagy érzik magukat az igazságtalanság különböző típusai által affektálnak, és mit követelnek következetesen az igazságosságtól társadalomkritikájukban.

A cél tehát nem lehet az, hogy hozzájáruljunk az igazságosság elméleteiről folyó, erősen kettészakadt vitához (lásd Ladwig és2011 a Gosepath 2008). Az olvasót ezért csak ott utaljuk a vonatkozó jog- és politikafilozófiai irodalomra, ahol az a mi "kisebb" témánk: az igazságosság típusai és az igazságosság közösségei szempontjából releváns.

I. Az igazságtalanság sokasága és tükörképe: Az igazságossági igények sokfélesége

Bernd Rüthers és Christian Fischer jogelméleti tankönyvükben rámutatnak, hogy "sok igazságtalanság van" (Rüthers és Fischer 2010, 25. o.). Az *igazságosságról* alkotott *elképzeléseinkkel* összeegyeztethetetlen *igazságtalanságok* különböző *típusai*, bármilyen eredetűek is legyenek, világosan mutatják ezt. Iris Marion Young addresses the subject in *Justice and the Politics of Difference* (1990): setting out from typical injustice situations, she identifies five "types of injustice." Megközelítését az a meggyőződés vezérli, amelyet mi is teljes mértékben osztunk, hogy az igazságossági diskurzusban a *disztributív igazságosság* domináns szerepe azzal a kockázattal jár, hogy háttérbe szorítja az igazságosság más típusait, és következésképpen az igazságtalanság más típusait is. Ennek ellensúlyozására nem az igazságosság ideális koncepcióit választja kiindulópontnak, hanem két olyan társadalmi jelenséget, amelyek általában az igazságtalanság bizonyos formáihoz vezetnek, nevezetesen nem annyira az egyénnel, mint inkább a *csoportokkal szembeni igazságtalansághoz*. Ez a két jelenség az *elnyomás és a dominancia*.

Miközben ezek a [zsarnokság és uralom általi] korlátok magukban foglalják az elosztási mintákat, olyan dolgokat is magukban foglalnak, amelyeket nem lehet könnyen az elosztás logikájába illeszteni: a döntéshozatali eljárásokat, a munkamegosztást és a kultúrát. ...

Ebben a fejezetben kifejtem az elnyomás fogalmát, ahogyan azt az Egyesült Államokban az 1960-as évek óta az új társadalmi mozgalmak használják. Kiindulópontom

a mozgalmak által elnyomottak mondott csoportok - többek között nők, feketék, chicanók, Puerto Ricó-iak és más spanyolul beszélő amerikaiak, indiánok, zsidók, lesbikusok, melegek, arabok, ázsiaiak, idősek, munkásosztálybeliek, valamint a testi és szellemi fogyatékosok - körülményeire összpontosít. Célom, hogy rendszerezem az elnyomás fogalmának jelentését, ahogyan azt ezek a különböző politikai mozgalmak használják, és normatív érvekkel tisztázom azokat a hibákat, amelyeket a kifejezés megnevez (Young 2011, 39. o. f.).

Young az elnyomás és az uralom alábbi típusait sorolja fel:

* **Klasszikus kizsákmányolás**

Young szerint a "klasszikus kizsákmányolásnak" három fajtája van: mivel a kizsákmányolás marxista felfogása (1. sz.) túl szűk, a nemi alapon történő kizsákmányolás (2. sz.) és a faji alapon történő kizsákmányolás (3. sz.) is ide tartozik. De az elnyomásnak ezek a fajtái csak a legnyilvánvalóbbak. Veszélyesebbek az igazságtalan elnyomás következő megnyilvánulásai:

* **Marginalizáció**

A marginalizáció talán az elnyomás legveszélyesebb formája. Az emberek egy egész csoportját kizárják a társadalmi életben való hasznos részvételből, és így potenciálisan súlyos anyagi nélkülözésnek, sőt, akár kiirtásnak is kiteszik őket.

az anyagi nélkülözést a jóléti állam némileg enyhíti, a marginalizáció igazságtalan, mert megakadályozza, hogy a képességeket társadalmilag definált és elismert módon gyakorolják (Young 2011, f53. o.).

* **Tehetetlenség**

A tehetetlenség a munkamegosztásban elfoglalt olyan pozíciót és az ezzel együtt járó társadalmi helyzetet is jelöli, amely kevés lehetőséget biztosít a személyek számára a készségek fejlesztésére és gyakorlására. ...

Ezt a tehetetlen státuszt talán a legjobban negatívan lehet leírni: a tehetetlenek nem rendelkeznek azzal a tekintéllyel, státusszal és önérzettel, amellyel a szakemberek általában rendelkeznek (Young 56. o2011., f.).

* **Kulturális imperializmus**

A kizsákmányolás, a marginalizáció és a kiszolgáltatottság mind a hatalmi és elnyomási viszonyokra utalnak, amelyek a társadalmi munkamegosztás révén jönnek létre - ki kinek dolgozik, ki nem dolgozik, és a munka tartalma hogyan definiál egy intézményi pozíciót másokhoz képest. Ez a három kategória az emberek anyagi életét behatároló strukturális és intézményi viszonyokra utal, beleértve - de nem kizárólagosan - a számukra hozzáférhető erőforrásokat és a konkrét lehetőségeket, amelyekkel rendelkeznek vagy nem rendelkeznek képességeik fejlesztéséhez és gyakorlásához [T]heoristák a csoportmozgalmak elméleteiről szólnak.

a feminista és a fekete felszabadítás teoretikusai az elnyomás egy egészen más formáját is előtérbe helyezték, amelyet kulturális impe- rációnak nevezek.

rializmus. A kulturális imperializmus megtapasztalása azt jelenti, hogy megtapasztaljuk, hogy az uralkodó

egy társadalom jelentései láthatatlanná teszik a saját csoportra vonatkozó sajátos perspektívát, ugyanakkor sztereotipizálják a saját csoportot, és a Másikként jelölik meg (Young 2011, 58. o. f.).

* Erőszak

Végezetül, számos csoport ellenzi a szisztematikus erőszak elnyomását. Egyes csoportok tagjai azzal a tudattal élnek, hogy félniük kell a személyük vagy tulajdonuk elleni véletlenszerű, indokolatlan támadásoktól, amelyeknek nincs más indítékuk, mint a személy megkárosítása, megalázása vagy megsemmisítése. Ami az erőszakot a társadalmi igazságtalanság jelenségévé teszi, és nem pusztán egyéni erkölcsi hiba, hanem annak rendszerszintű jellege, társadalmi gyakorlatként való létezése.

Az erőszak rendszerszintű, mert egy csoport tagjai ellen irányul, pusztán azért, mert ők a csoport tagjai. Például minden nőnek oka van félni a nemi erőszaktól. Függetlenül attól, hogy egy fekete férfi mit tett azért, hogy elkerülje a marginalitásból vagy a hatalomnélküliségből fakadó elnyomást, abban a tudatban él, hogy ki van téve a támadásnak vagy a zaklatásnak. Az erőszak elnyomása nemcsak a közvetlen áldozattá válásban áll, hanem abban a mindennapi tudatban, amelyet az elnyomott csoportok minden tagja oszt meg, hogy *pusztán* a csoportidentitásuk miatt ki vannak téve a bántalmazásnak. Pusztán az, hogy az elnyomottakat a saját maguk, a családjuk vagy a barátaik elleni támadás ilyen fenyegetése alatt élnek, megfosztja szabadságuktól és méltóságuktól, és feleslegesen elhasználja energiájukat (Young 2011, f61. o.).

Az elnyomás ezen figyelemmel kapcsolatos változatait viszonylag mélyrehatóan vizsgáltuk, mert két dolgot nagyon világosan megmutatnak: az igazságosságnak az elosztó igazságosságként való felfogása túlságosan szűkös, és az elnyomást megtapasztaló emberek nem mint egyedi egyének, hanem mint egy *speciális csoport* tagjai teszik ezt. Ahogy Iris Marion Young fogalmaz "Az elnyomás öt arca" című könyvében (Young 1990, f39. o.), "az elnyomásról mint strukturális fogalomról" és "egy társadalmi csoport koncepciójáról" van szó. Ez visszavezet bennünket a csoport-szociológiai megközelítéshez, amely oly fontos szerepet játszik e könyv második és fejelemezőjében.

II. Az igazságszolgáltatás közösségei és igazságossági koncepcióik

1. Az igazságosság fogalmának közösséghez kötöttsége

Az olvasó ezen a ponton visszatérhet a második fejezethez, ahol a kormányzati kollektívákat mindenekelőtt mint *szabályozási kollektívákat* vizsgáltuk. A kiindulópont az a tézis volt, hogy a kormányzati kollektívák kivétel nélkül

szabályokat adnak maguknak, hogy megszilárdítsák belső kohéziójukat és külsőleg is megjelöljék magukat. Általában véve a kormányzati kollektívák egyben *kommunikációs közösségek* is, mivel a kollektív identitás generálódik és

mindenekelőtt a kommunikáción keresztül öröklődik (lásd Schuppert 2015). A kormányzati kollektívák azonban nemcsak szabályozási és kommunikációs közösségek, hanem olyanok is, amelyeket igazságossági közösségeknek is nevezhetünk, abban az értelemben, hogy "a specifik közösségek önértelmezése fontos az igazságossági normák megalapozásában" (Gertenbach et al. 2010, p. Transl120.. R.B.). Véleményünk szerint, amelyet olyan szerzőkkel osztunk, mint Michael Sandel (1982) és Charles Taylor (1989), közvetlen kapcsolat áll fenn "egyrészt a társadalmi kontextusnak a társadalom tagjainak önfelfogásában... betöltött szerepének kérdése, *másrészt az igazságosság normáinak megalapozása között*" (Gertenbach et al. 2010, p. Transl125.. R.B.). A következőkben azt a tézist követjük, hogy az igazságosság fogalma - nem egy bevett igazságosság-fogalomról beszélünk - közösség által meghatározott elképzelések és értékek; az általunk értelmezett igazságosság tehát mindig *kontextusfüggő igazságosság*. Az igazságosság típusainak tipológiája dem- onstrálja ezt.

2. Az igazságosság többes számú típusai - kísérlet egy tipológiára

Az igazságosság különböző típusai közötti különbségtételre tett első kísérlet a következő formában történhet:

- * Elosztó igazságosság
- * Eljárási igazságosság
- * Elismerő igazságszolgáltatás
- * Résztvételi igazságszolgáltatás
- * Büntető igazságszolgáltatás
- * Kiegyenlítő és kompenzációs igazságszolgáltatás

Kezdjük az elosztó igazságossággal: két okból nem kell itt részletesen foglalkoznunk az igazságosságnak ezzel a fajtájával. Először is, ez a fogalom annyira uralja az igazságosságelmélet minden kifejtését, hogy még egy újabb vázlatos vázlat szuperfluous lenne. Másodszer, a disztributív igazságosság kritériumairól szóló diskurzus mindenekelőtt globális diskurzus (Hinsch 2001; Rogge 2001); ez azt jelenti, hogy az egyetemes érvényesség kritériumairól szóló diskurzusról van szó (lásd Gosepath 2001, ff153. o.). Egy strukturálatlan globális szintér túlságosan tág keret az igazságosságról szóló diskurzusok többsége számára: az igazságosságról szóló céltudatos vitához közös strukturális és intézményi keretre van szükség.

[Nem a földrajzi kötődések teszik az emberek egy csoportját az igazságszolgáltatás közös alanyává, hanem az, hogy kölcsönösen elfogadják egy közös strukturális vagy intézményi keretet; ez a keret biztosítja azokat az alapvető szabályokat, amelyek társadalmi interakciójukat irányítják, és

alakítják kölcsönös életesélyeiket előnyök és hátrányok formájában (Fraser 2007, 361. o. Ford. R.B.).

Az előzmények után rátérünk az igazságosság általánosan csoport-specifikus típusainak körére:

a) *Eljárási igazságszolgáltatás*

Mivel az igazságosságnak nincs általánosan elfogadott tartalmi definíciója, sőt demokráciaelméleti okokból lehetetlen, nyilvánvalónak tűnik, hogy az igazságosság problémáját *proceduralizálni kell*. A proceduralizálás azonban nem csak kompenzációs, instrukciós értelemben vett vészkijáratként értelmezendő, hanem - mint azt szociálpszichológiai vizsgálatok kimutatták (Bierbrauer 1982) - azzal a bájjal is bír, hogy növeli az elosztó döntések *elfogadottságát*, ha az érintettek az alkalmazott eljárásokat igazságosnak és ésszerűnek érzik. E funkcionális kapcsolat felismerése az Egyesült Államokban az eljárási igazságosság széles körű kutatását, Németországban pedig az eljárás fogalmának markáns felértékelődését váltotta ki (Lerche et al. 1984); Klaus Röhl:

Az Egyesült Államokban messzemenő empirikus kutatások születtek az "eljárási igazságosság" témakörében. A tanulmányok kimutatták, hogy az érintettek és a megfigyelők egyaránt többé-kevésbé igazságosnak vagy méltányosnak ítélik meg az eljárásokat, függetlenül azok eredményétől, és hogy ez az értékelés jelentős jelentőséggel bír abban a kérdésben, hogy az eredményt igazságosnak fogadják-e el vagy sem. Európában az eljárásjogi szemléletet a "reflexív jogról" szóló szociológiai vitában dolgozták ki, és itt, akárcsak az USA-ban, az "eljárási igazságosság" a jogfilozófia fontos toposzává vált. Azt állítják, hogy a modern társadalomnak nincs objektív vagy általánosan elfogadott mércéje a az életlehetőségek és kockázatok igazságos elosztása. Úgy tűnik, könnyebb megegyezni az eljárásról, mint magáról az elosztásról. Ennek következtében az anyagi

az elosztási kritériumokat csak az eljárás során dolgozzák ki; vagy teljesen helyettesítik eljárásokkal. Nem utolsósorban a jogtudomány felfedezte az eljárások "hozzáadott értékét". Elég, ha csak az "alapvető jogok védelme az eljárás révén" (Röhl 1993, 1. o. f. Ford. R.B.) jelszóra emlékezünk.

Annak meghatározására, hogy mi számít igazságos eljárásnak az érintett felek szemében, az eljárási igazságosság kutatása két megközelítést alkalmaz: az *önérdek-modellt* és a *csoporthétk-modellt*.

Az önérdekű modell, amelyet elsősorban Thibaut és Walker (1975) propagált, feltételezi a "homo oeconomicus" címke alatt ismert haszonmaximalizáló egyén létezését, aki olyan konfliktuskezelési eljárásokkal szembesül, amelyekben egy harmadik fél - bíróság és/vagy

esküdtszék - rendez a konfliktust; így az egoista haszonmaximalizálónak kevés lehetősége van a konfliktust befolyásolni.

az eljárás lefolytatására. A nyilvánvaló stratégia ezért az - ahogy Astrid Epp kifejti Thibaut és Walker érvelését -, hogy minél nagyobb influence-t gyakoroljanak a döntéshozatali eljárásokra (Epp 1998, p. ff28.). Ez a modell az amerikai és a kontinentális európai jogi eljárásról alkotott ideáltipikus elképzeléseken alapszik; az amerikai modell, amelyben a felek jelentős befolyással rendelkeznek az eljárás felett, "természetesen" előnyben részesül az európai modellel szemben. Astrid App megjegyzi:

A tanulmányok középpontjában ... a jogi eljárás két típusának összehasonlítása állt: a kontradiktórius és az inkvizitóri modell. A kontradiktórius modell, az amerikai jogi eljárás "prototípusa", a felek számára az eljárás menetének nagyfokú ellenőrzését biztosítja a bizonyítékok bemutatása, a tanúk idézése és a tények feltárása tekintetében. Ráadásul a szemben álló felek maguk döntenek arról, hogy mikor fejeződik be a tényfeltárás. Az inkvizitórius modell közelebb áll a kontinentális európai közjogi figyelemmel rendelkező bírósági eljáráshoz, amely szerint a bíróság vagy a közigazgatási hatóság kizárólagos ellenőrzést gyakorol az eljárás felett, és ő dönti el azt is, hogy mikor fejezi be a tényállás vizsgálatát. A kétféle jogi eljárás közötti döntő differencia a felek által az eljárásra gyakorolt befolyás mértékében rejlik. Ennek az összehasonlításnak az eredménye, amely a kontradiktórius modell markáns preferenciáját mutatja, a tisztességes eljárás fogalmának instrumentális szemléletéhez vezet; az eljárás eszerint akkor tisztességes, ha a felek lehetőséget kapnak arra, hogy legalább bizonyos mértékig érvényesítsék érdekeiket (Epp 1998, f. o29. Fordítás: R.B.).

Ahogy a modell neve is jelzi - és ez a döntő pont -, az a kérdés, hogy milyen értékek játszanak szerepet az eljárás megfelelőségének megítélésében: csoportértékek vagy közösség-specifikus értékek. Az igazságosan kezelendő felek tehát nem atomista egyének, hanem olyan egyének, akik egy meghatározott csoport vagy közösség tagjai. Az "Intrinzikus versus közösségi alapú igazságszolgáltatási modellek: When Does Group Membership Matter?" Tom R. Tyler és E. Allan Lind (1990) egyértelműen kijelentik, hogy:

A csoportérték-elmélet a csoportidentitás effectsével foglalkozó szakirodalomból származó eredményekre támaszkodik, amikor megpróbálja megmagyarázni, hogy az emberek mikor és miért foglalkoznak az eljárási igazságossággal. A csoportérték-elmélet azt állítja, hogy az emberek nemcsak azért aggódnak az eljárások igazságossága miatt, mert érdekli őket az eljárások kimenetele. Az eljárásokat a csoportok és társadalmak egyik legfontosabb defináló jellemzőjének is tekintik: az eljárásokat a csoport mögöttes értékeinek megnyilvánulásának tekintik. Úgy gondolják, hogy az, ahogyan egy személyt egy adott eljárás során kezelnek, jelzi a személy státuszát a csoporton belül, és az emberek úgy tekintik, hogy ha igazságtalan bánásmódban részesülnek, az veszélyezteti a csoporton vagy társadalmon belüli státuszukat. Mivel a csoportérték-elmélet a csoporttal

kapcsolatos változókat az eljárási igazságossággal kapcsolatos aggályok különösen erős meghatározóinak tekinti, azt jósolja, hogy a csoporttagság és a közösségérzet döntő változók lesznek az igazságossággal kapcsolatos attitűdök és viselkedés szempontjából (Tyler és Lind 1990, 87. o.).

Egyeseknek komoly fenntartásaik voltak ezzel a *csoportérték-elmélettel* kapcsolatban (Epp 1998, p. f36.), és a "csoport" valóban homályos fogalom marad; céljaink szempontjából azonban csak az a fontos, hogy az eljárási igazságosságon belül tisztázzuk a közösség-specifikus igazságosság-fogalmak alakító erejét, és annak tiszteletben tartásának fontosságát az adott eljárásokban. Ezzel részletesebben az *elismerő igazságosság* vizsgálatok fogunk foglalkozni.

b) *Elismerő igazságszolgáltatás*

aa) *Az elismerésért folytatott harctól a társadalmi csoportok státuszának sérüléséig*

Az elismerésen alapuló igazságszolgáltatással kapcsolatban azonnal Axel Honneth fontos hozzájárulása jut eszünkbe, amelyet a témához írt *A küzdelem az elismerésért (Kampf um Anerkennung, 1994)* című könyvében. Rainer Forst a következőképpen foglalja össze Honneth érvelését:

Honneth értelmezése az elismerésért folytatott küzdelemről ... a legátfogóbb kísérlet arra, hogy megkülönböztesse a kölcsönös elismerés különböző szakaszait, amelyek az autonómia és az individualitás kölcsönös elismerési igényeiről folytatott párbeszéd dialektikájában alakulnak ki. Ezek a szakaszok - pozitív értelemben - differ- entális önkapcsolatoknak, negatív értelemben pedig az elismerés megtagadásának differ- tális tapasztalatainak felelnek meg, amelyek az egyenlő jogok és az egyedi individualitás elismeréséért folytatott küzdelemben minden elért szakaszt arra készítetnek, hogy túllépjen önmagán. Ebből a szempontból a következő szakaszokat lehet megkülönböztetni: a szeretet, a jogi személyként való kölcsönös elismerés és az egyéniség szolidáris elismerése, amelyre a személyek önbizalma, önbecsülése és önbecsülése (vagy önbecsülése) épül (Forst 1996, 416 f. o. Ford. R.B.).

Honneth, akárcsak Charles Taylor (1989), elsősorban az egyének közötti kölcsönös elismerés de- mandátumával foglalkozik, vagyis az elismeréssel, mint annak előfeltételével, amit Nancy Fraser *önmegvalósításnak* nevez (Fraser 1998). Nancy Fraserrel együtt a megítélt vagy megtagadott elismerés problémáját a személyes önmegvalósítás szűk kontextusán kívülre helyezük, és olyan igazságossági kérdésként kezeljük, amely mindenekelőtt a társadalmi csoportok elismerését vagy el

nem ismerését foglalja magában. Nancy Fraser:

Az első kérdéssel kapcsolatban ["Az elismerés valóban az igazságosság vagy az önmegvalósítás kérdése?"] két jelentős teoretikus, Charles Taylor és Axel Honneth az elismerést az önmegvalósítás kérdéseként értelmezi. Velük ellentétben én azonban igazságossági kérdésnek tekintem. Így nem szabad arra a kérdésre, hogy "mi a baj a megvetéssel?", azt válaszolni, hogy az elnyomottak önmegvalósításának akadályát képezi. Inkább azt kellene mondanunk, hogy igazságtalan, hogy egyes személyek és

csoportoktól megtagadják a társadalmi interakciókban a teljes jogú partnerek státuszát, egyszerűen a kulturális értékek intézményesített mintáinak következményeként, amelyek kialakításában nem vettek egyenlő mértékben részt, és amelyek lebecsülik megkülönböztető jellemzőiket vagy a nekik tulajdonított megkülönböztető jellemzőket (Fraser 1998, 3. o.).

Nancy Fraser szerint ennek a megközelítésnek két fő előnye van. Egyrészt világossá válik, hogy az elismerés hiánya valójában a *részvételi igazságosság problémája*:

A téves felismerést véleményem szerint az teszi erkölcsileg helytelenné, hogy megtagadja egyes egyének és csoportok lehetőségét arra, hogy másokkal egyenrangúan vegyenek részt a társadalmi interakcióban. A részvételi paritás normája a szükséges értelemben nem szektás. Az igazságosság olyan felfogására apellál, amelyet a jó életről eltérő nézeteket valló emberek is el tudnak fogadni, feltéve, hogy az értékluralizmus feltételei között elfogadják az interakció tisztességes feltételeit (Fraser 1998, 3. o.).

Másrészt világossá válik, hogy a "félreismerés" - például a feketék, a nők, a latinok vagy a homoszexuálisok esetében - kevésbé az egyéni félreismerés problémája, mint inkább az egyéneknek mint egy adott társadalmi, etnikai vagy vallási csoport tagjainak félreismerése. Fraser találóan nevezi ezt *státuszkárosodásnak*:

Az elismerés igazságossági kérdésként való kezelése egy második előnnyel is jár. A téves elismerést olyan státuszszerelemként fogja fel, amelynek a társadalmi viszonyok, nem pedig az egyéni pszichológia a helyszíne. E nézet szerint tévesen elismertnek lenni nem egyszerűen azt jelenti, hogy mások tudatos attitűdjei vagy mentális meggyőződésesei rosszul gondolnak rólunk, lenéznek vagy leértékelnek. Sokkal inkább azt jelenti, hogy megtagadják a társadalmi interakciókban a teljes jogú partner státuszát, és megakadályozzák, hogy egyenrangú félként vegyen részt a társadalmi életben, olyan intézményesített kulturális értékminták következményeként, amelyek az illetőt viszonylag méltatlanul tiszteletre vagy megbecsülésre ítélik. Ez a megközelítés elkerüli azokat a diffikciókat, amelyek akkor merülnek fel, ha a téves elismerést pszichológiailag értelmezzük. Ha a téves felismerést az elnyomottak öntudatának belső torzulásaival azonosítjuk, akkor csak egy rövid lépés az áldozat hibáztatása. Ezzel szemben, ha a téves felismerést az elnyomók tudatában lévő előítéletekkel azonosítják, úgy tűnik, hogy a téves felismerés leküzdése a meggyőződésük ellenőrzését igényli, ami tekintélyelvű megközelítés. Ezzel szemben az igazságosság szemlélete szerint a téves elismerés külsőleg megnyilvánuló és nyilvánosan ellenőrizhető akadályok kérdése, amelyek egyes emberek teljes jogú társadalmi tagként való megítélését akadályozzák. Mivel az ilyen rendelkezések erkölcsileg védhetetlenek, függetlenül attól, hogy torzítják-e az elnyomottak szubjektivitását vagy sem (Fraser 1998, f3. o.).

bb) Az elismerésért folytatott küzdelem mint a kollektív identitás tiszteletben tartásáért folytatott küzdelem

Az elismerésért folytatott küzdelmet általában az egyéni vagy kollektív identitás meg nem ismerésének tapasztalata előzi meg. De mit is értünk pontosan identitás alatt?

Hartmut Rosa szerint az identitás "a társadalmi szubjektumok sajátos egyéni viszonya önmagukhoz és a világhoz. Nem a személy külső azonosíthatóságáról, hanem önképéről és önfelfogásáról van szó, azaz egy személy megélt és csak részben megválaszolt "Ki vagyok én?" kérdéséről. A kollektív identitás hasonlóképpen a "Kik vagyunk mi?" kérdésre adott válaszként írható le. (mint kulturális, etnikai, vallási vagy politikai csoport) (Rosa 2007, 47. o. Ford. R. B.).

Így megkülönböztethetünk egy egyéni és egy kollektív "identitástudatot, amely ori- entációt nyújt" (ibid, 49. o.). A kettő azonban nem független egymástól: kölcsönhatásban állnak egymással. Hartmut Rosa:

Míg az egyéni identitás a "Ki vagyok én?" kérdéssel foglalkozik, a kollektív identitás a "Kik vagyunk mi?" kérdéssel, amely a közös gyakorlatban merül fel és jut kifejezésre. Az a folyamat, amelynek során az egyéni identitás a kollektív identitásból ered, hogy aztán az utóbbit cserébe alakítsa, a liberálisok és a komunitáriusok közötti "önmagáért folytatott harc" egyik fő vitatémája. A kollektív önmeghatározási folyamat ..."mi" az identitás kategóriáival változik: A mi "katolikusok", "férfiak", "diákok", "környezetvédők", "raverek", "európaiak" és így tovább: az egyéni identitás kategorikus építőkövei mindig kollektívákra vonatkoznak, amelyeket ténylegesen vagy feltételezhetően közös tapasztalatok, gyakorlatok, nyelv, a jóról alkotott elképzelések stb. kötnék össze. Ugyanakkor azonban ezek a csoportok nyilvánvalóan nem értelmezhetők "szuper-szubjektumokként": az egészség minden állítása potenciálisan ideológiai és normatív jellegű, illetve elnyomja vagy tagadja a differenciákat; a "kereszténynek lenni" minden lehetséges definíciója például kizárja az ettől eltérő önfelfogásokat. A kollektív identitás fogalma ennek megfelelően ellentmondásos a társadalomtudományokban ... Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az egyéni identitásképzés nem csupán az adott egyén azonosításának, a személyes identifikációnak a folyamata, hanem mindig olyan folyamat, amely az adott egyénnek társadalmi identitást tulajdonít ("te nő vagy", "zsidó", "meleg"). Az egyének és csoportok ezért mindig kénytelenek dialogikus (és konfliktuális) klárifikációba bocsátkozni a kollektív identitással kapcsolatban: Mit jelent nőnek, zsidónak, melegnek lenni? Ennek eredménye az identitáspolitikában a kisebbségek elismeréséért folytatott küzdelem, amely az 1990-es évektől kezdve a demokratikus országokban egyre nagyobb lendületet vett a politikai vitákban. A komunitárius-republikánus álláspontok felé hajló szerzők azzal is érvelnek, hogy a demokratikus társadalmakban a politikaalkotás előfeltétele a diszkurzívan nyitott önmegértés arról, hogy kik vagyunk és kik akarunk lenni ... (Rosa 2007, 51. o. f. Ford. R.B.).

Caroline Emcke (2000) a kollektív identitás két - esetleg egymást átfedő - ideális típusát különbözteti meg: "szándékolt, önazonosított kollektív identitások és módok".

élet" (I. típus), és a "kollektív identitások nem szándékolt, szubjektívizáló

konstrukciója" (II. típus), amelyben az identitást - akarva-akaratlanul - kívülről tulajdonítják. Úgy látja, hogy a kollektív identitás két típusa differens *elismerési igényeket* generál:

Az I. típusú kulturális kollektívák ebben az identitásban akarnak elismertetni. Az egyes tagok ennek megfelelően azt akarják, hogy elismerjék őket, mint ide tartozót. Az elismerési kapcsolat, amelyre ezek a csoportok törekcsenek, identitásuk megerősítése és gyakorlatuk és meggyőződésük jogi védelme. Azt szeretnék, hogy a társadalom egyenrangú tagjaiként, egyenként és egy különálló csoport tagjaként is elismerjék őket. Ebben az esetben az elismerés a kulturális különbségtétel megerősítésében áll, a paritás elfogadásával együtt, mint erkölcsileg felelős egyének, akiknek joguk van együttműködni és egyenrangúan részt venni egy kulturálisan differenciált társadalomban (Emcke 320. o.2000., ford. R.B.).

A dolgok másképp állnak a tulajdonított, heteronóm kollektív identitások esetében:

A II. típusú kollektív identitások ezzel szemben nem kívánják, hogy "olyannak ismerjék el őket, amilyenek": Az "ami ők" a megszerzett offenzív leírás és értékelés, valamint az idegen, megalázó identitás és élethelyzet elleni lázadás ambivalens terméke.

Az ilyen csoportok tagjainak a fenti értelemben vett kulturális különlegességükben való elismerése csupán megismételné a téves felismerés tapasztalatát, amely hozzájárult identitásuk kialakulásához, és továbbra is olyan identitási konfirmákba szorítja az egyes személyeket, amelyekkel nem kívánnak azonosulni. Ha a felismerési viszony megköveteli az identitás és a "Másik reagáló viselkedése" közötti konstitutív kapcsolat felismerését, akkor a II. típusú kollektív identitások tagjait differensen kell felismerni, mint az I. típusú kollektív identitások tagjait. Nincs szükség pozitív, tartalmi definícióra arról, hogy "kik ők". Wendy Brown attól tart, hogy a sérült identitás elismerése csak ennek a nem kívánt identitásnak a stabilizálására szolgál, és így a tagokat a saját alávetettségük ("assujettissement") iránti "önkéntes" elköteleződésre készíti.

A veszélyt úgy lehet elkerülni, ha a tagokat nem abban az értelemben ismerjük fel, hogy "konfirmáljuk" identitásukat, mint "azt, amik", hanem abban, amit velük tettek. Ennek érdekében ez a tanulmány megkísérli definiálni az erkölcsi sérülés és a társadalmi kirekesztés különböző formáit (Emcke 2000, 321. o. f. Ford. R.B.).

Az elkövetett igazságtalanság elismerésére a "békéltető és kompenzáló igazságszolgáltatás" címszó alatt fogunk visszatérni.

c) *Részvételi igazságszolgáltatás*

Nancy Fraser rámutat, hogy az elismerő igazságszolgáltatás szorosan kapcsolódik az úgynevezett részvételi igazságszolgáltatáshoz. Ennek ellenére két okból is van értelme külön címszó alatt kezelni. Először is, a részvételi igazságosság fogalma a demokratikus döntéshozatali folyamatokban való részvétel tágabb figyelembe vezet bennünket, és ebben az összefüggésben a csökkenő választási részvétel sokat tárgyalt

jelenségéhez, valamint ahhoz a még mindig megoldatlan problémához,
hogyan lehet a társadalmi szelektivitás hogyan lehet

elkerülte a polgári részvételben való részvételt, amely szelektivitást Johanna Klatt és Frank Walter (2011) részletesen tárgyalta a következő címszó alatt: "Szuperflúzió a civil társadalomban?" címmel. ("Entbehrliche der Bürgergesellschaft?"). Másodszor, a fogalom a részvételi igazságosság egy másik érdekes irányzatához vezet el bennünket az igazságosságról szóló diskurzusban, nevezetesen az úgynevezett *képességalapú megközelítéshez*, amelyet mindenekelőtt Amarty Sen (1993) és Martha Nussbaum (2000) dolgozott ki.

A jelenlegi igazságügyi diskurzusban a Németországi Evangélikus Egyház Tanácsának korábbi elnöke, Wolfgang Huber egy cikket publikált az "igazságos részvétetről" ("*Gerechte Teilhabe*", Huber 2015), amely jól érzékelteti a jelenlegi vita általános hangulatát. "A disztributív igazságosságtól a részvételi igazságosságig" cím alatt három lépésben érvel:

Először azt tárgyalja, hogy mit kell érteni a "társadalmi igazságosság" alatt, és az *elosztási igazságosság* funkciójával foglalkozik:

A [társadalmi igazságosság] azzal a fajta garanciával függ össze, amelyet a politikai rend nyújt az egyéneknek, hogy tisztességes körülmények között élhessenek. A súlyos társadalmi differenciák enyhítése kerül a középpontba. Az elosztási igazságosság kerül napirendre. Az államot arra szólítják fel, hogy szüntesse meg a társadalmi különbségeket, csökkentse a gazdagok és szegények közötti szakadékot, és mentse meg az embereket a szegénységtől. Egyesek ezt feneketlen kútnak tekintik. Nagy kérdések merülnek fel: Kik a gondoskodó állam által történő elosztás tervezett haszonélvezői? Minden állampolgár vagy minden ember? A menekültek és a letelepedett lakosság egyaránt? Fiatalok és idősek egyaránt? A "megtelt hajóról" vagy a "Methusalem-összeesküvésről" szóló beszédek a túlterhelt állam sablont festik a falra. A nyomás alatt álló lakosság kérdezze meg magukat, amikor a magas adók és díjak terhei hazudnak. Mikor fognak az elosztó állam követeléseit átváltozni a szabadság korlátozásává azok szabadságában, akik előre felszólítottak, hogy fizessen? Ez is igazságossági kérdés. Az érintetteket legalább arról meg kell győzni, hogy a pénzük jól van befektetve.

Huber azonban folytatja, hogy az elosztási intézkedések önmagukban nem fognak igazságot szolgáltatni:

Az elosztás elengedhetetlen a szegénység következményeinek enyhítéséhez, és ahhoz, hogy az emberek félig-meddig elfogadható életszínvonalat kapjanak. A szegénység leküzdéséhez azonban ennél többre van szükség. Hosszú távon az államnak csak akkor sikerül megóvnia polgárait a szegénységtől, ha sikerül aktivizálnia őket. Az azonnali szükségleteikről való gondoskodás nem elégséges; ez attól függ, hogy elegendő ember legyen abban a helyzetben, hogy gondoskodni tudjon önmagáról és másokról. Az elosztás önmagában nem hoz igazságosságot; ez azt feltételezi, hogy elegendő ember tud saját effortjával hozzájárulni a nemzeti

termékhez. Egy társadalom csak akkor képes erőt gyűjteni a szolidaritáshoz, ha lehetőséget ad a polgároknak az aktív részvételre.

Mivel az újraelosztás önmagában nem elégséges, az elosztó igazságosságtól a részvételi igazságosság felé kell elmozdulni:

Ezért szükséges az elosztó igazságosságtól a részvételi igazságosság felé való elmozdulás. A részvétel ugyanolyan fontos, mint az elosztás, a részvétel lehetővé tétele ugyanolyan fontos, mint az életszükségletek biztosítása. Ha az igazságosságot közösségi erényként akarjuk felfogni, akkor mindenekelőtt aktivizáló igazságosságnak kell lennie, amely lehetővé teszi az emberek számára, hogy használják a gis-t és hozzájáruljanak a közösség életéhez. Aki ki akar szabadulni a jóléti állam forgóajtó effektusának meg kell nyitnia az utat a társadalmi részvétel felé, és meg kell akadályoznia, hogy az azonnal újra becsapódjon (Huber 2015, p. Transl7.. R.B.).

Az igazságosság e három gyakran tárgyalt típusát vizsgálva, az igazságosság két további fajtájával fejezzük be a *tour d'horizon-t*, amelyek a következőket mutatják be

különösen világosan az igazságosság fogalmának közösséghez kötöttségét, valamint a kollektív identitás és az igazságosság iránti igények közötti kapcsolatot.

d) *Büntető*

igazságszolgáltatás aa)

Bevezető mese

A "Bosszú, kárpótlás és büntetés: *Rache, Wie- dergutmachung und Strafe: ein Überblick*" ("*Bosszúállás, bosszúállás és büntetés: egy áttekintés*") címmel a két szerző egyike a következő, Szomáliában játszódó beszámolót adja:

Az 1990-es évek elején, amikor az UNOSOM-művelet keretében nemzetközi erők tartózkodtak Szomáliában, egy szomáliai fiú egyszer bejutott a Bundeswehr táborába Beled Weynben, és az örök lelőtték. A helyi öregek ragaszkodtak ahhoz, hogy a fiú fegyvertelen volt, és nem voltak rossz szándékai. Vérdíjat követeltek a németektől. A szomáliaiaknál egy fiú vagy férfi vérdíja száz teve volt. A németek megtagadták a fizetést azzal az indokkal, hogy a fiú engedély nélkül lépett be a táborba, és hogy a katona, aki a halálos lövést leadta, az előírásoknak megfelelően cselekedett, és ezért nem volt bűnös a történetért. A vérdíj kifizetése a bűnösség beismerését jelentette, és ezért szóba sem jöhetett.

A Westdeutsche Rundfunk egy velem készült interjúban arra volt kíváncsi, hogy kinek van igaza. Elmagaráztam, hogy a vérdíjnak semmi köze a bűnösség erkölcsi értelemben vett beismeréséhez. Súlyos gondatlansággal vagy anélkül bekövetkezett balesetből eredő emberölés vagy sérülés esetén is kártérítést követeltek. Weregildet fizetni tehát nem becstelen, és nem veszítjük el az arcunkat. A németek a

ezért csak egy egyszerű félreértést kell beismerniük, és jót tettek volna azzal, hogy sajnálkozásukat fejezték volna ki egy emberi élet elvesztése miatt, és hajlandóak

lettek volna kártérítést nyújtani. És a száz tevé? Az nem haladta volna meg a védelmi költségvetést? Valószínűleg soha nem kellett volna kifizetni őket, hiszen van tere a tárgyalásnak vagy a diszkurzív stratégiáknak. Lehetett volna rámutatni, hogy a németek a tevétenyésztesen kívül más gazdasági tevékenységeket preferálnak, és

ezért nincsenek tevék. A fizetendő kártérítés pénzben kifejezett összegének átváltásakor nagy mozgástér lett volna a csökkentésre. El tudnám képzelni, hogy tevénként 100 \$, összesen \$ egy jó, kerek, szimbolikusan elfogadható összeg lett volna 10,000 (Schlee és Turner 2008a, p. ff49. Transl. R.B.).

Az, hogy valaki meggyőzőnek találja-e a javasolt megoldást, vagy sem, nem tartozik a tárgyhoz. Azonban számos nyilvánvaló félreértést kiküszöböl.

- * Mivel a megtorlás fogalmának van egy archaikus íze, egyértelművé kell tenni, hogy - a vérbosszú kivételével - ritkán jár együtt túlzott erőszakkal.
- * A kártérítési igények nem a bűnösséghez, hanem a cselekmény olyan következményeihez kapcsolódnak, amelyek jogi érdekek sérelmét jelentik; az összeg - a vezekléstől nem eltérően - egy díjszabás alapján állapítható meg.
- * A kompenzáció alapvetően alkuképes és offsítható.

Miután ez a mese eloszlatta a megtorlás fogalmának vérszomjas és archaikus hírnevét, briefly a megtorlás elvének funkcionális logikájára térünk rá; a nagy jogelméletíró, Hans Kelsen azt állította, hogy a megtorlás volt az igazságosság kulcsfontosságú, alapvető jellemzője (Kelsen 1953/1941.).

bb) A megtorlás elvének funkcionális logikája

Bertram Turner és Günther Schlee "A megtorlás elvének működési kontextusai a konfliktuális szabályozásban" ("*Wirkungskontexte des Vergeltungsprinzips in der Konfliktregulierung*", 2008b) című könyvében három, a megtorlás elvének működési logikája szempontjából fontos szempontot azonosít.

- * Az első a kölcsönösség elve:

A megtorlási szabályok modern társadalomtudományi kutatásának kiindulópontja a kölcsönösség elvének, a teljesítmény és az ellenteljesítés, a cselekvés és a reakció egyensúlyának alapvető fontosságának felismerése. A megtorlás ennek része.

A kölcsönösség tehát az igazán alapvető axióma. A színészek minden elképzelhető konstellációban felidézik az emberi interakciót. A különböző társadalmi filmekben és cselekvési kontextusokban sajátos formát ölt. A gis kiegyensúlyozott vagy szimmetrikus cseréje az erősen formalizált ajándékcsere és az együttműködés gazdasági formáinak formája.

ennek kifejeződése. Az etikai norma megköveteli, hogy "úgy cselekedjünk, ahogyan azt szeretnénk, hogy cselekedjenek velünk". Ezt a kölcsönös tisztelet kifejeződéseként arany szabálynak is nevezik, amely a modern emberi jogok alapját adja (Schlee és Turner 2008b, 7. o. f. Ford. R.B.).

- * A megtorlás második jellemzője a kár és a kártérítés arányossága, amely viszony jogi szabályozásra szorul:

A megtorlás az igazságtalanság és a kártérítés arányosságán alapul - ami feltételezi a szereplők alapvető társadalmi egyenlőségét/egyenlőségét -, és nem a reakció arányosságán, amely mérlegeli a differenciákat és figyelembe veszi a rangbeli differenciákat. Ez a feszültség az összes forrásban megtalálható, és hozzájárul a megtorlás gondolatának konkrét alkalmazása során tapasztalható sokféleséghez.

A legkorábbi ó-keleti és bibliai idők óta a források következetes tendenciát mutatnak a megtorló gyakorlatok szigorú szabályozására. A szabályokból azonban nem derül ki, hogy a szabályozatlan megtorlás korábbi állapotára vonatkoznak-e. Messze a leggyakoribb rendezést igénylő kérdések közé tartozik annak meghatározása, hogy ki a konfliktus részes fele, a megtorlás legitim céljai, valamint a pontosan definiált normasértésekért járó kártérítés (Schlee és Turner 2008b, Transl12.. R.B.).

- * A megtorlás elvének logikája szempontjából fontos harmadik szempont az, hogy a megtorlási igények érvényesítése és azok végrehajtása annak a kollektívának az ügye, amelyhez a sértett vagy az áldozat tartozik vagy tartozott; a megtorlás gyakorlása az adott *szolidáris közösség* ügye.

A központi politikai hatalom nélküli társadalmakban vagy acefál társadalmakban a devianciáért való felelősséget, legalábbis nagyrészt, kollektív képességként fogják fel. Ráadásul a vitákat nem anarchiában vagy az erősebb jogának meghajlásával rendezik. A konfliktusok a szolidáris tagokból álló csoportokkal vagy csoportkonstellációkkal szembesülnek a lehetséges cselekvési irányokról folytatott tárgyalások során, az eskalációtól a kompromisszumig terjedő skálán, és akiknek szem előtt kell tartaniuk a közvéleményt; figyelembe kell venniük, hogy a társadalom többségének a konfliktusban részt nem vevő része mit gondol (Schlee és Turner 2008b, 25. o. Fordította: R.B.).

3. Kiegyenlítő és kompenzáló igazságszolgáltatás

Ez a címszó a történelmi igazságtalanság egy speciális esetére utal, amely elsősorban nem az igazságtalanságot elszenvedett vagy elszenvedő személyek vagy csoportok igazságszolgáltatási igényeire vonatkozik, hanem a későbbi nemzedékek igényeire, akik a korábbi nemzedékek számára elkövetett igazságtalanságokért kárpótlást vagy kártérítést követelnek. Ezzel a témával foglalkozik Lukas H. Meyer a "Történelmi igazságosság" ("*Historische Gerechtigkeit*", 2005) című művében, amelyre a következőkben hivatkozunk. Meyer a *generációk közötti igazságosság*

egy fajtájával foglalkozik, nem egyes egyénnel, hanem az igazságosságot kereső etnikai és/vagy társadalmi *csoportokkal*. A két csoport vagy közösség, amellyel Meyer foglalkozik, a szamikiak (lappok) és a

Sinti és roma csoportok, amelyek kiemelt szerepet játszottak a közelmúltban (2014 elején) Németországban zajló migrációs vitában.

Meyer a következőképpen vázolja fel a szamosok kollektív identitását:

A szamosok sajátos etnikai csoportként tekintenek magukra, és meg akarják őrizni identitásukat. Csoportként rendelkeznek bizonyos objektív jellemzőkkel, nevezetesen saját nyelvvel, közös származással, valamint közös anyagi és szellemi kultúrával. Hagyományos életmódjuk mind társadalmi-kulturális, mind társadalmi-gazdasági szempontból eltér a környező lakosságtól. A szamizdatokat jelentős diszkrimináció és a hagyományos életmódjukat aláásó politika érte és fenyegeti. Effektíve a szamizdatok mindig is gazdaságilag és társadalmilag alárendelt helyzetben voltak, nevezetesen nem domináns kisebbségként azokban a nemzeti társadalmakban, amelyekben élnek. A környező lakosság a szamikat őslakosoknak tekinti, és a jog és a közgazdaság is így kezeli őket. Legalábbis más őslakos népekhez képest a szamizdatok az utóbbi időben meglehetősen sikeresen jutottak bizonyos fokú belső önrendelkezéshez vagy autonómiához. Finnországban, Norvégiában és Svédországban képesek voltak választott képviseleti szervezetet, a szamii parlamenteket létrehozni (Meyer 2005, p. 1142. Ford. R.B.).

A szinti és a roma esetében a dolgok némileg differenciáltak:

Az európai roma népesség többsége Közép- és Kelet-Európában, valamint a Balkánon él. Spanyolországot kivéve a romák soha nem alkották a lakosság számottevő részét. A legtöbb közép- és kelet-európai országban azonban jelentős kisebbségnek számítanak. Nyugat-Európában a romák és szintik életmódjuként és túlélési stratégiaként a szolgáltatásorientált nomadizmus egy formáját alakították ki. Közép- és Kelet-Európában a romák gyakran beilleszkedtek a helyi munkaerőpiacra, ami a nomád életmódjuk elhagyását és a nagy roma gettóba való tömörülést jelentette.

A romák nem tartanak igényt sem egy adott területhez való különleges kulturális kötődésre, sem a történelmi folytonosságra azon országok korábbi lakóitól való leszármazás alapján, amelyekben élnek. Nem támasztanak területi igényeket. Abban különböznek más kisebbségektől és nemzeti kisebbségektől, hogy nincs hazájuk vagy "anyaországuk". Az a tény, hogy nincs "Romanisztánjuk", gyakran vezetett ahhoz, hogy a romáktól megtagadták a "nép", a "nemzet" vagy akár a "kisebbség" státuszát. A "nép" és a "nemzet" fogalma szorosan összefügg a haza fogalmával. Még a "kisebbség" fogalmát is úgy értelmezik, hogy az egy bizonyos területhez vagy anyaországhoz való kötődést igényel. Csak a közelmúltban ismerte el számos európai ország a romákat legitím kisebbségként.

Kétségtelen, hogy kulturális és etnikai kisebbségnek számítanak. A romák sajátos etnikai és kulturális csoportként tekintenek magukra. Csoportként bizonyos objektív jellemzőket mutatnak. Közös a származásuk és közös a kultúrájuk. Saját nyelvvel, sajátos szervezeti struktúrával, saját jogrendszerrel, saját irodalommal, zenével és sajátos szokásokkal rendelkeznek. Azt, hogy a romák hogyan látják saját identitásukat, erősen befolyásolja a kizsákmányolás legrosszabb formáinak történelmi tapasztalata,

diszkriminatív politika és a kényszerű asszimiláció, valamint a folyamatos védtelenség ezekkel és más jogsérelemmel szemben (Meyer 2005, f. o143. Fordítás: R.B. R.B.).

Most, hogy már több elképzelésünk van az érintett csoportokról, térjünk rá a Meyer címek két olyan aspektusára, amelyek fontosak a vitánk szempontjából.

- * Az első pont az, hogy a korábbi generációkkal szemben elkövetett történelmi igazságtalanságokból származó követelésekkel rendelkező csoportok az *emlékezet közösségeiként* értelmezhetők; a közös kollektív identitást megalapozó kötelékek az emlékezet kötelékei. Meyer:

A transzgenerációs csoportok élő tagjai a történelmi igazságtalanság áldozatainak leszármazottaiként követeléseket támasztanak. A közvetett áldozattá válás relevánsnak tekinthető a restitúcióra és kártérítésre vonatkozó különleges igények igazolása szempontjából. ...

Az emberek a közös élmények alapján érezhetik az összetartozást. Ha ez valóban így van, akkor ez a tapasztalat rendkívüli, ha nem traumatikus jellegű. Most fontos, hogy az eseménynek adott jelentőség és nem az eseménynek adott maga az esemény, amely emlékező közösséget hozhat létre. A kollektív emlékezés nem az egyéni emlékek gyűjteményeként, hanem inkább egy társadalmi a "múlt valóságának" artikulálásának és fenntartásának gyakorlata. Vagy maga az elbeszélés, a múlt állítólagos "valóságának" folyamatos artikulálása az, ami formál és alakít egy közösséget. A közösség önmeghatározása szempontjából fontosnak tartott aktív, közös megemlékezésre van szükség. Ezt a közösséget az emlékezés személyes fontossága és nem a múltbeli eseményekről való személyes tanúságtétel definicionálja. A releváns kollektív emlékezés a kötelezőnek tekintett örökség közös értelmezéséhez kapcsolódik.

Még ha az emlékező közösségeknek nem is kell az önbíráskodás történelmén alapulniuk, van néhány nagyon meggyőző példa az elnyomás közös emlékezetében rejlő támogató erőre. Talán mindennél jobban, mint bármi más, a szufferingre való élő emlékezés szolidaritást teremt. Az elnyomás és a suffering emlékezete a közösség egyesítését szolgálja, mert sajátos érzelmi ereje van, és mert az áldozatként való öndefiníció lehetővé teszi, hogy világosan meghúzdódjon a "mi" és "ők" közötti választóvonal (Meyer 2005, f. o137. Ford. R.B.).

- * A második fontos pont a követelések tartalmával és céljaival kapcsolatos, amelyek a szimbolikus igazságosságtól az anyagi kártérítésig terjednek:

Mindig a történelmi kötelességek teljesítéséről és a megfelelő követelések megvalósításáról van szó. Néha a szimbolikus igazságszolgáltatás elsőbbséget élvez a (közvetett) áldozatok számára, akik például követelhetik, hogy a még mindig domináns csoport ismerje el bűnösségét. Más esetekben a hatalom

újraelosztásáról és az anyagi kárpótlásról van szó. Megint más esetekben a (közvetett) áldozatok az őket körülvevő, még mindig uralkodó népeccéggel szembeni alacsony státuszukat, mint egy bizonyos etnikai és kulturális csoportot, valamint a hozzáállásukat a környező, még mindig domináns népeccéggel szemben az elkövetett történelmi igazságtalanság következményének tekintik. Követelhetik, hogy jogos igényüket

az autonómia és a döntéshozó és tanácsadó testületekben való képviselőihez való különleges jogok elismerése. Ezen túlmenően a csoport jogtalanul megtagadhatja magától a hozzáférést történelmi területéhez, vagy megtagadhatja a politikai szuverenitás gyakorlását e terület felett. A csoport tagjai területi engedményeket, kulturális és politikai autonómiát vagy az elszakadás útján történő önrendelkezés jogát követelhetik (Meyer 2005, 140. o. Ford. R.B.).

Ezzel végére értünk az igazságtalanság különböző fajtáin keresztül tett utazásunknak, és a szabályok világának felfedezése végére értünk. Expedíciónk azzal a meggyőződéssel zárul, hogy legalább némi megértést szereztünk a Szabályok Világának sokszínűségéről és sokrétűségéről. Sok olvasó nem fog minden egyes fordulatunkkal egyetérteni; ez a könyv azonban hosszú és nem mindig egyenes gondolkodás eredménye, és azt tükrözi, ami a szerzőt hosszú évek óta foglalkoztatja. Köszönetet mond minden olvasójának, hogy türelmesen elkísérte őt szellemi barangolásán.

Bibliográfia

- Adolphsen, Jens (2012): Vereinbartes Recht am Beispiel der lex sportiva. In: Christian Bumke und Anne Röthel (szerk.): Privates Recht. Tübingen: Mohr Siebeck, pp.93106.
- Afrobarométer (2006): A demokrácia helyzete, 20052006-: Afrobarométer 3. fordulójának 18 országra vonatkozó megállapításai (Afrobarometer Briefing Papers, 40), 2006. november.
- Afrobarométer (2009): Megjelenik-e a demokratikus polgárság Afrikában? (Afrobarometer Briefing Papers, 70), 2009. május.
- Allmendinger, Jutta (szerk.) (2003): Entstaatlichung und soziale Sicherheit. Opladen: Leske und Budrich.
- Almond, Gabriel A.; Verba, Sidney (1965): Verba, Verba: A polgári kultúra. Politikai attitűdök és demokrácia öt nemzetnél. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Alvarez, José E. (2006): Nemzetközi szervezetek mint jogalkotók. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198765639.001.0001>.
- Amelung, Knut (szerk.) (2003): Strafrecht - Biorecht - Rechtsphilosophie. Festschrift Hans-Ludwig Schreiber zum Geburtstag70.. Heidelberg: F. Müller.
- Amelung, Knut; Kilian, Ines (2003): Zur Akzeptanz des deutschen Notwehrrechts in der Bevölkerung. In: Knut Amelung (szerk.): Strafrecht - Biorecht - Rechtsphilosophie. Festschrift für Hans-Ludwig Schreiber zum Geburtstag70.. Heidelberg: F. Müller, pp.311.
- Anter, Andreas (2004): Die Macht der Ordnung. Aspekte einer Grundkategorie des Politischen. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Appiah, Anthony (2010): A becsületkódex: Hogyan történnek az erkölcsi forradalmak. New York, London: W.W. Norton & Co. Ltd.
- Arnauld, Andreas v. (2003): Normativität von Spielregeln. In: Andreas von Arnauld (szerk.): Recht und Spielregeln. Tübingen: Mohr Siebeck, p. 17-36.
- Arnauld, Andreas v. (2006): Rechtssicherheit. Perspektivische Annäherungen an eine "idée directrice" des Rechts. Tübingen: Mohr Siebeck (Jus publicum, 148).
- Arnauld, Andreas v. (2015): Interdisziplinarität und Interdisziplinarität: Öffnung der Methode durch Internationalität und Interdisziplinarität. In: Veröffentlichungen der Vereinigung Deutscher Staatsrechtslehrer (VVDStRL) (szerk.): Referate und Diskussionen auf der Tagung der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer in Düsseldorf vom 1. bis Oktober4. 2014. Berlin / Boston: De Gruyter (vol. 74), pp. 39-81.
- Asch, Ronald G. (2008): Europäischer Adel in der frühen Neuzeit. Eine Einführung. Köln: UTB.

- Auer, Katrin (2002): Auer: "Political Correctness" - Ideologischer Code, Feindbild und Stigmawort der Rechten. In: *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 31 (3), pp. 291-303.
- Augsberg, Ino (2013): "Wer glauben will, muss zahlen"? In: *Archiv des öffentlichen Rechts* (138), pp. 493-535.
- Augsberg, Steffen (2003): Rechtsetzung zwischen Staat und Gesellschaft. Möglichkeiten differenzierter Steuerung des Kapitalmarktes. Berlin: Berlin: Duncker & Hum- blot.
- Augsberg, Steffen (2014): Das kollektive Moment der Wirtschaftsgrundrechte. In: Thomas Vesting, Stefan Koriorthand Ino Augsberg (szerk.): Grundrechte als Phänomene kollektiver Ordnung. Tübingen: Mohr Siebeck, pp.161182.
- Aust, Helmut P. (2013): Auf dem Weg zu einem Recht der globalen Stadt? "C40" und der 'Konvent der Bürgermeister' im globalen Klimaschutzregime. In: *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (ZaöRV)* 73, pp. 673-704.
- Aviram, Amitai (2003): A magánjogi rendszerek spontán kialakulásának paradoxona. Chicago, Illinois: Olin Law and Economics Working Paper, 192).
- Bade, Klaus J. (1982): Imperialismus und Kolonialmission. Kaiserliches Deutschland und koloniales Imperium. Wiesbaden: Steiner (Beiträge zur Kolonial- und Überseegeschichte, vol. 22).
- Badura, Peter (1971): Recht, Theorie des Rechts, Rechtsphilosophie. In: Peter Badura, Erwin Deutsch und Claus Roxin (szerk.): Recht. Fischer-Lexikon. Új, átdolgozott kiadás, 188.-202. o., ezerhuszonnyolc. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch- Verlag, pp.118137.
- Baer, Susanne (2004): Schlüsselbegriffe, Typen und Leitbilder als Erkenntnismittel und ihr Verhältnis zur Rechtsdogmatik. In: Eberhard Schmidt-Assmann és Wolfgang Hoffmann-Riem (szerk.): Methoden der Verwaltungsrechtswissenschaft. Baden-Baden: Nomos (Schriften zur Reform des Verwaltungsrechts), pp. 225-251.
- Balthasar, Hans U. v. (1994): Die grossen Ordensregeln. 7. kiadás. Einsiedeln: Johannes-Verlag.
- Bauer, Thomas (2011a): Die Kultur der Ambiguität. Eine andere Geschichte des Islámok. Berlin: Verlag der Weltreligionen.
- Bauer, Thomas (2011b): Normative Ambiguitätstoleranz im Islam. In: Nils Jansen und Peter Oestmann (szerk.): Gewohnheit. Gebot. Gesetz. Normativität in Geschichte und Gegenwart: eine Einführung. Tübingen: Mohr Siebeck, pp. 155-180.
- Becker, Howard S. (1973): Außenseiter. Zur Soziologie abweichenden Verhaltens. Frankfurt am Main: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Beckert, Sven (2014): King Cotton. Eine Geschichte des globalen Kapitalismus. München: Beck.

- Behrens, Maria (2004): Global Governance. In: Arthur Benz (szerk.): A globális kormányzás: Arthur Benz (szerk.): Arthur Benz (szerk.): Governance - Regieren in komplexen Regelsystemen. Eine Einführung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften (Governance, 1), pp. 93-110, https://doi.org/10.1007/978-3-531-90171-8_6.
- Beisheim, Marianne; Dreher, Sabine; Walter, Gregor; Zangl, Bernhard; Zürn, Michael (szerk.) (1999): Im Zeitalter der Globalisierung? Thesen und Daten zur gesellschaftlichen und politischen Denationalisierung. Baden-Baden: Baden-Baden: Nomos.
- Benda-Beckmann, Franz v. (1994): Rechtspluralismus. Analytische Begriffsbildung oder politisch-ideologisches Programm? In: *Zeitschrift für Rechtsethnologie* 119, pp. 1-16.
- Bender, Gerd (2013): Kollektives Arbeitsrecht im Werden. Regulierte Selbstregulierung im kaiserlichen Deutschland. Vortrag auf der Tagung "Justizielle Selbstregulierung im 19. und 20. und 20. Jahrhundert" des Exzellenzclusterprojekts "Regulierte Selbstregulierung in rechtshistorischer Perspektive" vom 31. Januar bis 2. Februar 2013. Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte. Frankfurt am Main, 2013.02.02.02.
- Benz, Arthur (szerk.) (2004): Governance - Regieren in komplexen Regelsystemen. Eine Einführung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften (Governance, 1).
- Benz, Arthur (2007): Többszintű kormányzás. In: Arthur Benz, Susanne Lütz, Uwe Schimank és Georg Simonis (szerk.): Handbuch Governance. Theoretische Grundlagen und empirische Anwendungsfelder. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp297310., - https://doi.org/10.1007/978-3-531-90407-8_22.
- Berg, Wilfried; Fisch, Stefan; Schmitt Glaeser, Walter; Schoch, Friedrich; Schulze-Fielitz, Helmuth (szerk.) (2001): Regulierte Selbstregulierung als Steuerungskonzept des Gewährleistungsstaates. Ergebnisse des Symposiums aus Anlass des 60. Geburtstages von Wolfgang Hoffmann-Riem. Berlin: Duncker & Humblot (Die Verwaltung Beiheft, 4).
- Berman, Harold J. (1991): Recht und Revolution. Die Bildung der westlichen Rechtstradition. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Berman, Harold J. (1983): Law and Revolution. A nyugati jogi hagyomány kialakulása. Cambridge Mass., Harvard University Press.
- Berman, Paul S. (2009): Az új jogi pluralizmus. In: *Annual Review of Law and Social Science* pp5., 225-242, <https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.0930.08.131539>.
- Berner, Alfred F. (1848): Die Notwehrtheorie. In: *Archiv des Criminalrechts*, pp. 547-598.
- Bernstein, Lisa (2001): Bernstein: Kereskedelmi magánjog a gyapotiparban: A gyapotágazatban: Együttműködés létrehozása szabályok, normák és intézmények révén. In: *Michigan Law Review* 99, pp. 1724-1790. Online a következő címen: http://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=10107&context=journal_articles, utoljára ellenőrizve: 2015.11.12.

- Bernstein, Richard (1990): Bernstein, Bernstein: Ideas and Trends: Ideas and Trends: A politikai korrektség növekvő hegemóniája. In: *The New York Times*, 1990.10.28. Online a <http://www.nytimes.com/1990/10/28/weekinreview/ideas-trends-the-rising-hegemony-of-the-politically-correct.html>, utoljára ellenőrizve: 2015.08.10.
- Beyme, Klaus v. (1997): Der Gesetzgeber. Der Bundestag als Entscheidungszentrum. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Bienfait, Agathe (2006): Im Gehäuse der Zugehörigkeit. Eine kritische Bestandsaufnahme des Mainstream-Multikulturalismus. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften (Studien zum Weber-Paradigma), <https://doi.org/10.1007/978-3-531-90468-9>.
- Bierbrauer, Günter (1982): Gerechtigkeit und Fairneß in Verfahren. Ein sozialpsychologischer Ansatz zur Beilegung von Konflikten. In: Erhard Blankenburg, Walther Gottwald és Dieter Stempel (szerk.): Alternativen in der Ziviljustiz. Berichte, Analysen, Perspektiven. Köln: Bundesanzeiger (Rechtstatsachenforschung).
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang (1986): Kirche und modernes Bewußtsein. In: Peter Koslowski, Robert Spaemann és Reinhard Löw (szerk.): Moderne oder Postmoderne? Zur Signatur des gegenwärtigen Zeitalters. Weinheim: Acta Humaniora, VCH Verlagsgesellschaft, pp.103129.
- Böhme, Hartmut; Tesmar, Ruth (2001): Chimborazo: Die Besteigung des Chimborazo. Annäherung an Alexander von Humboldt. Erfurt: DRV.
- Bohne, Eberhard (1988): Verwaltungshandeln (informális). In: Otto Kimminich, Heinrich Freiherr von Lersner und Peter-Christoph Storm (szerk.): Handwörterbuch des Umweltrechts. 2 vols. Berlin: Erich Schmidt, clms. 1055-1069.
- Botzem, Sebastian; Hofman, Jeannette (2009): Dynamiken transnationaler Governance - Grenzübergreifende Normsetzung zwischen privater Selbstregulierung und öffentlicher Hierarchie. In: Sebastian Botzem, Jeannette Hofman, Sigrid Quack, Gunnar Folke Schuppert und Holger Strassheim (szerk.): Governance als Prozess. Koordinationsformen im Wandel. Baden-Baden: Nomos, pp. 225-250, <https://doi.org/10.5771/9783845215723-225>.
- Bowen, John R. (2010): Hogyan ismerhetnék el az angol bíróságok a saríát? In: *Thomas jogi folyóirat* 7 (3), pp. 411-435.
- Brecht, Martin (1994): Kirchenzucht zwischen Kirche und Staat. Bemerkungen zur Forschungssituation. In: Heinz Schilling (szerk.): Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa. Zeitschrift für historische Forschung (Beiheft 16). Berlin: Berlin: Duncker & Humblot, pp. 41-48.
- Brecht, Martin; Schwarz, Reinhard (szerk.) (1980): Bekenntnis und Einheit der Kirche. Studien zum Konkordienbuch. Stuttgart: Calwer Verlag.
- Brodocz, André (2006): Die souveränen Deuter. Symbolische Voraussetzungen - institutionelle Rahmenbedingungen - praktische Auswirkungen. In: Hans Vorländer (szerk.): Die Deutungsmacht der Verfassungsgerichtsbarkeit. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 95-120, https://doi.org/10.1007/978-3-531-90350-7_5.

- Broemel, Roland (2013): Compliance durch Wissen. Anforderungen an die Wissensorganisation im Recht. In: *Rechtswissenschaft* 4 (1), pp. 62-90, <https://doi.org/10.5771/1868-8098-2013-1-62>.
- Brunsson, Nils; Jacobsson, Bengt (szerk.) (2002): *A szabványok világa*. Oxford: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199256952.001.0001>.
- Bundesministerium der Justiz (2011): *Law Made in Germany*. Standortfaktor Recht. Online: <http://www.recht-wp-uebersetzung.de/blog/2011/06/18/20110618-bmj-publikation-law-made-in-germany-standortfaktor-recht/>, utolsó ellenőrzés: 2015.10.20.
- Buschkowsky, Heinz (2012): *Neukölln ist überall*. Berlin: Ullstein.
- Calliess, Graf-Peter (2004): Transnationales Verbrauchervertragsrecht. In: *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* (682), pp. 244-287, <https://doi.org/10.1628/0033725043640940>.
- Calliess, Graf-Peter (2006): Grenzüberschreitende Verbraucherverträge. Rechtssicherheit und Gerechtigkeit auf dem elektronische Weltmarktplatz. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Carpenter, R. C. (2003): "A nők és a gyermekek az elsők": Nemek, normák és humanitárius evakuálás a Balkánon 1991-95. In: *International Organization* 57 (4), pp. 661-694, <https://doi.org/10.1017/S002081830357401X>.
- Cassese, Sabino (2005): Közigazgatási jog állam nélkül? A globális szabályozás kihívása. In: *New York University Journal of International Law and Politics* 37 (4), pp. 663-694.
- Cassese, Sabino; Carotti, Bruno; Casini, Lorenzo; Macchia, Marco; MacDonald, Euan; Savino, Mario (szerk.) (2008): *Globális közigazgatási jog*. Cases, Materials, Issues. Institute for International Law and Justice. New York.
- Chevallier, Jacques (1999): *L'Etat*. Párizs: Dalloz.
- Chirayath, Leila; Sage, Caroline M.; Woolcock, Michael (2005): *A szokásjog és a politikai reform: (World Development Report 2006: Background Papers)*, július. 2005.
- Cohn, Bernard S. (1996): *A gyarmatosítás és a tudás formái. A britek Indiában*. Princeton, N.J.: Princeton, N.J.: Princeton University Press (Princeton studies in culture/power/history).
- Collin, Peter; Horstmann, Thomas (szerk.) (2004): *Das Wissen des Staates. Geschichte, Theorie und Praxis*. Baden-Baden: Nomos (Rechtspolitologie, 17).
- Conrad, Sebastian (2007): Wissen als Ressource des Regierens in den deutschen und japanischen Kolonien des Jahrhunderts 19.. In: Ursula Lehmkuhl és Thomas Risse (szerk.): *Regieren ohne Staat? Governance in Räumen begrenzter Staatlichkeit*. Baden-Baden: Nomos (Schriften zur Governance-Forschung, Bd. 10), pp.134-153, - <https://doi.org/10.5771/9783845206554-134>.
- Cutler, Claire; Haufler, Virginia; Porter, Tony (szerk.) (1999): *A magánhatóság és a nemzetközi ügyek*. New York: Suny Press.
- Daniels, Justus v. (2009): *Religiöses Recht als Referencia. Jüdisches Recht im rechts- wissenschaftlichen Vergleich*. Tübingen: Mohr Siebeck.

- Daston, Lorraine (2015): Daston, Dastonin: Rules: The Prehistory of an Indispensable and Impossible Genre. In: Wissenschaftskolleg zu Berlin (szerk.): Arbeitsvorhaben der Fel- lows 2015/2016. Berlin, pp.2829.
- Davis, Kevin E.; Kingsbury, Benedict; Merry, Sally E. (2012): A mutatók mint a globális kormányzás technológiája. In: *Law and Society Review* (461), pp. 71-105, <https://doi.org/10.1111/j.1540-5893.2012.00473.x>.
- De Lancy, Frances P. (1938): A szakmák engedélyezése Nyugat-Virginiában. Chicago, Illinois: Foundation Press.
- de Sousa Santos, Boaventura (1987): Jog: A félreolvasás térképe. A jog posztmodern felfogása felé. In: *Journal of Law and Society* (143), pp. 279-302, <https://doi.org/10.2307/1410186>.
- Dettenhofer, Maria H. (2000): Herrschaft und Widerstand im augusteischen Principat. Die Konkurrenz zwischen res publica und domus Augusta. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- DiMaggio, Paul J.; Powell, Walter W. (1983): The Iron Cage Revisited. Institutionális izomorfizmus és kollektív racionalitás a szervezeti területeken. In: *American Sociological Review* (482), 147-160. o., <https://doi.org/10.2307/2095101>.
- Djelic, Marie-Laure; Sahlin-Andersson, Kerstin (2006): Transnational Governance. A szabályozás intézményi dinamikája. Cambridge, Egyesült Királyság, New York: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511488665>.
- Dreier, Horst (2001): Kanonistik und Konfessionalisierung. Marksteine auf dem Weg zum Staat. In: Georg Siebeck (szerk.): *Artibus ingenuis. Beiträge zu Theologie, Philosophie, Jurisprudenz und Ökonomik*. Tübingen: Mohr Siebeck, pp. 133-147.
- Dreier, Ralf (1997): Der Rechtsbegriff des Kirchenrechts in juristisch-rechtstheoretischer Sicht. In: Gerhard Rau, Hans-Richard Reuter és Klaus Schlaich (szerk.): *Das Recht der Kirche. Vol 3: Zur Praxis des Kirchenrechts*. Gütersloh: Kaiser Verlag, pp.171198.
- Duve, Thomas (2011): Katholisches Kirchenrecht und Moraltheologie im 16. Jahrhundert: Eine globale normative Ordnung im Schatten schwacher Staatlichkeit. In: Stefan Kadelbach and Klaus Günther (eds.): *Recht ohne Staat? Zur Normativität nichtstaatlicher Rechtsetzung*. Frankfurt / New York: Campus, pp.147174.
- Duve, Thomas (2012): Von der Europäischen Rechtsgeschichte zu einer Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive. In: *Rechtsgeschichte - Legal History Rg 20*, pp. 18-71, <https://doi.org/10.12946/rg20/018-071>.
- Duve, Thomas (2013a): Duve: European Legal History - Global Perspectives. Working Paper for the Colloquium 'European Normativity - Global Historical Perspectives'. Max-Planck-Institute for European Legal History (Research paper series, 2013-06). Online a http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2292666 alatt, utolsó ellenőrzés 2015.01.30-án.

- Duve, Thomas (2013b): Internationalisierung und Transnationalisierung der Rechtswissenschaft - aus deutscher Perspektive. LOEWE-Schwerpunkt "Außergerichtliche und gerichtliche Konfliktlösung" (Working Paper, 6). Online a <http://publikationen.uni-frankfurt.de/frontdoor/index/index/docId/27790> címen, utolsó ellenőrzés 2015.02.10-én.
- Edwards, Richard (2008): Sharia Courts Operating in Britain. Online: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/2957428/Sharia-law-courts-operating-in-Britain.html>, utolsó frissítés: 2008.09.14., utolsó ellenőrzés: 2015.07.20.
- Ehrlich, Eugen (1967): Recht und Leben. Berlin: Berlin: Schriftenreihe des Institut für Rechtssoziologie und Rechtstatsachenforschung der Freien Universität Berlin, 7), <https://doi.org/10.3790/978-3-428-06689-6>.
- Ehrlich, Eugen (1989): Grundlegung der Soziologie des Rechts. Felülvizsgált és szerkesztett Manfred Rehbinder. Berlin: 4. kiadás: Duncker & Humblot.
- Eich, Peter; Schmidt-Hofner, Sebastian; Wieland, Christian (2009): Der wiederkehrende Leviathan. Zur Geschichte und Methode des Vergleichs spätantiker und frühneuzeitlicher Staatlichkeit. In: Peter Eich, Sebastian Schmidt-Hofner és Christian Wieland (szerk.): Der wiederkehrende Leviathan. Staatlichkeit und Staatswerdung in Spätantike und Früher Neuzeit. Heidelberg: Universitätsverlag Winter (Akademiekonferenzen, 4), pp. 11-40.
- Ellickson, Robert C. (1991): Rend törvény nélkül. Hogyan rendezik a szomszédok a vitákat. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, <https://doi.org/10.1093/aler/3.1.1>. Ellickson, Robert C. (2001): The Market for Social Norms. In: *American Law and*
Közgazdasági Szemle 3 (1), pp. 1-49.
- Emcke, Carolin (2000): Kollektive Identitäten. Sozialphilosophische Grundlagen. Frankfurt / New York: Campus.
- Emde, Ernst T. (1991): Die demokratische Legitimation der funktionalen Selbstverwaltung. Eine verfassungsrechtliche Studie anhand der Kammern, der Sozialversicherungsträger und der Bundesanstalt für Arbeit. Berlin: Duncker & Humblot.
- Encyclopedia Britannica (2014): Common Law. Online a <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/128386/common-law> címen, utolsó ellenőrzés: 2015.01.06.
- Engert, Andreas (2014): Normsetzungsmacht. Die Standardisierung von Regelungen im Markt als Form einer Fremdbestimmung. In: *Rechtswissenschaft* (3/2014), pp. 301-340.
- Epp, Astrid (1998): Divergierende Konzepte von "Verfahrensgerechtigkeit" Eine Kritik der Procedural Justice Forschung (WZB Discussion Paper, FS II 98-302).
- Esders, Stefan (2015): Governanceforschung und historische Mediävistik. Neue Perspektiven auf die Genese mittelalterlicher Regierungsweise und Staatlichkeit. In: Stefan Esders és Gunnar Folke Schuppert (szerk.): *Modernes Regieren im Mittelalter oder mittelalterliches Regieren in der Moderne?* Baden-Baden: Nomos (Schriften zur Governance-Forschung, 27), pp. 147-162.

- Esders, Stefan; Schuppert, Gunnar F. (szerk.) (2015): *Modernes Regieren im Mittelalter oder mittelalterliches Regieren in der Moderne?* Baden-Baden: Nomos (Schriften zur Governance-Forschung, 27), <https://doi.org/10.5771/9783845263588>.
- Esser, Hartmut (2000): *Soziologie*. Vol. 5: Institutionen. Frankfurt: Campus (5).
- Europäische Kommission (1988): *Begründung ABIEG 1988*, Nr. C 335/5.
- Fischer, Karsten (2011): *Machiavellis Abneigung gegen Augustus und den Principat als Parallelordnung. Ein Beitrag zur methodischen Spekulation in der Politischen Theorie*. In: Harald Bluhm, Karsten Fischer és Marcus Llanque (szerk.): *Ideenpolitik. Geschichtliche Konstellationen und gegenwärtige Konflikte*. Berlin: Akademie Verlag, pp3951.. - <https://doi.org/10.1524/9783050057620.39>.
- Fisher, Angelina; Davis, Kevin E.; Kingsbury, Benedict; Merry, Sally E. (2012): *Governance by Indicators. Globális hatalom a számszerűsítés és a rangsorolás révén*. Oxford: Oxford University Press (Law and global governance series).
- Flohr, Annegret; Rieth, Lothar; Schwindenhammer, Sandra; Wolf, Klaus D. (szerk.) (2010): *A vállalkozások szerepe a globális kormányzásban. A vállalatok mint norma-vállalkozók*. Basingstoke (Anglia), New York: Palgrave Macmillan, <https://doi.org/10.1057/9780230277533>.
- Forst, Rainer (1996): *Kontexte der Gerechtigkeit. Politische Philosophie jenseits von Liberalismus und Kommunitarismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp (Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, 1252).
- Forst, Rainer (2013): *Deutschland: Zum Begriff eines Rechtfertigungsnarrativs*. In: *Normative Orders Working Paper* (3). Online: <http://publikationen.ub.uni-frankfurt.de/frontdoor/index/index/docId/29806>, utolsó ellenőrzés 2015.11.12.
- Forst, Rainer; Günther, Klaus (szerk.) (2011a): *Die Herausbildung normativer Ordnungen. Interdisziplinäre Perspektiven*. Frankfurt / New York: Campus.
- Forst, Rainer; Günther, Klaus (2011b): *Die Herausbildung normativer Ordnungen. Zur Idee eines interdisziplinären Forschungsprogramms*. In: Rainer Forst und Klaus Günther (szerk.): *Die Herausbildung normativer Ordnungen. Interdisziplinäre Perspektiven*. Frankfurt / New York: Campus, pp.1132.
- Franzius, Claudio (2006): *Governance und Regelungsstrukturen*. In: *Verwaltungsarchiv* 97, pp. 176-219.
- Fraser, Nancy (1998): *Társadalmi igazságosság az identitáspolitikában*: (WZB Discussion Paper, FS I 98-108).
- Fraser, Nancy (2007): *Zur Neubestimmung von Gerechtigkeit in einer globalisierten Welt*. In: Ludger Heidbrink és Alfred Hirsch (szerk.): *Staat ohne Verantwortung? Zum Wandel der Aufgaben von Staat und Politik*. Frankfurt / New York: Campus, pp.343372.
- Freidson, Eliot (1983): *Eliotson, Eliot, Eliot, Eliot: A szakmák elmélete: The Theory of Professions: State of the Art*. In: R. Dingwall és P. Lewis (szerk.): *The Sociology of Professions: Doctors, Lawyers and Others*. London: Macmillan, pp. 19-37, https://doi.org/10.1007/978-1-349-16979-5_2.

- Freidson, Eliot (2001): Freidson, Elison: Professzionizmus: A harmadik logika. London: London: Polity Press. Frevert, Ute (1995): A becsület emberei. A párbaj társadalom- és kultúrtörténete. Fordította Anthony Williams. Polity Press, Cambridge, UK, Malden MA USA.
- Frey, Bruno S.; Savage, David A.; Schmidt, Sascha L.; Torgler, Benno (2011): Auswirkungen von Macht auf das Überleben in Extremsituationen. Ein Vergleich der Titanic und Lusitania Schiffskatastrophen. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 63 (2), pp. 237-254, <https://doi.org/10.1007/s11577-011-0131-8>.
- Frey, Bruno S., David A. Savage és Benno Torgler (2010): 'Interaction of Natural Survival Instincts and Internalized Social Norms. A Titanic és a Lusitania katasztrófájának vizsgálata'. Proceedings of the National Academy of Sciences, 107 (11): 4862-65, <https://doi.org/10.1073/pnas.0911303107>.
- Fuchs, Doris (2005): Fuchs: Understanding Business Power in Global Governance. Baden-Baden: Nomos.
- Füser, Thomas (1999): Füser: Vom Exemplum Christi über das Exemplum Sanctorum zum "Jedermannsbeispiel". Überlegungen zur Normativität exemplarischer Verhaltensmuster in institutionellem Gefüge der Bettelorden des 13. Jahrhunderts. In: Gert Melville and Jörg Oberste (eds.): Die Bettelorden im Aufbau. Beiträge zu Institutionalisierungsprozessen im mittelalterlichen Religionsumfeld. Münster: LIT-Verlag, pp.271-306.
- Geiger, Theodor J. (1987): Vorstudien zu einer Soziologie des Rechts. Szerkesztette: Manfred Rehbinder. 4. kiadás. Berlin: Duncker & Humblot, <https://doi.org/10.3790/978-3-428-06308-6>.
- Gemkow, Tim (2012): Gemkow: Extraterritoriális jog a denacionalizáció korában. Disszertáció. Freie Universität Berlin.
- Genschel, Philipp; Zangl, Bernhard (2008): Metamorphosen des Staates - Vom Herrschaftsmonopolisten zum Herrschaftsmanager. In: *Leviathan* (363), pp. 430-454, <https://doi.org/10.1007/s11578-008-0022-1>.
- Gephart, Werner; Sakrani, Raja (2012): 'Recht' und 'Geltungskultur'. Zur Präsenz islamischen Rechts in Deutschland und Frankreich. In: Werner Gephart (szerk.): Rechtsanalyse als Kulturforschung. Frankfurt am Main: Klostermann (Schriftenreihe des Käthe Hamburger Kollegs "Recht als Kultur", 1), pp. 103-137.
- Gertenbach, Lars; Laux, Henning; Rosa, Hartmut; Strecker, David (szerk.) (2010): Theorien der Gemeinschaft zur Einführung. Hamburg: Hamburg: Junius (Zur Einführung, 367).
- Gispén, C. W. R. (1988): German Engineers and American Social Theory: Historical Perspectives on Professionalization. In: *Comparative Studies in Society and History* (303), pp. 550-574, <https://doi.org/10.1017/S0010417500015371>.
- Glenn, H. P. (2013): A kozmopolita állam. Oxford: Oxford University Press (Oxford constitutional theory), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199682423.001.0001>.

- Goffman, Erving (1961): *Asylums. Esszék az elmebetegek és más elítéltek társadalmi helyzetéről*. Garden City, N.Y.: Anchor Books.
- Golding, William (1954): *Golding: A legyek ura*. London: London. Faber and Faber.
- Goode, William J. (1957): Goode Goode: Közösség a közösségben. *The Profession*. In: A szakma: *American Sociological Review* (343), pp. 268-277, <https://doi.org/10.2307/2088857>.
- Gosepath, Stefan (2001): Az igazságszolgáltatás globális kiterjedése. In: *Metafilozófia* (321/2), pp. 136-159. Online a http://www.academia.edu/4859788/The_Global_Scope_of_Justice címen, utolsó ellenőrzés: 2015.11.12., <https://doi.org/10.1111/1467-9973.00179>.
- Gosepath, Stefan (2008): Gerechtigkeits. In: Stefan Gosepath, Wilfried Hinsch és Beate Röessler (szerk.): *Handbuch der politischen Philosophie und Sozialphilosophie*. Berlin: De Gruyter, pp. 394-401, <https://doi.org/10.1515/9783110210170>.
- Gottschalk, Karin (2004): Wissen über Land und Leute: Administration Praktiken und Staatsbildungsprozesse im 18. Jahrhundert. In: Peter Collin és Thomas Horstmann (szerk.): *Das Wissen des Staates. Geschichte, Theorie und Praxis*. Baden-Baden: Nomos (Rechtspolitologie, 17), pp. 149-174.
- Gottwald, Siegfried (2015): Gwald Gottfried: Many-Valued Logic. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2015 tavaszi kiadás). Online a <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/logic-manyvalued/> alatt, utolsó frissítés: 2015.03.05., utolsó ellenőrzés: 2015.05.13.
- Graf, Friedrich W. (2006): *Moses Vermächtnis. Über göttliche und menschliche Gesetze*. München: C. H. Beck.
- Graf, Friedrich W. (2008): Protestantismus und Rechtsordnung. In: Horst Dreier és Eric Hilgendorf (szerk.): *Kulturelle Identität als Grund und Grenze des Rechts. Akten der IVR-Tagung vom 28.-30. September 2006 in Würzburg*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie: Beiheft, 113), pp.129161.
- Grant, J. A. C. (1942): A céh visszatér Amerikába. In: *Journal of Politics* (44), pp. 303-336, <https://doi.org/10.2307/2125446>.
- Grimm, Dieter (2003): Gemeinsame Werte: globales Recht? In: Herta Däubler-Gemlin és Irina Mohr (szerk.): *Recht schafft Zukunft: Perspektiven der Rechtspolitik in einer globalisierten Welt*. Bonn: Bonn: Dietz, pp.1429.
- Grossmann-Doerth, Hans (2005): Selbstgeschaffenes Recht der Wirtschaft und staatliches Recht (1933). In: Uwe Blaurock, Nils Goldschmidt és Alexander Hollerbach (szerk.): *Das selbstgeschaffene Recht der Wirtschaft. Zum Gedenken an Hans Großmann-Doerth*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Günther, Klaus; Randeria, Shalini (2001): *Recht, Kultur und Gesellschaft im Prozess der Globalisierung*. Bad Homburg: Bad Homburg: Reimers.
- Habermas, Jürgen (1992): *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Habermas, Jürgen (1996): *Rehg fordítása*. Cambridge MA: MIT Press.
- Hager, Günter (2009): *Rechtsmethoden in Europa*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Halm, Heinz (2007): *Der Islam. Geschichte und Gegenwart*. 7. kiadás. München: C. H. Beck.
- Harris, H. S. (1969): Az önkéntes társulás mint racionális eszmény. In: J. Roland Pennock és John W. Chapman (szerk.): *Nomos. Az Amerikai Politikai és Jogfilozófiai Társaság évkönyve*, XI: Önkéntes társulások, pp.4162.
- Haufler, Virginia (2001): *A magánszektor közszereplése. Ipari önvédelem a globális gazdaságban*. Washington D: Brooking Institution.
- Haus, Michael (2003): *Kommunitarizmus. Einführung und Analyse*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, <https://doi.org/10.1007/978-3-322-80401-3>.
- Herrmann, Sebastian (2013): Macht der Missbilligung. Soziale Sanktionen wirken stärker als Geldstrafen. In: *Stüddeutsche Zeitung*, (16.01.2013), p. 16.
- Hertogh, Marc (2007): Mi a nem állami jog? A jogi világ másik féltékéjének feltérképezése. Online a <http://ssrn.com/abstract=1008451> címen, utolsó frissítés: július, utolsó 2007,ellenőrzés: <https://doi.org/10.2139/ssrn.100.8451>.
- Hinsch, Wilfried (2001): Hinsch, Wilfried Hinsch: Globális elosztási igazságosság: Globális elosztási igazságosság. In: *Metafilozófia* 32 (1/2), pp. 58-78, <https://doi.org/10.1111/1467-9973.00175>.
- Hoffmann-Riem, Wolfgang (2006): Innovationsoffenheit und Innovationsverantwortung durch Recht. Aufgaben rechtswissenschaftlicher Innovationsforschung. In: *Archiv des öffentlichen Rechts* (4), pp. 255-131-277.
- Hoffmann-Riem, Wolfgang (2012): Regelungsstrukturen für öffentliche Kommunikation im Internet. In: *Archiv des öffentlichen Rechts* 137 (4), pp. 509-544, <https://doi.org/10.1628/000389112804719962>.
- Hoffmann-Riem, Wolfgang (2013): Umbauten im Hause des Rechts angesichts des Wandels von Staatlichkeit. In: Andreas Voßkuhle, Christian Bumke és Florian Meinel (szerk.): *Verabschiedung und Wiederentdeckung des Staates im Spannungsfeld der Disziplinen*. Der Staat (Beiheft 21), pp.347370.
- Hoffmann-Riem, Wolfgang; Schneider, Jens-Peter (szerk.) (1998): *Rechtswissenschaftliche Innovationsforschung. Grundlagen, Forschungsansätze, Gegenstandsbereiche*. Baden-Baden: Nomos.
- Honneth, Axel (1994): *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Horn, Eva (2013): *A titkos háború: árulás, kémkedés és a modern fikció*. Fordította: Geoffrey Winthrop-Young. Northwestern University Press, Evanston, Illinois.
- Huber, Wolfgang (2015): Gerechte Teilhabe. Zur Überwindung von Armut braucht es mehr als Umverteilung. Der Staat muss seine Bürger aktivieren. In: *Der Tagesspiegel*, p03.05.2015., 7.
- Hughes, Everett (1958): *Férfiak és munkájuk*. Glencoe: Free Press.

- Ipsen, Nils C. (2009): Private Normenordnungen als transnationales Recht? Berlin: Berlin: Duncker & Humblot, <https://doi.org/10.3790/978-3-428-12977-5>.
- ISO / IEC (1994): Iránymutató 59.a szabványosítás helyes gyakorlatához.
- Jansen, Nils (2010): The Making of Legal Authority. Nem jogalkotási kodifikációk történelmi és összehasonlító perspektívában. Oxford / New York, New York, N.Y.: Oxford / New York, N.Y.: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199588763.001.0001>.
- Jansen, Nils; Michaels, Ralf (2008): Az államon túl. A magánjog újragondolása. Tübingen: Siebeck.
- Jenkins, Rhys O. (2001): Vállalati magatartási kódexek. Önszabályozás a globális gazdaságban: United Nations Research Institute for Social Development (Tech- nology, business and society programme paper), 2001. április (2).
- Johnson, Sally; Suhr, Stephanie (2003): Politikai korrektségtől a 'Politi- sche korrektségig': A "PC" diskurzusai a "Die Welt" című német újságban. In: In: The Welt: A világ című folyóirat: *Discourse and Society* (141), pp. 49-65, <https://doi.org/10.1177/0957926503014001929>.
- Kadelbach, Stefan; Günther, Klaus (2011): Recht ohne Staat? In: Stefan Kadelbach és Klaus Günther (szerk.): Recht ohne Staat? Zur Normativität nichtstaatlicher Rechtsetzung. Frankfurt / New York: Campus, pp.948.
- Kaspar, Johannes (2013): "Rechtsbewährung" als Grundprinzip der Notwehr? Kriminologisch-empirische und verfassungsrechtliche Überlegungen zu einer Reformulierung von § 32 StGB. In: *Rechtswissenschaft* (1), pp. 40-61, <https://doi.org/10.5771/1868-8098-2013-1-40>.
- Kehlmann, Daniel (2006): A világ mérése. Fordította: Carol Brown Jane- way. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Kelsen, Hans (1941): Vergeltung und Kausalität: Eine soziologische Untersuchung. Den Haag: Van Stockum: W. P. van Stockum.
- Kelsen, Hans (1953): Was ist Gerechtigkeit? Wien: Deuticke.
- Kempf, Eberhard; Lüderssen, Klaus; Volk, Klaus (szerk.) (2013): Gemeinwohl im Wirtschaftsstrafrecht. Berlin / Boston: Berlin / Boston: De Gruyter., <https://doi.org/10.1515/9783110315851>.
- Kersten, Jens; Meinel, Florian (2007): Grundrechte in privatisierten öffentlichen Räumen. In: *Juristenzeitung* (6223), pp. 1127-1134, <https://doi.org/10.1628/002268807783261154>.
- Key, Vladimir O. (1942): Vlagyimir Olajos: Politika, pártok és nyomásgyakorló csoportok: Politika, pártok és nyomásgyakorló csoportok. New York: Crowell.
- Kingsbury, Benedict (2009): A "jog" fogalma a globális közgazgatási jogban. In: *The European Journal of International Law* (201), pp. 23-57, <https://doi.org/10.1093/ejil/chp005>.
- Kirton, John J.; Trebilcock, Michael J. (szerk.) (2004): Hard Choices, Soft Law. Önkéntes szabványok a globális kereskedelemben, környezeti és szociális kormányzás. Farnham: Ashgate.
- Klatt, Johanna; Walter, Franz (2011): Entbehrliche der Bürgergesellschaft? Sozial Benachteiligte und Engagement. Bielefeld: transcript.

- Klein, Thoralf (2002): 1931. Akkulturationsprozesse und kulturelle Grenzziehungen zwischen Missionären, chinesischen Christen und lokaler Gesellschaft 1859. München: Judicium.
- Köhler, Jan; Zürcher, Christoph (2008): Internationale Akteure in Afghanistan. Berlin (sajtótájékoztató).
- Korioth, Stefan (2014): Korioth: Religionsfreiheit - individuell, kollektiv, objektiv, institutionell. In: Thomas Vesting, Stefan Korioth és Ino Augsberg (szerk.): Grundrechte als Phänomene kollektiver Ordnung. Tübingen: Mohr Siebeck, p. 232-245.
- Köster, Werner (szerk.) (2009): Párhuzamos társaságok. Diskursanalysen zur Dramatisierung von Migration. Essen: Klartext.
- Kötter, Matthias (2012): Nem állami igazságszolgáltatási intézmények: A Matter of Fact and a Matter of Legislation. In: *SFB Governance Working Paper Series* (34). Online a http://www.sfb-governance.de/publikationen/working_papers/wp34/Working-Paper-34.pdf címen, utolsó ellenőrzés: 2015.02.12.
- Kötter, Matthias; Röder, Tilmann J.; Schuppert, Gunnar F.; Wolfrum, Rüdiger (szerk.) (2015): Nem állami igazságszolgáltatási intézmények és a jog. Döntéshozatal a hagyomány, a vallás és az állam határán. New York: Palgrave Macmillan (Governance and limited statehood), <https://doi.org/10.1057/9781137403285>.
- Kötter, Matthias; Schuppert, Gunnar F. (2009): Normative Pluralität ordnen. Rechtsbegriffe, Normenkollisionen und Rule of Law in Kontexten dies- und jenseits des Staates. Baden-Baden: Nomos.
- Krimpedia (2008): Moralunternehmer. Online a <http://www.kriminologie.uni-hamburg.de/wiki/index.php?title=Moralunternehmer&oldid=9391> alatt, utolsó ellenőrzés 2015.06.11-én.
- Kurthen, Hermann; Losey, Kay M. (1995): Schlagwort oder Kampfbegriff? Zur "Political Correctness"-Debatte in den USA. In: B21-22, pp. 3-13.
- Ladwig, Bernd (2011): Gerechtigkeitstheorien zur Einführung. Hamburg: Junius.
- Lallemand, Alain (1997): Russische Mafia. Der Griff zur Macht. Das Netzwerk zwischen Moskau, Berlin und New York. München: Lichtenberg.
- Landau, Herbert (2007): Die Pflicht des Staates zum Erhalt einer funktionstüchtigen Strafrechtspflege. In: *NSiZ* (273), pp. 121-129.
- Landau, Peter (1991): Der Einfluß des kanonischen Rechts auf die europäische Rechtskultur. In: Reiner Schulze (szerk.): Europäische Rechts- und Verfassungsgeschichte. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung. Berlin: Duncker & Humblot, pp. 39-60.
- Landau, Peter (1996): Die Bedeutung des kanonischen Rechts für die Entwicklung egységesei Rechtsprinzipien. In: Heinrich Scholler (szerk.): Die Bedeutung des kanonischen Rechts für die Entwicklung egységesei Rechtsprinzipien. Baden-Baden: Baden-Baden: Nomos, pp. 29-48.

- Lane, Frederic C. (1958): Lane Lane Lane, Lane Lane Lane: A szervezett erőszak gazdasági következményei. In: *The Journal of Economic History* 18 (4), pp. 401-417, <https://doi.org/10.1017/S002205050700107612>.
- Lanz, Stephan (2007): Berlin aufgemischt: abendländisch, multikulturell, kosmopolitisch? Die politische Konstruktion einer Einwanderungsstadt. Bielefeld: transcript.
- Leith, John H.; Goertz, Hans-Jürgen (1990): Kirchenzucht. In: Gerhard Müller (szerk.): *Theologische Realenzyklopädie*. Vol.19. Berlin: De Gruyter, pp. 173-191.
- Lepsius, Oliver (2007): Standardsetzung und Legitimation. In: Christoph Möllers, Andreas Vosskuhle és Christian Walter (szerk.): *Internationales Verwaltungsrecht. Eine Analyse anhand von Referenzgebieten*. Tübingen: Mohr Siebeck, pp. 345-374.
- Lerche, Peter; Schmitt Glaeser, Walter; Schmidt-Assmann, Eberhard (szerk.) (1984): *Verfahren als staats- und verwaltungsrechtliche Kategorie*. Heidelberg: v. Decker & Müller.
- Liermann, Hans (1957): Das kanonische Recht als Grundlage europäischen Rechtsdenkens. In: *Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht* (26), pp. 37-51.
- Link, Christoph (2010): *Kirchliche Rechtsgeschichte. Kirche, Staat und Recht in der europäischen Geschichte von den Anfängen bis ins 21. Jahrhundert*. 2., enl. és exp. ed. München: München: A jog és a jogtudományok és a jogtudományok világa: C. H. Beck (Kurz-Lehrbücher für das Juristische Studium).
- Listl, Joseph (1991): Aufgabe und Bedeutung der kanonistischen Teildisziplin des Jus Publicum Ecclesiasticum. Die Lehre der katholischen Kirche zum Verhältnis von Kirche und Staat seit dem Zweiten Vatikanischen Konzil. In: Georg May, Winfried Aymans, Anna Egler und Joseph Listl (szerk.): *Fides et ius. Festschrift für Georg May zum 65. Geburtstag*. Regensburg: F. Pustet, pp. 455-490.
- Llewellyn, Karl N.; Hoebel, E. A. (1941): *Cheyenne Way. Konfliktus és esetjog a primitív jogtudományban*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Lübbe-Wolf, Gertrude (2001): Instrumentes des Umweltrechts - Leistungsfähigkeit und Leistungsgrenzen. In: *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht* 20 (5), pp. 481- 493.
- Luhmann, Niklas (1995): *Luhmann Luhmann: Társadalmi rendszerek*. Fordította ifjabb Johan Bednarz, Dirk Baeckerrel. Stanford, Cal: Stanford University Press.
- Luhmann, Niklas (2012): *Luhmann Luhmann: A társadalom elmélete*. Fordította: Rhodes Barrett. köt.2
Stanford, Cal. Stanford University Press.
- Luhmann, Niklas (2000): *Die Politik der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Lundgreen, Christoph: *Staatlichkeit in der (früh-)griechischen Welt*.

- Lundgreen, Christoph (2014): Staatsdiskurse in Rom? Staatlichkeit als analytische Kategorie für die römische Republik. In: Christoph Lundgreen (szerk.): Staatlichkeit in Rom? Diskurse und Praxis (in) der römischen Republik. Stuttgart: Franz Steiner Verlag (Staatsdiskurse, Band 28), pp. 13-64.
- Machiavelli, Niccolò (1531): Liviusról. Fordította Henry Neville. Online a következõ címen: https://en.wikisource.org/wiki/Discourses_on_Livy, utolsó ellenõrzés: 2017.10.25.
- Mai, Manfred (2008): Der Beitrag von Professionen zur politischen Steuerung und Governance. In: *Sozialer Fortschritt* 57 (1), pp. 14-18, <https://doi.org/10.3790/sfo.57.1.14>.
- Martin-Ehlers, Andres; Strohmayer, Sebastian (2008): Privat Rechtsdurchsetzung im EG-Beihilferecht - Konkurrentenklagen vor deutschen Zivilgerichten. In: *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* pp24., 745-751.
- Masing, Johannes (1996): Die Mobilisierung des Bürgers für die Durchsetzung des Rechts. Berlin: Duncker & Humblot.
- Mayer-Tasch, Peter-Cornelius (1971): Korporatismus und Autoritarismus. Eine Studie zu Theorie und Praxis der berufsständischen Rechts- und Staatsidee. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.
- Mayntz, Renate (1988): Funktionelle Teilsysteme in der Theorie sozialer Differenzierung. In: Renate Mayntz, Bernd Rosewitz, Uwe Schimank és Rudolf Stichweh (szerk.): Differenzierung und Verselbständigung. Frankfurt / New York: Frankfurt / New York: Campus, pp.1144.
- Mayntz, Renate (2005): Governance Theorie als fortentwickelte Steuerungstheorie? In: Gunnar Folke Schuppert (szerk.): Governance-Forschung. Vergewisserung über Stand und Entwicklungslinien. Baden-Baden: Nomos, pp.1120.
- Mayntz, Renate; Rosewitz, Bernd; Schimank, Uwe; Stichweh, Rudolf (szerk.) (1988): Differenzierung und Verselbständigung. Frankfurt / New York: Frankfurt / New York: Campus.
- McAdams, Richard H. (1997): A normák eredete, fejlődése és szabályozása. In: *Michigan Law Review* pp96., 338-433, <https://doi.org/10.2307/1290070>.
- Meier, Christian (1980): Augustus. Die Begründung der Monarchie als Wiederherstellung der Republik. In: Christian Meier: Die Ohnmacht des allmächtigen Dictators Caesar. Drei biographische Skizzen. Frankfurt am Main: Suhrkamp, pp. 223-287.
- Melville, Gert; Oberste, Jörg (szerk.) (1999): Die Bettelorden im Aufbau. Beiträge zu Institutionalisierungsprozessen im mittelalterlichen Religiosentum. Münster: LIT-Verlag.
- Mengesha, Judith Y. (2008): Rechtshistorischer Vergleich hybrider und nicht-staatlicher Formen der Streitbeilegung im äthiopischen Hochland. Magisterarbeit im Studiengang Afrikawissenschaft. Freie Universität Berlin, Berlin.
- Menski, Werner (2012): A jog plurális világi és az élő jog keresése. In: Werner Gephart (szerk.): Rechtsanalyse als Kulturforschung. Frankfurt am Main: Klostermann (Schriftenreihe des Käte Hamburger Kollegs "Recht als Kultur", 1), pp. 71-88.

- Merry, Sally E. (1988): Jogi pluralizmus. In: *Law and Society Review* 22, pp. 869-896, <https://doi.org/10.2307/3053638>.
- Meumann, Markus; Pröve, Ralf (2004): Die Faszination des Staates und die historische Praxis. In: Markus Meumann és Ralf Pröve (szerk.): *Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umriss eines dynamisch-kommunikativen Prozesses*. Münster: LIT-Verlag (Herrschaft und soziale Systeme in der frühen Neuzeit, vol. 2), pp. 11-49.
- Meyer, Christoph (2010): Zum Streit um den Staat im frühen Mittelalter. In: *Rechtsgeschichte Rg* pp17., 164-175, <https://doi.org/10.12946/rg17/164-175>.
- Meyer, Lukas H. (2005): *Historische Gerechtigkeit*. Berlin / New York: De Gruyter (Ideen & Argumente).
- Michaels, Ralf (2009): Globális jogi pluralizmus. In: *Annual Review of Law and Social Science* pp5., 243-262, <https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.4.110707.172311>.
- Mo Ibrahim Index of African Governance. Online a www.moibrahimfoun-dation.org/index.
- Möllers, Christoph (2001): Möllers: Globalizált jogtudomány. Einflüsse relativierter Nationalstaatlichkeit auf das Konzept des Rechts und die Funktion seiner Theorie. In: Michael Anderheiden, Stefan Huster és Stephan Kirste (szerk.): *Globalisierung als Problem von Gerechtigkeit und Steuerungsfähigkeit des Rechts* (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Beiheft Nr. 79), pp. 41-60.
- Moore, Sally F. (1973): Jogi és társadalmi változások: A félautonóm társadalmi terület mint megfelelő tanulmányi tárgy. In: *Law and Society Review* 7 (4), pp. 719-746, <https://doi.org/10.2307/3052967>.
- Mörth, Ulrika (szerk.) (2004): *A nem kötelező erejű jog a kormányzásban és a szabályozásban. An Interdisciplinary Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Mörth, Ulrika (2005): *A nem kötelező erejű jog és az EU új kormányzási módjai - demokráciai probléma?* Darmstadtban 2005 novemberében bemutatott tanulmány. Online a http://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/research%20groups/6/Papers_Soft%20Mode/Moerth.pdf címen, utolsó ellenőrzés: 2015.11.12.
- Möschel, Wernhard (2007): Behördliche oder privatrechtliche Durchsetzung des Kartellrechts? In: *Wirtschaft und Wettbewerb* (5), pp. 483-492.
- Möstl, Markus (2002): Die staatliche Garantie für die öffentliche Sicherheit und Ordnung. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Muzio, Daniel; Kirkpatrick, Ian (2011): Bevezetés: Szakmák és szervezetek - fogalmi keret. In: *Current Sociology* 59 (4), pp. 389-405, <https://doi.org/10.1177/0011392111402584>.
- Nehlsen-von Stryk, Karin (1993): Grenzen des Rechtszwangs. Zur Geschichte der Naturalvollstreckung. In: *Archiv für civilistische Praxis* 193 (6), pp. 529-555.
- Nelissen, Rob M. A.; Mulder, Laetitia B. (2013): Mi teszi a szankciót "ragaszzkodóvá"? A pénzügyi és társadalmi szankciók hatása a normakövetésre. In: *Social Inequality* 8 (1), pp. 70-80,

<https://doi.org/10.1080/15534510.2012.729493>.

- Neubert, Dieter (2009): Helyi és regionális nem állami szereplők a közpolitika peremén Afrikában. In: Anne Peters, Lucy Koechlin, Till Förster és Gretta Fenner Zinkernagel (szerk.): *Non-State Actors as Standard Setters*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, pp. 35-60, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511635519.003>.
- Neubert, Dieter (2012): Aufbrüche: Zivilgesellschaften, Neo-Traditionalisten und Konflikte über gesellschaftliche Ordnungsmodelle in der Moderne. In: Hans-Georg Soeffner (szerk.): *Transnationale Vergesellschaftungen. Verhandlungen des Kongresses 35. der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in Frankfurt am Main Ed2010.. annak nevében Hans-Georg Soeffner*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp.533,545, - https://doi.org/10.1007/978-3-531-18971-0_53.
- Nuscheler, Franz (2009): Good Governance. Ein universelles Leitbild von Staatlichkeit und Entwicklung? Institut für Entwicklung und Frieden. Duisburg (INEF-jelentés, 96).
- Nussbaum, Martha (2000): *Nussbaum: Women and Human Development: Women and Human Development: A képességek megközelítése*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511841286>.
- Oestreich, Gerhard (1969): *Strukturprobleme des europäischen Absolutismus*. Wiesbaden: Steiner.
- Osterloh, Kay (2004): Kriminelle Subkulturen bei MigrantInnen aus den Nachfolgestaaten der ehemaligen Sowjetunion. In: *Zeitschrift für Jugendkriminalrecht und Jugendhilfe* (2).
- Papcke, Sven (1995): Politikai korrektség vagy a nyelv tisztítása: 'Political Correctness' oder die Reinigung der Sprache. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte* B21-22, pp. 19-29.
- Parsons, Talcott (1939): Társadalmi struktúra: A szakmák és a társadalmi struktúra. In: *A szakmák és a szakmák: Social Forces* 17 (4), pp. 457-467, <https://doi.org/10.2307/2570695>.
- Patzold, Steffen (2012): Human Security, fragile Staatlichkeit und Governance im Frühmittelalter. Zur Fragwürdigkeit der Scheidung von Vormoderne und Moderne. In: *Geschichte und Gesellschaft* (38), pp. 406-422, <https://doi.org/10.13109/gege.2012.38.3.406>.
- Penal Reform International (szerk.) (2000): *Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés a subszaharai Afrikában. A hagyományos és informális igazságszolgáltatási rendszerek szerepe*. Online: <http://www.gsdrc.org/docs/open/SSAJ4.pdf>, utolsó ellenőrzés: 2015.11.12.
- Peters, Anne; Förster, Till; Koechlin, Lucy (2009a): *Towards Non-State Actors as Effective, Legitimate, and Accountable Standard Setters*. In: Anne Peters, Lucy Koechlin, Till Förster és Gretta Fenner Zinkernagel (szerk.): *Non-State Actors as Standard Setters*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, pp. 492-562, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511635519.019>.
- Peters, Anne; Koechlin, Lucy; Fenner Zinkernagel, Gretta (2009b): *Nem állami szereplők mint szabványalkotók: A kérdés interdiszciplináris keretezése*. In: Anne Peters, Lucy Koechlin, Till Förster és Gretta Fenner Zinkernagel (szerk.): *Non-State Actors as Standard Setters*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, pp. 1-32.

- Peters, Anne; Koechlin, Lucy; Förster, Till; Fenner Zinkernagel, Gretta (szerk.) (2009c): Nem állami szereplők mint szabványalkotók. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Peters, Jan (szerk.) (1995): Gutsherrschaft als soziales Modell. Vergleichende Betrachtungen zur Funktionsweise frühneuzeitlicher Agrargesellschaften. *Historische Zeitschrift, Beihefte* 18. München: Oldenbourg.
- Peters, Jan (szerk.) (1997): Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich. Berlin: Verlag, <https://doi.org/10.1515/9783050074054>.
- Pfadenhauer, Michaela (2003): Professionalitás. Eine wissenssoziologische Rekonstruktion institutionalisierter Kompetenzdarstellungskompetenz. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Poelzig, Dörte (2012): Normdurchsetzung durch Privatrecht. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Popitz, Heinrich (1992): Phänomene der Macht. Tübingen. 2. kiadás: Mohr Siebeck.
- Posner, Richard A.; Rasmusen, Eric B. (1999): A normák létrehozása és érvényesítése, különös tekintettel a szankciókra. In: *International Review of Law and Economics* (193), pp.369-382.. - [https://doi.org/10.1016/S0144-8188\(99\)00013-7](https://doi.org/10.1016/S0144-8188(99)00013-7).
- Preuss, Ulrich K. (2013): Der Staat - Weiterhin der zentrale Ort des Politischen? In: Andreas Vosskuhle, Christian Bumke és Florian Meinel (szerk.): Verabschiedung und Wiederentdeckung des Staates im Spannungsfeld der Disziplinen. Der Staat (Beiheft 21), pp.317-338.
- Prodi, Paolo (2003): Eine Geschichte der Gerechtigkeit. Vom Recht Gottes zum modernen Rechtsstaat. München: C. H. Beck.
- Quack, Sigrid (2009): Governance durch Praktiker: Vom privatrechtlichen Vertrag zur transnationalen Rechtsnorm. In: Sebastian Botzem, Jeannette Hofman, Sigrid Quack, Gunnar Folke Schuppert és Holger Strassheim (szerk.): Governance als Prozess. Koordinationsformen im Wandel. Baden-Baden: Nomos, pp. 575-606, <https://doi.org/10.5771/9783845215723-573>.
- Raiser, Thomas (2009): Grundlagen der Rechtssoziologie. 5. kiadás. Stuttgart: Mohr Siebeck.
- Rehbinder, Manfred (2009): Rechtssoziologie. 7. kiadás. München: C. H. Beck.
- Reichman, Ronen (2006): Abduktives Denken und talmudische Argumentation. Eine rechtstheoretische Annäherung an eine zentrale Interpretationsfigur im babylonischen Talmud. Tübingen: Mohr Siebeck (113).
- Reichman, Ronen (2013): Aspekte des Entscheidungsfindungsprozesses im halachischen Diskurs. In: Karl-Heinz Ladeur és Ino Augsberg (szerk.): Talmudische Tradition und moderne Rechtslehre. Kontexte und Perspektiven einer Begegnung. Tübingen: Mohr Siebeck, pp.139-151.
- Reimer, Franz (2010): Qualitätssicherung. Grundlagen eines Dienstleistungsverwaltungsrechts. Baden-Baden: Nomos (Neue Schriften zur Verwaltungsrechtswissenschaft, 9).
- Reinhard, Wolfgang (1999): Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart. München: C. H. Beck.

- Richman, Barack D. (2004): D. Richman Richman: Firms, Courts, and Reputation Mechanisms: Towards a Positive Theory of Private Ordering. In: *Columbia Law Review* 104 (8), pp. 2328-2367, <https://doi.org/10.2307/4099361>.
- Richman, Barack D. (2006): How Community Institutions Create Economic Advantage: Zsidó gyémántkereskedők New Yorkban. In: *Law and Social Inquiry* (312), pp. 383-420, <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.2006.00015.x>.
- Riesebrodt, Martin (2001): Die Rückkehr der Religionen. Fundamentalismus und der "Kampf der Kulturen". München: C. H. Beck.
- Rieth, Lothar; Zimmer, Melanie (2004): Unternehmen der Rohstoffindustrie. Möglichkeiten und Grenzen der Konfliktprävention. In: *Die Friedens-Warte* 79 (1-2), pp. 75-101.
- Robbers, Gerhard (1994): Staatliches Recht und Kirchenrecht. In: Gerhard Rau, Hans-Richard Reuter és Klaus Schlaich (szerk.): Das Recht der Kirche. Vol 1: Zur Theorie des Kirchenrechts. Gütersloh: Kaiser Verlag, pp. 474-496.
- Röder, Tilmann J. (2006): Rechtsbildung im wirtschaftlichen Weltverkehr. Das Erdbeben von San Francisco und die internationale Standardisierung von Vertragsbedingungen 1871 (-1914). Frankfurt am Main: Klostermann (Recht in der Industriellen Revolution, 4).
- Rogge, Malcolm J. (2001): Rogge Rogge: Towards Transnational Corporate Accountability in the Global Economy. In: *Texas International Law Journal* 36 (2), p. 299.
- Rohe, Mathias (2009): Das islamische Recht. Geschichte und Gegenwart. München: C. H. Beck.
- Röhl, Hans C. (2007): Internationale Standardsetzung. In: Christoph Möllers, Andreas Voßkuhle és Christian Walter (szerk.): Internationales Verwaltungsrecht. Eine Analyse anhand von Referenzgebieten. Tübingen: Mohr Siebeck, pp. 319-344.
- Röhl, Klaus F. (1993): Verfahrensgerechtigkeit. Einführung in den Themenbereich und Überblick. In: *Zeitschrift für Rechtssoziologie* (14), pp. 1-34.
- Röhl, Klaus F.; Röhl, Hans C. (2008): Allgemeine Rechtslehre. Ein Lehrbuch. 3. kiadás. Köln: Heymann.
- Rosa, Hartmut (2007): Identität. In: Jürgen Straub, Arne Weidemann és Doris Weidemann (szerk.): Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Grundbegriffe, Theorien, Anwendungsfelder. Stuttgart: J. B. Metzler, pp. 47-56.
- Roth, Paul E. (2000a): Organisierte Kriminalität in Russland. Die Rolle der "Diebe im Gesetz". In: *Kriminalistik* pp54., 725730.
- Roth, Philip (2000b): Der menschliche Makel. München, Wien: Carl Hanser Verlag.
- Rüthers, Bernd; Fischer, Christian (2010): Rechtstheorie. Begriff, Geltung und Anwendung des Rechts. 5. kiadás. München: Beck.
- Saliger, Frank (2013): Grundfragen von Criminal Compliance. In: *Rechtswissenschaft* (3), pp. 263-291, <https://doi.org/10.5771/1868-8098-2013-3-263>.
- Sandel, Michael J. (1982): Sandel: A liberalizmus és az igazságosság korlátai. Cambridge, Egvesült Királyság / New York: Cambridge University Press.

- Scheidel, Walter (2013): Studying the State. In: Peter F. Bang és Walter Scheidel (szerk.): Az állam tanulmányozása: Peter F. Bang és Walter Scheidel (szerk.): The Oxford Handbook of the State in the Ancient Near East and Mediterranean. New York: Oxford University Press, pp. 5-57, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195188318.013.0002>.
- Schenda, Rudolf (1969): Stand und Aufgaben der Exempla-Forschung. In: *Fabula* 10, pp. 69-85, <https://doi.org/10.1515/fabl.1969.10.1.69>.
- Schepel, Harm (2005): A magánirányítás alkotmánya. Termékszabványok az integrálódó piacok szabályozásában. Oxford / Portland: Hart Publishing. Schiffauer, Werner (2008): Parallelgesellschaften. Wie viel Wertekonsens braucht unsere Gesellschaft? Für eine kluge Politik der Differenz. Bielefeld: transcript.
- Schild, Wolfgang (1988): Gott als Richter. In: Wolfgang Pleister és Wolfgang Schild (szerk.): Recht und Gerechtigkeit im Spiegel der europäischen Kunst. Köln: DuMont, pp.44-58.
- Schilling, Heinz (1994): Die Kirchengeschichte im frühneuzeitlichen Europa in interkonnessionell vergleichender und interdisziplinärer Perspektive - eine Zwischenbilanz. In: Heinz Schilling (szerk.): Kirchengeschichte und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa. Zeitschrift für historische Forschung (Beiheft 16). Berlin: Duncker & Humblot, pp. 11-40.
- Schimank, Uwe (1988): Schank: Die Entwicklung des Sports zum gesellschaftlichen Teilsystem. In: Renate Mayntz, Bernd Rosewitz, Uwe Schimank és Rudolf Stichweh (szerk.): Differenzierung und Verselbständigung. Frankfurt / New York: Frankfurt / New York: Campus, pp.181-232.
- Schimank, Uwe (2003): Gruppen und Organisationen. In: Hans Joas (szerk.): Lehrbuch der Soziologie. 2nd ed. Frankfurt / New York: Campus, pp.199-222.
- Schlee, Günther; Turner, Bertram (2008a): Rache, Wiedergutmachung und Strafe: Ein Überblick. In: Günther Schlee és Bertram Turner (szerk.): Vergeltung. Eine interdisziplinäre Betrachtung der Rechtfertigung und Regulation von Gewalt. Frankfurt / New York: Campus, pp.49-67.
- Schlee, Günther; Turner, Bertram (szerk.) (2008b): Vergeltung. Eine interdisziplinäre Betrachtung der Rechtfertigung und Regulation von Gewalt. Frankfurt / New York: Campus.
- Schmidt, Heinrich R. (1989): Die Christianisierung des Sozialverhaltens als permanente Reformation. Aus der Praxis reformierter Sittengerichte in der Schweiz während der frühen Neuzeit. In: Peter Blickle and Johannes Kunisch (eds.): Kommunalisierung und Christianisierung. Voraussetzungen und Folgen der Reformation 1400-1600. Zeitschrift für historische Forschung (Beiheft 9). Berlin: Duncker & Humblot, pp. 113-163.
- Schmidt, Jan (2009): Das neue Netz. Merkmale, Praktiken und Folgen des Web. 2.0. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.
- Schmidt, Karsten (2007): Lex mercatoria: Allheilmittel? Rätsel? Chimäre? In: Jun'ichi Murakami, Hans-Peter Marutschke és Karl Riesenhuber (szerk.): Globalisierung und Recht. Beiträge Japans und Deutschlands zu einer internationalen Rechtsordnung im Jahrhundert 21.. Berlin: De Gruyter, pp. 153-176.

- Schmidt, Marek (1993): Standesrecht und Standesmoral. Ein Beitrag zu den rechtlichen Grenzen der Wettbewerbsregulierung durch Standesorganisationen. Baden-Baden: Nomos.
- Schmidt-Assmann, Eberhard; Hoffmann-Riem, Wolfgang (szerk.) (1997): Öffentliches Recht und Privatrecht als wechselseitige Auffangordnungen. Baden-Baden: Nomos.
- Schmidt-Assmann, Eberhard; Hoffmann-Riem, Wolfgang (szerk.) (2004): Methoden der Verwaltungsrechtswissenschaft. Baden-Baden: Nomos (Schriften zur Reform des Verwaltungsrechts).
- Schmidt-Preuss, Matthias (1997): Verwaltung und Verwaltungsrecht zwischen gesellschaftlicher Selbstregulierung und staatlicher Steuerung. In: Veröffentlichungen der Vereinigung Deutscher Staatsrechtslehrer (VVDStRL) (szerk.): Berichte und Diskussionen auf der Tagung der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer in Dresden vom bis2. Oktober5. Berlin1996.: De Gruyter (vol. 56), pp. 160-234.
- Schmitt, Carl (1923/2008): Römischer Katholizismus und politische Form. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Schmitt, Heinz (1966): Entstehung und Wandlungen der Zielsetzungen, der Struktur und der Wirkungen der Berufsverbände. Berlin: Berlin: Duncker & Humblot.
- Schoch, Friedrich (2008): Gewährleistungsverwaltung: Stärkung der Privatrechtsgesellschaft? In: *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht* (3), pp. 241-247.
- Schorkopf, Frank (2014): Der Streit um die Entrechtlichung des Rechts. Zur Methode des Rechts in der dynamischen Selbstveränderung der Gesellschaft. In: Werner Heun és Frank Schorkopf (szerk.): Wendepunkte der Rechtswissenschaft. Aspekte des Rechts in der Moderne. Göttingen: Wallstein Verlag, pp. 334-358.
- Schulze, Winfried (1987): Oestreichs Begriff "Sozialdisziplinierung in der frühen Neuzeit". In: *Zeitschrift für historische Forschung* 14, pp. 156-302.
- Schulze-Fielitz, Helmuth (1992): Informales oder illegales Verwaltungshandeln? In: Arthur Benz, Wolfgang Seibel és Ulrich von Alemann (szerk.): Zwischen Kooperation und Korruption. Abweichendes Verhalten in der Verwaltung. Baden-Baden: Nomos, pp. 233-253.
- Schulze-Fielitz, Helmuth (2000): Fielitz-Fielitz: Gesetzgebungslehre als Soziologie der Gesetzgebung. In: Horst Dreier (szerk.): Rechtssoziologie am Ende des 20. Jahrhunderts. Gedächtnissymposium für Edgar Michael Wenz. Tübingen: Mohr Siebeck, pp. 156-179.
- Schuppert, Gunnar F. (megjelenés előtt): Glaube, Recht, Governance. In: Britta Müller-Schauenburg (szerk.): Die Rolle des Rechts in den Theologien.
- Schuppert, Gunnar F. (1981): Die Erfüllung öffentlicher Aufgaben durch verselbständigte Verwaltungseinheiten: eine verwaltungswissenschaftliche Untersuchung. Göttingen: Schwartz.

- Schuppert, Gunnar F. (1993): Verwaltungsrechtswissenschaft als Steuerungswissenschaft. Zur Steuerung des Verwaltungshandelns durch Verwaltungsrecht. In: Wolfgang Hoffmann-Riem, Eberhard Schmidt-Assmann és Gunnar Folke Schuppert (szerk.): Reform des allgemeinen Verwaltungsrechts. Grundfragen. Baden-Baden: Nomos, pp.65114.
- Schuppert, Gunnar F. (1994): Institutional Choice im öffentlichen Sektor. In: Dieter Grimm és Evelyn Hagenah (szerk.): Staatsaufgaben. Baden-Baden: Nomos, pp.647684.
- Schuppert, Gunnar F. (1997): Assoziative Demokratie. Zum Platz des organisierten Menschen in der Demokratietheorie. In: Ansgar Klein és Rainer Schmalz-Bruns (szerk.): Politische Beteiligung und Bürgerengagement in Deutschland. Möglichkeiten und Grenzen. Baden-Baden: Nomos, pp.114152.
- Schuppert, Gunnar F. (1998): Die öffentliche Verwaltung im Kooperationspektrum staatlicher und privater Aufgabenerfüllung: Zum Denken in Verantwortungsstufen. In: *Die Verwaltung* 31 (4), pp. 415-447.
- Schuppert, Gunnar F. (2000): Verwaltungswissenschaft. Verwaltung, Verwaltungsrecht, Verwaltungslehre. Baden-Baden: Nomos.
- Schuppert, Gunnar F. (2001): Das Konzept der regulierten Selbstregulierung als Bestandteil einer als Regelungswissenschaft verstandenen Rechtswissenschaft. In: Wilfried Berg, Stefan Fisch, Walter Schmitt Glaeser, Friedrich Schoch és Helmuth Schulze-Fielitz (szerk.): Regulierte Selbstregulierung als Steuerungskonzept des Gewährleistungsstaates. Ergebnisse des Symposiums aus Anlass des 60. Geburtstages von Wolfgang Hoffmann-Riem. Berlin: Berlin: Duncker & Humblot (Die Verwaltung Beiheft, 4), pp. 201-252.
- Schuppert, Gunnar F. (2003a): Gute Gesetzgebung. Bausteine einer kritischen Gesetzgebungslehre. Heidelberg: Müller (Zeitschrift für Gesetzgebung Sonderheft).
- Schuppert, Gunnar F. (2003b): Staatswissenschaft. Baden-Baden: Nomos.
- Schuppert, Gunnar F. (2004a): Koordination durch Struktursteuerung als Funktionsmodus des Gewährleistungsstaates. In: Benz Arthur, Heinrich Siebentopf és Karl-Peter Sommermann (szerk.): Arthur Benz, Heinrich Siebentopf és Karl-Peter Sommermann (szerk.): Institutionwandel in Regierung und Verwaltung. Festschrift für Klaus König zum Geburtstag70.. Berlin: Berlin: Duncker & Humblot, pp. 287-294.
- Schuppert, Gunnar F. (2004b): Möglichkeiten und Grenzen der Privatisierung von Gemeinwohlvorsorge. Überlegungen zu Gemeinwohlverantwortung und Staatsverständnis. In: Hans H. von Arnim és Karl-Peter Sommermann (szerk.): Gemeinwohlgefährdung und Gemeinwohldefinition. Berlin, pp. 269-299.
- Schuppert, Gunnar F. (2005a): Governance im Spiegel der Wissenschaftsdisziplinen. In: Gunnar Folke Schuppert (szerk.): Governance-Forschung. Vergewisserung über Stand und Entwicklungslinien. Baden-Baden: Nomos, pp. 371-469.
- Schuppert, Gunnar F. (szerk.) (2005b): Governance-Forschung. Vergewisserung über Stand und Entwicklungslinien. Baden-Baden: Nomos.

- Schuppert, Gunnar F. (szerk.) (2006): *A globális kormányzás és a nem állami szereplők szerepe*. Baden-Baden: Nomos (Schriften zur Governance-Forschung).
- Schuppert, Gunnar F. (2008a): Governance durch Wissen. Überlegungen zum Verhältnis von Macht und Wissen aus governancetheoretischer Perspektive. In: Gunnar Folke Schuppert és Andreas Vosskuhle (szerk.): *Governance von und durch Wissen*. Baden-Baden: Nomos (Schriften zur Governance-Forschung, 12), pp. 259-303.
- Schuppert, Gunnar F. (2008b): *Politische Kultur*. Baden-Baden: Nomos, <https://doi.org/10.5771/9783845209296>.
- Schuppert, Gunnar F. (2008c): Was ist und wie misst man Wandel von Staatlichkeit? In: *Der Staat* (473), pp. 325-358, <https://doi.org/10.3790/staa.47.3.325>.
- Schuppert, Gunnar F. (2009): Von der Ko-Produktion von Staatlichkeit zur Co-Performance von Governance. Eine Skizze zu kooperativen Governance-Strukturen von den Condottieri der Renaissance bis zu Public Private Partnerships. In: Sebastian Botzem, Jeannette Hofman, Sigrid Quack, Gunnar Folke Schuppert és Holger Strassheim (szerk.): *Governance als Prozess. Koordinationsformen im Wandel*. Baden-Baden: Nomos, pp. 285-320, <https://doi.org/10.5771/9783845215723-283>.
- Schuppert, Gunnar F. (2010): *Staat als Prozess. Eine staatstheoretische Skizze in sieben Aufzügen*. Frankfurt / New York: Campus.
- Schuppert, Gunnar F. (2011a): Alles Governance oder was? Baden-Baden: Nomos, <https://doi.org/10.5771/9783845230498>.
- Schuppert, Gunnar F. (2011b): *Der Rechtsstaat unter den Bedingungen informeller Staatlichkeit. Beobachtungen und Überlegungen zum Verhältnis formeller und informeller Institutionen*. Baden-Baden: Nomos (Schriften zur Governance-Forschung, 23), <https://doi.org/10.5771/9783845231297>.
- Schuppert, Gunnar F. (2011c): *Governance und Rechtsetzung. Grundfragen einer modernen Regelungswissenschaft*. Baden-Baden: Nomos, <https://doi.org/10.5771/9783845229102>.
- Schuppert, Gunnar F. (2011d): *Governance-Forschung: Versuch einer Zwischenbilanz*. In: *Die Verwaltung* (44), pp. 273-289.
- Schuppert, Gunnar F. (2011e): *Qualitätssicherung als Governanceproblem? In: Rechtswissenschaft*, pp. 334-354, <https://doi.org/10.5771/1868-8098-2011-3-334>.
- Schuppert, Gunnar F. (2012): *A kormányzás új módozatai és a jogállamiság: a A transznacionális szabályalkotás esete*. In: Michael Zürn, Andre Nollkaemper és Randall Peerenboom (szerk.): *A jogállamiság dinamikája. In an Era of International and Transnational Governance*. Cambridge / New York: Cambridge University Press, pp. 90-109, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175937.007>.
- Schuppert, Gunnar F. (2014): *Verflochtene Staatlichkeit. Globalisierung als Governance-Geschichte*. Frankfurt / New York: Campus.
- Schuppert, Gunnar F. (2015): *Wege in die moderne Welt. Globalisierung von Staatlichkeit als Kommunikationsgeschichte*. Frankfurt / New York: Campus.
- Schwaiger, Georg; Heim, Manfred (2004): *Orden und Klöster. Das christliche Mönchtum in der Geschichte*. 2nd ed. München: C. H. Beck.

- Seinecke, Ralf (2015): Das Recht des Rechtspluralismus. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Sen, Amartya (1993): Capability and Well-Being. In: Martha Nussbaum és Amartya Sen (szerk.): The Quality of Life. Oxford: Clarendon Press, pp. 30-53, <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0003>.
- Shapiro, Scott (2011): Jogszerűség. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Sieber, Ulrich (2010): Rechtliche Ordnung in einer globalen Welt. Die Entwicklung zu einem fragmentierten System von nationalen, internationalen und private Normen. In: *Rechtstheorie* 41 (2), pp. 151-198.
- Sosa, Fabian; Flood, John (2006): The Role of International Law Firms in Cross-Border Commerce. Collaborative Research Center 597. Bréma (TransState Working Papers).
- Spindler, Gerald (2013): Spindler, Spindler: Compliance im Gesellschaftsrecht. In: *Rechtswissenschaft* (3), pp.292325., - <https://doi.org/10.5771/1868-8098-2013-3-292>.
- Starck, Christian (2009): Woher jön a Recht? In: Jahrbuch der Göttinger Akademie der Wissenschaften. 2008. Berlin / New York: De Gruyter, pp. 87103.
- Stehr, Nico (2003): Wissenspolitik. Die Überwachung des Wissens. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Stehr, Nico (2009): Wissenswelten, Governance und Demokratie. In: Sebastian Botzem, Jeannette Hofman, Sigrid Quack, Gunnar Folke Schuppert és Holger Strassheim (szerk.): Governance als Prozess. Koordinationsformen im Wandel. Baden-Baden: Nomos, pp. 479-502, <https://doi.org/10.5771/97838845215723-479>.
- Sternberg, Jan (2004): "Zuwanderung wird als Bedrohung empfunden. Interview mit Klaus J. Bade. In: *SPIEGEL ONLINE*, 2004.11.24. Online a <http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/leitkultur-debatte-zuwanderung-wird-als-bedrohung-empfunden-a-329285.html> címen, utoljára ellenőrizve a következő címen: <http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/leitkultur-debatte-21.04.2015>.
- Stewart, Richard B. (2012): A globális szabályozási igazgatás és a jogállamiság: Global Administrative Law (A WZB Rule of Law Center Colloquiumon bemutatott tanulmány).
- Summers, Robert S. (1999): Summers: A jogállamiság elvei. In: A jogállamiság alapelvei: *Notre Dame Law Review* 74 (5), pp. 1691-1712.
- Suter, Martin (2014): Alles im Griff: Eine Business Soap. Zürich: Zürich: Diogenes.
- Taher, Abul (2008): Revealed: UK's First Official Sharia Courts. In: *The Sunday Times*, 14.09.2008.
- Tamanaha, Brian Z. (2001): Tamaaha: A jog és a társadalom általános jogtudománya. Oxford, New York: Oxford University Press (Oxford socio-legal studies), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199244676.001.0001>.
- Tamanaha, Brian Z. (2008): Tahaama: A jogi pluralizmus megértése: A jogfolytonosság értékelése: A jogi pluralizmus megértése: A múltból a jelenbe, a helyitől a globálisig. St. Johns University School of Law (Legal Studies Research Paper Series, 07-0080). Online a <http://ssrn.com/abstract=1010105> címen, utolsó ellenőrzés 2015.01.30-án.

- Tamanaha, Brian Z. (2010): A pluralista társadalmi-jogi színterek keretrendszere. In: Marie-Claire Foblets, Jean F. Gaudrault-Desbiens és Alison Dundes Renteln (szerk.): Kulturális sokszínűség és a jog. Állami válaszok a világ minden tájáról. Brüsszel: Bruylant, pp.381401.
- Tamanaha, Brian Z. (2012): Mi az "általános" jogtudomány? Az uni- versalista igények kritikája a jogfilozófiai koncepciók által. In: *Washington School of Law. Jogi tanulmányok kutatási tanulmány sorozat* (12-03-02).
- Taylor, Charles (1989): Taylor: Az én forrásai. A modern identitás kialakulása. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Teubner, Gunther (1991/92): Janus két arca: A jogi pluralizmus újragondolása. In: *Cardozo Law Review* (135), pp. 1443-1462.
- Teubner, Gunther (1996): Tener, 2000: Globale Bukowina: Zur Emergenz eines transnationalen Rechtspluralismus. In: *Rechtshistorisches Journal* pp15., 255-290.
- A Társadalmi Összetartozás Központja (2009): Beth Din. Zsidó bíróságok az Egyesült Királyságban. London. Online a <http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2013/01/the-beth-din.pdf> címen, utoljára ellenőrizve: 2013/01/01/the-beth-din.pdf. 21.04.2015.
- Thibaut, John; Walker, Laurens (1975): Eljárási igazságosság: A Psychological Anal- ysis. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tietje, Christian (2002): Tietje: Transnationales Wirtschaftsrecht aus öffentlich-rechtlicher Perspektive. In: *Archiv für inter- nationale Wirtschaftsrecht* 101 (4), pp. 404-420.
- Tilly, Charles (1986): Tilly: The Contentious French. Cambridge, Mass.: Belknap Press, <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674433984>.
- Tocqueville, Alexis d. (1985): Tocqueville Tocqueville: Über die Demokratie in Amerika. Stuttgart: Stuttgart: Reclam. Tocqueville, Alexis d. (1963): Democracy in America. Fordította Henry Reeve, átdolgozta Francis Bacon. II. kötet, szerk³rd. Cambridge: Sever and Francis.
- Trute, Hans-Heinrich; Kühlers, Doris; Pilniok, Arne (2008): Governance als verwaltungsrechtswissenschaftliches Analysekonzept. In: Gunnar Folke Schuppert és Michael Zürn (szerk.): Governance in einer sich wandelnden Welt. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften (PVS Sonderheft, 41), pp. 173-189, https://doi.org/10.1007/978-3-531-91066-6_9.
- Twining, William (2009): Twining: Általános jogtudomány. A jog megértése globális perspektívából. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807374>.
- Tyler, Tom R.; Lind, E. A. (1990): Lind: Intrinsic Versus Community-Based Justice Mod- els: When Does Group Membership Matter? In: *Journal of Social Issues* 46 (1), pp. 83-94, <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00273.x>.
- Tyrell, Hartmann (2004): Weltgesellschaft, Weltmission und religiöse Organisa- tion. Einleitung. In: Artur Bogner, Bernd Holtwick és Hartmann Tyrell (szerk.): Weltmission und religiöse Organisationen. Protestantische Missionsgesellschaften im 19. und 20. Jahrhundert. Würzburg: Ergon Verlag (Religion in der Gesellschaft, vol. 16), pp. 13-134.

- Uhlmann, Steffen (2008): Der Herr der Normen. In: *Süddeutsche Zeitung* 2008, 2008.04.15. (88), 20. o. Online a következő címen: <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/industriestandards-herr-der-normen-1.208440>, utolsó ellenőrzés 2015.11.12-én.
- Ulrich, Stefan (2014): Im Reich der Gleichen. In: *Süddeutsche Zeitung*, 2014.12.27. (297), pp. 11-12.
- Egyesült Államok Béke Intézete: The Role of Non-state Justice Systems in Fostering the Rule of Law in Post-conflict Societies. Online a <http://www.usip.org/programs/initiatives/role-non-state-justice-systems-fostering-rule-law-post-conflict-societies>, utolsó ellenőrzés: 2017.10.25.
- van den Daele, Wolfgang; Müller-Salomon, Heribert (1990): Die Kontrolle der Forschung am Menschen durch Ethikkommissionen. Stuttgart: Enke (Medizin in Recht und Ethik, 22. kötet).
- Vari András (1999): 1914. In: Ländliche Eliten und die gesellschaftlichen Grundlagen der antiliberalen Modernisierung in Ungarn 1886: Werner Bramke (szerk.): Politische Kultur in Ostmittel- und Südosteuropa. Lipse: Universitäts- verlag.
- Vec, Miloš (2006): Recht und Normierung in der Industriellen Revolution. Neue Strukturen der Normsetzung in Völkerrecht, staatlicher Gesetzgebung und gesellschaftlicher Selbstnormierung. Frankfurt am Main: Klostermann (Recht in der Industriellen Revolution, 1. kötet).
- Vec, Miloš (2009): Multinormativität in der Rechtsgeschichte. In: Jahrbuch 2008. Berlin: Akademie Verlag, pp. 155-166.
- Vesting, Thomas (2014): Nachbarschaft. Grundrechte und Grundrechtstheorie in der Kultur der Netzwerke. In: Thomas Vesting, Stefan Korióth és Ino Augsberg (szerk.): Grundrechte als Phänomene kollektiver Ordnung. Tübingen: Mohr Siebeck, pp. 578-6.
- Vesting, Thomas; Korióth, Stefan; Augsberg, Ino (szerk.) (2014): Grundrechte als Phänomene kollektiver Ordnung. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Vieweg, Klaus (1990): Normsetzung und -anwendung deutscher und internationaler Verbände. Eine rechtstatsächliche und rechtliche Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung der Sportverbände. Berlin: Berlin: Duncker & Humblot.
- Volkov, Vadim (2001): Oroszország: Gewaltunternehmer im postkommunistischen Russland. In: *Leviatán* pp28,173191,. - <https://doi.org/10.1007/s11578-000-0012-4>.
- Vosskuhle, Andreas (2001): Regulierte Selbstregulierung - Zur Karriere eines Kulcsfogások. In: *Die Verwaltung* (Beiheft 4), pp. 197-200.
- Vosskuhle, Andreas (2005): Sachverständige Beratung des Staates. In: Josef Isensee és Paul Kirchhof (szerk.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. teljesen3., átdolgozott és bővített kiadás. vols3. Heidelberg: Müller, § 43, pp. 425-475.
- Vosskuhle, Andreas; Bumke, Christian; Meinel, Florian (szerk.) (2013): Verabschiedung und Wiederentdeckung des Staates im Spannungsfeld der Disziplinen. Berlin: Duncker & Humblot (Beihefte zu Der Staat, Heft 21), <https://doi.org/10.3790/978-3-428-53944-4>.

- Wagner, Joachim (2011): Richter ohne Gesetz. Islamische Paralleljustiz gefährdet unseren Rechtsstaat. Berlin: Ullstein.
- Waldhoff, Christian (2008): Staat und Zwang. Der Staat als Rechtsdurchsetzungsin-
stanz. Paderborn: Schöningh (Schönburger Gespräche zum Thema
Recht und Staat, 11).
- Waldhoff, Christian (2013): Vollstreckung und Sanktionen. In: Wolfgang
Hoffmann-Riem, Eberhard Schmidt-Assmann és Andreas Vosskuhle
(szerk.): Grundlagen des Verwaltungsrechts. München: C. H. Beck (Band
III), pp. 293-455.
- Waldron, Jeremy (2008): A fogalom és a jogállamiság. In: *New York University School Of
Law Public Law & Legal Theory Research Paper Series* (08-50).
- Wall, Heinrich de; Muckel, Stefan (2009): Kirchenrecht. Ein Studienbuch. Mün-
chen: C. H. Beck.
- Weber, Max (2014): R(udolf) Stammler "felülkerekedése" a materialista
történelemfelfogáson (1907). In: Max Weber: Collected methodological
writings. Szerkesztette Hans Henrik Bruun és Sam Whimster. Fordította Hans
Henrik Bruun. pp. 185-226. Routledge, London és New York.
- Weber, Max (1978): Gazdaság és társadalom. Az értelmező szociológia vázlata.
Szerkesztette Günther Roth és Claus Wittich, University of California Press,
Berkeley, Los Angeles, London.
- Weeks, Sindiso M. (2011): A hagyományos bíróságokról szóló törvényjavaslat. A
folyamat, a tartalom és a következmények körüli viták. In: *SA Crime Quarterly*
(35), pp. 3-10, utolsó ellenőrzés 2015.10.20-án.
- Wienfort, Monika (2001): Patrimonialgerichte in Preußen. Ländliche Gesellschaft
und bürgerliches Recht 1770-1848/49. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht
(Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, 148), <https://doi.org/10.13109/9783666351631>.
- Wienfort, Monika (2006): Der Adel in der Moderne. Göttingen: Vandenhoeck &
Ruprecht (Grundkurs neue Geschichte, 2857).
- Wikipedia (2015): Politische Korrektheit. Online a [http://de.wikipedia.org/wiki/
Politische_Korrektheit](http://de.wikipedia.org/wiki/Politische_Korrektheit) címen, utolsó frissítés: 2015.05.30., utolsó ellenőrzés:
2015.06.01. 2015.
- Williams, Rowan (2008): Rowan Rowan Rowan: Polgári és vallási jog Angliában:
A Religious Perspective. Online a
[http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.
php/1137/archbishops-lecture-civil-and-religious-law-in-england-a-religious-per
spective#Lecture](http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.php/1137/archbishops-lecture-civil-and-religious-law-in-england-a-religious-perspective#Lecture), utolsó frissítés: 2008.02.07., utolsó ellenőrzés: 2015.11.12.,
<https://doi.org/10.1017/S0956618X08001403>.
- Wilson, Edward O. (2012): Wilson Wilson: The Social Conquest of Earth. New
York, London: Liveright.
- Wimmer, Rainer (1998): Politische Korrektheit (politikai korrektség). Verschärfter
Umgang mit Normen im Alltag. In: *Der Deutschunterricht* 50 (3), pp. 41-48.
- Wirtschafts- und Sozialausschuss (1989): ABIEG 1989, Nr. C 139/49.
Wissenschaftsrat (2012): Perspektiven der Rechtswissenschaft in Deutschland.
Situation, Analysen, Empfehlungen. Hamburg (Drs. 2558-12).

- Wolf, Klaus D. (2011): Unternehmen als Normunternehmer: Global Governance und das Gemeinwohl. In: Stefan Kadelbach és Klaus Günther (szerk.): *Recht ohne Staat? Zur Normativität nichtstaatlicher Rechtsetzung*. Frankfurt / New York: Campus, pp. 101-118., <https://doi.org/10.5771/9783845234564-255>.
- Wolf, Klaus-Dieter (2012): Politikwissenschaftliche Fragestellungen und Perspektiven. In: Christian Bumke és Anne Röthel (szerk.): *Privates Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck, pp.187206.
- Wolf, Klaus-Dieter; Deitelhoff, Nicole; Engert, Stefan (2007): Vállalati biztonság felelősségvállalás. Egy összehasonlító kutatási menetrend fogalmi kerete felé. In: *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association* (423), pp. 294-320, <https://doi.org/10.1177/0010836707079934>.
- Wunder, Heide (1997): Aspekte der Gutsherrschaft im Herzogtum und Königreich Preußen im 17. und zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Das Beispiel Dohna. In: Jan Peters (szerk.): *Gutsherrschaftsgesellschaften im europäischen Vergleich*. Berlin: Akademie Verlag, pp.225250., - <https://doi.org/10.1515/9783050074054.225>.
- Young, Iris M. (1990): *Igazságosság és a másság politikája*. Princeton, N. J.: Princeton, N. J: Princeton University Press.
- Young, Iris M. (2002): Fünf Formen der Unterdrückung. In: Christoph Horn és Nico Scarano (szerk.): *Philosophie der Gerechtigkeit. Texte von der Antike bis zur Gegenwart*. Frankfurt am Main: Suhrkamp (Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft, 1563), pp.428445.
- Zabel, Benno (2012): *Rechtsgewährleistung. Zu Genese, Wandel und Bedeutung eines Paradigmas*. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag.
- Zimmer, Dieter E. (1993): PC oder: Da hört die Gemütlichkeit auf. In: *Die Zeit*, 1993.10.28.
- Zürn, Michael (1998): *Regieren jenseits des Nationalstaates. Globalisierung und Denationalisierung als Chance*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Zürn, Michael (2005): *Globális kormányzás*. In: Gunnar Folke Schuppert (szerk.): *Governance-Forschung. Vergewisserung über Stand und Entwicklungslinien*. Baden-Baden: Nomos, pp.121146.
- Zürn, Michael (2008): *Governance in einer sich wandelnden Welt. Eine Zwischenbilanz*. In: Gunnar Folke Schuppert és Michael Zürn (szerk.): *Governance in einer sich wandelnden Welt*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften (PVS Sonderheft, 41), pp. 553.-580.
- Zürn, Michael (2014): *Miért lépünk a reflexív legitimitás szakaszába*. Kiadatlan kézirat.
- Zürn, Michael; Binder, Martin; Ecker-Ehrhardt, Matthias (2012): A nemzetközi tekintély és annak politizálása. In: *International Theory* 4 (1), pp. 96-106, <https://doi.org/10.1017/S1752971912000012>.

